

NORGES JERNALDER

JERNUTVINNINGSPROSESSENE FORFEDRENES OPPRINNELSE DE ROMERSKE PROVINSER I NORGE

Gaia, Gaea > GjØa
Bona Dea

Os(tia) Lo(cus)
> Oslo

De skandinaviske folks historie er noe langt mer enn Skandinavias historie.

S. Gihle Raddum

Til minne om

vår sønn Svein som døde av hjertestans under en fotballturnering i Raufosshallen 4/12-2010. Din omsorg for den unge slekt og inkluderende åpenhet vil aldri bli glemt. Med smil om munnen hviler du inn i evigheten under strandbjerkene der kveldsvindens hvisken bringer bud fra de dødes sjeler.

S. Gihle Raddum

**Norges Jernalder.
De Romerske provinser
i Norge.**

Forfedrenes opprinnelse

Jernet. Fremstillingsprosessene.

Antikke skriftlige glimt.

**Bidrag til en forståelse
av Norges historie**

**Utgiver: S. Gihle Raddum.
Skjølaasveien 192
2860 Hov**

Mail: svraddum@online.no

Copyright: S. Gihle Raddum.

ISBN: 978-82-999071-3-2

4.de opplag

Grunnlaget for Romerrikets fremvekst og stabilitet var bl.a. militærvesenets strukturelle overlegenhet og uinnskrenkede tilgang på kvalitetsstål. Fra år 120 var det våpentekniske forsprang basert på serisk stål utvunnet fra myrmalm i Norge. År 410 oppga Vestriket *Diocesen Britannia* der provinsene *Maxima Caesariensis* og *Flavia Caesariensis* inngikk. Den første på Østlandet, den andre i Trøndelag slik den romerske statshåndbok *Notitia Dignitatum* og andre romerske kilder viser. Norge tilhørte det Vestromerske riket og var dets viktigste kilde for kvalitetsstål.

The source of strenght and longevity of the Roman Empire was a.o. the superiority of its military structure and uninhibited access to quality steel for its military weapons. From 120 a.d. Seric steel extracted in Norway was used. Norway was from 84 – 294 a.d. the *Roman province Britannia Caesariensis* in *Roman Britannia*. In 294 a.d. emperor *Diocletian* devided *Britannia Caesariensis* in two new provinces, *Maxima- and Flavia-Caesariensis*. In 410 a.d. the romans abandoned the *Dioecese Britannia*. According to *Notitia Dignitatum, Noricii*, Norway until 410 a.d. was part of the West Roman Empire, and its main source for quality steel.

Further page 7. Summary in english.

Boken er en lettfattelig uvidenskapelig historie om Norge i perioden 1500 f.Kr. til 525 e.Kr. basert på kunnskap fra skriftlige kilder og arkeologiske funn i Europa og Asia.

Kunnskapen finnes fritt tilgjengelig og dekker mange fagfelt. For å forstå historien har tekniske prosesser som kom hit med mennesker hatt stor betydning.

Dagens nordmenn er i liten grad etterkommere etter de første som kom da isen smeltet. Våre forfedre kom fra Europa og Asia i senere innvandringer.

Å samle kunnskapsfragmenter fra Europa og Asia, binde dem sammen til en historie har vært en hobby. Sentralt står Europas og Roms behov for metaller som fantes i Norge.

Det er fritt for alle å sitere fra boken bare dere oppgir kilden.

INNHold.

Norways history from 1500 B.C. to 500 A.D.	7
Forord	14
Introduksjon	31
Æsene	31
Vanene	31
Minner om romer, æser og vaner i Norge	33
Romerriket	36
Norge i antikke skrifter	37
Vandring til og fra Østlandet	37
Tilbakeblikk	38
Constantitutum Constantini	39
Metallutvinning	41
BOK 1. PROSESSENE FOR UTVINNING AV JERN.	45
1.1 Myrmalm, slagg og jern	46
1.2. Luft og reduserende gasser.	48
1.3. Reduksjon i reduksjonsdigler.	49
1.4. Direkte Prosess. Reduksjon i Luppeovner.	53
1.5. Kinesernes og Æsenes Indirekte Prosess for Stål.	58
1.6. Viktige spørsmål for vår bosetningshistorie.	65
BOK 2. REDUKSJONSDIGLER OG LUPPEOVNER I MIDTØSTEN OG SKANDINAVIA.	67
2.1. Metaller og folk.	68
2.2. Danene til Sørskandinavia.	74
2.3. Barre fra Danenes jernproduksjon på Østlandet.	81
BOK 3. EUROPAS ELDSTE JERNUTVINNERE, OG SJØFOLK.	86
3.1. Chalyber, Hetitter og Hatter. Odyseen og Europas Nordkyst.	87
3.2. Phokeerne/Faukene.	94
BOK 4. ANT. SKREVNE FRAGMENTER OM NORDSJØOMRÅDET.	99
4.1. Den Massaliske Periplus og Plutharch.	100
4.2. Pytheas ekspedisjon til Norge.	106

4.2.1. Fokeiske navn langs Norskekysten.	123
4.3. Romerske skriftlige fragmenter om Skandinavia.	124
4.3.1. Augustus flåtebesøk.	124
4.3.2. Pomponius Melas Geografibok.	128
4.3.3. Plinius d.e., Eutrop og Vespasian.	133
4.3.4. Tacitus og Agricola forteller om Trøndelag.	138
4.3.5. Ptolemaios fra Alexandria. Hans steder i Norge år 150.	140
4.3.6. Septimius Severus, Caracalla og Diocletian i Norge.	152
4.3.7. Notitia Dignitatum og romerske provinser i Norge.	154
4.3.8. Romerske behov for stål fra Norge.	158
BOK 5. VANDRINGER OG DEPORTASJONER AV FOLK I EUROPA.	163
5.1. Gallia og Galliske vandringer.	164
5.2. Kimbrertoget. Fra Jylland til Italia.	171
5.3. Slaget i Teutoburgerskogen år 9 e.Kr. og dets konsekvenser.	176
5.4. De Hadiske Noriker deporteres.	181
5.5. Ræterne deporteres.	185
5.6. Norikernes jernproduksjon.	188
5.7. Runenes opprinnelse. Til Norge med Räter og Veneter.	191
5.8. Etrusker som slaver til Norge. Sabinerne.	197
BOK 6. UTDRAG AV ÆSENES, VANENES OG JOTNENES HISTORIE.	203
6.1. Æser og Jotner i India. Æsene til Kina.	204
6.2. Vanene i Sentralasia og India.	212
6.3. Yueh-Zhi's vestvandring. Fra Gansu via Ile til Bactria.	219
Åsgard	221
Voluspå	225
6.4. Yueh-Schøter > Ø-schøter -> Østgoter, og Vaner til Skandinavia.	231
6.5. Likheter i Norrøn, Nordøstiransk og Indisk mytologi.	248
6.6. Kunnskap om Asia og vandringen hos Jordanes og Snorre.	252
6.7. Østlige religiøse symboler i Skandinavia.	267
6.8. Verdens sentrum ved Kristi fødsel.	269
BOK 7. DNA-ANALYSE OG INNVANDRINGER TIL NORGE.	271
7.1. En ny videnskap påviser slektskap og vandinger.	272
7.2. R1b-slekten.	273
7.3. I1a-slekten.	273
7.4. R1a-slekten.	274

BOK 8. NORGE I ROMERTIDEN.	276
8.1. Romerne inntar Britannia Caesariensis, Østlandet.	277
8.2. Den eldste maktstruktur.	280
8.3. Ae-rigni-riki > Ringerike.	282
8.4. Hatti-land > Hadeland.	284
8.5. Guden Gran og hans helligsteder.	287
8.6. Tha Ot Pagus → Toten-bygda. Den øvre bygda.	292
8.7. Riddergraven på Stabo. Gudinnen Noreia.	293
8.8. Gile. To vane-begravelser. Bactrisk gravskikk.	297
8.9. Valaders -> Valdres. God Brenta -> Gudbrandsdalen	306
8.10. Rogaland og Aballos neso -> Avaldsnes = Apollos nes	315
8.11. Slaveleiren på Forsandmoen. Cæsars tinnmarker.	321
8.12. Trøndelag. Treu-erisk koloni.	325
8.13. Tule morica → Telemark. Landet ved det fjerne hav.	329
8.14. Jærnbæra Land.	332
8.15. Bøndene. Gudinnen Bona Deas folk.	336
8.16. Ostrogoter og andre romerske borgere forlater Romerike og provinsen Maxima Caesariensis.	339
8.17. Jul og stavkirker.	343
9.0. Vicus Metallii. Vica Metallorum, metallutvinningsdistrikter. Vicanii = vikinger > metallutvinnere	345
9.1. Det Vestromerske Rikets fall	347
Stikkordregister.	352
CV	375
Literatur	369

NORWAYS FROM 1500 B.C. TO 500 A.D.

Norway and its history disappear in darkness before 800 a.d.. Earlier glimpses from the area and surrounding oceans can be found by antique writers. Basic elements in the development of Norway was high quality iron ore deposits in the mountain bogs high above sea level, and tin- and copper- ores.

Danes, Rugians and Gauls.

Norway was the north-western corner of the Eurasian continent. 1500 B.C. Danes, expelled from Egypt, settled in Skåne in Sweden, Schleswig-Holstein, western Jutland in Denmark and north to Lista and Karmøy in Norway. They were a fraction of the *Hyksos* who in a period of more than 100 years had been masters of parts of Egypt. The Danes site in Karmøy was *Aballos Neso*, Island of Apollo, to day *Avaldsnes*. They extracted Tin and Copper in the Ryfylke area. Other danes from Jutland produced iron west of lake Mjösa from 1400 b.c.. Pure Iron was reduced from iron sand in reducing crucibles of clay, with hydrogen, as reducing agent. The danes stayed behind the Scandinavian Bronze-age. They may have participated in the raids of the *Sea people* to the Mediterranean from 1200 B.C. where they tried to reconquer a part of Egypt. After defeat for the Pharaoh their activities slowed down.

From 1100 B.C. or shortly afterwards the Rugians migrated in different directions from the southern shore of the Baltic. Some settled on the southwestern coast of Norway. By Pliny and Pytheas their name are *Guiones*. Their full name in greek was *Rugiones*. They increased the Tin-production in Ryfylke. After the visit of Pytheas the Phoenicians from Massalia participated in the production from 330 B.C., and the produced quantities increased. Forsandmoen was a large industrial site. The ships loaded Tin on the island of *Idse*, by Pliny named *Itis* = the Tin Island. About 250 furnaces and heaps of burnt small stones at Forsandmoen remains us of the production of Tin that ceased down about 500 AD.

In the last millennium B.C. Gauls in the Meuse-valley who were exposed to yearly plunder, by raiders coming from the east and Celts from south and west, sailed out and settled along the coast of western Norway up to Trøndelag. Other Gaul farmers moved over land up to lake Mjösa in eastern Norway and settled where the conditions for farming were satisfying.

Quality steel and pure iron for the Roman empire.

Low-carbon steel had made its entrance in Europa in the last millenium BC., and was used for tools and weapons. Some of the first steelmakers may have come from the area south of Merv in today's Turkmenistan and settled in Anatolia. They are named Hethites and produced carbon steel with a direct process using CO-gas as reducing agent. Their process was a secret but when their reign collapsed 1200 B.C. the process was brought around by migrating Hatties. They came to southeastern and central Gaul and later to Carinthia in today's Austria where the Noric kingdom sold steel to the Romans. Phoenicians brought the process to Norway about 500 B.C. to colonies on the coast in southern Norway. They marked their land with the sun-wheel, Massalias standard. It can be seen in Haugesund, Skien beneath the road to Fossum, and in Solberg in Skjeberg together with Pytheas signature and the phoenician ships.

At year 0 the world was dominated by three great powers, China, the Kushan empire and the Roman empire. Of those Rome at that time was without an own production of quality steel. They bought seric steel, chinese steel, which came with caravans from western China and was transported with ships from Barbaricon to Charax and from there with caravans via Palmyra to Antiochia. Other ships sailed from Barbaricon to Myos Hormos in the Red sea. Steel was also transported through Partia by caravanes via Palmyra to Roman area. The transport was expensive and exposed to plundering bands and searobbers. Emperor Augustus, and Rome's aim, was to produce high quality steel in an own area with safe transport to the roman

weaponsmiths. The same ore as the Seres in Kucha and other sites on the northern border of Taklamakan used, were found in the Norwegian bogs, and was practically free from Sulphur and Phosphorus.

Year 123 B.C. the Phoenicians of Massalia had joined the Roman empire. The Romans from that time had sailors and entrepreneurs who knew the iron ore and sailing routes to Norway. From emperor Augustus time Norway was part of a Roman strategic plan for steel production. Iron-producing Hadui from Bibracte were by year 10 B.C. settled in Norway. Augustus also wanted to secure the sailing routes from the Rhine-mouth along the northwest German coast to Norway. He built the Drusus canal from Rhine to the North Sea and concurred the northwest German tribes. The Germans responded 3 years later in the Varus fight. Three Roman legions were defeated. Augustus abandoned the steel-project. The import of seric steel via India increased, to a high cost. This was the situation in Tiberius time as emperor. After Caligula, a cripple everybody could agree on, was made emperor, Claudius came to power.

Year 43 A.D. emperor Claudius decided to solve the steel problem. After some consideration he decided to let the steel transport from Norway follow the old Tin-route, west over the North Sea from Aballos Neso to Britain, then south along the British coast to the Rhinemouth and Gaul. For security reasons the eastern parts of Britain had to be concurred. Administration, process-people and slaves were needed in Norway. The Noric king in Carinthia was deported together with experts used to Siderite-ore. These people were of the Hadui tribe who had moved to Carinthia from Gaul in the fourth century B.C.. In Norway they joined the Hadui from Bibracte. Deported as slaves were also Rhätians from the Alp valleys between northern Italy and the Donau border. Those people started steel production in Norway with the Noric direct process. Numerous slagheaps from their production have been found in the Norwegian forests near the bogs. These iron producers got more slag than iron. Most of the iron in the ore stayed after their direct process in the slag. The steel they produced contained after intense hammering 3 – 5 % slag-impurities.

This steel production was not satisfying for the Romans. The direct process gave variable quality and low quantity with the Norwegian bog ore. The Siderite ore in Carinthia contained 8–10 % CaO, while the bog ore had no CaO. Chemically the CaO replaces iron in liquid slag. Therefore more of the iron in the ore in Carinthia came out of the furnace in the iron lump, while in Norway, with no CaO in the ore, most of the iron in the ore came out of the furnace in the slag, as vast material. Rome was not satisfied and some thought the Romans should concur India. Perhaps this was in emperor Trajan's mind when he set out for the Persian Gulf with his army. Here he realized that to concur India or to secure the transport routes from Central Asia to Rome was impossible. But he also realized something else. The new and better solution was to move process experts from Central-Asia to Scandinavia.

The Chinese indirect process for steel to Norway.

Trajan met with Vanir/Greeks in Charax and got to know their situation and the possible future of their steel export from the Kushan empire. The Bactrian Greeks had more than 200 years earlier in 130 BC. made an agreement with the Yuezhi, Tocharians, and had since then cooperated with them in Bactria. Among the Tocharians, the Great Army, were also Asur who knew the Chinese indirect process which produced the seric iron delivered to Rome. Their situation changed drastically when the Kushans under Kujula Kadphises, conquered and subjugated them. The steel production was nationalized and the export was in danger. The Bactrian Greeks and the Asur were looking for a new land to govern. After three weeks of negotiation an agreement was reached. Trajan decided to give Asur and Vanir from Bactria and Sogdiana a new future in Scandinavia where the iron ore they were used to lay in the bogs. Trajan gave them a new kingdom in Sweden. In return the Asur should participate in the production of the seric steel Rome needed, in Roman ironworks in Norway. The Roman steel problem would then be solved.

The leaders in Norway were mainly made up by dacian soldiers from Legio IX Hispana, who had left and burnt their barracks in York in protest, after Trajan's war against the Dacians, their relatives. Many of them had properties both in Dacia and later in Norway and Sweden.

Shortly before Trajan died in Kilikia he got the message that the Asur and Vanir had arrived at the roman border by the Sea of Asov, headed by the bactrian greek Jordanes. They had arrived at *Ascardum* bordering to the river Don, and the city of *Aspurgum* on the western shore of the river Kuban on the chersonese between the Pontus and the sea of Asov. The city is mentioned by Strabo, Pliny and Ptolemaeus. The inhabitants were mentioned *Aspurgians* in the areas around. The population contained of *Asur* and *Vanir* and other people. From there the migrants moved to the land of the Roxolanes between Danube and the Karpatians, and later to Scandinavia along Dnjestr and Weichsel. From the southern shore of the Baltic they went with ships to Sweden and Norway. This last stage was led by *Odin/Wodan*. He had spent his childhood at *Aspurgum*.

Odin was an Aspurgian, his ancestors being both Asur- and Vane-kings. The name *Odin* was given by the Vanir and was in their old greek language *Odou*, meaning *the roadguide* (should have been written in greek letters). Odin was a descendent of the old Asur-kings in Magadha, and the Indogreek king Menander who ruled the Indo Greek kingdom until 130 b.c.. Asur and Vanir arrived in Scandinavia shortly after 120 a.d..

Trajan died and Hadrian made *Odin* leader of the immigration from the Roxolan country to Scandinavia. As young he had lived in *Ascardum* and *Aspurgum* before he moved west with the Roxolanes as their prince and future king. After the defeat of the Roxolanes by the Romans year 69, Odin was made hostage to the Romans to seal an agreement. Such hostages were well educated by the Romans. They used them as Roman friendly kings by concoured peoples. Wodan/Odin was used by the romans to settle people who came from the east. He had settled *Sakas* in the land of the *Semnonnes* in Germany. Their land in Germany got the name Saxony. *Hermundures* where settled in *Türingia*. At last, under emperor Hadrian, Odin settled migrants from Bactria and Sogdia in Sweden. The Asur, later Ostrogots, and some Vanir were settled in Norway. Their process-experts took the lead in the steelproduction for the romans. Odin himself settled near today's Odinsala in Sweden, where he later died.

From year 186 a.d. the steelimport from India declined. Augustus and Rome's goal, production of seric steel within the borders of the empire was fulfilled. Until 410 Rome got the seric steel they needed from their iron-works in Norway. The stay of many Roman emperors in York, Septimius Severus lived there the last years of his reign with his sons, until he died in 211 A.D., reminds us of the importance of the seric steelproduction for Rome's weapon-industry in Norway. In Norway half of the Legio IX Hispana had led the activities from year 50 on. In Britain 3 to 4 legiones were always present. This was the price Rome had to pay for a secure production and transport of their own seric steel from their *province Norici*.

Archaeological findings in Norway.

In the excavations at *Dokkfløy* more than 90 furnaces were recorded, with diameters from 0,8 to 1,6 meter. One such furnace might have produced 400 kg liquid raw-iron in 24 hours. After fining this could be 300 kg seric steel. If one furnace produced 100 days each year the output was 30 ton steel, sufficient for 15000 Norwegian farms in those days. If 30 such furnaces were running at the same time we understand that the seric steel they produced were meant for a bigger market than the norwegian. About 2800 furnaces are recorded in Norway. According to the archeologists the total number may exceed 10000.

About 50 buriales of Roman soldiers have been found in Hadeland and Toten containing the weaponry of *Roman auxiliar soldiers*, with the *gaesum spearhead* only used by *rätthian auxilliary soldiers* in roman

service. The funerary rites by the burying of the soldiers correspond to the rites used when Roman soldiers were buried in peace time. They belonged to a *Vexillatio gaesatorum Rhaetorum* serving in Norway. International historians remark that more roman swords has been found outside the empire than within its borders. It is striking how many roman swords turns up in Norway.

Notitia Dignitatum. According to Notitia Dignitatum the province *Norici* were divided in two Roman provinces, *Maxima Caesariensis* and *Flavia Caesariensis* under emperor Diocletian. They were parts of the *Dioecese Britannia*. *Caesariensis* in their names tells that they were organised direct under the emperor and governed by his *Procuratores*. *Caesariensis* in the names indicates provinces that delivered most important rawmaterial for the empires defenceability and status. This is another strong indication for the roman precence in Norway.

Ptolemy in his Geography from 150 A.D. describes the sailing routes used for the transport of steel and iron from eastern Norway. It runs from *Ostia Locus, Os-Lo*, around the coast of southern Norway to the Stavanger area. From there west to *Epidion acron* in Scotland and along the coast of England to the south. Another route went from *Tule, Trøndelag*, to Scotland, and a third route from Veblungsnes in Romsdal ended in South Shields. See map on the back of the cover. Sailors used to the oceanos were brought in from the Persian gulf.

Main sites of the imigrants in Norway.

The main god of the *Hadui* were *Gran*, *Apollo Grannus* by the Romans. In northeastern Gaul the fertility godess and the main river was *Mös/Meuse*. Grans main sanctuary in eastern Norway was at *Granavollen, Hadeland*, about 60 km. north of Oslo. *Mös* gave name to lake *Mösa/Mjøsa*. At Granavollen there are to day two churches side by side, built in stone. Originally they were temples of the Hadui God Gran and the Noric Godess Noreia. The southern temple belonged to Noreia, mothergodess for the Noric iron producers, deported from Carinthia, who came here about year 50 AD.. The northern temple belonged to the God Gran, God of the Hadui and Carnutes deported from Bibracte and suronding areas year 15 BC..

The temples were taken over by the Christianity shortly after 1050 BC and changed into churches to house the christian god and his saints. A few 100 meters north of the churches is the so called "Stonehouse". Originally this may have been the temple of the *Rhätian Godess Rautija*. She was Godess for the Rhätians from the Alp valleys in Switzerland and Northern Italy. Her temple was not rebuilt to a church but was used as accomodation for bishops and other travellers.

Ringerike a district northwest of Oslo. Here leaders of Asur and Vaner also were setteled. Sitenames reminds us of *Jordanes/Njård*, *Odin*, *Frøy* and *Gaia*. The name Ringerike are derived from *Rigni-rici*. *Rig* means god in their Asian language. Ringerike was the district of the godley people. Ironproducing Asur were setteled in areas with ironore further north. The Hov was the house of the local leaders and the place where religious rites were practised. The Hov-names reminds of the Asur and the faith coming with them. The scytic-sarmatian animal-style and the technology of the stave-churches also do.

Rome-rike the district north east of Oslo with center at Jessheim. The name Jess-heim are derived from *Yue-zhi-hämum* → *Je-Sch-heim* → *Jess-heim*. This was the center of the Ostrogots in the Roman province *Maxima Caesarienses*. *Jordanes* 550 AD. writes *Rauma-rici*. The diftong au was pronounced as latin *o*, *Raum* was pronounced like *Rom*, that is *Råm* in Norwegian. From here the administration of the production of steel in eastern Norway and the transport out of the areas was led. The most important leaders of the Asur were setteled here and cooperated with the romans. Some romans left shortly after 410. The heirs of a branch of the *Yuezhi*, *Alans*, the *Ostrogots*, together with other roman citizens left eastern Norway around 525 for Italy, where they were granted land by the ostrogot king *Theoderik*, who reigned what was left of

the Westroman empire from Ravenna. Before leaving they built *Raknehaugen* as a memory of the 400 years they lived here. Under the mound deep into the ground are the grave of the last king of the Ostrogots. Similar burial mounds, Kurgans, can be seen in sentral Asia.

In the period 550-600 a.d. the chieftain *Gard* sailed in from *Aksum* with an army trying to concuer Romerike. *Gard* was killed in fighting. Men from his army who had folloved Roduulf to Italy, setteled in Norway. The kingdom of Aksum may have been peopled by migrants from *Aksu* on the silkroad, relatives of the Asur and Yuezhi in Norway. Aksum lost its power from 550 a.d. and were taken over by muslims.

The runic script. Bona Dea, the goddess of the farmers, Bønder.

The origin of the runic script was in northern Italy and the Rätthian alp valleys. The alphabet there was based on the oldest greek alphabet. It had been taken over from the etruscans who had changed it to suit sounds in their language. Later it was used by the rhätians and venetians and followed them in their deportation to Scandinavia. The inscription on the *Einangstone* in Slidre, Norway, is written in the old language of *Engadin* in Graubünden. In english it is written: *look after the earthpatch (and) the hey.*

In the newly found runic stone from *Hogganvik* the string *naudagastir* is recognised by the experts as a personal name. If we devide it in the words: *Nau da gastir* , the meaning is: *Ship of the strangers.*

The norwegian word for Farmer is *Bonde*. To strengthen the production of food for the ironworkers the romans moved farmers to Norway. The farmers goddess in the empire was *Gaia* also written *Gea* or *Ge*. She was in the mind of the romans connected with *Gesus*, *Jesus*. During the quarrels between the romans and the christans the name *Gea* was forbidden to use. She then got the name *Bona Dea*. According to this the farmers were *Bona Dea's* people. The word *a farmer* accordingly changed to *a Bona Dea*, or *Bonde* in todays norwegian language. This is another indication of the roman precence in Norway.

The Norse Mythology.

A spinoff of these events are a new understanding of the origin of the Norse Mythology, Odin's background and where he came from. Odin descended from the kings of the Asur who reigned the kingdom of Magadha in India from 550 to 411 B.C.. The norse *Åsa-Tor* is the same man as king *Asa-Tru* in Magadha. He was also named *Ajat-Asa-Tru*, *Ram-Tor*, *Bukke-Tor* in norwegian. Udayin, his son, was king of Magadha after having murdered his father. When Odayin later was murdered by the Jotner/Yotas he in the belief of the Asur was made king in the paradise of dead warriors, ksatrias, who died in fighting.

A branch of the Asur did not accept the overlordship of the Yotas/Jotner and moved to Gansu in China. There they became kings of the Yueh-Chih federation. Yueh Chih means Moon-people in chinese. They got this name because the Asur belonged to the Indian Moon-dynasty. After moving to Europa in the migration of the Sarmatiens the name Yuezhi was trans-formed to Ja-Zy-ges. In Sweden the Yue-Zhi was transformed to Ø-schø-ter, eastern Gots.

Another ancestor of Odin who at last came to Uppsala, was the Indo-greek king *Mennon*. In India his name was *Milinda*, in western literature his name is *Menander*. He was a descendant of one of Alexander the greats generals and reigned the Indo-Greek kingdom in northern India. He made the agreement with the Yuezhi when they arrived from China, led by his own son Heraes or Tru. Odins ancestors were experienced and trained rulers. For the romans his descendency from one of Alexander the greats generals was most impressing and was regarded as a guarantee for a ruler with the very best qualificationes.

Magadha was part of Madhyadeza, the Midland, Midgard. The struggle between Asur and Yotas/Jotner was also a struggle about the control over the richest ironore fields in India, in to days Bihar and Ranchi. Snorre Sturlason writes of Odin both as a man and as a god. And such was the status of the kings in India. The kingdom was godly. A man elected king got status as a god so that his descisiones should be out of

dispute. His descendants were also regarded as gods. This is the reason why Odin is both a god and a man of meat and blood in the writings of Snorre.

Odin used the *head of Mime* which he smeared with fat and asked questions. Mimes head was a book written by *Mimamsabhata*, containing how religious rituals had to be performed correctly according to a branch of Vedic philosophy in the 2nd century BC. It was important to do this correct for building up confidence. Mimes head was a poetic name for this book. It was written on leaves of leather which had to be smeared with oil or fat to avoid cracking. One important ritual was the *Asvamedha*, the Horseblot, which became an important ritual in Scandinavia. For the later Christians it was a strong symbol of the old Asian faith. Therefore Scandinavians today don't eat horsemeat unless it is mixed up with other meat. The Asur-warriors in India, the ksatrias, had to be killed by another warrior to be granted access to Udayin's warrior paradise. Therefore Asa-Tru killed his father Bimbisara, and Udayin killed his father Asa-Tru to get safe entrance. Odin in Scandinavia wounded himself with a spear before he died in Sigtuna. Mimes Head then granted access to the Valhall, by the side of the old Asur gods and Udayin.

Voluspá is the first poem in the *older Edda*. It contains glimpses of the history of the Asur from 600 BC to 80 AD. The last event is the *Ragnarok*, the 100 year lasting concouring war of the *Kushans*. The history is told with symbols. The wolf, symbol of the Kushans, at last swallows the Sun and the Moon. The Sun was the symbol of the Indian *Sun-dynasty*, the Moon was the symbol of the *Moon-dynasty* in Pataliputra. After this war Vanir, Asur and Jotner were ruled by the Kushans, who earlier had been subjects to the Asur east in the Iron-forest, as it is said in *Voluspá*. The *Iron-forest* was in *Gansu in China*.

Snorre Sturlason's crash with norwegian scholars.

Snorre, who lived in Island in the 13th century, wrote a narrative in the *Snorre-Edda* where he tells us that the ancestors of the old Norwegian kings, the Asur and Vanir were wealthy people coming from Asia in the migration to Scandinavia led by Odin. According to Snorre this was at a time when the Roman Empire was expanding. Odin were granted new land for them here by the emperors Trajan and Hadrian. The power that could grant and arrange for new land of this dimension could only have been Rome.

Snorre's narrative crashes frontally with the view of today's leading Norwegian historians. They have a vision of a Norse tribe that developed here with minor influence from outside. To suit this vision, the history of the Asians is understood as the mythology of the Norse Tribe. Asur, Vaner, Jotner and Odin are playing roles as Norse gods. The Runic alphabet that came with Rhätians and Venetians, were also invented by the Norse tribe. The soldiers with Roman weapons in the burials in eastern Norway were transformed from Roman soldiers to Norse warriors. To avoid the crash with Snorre's narrative, the migration from Asia was explained as a joke Snorre made to have fun with us. A very scientific explanation. In this way the historians created forefathers who gave us identity. The story is fragile. If new scientists don't accept to be brainwashed, but do wider and deeper research outside the Norwegian borders, the Norwegian history of the Iron Age will have to be rewritten.

DNA-analyses.

In recent years DNA-analyses has developed into an important tool for tracing migration of ancient people. To day we know that 35% of Norwegian men belong to haplogroup I1a. This is the haplogroup of Rätian men and is due to the Roman deportation of Rätian's from the Alp valleys to Norway. About 30 % of Norwegian men belong to haplogroup R1b. Those are men whose ancestors moved to Norway from North-eastern Gaul, and the valley of the river Meuse in north eastern France.

Approximately 25 % of Norwegian men belong to haplogroup R1a. Their ancestors came to Norway in the migration of Asur and Vaner from Bactria led by the Bactrian Greek Jordanes, and Odin who represented

the roman emperor. A minor haplogroup is N3 representing about 3 % of Norwegian men. It has significant numbers in Torpa and Snertingdal. This group originates *from Gansu* in China and took part in the Yuezhi migration. The results of the dna-analyses supports the history I have scetched for you. No haplogroup representing the norse people has so far been detected.

Roman defence strategy.

The romans organized a defenceline along the eastern border of the empire to meet migration waves and attacks from people coming in from Asia. The first defence consisted of people whose origin was in Asia and had been setteled east of the border. In the south, in to days Moldova and north eastern Romania, the *Roxolanes* lived between the Carpatian mountains and Danube. Odin who came to Uppsala was a prince from this tribe who ended up as an *Od-yssus* in old greek, a man showing migrating people the way. South of the border, from Danube to the Black Sea, Roman troops were on guard. In eastern Hungary the *Ja-Zyges* ← *Yue-Zhi* who originally came in from Gansu lived east of the roman border. In upper and lower Saxony Odin had setteled *Sakas*. They defended the Rhineborder. In Scandinavia the Vaner under Odin and Jordanes/Njård had setteled in Sweden and defended the roman ironindustriy in Norway from the southern shores of the Baltic. Treats to the frontiers over time justified the siting of large roman army units on the roman side of the frontier. In addition, in England 3 to 4 Legiones were constantly on guard and controlled Britain until year 410 a.d.. Britain was one of the most militarized provinces.

In the early time of the empire the soldiers in the legiones were recruited from Italy and the Mediteranian provinces among men who were roman citizens. The auxiliary units were recruited from less developed but central areas. After *Caracallas* reforms in 213 a.d. many soldiers were recruited from the frontier regiones where they served. They were often children of veteran soldiers. In times of crises their loyalty was to the regional army and their native provinces where they had their families and their land, and not to a distant wider empire. The rule by a senatorial aristocracy in Rome was more and more a fiction. This were also the case for the roman soldiers of rhätian and other origin in Norway. They became part of the society here, often with key positiones in the iron production and transport out of the area. They put down roots locally. In this way the Roman army over time evolved from an army of conquest under central control to an integrated part of the provincial societies in the frontier regiones.

Best regards

Sveinung Gihle Raddum

Forord.

Norge er den nordvestlige utkant av det eurasiske kontinent. Sentrale områder av Eurasia hadde utviklet et primitivt jordbruk og delvis høyere kulturer da isen forlot vårt land. Hvorfor, hvorfra og når menneskene kom til Østlandet vet vi lite om. A. Herteig skriver i *Jernalderens Busetningshistorie På Toten*:

...Slik det arkeologiske materiale ter seg i dag, faller det intet, eller i beste fall et flimrende lys over bygda i keltertiden og de første halvannet hundre år av følgende periode. Simple skafthulløkser av stein, en og annen flintdolk og flintøks.....men vi finner ingen spor etter fast busetning før romertidens landnåm setter inn ved midten av og utover i det 2.ndre århundre e.Kr.. Da møter vi plutselig en høytstående kultur.....

Sigurd Grieg uttrykker lignende tanker om Hadeland. I *Hadeland Bygdens Historie* skriver han : *Funn fra 700 før Kristi fødsel til vår tidsregnings begynnelse mangler ennå helt på Hadeland.....Vender vi oss derimot til den romerske tid, fra Kristi fødsel til omkring år 400 efter Kr., blir billedet et annet.....Fra omkring år 200 og fremover får vi en rekke funn som er gjort på gårder som ligger tett ved hverandre....*

Østlandet hadde minimal bosetting før Kristi fødsel, men i begynnelsen av det 2.dre århundre e.Kr. skjer et *landnåm*. Bønder, romernes *Bona Dea'er*, ankommer. Garder ryddes og soldater med avanserte våpen av jern rykker inn. Ved livets slutt blir de gravlagt med våpen og eiendeler i brente soldatgraver som forteller om en ny gravskikk og et nytt begravelsesrituale. En annen, men og ny type begravelse, er ubrendte kvinnegraver med kostbare smykker, og ubrendte soldatgraver i hauger, med våpen og utstyr i deres nærhet.

Den brå endring i begravesskikk, bosetning og teknologi fikk arkeologene til å undre. De så et landnåm utført av mennesker som til da ikke hadde vært i her. Spørsmålet blir :

Hvem var disse menneskene som kom hit, hvor kom de fra, og hvorfor kom de ?

Spørsmålene er ikke besvart av vår hjemlige videnskap, som ikke har akseptert en slik innvandring. De hevder våre forfedre, den norrøne stamme, var de første som kom hit da isen var smeltet og siden bodde her, og stengte døra for senere innvandring. De fant opp runeskriften og snakket det urnordiske språk, som fremdeles er ukjent for oss.

I boken viser jeg at flere innvandringer fant sted. Mens den norske historiske videnskap har skapt det inntrykk at veien fra et primitivt til et avansert samfunn var en intern utvikling viser dokumenterbare fakta at virkeligheten var annerledes. Mennesker fra Europa og Asia kom hit av økonomiske og politiske grunner. Det økonomiske oppsving arkeologene øyner i romertiden hadde årsaker langt fra Norge. Og som de fleste oppsving var det basert på en ressurs naturen stilte til rådighet. Den ønsket noen å utnytte.

Romerske provinser i Norge? De fleste vil oppfatte utsagnet som useriøst. Skulle det staute norrøne folket vi stammer fra ha vært underlagt Rom ? En slik historie blir ikke akseptert av vanlige folk eller eksperter. Men hvordan har vår sanne historie blitt til ? Grunnlaget ble lagt av historikere med sterke nasjonale følelser og føringer, som ut fra de spor og levninger som da var kjent, ønsketenkte seg et samfunn med et fritt, rakrygget, selvstendig folk som utviklet seg her uavhengig av andre. Norges aksepterte oldtidshistorie har oppstått omtrent slik og er en hypotese norske arkeologer og historikere er enige om.

Nye funn tolkes slik at de passer inn i denne virkeligheten. Det hele pakkes inn i videnskapelige og akademiske termer. Det gir tyngde og uangripelighet. Kompliserte tekniske prosesser og levninger, som jernutvinningen og dens omfang overses, mens de romerske soldater i krigsgravene på Østlandet fra år 100 og utover, gjenoppstår som norrøne krigere. Men våpen og utrustning viser at de kom fra de rætske hjelpetropper. Andre hadde sentralasiatisk bakgrunn. Der var og våre fine gullberlokker laget.

Interpretasjon og behandling av gamle levninger er vanskelig uten bred, detaljert og omfattende kunnskap. Vår historie kan ikke avklares og avgjøres av et enkelt fag. Språkforskning og arkeologi er alene ikke i stand til å trekke korrekte slutninger ut fra det antikke materiale som foreligger. Utenlandske skriftlige kilder, dominante og spesielle arkeologiske spor forvandler jernalderhistorien, og *de romerske provinser i Norge* blir seriøs virkelighet der mye faller på plass. Forfedrene blir herskere, slaver, bønder og soldater som kom hit i romertiden. Det liker vi ikke men virkeligheten var antagelig slik.

Århundrene etter Kristus var en relativt aktiv periode i Norge. Slike perioder i et samfunns utvikling er basert på en tilgjengelig ressurs og et herskersjikt som forsto og evnet å utnytte den. I Norge fantes den beste jernmalm. Den hadde før ligget under isen og var fri for svovel og fosfor. Denne ressursen kom noen for å utnytte. Jernsanden i myrene ble basis for den jernproduksjon som var årsak til bosettingsekspansjonen på Østlandet og i Trøndelag i romertiden. Denne utvinningen sto romerne bak.

Under mange år i utlendighet studerte jeg jernets og metallenes historie. Det teoretiske grunnlaget for å forstå jernets reaksjoner med andre elementer, og innsyn i prosessene de gamle utvant jern med fikk jeg under studiet ved Eidgenössische Technische Hochschule i Zürich. Senere studerte jeg jernutvinningen i Kina, India, Europa og Norge. India produserte jern nesten 2000 år f.Kr. og hadde utrolig dyktige smeder. Kina produserte serisk stål 300 år f.Kr. samtidig som de støpte landbruksredskaper av råjern. I Europa og Norge besøkte jeg arkeologiske utgravninger av jernvinneanlegg mens utgravningene pågikk.

I boken beskrives fremstillingsprosessene som ble brukt for jern og stål i Norge i gammel tid. De som ikke er interessert i det tekniske kan bare hoppe over dette. For historikere og arkeologer er slik viten tilnærmet ukjent. De mangler dermed avgjørende kunnskap for å forstå historien. Det er ikke deres fag, men en må kunne forvente at de tar den til seg.

Det er lurt å være klar over prosessene. De leverte forskjellig kvantum og kvalitet og hadde forskjellig ressursbehov. De etterlot forskjell i levninger som ovner og slagg. Prosessene satte sitt merke på stålet. En metallurgisk analyse forteller en prosessmetallurg hvilken prosess det er fremstilt med. Det kan vi utnytte. Jeg har undersøkt gjenfunnet stål metallurgisk og bestemt fremstillingsprosessene ut fra mikrostrukturen. Jeg har og fått datert stål med C14-analyse med kullstoff tatt ut innvendig i stål-strukturen. Vet vi hvor prosessen først ble driftet aner vi en vandringsrute til Norge.

Tankevekkende i så måte er at den indirekte prosess for stålfremstilling som var utviklet i Kina 400 år f.Kr., ble kjørt i Norge fra år 120 e.Kr., 1000 år før den ble driftet ellers i Europa. Prosessen kom med folk som innvandret. De hadde og byggeteknikken som stavkirkene ble bygget med, og den skytisk–sarmatiske dyrestil med drager, ulvehoder og kropper. Vandringsruten startet vest i Kina, etter gjentatte huniske overfall, og gikk via Ile-elven til Bactria. Derfra fortsatte den 240 år senere, etter invitasjon fra den romerske keiser, via Tanais og Ascardum, Åsgard, til dagens Moldova. Derfra opp langs Dnjestr og Weichsel til Østersjøkysten og Skandinavia der vandringsruten kulminerte 300 år etter starten. Fragmenter av antikke romerske, greske, indiske og kinesiske tekster, samt arkeologiske funn og Snorre har bidratt til denne skissen av historien.

Like overraskende er det at jern ble produsert i Norge allerede 1400 år f. Kr.. Prosessen man benyttet ble og brukt til produksjon av små kvantum tinn og kobber. Reduksjonen av metallenes oksyder skjedde med H₂-gass i små leirdigler. Luft med vanddamp fra pusten ble blåst inn over glødende kull nederst i diglene gjennom et blåserør. Prosessen ble først driftet øst for Middelhavet og kom til Norge med mennesker som var seilt inn derfra.

I praksis er prosessene kjørt og verifisert i ovner bygd på *Valbjør i Vågå*. Bygging av ovner, graving av malm, brenning av kull, røsting av malm og redusering til jern er utført av *blestersmeden Jostein Espelund* fra Nedre Heidal. En takk til folket på Valbjør og til Jostein, en ypperlig formidler. Han er den som best kan demonstrere prosesser og ovner.

Rätiske stedsnavn i Norge og ord i vårt språk er forklart og tydet av bl.a. institut Micura' de Ru i Italia. Østerriksk og Sørtyisk ekspertise pekte på områder der bokstavene i futhark-alfabetet først var i bruk. Rätisches Museum i Chur koblet meg til mennesker som forstod de gamle rätiske dialekter med ord fra räternes gamle språk. Slik ble bokstavstrengen på Einangsteinen delt i ord og tydet. En annen innskrift fra det rätiske området er *ekerilaR*, delt i ord *ekeri la R(itu)*, som betyr *gave til min Reitia*. Rätisk tilhørte den semitiske språkfamilie. I en nyoppdaget runeinnskrift oppfattes *naudagastir* som et navn. Men bokstavstrengen kan deles i ordene *nau da gastir* og betyr *de fremmedes skip*. Innskriften har punkter. Det betyr at den er risset av veneter som sammen med räterne ble deportert hit fra Alpeområdene i Norditalia.

Eddadiktene Snorre har formidlet forteller om rivaliseringen mellom *Æser* og *Jotner*. De hadde store riker i India fra år 550 f.Kr.. Vi møter Åsator og Odayin, far og sønn, konger hos Æsene i Madhyadeza, Midgard, på Budhas tid. Æsene's senere opphold i Kina, deres kunnskap om stål og smiing, og vandringen til Vanenes Bactria omtales i kinesiske annaler. Andre dokumenterer *Vanenes* historie og deres kontakt med Rom. Snorre knytter Skandinavias eldste historie til Asia. Gamle *Edda-dikt* kan ha røtter i *Veda-dikt* i India.

Verdens metallmalmer er ujevnt fordelt. Der malmene fantes oppstod utvinning, som førte til varebytte og handel. Ved Kristi fødsel var Eurasia delt mellom 3 stormakter, Romerriket i Europa, Parterriket fra Eufkrat til Bactria og Sogdia, ved Amu Darja og Syr Darja i øst. Videre østover fulgte kamelkaravaner ruten over Pamirfjellene og østover langs nordsiden av Takla Makan ørkenen i Kina. Kina var Eurasias 3.dje stormakt.

Romerriket kjøpte silke og stål fra Kina. Varene kom med kamelkaravaner den lange veien fra Vestkina til Bactria/Balke. Derfra over Hindu Kush-fjellene ned i India til havna Barbaricon ved munningen av Indus. Skip førte stålet derfra med monsoonvinden til havna Charax innerst i Persiabukta. Derfra med nye karavaner via Palmyra til Antiochia, og på nye skip til Rom. Varene fra Kina kostet romerstaten årlig 45 mill. sesterce (Plinius d.y.). Rom's våpen var avhengig av det seriske stålet. Men den lange og kostbare transporten fra Kina gjorde forsvarsevnen usikker. Malmen som ble brukt i kinesernes produksjons-prosess fantes i mengder i Norge. Det fikk konsekvenser for utviklingen i Norge.

Ved Kristi fødsel hadde keiser Augustus makten i Rom. Han definerte hvordan rikets makt skulle beholdes. Grensene måtte være klare og markerte, folk måtte ha rikelig tilgang på mat, og soldatene i hær og marine måtte ha det beste stål i sine våpen. Ved Augustus maktovertagelse hadde marinen 700 skip og legionene talte 550000 soldater.

Serisk stål fra et område Rom kontrollerte hadde fra Augustus tid høyeste prioritet. Jernsand for serernes prosess fantes i myrene i Norge. Plinius skrev år 79:

Det kimbriske nes (Jylland) rager langt ut i sjøen og danner en halvøy som kalles Tastris (Skagen). Derfra mot Rhinen har Romerne underlagt seg 23 øyer med våpen.

Rom kontrollerte kystområdene fra Rhinmunningen til Nordjylland, og strakte seg mot Norge. York, en utpost i riket, var romersk keiserby. Mange av keiserne oppholdt seg lenge der slik som *Septimius Severus* som med sine to sønner bodde der de siste år han levde, til år 212 e.Kr.. Tidvis var fire romerske legioner stasjonert i England, romerske flåteenheter overvåket og patruljerte Nordsjøen. Prof. Böhler i Zürich uttrykte det slik :

Romerske fingre grep etter Norge. Hva rettferdiggjorde ressursbruken og var så viktig at England måtte erobres ? Hvor romerne laget sitt seriske stål er fremdeles ukjent.

De første tiltak for å starte jernutvinning i Norge for Rom ble gjort av keiser Augustus som sendte hadiske jernutvinnere fra områder ved Bibracte i Gallia til Norge, sammen med

Carnuter, kort før Kr.f.. 400 år senere fantes i Norge to romerske provinser, en på Østlandet og en i Trøndelag. Stål ble nå produsert i ovner med diameter opp til 1,6 m. Erobringen av England var ledd i en langsiktig romersk strategisk investering. Den trygget transporten av stål fra Norge til romerske våpensmier. Men innhenting av ressurser, trygging av transportruter og oppbygging av produksjonskapasitet tok tid. Fra ca. 200 år e.Kr. ble det meste av det stål Vestrom trengte transportert med skip fra *Norici*, Norge, vest over *Oceanos duekal(yps)donios* til England og videre til romerske våpensmier. *Chalybs*, var de gamle grekeres navn på herdbart stål. Romerne overtok ordet.

Jernalderhistorien jeg skisserer er laget uten fordelene av å ha et tidligere verk å bygge på. Den er sydd sammen av elementer og fragmenter skaffet tilveie av spesialister fra mange land og profesjoner. Felles med gamle folk har vi språklige spor som ord og navn i dialektene. Jeg benytter mange slike ord som nok vil vekke lingvistene. Vi har opprinnelsesmyter og historie fra Parthia/India, begravelsskikker fra Sentralasia, og Ting for rettstvister avholdt slik som i Kina. Slike felles trekk gir en følelse av slektskap.

Felles tekniske levninger som jernutvinnings-prosessene er kunnskap som jeg tillegger stor vekt. Antikke skriftlige kilder, arkeologiske funn av ovner og jern og stål i Norge bidrar når en forstår den kunnskap slike kilder bærer i seg. I sum antyder dette hvor noen av forfedrene kom fra, og viser en opprinnelse nær indoeuropeernes urområder. Vårt språk tilhører den indoeuropeiske språkfamilie, og språket kom hit med innvandrere.

Praktisk skjønn og forståelse for kompleksitet, ressursbehov og organisering som var nødvendig for å bygge opp den stålindustrien funnene fra romertiden i Norge definerer, er en nødvendig forutsetning. Her ble produsert ca. 2000 – 5000 tonn serisk stål pr. år. Jegere, samlere og fiskere som opprinnelig bodde her trengte ikke og maktet ikke å produsere slike kvanta. De behersket ikke prosessen som laget det seriske stålet.

Boken er delt i bøker som kan leses uavhengig av hverandre. De er ment som en innføring i temaene de behandler. Sammendraget er plassert først og skisserer vår historie frem til år 525 e.Kr.. Tanken er at andre vil fatte interesse og granske bredere og dypere.

Bok 1 gir en innføring i prosesser og metallurgi, nok til at dere forstår at man ved å studere kjemiske analyser og slip av stål i mikroskop kan fastslå med hvilken prosess det er laget.

Vi møter forskjellige folk langt fra Norge der jernutvinningsprosessene tidlig ble driftet. De ble fanget av Rom's makt og kom til Norge som slaver, eller som frie. Her bygget de opp en jernindustri, og dyrket ny jord. Jordbrukerne, de romerske *Bona-dea'er*, ble i ettertid våre *bønder*. Gudinnen *Bona-dea*, som opprinnelig het *Gaea* lever fortsatt i mytene på Toten med navnet *Gjøa*. Men i dag er hun definert som trollkjerring.

Manuskriptet var ferdig i 1993 og ble sendt til en rekke forlag som alle returnerte det. Det ble av noen forevist historisk ekspertise som ga det karakteren uvidenskapelig, useriøst vås.

Noen bøker ble deretter trykket privat av meg og lagt ut i en bokhandel på Gjøvik. Jeg trakk dem tilbake etter en telefonisk trussel. Et lydbånd spilt to ganger fortalte at :

...Mer enn hundre års vitenskapelig forskning har gitt nordmenn en identitet. Du må forstå at det ikke er i statens og nasjonens interesse at slik kvasi-vitenskap spres. Innholdet kan splitte folket. Trekk tilbake boken ellers kan det få alvorlige konsekvenser. Du som har lest så mye historie er sikkert klar over at alle kan drepes.

Jeg oppfattet det som en drapstrusel. Majoriteten av oss har en forutinntatt tro på historien om den djerve, rakryggede norrøne stammen. Uansett fakta er vi ute av stand til å vurdere objektivt. Å unslippe buret hjernen er låst inn i er vanskelig, der føler vi oss trygge. Vi tror det vi ønsker å tro, og angriper personen når vi mangler kunnskap og saklige argumenter. Slik har forskningen stivnet i innlærte tankebaner. Jeg vet ikke hvem som sto bak trusselen, men tok den alvorlig. Bøkene ble hentet hjem og destruert. Nå har jeg fått en uhelbredelig sykdom, trusselen virker ikke lenger.

Jeg ble noen år senere bedt om å gi en innføring i utvinningsprosessene for jern for arkeologer. De som hadde meldt seg på ble kollektivt avmeldt fra sentralt hold. Vitenskapen ville ikke belæres av sjarlataner, selv om dette er mer mitt fag enn deres.

Jeg tar med dette fordi det viser hvor vanskelig det er for nye ideer å trenge gjennom. De siles ut på universitetene. Andre ties i hjel med avanserte hersketeknikker. Tilbake blir de som trækker i gamle spor og slik sikrer karrieren, mens forskning og renommè stagnerer.

Det å tilpasse historien er mer vanlig enn vi kan hende tror. Den amerikanske økonom og historiker Martin Armstrong som grunnla Princeton Economics Ltd. skriver:

One of the most basic means of propaganda any government engages in has been to rewrite history. It has been probably the most dishonest and unethical manipulations of society that has often led to war.

Nasjonalstatene har vært grunnlaget for mye av Europas historie. Folk med felles språk, kultur, forhistorie og land ble definert som nasjoner. For folk som ønsket å være selvstendige ble det viktig å oppfylle slike kriterier. Det gjaldt også for Norge.

Intellektuelle og historikere ved universitetene så det som en oppgave og plikt å legge et historisk grunnlag for nasjonalstatene. Det var en del av jobben de fikk betalt for, og de utformet historien slik at den passet. Mange gamle stemmer ble brakt til taushet med vitenskapelige metoder, upassende arkeologiske levninger ble oversett og/eller ødelagt.

I Norge fikk vi den norrøne stamme som kom da isen smeltet og stengte døra for andre. Denne oppfatningen har skapt en slags mur rundt vårt land ved år 800, og frakoblet oss fra resten av Eurasia. Ved å se lenger bak dukker romerriket og mange gamle folk opp. Den rolle, påvirkning og innflydelse de hadde her passer ikke i historien nasjonalstaten ønsker.

I årene som har gått siden manuskriptet ble lagt vekk er mer kunnskap kommet til og nye erkjennelser har modnet. Flere tenker selvstendig ut fra fakta som foreligger. Kunnskap kommer inn via mange kanaler. Derfor er det nå vanskeligere å manipulere befolkningen. Tiden for en revurdering av jernalderhistorien kan være inne. Den norrøne stamme bør suppleres med forfedrene som hadde teknologien som holdt romerriket ved makten. Til nå har vi sett bort fra det faktum at Rom hadde provinser i Norge og utvant *ferrum noricum*, nor(i)sk stål, *chalybs*, her. Utviklingen i Norge fra kort før Kristi fødsel frem til år 525 sto de bak. Deres innflydelse har og spilt en betydelig rolle for utviklingen her siden.

Jeg har under arbeidet sett hvor begrensede mine kunnskaper er og hvor mange hull som gjenstår å fylle. Samtidig har jeg sett like store hull hos de vise som forvalter vår historie. Boken er ingen Facit, men en teknisk fagmanns tanker om vår jernalderhistorie basert på dokumenterbare fakta. Boken kan nye forskere bygge videre på. Den beretter om europeernes oppdagelse av Norge, og om europeiske og sentralasiatiske folk som kom hit.

Boken forteller hvem vi er, hvorfra, hvorfor og når vi kom, uten å ty til religiøse eller dogmatiske modeller. Den setter Norge inn i den historiske kontekst som gjaldt i verden i jernalderen og viser at mye av stålet Rom trengte for å være ledende ble produsert i Norge.

Forhåpentlig vil bildet boken tegner føre til nysgjerrighet og ettertanke. Vi har en historie som kan avdekkes bakover forbi muren ved år 800 e.Kr.. Da trengs en liten revolusjon. Gamle lærdes jerngrep må løsnes slik at kunnskap og ideer kan studeres og vurderes fritt av fagområder som respekterer hverandre. Vi må fjerne dogmet om den norrøne stamme og andre stengsler slik at kunnskap som har vært skjult kan hentes frem. Vi kan ikke lage et riktig bilde av forhistorien ved å stenge oss ute fra resten av verden.

Vi må ta hensyn til den politiske, tekniske og økonomiske situasjon i verden rundt oss i gammel tid. Vår historieforskning har stagnert mot muren av nasjonal ønsketenkning. Boken vil lage hull i den slik at historien og forholdene lenger bak blir synlige.

Det meste arbeid gjenstår. Jeg peker på noen tema som må granskes videre for å avklare. Den store mengde arkeologiske funn som er gjort i Eurasia etter 1990 må trekkes inn. Her ligger utfordringer og engasjerende oppgaver for unge forskere. Historien er ikke ferdig, men fundamentet er lagt, reisverket er der. Det er opp til andre å fullføre arbeidet. Velkommen til dere nysgjerrige som trer inn i denne gamle og nye virkeligheten.

De beste hilsener til dere alle.
Sveinung Gihle Raddum.

Raufoss 1994. Hov i Juni 2013

Hov 20.01.2016.
Beste hilsen.
S. Gihle Raddum.

Introduksjon.

Som 11-åring oppdaget jeg sammen med to jevnaldrende rester etter tre jernvinneanlegg på Totenåsen. Senere C14-datering har vist at de produserte jern 200 år e.Kr.. Samtidig med disse funnene kom Gile-kvinnen og Gile-krigeren ut av sine hauger med smykker og våpen. De levde samtidig med jernutvinnerne og kom fra det eldste kulturlag på Gile. Funnene av smykker og gjenstander etterlot mange spørsmål. Hvor var de laget og hvem var disse mennesker. Hvor kom de fra, hvor hadde de lært å lage jern av malmen i myrene. Historieforskningen er gammel i Norge, men slike spørsmål er hverken stilt eller besvart.

Denne forskningen tok for alvor til da Universitetet i Oslo ble grunnlagt i 1811. I 1832 sendte *Samfunnet for det norske folks språk og historie* ut et opprop der det het at det var:

nødvendig å gjøre alt gjeldende som betrygger vår nationalitet og som i andre folks øyne betegner oss som et av Europas eldste og historisk berømte folk.

Oppropet var preget av den fremtidige nasjonalstatens behov og ga føringer for historien man ønsket seg. Dyktige lærde med lite kunnskap og sparsomme kilder skapte myten om den norrøne stamme og ga den de egenskaper som trengtes for å legitimere fremstillingen. I dag ser historikere og arkeologer oss som etterkommere etter de første fiskere, jegere og samlere som kom da isen smeltet. For å holde rasen ren stengte de senere andre ute.

I Bronsealderen sådde disse de første frø. I Jernalderen organiserte de jernutvinning og smidde redskaper og våpen. De hadde sin egen norrøne mytologi med Odin som øverste gud. De fant opp runene og snakket det urnordiske språk. Dette er vitenskapelig funderte elementer i den norrøne historiske modell. Den har vært en trygg havn for forskerne. Dogmet om den norrøne stamme ga nasjonalstaten et glansbilde av et folk å se opp til.

At det vi finner av arkeologiske levninger her i landet har vært utviklet og laget i Norge fikk som konsekvens at Europas og Asias historie ikke var relevant for oss. Arkeologiske funn ble sjelden sammenlignet med tilsvarende funn andre steder. For å avdekke vår eldste historie var det nok å konsentrere seg om Norge. Det som skjedde i Europa og Asia kunne man se bort fra, det hadde ingen konsekvenser for oss, her var vi skjernet.

Gilefunnene og jernanleggene på åsen ble som andre arkeologiske funn, innpasset i denne virkeligheten og viste hvor langt den norrøne stamme var kommet ved år 200.

Et annet bilde av vår historie får vi når vi tar hensyn til situasjonen i verden rundt oss i gammel tid. Opplysninger om havområdene mellom Europa og Norge og seilingsruter til Norge finnes i romerske og greske antikke skrifter. I *Notitia Dignitatum* fra år 395 defineres Østlandet og Trøndelag som romerske provinser med navnene *Maxima Caesariensis* og *Flavia Caesariensis*. Dette var *Det Romerske Norge*, en del av *Dioecesen Britannia* som tilhørte det Vestromerske riket. *Caesariensis* i navnet forteller at provinsene lå direkte under keiseren. Grunnen var at stålet man produserte her hadde avgjørende betydning for

romerriket. Derfor ønsket keiserne full kontroll. Men romerne var ikke de første som hentet metaller i Norge. Havet hadde tidligere ført andre metallutvinnere hit. Området var ikke så isolert som vi har trodd, europeiske sjøfolk kjente kystområdene.

Mer enn 1500 år f.Kr. kom danene sjøveien fra det østlige Middelhav til Skandinavia. Etter utdrivelsen fra Egypt var de på leting etter nytt land å bosette seg i og fant det. Sørskandinavia, Schleswig-Holstein, Skåne, Danmark, Tune, Skiensområdet, Lista, Rogaland og Karmøy ble deres nye kulturområde.

I Egypt hadde daner sammen med goter dannet *Hyksosfolket* som en periode styrte landet, før egyptiske konger fordrev dem til Levantens kyster og Kypros. Tinn var en komponent i bronzen som datidens våpen var laget av. Som mangelvare hadde det høy verdi. *Ugarit* var en viktig handelsby på kysten av Levanten og spilte en lignende rolle for internasjonal handel som Hamburg og Rotterdam gjør i dag. Byen knyttet fjernhandelsruter over land til skipsrutene langs Middelhavets kyster. Karavaner og skip fraktet kobber og tinn til bronseindustrien. Ugaritiske handelshus rustet ut lange ekspedisjoner for å finne nye forekomster. Danene ble vevd inn i denne aktiviteten og seilte ut for å finne nytt land der metaller og andre varer kunne hentes og der de og kunne bosette seg.

Kanskje var det Ugarit og Enkomi de daner forlot som mer enn 1500 år f.Kr. seilte ut Gibraltar og nordover for å slå seg ned i Danmark og Skåne. De sto bak Sørskandinavias bronsealder med teknologi fra de østlige middelhavsområder. Vognen på ristningen i Kivikgraven i Skåne er en type som kom med Hyksos-folket fra Asia til Egypt. Ristningen i Kivik sammen med steinskipene og skrifttegnene av egyptisk type på berghellene i Bohuslän knytter danene i Skandinavia til Egypt. En gren bodde på *Aballos neso*, i dag *Avaldsnes* på Karmøy. De utvant kopper og tinn på Karmøy og i Ryfylke. Andre daner drev jernutvinning på vestsiden av Mjøsa med en prosess fra Levanten.

Skåne lå lengst i sørøst, mens *Aballos Neso*, *Avaldsnes*, var deres nordvestlige utpost. Imellom lå de danske øyer og Jylland. Ved *Aballos Neso* fantes tinnstein som etter å ha gjennomgått en prosess i en ovn ble tinn. Produksjonen krevde kunnskap og kontakt til de rette guder. Dynastiet som ligger i haugene på Re-heia, kongeheia, bosatte seg her for å utvinne tinn og kobber. De startet det som kan ha vært vårt lands eldste industri mer enn 1500 år før Kristus. Noe av mineralrikdommen i norske fjell ble fra da av utnyttet.

Daner fra Jylland seilte inn Oslofjorden og fulgte elvene til Tyrifjorden og Randsfjorden inn i åsområdene vest for Mjøsa. På denne tiden var jern mer verdifullt enn gull. Danene produserte jern her. Jernbarrer, *obelos*, ble fraktet ut og byttet eller solgt sør i Europa og middelhavslandene. Denne handelen stoppet opp etter at flere jordskjelv hadde banet veien for Pelasgernes hærtog til Lilleasia og Mykene ca. 1100 f.Kr.. Men jernmalmen i Norge var nå kjent.

Før danenes ankomst hadde enkelte bronsegjenstander funnet veien til Skandinavia, men det var først da de slo seg ned her at bronsealderen i Norden for alvor startet. De oppdaget metallforekomstene i åsene ved Kongsberg og i Østfold, og ble de første som drev en primitiv utvinning av kobber og sølv her. Design og støpekunnskap hadde røtter i kulturer øst ved Middelhavet. Greptungesverd i bronse og andre gjenstander ble støpt i Danmark. I tillegg lå rav, guden *Apollo*s gyldne tårer langs strendene. Det var en ettertraktet vare.

Danenes område ved Limfjorden, havnefjorden/grensefjorden, ble et knutepunkt som knyttet handelssonen rundt Østersjøen og Sørskandinavia til ruten som via havner ved Rhinmunningen og den europeiske nordkyst førte til Cadix i Spania og derfra til det østlige Middelhav. Fra Lista og Lågenmunningen gikk skipsruter til Jylland. Sørnorge var koblet til et nettverk der skipsruter knyttet Nordeuropa sammen med land i det indre Middelhav.

I det 12-te århundre f.Kr. seilte Mileser ut Gibraltar og fulgte ruten mot nord. Nyttige ting fra sør var husdyr og frø som ble sådd slik at korn kunne høstes. For fiskere og samlere som bare høstet var det rart å se at et frø som ble puttet i jorden ble til 20-30 frø som kunne spises. Den gode gudinne *Gaia* sørget for det. Allikevel byttet fiskerne hverken gud eller levemåte. Vi vet ikke mye om danene i Norge. Jordhaugene ved *Aballos neso* på Karmøy, gravrøysene ved *Kongsberg* og på *Mølen*, *jernbarrer* fra Biri og Hadeland, og bronsefunnene i Danmark er tause, men de vitner. Derfor tror jeg det er en kjerne av sannhet i mytene og i Hømers beretninger som hadde danenes seilaser som forbilde. 1500 år f.Kr. hadde Sørskandinavia fått et befolkningselement med kjennskap til en verden som til da hadde vært ukjent for fiskere og samlere. Med danene kom kunnskap om tinn, kopper og jern, og slaver som utvant metallene og ryddet åkerlapper. En ny epoke startet.

Ca. 1200 år f.Kr. brøt venderne opp fra sørsiden av Østersjøen. Noen dro gjennom Alpene til Adriaterhavets nordkyst. Venezia har navn etter dem. Andre slo seg ned lengst nord på Jylland. Derfra var det kort vei til Lista, Rogaland og Ryfylke. Noen bosatte seg i Vennesla, Venders-land. Elvenavnet *Otra* er gitt av dem og er beslektet med *Oder*. Rugierne kalles i antikke skrifter *Rugiones*, og deres område i Norge *Rugea*. I dag heter landsdelen *Rogaland*. Venderne var dyktige sjøfolk med solide havgående skip som Cæsar senere la merke til. I våre dager finnes fortsatt ristninger etter dem på hellene i Rogaland.

Kunnskap om vårt land fulgte skipene. Den gjorde at folk i Belgia og Mösdalen som fra det 12.te århundre før Kr. hadde et befolkningsoverskudd, og var klemt mellom Germaner og Kelter, så en mulighet til å slippe unna. Pressede jordbrukere forlot sitt land til fordel for vest- og sør-kysten av Norge. Voss fikk navn etter *Vosges*. Møre ble befolket av *Morini*. *Treueri* fra landet mellom Mosel og Meuse fant nytt land i Trøndelag. Romerne kalte disse folk *Morini*, *Gaul* og *Treueri*. I dag sier vi *Møringer*, *Guler* og *Trønder*. Pomponius Mela kalte dem *Belger*. I de påfølgende århundrer anla de kolonier og tok norske områder i bruk. Deres gener er en betydelig del av vår arvemasse. Likheten mellom det flamske språk og vårt språk vitner om slektskapet. Fra 1000 år før Kristus ble jordbruk med folk som sådde og høstet en

næringsvei langs kysten nord til Trøndelag, og på Østlandet fra Ringerike over Hadeland til Mjøsa. År 500 f.Kr. kom den direkte prosess for stål til Norge.

Fra 600 år f.Kr.. deltok fokeiske skip i transporten av Belger til Norge. I tillegg til betaling og kontakter fikk de kunnskap om kysten og ressursene i området. Da Massalia 500 år før Kristus ble stengt ute fra Spania av kartagerne, ga ryktet om de fjerne Tinnøyer håp. Kartagernes kontroll i Spania tvang *Phokeerne* til å tenke nytt og fikk dem til å seile til våre kyster for å hente tinn og andre varer i samarbeid med *Eburovikene* ved Mösa. Sammen tok de opp igjen danenes aktiviteter i Norge i det 4-de århundre før Kristus. Det ledet til nye bosettinger langs kysten og i innlandet. Slaver ble hentet fra Spania og Gallia til fokeiske kolonier i Norge.

Som deltager på en av disse ekspedisjoner kom *Pytheas* til Norge. På Solberg ved Skjeberg er hans initialer hugget i berget. Spor etter *Faukene* finnes og på *Fossum* ved Skien, ved Flote, i Levanger og i Tana. I Tana aner vi hvem navngiveren var. Kanskje hadde *Pytheas* fortjent en statue der eller et hurtigruteskip oppkalt etter seg 2300 år etter at han som den første vi kjenner fulgte gudinnen *Leda* nordover. *Leia* har navn etter henne.

Demokrit var kan hende den første som seilte til Tinnøyene fra Massalia. De norske tinnøyer lå 6 dagers seilas østover fra England. En av øyene der man lastet lå nær fastlandet og kaltes *Itis*. Dynger av brent småstein, som på Forsandmoen, og øynavnet *Idse* som kan avledes av *Itis*, indikerer at noen av de sagnomsuste tinnøyer lå her.

Pytheas kom via Jylland til Oslofjordområdet. Her opprettet *Faukene* sammen med *Eburoner* kolonier fra Skiensområdet til Båhuslän. Hit kom jordbrukere med sine folk og dyr fra Belgia og Meuse-dalen, mens metallutvinnere og slaver ble satt i land ved Norsjø, i Numedal og ved Drammenselvas utløp. De fortsatte nordover til vestsiden av Mjøsa og bygget de første sjaktovner i området der danene tidligere hadde redusert jern i leirdigler.

Solhjulet, Massalias merke ble satt på landet. Sammen med bildet av fokeiske skip ble det hugget i hellene for å markere *Phokeisk/Massalisk* område. På egnede steder rundt kysten ble slaver satt i land. Varene de fravristet landet ble hentet med jevne mellomrom. *Faukene* sådde og høstet i Norge. Hvert nytt bebodd sted var et frø hvorfra mennesker dro ut og tok landet i bruk. Slavene som utførte tungarbeidet bodde i Norge. Varer *faukene* hentet var pelsverk, tenner fra sjøens pattedyr, fisk og metaller. Tinnproduksjonen i Ryfylke var økende. Jernproduksjon med den direkte prosess i sjaktovn kom med *Phokeerne*. Men det var små kvanta som ble utvunnet. Utbyttet ville ikke møtt våre krav. I dag ville forekomstene *Faukene* utnyttet vært ulønnsomme. Den gang ble noen få rike.

På slutten av bronsealderen var tinn blitt en knapp ressurs. Oppfatningen i Middelhavslandene var at tinnen den gang kom fra noen øyer langt i vest. Herodot skrev rundt midten av det 5.te århundre f.Kr. :

Europas ytterste områder i vest vet jeg lite sikkert om..... jeg kjenner heller ikke øyene som kalles Cassiteridene der tinnnet vi bruker kommer fra.

Seilingsruten langs den atlantiske kyst fra Gibraltar mot nordøst endte i Sørskandinavia. Opprettelsen av den fønikiske handelsstasjonen Gadir, danenes Cad-is, tidlig i det 8.tende århundre f.Kr. skjedde bl.a. for å få kontroll med tinnhandelen. Her ble båter fra Middelhavet dratt på land ved kanten av oceanet. Stedet knyttet seilingsrutene i Atlanterhavet og Middelhavet sammen. Lange seilaser på leting etter metaller var vanlig. Beretninger om slike seilaser er overlevert oss av Rufus Avienus og Pytheas. Pytheas forlenget ruten mot nord til et nordlig *Tanais* 330 år f.Kr.. Dette er dagens *Tana* i Finnmark når vi sløyfer danenes –is endelse. Pytheas skrev bok om seilasen til Tana. Bruddstykker av den har overlevd. Tinn- og jern-produksjon her er kjent fra denne tiden.

Ved inngangen til det siste århundre før Kristus var Massalia overtatt av romerne og faukene var blitt romerske borgere. Romerriket avløste Egypt og Hellas, og jernet avløste bronzen i våpnene. Kunnskap om malmresursene i Norge og de massaliske områder i Norge ble dermed tilgjengelige for nye herskere med resurser til å utnytte forekomstene.

50 år før Kristus gled Faukenes periode i Norge over i, og inn i den romerske jernalder. Romerrikets behov for stål var stort og ved Kristi fødsel var det *Seriske stål* det beste, slik *Plinius d.e.* skriver. Det ble produsert fra myrmalm vest i Kina og kom via India for å bli våpen i romerske våpensmier. Det var et kostbart og sårbart opplegg som keiserne ønsket å endre. Myrmalm uten svovel og fosfor fantes i Norge, selv om ingen den gang forsto at disse elementer påvirket stålets egenskaper. Stålproduksjonen her toppet seg i romertiden som resultat av en romersk langsiktig, strategisk investering.

I det romerske riket var jern til da produsert som *bloomery iron*, luppejern, i små ovner. Dette lavteknologiske stålet kjennetegnes av slagginnelutninger og har dårlig kvalitet. Våpen og verktøy til den romerske hær og marine ble produsert i statlige våpenfabrikker drevet av den romerske hær og marine. Staten drev våpenproduksjon men produksjonen av stålet våpenfabrikkene trengte tror man var overlatt til tilfeldigheter. Slik var det nok ikke.

Mikrostrukturen i stål fra romerske våpen og rustninger inneholder minimalt med slagg. Det er ikke produsert med den lavteknologiske luppejernsprosessen. Mikro-strukturen viser at stålet er produsert med en prosess som etter det man tror, først ble tatt i bruk i Europa ca. 1000 år e.Kr.. Romerne produserte altså våpen og rustninger i en stålqualität de ikke hadde. Vårt bilde av situasjonen er derfor temmelig galt og modent for avklarende gransking. Hvor i riket ble det seriske stål i romernes våpen produsert etter at importen fra Kina via India og Charax i Persiabukta stanset ?

Arkeologene har i dag registrert over 2280 jernvinneanlegg i Sørnorge men anslår at antallet kan overstige 10000. Prosesser, ovner og rester av *hvitt råjern* som ble tappet fra

reduksjonsovnene er historiske levninger på linje med andre arkeologiske funn. De forteller at det var den indirekte prosess man her driftet. Kjenner vi en ovns innvendig diameter kan vi beregne det kvantum råjern ovnen produserte i døgnet. Summert opp over antall ovner vi kan anta produserte samtidig, får vi et inntrykk av produsert årlig kvantum. Det sier mye om stålutvinnings betydning for den romerske jernalders norske samfunn.

De største ovner ble driftet her i romertiden frem til år 435 e.Kr.. Vi må til jernverket i Mo i Rana på 1960-tallet for å finne like stor eller større produksjon, og husk vi klarte bare å drifte det noen ti-år. Dette setter produksjonen i romertidens Norge i relieff og gir perspektiv til produksjonen på Østlandet og Trøndelag dengang. Det reiser noen spørsmål.

Hvorfor skulle romerne legge sin statlige stålproduksjon til Norge ? Svaret er at det var her egnet malm fantes. Norge har den reneste myrmalm i Europa. Den lå ferdig knust i myrene. Slik malm kunne brukes som den var i kinesernes indirekte prosess der *hvitt råjern* tappes fra reduksjonsovnene, for deretter å bli frisket til stål og smjern med et kullstoffinnhold som kunne styres av tiden i friskebadet. Slik fikk man ønsket stålqualität som møtte forskjellige krav. Rent jern, smjern, duktilt stål, og herdbart stål for de skarpe egger. Men romernes vei til Norge var relativt lang i tid. Forberedende arbeider som i dag ville avskrekket måtte utføres. Men romerne rygget ikke unna, alternativet kostet mer.

Etter å ha nedkjempet Antonius ved Actium og i Egypt ble Augustus enehersker i det romerske riket med 40 – 50 millioner mennesker. Ved hans maktovertagelse hadde marinen 700 skip og legionene talte 550000 soldater. Styrkenes slagkraft og forsvarsevne avhang av våpen av kinesisk, *serisk*, stål som kom via India med lange, usikre og kostbare transportere. For Augustus og Roms lederskap var det en svakhet som gjorde forsvarsevnen usikker. Sikre forsyninger av dette stålet fremstilt fra myrmalm i et område de selv kontrollerte, var avgjørende for romerstatens militære overlegenhet.

Da romerne overtok *Massalia* og *Gallia Narbonensis* fikk de entreprenører og sjøfolk innen romerriket som kjente den nordgalliske kyst, England, norskekysten og Sørskandinavia. Cæsar og Crassus overtok tinnproduksjonen i Ryfylke og deporterte *Lemannonios*, folket som bodde ved Genfersjøen, dit. Augustus plan var å transportere stål fra Norge ned langs den tyske nordsjøkyst til romersk område ved Rhinmunningen.

I årene 14 f.Kr. til 9 e.Kr. gjorde Augustus de første fremstøt. Han flyttet år 14 f.Kr. deler av befolkningen rundt de galliske *Haderes Bibracte*, og *Carnuter* som bodde nord for dem, til nytt land på Østlandet. Her ble de lagt direkte under keiseren. Andre galliske folk hadde fra før slått seg ned i Norge. Haderne som var styrt av Rom skulle lede jernutvinningsen. Deres navn finnes igjen i *Hade-land* ved inngangen til østlandets malmområder.

Samtidig bygget Augustus *Drususkanalen*, og erobret de germanske landområder langs kysten østover fra Rhinmunningen, for å trygge ståltransporten. Germanerne gjorde opprør.

Varus og tre legioner ble utslettet ved *Kalkriese* nordøst for Osnabrück år 9 e.Kr.. Augustus ga opp planen og stålet Rom trengte kom fortsatt fra Vestkina og ble transportert inn via India over Charax. Fra Caligula's tid, år 37-41 e.Kr., finnes info om en ekspedisjon som besøkte det Britannia der malmen for *chalybs*, godt jern, fantes men at det ble konkludert med at transport av stålet langs den germanske nordvest-kyst var for usikker.

På bakgrunn av dette utarbeidet den keiserelige stab ved det *palatinske* kontor en ny plan. Transporten av stål fra Norge skulle gå vest over havet til England og ned langs den engelske østkyst til romersk område ved Rhinmunningen og i Gallia. For å trygge denne transporten måtte England's østlige områder erobres. Historikere med tyngde i økonomi har undret seg over hvorfor Rom nå planla å ta England. Strabo skrev ca. år 20 at øya ikke hadde noe av interesse for Rom. Nå hadde noe endret seg og østsiden av øya skulle besettes. York, byen der mange av keiserne senere tidvis oppholdt seg, var opprinnelig hovedkvarter for Legio IX Hispana. England bandt 3 – 4 legioner men øya måtte erobres for å trygge ståltransporten fra Norge. Det viser hvor viktig stålproduksjonen i Norge var for Rom. Stål transportert inn fra Kina via India ble erstattet med stål fra Norge.

Fra år 43, under *keiser Claudius* ble den palatinske plan iverksatt. Romerske soldater gikk i land i England og la grunnen til provinsen *Britannia* på vestsiden av To-kaledonia-havet. År 84 e.Kr. ble Trøndelag lagt under Rom av Agricola. Her og på Østlandet ble det over tid bygget opp en stålproduksjon for Rom. Områdene øst og vest for Nordsjøen dannet til sammen *Romernes Britannia*. I tillegg til de Hader og Carnuter som alt var i Norge overførte Keiser Claudius noriske Hader fra Kärnten i dagens Østerrike, sammen med Räter fra Alpedalene i Italia og Sveits. De produserte stål med norikernes direkte prosess.

Da keiser *Claudius* innvaderte Britannia var grunnen at han ønsket å opprette en sikker seilingsrute for stål fra Norge. Han ryddet sentrale Alpedaler og sendte räter til Østlandet som slaver. Da det skjedde hadde han allerede annektert *Noric* i Østerrike og deportert kongeslekten og deler av befolkningen til Norge. Norikerne, som var etniske Hader, var da de fremste jernutvinnere på romersk område. De fikk et nytt *Regni Noric* å utvinne jern i. Navnet på sitt gamle rike tok de med seg og kalte sitt nye land *Noric* → *Norig*. Norikerne slo seg ned på Ringerike og Hadeland. Ett av deres høvdingseter *Sætir Ragn* ligger fortsatt på høyden øst for Hønefoss med historien innhyllet i navnet, og med Kongens kolle, *Regin collina*, *Ringkollen*, like ved. De hersket her fra år 50 til år 120 e.Kr..

I Østerrike benyttet norikerne den gang *Sideritmalm* brutt fra berg. Den inneholdt 7-12% kalk som lett gir flytende slagge. Myrmalmen i Norge var uten kalk. Det gjorde det vanskelig å få nok flytende slagge slik at jern og slagge kunne skilles effektivt. Jernet ble liggende fordelt i slaggen i seige klumper. Kravene til kvantum ble ikke oppfylt. Stål produsert fra myrmalm i Norge med norikernes prosess hadde dårligere kvalitet enn norisk stål fra Alpene og serisk stål fra Kina. Rom søkte derfor etter andre eksperter som kunne lage serisk stål av malmen her. De fant dem blant æser og vaner i Bactria.

De kom hit som nye faglige eksperter i vandringen under Odin. Vandringen kom etter 80 år med norisk-hadisk styre. År 120 e.Kr. overtok de ledelsen av jernproduksjonen. De så annerledes ut enn menneskene som til da hadde vært her. Æsene talte et indoeuropeisk språk som ligger nær gammel sanskrit. De tidligere innbyggere var usikre på om de var guder eller mennesker. De tok ingen sjanser og så på dem som en slags guder. Med dem kom en ny tro med regler, ritualer og budhistiske innslag, troen fra Asia, Åsatroen.

Innflytterne kom fra en høytstående kultur og skilte seg fra resten av befolkningen. Så mystiske har de vært at ledende historikere har ment innvandringshistorien er diktet opp av Snorre for å narre oss. Forklaringen vitner om grundig forskning, og har den fordel at den gir rom for at Åsatroen og den norrøne mytologien fortsatt kan være oppstått og utviklet i Skandinavia. I virkeligheten viser troen glimt fra innvandreneres asiatiske historie.

Snorre forteller at Odin kjørte en vogn trukket av en hest med åtte bein. Virkeligheten var en stridsvogn trukket av to hester med en kusk og en kriger ombord. Stridsvogn og hester knytter Odin til befolkningen på slettene ved Svartehavet, Egypt og i Asia, der herskere og elite av praktiske og statusårsaker kjørte rundt i to-hjulte vogner trukket av to hester, slik vi kjenner dem fra graven til en egyptisk farao. Stridsvognen var et symbol på makt og fraktet lederne raskt som vinden over store avstander. I Norge ble fortellingen om en hest med 8 bein et argument for at Odin var en gud. I virkeligheten var det et argument for en innvandring av folk med hester og vogner på et høyt teknisk nivå.

Snorre skriverer :

Det går en stor fjellrygg fra nordøst til sørvest. På sørsiden av dette fjellet hadde Odin store eiendommer.

For å forstå hvilke(t) fjell dette kan ha vært må vi sette oss inn i himmelretningene på denne tiden, før kompasset ble oppfunnet. Strabo skriver at hvis en seiler rett nordover fra det kimmeriske Bosporos kommer en til Tanais ved nordenden av Asovhavet. Med en slik nord-sydretning går kaukasusfjellene fra nordøst til sørvest. På sørsiden av dette fjellet er da den asiatiske siden av stredet ved inngangen til Asovhavet.

Går vi derimot til nordvestsiden av Svartehavet med datidens nord-syd akse der, stemmer Snorres retningsanvisning med de sørlige Karpater. Det interessante er at begge disse stedene er relevante for Odin, som vi skal se.

Odin var av æsenes gamle kongeslekt, men var og ættet fra den indogreske konge Menander. Han var født i Bactria men kom som en konsekvens av Kushanenes kriger i Bactria som barn med æsene til *As-cardum*, *Åsgard*, der han vokste opp i *As-purgum*, *Åsaborgen*. Landet og borgen er nevnt hos *Ptolemaios* og *Strabo*, som definerer hvor stedet lå. *Ascardum*, *Åsgard*, lå på den asiatiske halvøya som danner østsiden av det kimmeriske Bosporos ved innløpet til Asovhavet. Ifølge Strabo strakte *Ascardum* seg fra byen *Phanagoria*, æsenes viktigste by,

østover til elva som i dag heter Kuban. Den gang het den Hypanis eller Antikeites. Den kommer ned fra Kaukasusfjellene. Kort før utløpet delte den seg i to. En gren rant i Asovhavet, den andre i Svartehavet.

Ca. 50 stadier øst for Phanagoria lå *As-purgum*. Odin vokste opp her. Strabo kaller æsene *asiani*, *asioi* og *aspurgianer*. Han nevner *asioi* flere steder over tid. Første gang øst for elva Jaxartes ca. 160 f.Kr.. Deres konger var *Yueh-Zhi* forbundets konger. Senere nevnes de som en del av *Tocharene* som erobret *Bactria* år 130 f.Kr.. Han kaller dem her *asioi* og de *bactriske barbarer*, barbarer fordi de hverken snakket gresk eller latin. En gren av dem fortsatte ca. år 128 f.Kr. videre vestover og gikk inn i sarmaterforbundet ved østenden av Asovhavet. Mange *asioi*, æser, fulgte denne siste vandringen. Deres område her kaltes *As-cardum*, Åsgard. Her var æsenes vestligste brohode da Odin kom dit fra *Bactria*.

Roxolanene hadde som følge av kushankrigene kommet østfra og bodde år 60 e.Kr. på begge sider av elva Tanais, nær munningen i Asovhavet. På grunn av sin slektsbakgrunn ble Odin adoptert som deres arveprins. Da de vandret vestover mot den romerske grense ved Donau fulgte Odin med. År 68 e.Kr., etter raid inn på romersk område, inngikk roxolanene en avtale med Rom som ga dem rett til å bo mellom Donau og sørsiden av Karpatene. I forbindelse med avtalen overleverte Roxolanene unge menn av høy byrd som gisler til romerne. Odin ble overlevert som gissel og fikk en god romersk utdanning. Som roxalansk konge hadde han landområder på sørsiden av de sørlige Karpater.

Knapt 50 år senere hadde keiser Trajan tatt viktige beslutninger i forhandlinger med Vaner på stranden ved Charax nord i Persiabukta. Her møtte han år 117 Vaner som var seilt inn fra Barbaricon i India med stål. Æser og vaner hadde i 200 år frem til kushankrigene levd fredelig sammen i *Bactria*. De hadde lidd nederlag for Kushanene og var underlagt dem. Trajans samtaler med dem endte i en avtale der vaner og æser fikk oppgaver i Norge, og et nytt rike å styre i Sverige. De skulle bistå romerne med produksjon av serisk stål i Norge.

Ynglingene kom til Skandinavia ca. år 120 i vandringen under Odin da Hadrian var keiser. Ca. år 125 e.Kr. var produksjonen av serisk stål i gang i Norge. Romerne la forholdene til rette og gjorde jern- og stål-produksjon til en stor industri i Norge. Produksjons-kapasiteten økte år for år samtidig som transporten ut av områdene ble forbedret.

Deres første *Vica metallorum* strakte seg på begge sider av Oslofjorden langs vestsiden av Mjøsa til Lillehammer, og i vest over Hadeland via Randsfjorden til Etnedal og Valdres. Romernes aktiviteter ble fra år 125 ledet fra Borre og Raumarici/Romerike. Ledende æser og vaner var bosatt der. Andre ble bosatt på strategiske steder nordover. Prosesskunnskap og innflydelse ble spredt med æsene i åsområdene i nord og vest, og senere til østsiden av Mjøsa. Æsene var vant til hester, vogner og båter, og organiserte all transport til og fra utvinningsområdene. Mest mulig av transportrutene gikk med båter. Behov for hester og okser ble slik minimert. Båten hadde større lastkapasitet enn kløvhester og vogner.

Vandringene av Æser, Vaner, Tocharer og Yuezhi fra Sentralasia til Türingen, Sørsachsen, Danmark, Sverige og Norge, gjorde at disse områder fikk noen felles kulturelementer som gjenspeiles i arkeologiske funn. Like språk, mytologi og gravskikker, og minnet om Odin/Wodan, vitner om samme folk i et sammenhengende kulturområde.

Under *Marcus Aurelius* avtok importen av stål fra India raskt og år 186 stanset romerne importen helt. Samtidig avtok produksjonen av luppejern i the Weald i Kent, for å stanses helt kort etter år 200. Det kvantum serisk stål romerne trengte i Europa ble fra nå av produsert i Norge og skipet ut derfra til romerske områder i England, Gallia og Germania.

Ved år 200 delte keiser *Septimius Severus* England i provinsene *Britannia Superior* og *Britannia Inferior*, mens *Britannia Caesariensis*, Norge fortsatt var en provins. Den kaltes *Norici* og ble styrt direkte av keiseren. *Caracalla*, *Severus* sønn, kan ha besøkt provinsen år 211-213 for å utvide produksjonen og organisere transporten ut og inn av områdene. Gudbrandsdalen, *Dale-vica* ble lagt til som et nytt *vica metallorum*.

Etter keiser *Caracallas edict* år 212 ble alle frie som bodde i *Britannia Caesariensis* og andre romerske provinser, romerske borgere. Navnet *Romerike* gjenspeiler den romerske tilhørighet og minner oss om den romerske provinsen. Herskerne her kaltes og Ostrogoter.

Med æsenes og vanenes ankomst endret den romerske periode i Norge karakter. Romerne overlot lokalt styre til dem men hadde egne representanter, riddere og *familia caesaris* som fulgte og overvåket utviklingen. Det ligger underforstått i betegnelsen *caesariensis* at de lå direkte under keiseren. Bare provinser med rike metall- eller marmor-forekomster ble organisert slik. Det berømte *Ferrum Noricum* fra Norge, hadde samme kvalitet som *serisk stål* fra Vestkina, og var renere og bedre enn stålet fra *Noric Mediteranei*.

Bevis på Romersk tilstedeværelse i Norge leverte *Mela*, *Tacitus* og *Plinius*. Alle var de betatt av midnattsolen og de enorme havstrekninger. *Plinius* nevner *Dumnham*, *Bergos*, og *Borrice*. Det er *Tune*, *Bergen*, og *Borre* i Vestfold der romerne hadde en flåtestasjon. *Agricola* seilte til Tule, Trøndelag år 84, og la landsdelen under Rom. Ristninger av skip og mannskap på Bardal ved Steinkjer kan være et minne om denne ferden.

År 295 effektiviserte keiser *Diocletian* administrasjonen i Noric ved å dele området i to. Provinsen *Maxima Caesariensis* på Østlandet, styrt fra Jessheim og Borre, og provinsen *Flavia Caesariensis* som var Trøndelag. Stål for militære behov ble nå produsert på Østlandet og i Trøndelag og skipet til England, Germania og Gallia.

Mellom år 180 og 410 e. Kr. ble Roms behov for serisk stål dekket fra Norge. Det ble brukt i soldatenes hjelmer, rustninger og våpen. I denne perioden hadde jernet større betydning for samfunnet i Norge enn oljen har i vår tid. *Classis Britannica*, romernes britanniske flåte, deltok i transporten. Romerske riddere, offiserer og soldater fra hjelpetroppene gled over i roller som oppsynsmenn, administratorer og frie bønder.

Æsene var en del av folket som i kinesiske kilder kalles *Yueh Chih*. I vestlig litteratur skrives det *Yuezhi*. Det uttales *Jø Schi* eller *Je Sche*. I Sverige sier man *Ø-Schø* og skriver i dag *østgoter*. Navnet *Yueh Chih* betød på kinesisk månefolket. Æsene som ledet dem var kommet fra India og tilhørte måne-dynastiet der. Derav det kinesiske navnet. Yuezhi var i Kina et forbund av fem stammer. Æsenes konger var forbundets konger. Da *Yuezhi* senere kom til Europa ble navnet europeisert til *Jazyger*. I Nordirak kalles de *Jessider*.

Grenen som kom til Norge kaltes *Ostro-goter*. Navnet er avledet av *Asatru-yoti*, *Åsator-goter*. De benyttet *Podboy-graver*, som mannsgraven på Gile. Slike graver finnes langs Yuezhi's vandringsrute. Herskere på høyt nivå ble begravd med hester i store hauger, de på lavere nivå ble begravd med et hestehode. Hesten var symbol på makt og tro. En del av Ostrogoterne som kom med Odin vandret kort tid etter ankomsten tilbake mot *As-cardum*.

Æsenes forfedre kom fra den gamle *Andronovo-kulturen* sørøst for Ural. En gren av den kom ca. 2000 år f.Kr. til Nordindia og erobret over tid et stort rike *Madhyadeza*, Midgard i Ganges-dalen. En gren av disse vandret etter æsenes nederlag for Pra-yotas til *Gansu* i Kina år 435 f.Kr.. De som ble igjen i India kaltes *Pra-asir*.

Æserkongene reiste rundt og avholdt det som på kinesisk het *Ding*, som i praksis var rettsforhandlinger der tvister ble fremført for kongen som konkluderte og dømte. Tiende, skatt, ble og innkrevd. Når alt var avgjort ble *Ding-et* avsluttet med kokt hestekjøtt.

Ding var og betegnelsen på gryta av bronse eller støpejern som hestekjøttet ble kokt i. Gryten ble forbundet med tingen, hesten og kjøttet symboliserte kongemakten. På grytene var lovttekster ofte støpt inn utvendig. I Norge hadde vi de gamle *Tingene*. Tingenes funksjon og navn har røtter i Kina. Det vitner om æsenes vandring til Norge.

Yuezhi-forbundet vandret år 162 f.Kr. etter gjentatte hunnisk overfall vestover fra *Gansu* til *Ile-elven*. Etter 18 år der fortsatte de videre vestover. Noen ble etter forhandlinger bosatt blant *vanene* i Bactria ca. år 130 f.Kr.. Æsene's dronning *Siv* ledet det vandrende folket fra Kina. De som ikke fikk land i Bactria fortsatte vestover der vi senere finner dem som en del av Sarmatene, i *Ascardum* som vi har nevnt.

Vanene var etterkommere etter greker som var kommet til Bactria i og etter Alexander den stores hærtog til India. Inderne kalte grekerne *Yavanas*. Æsene kalte dem *Vaner*.

År 117 e.Kr. fikk æser og vaner i Bactria tilbud om land i Skandinavia av Trajan. Sarmatene øst i Europa tilhørte da Alan-forbundet. Æser i forbundet kaltes *Ostrogoter*.

Vi skal nevne noen av Ostrogoternes gamle konger som våre historikere har gjort til guder. Vandringslederen som kom til Uppsala ble av vandrerne kalt Odin etter Æsenes gamle konge i *Madhyadeza*, Midgard, i India. Han ble myrdet av pra-yotaene og ble etter sin død

i folketroen konge i Valhall. Odinnavnet er brukt om to personer av Snorre. Den som ledet vandringen til Skandinavia, og den eldre konge av samme slekt i India.

Historien om *Odin*, *Tor* og *Ull* kom med æsene. Hovet var helligstedet der de ble dyrket på fastlagte høytider. Bloting og andre religiøse ritualer kom og med æsene. For å vite hvordan ritualene skulle utføres og for å forstå betydningen av dem studerte *Odin Mimamsa*, en indisk bok fra ca. år 200 f.Kr. som fortsatt eksisterer. Jeg har den.

Åsator, indisk *Asatru*, var sønn av kong Bimbisara i Magadha. Han erobret mange riker rundt seg og hersket ved sin død over mye av Madhyadeza, *Midgard*, som han gjorde til et mektig rike. Asatru er *Åsator* i *Åsatroen* fra Asia. Han hersket fra ca. år 510 til 460 f.Kr.. Han ble drept av sin sønn slik skikken var hos æser og jotner når makten skulle overdras.

Udayin var sønn av kong *Åsator*. Han flyttet hovedstaden i Midgarh fra Rajagria til Pataliputra, dagens *Patna* ved elvemøtet mellom *Søn* og Ganges. Han ble myrdet av *Pradyotaene* og *Æsene* ble underlagt dem. *Udayin*, *Åsators* sønn, ble i troen gud i de falne krigeres Valhall. Etter hans død vandret en gren av *Æsene* til Gansu i Kina ca. år 435 f.Kr.. De som ble værende kaltes etter dette Prad-asir.

Ull. Etter flere overfall i Gansu utført av Hunerne fra år 200 f.Kr. ble *Yuezhi*'s konge til sist drept. *Yuezhi* vandret da vestover fra Kina til dalføret langs *Ile-elven* i Kasakstan. Dit ankom de år 162 f.Kr.. Vandringen ble ledet av den myrdede konges gravide dronning *Siv* som var av æsenes gamle kongeslekt og hadde vært gift med *Yuezhi*'s drepte konge.

Siv fødte under vandringen en sønn. I kinesiske tekster er han kalt *Rong*. Navnet betyr på norsk *Ull*. *Rong quan* var navn på et av folkene i *Yuezhi*-forbundet og det er tenkelig at kongen *Siv* var gift med og var deres konge. Deres opprinnelse settes ofte til *Tuva*. *Rongquan* kan ha vært av samme inodoeuropeiske folk som æsene. Ryttersoldater vokter *Rong* under vandringen. Hans liv var truet av andre med ambisjoner om makt.

Rong, *Ull*, var en fremragende skiløper. Det var viktig i fjellområdene vinterstid. Under skiene hadde han glatt pels som gled fremover og ga feste for fraspark. *Ull* er skiløper-guden i *Åsatroen*. Bygder, Hov og garder her med *Rong* eller *Ull* i navnet var viet ham.

Tor var av *Vanenes* kongeslekt. Han kom til *Yuezhi* fra *Bactria* mens de var ved *Ile-elven*. *Tor* giftet seg med enkedronning *Siv*. Slik ble han konge hos *Yuezhi* og leder av hæren med mer enn 100-tusen bueskyttere til hest som fulgte vandringen. *Tor* ble *Ulls* stefar. *Tor* og *Siv*'s etterkommere knytter folket av *Æser* og *Vaner* sammen i *Bactria*. *Vanene* kalte *Tor* *Heraes*. Han var sønn av den greske konge *Menandrou* som æsene kalte *Mennon*.

Snorre har en ættetavle, far → sønn, som starter med *Tor* og går frem til den yngre *Odin* som ledet æser og vaner fra *Moldova* til *Skandinavia* ca. år 120 e.Kr.. På denne måten

hadde innvanderne som kom til Bactria og senere til Norge både en andel i grekernes og i æsenes gamle historie og disse folkenes kultur.

Tors etterslekt nedstammet fra æsenes og vanenes kongeslekter. Våre lærde gjorde Tor til gud i Åsatroen. Ættetavlen Snorre angir er æsenes kongeslekt fra Tor frem til Odin, enten dette var æser som ble i Bactria eller æser som vandret videre til Ascardum. *Odin* var siste skudd på en av de mest berømte herskerslekter. Han endte sitt liv som konge i Uppsala, merket seg selv med spydodd for så å bli brent slik skikken var hos de gamle æserkonger.

Yuezhi kaltes etter at de ankom Bactria *Tocharer*. Det er sammensatt av kinesisk *Da*, stor, og nordøstiransk *chara*, hær. Tilsammen *Da chara* -> *To-chara* -> *Tocharer*, Stor-hæren.

Minner om romer, æser og vaner i Norge.

Da keiser Trajans tilbud om land i Skandinavia kom år 117 e.Kr. var disse folk en del av *alanene* som omtales av romerske og greske forfattere. Alanene bodde opprinnelig ved Syr Darjas nedre og midtre løp. Den gren av alanene som æsene senere utgjorde kaltes *Ostrogoter*. Hos dem var *Asatru*, *Odin*, *Ull* og *Tor* gamle konger som de husket og så opp til. *Ull* var nærmest i tid. *Asatru-yoti*, *Ostrogoter* er de senere *Østgoter*.

Østgoterne, brakte *Ho-vene* til Norge. På Jessheim, avledet av Yuezhi, lå et sentralt Hov for *Ull*, *Ullinshov*, sørvest for Raknehaugen. Andre steder med Hov i navnet var knyttet opp mot den ostrogotiske konge på Jessheim. *Ostrogoterne* samarbeidet med de romerske *Familae Caesaris* og *romerske riddere* som var underlagt den romerske keiser.

Hovene lå ved høvdingenes boliger og var stedet der man blotet og utførte andre religiøse ritualer, samtidig som de fungerte som romernes *torg*. Hov-navnene viser hvor ostrogoterne ble bosatt. Vi finner dem i områder med jernutvinning, og langs rutene der jerntransporten gikk. Navn som begynner med *Sche/Skje/Ski* vitner om dem. Et eksempel er *Hov*, i *Søndre land*. Hovet lå der kirken står i dag. Nord for kirken ligger garden *Schee* og forteller om *Yuezhi*. Gardene, *Grette* og *Fryal*, minner om *Grytunger* og *Fryner* som kom med Odin. På Hadeland lå et hov vest for Tingelstad kirke, der det etter æsenes ankomst kan ha vært et tingsted. Et mindre hov lå nær Grans sentrum ved Trintom skole.

Ostrogoternes kjerneområde strakte seg fra havna *Ostia Locus* innerst på østsiden av Oslofjorden, til *Minne-garh* ved sørenden av Mjøsa, vår tids *Minne-sund*. Stedet var oppkalt etter *Minne-garh* i Nordvestindia der *serisk stål* som kom med karavaner fra Kina ble lastet på båter og fraktet ned Indus til havna *Barbaricon*. Minne var oppsamlingssted for jern som kom på Mjøsa og skulle videre til *Ostia Locus*. Transporten fra *Minne* gikk over land eller med båt ned Vormå og Glåma til Øyeren ved *Sche-tten*. Derfra ble jernet fraktet på det som i dag kalles oltidsveien til *Ostia Locus* og skipet ut. Stål produsert ved Svarken, Dokkfløy og andre steder i Jærnbæra-land, som var de eldste steder med den indirekte prosess, gikk

med båter over Randsfjorden og Tyrifjorden, ned langs Drammenselva og ut fjorden til Svelvik der jern og stål ble lastet på havgående skip.

Keiser *Caracalla* utvidet produksjonen og organiserte transporten ut av *Britannia Caesariensis*. Han laget et nytt oppsamlingssted for stål og jern på *Jorvikstad* ved nordenden av Mjøsa i 211-213. Jern produsert i områdene vestenfor og i *Dalavici* i nord ble transportert dit og videre med båter over Mjøsa til Minne. *Jorekstad* er avledet av *Eboracum* → Jorvik → Jorvik-stad. Det viser tilknytningen til dagens *York* som var romersk keiserby der mange keisere tidvis bodde.

Mindre romerske forlegninger, *Praesidia*, lå ved *Lomen* i Valdres og *Lom* ved nordenden av Vågåvatnet. Disse navnene er avledet av ordet *Stabo-lum* som var et slanguttrykk for hovedkvarteret i den vulgærlatin de *rætiske hjelpetropper* talte. Steder der auxiliær-soldater var forlagt fikk ofte dette navnet i dagligtalen. I dag er disse stedsnavnene overlevert som *Stabo* eller *Lom*, *Lomen* og andre sammensatte navn.

I romertiden ble rammene for aktivitetene i Norge fastlagt av det *palatinske kontor* og en *procurator ferrariarum*, som frem til år 213 e.Kr. satt i *Lyon/Lugdunum* i Gallia. Etter *Caracalla* ble han flyttet til Rom. Kontakten til Norge gikk deretter direkte til en *curator* som antagelig satt på Borre. Derfra ble planer og beskjeder formidlet til *curatorer* i utvinningsområdene, og til den ostrogotiske konge på Jessheim. Curatorfunksjonen på Borre i Vestfold ble i den første tid ivaretatt av en romersk ridder. Etter *Caracalla* er det sannsynlig at den som satt her var Ostrogot. Feltet med de store gravhauger av asiatisk kurgantype minner om herskere med makt og innflytelse. Borre hadde denne funksjonen til midten av det 6.te århundre e.Kr.. Vi skal ta for oss noen ord og belyse dem.

Garh var i æsenes språk ordet for *bosetting*. I dag skriver vi *gard* eller *gård*. Ordet er ending i mange stedsnavn i India. Det kom med æsene til Norge.

Vicus Grunnbetydningen av det gammellatinske ordet var *bosetting*.

Vici, flertall av *vicus*, det gammellatinske ord for et *bosettingsområde*.

Vica metallorum og *Dale vica* har jeg nevnt.

Tormod Torfæus skriver:

I gamle dager ble alt land på begge sider innerst i fjorden, samt Romerike, Ringerike, Hadeland og Toten til vanlig omtalt som Vika. Videre skriver han :

Dalevika rommer tre prefekturer. Dette er prefekturane Romerike, Hedmark og Gudbrandsdalen.

Om prefekturatet Gudbrandsdalen skriver han at :

..Dalegudbrand var dette prefekturats siste småkonge.

Betegnelsen *Vika* er det gammellatinske *vici*, bosettingsområde, og *Vici metallorum* → *Bosettingsområdet for metallutvinning* lå på Østlandet. Hovedtyngden av jernutvinningen foregikk til å begynne med i åsområdene nord for Randsfjorden, ved Svarken i Snertingdal, Dokkfløy i Gausdal og andre steder. Området kom under Ostrogoterne som i samarbeid med den romerske familia caesaris drev produksjon med den indirekte prosess utviklet i Kina. Raknehaugen ved Jessheim symboliserer toppen av Ostrogoternes maktpyramide. Høvdinger på lavere nivå ble gravlagt i mindre hauger. I herskersystemet i Sentralasia var det fire nivåer på gravhaugenes størrelse. Fremmede som kom kunne ved å betrakte gravhaugers størrelse vurdere hvilket nivå høvdingen i haugen tilhørte.

Romerne delte provinsene i forvaltningsområder, *Praefectura*. Hvert *Praefectur* var administrert av en *Praefectus*. Torfæus knytter oss til romernes form for organisering. Da er det og logisk at de opprinnelig hadde stått for organiseringen. Da de forlot Østlandet ble prefektorene overtatt av småkonger.

Fra ca. år 207 til sin død i år 211 oppholdt keiser *Septimius Severus* seg mye i York. *Herulerne* var da drevet ut fra Jylland mens befolkningen i Skottland ble pasivisert for å trygge transporten av stål fra Norge og slik sikre forsyningene til de romerske hærer.

Gudbrandsdalen, Val vici, ble p.g.a. lengden et eget prefektorat, styrt av en praefectus antagelig på Hundorp. *Dale-vici* kan ha blitt opprettet som eget prefektorat under keiser Caracalla's besøk her år 210-212, for å øke produksjonskapasiteten av stål. Opptrapping av produksjonen var nå nødvendig fordi import av stål via India ble umulig etter at Sassanidene tok makten i Parterriket. De var Roms fiender, og stengte innløpet til havnen Charax i Persiabukta. Norge ble fra da av romernes viktigste kilde for serisk stål.

Vici alene gir lite informasjon. Et beskrivende ord for områdene ble lagt til for å fortelle noe om bosettingsområdet. *Dale viki* mellom dagens Lillehammer og Otta var et dalføre. Den siste småkonge i Gudbrandsdalen, da Olav Haraldson kom, var *Dale-Gudbrand*. Han styrte det tidligere romerske protektoratet *Dale-vici* fra Hundorp.

Ottadalen/Romsdalen kan en tid ha vært eget prefektorat, senere styrt av en småkonge. *Valdres* kan en tid ha vært eget prefektorat, styrt fra Lomen, senere hersket en småkonge.

Myntsystem. For at samfunnet skulle fungere innførte romerne egne penger i sine *vici metallorum*. Myntene kaltes *nummi metallorum*. Disse kunne bare brukes innen *vici metallorum*. På Østlandet har arkeologene funnet trekantede pregede gullblikk, kalt gullgubber. Det kan ha vært en form for *nummi metallorum*. De var preget i gull fordi æsenes og vanenes avtale med Trajan bestemte det slik. De skulle betales med gull.

Gullbrakteatene som er funnet var medaljonger, noen har innskriften LUVATUVA, med latinske bokstaver. *Tuva* er en sovjetrepublikk på grensen til det nordvestlige Mongolia. Folket i Tuva var slektninger av Yuezhi, og noen kan ha deltatt i vandringer vestover.

Luva var før Hetittene et land i Anatolia. Luvierne var av de første indoeuropeere som vandret ut fra urområdet i Asia. Noen mener de kom fra områder ved nedre Volga. Hvordan Luvier og Tuvaer kom sammen her blir spekulasjoner. Kanskje var rytterne en rest av hunernes hær som kom hit etter nederlaget på de katalonske marker. Luvierne har grunnlagt mange av byene i Anatolia men bortsett fra språket er lite om dem kjent.

Kinesiske mynter funnet i Gudbrandsdalen forteller om innvandrerne fra Sentralasia. Ikke langt fra funnstedet ligger Hundorp som var et senter for metallutvinning. Navnet kan fortelle at hvite *Huner/Heital* ble plassert her. De var en gren av *Æsene* i Kina. I greske kilder kalles de senere *Hephtaliter* etter smedguden *Hephaistos*. I India kaltes de *Hunas*. De var metallstøpere og smeder. Kanskje var den som etterlot myntene en *Heital* som mistet dem, eller forulykket under malmløting. Da Olav den hellige kom til Hundorp år 1021 var det *Æserguden Tor's* bilde Kolbein sterke knuste med klubba da sola rant.

Romerriket.

Betingelsen for å være ledende var for romerne en disiplinert militærmaskin med de beste våpen. Stålet i våpnene kom opprinnelig inn via India, men da malmtypen fantes i Norge var området skjebne beseglet. Romerne levde av og for krig. Militære styrker med overlegne våpen, kammoral og disiplin, utvidet riket så lenge det var land og erobre. Denne form for vekst sørget for en veltrenet hær, men da erobringene stoppet gikk utviklingen over i vellevnet og forfall. Veksten hadde en grense. Etter Trajan var det praktisk umulig å utvide riket.

I rikets tidlige tid kom legionssoldatene fra Middelhavsprovinsene mens hjelpetroppene kom fra mindre utviklede men sentrale områder. Dette ble forandret under Septimius Severus og Caracalla. Sistnevnte endret reglene slik at soldater kunne rekrutteres fra provinser og grenseområder der de senere skulle gjøre tjeneste. Soldatene's lojalitet ble da mer knyttet til regionen og provinsen de kom fra enn til et fjernt aristokratisk senat i Rom. Caracalla innførte også den regel at frie mennesker som bodde i provinsene ble romerske borgere. Derfor var mange i Norge fra hans tid romerske borgere.

Da Gotiske folk i det 4.de århundre rykket over Donaugrensen mot Rom så keiseren seg nødt til å trekke lojale italienske legioner tilbake for å forsvare Italia. Derfor var England år 410 uten romerske soldater. Da var Østlandet og Trøndelag av stor betydning som leverandører av stål til våpen. Smijern og stål fra Norge var avgjørende for den romerske militærmaskin som kontrollerte og holdt Europa sammen. Da legionene trakk mot Italia brøt det romerske vesteuropeiske samfunn sammen. Det samme gjorde samfunnene i Norge da stålproduksjonen for Rom opphørte. Gravgodset i gravene ble fattigere. Norge og Vesteuropa gikk inn i nedgangstider. I Norge forsvant den sentrale makt. Landet smuldret opp i småkongedømmer, ofte de gamle prefektorater, men og mindre enheter som enkelte bygder og herreder.

Norge i antikke skrifter.

Romerske dokumenter nevner Norge/Noric/Britannia Caesariensis og Flavia Caesariensis. *Geographice Hypothesis* fra år 150 dokumenterer Norges tilknytning til romerriket. Her gir Ptolemaios en fremstilling av den verden romerne kjente i 1.ste halvdel av det 2.ndre århundre. De romerske provinser er behandlet adskilt. Romernes *Britannia* deler han i en vestlig og en østlig del på hver side av *Tokaledonia-havet*, med *Tule* i nordøst.

Informasjon om Tule og de østkaledonske kyster hadde funnet veien til *Ptolemaios* i Alexandria. Hans astronomiske posisjoner viser hvor Tule lå. Innholdet i hans bokverk er imponerende selv om vi må skyve England 2 grader mot syd og rotere nordenden av øya vestover om London for å få avstanden mellom Skottland og Vestlandet til å stemme. Unøyaktigheten avslører hvor lite som skal til for å forvirre oss.

Ptolemaios forteller med ett ord hva skipene gjorde på kysten av Båhuslän. *Orcas* betyr *Hvaler* eller *Spekkhoggere*. Navnet forteller at her var hval og dermed sild. Øyene heter fortsatt *Hvaler*. Ptolemaios behandler Norge som den østlige del av *Britannia* i samsvar med situasjonen slik den var.

Den del av verket som omhandler Norge går jeg mer detaljert igjennom i et eget kapitel.

Notitia Dignitatum, den romersk statshåndbok fra ca. år 395 e.Kr., definerer Norge før år 295 som provinsen *Britannia Caesariensis* eller *Norici*. År 295 er romernes grep festnet. Keiser *Diocletian* deler den tidligere provinsen i provinsene *Maxima Caesariensis* og *Flavia Caesariensis*. Denne organiseringen fremgår av *Verona listen* fra årene 312-314. *Diocletian* opprettet en ny administrativ enhet, *Diocesen Britannia*, som bestod av provinsene *Britannia Prima* og *Britannia Secunda* i England, samt *Maxima Caesariensis* og *Flavia Caesariensis* i Norge, øst for To-kaledonia-havet. Disse 4 provinser utgjorde *Diocesen Britannia*. Dette viser at Norge tilhørte romerriket. Det er *Notitia Dignitatum*'s viktigste budskap til oss. Informasjonen i *Notitia Dignitatum* gjennomgås i et eget kapitel.

Vandring fra og til Østlandet.

I årene 383–410 ble Romerske styrker trukket ut av England. Romerne ønsket å opprettholde stålproduksjonen i de norske provinser. Ved år 410 ble det derfor utnevnt en *Comes Britanniarum* med sete på Borre, med ansvar for utvinning i Norge og transport direkte til Gallia. Produksjonen ble trappet ned gradvis og opphørte helt i store ovner ca. år 525. Da forlot de fleste romerske borgere Østlandet i vandringen under *Roduulf* som gikk til Italia, til land som var lovet dem av Theoderik den store.

Det ble slutten for provinsen *Maxima Caesariensis*. *Roduulf* var av ostrogoternes kongeslekt. *Ostrogoten Theoderik den store* styrte restene av det vestromerske rike fra Ravenna og ba sin slektning *Roduulf* om hjelp i kampene mot Byzantiner og Franker. Mange i toget hadde forfedre som var kommet med Odin. *Theodorich's* oldefedre med 2, 3 og 4 tipper hadde navn som endte på –ulf. Ulven var Ostrogoternes og *Yuezhi's* totemdyr.

I perioden 550 – 600 seilte høvdingen *Gard* fra *Aksum* for å ta Østlandet, Romerike. Med i hans hær fantes menn som noen år tidligere hadde reist ut sammen med Roduulf. Etter nederlagene i Italia vendte de nå tilbake. Herskersjiktet i *Aksum* kan ha kommet fra *Aksu* ved silkeveien på nordsiden av Takla-makan-ørkenen ca. år 150 e.Kr., og var beslektet med *Asur* og *Yuezhi* i Norge. Etter år 550 gikk det bratt nedover i *Aksum* som en konsekvens av romerrikets nedgang. *Gard* ble drept i erobringforsøket, men en del av hans menn kan ha bosatt seg i Norge på nytt. *Aksum* ble ikke lenge etter overtatt av arabiske folk fra øst og ble senere muslimsk.

Tilbakeblikk.

Romerne satt 400 år i England men at de var i Norge og hadde provinser her er utrolig for oss. Like utrolig ville det ha vært hvis de under så mange år i England ikke skulle ha satt sin fot i Norge. Det betyr ikke at det var mange etniske romere her bare at Rom kontrollerte og utnyttet råvarene her. Deres minste samfunnsenhet var en *Vicus*. Innbyggerne i *vicus* og *vici* kalte de *vicanii*, fornorsket *vikinger*. Norge bestod av flere *vica metallorum* befolket av *vicanii*. Kanskje er vårt bilde av vikingene også uvirkelig. De var romerrikets jernutvinnere, bygdefolk og nybyggere, *håkk'e som*, slik en Totning lokalt ville sagt det. Skjønt lokalt? *Håkk'e som* er dialektuttalen av det gammellatinske *Hoc est sum*, og understreker til fulle at slik var det, til tross for det norrøne dogmet.

Etter at den romerske dominans var over lå graver, levninger etter jernproduksjonen, gjenstander, våpen, og andre gåter tilbake. De har vi hittil forsøkt å løse innen rammen av den norrøne modell. Herskerne utgjorde det øverste men i antall minste sjikt i samfunnet. Deres graver er de rikeste. De hadde kontakten til romerne i England, var tilknyttet dem og vanedynastiet i Sverige. Det er soldatsjiktet og herskersjiktet vi oppfatter som våre forfedre men mange av oss stammer nok og fra slavene som ble igjen i Norge.

Romerrikets undergang ble overgangen til en urolig tid i Norge, det var en uforberedt endring. Tiden som fulgte ble vanskelig. Tinn- og jernutvinning stoppet. De romerske kunder var borte. Tilbake var det innenlandske behov som i forhold til det romerske var minimalt. Kunnskapsoverføringen om jernproduksjonen som var overført fra eldre til yngre gjennom praktisk deltagelse i arbeidet ved ovnene opphørte da driften stoppet.

Vi satt igjen med et mannsideal, en krysning mellom den romerske soldat og den indiske ksatria's holdninger. Dette idealet beholdt vi frem til og gjennom vikingtiden. Det bleknet med den kristne kirkes inntreden.

Befolkningen besto av flere etniske grupperinger. det ga motsetninger og stridigheter. Folk kjempet mot og plyndret hverandre. Fraksjoner av slekter og familier sloss innbyrdes fordi alle med odell hadde arverett på de samme områder. Snorre gir mange eksempler på dette.

Da Halvdan Kvitbein på oppfordring kom over fra Sverige for å fylle det maktvakuum som hadde oppstått på Østlandet da ostrogoterne trakk seg ut, var det fordi han som en av ynglingeætten hadde odelsrett på Norge. Han fikk i gang ny jernutvinning og startet en

gjenreising av Østlandet. Langsamt kom området på fote. Men småkonger rundt den lange kysten av landet kjempet for å utvide sine riker. Harald Hårfagre kom nærmest, men at landet var samlet etter ham er nok en illusjon som oppstod fordi nasjonalstaten ønsket en slik samling. Vi ble *et gammelt berømt folk med eget land*, en av Europas eldste nasjoner.

Constantitutum Consantini.

En slags samling av landet til ett rike skjedde først med den romersk katolske kirke's erobring fra ca. år 1030. Bakgrunnen for den var keiser Konstantin's påståtte gave til pavestolen. Jeg skal bruke litt plass her å fortelle om dokumentet som dokumenterte gaven. Som så mye annet synes det å være ukjent for folk i Norge.

Constitutum Constantini fra år 752, viser på sin måte Norges tilknytning til det romerske rike. Det var basert på myten om at *keiser Constantin* på dødsleiet testamenterte det vestromerske riket til Pavestolen. Dokumentet hjemlet pavestolens rett til Vesteuropa og Norge fordi området hadde vært en del av Constantins romerske rike. Kirkens rettmessige krav på Norge ble utøvd under danekongen Knut den mektige, som og hadde England. Med Norge i tillegg ble den gamle romerske dioecesen Britannia samlet under en hersker og pavestolen. Norge var det siste land i Constantin's donasjon som paven overtok.

Dokumentet ble først brukt av pave Stephan II hos frankerne der Pippin motvillig lot seg overbevise om ektheten, og hjalp til slik at Italia som første land år 754 kom under pavestolen. Land etter land i Vesteuropa ble nå lagt under kirken. Herskere ble utnevnt, godkjent og kronet av de geistlige. Fra å være ydmyke undersåtter ble de overlegne herrer. Pavekirken, Jesu arvinger, fikk under seg store rikdommer. Jesus hvis rike ikke var av denne verden og som selv ikke hadde penger i beltet, ble fra å ha vært en opprører forvandlet til en frontfigur for en stadig voksende geistlig organisasjon med mange nivåer.

I slutten av det 10-ende århundre forberedte kirken en overtagelse av det siste området keiser Konstantin hadde gitt pavestolen. Norge var som den østlige del av den gamle *Dioecesen Britannia*, en del av Konstantins gave til kirken. Det første katolske forsøk på å overta ble gjort av broderskapet ved kristuskirken i Canterbury som fikk den engelske konge til å støtte Håkon Adalsteinsfostre. Senere gikk kirkens støtte til Olav Tryggvason som var oppvokst i Russland. Han ble døpt i 994 på Scilly-øyene og gjorde alvorlige kristningsforsøk, men motstanden i Norge var stor. År 1000 falt han ved Svolder. Norge ble delt mellom Erik jarl, danekongen Svein Tjugeskjegg og Olav Eriksson Sveakonge.

I 1015 vendte Olav Haraldsson hastig tilbake til landet etter mange år med rov og plyndring. Først i Sverige og Østersjølandene, deretter langs den europeiske atlantehavskyst ned til Gibraltar. Her fikk han inngående kjennskap til kirkens rettmessige krav på Norge. Ut fra det sluttet han at en overtagelse av landet kunne gjennomføres med kirkens støtte. Han lot seg døpe og gikk i kirkens tjeneste, fikk med biskoper og prester fra England og satte over

havet til Norge for å komme Knut i forkjøpet og realisere drømmen om å bli Norges konge. Men kirken hadde da allerede valgt kong Knut.

Etter Konstantins overgang til kristendommen utviklet kirken en organisasjon der mange midler var tillatt. Forfalskning, bedrag og mord var akseptert når hensikten var å utvide Guds rike. I Norge som ellers ble det glade budskap innført med brenning av gårder, drap, blinding og annen lemlesting, det vi i dag ville kalle terror, samt preken. De gamle guders avmakt ble demonstrert ved at deres helligdommer ble ødelagt og overtatt av den kristne guden. Prekener skremte, skapte frykt og uro som kunne lindres ved omvendelse og dåp. Olav drev en febrilsk kristning for å bli akseptert av paven og påla folk kristne lover.

Kong Knut den mektige var sønn av danekongen Svein og styrte fra 1016 England og fra 1020 Danmark. Han hadde vært innkalt til Rom der han var blitt informert og opplyst av kloke menn. Paven ønsket en sterk hersker som styrte hele den gamle dioecesen Britannia. Knut hadde England og Danmark og et rettmessig krav på Norge, og ble et logisk valg for Pavestolen. Fra Rom skrev han hjem og fortalte at et samarbeid med Peterstolen ville gi den størst vinning. Knut hadde Pavens ressurser og støtte i ryggen. Høsten 1027 vendte han hjem og kalte seg i forståelse med den katolske kirke også Norges konge.

Olavs metoder hadde gjort ham forhatt. Knut utnyttet dette. Norge var et fattig land og Knut bestakk de han anså som nøkkelpersoner. De jaget Olav i eksil til Holmgard (Novgorod) i Gardarik (Russland) til kong Jaroslav og dronning Ingegerd som tidligere nær var blitt Olavs dronning. 1030 vendte Olav tilbake med en hær, men ble drept i slaget på Stiklestad av en hær under Kalv Arnesson. Den var støttet av kong Knut.

To kristne konger kjempet mot hverandre. Kanskje et tankekors, men Jesu klare bud, du skal ikke slå i hjel, var lenge før dette blitt korrigert av den hellige Augustin, den hellige ånds røst, som biskop Claudius av Turin kalte ham. Han godkjente den hellige krig og visse angrepskriger. Jesus, opprinnelig den gode hyrde, frelseren, *Soter megas*, ble med disse egenskaper parkert på sidelinja. Inn kom en erobringslystig Jesus med klare imperialistiske trekk. Befalingen lød nå .....*gå ut og gjør alle folkeslag til mine disipler*....Den ble fulgt av pavekirken som over tid la under seg hele Vesteuropa.

Til tross for motstanden mot kong Knut ble Olav senere stedt til hvile i Kristuskirken i Trondheim og uttropt til helgen. I 1164 ble han Norges og Nordeuropas beskytter. Kirken trengte et lokalt idol menneskene her nord kunne se opp til og dyrke, og til det kunne Olav brukes. Et tankekors er det kanskje at en som hadde plyndret, drept og tatt mange liv ble utropt til helgen. Men på den måten ble politiske motsetninger dempet.

Dermed var siste del av Konstantins gave overtatt av Peterstolen, pavekirken i Rom. Staten var kirken. År 1152 ble Nidaros erkebispsete for Norge med en erkebiskop underlagt Rom. I Romertiden var vi en del av Dioecesen Britannia. Etter ca. 700 år ble vi igjen underlagt

herskere i Rom. For ordens skyld, Pavekirken innrømmet i det 19. ttende århundre at *Constitutum Constantini* var et falsum.

Kristne bud og retningslinjer ble nok vel mottatt i av befolkningen. De pekte på fornuftige måter å leve sammen på, men mange følte nok at de mistet en del av sin sjel med de gamle guder. Allikevel, Jesu lære skapte i utgangspunktet fred og ydmyke mennesker.

Men en ting forsto ikke folk, at Gud lot sin egen sønn bli pint til døde på en så utsøkt bestialsk måte. Dermed kappet han slekts-treet, og slekta som forfedrene vernet om døde ut. Sønnen hadde vært god og snill og uten lyte. Men bildet av liket hang i gudens hus så noe var det vel i det. Prestene sa Gud hadde gjort det for at folk skulle skjønne hvor glad han var i dem. Men hvis det var hensikten var det mange andre de heller mente han burde tatt. Dessuten kunne han ha ordnet med vær og avlinger, det hadde vært nyttigere. Hos datidens nordmenn var slektsfølelsen sterk, siste skudd på slektstree drepte man ikke, det vernet man om. Gud stilte med handicap. Folk forsto ham ikke. Liket på korset symboliserte terror. Gamle normale guder ble fortsatt dyrket i det skjulte.

Krigene og feidene mellom småkongene avtok med kirkens inntreden fordi en sterkere makt sto over alle. Men materiell grådighet fikk etter hvert de geistlige til å bruke Jesu ord til å skaffe seg gods og rikdom, og guds representant slapp inkvisisjon, korstog og heksebrenning løs på uskyldige i gudens navn. Men kirkens historie hører andre bøker til. Vi nevner kristendommen fordi den er en synlig og viktig del av vår arv fra romerne.

Som et p.s. kan det nevnes at det i 2002/2003 i Oslo ble innlevert et romersk avdelingsmerke i gull med bilde av den romerske keiser. Innskriften det bar viser at det kom fra Legio IX. Hvis det er funnet i Norge er det en indikasjon på at legionens soldater til sist var her. Legionenes merker var tilnærmet hellige og var neppe mistet eller erobret.

I Romertiden ble det snakket flere språk i Norge, legionenes språk Vulgærlatin, gammelrøttisk, venetisk, etruskisk, gallia-belgisk og ostrogotisk. Under Odindynastiets 400-årige periode og i hundreårene etter ble det ostrogotiske språk, som var indoeuropeisk, et fellesspråk. I den første tid ble andre språk talt lokalt mange steder men ord fra disse ble tatt inn i herskernes språk. Ostrogotisk ga tilhørighet til herskerne. En som ikke snakket Odindynastiets språk sto utenfor dynastiets gruppe og var uten dens fordeler. Derfor lærte folk seg dynastiets språk. Men melodi, ord og vendinger fra sine tidligere språk beholdt de. Slik fikk vi dialekter. Senere var vi flere hundre år under Danmark og språket vårt ble påvirket av deres skriftspråk.

Metallutvinning i Norge startet ca. 1600 år f.Kr.. I boken behandler jeg romertiden spesielt. Men det begynte allerede da danene kom til Skandinavia. Prosessen for reduksjon av metallmalmer er i prinsippet lik for kobber, tinn og jern. Malm er metalloksyder som kan reduseres, enten med Hydrogen-gass eller med CO-gass i prinsippet forenklet slik :

Eldst av disse metodene er 1., men denne prosessen synes ukjent her. Reduksjon av oksydene foregikk i små reduksjonsdigler av leire i vanlige bål på ca. 5-600 grader. Blåserør ble brukt til å blåse luft og vanndamp fra pusten inn ved bunnen av diglen mot glødende kull. Jernsand og tinnstein kan man ha direkte i diglen og redusere. Kobbermalmer må røstes til oksyder før de kan reduseres til kobber på 700-800 grader. Jern er derfor enklere å produsere enn kobber.

Vi har til nå ikke forstått metallutvinningens betydning for vår historie. Det var metallmalmene som var den viktigste årsak til innvandring til Norge fra bronsealderen av. Det var ikke dyrkbar jord som lokket. Forholdene for jordbruk var vesentlig bedre lenger sør. De som kom for å utvinne metaller måtte og ha mat, og dro jordbruk og fedrift med seg. Jernutvinningen i Norge går tilbake til ca. 1500 år f.Kr., og jordbruket her er like gammelt. På Forsand og Karmøy startet tinnutvinningen samtidig.

Mange av soldatene som deltok i Legio IX's mytteri i York år 108 e.Kr. stakk av, bl.a. til Sverige. De ble etter Odins ankomst en del av hærstyrken til æser/vane-dynastiet. Odin nedstammet fra æser og vaner og var keiserens fortrolige på grunn av sin slektsbakgrunn og ryddige opptreden. Han var både en religiøs og en militær leder, bosatt i Odensala ved Sigtuna, med roxolaner rundt seg i Ros-lagen. Odins sønner innsatte romerne som konger i Germania. De medvirket til Pax Romana, den lange fredsperioden som i nord ble kalt Frodefreden etter Odins sønnesønn som styrte i Westfahlen.

Med romersk støtte overtok Odindynastiet kort før år 200 Herulernes områder på Østjylland. *Herulerne* ble i flere slag drevet sørover ut av Danmark, og Odins sønn Skjold ble nå danenes konge. Slik sett var danene runnet av svearnes rot. Odindynastiet kontrollerte etter dette Norge, Sverige, Danmark og tysk land langs Elben og Saale t.o.m. Tübingen. Områdene dannet en buffersone som trygget romernes norvestlige områder, samt stålproduksjon og transport mot angrep, plyndring og overfall fra øst. Sønnen strakte seg langs rikets østgrense fra Skandinavia til Svartehavets nordkyst. De danske områder var de siste som kom på plass.

Kinesernes prosess for jern, som kom med Odin, ble først driftet i Norge og Sverige. Den brukes i dagens masovnproduksjon. Ettersom behovet for jern økt forsøkte man å bygge ovnene høyere og videre, men myrmalmen pakket seg i store ovner, gassene kunne ikke trenge gjennom chargen og fjerne oksygenet fra malmen. Man måtte bryte malm fra berg som ble røstet og knust til passe størrelser. Bergmalmen tålte trykket fra chargen over, og de reduserende gasser kunne passere. Den gjenoppbygde ovnen på Lapphyttan i Norberg i Sverige viser det tekniske nivå svenskene var nådd til på 1100-tallet.

Med boken er en tese om Norges jernalderhistorie skissert. Før teser kan lanseres må de kunne tenkes mulige. Til det trengs kunnskap. Jeg har innhentet brokker av kunnskap fra et vidstrakt område i tid og geografi, og med praktisk, jordnær fantasi satt sammen en historie som gir et overblikk over allsidig, almindelig viten, prosess- og materialkjennskap, og delvis sosiale utviklinger i vår verden, i en tidsperiode. Det har vært en hobby som ble dyttet igang av to eldre tenkende professorer i Zürich.

Kontrasten til historikernes norrøne guder, æser og vaner, med Odin som æsenes øverste gud, og jotnene lenger bak, er stor. Dette var ikke guder men asiatiske kulturfolk, mennesker, som levde for mer enn 2000 år siden. Som følge av krigen Kushanene startet, Ragnarok, ble de splittet og spredd. For våre historikere er dette antagelig ukjent.

Historikernes jotner er de indiske *Pra-yotas* eller *yotas*. Æsene var en gren av *yotas*, som rev seg løs ca. 550 år f.Kr.. I India ble de kalt *Asur*. Etter nederlaget for *Yotas* og mordet på æserkongen *Udayin* ble æsene i India kalt *Pra-asir*. Da Alexander den store kom til India rundt år 328 f.Kr. var det *Asir-kongen Sandrocotta* han måtte bøye unna for.

I kjølvannet av Alexander oppstod det *Bactrisk greske* og det *Indo greske* rike styrt og delvis befolket av greker. Inderne kalte grekerne *Yavanas*, hos befolkningen i Sogdia og Bactria/Balke ble de kalt *vanir*, vaner. *Vanenes* område i Asia var i noen hundre år vesentlig større og mer folkerikt enn vanenes, grekernes, europeiske områder.

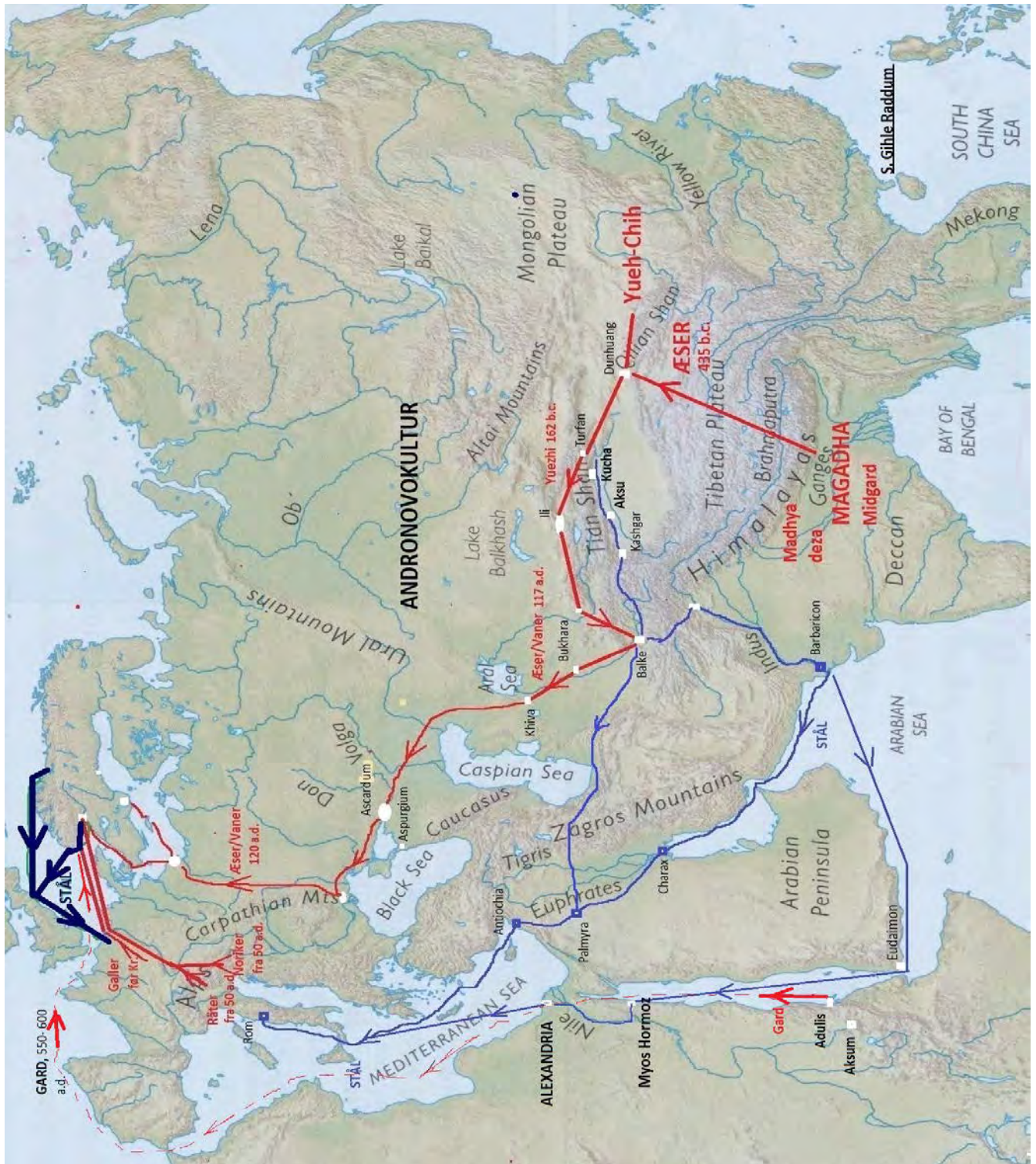
Da vaner og æser kom til Norge i vandringen ledet av Odin, hadde romerne allerede plassert etrusker og ræter i Norge. Hos dem betød ordet *As* gud. Det gjorde at de oppfattet *Æsene* som *guder*. Mange rættiske ord finnes i språket forskerne oppfatter som norrønt, et av dem er ordet for gud, **As**. Det kan være grunnen til at ledere fra disse gamle asiatiske kulturfolkene ble norrøne guder hos våre historikere. Eddadikt og andre historier var et rikt grunnlag som gjorde det mulig for historikerne å utvikle en egen norrøn mytologi.

Men, når Norrønafolket hadde guder som hadde vært konger og ledere hos gamle asiatiske kulturfolk, er det ikke ulogisk at en del av norrønafolket selv var kommet fra Asia.

Til sist mens jeg husker det. Etrusker som romerne sendte til Norge, ble en del av *familiae caesaris*. Deres mannsnavn hadde ofte endingen **-ur**, som *Aranthur*, *Teitur* og *Velthur*. På Island har mange mannsnavn den samme endingen **-ur**, som *Skallagrimur*, *Gudmundur*, *Trøstur*, *Teitur* o.s.v.. Denne endingen har jeg bare funnet hos Etruskerne i Italia og på Island. I dag finnes endingen **-ur** meg bekjent bare på Island. Dannet etterkommere etter deporterte etrusker, som hadde vært ledere i *familia caesaris*, et høvdingsjikt i Norge som utvandret til Island i protest mot Hårfagre-ætten da den overtok i Norge ?

Det var disse islendingene som hadde de evnene og interessene som skulle til for å skape sagalitteraturen. Uten dem hadde mye av vår gamle historie vært ukjent for oss.

Innvandringer til Norge : _____

Stål fra Kina til Romerriket : _____

Stål fra Norge til Romerriket: _____

Transportveien fra Norge til Europa var vesentlig kortere enn transportveien fra Kina.

BOK 1.

Prosessene for Utvinning av jern fra myrmalm.

1.1. Myrmalm, slagg og jern.

Myrmalm av beste kvalitet finnes bare i områder som en gang har ligget under isen. Den var i gammel tid råstoff for jernproduksjonen Norge. Forenklet består den av:

- Hematit. **Fe₂O₃**. 2 jernatomer kjemisk bundet til 3 surstoffatomer.
- Kwartssand. **SiO₂**. 1 Silisiumatom bundet til 2 surstoffatomer.
- Vann. **H₂O**. 2 hydrogenatomer bundet til 1 surstoffatom.

Slaggen som kommer ut av ovnene sammen med jernet **Fe** er forenklet Fayalitslagg, **2FeO.SiO₂**, wüstitmolekyler mekanisk blandet med kvartsmolekyler i forholdet 2 : 1.

Myrmalmen i Norge er av den rikeste og reneste jernmalm som finnes, tilnærmet fri for Fosfor- og Svovel-forbindelser, men den inneholder sand. Jernutvinnerens oppgave var å fjerne vannet og sanda, og å løse den kjemiske forbindelsen Fe₂O₃ mellom surstoff og jern slik at surstoffet og kunne fjernes fra jernet. *Reduksjon betyr fjerning av surstoff.*

Vannet forsvant som damp når malmen ble tørket på bål, røstet. Ev. sand ble i den eldste prosess vasket vekk før malmen ble redusert i digler. I de senere prosesser der malmen ble redusert i sjaktovner gikk sanda inn i ovnene sammen med malmen. Under reduksjonen blandet sand SiO₂ seg med molekylet FeO, som var redusert fra Fe₂O₃, og dannet flytende slagg på formen 2FeO.SiO₂. Denne slaggen inneholder molekylene FeO og SiO₂, men og små mengder andre oksyder som CaO, Al₂O₃ og P₂O₅. Disse gjør at smeltetemperaturen for slagget blir lavere enn smeltetemperaturen for rent Fayalitslagg, som er ca. 1200 grader. I det følgende forenkler vi og forutsetter rent Fayalitslagg.

I fig. X, viser den øvre kurven smeltetemperaturen for slagg avhengig av mengde SiO₂.

Når slaggen inneholder 25-40 % sand og temperaturen er over 1200 grader er denne slaggblandingen flytende slik Fig. X viser. For å få flytende slagg må mengde sand i malmen være ca. 20 % av vekten av den tørre malmen, eller sagt på en annen måte, 100 gram malm må inneholde 20 gram sand. Med et slikt sandinnhold i malmen blir slaggen flytende på ca. 1200 grader og kan tappes ut av ovnene, mens jernet ligger igjen i ovnen som en klump som kan tas ut og smies. Med 37 vekt-% sand vil slaggen og være flytende, men alt jern i malmen vil da gå med til å danne slagg. Med 10 % sand i malmen er smeltetemperaturen i slagg ca. 1340 grader. Slik slagg vil være seig.

Jerninnhold i norske malmer.

Vi skal beregne hvor mye jern malmen fra Randsverk og Svarken/Dokkfløy inneholder.

Atomvektene for elementene er:

Fe	= 56
O	= 16
Si	= 28

1 Mol av et element eller molekyl er så mange gram som atomvekten tilsier.

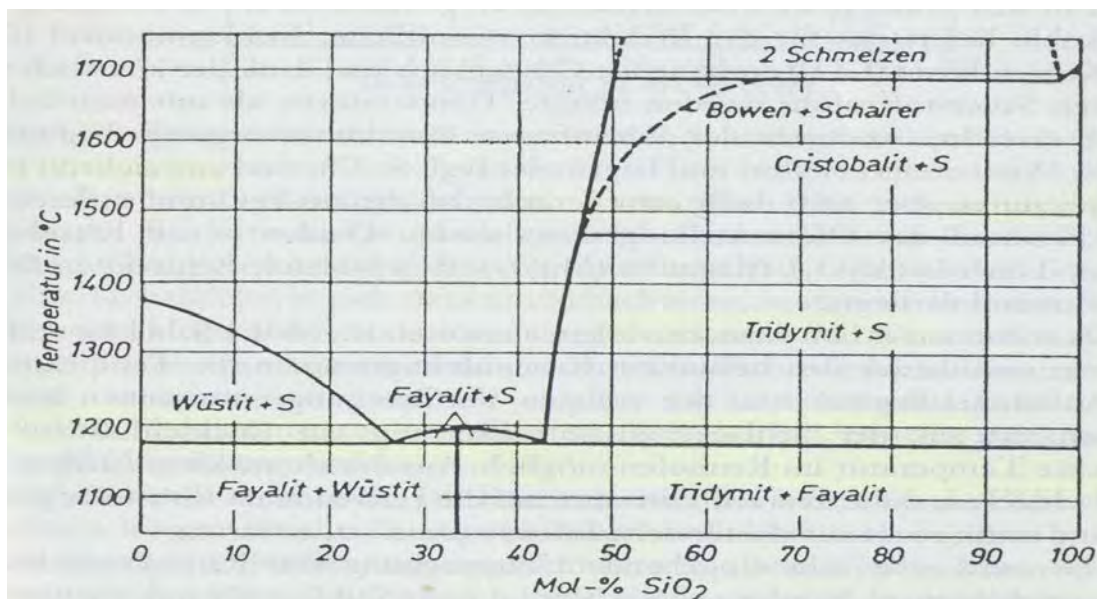

Fig. X.

Etter H.Schenk og G.Wiesner

Smeltetemperatur for slagget avhengig av sandinnholdet, SiO₂

1 Mol Fe₂O₃ veier: $2 \times 56 + 3 \times 16 = 160$ gram, og inneholder 112 gr. eller 70 % jern.

1 Mol SiO₂, veier: $28 + 2 \times 16 = 60$ gram.

Randsverkmalm.

Analyser har vist at 100 gram tørr malm fra Randsverk inneholder ca. 20 gram sand og ca. 80 gram Fe₂O₃. 80 gram Fe₂O₃ inneholder $0,7 \times 80 = 56$ gram jern.

100 gram tørr Randsverkmalm inneholder 56 gram jern, 20 gram sand og 24 gram surstoff.

Malm fra Svarken i Snertingdal.

Tørr malm inneholder der ca. 5 % sand. 100 gram malm inneholder $0,7 \times 95 = 66$ gr. jern. Dette er en svært jernrik malm. Fordi sandinnholdet er lavt går mindre jern med til å danne slagget. Jernutbyttet blir da teoretisk større. Problemet er som vi ser av Fig. X at med 5 % sand, SiO₂, i slaggen må vi over 1350 grader for at den skal være flytende. I tillegg blir mengde flytende slagget så liten at den absorberes i chargen og derfor ikke renner ned og frakter jernpartiklene til ovnsbunnen. Jern og slagget blir derfor ikke skilt fra hverandre i ovnen. Denne malmen er av den grunn uegnet til produksjon av jern i en direkte prosess i en sjaktovn slik den er. Slik malm var uegnet for den Noriske prosess.

100 gram tørr malm fra Svarken inneholder 5 gr. sand, 66 gr. jern og 29 gr. surstoff.

Fayalit-slagget.

1 Mol Fayalit er 204 gram og inneholder 112 gram jern. 100 gram Fayalitt inneholder 54,9 % jern. Fayalitt inneholder ca. 34 % sand. Av fig X forstår vi at jernutvinnerne fikk større jernutbytte når malmen hadde et sandinnhold rundt 25 %. I tillegg ble slagget da flytende på ca. 1180 grader slik fig X viser.

1.2. Luft og reduserende gasser.

Metalloksyder kan reduseres til metall med H₂-gass, og CO-gass. Lufta består av 78 % Nitrogen og 22 % Oksygen. Lufta mennesket puster ut inneholder 5-7% vanndamp og ca. 16 % oksygen. Blåses luft fra lungene ut gjennom munnen slik at den kommer i berøring med glødende kull, spaltes vanndampen i H₂-gass og Oksygen. H₂-gassen reduserer myrmalkorn ved temperaturer over 400 grader og er et svært effektivt reduksjonsmiddel. H₂-gass var det første reduksjonsmiddel menneskene brukte.

CO-gass er det 2.ndre reduksjonsmiddel som reduserer myrmalm til jern. Ved forbrenning av kull i en sjaktovn dannes CO- og CO₂-gass. Blandingen av CO- og CO₂-gass i ovnen må bestå av minst 70 % CO-gass for at myrmalmen skal reduseres til jern. Samtidig må temperaturen være over 700 grader. Det å styre forbrenningen i ovnen slik at temperaturen var høy nok samtidig som man hadde nok CO-gass var blestersmedenes viktigste oppgave. Klarte de ikke det fikk de intet jern. Naturlovene viste her ingen nåde.

Baur-Glaessner-diagrammet Fig.XI. viser hvordan temperatur og CO-innhold i gassblandingen i ovnen må være for at en skal få jern. Vi må ligge over kurven E-K-F. Er temperatur og CO-innhold i ovnsatmosfæren slik at vi ligger i området merket (Ferrit) får vi rent jern. Er temperatur og CO-innhold slik at vi ligger i området merket (Austenit) får vi jern som inneholder kullstoff. Er CO-gasskonsentrasjonen for liten slik at vi ligger i området merket *Wüstit* får vi ikke jern men FeO, *Wüstit* som i praksis etter avkjøling er en ubrukelig sprø klump. Slike klumper har nok alle som har blestret fått. Så lenge klumpen er over 600 grader virker den duktil og smibar. På lavere temperatur blir den sprø og fragmenterer ved smiing.

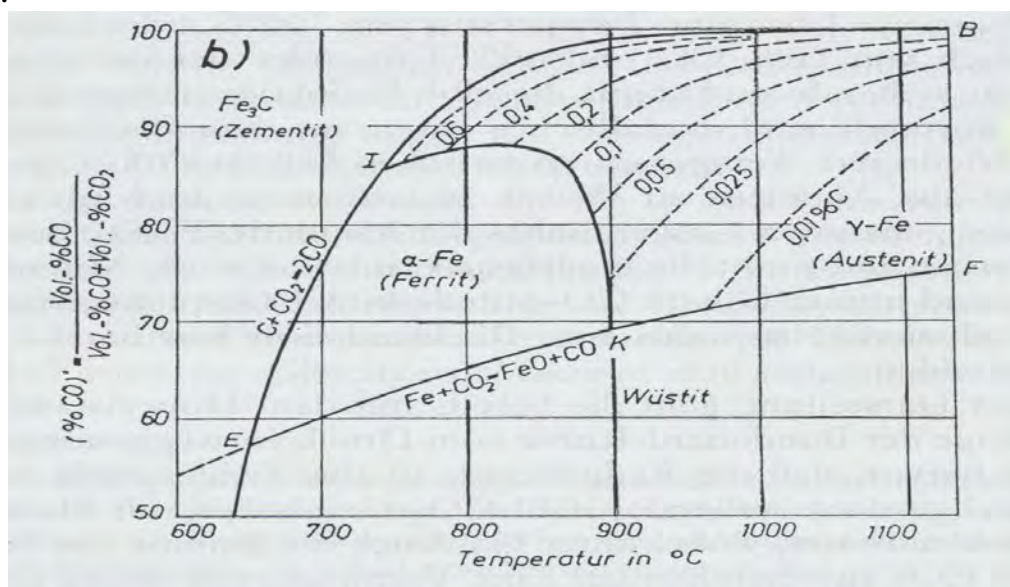

Fig. XI.

Utsnitt av Baur-Glaessner-diagram

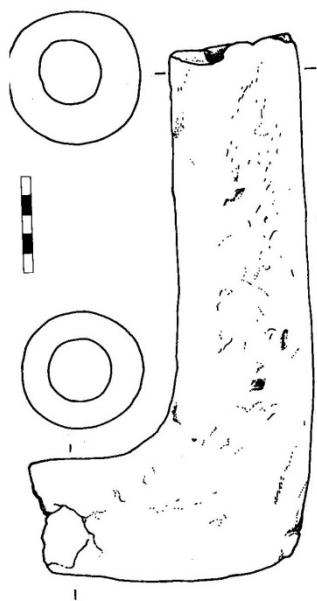
Diagrammet viser hvordan temperatur og gassblanding i ovnen påvirker resultatet av blestringen.

1.3. Reduksjon i reduksjonsdigler.

Reduksjonsmiddel: Hydrogengass H_2 .

Det eldste jern i Norge ble produsert i reduksjonsdigler av leire. Sanda var på forhånd vasket ut av malmen. Deretter ble malmkornene tørket på bål, røstet. Under tørkingen ble litt av oksygenet i malmkornene fjernet. $Fe_2O_3 \rightarrow Fe_3O_4$. 100 gram Fe_3O_4 inneholder 72 gram jern og 28 gram surstoff.

Reduksjonsdiglene var formet som tykkveggede rør, som nederst var bøyd ut i en rett vinkel. Rørdiameteren øverst var 2 – 2,5 cm og kunne kone lett inn mot bunnen. Hullet ut var vinkelrett på røraksen og hadde en diameter på ca. 1 cm. Gjennom dette hullet ble luft blåst inn gjennom et blåserør, med munnen. Kullbiter ble lagt nederst i diglen. Deretter ble malm strødd oppå til diglen var fyllt. Diglen kunne bli påsatt lokk med et lite senterhull. I diglen hadde man da kullbiter med en søyle av malmkorn over. Diglen ble så satt i et bål eller i en grop med glødende kull og luft ble blåst inn gjennom blåserøret.

Tegning: G. Fawkes.

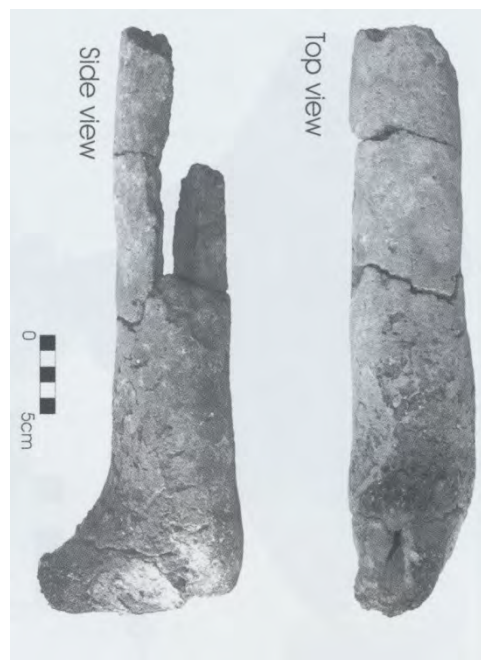

Foto: V. Kassianidou

Fig. XII:

Reduksjonsdigler fra ca. 1500 f.Kr.. fra Kypros. Dette var det første «verktøy» som ble brukt til reduksjon av finkornede metalloksyder som Tinnstein SiO_2 , Hematitt Fe_2O_3 og Magnetit Fe_3O_4 . Diglene hadde plan bunn slik at de kunne stå oppreist inntil en stein i et bål eller en grop med glødende kull. Innblåsingshullet kan vi se nederst på høyre bilde.

Reduksjonen av jernmalm i diglen kan foregå på to måter alt etter om temperaturen er under eller over 570 grader. Malmen reduseres med H_2 -gass som dannes når vanndamp i lufta fra lungene passerer de glødende kull nederst i rørdigla. Vanndampen spaltes i H_2 -gass og O_2 -

gass. Mellom malmkornene strømmer da en gassblanding bestående av ca. 80 % Nitrogen, 5-10% H₂-gass, resten CO og CO₂.

A). Reduksjon i digle i bål på 500 grader.

Gassene stiger opp mellom malmkornene som er på ca. 500 grader.

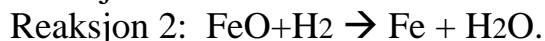
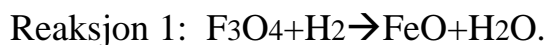
H₂-gassen reduserer malmen slik :

Ut av diglen kommer Nitrogen- og CO₂-gass, som ikke deltar i prosessen, og vanndamp, H₂O, som inneholder det oksygen O som var bundet til jernet i malmen.

B). Reduksjon i digle i en kokegrop med glødende kull på 800 grader.

Med 570–906 grader i diglen reduseres Magnetitten først til Wüstitt, FeO. Deretter reduseres Wüstiten til Jern. Reduksjonsmidlet H₂-gass stiger opp mellom malmkornene og forbinder seg med surstoff fra malmen og Wüstiten til vanndamp som forsvinner opp og ut av digla sammen med CO, CO₂ og Nitrogengass. Tilbake i digla ligger sammenklebete jernkorn og ev. uforbrukt kull nederst.

Denne metoden for utvinning av metaller fra metalloksyder var kjent i det nære Øst, Anatolia og Egypt 4 – 6-tusen år f.Kr. Når det første jern ble utvunnet vet vi ikke. Utvunnet kvantum var lite fordi diglenes volum var begrenset. Man måtte tilføre luft ved å blåse, og lungekapasiteten var en begrensning.

Jernkornene, lett sammenklebet, ble smidd sammen til en barre. Leirdiglene var forbruksvare. De måtte stå i bål eller glohaug for å få høy nok temperatur til at reduksjonen kunne foregå. Jern produsert slik er fritt for slagget men inneholder spor av ureduert malm hvilket er typisk for jern produsert med denne prosessen. Jernet er ikke herdbart men ved kaldhamring kan det få en hardhet opp mot ca. 200 HV₁₀.

En jernplate funnet i Keops-pyramiden som er fra ca. år 2750 f.Kr. er smidd sammen av slike barrer av rent jern. Et sted i plata er kullstoffinnholdet opp mot 0,25 %. Jernet i barren(e) som ble smidd inn der har vært over 906 grader i digla og har tatt opp kullstoff. Var temperaturen under 906 grader fikk jernet maks. 0,03 % C. Var temperaturen over 906 grader i digla kunne en få kullstoffstål. Stål kan smies til ønsket geometri og herdes. Stål og jern redusert med hydrogen var fritt for slagginneslutninger. I Norge har denne prosessen antagelig blitt driftet fra ca. år 1400 f.Kr..

Egypterne som bygget pyramidene av granitt- og basalt-blokker hadde meisler av stål som steinhuggerne hugg ut og tilpasset blokkene med. Våre eldste norske jernutvinnere kan ha

laget økseegger av stål på denne måten. Men produksjonskapasiteten med prosessen var liten. Jern og stål var derfor i den eldste tiden svært dyrt.

Myrmalm Fe_2O_3 inneholder 30 vekt-% oksygen. Under røstingen reduseres oksygeninnholdet noe ved at CO-gass fra røstebålet binder seg til oksygen fra malmen. Fasen FeO , Wüstit, inneholder 23 % oksygen. Oksygenet fjernes i hovedsak av H_2 -gass i reduksjonsdiglen. Reduksjon av malmkorn med H_2 -gass i digler ble kjørt i gropovner, kokegroper, på temperatur mellom 400 og 906 grader. Det gir rent jern.

Er temperaturen er over 906 grader kan jernet ta opp kullstoff slik at vi får stål. Det rene jernet starter umiddelbart å ta opp kullstoff hvis temperaturen er over 906 grader. Vanlig er kullstoffinnholdet mellom 0,4 og 1,2 % i gamle verktøy. Slikt stål er herdbart og ble brukt i eggverktøy.

Foregår reduksjonen med diglen i et bål på 400–570 grader med H_2 som reduksjonsmiddel blir reduksjonen en fortsettelse av røstingen og gir rent jern uten kullstoff. Fe_3O_4 går da direkte over i jern, Fe, uten å gå veien om Wüstit, FeO . Dette kan være den eldste prosess jern ble laget med. Denne prosessen tar noe lenger tid.

En kunne få rent jern eller herdbart stål ved å kjøre på forskjellige temperaturer i leirdigla. Kjørte en temperaturen opp til over 1150 grader og hadde litt kullstoff i malmen kunne en teoretisk få flytende råjern, støpejern, hvis en holdt diglen lenge nok på temperatur. Rent jern, stål eller støpejern kunne en altså få ved å kjøre på forskjellige temperaturer. Derfor er det tenkelig at disse jernkvalitetene ble oppdaget tilfeldig. Like tilfeldig kan det ha vært at man lærte å herde stålet. Det ville vært høyst naturlig å kaste det i vann for avkjøling etter at man hadde smidd det for å kunne ta i det uten å brenne seg. Bråkjøling fra 800 grader i kaldt vann gir økt hardhet og styrke når kullstoffinnholdet er over 0,4 %.

En type barrer funnet i Norge fra denne tiden veier 160 gram. For å få 160 gram jern har de gamle teoretisk blandet 230 gram malmkorn sammen med 53 gram kull i diglene. Resten av kullet de trengte gikk med i gropovnen som utviklet varme for prosessen. For å få 160 gr. smijern trengtes ca. 250 gram malm og ca. 60 gr. kull i reduksjonsdigla.

For å få 1 kg smijern trengtes: 1,6 kg malm og 375 gr. kull inn i digla.

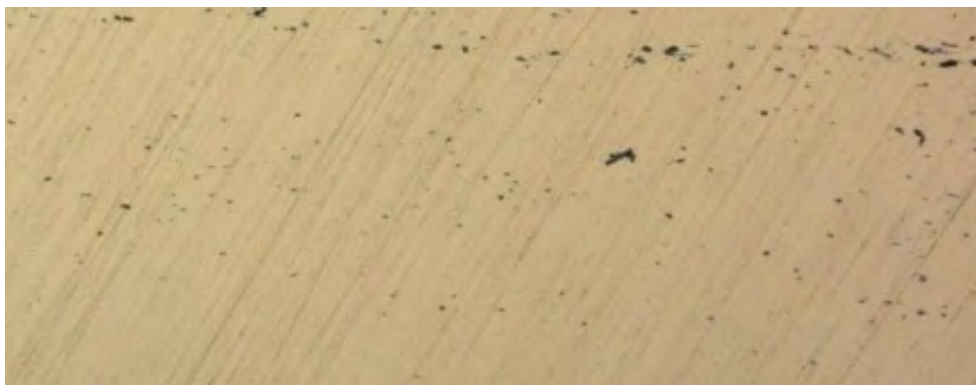
Vi ser at vekten av smijernet jernblåseren fikk teoretisk utgjør ca. 62 % av vekten av malmen han puttet i digla. Virkningsgraden med denne metoden var meget høy.

Antar vi at det tok 3 timer å redusere malmen, ta ut jernet og smi barren kunne 1 mann kan hende lage 3 barrer om dagen, d.v.s. ca. 0,5 kg jern om dagen. På en sommersesong på 100 dager kan han ha produsert ca. 50 kg. smijern, eller litt over 300 barrer av typen som veier 160 gram. I tillegg til å blåse jernet måtte malmen graves ut, vaskes og tørkes. Dette jernet er svært duktilt og sprekker ikke opp eller brekker. Det er fritt for slagginneslutninger og egner seg til tynne gjenstander, som hjelmer, rustninger og tråd.

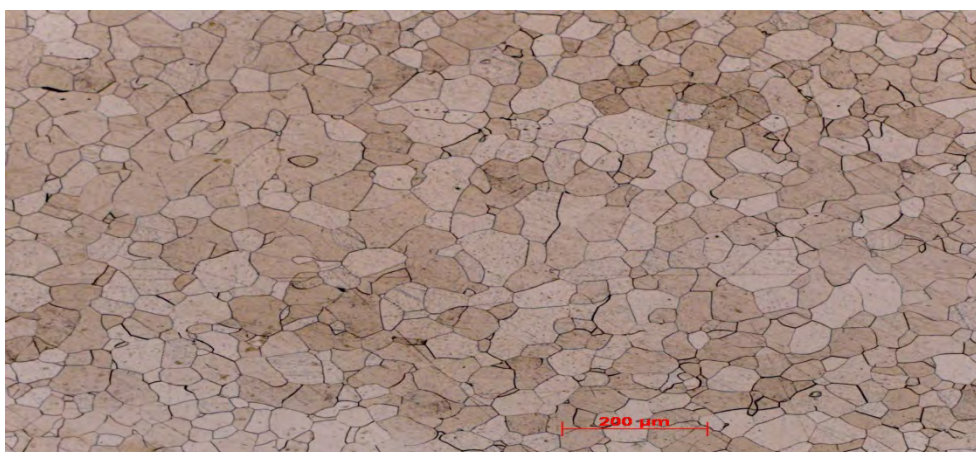

Fig. XIII viser slip fra en jernbarre fra år 1250 f.Kr. ca. 1000 X forstørret. Det hvite er rent jern, Ferrit, mens de svarte flekkene er rester av ureduert malm som ble omsluttet av jern slik at H₂-gassen ikke kom til og fikk redusert ferdig. Andre flekker kan inneholde sandkorn. Jeg har ikke funnet spor etter flytende slag, d.v.s. spor etter FeO.SiO₂. Det viser at malmen er redusert på lav temperatur, godt under 1000 grader Celsius.

Fig. XIV viser kornstrukturen av rent jern fra samme barre laget med denne prosessen.

Fig. XIII. Slip fra jernbarre fra år 1250 f.Kr.

Fig. XIV Kornstruktur fra samme jernbarre.

Literatur:

- V. Kassianidou, G. Pappasavvas. Eastern mediterranean metallurgy and metalwork in the Second millennium BC. Oxbow books. 2012
- D. Wagner et al.. A laboratory study of the reduction of iron oxides by Hydrogen. Nancy school of Mines. 2006.
- H. Wedding. Grundriss der Eisenhüttenkunde. 1884.
- H. Wedding. Die Darstellung des schmiedbaren Eisens in prakt. u. theoretisch. 1884.
- A. Ledebuhr. Handbuch der Eisenhüttenkunde. 1.ste, 2.te und 3.tte Abteilung. 1902/1903.
- E. Brandenberger. Chemie des Ingenieurs. Springer 1958.
- E. Bickel. Die metallischen Werkstoffe des Maschinenbaue Springer. 1961.
- L.V. Bogdandy, H.J. Engell. The Reduction of Iron Ores. Springer. 1971.

1.4. Direkte Prosess. Reduksjon i Luppeovner.

Det er den direkte prosess arkeologene tenker brukt på jernvinneanleggene i Norge. Malmen reduseres med CO-gass. Prosessen kalles direkte fordi malmen går direkte til jernklump i en ovnsoperasjon. Inn i ovnen malm, kull og luft. Ut jernlupp, stållupp, slag og gasser.

Første steg mot masseproduksjon var produksjon av jern i luppeovner. En lupp er en klump av jern med litt slag i. Ordet er en fornorsking av det latinske ord *lupus* som betyr ulven. De eldste luppeovner er fra ca. 2000 f.Kr. og er gjenfunnet i *Georgia* sørøst for Svartehavet. De var gravd ned i, eller inn i bakken, murt innvendig med stein som var oversmurt med leire. De har størst diameter øverst og konet svakt inn nedover. Nederst har de vært tilnærmet sylindriske. De kalles og renne-ovner fordi flytende slag som dannes oppe i ovnen, drypper og renner nedover og tar med seg reduserte jernkorn til ovnsbunnen. Jernkornene legger seg på bunnen av ovnen og dekkes mer eller mindre av det flytende slagget som er lettere enn jern. Jern har sp. vekt ca. 7,8 mens slag har en sp. vekt på max. 4,9. Rommet for slag og lupp var gravd ned i bakken mens sjakta av leire og stein kunne stå på bakkenivå. Her finnes mange varianter.

For hver kg malm inn i ovnen på toppen settes det til 1,2 – 1,4 kg kull. Malmen må som vi har sett, inneholde passe mye sand for å få flytende slag. Luft blåses inn nær bunnen. Luftmengden tilpasses kullenes overflateareal slik at forbrenningen blir ufullstendig. Kullene må ideelt være som terninger med sidelengde 2-5 cm. De bør ha jevn størrelse. Ovnen skal i drift ha en temperatur på 1200–1400 grader rett over innblåsing.

Nødvendig mengde luft, Oksygen, som skal blåses inn i ovnen kan beregnes, men i praksis bør en blåse inn i en syklus som er slik at en i en kort periode blåser inn, så en kort periode stopper, før en igjen blåser. Dette oppnås med en blåsebelg som fylles med luft, så blåser, før ny luft suges inn i belgen o.s.v.. Det som da skjer er at i den tiden luftinnblåsing stopper er det underskudd av Oksygen til forbrenning i ovnsrommet. Oksygen til forbrenning blir da tatt fra malmen, slik at denne blir redusert til jern. Når belgen blåser inn luft er det overskudd av oksygen til forbrenning slik at temperaturen opprettholdes.

Reduksjon av malmen skjer her med CO-gass, og forbrenningen av kull skal gi mest mulig CO-gass, ikke CO₂-gass. CO-gass har en når flammene i ovnen er blåfiolette, ikke gule. CO-gassen stiger opp og møter malmen som kommer ned fra toppen av ovnen. CO reagerer med oksygenet O som er bundet til jernet i malmen. Det slipper taket i jernet og forbinder seg med CO-gassen til CO₂-gass. Den stiger til værs på toppen av ovnen. Når temperaturen er over 570 grader reduseres Fe₃O₄ til FeO. En del FeO blander seg med SiO₂-kornene, sanda, til flytende slag. Fra den resterende FeO fjernes det siste O-atomet og vi får rene jernkorn, Fe, som fraktes ned med slagget. Jernkornene sintres sammen til en klump på

bunnen av ovnen. Denne jernluppen inneholder en del slaggg som fjernes med smiing etter at luppen er tatt ut av ovnen.

Over 906 grader tar rent jern opp kullstoff hvis de ikke er dekket av flytende slaggg. Ligger kornene slik en tid vil de ha tatt opp 0,5 % C eller mer og blitt stål som kan herdes. En lupp produsert slik består derfor både av rent jern og stål. I lupper fra Valbjør har vi målt mellom 0,1 og 1,7 % kullstoff. Det smibare jernet dannes i fast form ved en temperatur som er godt under smeltetemperaturen for jern. Jernluppen er satt sammen av en mengde små jern- og stål-korn. Mellom kornene blir det små rom der slaggg blir innestengt. For å fjerne det må klumpen hamres/smies ut mange ganger. Allikevel inneholder jern produsert på denne måten som oftest 3 – 5 % slaggg.

Gammelt jern som inneholder mye slaggg er produsert med denne prosessen. I denne type ovner ble større kvanta luppejern produsert pr.døgn enn i de små reduksjonsdiglene. Malmen ble ikke rensert for sand før redusering slik malmen i diglene ble. Sanda i malmen dannet sammen med Wüstit, FeO, slaggg som ble tappet ut av ovnen. Utbyttet av jern ble derfor lite i forhold til jernmengden i malmen. Luppen man fikk var fast og kunne løftes ut med en tang. Prosessen ble kjørt i Norge fra ca. 400 f.Kr.. En ovn produserte 10 - 20 kg. luppejern pr. døgn. Slagginneslutninger og varierende kullstoffinnhold gir dette jernet ujevn kvalitet.

Er malmen svært jernrik med lite sand får en lite flytende slaggg, og den som dannes absorberes i chargen i ovnen. I klumpen en da får ligger jernkornene fordelt i slaggen. Jern og slaggg blir ikke skilt fra hverandre. Slike lupper må deles i biter og slaggen må smies ut av hver bit før jernet er rent nok til å bli sveist sammen. Dette er svært arbeidskrevende. De gamle jernutvinnere lærte seg etterhvert hvordan forskjellige malmer kunne blandes og hvilke materialer de ellers kunne tilsette for å få nok flytende slaggg. Det var en betingelse for å skille slaggg og jern rasjonelt.

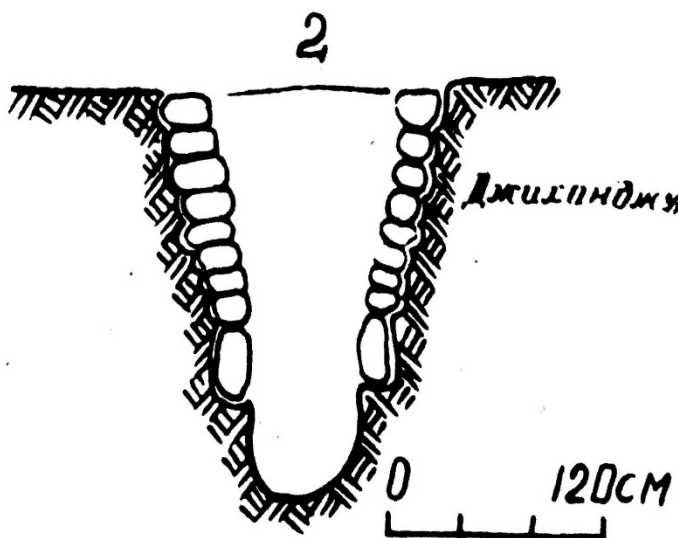
Vi så tidligere at FeO og SiO₂ danner flytende slaggg når temperaturen er over 1150 - 1200 grader. Myrmalmen fra Svarken i Snertingdal og Dokkfløy i Gausdal er svært jernrik og inneholder lite sand. Den har omtrent følgende analyse.

$\text{Fe}_2\text{O}_3 = 90 \%$. $\text{MnO} = 1,0\%$. $\text{SiO}_2 = 5,0 \%$. $\text{Al}_2\text{O}_3 = 1,0 \%$. + andre.

I den direkte prosess reduseres Fe₃O₄ til FeO i ovnen, og 2FeO blander seg med de 5 % sand, SiO₂, til slaggg. Når sanda er oppbrukt dannes det ikke mer flytende slaggg. Slaggmengden en får med denne malmen er derfor så liten at den absorberes av chargen i ovnen slik at slaggg og jern forblir sammenblandet i en klump.

Slik jernrik malm kan ikke brukes til vellykket produksjon av jern i en sjaktovn i en direkte prosess slik den er fra naturens hånd fordi det dannes for lite flytende slaggg til å frakte jernkornene til bunnen av ovnen slik at jern og slaggg skilles effektivt. Jern og slaggg forblir blandet i en klump.

I denne malmen må en derfor blande inn sand og slaggdannende oksyder for å få nok flytende slag og jernlupper i en direkte prosess. De gamle blestersmeder kunne dette. I mange land jobber grupper med eksperimentell arkeologi der de gjenskaper den gamle jernutvinning med praktiske forsøk. De undersøker og kjører alle trinn i prosessen som trengs for å lage produkter, som rustninger og sverd, av jernmalmen som finnes i

**Fig. XVI. Ovn ca. år 1800 f.Kr.
fra Colchis, Jernlandet**

Fra D.A.Khakhutaishvili: *Manufacture of Iron in ancient Colchis.*

**Fig. XVII
Ovn i drift for direkte reduksjon 1960
Asur jernutvinnere, Bihar, India.**

Fra V. Tripathi: *The age of Iron in south Asia.*

naturen, også for å finne ut hvilket utbytte av smijern en kunne få og hvilke ressurser som trengtes. Tylecote produserte lupper i en ovn bygget etter modell fra utgravde Romertidsovner fra *Ashwicken* med en innvendig diameter på ca. 30 cm.. Han brukte *Sideritmalm* som inneholdt 8 - 10 % kalk.

I snitt fikk han ut en lupp på 8 kg hver 12.te time, eller 16 kg luppejern i døgnet. Med et innvendig ovnsareal $A = 706 \text{ cm}^2$, produserte denne ovnen i størrelsesorden 22 gr. luppejern/cm² ovnstversnitt på 24 timer. Dette er et tall vi skal merke oss fordi det er ca. det samme for alle størrelser ovner som kjører denne prosessen med *Sideritmalm*. Kjenner en innvendig diameter, kjenner en tverrsnittsareal for ovnen. Multiplisert med 22 gram har man en indikasjon på hvor mye luppejern ovnen kunne produsere i døgnet.

På Valbjør har vi drevet eksperimentell arkeologi uten arkeologer i noen år. I våre forsøk benytter vi myrmalm fra Randsverk som inneholder minimalt med Kalk. Vi får ut ca 15 gr. luppejern/cm² ovnstversnitt på 24 timer. Ovnen vi har benyttet har en innvendig diameter på ca. 35 cm., slik at ovnsarealet her blir 961 cm². Ovnen på Valbjør har produsert ca. 14

kg luppejern pr. døgn. Utbyttet blir mindre enn i England fordi mer av jernet i malmen går med til å danne slagg. Vi kan merke oss tallet 15 gram luppejern pr. cm² ovnsareal/døgn. Kjenner vi en ovns innvendige diameter kjenner vi dens radius R og kan beregne mengde luppejern den kunne produsere pr døgn :

$$Q = R \times R \times 3,14 \times 0,015 \text{ (Kg/Døgn)}$$

Luppejernet som tas ut er gjennomtrukket av slagg og må smies sammen, kompakteres forsiktig i starten for å drive ut slagg og sveise sammen jernkornene. Dette er tidkrevende og forbruker kull. Vekten av godt smijern en kan regne med å få er ca. halvparten av vekten av luppen som ble tatt ut av ovnen. Vi sitter da igjen med ca. 8 kg. smijern pr. døgn fra Valbjørovn. Summert opp ser kvantumene slik ut:

Av 90 kg tørr myrmalm fikk vi 14,4 kg luppejern som ble ca. 8 kg smijern etter kompaktering. Eller: Vekten av smijernet vi får ut er ca. 9 % av vekten av den tørre malmen vi har inn i ovnen.

For hver kg malm går det med ca. 1,3 kg kull. D.v.s. at vi trenger 117 kg kull for å få 8 kg smijern. For å få 1 kg smijern går det med 11,25 kg. røstet malm og 14,6 kg kull

Mye av jernet i malmen går over i slaggen. Forutsetter vi Fayalittslag, 2FeO.SiO₂, inneholder 1 kg slagg ca. 700 gram FeO. 90 kg malm fra Randsverk inneholder 50,4 kg Fe. Av dette var ca. 15 kg Fe i luppen vi tok ut av ovnen. 2FeO inneholder 12,5 % O og 87,5 % Jern. Av de 35 kg FeO i slaggen var 4,38 kg Oksygen og 30,6 kg Jern.

Inn i ovnen :

ca. 18,0 kg sand
Ca. 50,4 kg jern
Ca. 21,6 kg. Oksygen
90 kg

Ut av ovnen:

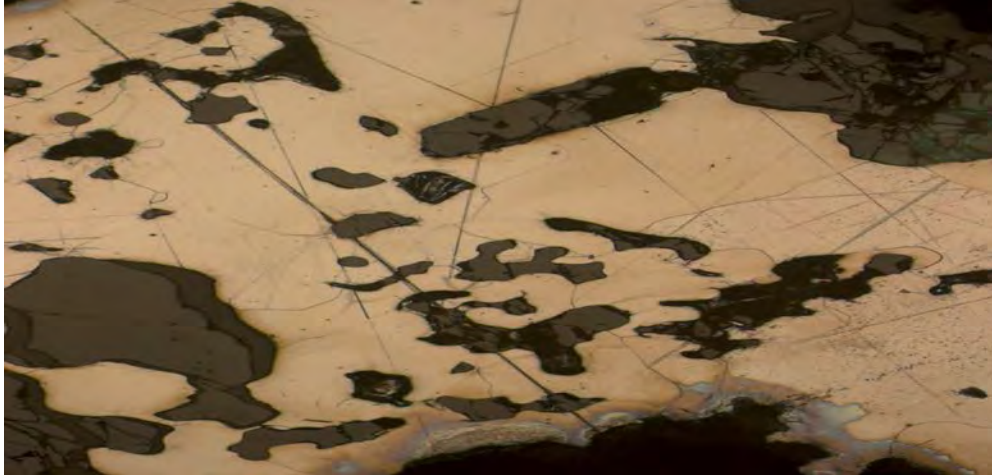
ca. 15,0 kg luppejern -> 8 kg godt jern.
ca. 53,0 kg slagg (4,38 O+30,6 Fe + 18 SiO₂)
ca. 21,6 kg Oksygen, som går over i lufta.
90 kg.

Vi ser at 2/3 av jernet i malmen går over i slaggen. Bare 9 % av malmvekten får vi ut som godt smijern etter utsmiing av luppen. Vi ser at denne prosessen produserer vesentlig mer smijern pr. døgn enn reduksjonsdigla. Men utbyttet er allikevel mye lavere enn i digla. Det går med mye mer kull og malm og kvaliteten på smijernet er dårligere.

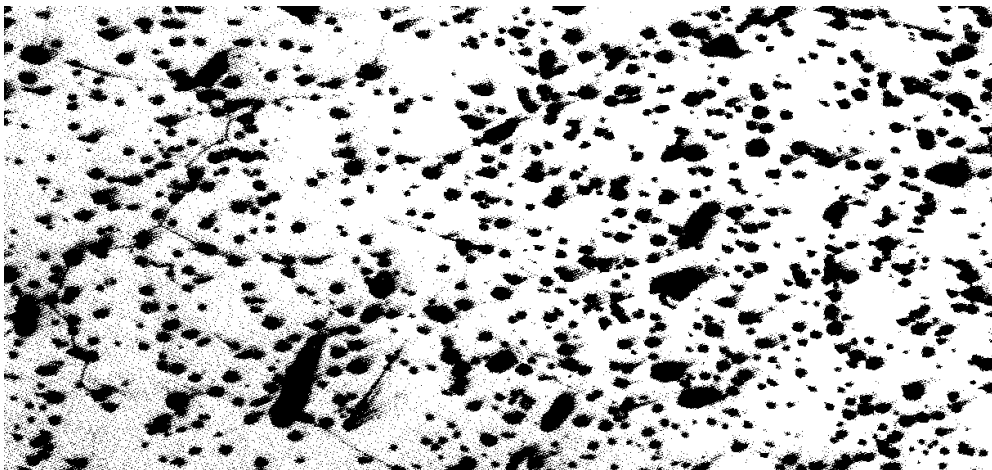
Det som for en moderne prosessmetallurg er uønsket, at mye jern går i slaggen og blir avfall, var en forutsetning for at jernproduksjon fra myrmalm i den direkte prosess skulle fungere. Behovet for en prosess som ga større kvantum jern med lavere ressursinnsats og bedre kvalitet på jernet en fikk var derfor stort. Når arkeologene avdekker gamle jernvinneanlegg finner de ofte mye slagg. Veier en dette slagget var det utbytte av luppejern blestersmedene fikk ca. 15 % mens godt smijern var ca 10 % av slaggvekten.

Fig. XVIII viser slip av materialet i en lupp. Jernet henger sammen men er fullt av slagginneslutninger. Fig. XVIII viser slip av jern som er smidd og knadd 17 timer for å fjerne slagget i et Engelsk forsøk. Til tross for den store jobben man la ned er slagget der fortsatt. De svarte flekkene er innestengt slagget som knaingen har finfordelt.

Fig. XVIII.

Fig XVIII.

Jern produsert på denne måten er ikke egnet til gjenstander med veggtykkelse under 4-5 mm. som blekk i rustninger, sverd og tråder for ringbrynjer f.eks.. Slagginneslutningene gjør at det er relativt sprødt og lite duktilt.

Jern og stål fra den direkte prosess hadde på grunn av slagginneslutningene dårligere kvalitet enn jern produsert i reduksjonsdigler. Samtidig var virkningsgraden for denne prosessen dårlig. Behovet for en prosess som ga samme kvalitet som reduksjonsdiglene og som ga vesentlig mer jern fra malmen og kullene man puttet i ovnen ble mer og mer påtrengende ettersom bruken av jern og stål økte. Romerne fant en bedre prosess i Asia.

5. Kinesernes og Æsenes Indirekte Prosess for stål.

Reduksjon til råjern og frisking til stål/smijern.

Malmen reduseres med CO-gass. Prosessen kalles indirekte fordi råjernet som tappes ut av reduksjonsovnene må igjennom en ny ovn der kullstoff i råjernet fjernes slik at råjernet forvandles til stål, smijern eller rent jern. Frisking av råjern er å fjerne noe av kullstoffet i råjernet. Råjernet ble da forvandlet til stål.

Neste steg mot masseproduksjon og bedre kvalitet var en kinesisk prosess utviklet 400 - 300 år f.Kr.. Kinesernes Reduksjonsovnene kjørte på temperaturer mellom 1200 og 1400 grader og hadde en innvendige geometri, *Rast*, som gjorde at de reduserte jernpartikler ble liggende litt opp i ovnen blant kullstoff som blandet seg med jernkornene. Når kullstoffmengden i blandingen kom over 2,6 % ble blandingen flytende på høy temperatur. Blandingene rant ned langs ovnsveggen og chargen til bunnen av ovnen, og kalles Råjern. Det var tyngst og la seg på bunnen med flytende slag, som var lettere, oppå. Når den flytende massen steg mot ovnens innblåsingshull tappet man råjernet ut i støperenner, der det raskt størknet til en strang som ble delt i passende lengder under størkningen. Fordi avkjølingen gikk raskt fikk det størknede råjernet en *hvit bruddflate*. Det kalles *hvitt støpejern* og er hardt og sprødt og kan ikke smies. Denne prosessen var ukjent i Europa ved Kristi fødsel.

I denne prosessen var en ikke avhengig av at flytende slag transporterte jernet ned i ovnsbunnen. Råjernet var flytende og rant ned av seg selv. Jernpartikler som rant ned med slag i senter av ovnen sank ned gjennom slaglaget og råjernslaget i smelterommet til bunnen av ovnen der det dannet en fast jernklump uten slagginneslutninger. Over dette faste jernet lå laget med flytende råjern, og øverst lå laget av flytende slag. Jern har en spesifikk vekt på 7,86. Råjern har sp. vekt 7,0 – 7,2. Flytende slag har sp. vekt 2,8 – 4,9.

Det var vanlig å tilsette knuste knokler og fiskeben i malmen. Bein inneholder mye Fosfor og Kalk. Fosfor gjør råjernet tyntflytende mens Kalk er en slaggdanner. Etter størkning er råjernet hardt og sprødt og ikke smibart. Ved å smelte det ned i en friskegrop med flytende slag og røre om ble kullstoffet i råjernet frilagt slik at det brant opp med surstoff fra slagbadet, sammen med ev. Fosfor. Kullstoffinnholdet i råjernet sank. Råjernet gikk dermed over til stål, smijern og rent jern alt etter hvor lenge en frisket. Kullstoffinnholdet i stålet avhang av tiden i friskebadet. Røstet myrmalm ble strødd inn i friskebadet hvis oksygeninnholdet ble for lavt. Prosessen kalles indirekte fordi den går i 2 trinn.

Frisking betyr altså å senke kullstoffinnholdet i råjernet, vanligvis til mellom 0,4 og 1,2 %. Friskingen ble gjort på flere måter. Enten i små åpne kullfyrte groper kledd med heller og leire som var runde eller rektangulære og hadde en dybde på 20 til 40 cm.. Kull ble tent og to kraftige belger sørget for høy temperatur. Så ble slag fra råjernproduksjonen smeltet inn og dannet et slagbad. I dette ble råjernet som skulle friskes smeltet ned, og røstet myrmalm i passende mengde ut fra erfaring ble strødd på. Dette badet inneholdt nå mye surstoff, og

ved å røre ble kullstoffet i råjernet brent opp med surstoff fra slaggbadet. Tilbake i bunnen lå stål eller smijern med et kullstoffinnhold som var bestemt av tiden i badet. Når kullstoffet brant opp steg temperaturen i slaggbadet og dets kjemiske sammensetning endret seg slik at slaggets smeltetemperatur steg. Smeltepunktet i friske-slagg ligger typisk ca. 100 grader høyere enn i slagg fra reduksjonsovnene. Slaggbadet ble vedlikeholdt med røstet malm eller ved å smelte inn mer slagg. Slagg fra friskeovner inneholder og litt rent jern. Frisket en lenge nok ble tilnærmet alt kullstoff i jernet fjernet. Slikt jern er svært duktilt og ypperlig til smiing.

En annen type friskeovn var laget som sylindriske hull i jorda. De ble fyrt med kull. I dem frisket man støpte gjenstander av hvitt råjern som var innpakket i røstet malm for å trekke ut kullstoff nær overflaten slik at overflatematerialet gikk over til stål og jern. Ovnen ble tettet og på ca. 1000 °C diffunderte kullstoff til overflaten og brant opp med oksygen fra malmen. Kullstoffinnholdet ble lavt nær gjenstandsoverflaten. Slik fikk de et lag av bløtt jern ytterst som var seigt, mens de var hardere innover der kullstoffinnholdet var høyere.

Kinesernes prosess hadde to trinn :

- 1.ste trinn: Reduksjon av malm til hvitt råjern i reduksjonsovn med tapperenne.
- 2.ndre trinn: Frisking av råjernet til smijern eller kullstoffstål i en Friskegrop.

I den direkte prosess i luppeovnen var slagg bestående av FeO og SiO₂ flytende mens jernet Fe som ble tatt ut av ovnen var i fast form. I den indirekte prosessen er slagget fortsatt flytende og består som før av FeO og SiO₂. Råjernet som inneholder 3-4 % kullstoff er og flytende. Det er tyngre enn slaggen, som flyter oppå og beskytter råjernet mot de varme ovnsvindene. Jern, råjern og slagg blir skilt fra hverandre av forskjellene i spesifikk vekt. Jernet på bunnen inneholder ikke slagg, det fløt opp da jernkornene sank gjennom råjernet. Derfor er jern fra bunnen av en slik ovn fritt for slagginneslutninger.

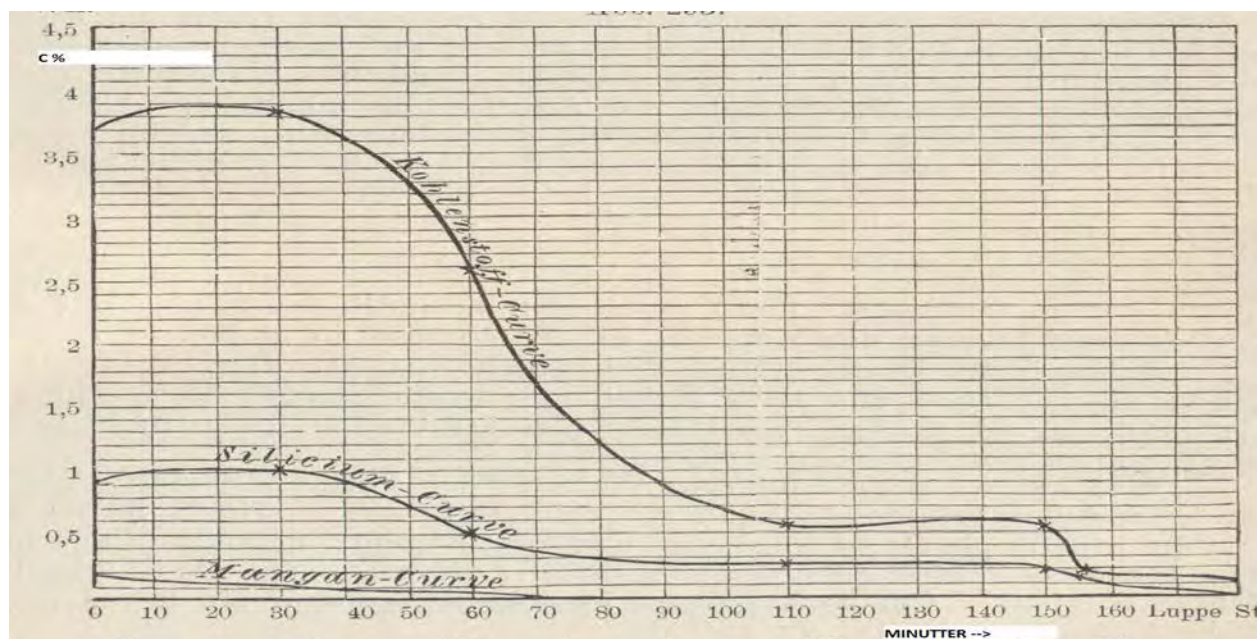
Produksjon av råjern i reduksjonsovner + frisking er langt mer effektivt og gir bedre kvalitet enn produksjon av jern direkte i luppeovner. Smelteovnene kineserne brukte produserte 200 – 1200 kg. råjern pr. døgn i kontinuerlig drift. Så lenge en hadde kull og røstet malm kunne en slik ovn produsere opp til 200 tonn råjern i året. Kalk ble chargert inn i ovnen sammen med den røstede malmen og utgjorde vanligvis ca. 10 % av malmvekten. Kalk er en slaggdanner og erstatter noe av jernet som ellers ville gått i slaggen. Slik fikk en større jernutbytte. Stålet sprakk ikke så lett ved smiing når kalk var tilsatt. Det kommer av at kalk binder svovel. Frisket smijern, stål og rent jern er tilnærmet fritt for slagginneslutninger. Ved frisking fikk en ut ca. 80 % av råjernvekten som stål, 100 kg råjern ble 80 kg stål. Se fig. XXV.

I Norge ble bein og knokler benyttet i ovnene. Steinklubbene arkeologene kaller beinknuser har vært brukt til å knuse knokler med. Fosforet i beina gjør råjernet mer tyntflytende mens

Kalkoksyd, CaO, gjør slaggen mer tyntflytende. Dette gjør det lettere å røre i friskebadet. CaO erstatter i tillegg FeO i slaggen og øker slik utbyttet av jern. Med kalktilsats ble slaggens utseende, vekt og struktur forandret. Egenvekten ble halvert i forhold til fayalitt, fargen gikk over i lysere grå og brune fargetoner. Analyser av slik slagg fra vestsiden av Mjøsa har vist et CaO-innhold på 7-8 % og et FeO-innhold på 12-15 %. Denne slaggen henger fortsatt sammen etter størkning og tåler transport.

Diagrammet Fig. XX under viser at råjern med ca. 3,7 % kullstoff etter 90 - 120 minutter i friskebadet får et kullstoffinnhold mellom 0,5 til 0,9%. Dette er et nivå som egner seg til forskjellige typer verktøy. Skulle en lavt i kullstoffinnhold kunne en friske to eller flere ganger. Råjern fra myrmalm er svært rent og inneholder nesten bare kullstoff.

Etter A. Ledebur. Formidlet av prof. Bickel, E.T.H. Zürich.

Fig. XX. Kullstoffinnhold i jernet som funksjon av tid i friskebadet. C% = f(tid). Øverste Kurve.

Diagrammet viser hvor lenge råjernet måtte friskes for å få et ønsket kullstoffinnhold. Vi starter her med 3,7 % C. Bilde av slip av hvitt råjern er vist i Fig. XXIII side 42, øverst. «Fingeravtrykket» er ikke til å ta feil av. Ønsker vi stål med 1 % C frisker vi i ca. 90 minutter.

Temperaturen i reduksjons-ovnene var 1200 – 1400 grader nederst i chargen. Sand, som finnes hvis den ikke er vasket ut, blander seg med FeO til flytende slagg slik at litt av jernet i malmen går over i slaggen. Normalt finner en lite slagg ved slike jernvinneanlegg fordi sand i malmen var unødvendig. Råjernet inneholder derfor det meste av jernet som var i malmen. Jernutbyttet blir vesentlig større enn i den direkte prosessen i luppeovnen. Smijernet/stålet er etter frisking praktisk fritt for slagginneslutninger og det har et jevnt kullstoffinnhold som kan styres til forskjellige nivåer. Metoden gir høyt utbytte av jern med

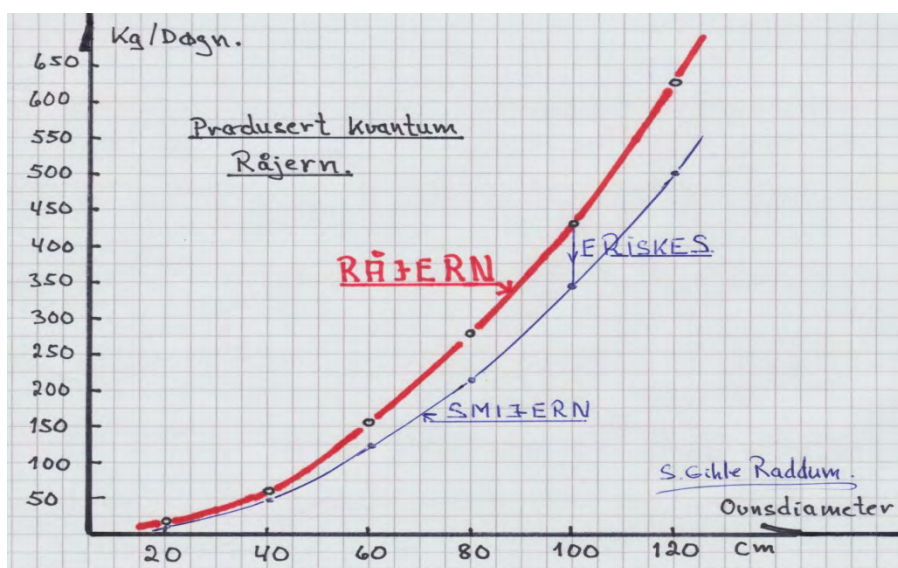
jevn og god kvalitet på produktet. Merk dere at produsert mengde jern i Råjernsprosessen ikke kan beregnes ut fra mengde slagg som finnes ved ovnen slik vi kunne for produksjon i luppeovner.

Den jernrike malmen på Svarken og Dokkfløy er det bare mulig å lage jern av slik den er med råjernsprosessen. I en direkte prosess blir slaggmengden for liten til å frakte jernpartiklene til bunnen av ovnen. Finner en rester etter knokler ved ovnene er det en ytterligere indikasjon på at en har produsert råjern som er blitt frisket. Analyse av slagg vil være med og avgjøre dette. Ovnsrester utgravd ved Dokkfløy og Møsvann har detaljer som viser at den indirekte prosess ble driftet der.

Frisking av råjern var et tungt arbeid som krevde fagfolk. Ved friskegropa hadde en to kraftige blåsebelger som ble driftet intenst når råjernet skulle smeltes ned i slaggbadet. Å røre i slaggbadet var tungt og varmt, temperaturen i badet kom opp i over 1600 grader. Alt etter hvilken kvalitet som skulle lages kunne friskingen kjøres i flere omganger.

Friskingen ble i romertiden oftest utført på et sentralt sted dit råjern fra mange reduksjonsovnner ble transportert. Det er og tenkelig at råjernet i romertiden først ble frisket i de romerske våpensmier. Det gjorde det lite attraktivt å plyndre transportene, samtidig som våpensmedene kunne friske til en optimal kvalitet for produktet de skulle lage.

Arkeologene kan ofte bestemme ovnsdiameteren i reduksjonsovnene. I fig. XXV under kan en ut fra ovnsdiameteren, lese av hvor mange kg. råjern, rød kurve, ovnen produserte pr. døgn med denne prosessen. Den blå kurven viser hvor mange kg smijern og stål dette kunne bli etter frisking. Kvantumet gjelder pr. døgn ovnene produserte.

**Fig. XXV. Kg. råjern alt. smijern/døgn = F(Ovnsdiameter)
Rester av en ovn fra romertiden ved Dokkfløy.**

Fig. XXI

Foto: Jan Henning Larsen.

**Bildet er hentet fra Jan Henning Larsen: Jernvinneundersøkelser.
Kulturhistorisk Museum, Fornminneseksjonen. Oslo 2009.**

Fig. XXI viser restene av en ovn fra romertiden gravd frem i forbindelse med utbyggingen på Dokkfløy. Produksjon i store ovner her kan ha startet ca. 120 e.Kr.. Ut fra lengdemålet på bildet har ovnen hatt en utvendig diameter på ca. 1,6 m. og innvendig diameter har vært 100-120 cm.. Høyden kan ha vært ca, 3,0 meter. De største ovnene er fra Romertiden. Rester etter støpekanaler eller støperenner viser at disse ovnene produserte råjern. Støperennene fremgår av fotoer og skisser av ovnene i rapportene, men er kalt slaggrenner.

Utvendig har ovnsveggen vært støttet av stående stokker med en plattform på toppen for charging. Den hvilte på ovnsforskalingen og på stolper med dragere mellom rundt ovnen. Ovnene har hatt to belger, antagelig drevet manuelt. Råjernet ble tappet ut, kan hende hver 6.te time. Det rant ned i den leirkledde støpegrøfta som kan ha hatt kortere støperenner vinkelrett på. Det minnet om en grispurke med unger, derav navnet *Pig Iron*. Med den jernrike malmen på Dokkfløy/Svarken ble det lite slag. Råjernet ble derfor transportert ut av området til et sentralt sted der det var god tilgang på kull. Friskingen kan ha foregått vinterstid når aktivitetene i fjellet lå nede. Inne i ovnen ser vi rester etter fuktsperren under ovnen. Den ble erstattet før ovnen startet på en ny sesong vår eller sommer. De store slaggblokkene som er funnet er rester etter fuktsperre. I Kina produserte slike ovner opptil 90 døgn i strekk i gammel tid før de ble vedlikeholdt.

Produserte kvantum og nødvendig mengder råvarer.

Vi skal vurdere produsert mengde råjern, råvarebehov og bemanningsbehov for å drifte en ovn av denne størrelse. Med den indirekte prosess produserte en ovn ca. 65 gram råjern pr. kvadratcentimeter ovnsareal på 24 timer. Tallet er fremkommet og vurdert etter forsøk på Valbjør, og samsvarer godt med kinesiske antikke opplysninger.

Ovnsareal	$A = 60 \times 60 \times 3,14$	= 11304 cm ² .
Råjern produsert på 24 timer:	$M = 11304 \times 0,065$	= 734 kg.
Produserte ovnen 100 døgn blir produsert kvantum:		= 73,4 t/år.

Etter friskingen ble ca. 80% av råjernet smijern. D.v.s. ovnen leverte 58,8 tonn smijern/år. Regner vi at 50 % av malmen ble råjern trengtes ca. 150 tonn malm pr. år, eller 1500 kg malm pr. døgn, som er ca. 4 kubikkmeter. Regner vi at det går med 1,3 kg kull pr. kg malm inn i ovnen har det gått med ca. 2145 kg kull pr. døgn når ovnen produserte.

Det som er situasjonen for en slik ovn er at når uhell intreffer slik at en må stoppe og reparere, tar nedkjøring, reparasjon og innkjøring så lang tid at mye av produksjonssesongen kunne være spolert. Vi gjør den forutsetning at ovnen produserte de 3 måneder den skulle, og regner en virkningsgrad på 85 %. En optimal årsproduksjon blir:

<u>Utbytte</u> av Råjern/stål	62 t/råjern, som etter frisking blir <u>50 t/stål</u>
<u>Forbruk:</u> Kull	250 tonn. (redusering + frisking.)
Malm	160 tonn (reduserig + frisking) = ca. 400 hektoliter.

Ovnsrestene arkeologene har avdekket viser både gropovner, sjaktovner og friskeovner.

Utbytte ved Luppeovns- og Råjerns- prosess.

Sammenligner vi den direkte prosess i Luppeovn med Råjernsprosessen får vi følgende bilde når det gjelder utbytte i forhold til innsats av malm og kull :

	<u>Luppeovn</u>	<u>Råjerns+friskeovn</u>
Råstoff og kull.	Myrmalm	Myrmalm
For å få 1 kg. jern trengs og	14,6 kg kull 11,25 kg. malm.	5,0 kg kull 3,2 kg. malm.
1 Ovn produserer pr. døgn som frisket blir	9,0 kg. godt smijern	620 kg råjern 500 kg smijern
Antall kg jern fra 100 kg.malm	9,0 kg	31,25 kg

Vi ser av oppstillingen at produksjon av samme mengde jern i råjernsprosessen krever vesentlig mindre malm og kull enn i luppeovnen. Råjernsprosessen trenger 30 % av det

kull luppeovnen trenger for å lage samme mengde jern, og råjernsprosessen trenger 25 % av den malm luppeovnen trenger for å produsere samme jernmengde som luppeovnen. Det betyr at bemanningsbehovet pr. kg jern produsert reduseres med 70 % hvis en går over til å produsere samme jernmengde med råjernsprosessen. Fordelen med luppejernsprosessen var at en med liten innsats kunne lage jern til eget forbruk og at driften var enkel og krevde små ressurser. Men jernkvaliteten ble dårligere enn i råjernsprosessen.

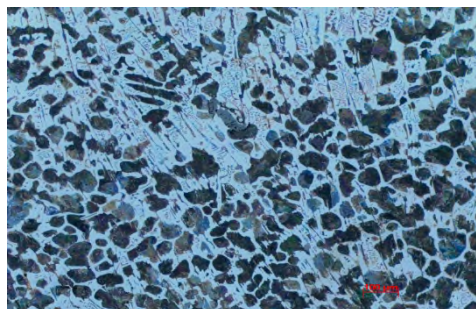
Mikrostrukturer fra råjernsprosessen.

Fig. XXIII viser slip av jern i forskjellige faser fra råjernsprosessen. Forskjellene er store, det er mulig å se hvor i prosessen materialet prøven er tatt fra befinner seg. Slipene viser og entydig hvilken prosess som er kjørt. Merk forskjellen til slipene av luppejern. Mikrostrukturen kan brukes til å avgjøre hvilken prosess jernet er produsert med.

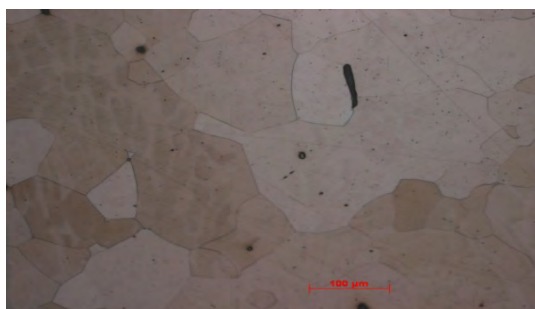
Øverst venstre Fig. XXIII, viser slip av *hvitt råjern*. De mørke øyene er Perlit, det hvite er Zementit, kjemisk formel Fe_3C . Dette er størknet *hvitt råjern* fra reduksjonsovn.

Bildet nederst venstre stål som er frisket til kullstoffinnhold C% ca. 1,4 %. Mye kullstoff er brent opp. Materialet egner seg til skarpe egger. Mørke områder er Perlit mens de hvite stripene er Zementit med høy hardhet. Dette materialet er frisket fra hvitt råjern.

Nederste bilde viser slip av jern som er frisket slik at alt kullstoff er brent opp, $C=0,01\%$. Dette er Ferrit som har lav hardhet ca. 100 – 130 HV10. Materialet egner seg for hjelmer, rustninger og tråd til bruk i ringbrynjer. C-innholdet er kontrollert med analyse.(Gnisting)

1. Råjern, C=3,7%

3. Frisket til C = 0,01 %

2. Frisket til C = 1,4 %

Fig. XXIII. viser

1.6. Viktige spørsmål for vår bosetningshistorie.

Arkeologiske utgravinger på Møsstrand i Telemark har avdekket friskeovner. De er i rapporten kalt hellegryter. Man har ikke kjent den indirekte prosess for stålfremstilling og har derfor ikke forstått hellegrytenes funksjon. I noen av dem lå fremdeles slagget etter friskebadet. Smeltetemperaturen i dette slagget har vært ca. 100 grader høyere enn i slagget fra reduksjonsovnene. Sammen med spor av rent jern i denne slaggen og beinrester i og ved hellegrytene, viser det at hellegrytene var brukt til frisking. De eldste er datert til ca. år 550-600 e.Kr. og viser at man dengang behersket kinesernes indirekte prosess for stål i Telemark, d.v.s. ca. 500 år før denne prosessen ble kjent ellers i Europa.

Dokkfløyrapporten beskriver undersøkelsene av jernvinneanlegg på Dokkfløy. Det ble funnet rester etter ca. 90 ovner. Diameteren på marknivå har vært fra 0,8 til 1,6 meter. De største ovnene produserte mellom år 100 og 500 e.Kr.. Noen viser støperenner ut fra smelterommet. Malmen på Dokkfløy er så jernrik at en uten tilsetninger bare kunne produsere jern og stål av den med råjernsprosessen. Malmen ble redusert til råjern som ble tappet i støperenner der det størknet raskt til hvitt råjern. Under størkingen ble det delt i håndterbare lengder. Deretter ble råjernet frisket til stål i friskeovner på et egnet sted. Utgravningene viser at kinesernes prosess produserte råjern som ble frisket til smijern og stål 100 år e.Kr. i ovner ved Dokkfløy, 1000 år før prosessen ble kjent ellers in Europa.

Jan Henning Larsen's Jernvinneundersøkelser fra 2009 gir en fyldig og god oversikt over de jernvinneanlegg som er undersøkt i Sørnorge og er interessant lesning. Det er registrert 2280 jernvinneanlegg frem til 2010. Arkeologen sier at dette er en liten del av det som finnes. Han antyder at antallet totalt kan være mer enn 10000 anlegg. Svært mange av disse, spesielt de eldste og største, har produsert med råjernsprosessen.

Fra Europa vet vi at de tidligste spor etter denne prosessen er fra 1100-tallet. Lapphyttan fra Olsbenning i Norberg i Sverige er fra denne tiden og regnes som et av de eldste anlegg i Europa der man produserte råjern som ble frisket til stål med kinesernes prosess.

Spørsmålet en da kan stille er om

- a) prosessen ble utviklet i Norge, eller
- b) om den kom til Norge fra Kina.

Jeg mener at alle tre prosesser for jernutvinning kom til Norge med mennesker utenfra som behersket dem. Ingen av prosessene ble utviklet i Norge. De ble først driftet i Asia. Videre i boken forteller jeg hvem disse menneskene var som brakte prosesene hit og hvor de kom fra. Mest utførlig forteller jeg hvordan råjernsprosessen, som ble utviklet i Kina, kom til Norge og hvilke folk og vandringer som førte den hit. Disse menneskene hadde med råjernsprosessen og det som vi i dag kaller åsatroen og den norrøne mytologi.

Kilder/literatur:

- H. Straube. Ferrum Noricum und die Stadt auf dem Magdalensberg. Springer Verlag 1996.
- E. Bickel. Die metallischen Werkstoffe des Maschinenbaues. Springer Verlag 1961.
- E. Brandenberger. Chemie des Ingenieurs. Springer Verlag 1958.
- H. Wedding. Die darstellung des schmiedbaren Eisens. F. Viehweg u. Sohn. 1884.
- A. Ledebuhr. Eisenhüttenkunde, Band I. Einführung. Verlag A. Felix. 1902.
- A. Ledebuhr. Eisenhüttenkunde. Das Roheisen u. s. Darstellung. Verlag A. Felix. 1902.
- A. Ledebuhr. Eisenhüttenkunde. D. schmiedbare Eisen u. s. Darst. Verlag A. Felix. 1903.
- D. B. Wagner. Iron and steel in ancient China. E. J. Brill. 1993.
- D.B. Wagner. Science a. civilisation in China. Chemistry and Chemical Technology. Ferrous Metallurgy. Cambridge University 2008.
- I. Martens. Jernvinna på Møsstrand i Telemark. Universitetets Oldsakssamling. 1988.
- J.H. Larsen. Jernvinna ved Dokkfløyvatn. Universitetes Oldsakssamling. 1991.
- J.H. Larsen. Jervinneundersøkelser. Kulturhistorisk Museum. 2009.

BOK 2.

Reduksjonsdiglen og Luppeovnene I Midtøsten og Europa.

2.1. Metaller og folk.

De eldste spor etter metallutvinning finnes i områdene fra Sentralasia til Anatolia og går tilbake til 6-tusen år f.Kr.. Produksjonen var liten men økte i det 4-de og 3-dje årtusen f.Kr.. Kobbermalmen Malachit ble knust og vasket for å fjerne forurensninger før den ble omgjort til et oksyd som så ble redusert i reduksjonsdigler. Det foregikk på et enkelt teknisk nivå i en reduserende atmosfære der H₂ og CO var reduksjonsmiddel.

Jernsand, Hematit- eller Magnetit-sand, som er jernoksyder, ble og redusert i reduksjonsdigler. Jernsanden er enkel å vaske ren for sand og andre urenheter. Denne prosessen ga ikke slagg. Når prosessen ikke ga slagg og nesten alle gjenstander som ble laget har rustet opp er sporene etter denne gamle jernproduksjonen borte.

Da blåsebelgene ble innført i begynnelsen av det 3.dje årtusen f.Kr. var det en stor forbedring som ga høyere temperatur i ovnene og økte produsert kvantum. Etter det trengte en ikke skille ut slagstoffene før redusering. De samlet seg og var på de høye temperaturer man nå oppnådde flytende slik at slagggforurensningene kunne tappes ut av ovenene. Analyser av malm og slagg har vist at kvartssand ble tilsatt til hematitsand som slaggdanner ved jernproduksjonen. (4),(5)

Der slettelandet øst i Irak møter Zagros-fjellene gikk grensen mellom store riker i oldtiden. Zagroskjeden strekker seg fra østsiden av den Persiske gulf nordvestover parallellt med Tigris og går over i Elbrusfjellene og fjellene øst i Tyrkia. Øst for Zagros ligger den Iranske høyslette som går over i Kopet Dag fjellene i nordøst og Hindu Kush-fjellene i Afghanistan. På andre siden av Kopet Dagh ligger Sentralasia. Der lå *Aria*, et eldgammelt land med en av de eldste sivilisasjoner vi kjenner. Landet er nevnt hos Ptolemaios.

Elam som lå sørvest i Iran, og Sumer sør i Mesopotamia, Irak, var deres naboer. Sumer's gamle sivilisasjon besto i ca. 1500 år fra ca. 4000 f.Kr.. Sumerernes ord for jern var *An-bar-su* → *Anbarsu* og viser at kunnskapen om jern er gammel. Merk dere stavelsen *-bar-*, vi har overtatt den i vårt språk der den finnes i *barre* eller *jernbarre*.

Nordøst for Iran i elven Murghab's delta i Sentralasia lå en annen gammel sivilisasjon med byer som det gamle *Merv*, og *Herat* som oldtidens grekere kalte *Alexandria Arioi*. Dette var gammelt arisk område. Lenger øst mellom Amu Darja og Hindu Kush-fjellene lå et annet arisk område, Bactria/Balkh. Folket her kaltes *Amuer* etter elven. I fjellområdene i Iran og Afghanistan fantes metallmalmer som kunne reduseres til kobber, jern og tinn. Det er derfor naturlig at man her finner spor etter eldgammel metallutvinning.

Sumerernes ord for kobber var *Urudu*. Legert med Arsen eller Tinn fikk den en viss hardhet, men legeringen var sprø, nesten som glass. Der det gamle gotiske riket *Gutium* lå, vest i Iran er det funnet sverd i stål som er datert til 1600 f.Kr.. Enda eldre kan jernutvinningen ha vært hos Arierne ved Merv og dagens Herat der det er funnet slaggrester etter jernutvinning i

sjaktovner datert til ca. 2200 f.Kr.. Jernoksyd ligger fremdeles som små åser i dagen og lyser rødt i solskinnet. Fig. 3. (6) (7).

Befolkningen nord i Mesopotamia og i fjellområdene ned mot Svartehavet og i Anatolia kaltes av oldtidens grekere *Ka-l-deer*, *Cha-lyber* og *Ha-tti*. Alle disse navn betyr jernutvinnere og er avledet av ordet *Xa-flki* som betyr jern. Lyden for første bokstav X var en harkelyd grekerne ikke hadde. De skrev i stedet K-, Ch- eller H-. Navnene viser at jernutvinningen var viktig og gammel i området. Arkeologiske utgravninger har vist at de første sjaktovner for jern var i drift ca. 2000 f.Kr. i *Cholkis* sørvest i dagens Georgia. (8).

I Egypt var hieroglyffen for metall generelt diglen. Fig. 1. under viser at det blir produsert metall i en reduksjonsdagle med blåserør. Var kjeglen bøyd ut i en spiss nederst får vi den eldste hieroglyff for jern. Fig. 2. viser derfor at det er en jernbarre som blir smidd. Senere skilte egypterne mellom jern og bronse ved at tre punkter vanrett ved siden av hverandre under metallhieroglyffen betød Jern, tre punkter over hverandre til høyre for metallhieroglyffen betød bronse. (9).

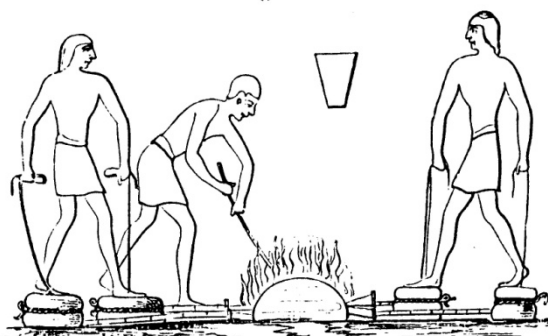

Fig.1.

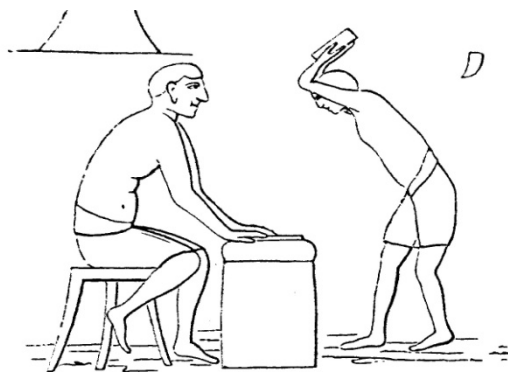

Fig. 2.

Egypterne hadde tre ord for jern, *men*, *benipe*, og *te-ha-set* der vi i det siste finner stavelsen *ha-*. De produserte lite jern selv, det meste ble kjøpt fra Sudan og Etiopia og kaltes *men*. Innkjøpt fra det Nære Øst kaltes jern *te-ha-set*. Egypterne kan ha benyttet jern så tidlig som 3100 år f.Kr. da farao *Men-es* samlet landet til et rike. *Men-es* kom fra den sørlige delen av Egypt. Hans navn inneholder ordet *men* og betyr noe sånt som jernmannen. Det kan henseile på at han hadde våpen av jern som var overlegne i kamp.

I Cheopspyramiden fra ca. 2750 f.Kr. ble det mellom to blokker nær kongekammeret funnet en jernplate, som vi tidligere nevnte. Den ble analysert for noen år siden men det ble ikke utført C14-datering. Platen er sveist sammen av tynne barrer og inneholder kullstoff i et lite område. Det har vært mye debatt om platens alder, historikere og arkeologer har vanskelig for å akseptere at platen har vært i pyramiden siden den ble bygget. Det vil flytte Egypts jernalder 2000 år bakover i tid. Alderen kan fastslås ved C14-analyse på kullstoff fra jernet i platen.

Fig.3 Åsrygg med jernoksyd i Ariernes gamle land nær Herat. (10)

Danene som senere kom til Skandinavia har en fortid i disse områder. De kom opprinnelig fra det ariske område i Sentralasia og vandret gjennom Iran og Irak til Egypt. Kanskje var det jernteknologien som i en periode gjorde dem til herskere der.

Goterne kom og denne veien og har en lang historie. Basert på Jordanes opplysninger om den gotiske utvandring fra Sverige ca. år 150 mente de gamle historikere at deres urhjem var Sverige. Det gled naturlig inn i glansbildet man den gang skapte av Nordeuropeernes forfedre. (12), (13). Men i de eldste beretninger om Goterne opptrer de i Sentralasia ved *Amu Darja*. En gren vandret vestover og grunnla landet *Gutium* nordvest i dagens Iran, der noen av de fremste eksperter på bearbeiding og utvinning av metaller den gang virket. Goterne tilegnet seg teknologien, det resulterte i overlegne våpen.

Landet Gutium er første gang nevnt i et dokument fra kong Luga-anne-mundu i Adab i Irak fra ca. 2500 år f.Kr.. 2180 f.Kr. gled en gotisk krigerskare ned Zagrosfjellene og erobret Akkad sammen med de beslektede Daner. De delte Mesopotamia, Irak, mellom seg i småriker og bystater. I sør på østsiden av Eufrat, litt nord for munningen i Persiabukta, lå byen *Larsa*. Fra 2142 til 2120 f. Kr. styrte den gotiske konge *Gudea* her. Han hersket med forstand og moral og behandlet folk respektfullt og høvisk. Han utformet moralske retningslinjer for en konges oppførsel. I vår del av verden har vi et gammelt skrift, *Kongespeilet*, som nevner hvordan en konge bør opptre. Hadde Gudea lest det hadde han nikket gjenkjennende. Til de fjerneste steder trengte hans ideer over tid igjennom. (14).

Goterne styrte Mesopotamia i 115 år til de ble styrtet og etterfulgt av Ur-III dynastiet. Mange goter ble boende i Mesopotamia etter dette. Men en gren trengte sammen med Danene inn i Egypt der de overtok området ved Nilens delta. I egyptiske dokumenter fra denne tiden er Goterne kalt *Amuer* etter *Amu darja*, elven i området de opprinnelig kom fra, eller *Hyksos*. Goterne ble i Egypt som herskere sammen med Danene i 150 år. I Egypts historie kalles denne tiden *Hyksosperioden*. Senere gjorde Goterne tjeneste som leiesoldater i egypternes hærer. *Thutmos III* forteller at gotiske styrker deltok i slaget ved *Megiddo* i Syria i 1486 før Kristus. *Ramses II*, som var av gotisk ætt, forteller om gotiske militærenheter i Hetittenes hær i slaget ved *Kadesch* ved Orontes-elven nordvest i Syria i 1299 f.Kr.. Goternes fortrinn var at de hadde hester, stridsvogner og komposittbuer. Egyptiske dokumenter fra denne tiden kaller dem *Hyksos*. Det var en fellesbetegnelse på Goter og Daner. Vi forstår at Goternes urhjem ikke var Sverige. Eldre spor etter dem finner vi i Sentralasia og Midtøsten. Fig. 4. side 51 viser grovt deres vandringsruter.

Den første kristne gotiske biskop *Wulfila* som levde i første halvdel av 300-tallet e. Kr. deltok i Kirkemøtet i *Nicaea* som keiser Konstantin arrangerte. *Wulfila* oversatte Bibelen til gotisk. Det var en vanskelig oppgave, bibelens ånd og ord var fremmed for de gotiske krigere. Blant annet måtte *Wulfila* finne et navn på Vårherre som goterne forsto. *Wulfila* kalte ham *Gud* etter kong *Gudea*. Dette navnet forbandt goterne med den fullendte allmektige hersker. Senere ble *Wulfila* dømt som avviker og fordrevet av de rettroende men navnet *Gud* på den allmektige overlevde utrenskningene.

Danene, Danavas, var beslektet med Goterne og er nevnt i det indiske Rigvedakvadet, i Mandala 2, 4 og 5, som beboere av kystområdet sørøst for det Kaspiske hav. Denne del av Rigveda går tilbake til tiden før Arierne vandret til Nordindia ca. 1800 år f.Kr..

Den første gud i indisk mytologi var *Brahma*. Fra hans stortå ble *Daksha* født. Han hadde datteren *Danu* som ble gift med vismannen *Kashyapa*. Legenden sier at *Danene nedstammet fra Danu* som var gudinne for vann og elver. *Danene* har slik en mytologisk opprinnelse som går tilbake til *Aria*. Gudinnen *Danu* var opphav til stedsnavnene *Tanais*, som *Danene* ga til viktige steder slik som *Tanais = Tana* i Finnmark, *Tanais* der *Don* munner ut i Asovhavet og *Tanais* i Egypt som lå ved Nilen og var deres hovedstad i Hyksosperioden fra ca. år 1700 til 1550 f.Kr..

I Avesta, den Zoroastriske bibel, omtales *Danu-folket* som et arisk folk som var fiendtlig instilt overfor Iranerne som var en annen arisk gren. Stedet der *Danene* nevnes inneholder en bønn til *Aredvi-folket* om hjelp til å bekjempe *Danene* som trengte inn i Iran fra nordøst. I disse skrifter fra ca. 1800 f.Kr., kalles *Danene Danu og Danavas*. Det skrevne er fra *Zarathustras* tid dengang ariske folk vandret vestover mot Mesopotamia og Anatolia og sørover mot Iran og India. Fragmenter av *Danenes* historie finnes vevd inn i *Goternes* historie i Mesopotamia og Egypt.

Kilder.

- (4). Paul T. Craddock.: Early metal mining and production.
  - (5). Jianjun Mei and Thilo Rehren.: Metallurgy and civilization. Eurasia and beyond.
  - (6). Wiktor Sarianidi.: Margus. Ancient oriental kingdom in the delta of the Murghab river.
  - (7). Wiktor Sarianidi.: Gonurdepe. City of kings and gods.
  - (8). David A. Khakhutaishvili.: The manufacture of iron in ancient Colchis.
  - (9). Ludwig Beck.: Geschichte des Eisens.
  - (10) W. Ball.: The momuments of Afghanistan. History, archaeology and architecture.
  - (11). M. Egg, C.H. Pare.: Die Metallzeiten in Europa und im vorderen Orient.
-
- (12) C. Müllerus.: Claudii Ptolemæi Geographia. Alfredo Firmin Cidot, Paris.
  - (13) Jordanes.: Getica. Bokförlaget Atlantis AB.
  - (14) J. Derakshani. Die Arier in den nahöstlichen Quellen des 3. Und 2. Jahrtausend v. Chr. Andre bøker som kaster lys over forholdene:
 G.P. Singh and S.P. Singh: Kingship in Ancient India. Akansha Publishing. N. Delhi.
 K.R. Qanungo. History of the Jats. Edited by Dr. Vir Singh, New Delhi.
 J.N. Singh Yadav. Yadavas through the ages. B.L.Bansal/Sharada Publishing, Delhi.
-
- Gudea: Konge i Larsa/Lagash sør i Mesopotamia 2142 – 2120 f.Kr.. Var av gotisk slekt og giftet seg med en prinsesse i herskerslekten og fikk på den måten kongeriket.
- Wulfila: Gotisk biskop som oversatte bibelen til gotisk. Levde ca. 310 – 383 e.Kr.. Arianer.
- Amudarja: Antikk navn Oxus. Starter på grensen mellom Afghanistan og Tadsjikistan der elvene Pjandsch og Wachs renner sammen. Renner nordvestover og munner i Aralsjøen.
- Thutmos III: Egyptisk farao 1479 – 1425 f.Kr.. En stor erobrer, under ham var det egyptiske riket størst.
- Megiddo: Strategisk beliggende høyde i Israel langs den gamle karavaneveien mellom Egypt og Syria. Stedet var en bebodd by fra 7000 f.Kr. – 500 e.Kr.. Sterk festning i antikken.
- Ramses II: Egyptisk farao fra 1279 – 1213 f.Kr.. En av Egypts mektigste Hersker, var av gotisk ætt.
- Kadesch: Antikk festnings- og handels-by ved nordenden av Libanonfjellene i Syria der karavaneveiene fra Damaskus til Aleppo og Amurru til Palmyra krysset hverandre.
- Alexandria arioi: Ariernes Alexandria. Grunnlagt av Alexander den store vest i dagens Afghanistan. I dag Herat. Byen lå ved karavaneveien som knyttet Kina, India, Midtøsten og Europa sammen.

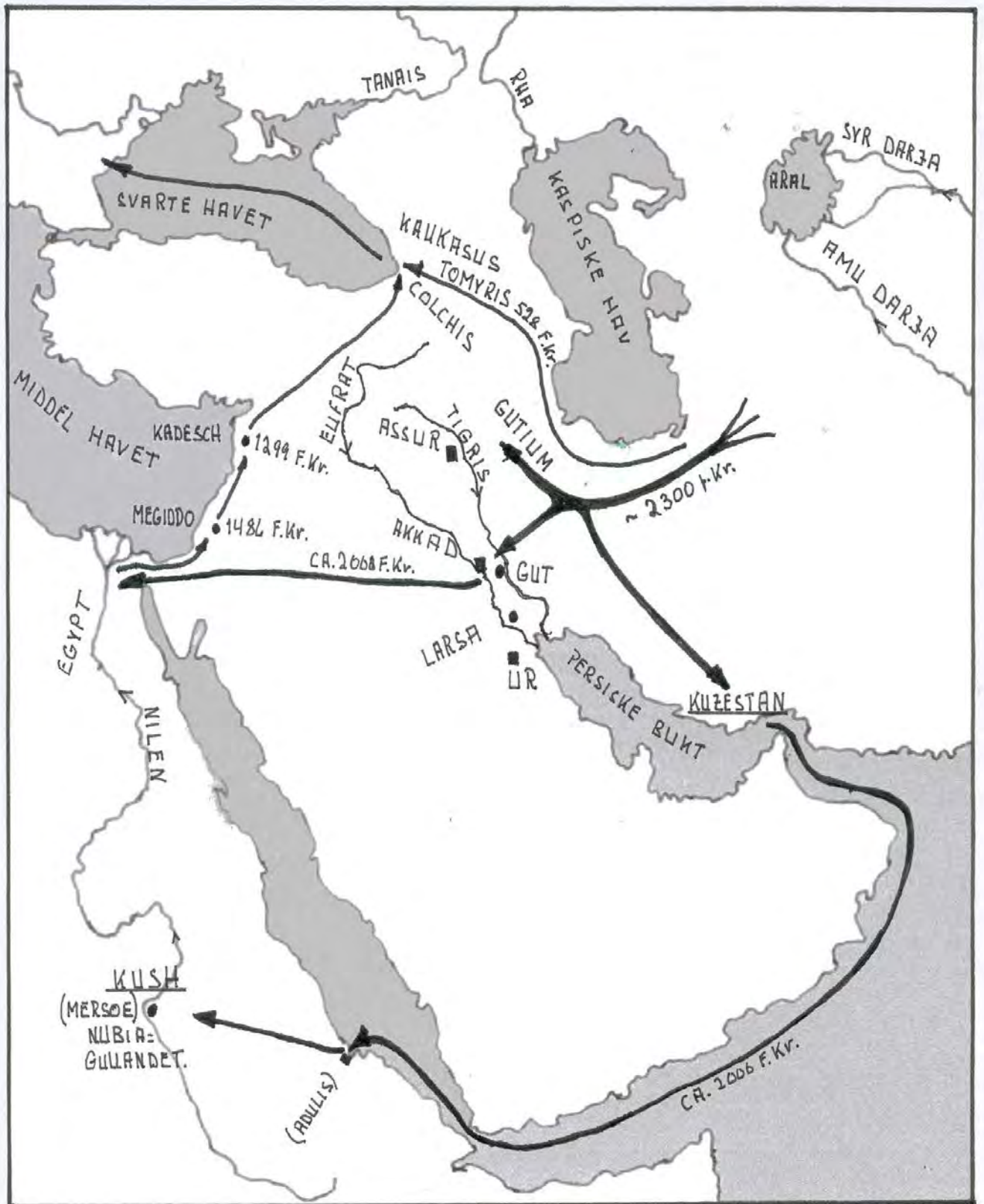

Fig. 4. Goternes vandring fra Sentralasia til Egypt 2300 – 1700 f.Kr..

2.2. Danene til Sørskandinavia.

Danene hersket i noen egyptiske Nomer i åtte generasjoner. Da ble de fordrevet av Egyptiske konger fra Theben og forlot landet langs forskjellige ruter. En gren seilte til sist ut Gibraltar og nordover langs Atlanterhavskysten og slo seg og ned på egnede steder i bl.a. Irland og Sørskandinavia. De sognet til Mykene og sto bak den Nordiske bronsealder fra 1500 f.Kr.. De utvant tinn, kobber og jern i Norge. De var gudinnen Danus folk og hadde solhjulet som merke. Homer kalte dem Danaer som var datidens navn på de senere greker. Vi skal fortelle litt om deres ferd til Sørskandinavia.

I gamle bøker kalles danene Giganter. Der blir det hevdet at de foruten å slå seg ned i Sørskandinavia også seilte til Nordland, som de ga navnet Halogea. Navnet er i dag fornorsket til Hålogaland. I landsdelen er mange stedsnavn som kan være gitt av daner.

Irland blir av de antikke forfattere kalt *Ierne* og *Hibernia* og omtales som den hellige øya. Beretningen om Danenes innvandring til Irland står i *Lebor Gabala Erren*. Historien var muntlig overlevert og ble nedskrevet av de første munkene. Opprinnelig bodde *Fomoror* på øya. Irland ble så invadert av *Partholoner* som døde etter kort tid av pest. Så kom *Firbolg*, skinnsekkfolket fra Trakia. De var der en tid før de reiste tilbake. Senere utvandret de til Irland for godt.

Til sist kom to grener av Daner, *Tuahta de Danann*, gudinnen Danu's folk, og Mileserne. *Tuahta de Danann* var halvguder som gikk i land beskyttet av en tåkebanke de selv skapte. Dette sammen med spyd og sverd av metall og en stein som viste vei i det ukjente var elementer som økte deres status. De ankom etter å ha vært underveis i 300 år. Vi skal sammenfatte historien og sammenligne den med opplysninger i egyptiske arkiver for å avdekke likheter.

Historien forteller at *Feinius farsaid*, Finn den vise, var konge hos Danene i Aria sørøst for det Kaspiske hav ca. 1760 år før Kristus. Han fortsatte den skikk at folkets historie skulle gjenfortelles i verseform for at den lettere kunne bli husket og gjenfortalt. Feinius deltok i et krigstog og kom til sletten Senar ved Eufkrat som høvding for en del av en større styrke. På sine gamle dager flyttet han tilbake til riket ved det Kaspiske hav der hans sønn *Nenual* nå var konge. Under tiden i Mesopotamia hadde Feinius fått en sønn som fikk navnet *Nel*.

Nel fikk språkopplæring og som voksen var han en av dem som behersket flest språk. Derfor kom en dag en utsending fra farao *Cineris* i Egypt med forespørsel om *Nel* kunne komme dit for å bistå med sine kunnskaper. Han flyttet til Egypt der han fikk et landområde sør i *Cineris* rike som hadde forbindelse til en havn ved Rødehavet. Han ble gift med *Cineris* datter som kaltes *Scota* fordi hun var av skytisk ætt. *Scota* fødte en sønn som fikk navnet *Gaedel Glas*. Han ble stamfar til Gaedilslekten. *Cineris* var den 5-te konge i det 13-tende dynasti som kom til makten i 1782 f.Kr.. Egypt ble på denne tiden oppdelt i mange småkongedømmer hvis herskere egypterne kalte *Hyksos*. Danene i Egypt var av

hyksosfolket men ble egyptifisert. Fra 1580 f.Kr. ble Hyksos-kongene utfordret av egyptiske konger fra Theben og presset til å forlate Egypt. Da utvandringen skjedde hadde seks generasjoner av Gaedil-slekten bodd i landet. *Cineris* er den greske form av navnet.

Danene forlot Egypt langs to ruter. De som bodde i det sørlige Tanis-Nome ble avskåret fra Danene i Tanais ved Nilmunningen. I havna i Rødehavet gikk de om bord i skip som førte dem til India. De dro derfra mot nord og over land nådde de sitt ariske opprinnelsesland ved det Kaspiske hav som forfedrene hadde forlatt. Det hadde da gått 150 år fra Feinius dro ut til disse Daner kom tilbake. Da de nå gjorde krav på land ble det konflikt.

Løsningen ble en utvandring mot vest ledet av høvdingene *Lam-fhind* og *Allot* og presten *Caicher*. De reiste over det Kaspiske hav til vestbredden der de fortsatte til myrområdet ved den Macotiske Sjø, *Asovhavet*. Her fikk de høre om Irland og besluttet å reise dit for å bosette seg der. Der bodde dengang *Fir-bolg*, skinnsekkfolket, og Daner og Firbolg kjempet om øya. Etter harde kamper ble Firbolg-folket drevet nordover. Deres siste høvding forlot øya mot nordøst og slo seg ned på fjerntliggende øyer ved det samme hav. En av de flyktende var *kong Asal*. Navnet I finnes i Norge i for eksempel *Asalhaugen*.

I Irland gikk danene under navnet *Tuahta de Danann*, Danefolket. Deres hjelpere var *Sidhafolket* som kan ha vært etterkommere etter folket til den egyptiske konge *Sidha-Tuir*. Danene kan ha ankommet Irland 1550 år før Kristus. Danebosettinger lå igjen langs ruten.

De andre Daner i Egypt, som satt i *Tanais* i nord, fikk fritt leide ut av landet. Under ledelse av *Sru* og *Eber* skyther forlot de Egypt. Noen dro til østsiden av Svartehavet. Andre slo seg ned på Kreta, i Lilleasia og Hellas der de var en del av den mykeniske kulturen. Fra Kreta flyttet noen over til *Milet* som ble en av de viktigste handelsbyer i Jonia. Disse Daner er kalt *Mileser* etter byen *Milet*.

En del Daner derfra utvandret til Spania, og oppdaget Irland derfra. Leder for denne vandringen het *Brath*. Føniker fra Tyrus fulgte også med. De kom til området ved dagens Cadiz der Fønikerne senere hadde en handelsstasjon og til sist bosatte seg. Romeren *Velleius Paterculus* tidfester bosettingen der til ca.1250 år f.Kr.. Fra Cadiz fortsatte Mileserne opp langs vestkysten av Spania under *Breagan*, *Brath's* sønn. Han grunnla kolonien *Braganza* som er opprinnelsen til byen *Braga i Portugal*. *Breagan* hadde to sønner, *Ith* og *Bile*, og det var *Ith* som kom til Irland. Han ble drept av Danene der. Det førte til at Mileserne erobret deler av øya. Dermed hadde to grener av Daner vandret til Irland. Mileserne kan ha ankommet ca. 1230 år før Kristus.

Vi skal så gå til *Egyptiske kilder*. Mye av kunnskapen om Egypts gamle dynastier kan vi takke presten *Manetho* for. Som tempelprest hadde han tilgang til gamle arkiver. *Manetho* levde 300 år før Kristus og skrev *Aegyptiaca*, Egypts historie, på oppdrag fra kong *Ptolemaeus II*. Her finnes listen over faraoer med navn og når de regjerte. Under det 13-tende dynasti avtok faraoenes grep om makten. Forsvarsverkene langs grensen i nordøst ble

liggende uten bemanning. Kontrollen av folk og varer ut og inn av riket der ble borte. Mennesker fra Asia kom derfor lett inn i Egypt via Sinai. Blant dem var Daner og Guter. I den egyptiske kongelisten finner vi *Khendjer* som hersket rundt år 1745 før Kristus. Han var av de konger egypterne kalte *Hyksos*, *herskere fra øst*. *Khendjer* bygget sin egen hovedstad ved den østlige arm av Nilen. Byen kalte han *Tanais*. Navnet forteller at byen ble grunnlagt av Daner. I kongelisten finnes også *Siha-Tuir* som styrte et annet område samtidig med *Khendjer*. Han var og en av hyksos-kongene. Egyptiske konger fra Theben trengte Hyksos tilbake etter 150 år. De siste ble drevet ut fra *Tanais*. *Khendjer* er den egyptiske form av *Cineris*. Vi skal sitere fra det Manetho skrev om hyksos-tiden:

.. og fullstendig uventet flommet erobrere av et ukjent folk fra øst inn, sikre på å vinne en lett seier over vårt land. Med rå kraft styrtet de landets herskere, brente brutalt byene, jevnet gudenes templer med jorden, og behandlet alle borgere med grusomhet, noen ble massakrert, andres kvinner og barn ble sendt i slaveri. .... I Saite-distriktet grunnla kongen en by med gunstig beliggenhet øst for Nilen's gren og kalte byen Tanais etter en gammel religiøs tradisjon. (Byen ble oppkalt etter gudinnen Danu.) Stedet ble bygget opp og forsterket med murer, og der ble det forlagt en styrke på 240000 tungt bevæpnede soldater som skulle forsvare kongens grenser.....

Sammenligner vi historien i de irske kvad med den egyptiske historien i hyksos-perioden er det likheter. Begge forteller at Egypt ble erobret og styrt av konger fra Asia. Vi finner faraoene *Cineris* og *Tuir*, *Khendjer* og *Siha-Tuir*. Beretningene om hvordan Hyksos forlot landet stemmer og overens. Det indikerer at Danene som kom til Irland og til sist til Sørskandinavia kan ha hatt en fortid som Hyksos i Egypt.

Romeren Strabo, som besøkte Egypt og reiste på Nilen syd til *Meroe*, forteller om landet og steder og byer langs elven. I nord nevner han det tan-itiske Nome og den tan-itiske kanal der byen *Tanais* lå og han nevner byen *Naucratis* som Mileserne grunnla.

I sør lå et annet Dane-Nome mellom byene Hermopolis og Lycopolis. En kanal førte inn til danebyen som Strabo her kaller *Tanis*. Her lå hyksos-herskernes sørligste garnison. Stedet heter i dag *Nefrusy* og ligger i utkanten av dagens *Asyut*. Herfra gikk en vei østover til havna ved Rødehavet. Hit kom skip som seilte til *Charax* i den persiske bukt og indiske havner. Danene etterlot akkadisk skrift i Egypt. I Amarna, nær *Tanis*, er det funnet mange leirtavler. Lignende tegn finnes på berghellene i Båhuslen vest i Sverige.

Vi sitter nå med en skisse av Danenes eldste historie. En vandring fra sørøstsiden av det Kaspiske hav gjennom Iran og Mesopotamia til Egypt. Fra Egypt dro en gren senere tilbake til Sentralasia før den fortsatte til Irland. En annen gren bosatte seg på øyene i Egeer-havet og i Hellas. Senere utvandret en del av dem til Spania og Irland. Kronologien er vanskelig. Når jeg har antydnet at Danene kom til Irland 1500 år før Kristus og at Mileserne kom til

Braga på 1250 tallet er det ut fra opplysninger hos den romerske forfatter *Velleius Paterculus* og de egyptiske kilder.

Samtidig med ankomsten til Irland seilte Danene til områdene rundt Nordsjøen. De søkte etter metaller og steder å bosette seg. Belgia er et navn gitt av dem. *Gea* var deres ord for land eller jord mens *Bel* var deres navn på guden *Marduk* som ble dyrket i Mesopotamia.

Danene slo seg fortrinnsvis ned på steder med tilgang til verdifulle råvarer og steder som lå strategisk til for handel. På Helgoland lå den gang kobber i dagen og i Vestjylland fantes rav. Thy og Limfjorden lå strategisk i forhold til Østersjøen og Norge der de hentet tinn, kobber og jern. Ordet *Nome har vi i Norge*. I Egypt var det et distrikt administrert av en Nomarch, en provinsregent. Fra Thy og Limfjorden var det ikke langt over havet til Skiensområdet, *Numedal*, Lista, Jæren og Karmøy. Der fantes sølv, tinnstein og kobbermalm, mens myrene på Østlandet inneholdt jernsand.

Daner slo seg og ned i Vestsverige i Skåne der stedsnavn, skipssetninger, gravrøyser og bronsesverd minner om dem. De ledet 1500 år før Kristus utviklingen i disse områder og knyttet atlanterhavskysten og Nordsjøområdet handelsmessig til Middelhavslandene og det mykenske handelsnettverk i Middelhavet. De hadde havner i Vestjylland, ved Rhinen, i Belgia, Frankrike og Spania ned til Cadiz. Med Mykenes fall avtok kontakten til Middelhavet og ble redusert for til sist bare å bli et vagt minne.

Arkeologiske funn fra denne perioden vitner om virksomheten. På store bergflater i Vestsverige finnes innhugget et budskap vi ikke har lest. Tegnene minner om gammel egyptisk skrift men ingen har til nå satt seg inn i dette og løst koden. Kanskje forteller innskriftene om Danenes seilas fra Egypt til Sørskandinavia.

Numedal, *Nome-dal*, er et språklig spor etter Daner som kom hit 1500 år f.Kr.. En norsk tolkning er at Nome betyr trang. Nome betød i det egyptiske språk provins eller fylke. Derfor kan navnet Nume-dal indikere at dalen var et Nome under en danekonge på Nordjylland. Ved dagens Kongsberg lå rent sølv, Danenes myke metall, i dagen. Kobber fantes også her og ved Hunn i Østfold. I området ved Kongsberg finnes eldgamle spor etter metallutvinning. Skjerp og gruveinnslag er fylt igjen og tørrmurer er murt opp for å lege skaden på moder Jord. For oss synes dette å være unyttig arbeid men Danene så på terrenget som en del av morsgudinnen. Gruveinnslagene var sår man hadde laget i henne og sårene ble leget ved at gruvene ble fylt igjen. Denne fremgangsmåten var vanlig i det østlige Middelhav frem til ca. 300 år f.Kr..

Flere har pekt på at Sørskandinavia synes å ha hatt kontakt med det indre Middelhav i Bronsealderen. *Shetelig* ser et slektskap mellom egyptisk billedspråk og bronsealder-ristningene og skriver at noen av våre bergbilder tilhører samme kulturkrets som sivil-

sasjonene øst i Middelhavet. Den åndelige sammenheng med den mykenske kulturen ble fysisk formidlet av Danene som var kommet hit fra Middelhavets øyer og strender.

En Assyrisk beretning gir et glimt av trafikken. Da Assurnasirpal II i det 9-ende århundre f.Kr. marsjerte vestover mot Karchemisch i Nordlibanon med en hær, sendte de fønikiske byer Tyrus og Sidon utsendinger for å møte kongen. De fremførte vennskapelige hilsener og overrakte storslåtte gaver for å unngå ødeleggelse og plyndring. Kongen lot sin hoffskriver lage en liste over gavene. Den viser at han mottok *hvalross- og hval-tenner* som var seilt inn til en av byene på Libanonkysten fra kanten av det kalde hav lengst nord i Europa. Tennene vitner om det mykenske nettverks seilingsruter til fjerne stasjoner. Kanskje var dyrene fanget ved *Hvalerøyene, de senere romeres Orcas*.

Danene sto bak den nordiske bronsealder. I Kivikgraven aner vi koblingen til Hellas. De brakte bronseteknologi til Skandinavia og hadde kunnskap om hvordan en reduserte metalloksyder til jern, tinn og kobber. De visste hvordan jern kunne smies til alle slags verktøy før det ble oppkullet til stål og herdet.

Fig. 5. side 66 viser Danenes område i Sørskandinavia ca. 1400 f.Kr.. Det omfattet dagens Danmark sør til Elben og nordtyske områder øst til Oder samt Skåne.

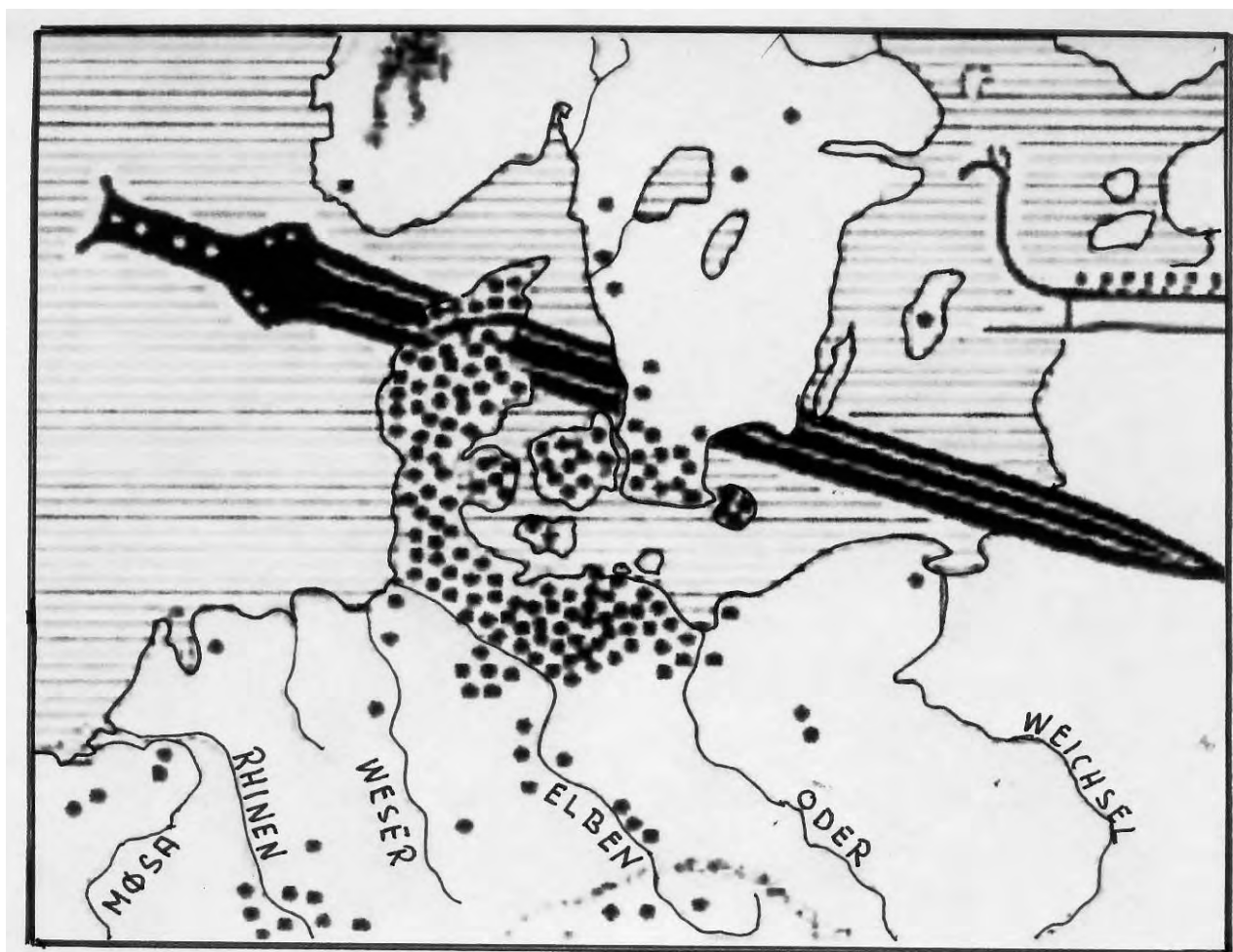
På bunnen av *Wattenhavet* nær grensen mellom Danmark og Tyskland har arkeologiske team ledet av prof. H.P.Duerr fra UNI Bremen funnet en mengde keramikkskår fra det østlige Middelhav som går tilbake til ca. 1500 f.Kr.. De er minner fra Danenes innvandring

Danene kom opprinnelig fra området der kongeriket Aria lå i Sentralasia. Dette riket ble delt i tre ved midten av det tredje årtusen før Kristus. Det kan ha vært grunnen til Danenes vandring vestover. Via Iran, Irak og Egypt kom grener av Danefolket til Sørskandinavia der tyngden av dem ble bosatt i Danmark og Skåne. De var de første som bragte kunnskap om metallutvinning og metallbearbeiding til Skandinavia.

Danene produserte jern i reduksjonsdigler i Sørnorge. Denne prosessen ga svært rent jern. Den ga heller ikke slagg fordi malmen var vasket ren for sand før den ble redusert. Nærmere 10000 jernbarrer er funnet på Østlandet. Vi skal i neste avsnitt gå gjennom analysen av en barre, tidfeste den og se hva materialstrukturen forteller om prosessen den ble laget med.

Vi skal deretter fortelle litt om bruken av slike barrer og vise hvor anvendelige de var.

Fig. 6. side 80, viser Danenes reiseruter som førte dem fra Sentralasia til Skandinavia.

Fig. 5. Danenes områder i Sørskandinavia.

Kart over funnsteder med greptungesverd, modifisert etter Søren Nancke Krogh.

- Hyksos: Hyksos eller Amuer var asiatiske folk som erobret Egypt fra nordøst. De var utstyrt med komposittbuer og hadde hester som trakk stridsvogner hvilket var typisk for goterne. De besto av Goter og Daner, men også andre folk deltok. De kom til Egypt fra Mesopotamia.
- Theben: Den antikke hovedstad ved Nilen i øvre Egypt. I dag ligger Luxor på østsiden og en rekke historiske minner som Medinet Habu Ramses II's dødstempel på vestsiden av Nilen.
- Tanais: By grunnlagt av danene ved Nildeltaets østlige arm
- Milet: By på sørvestkysten av Tyrkia 8 mil sør for Izmir. Stedet heter i dag Balat.
- Velleius Paterculus: ca. 20 f. – 30 e.Kr.. Romersk historiker og militær. Tjente i Germania under Tiberius.
- Maneto: Prest. Rådgiver for kong Ptolemaios II i Egypt ca 250 f.Kr. Skrev Egypts historie på gresk.
- Ptolemaios II: Konge I Egypt 285 – 246 f.Kr.. Sønn av Alexander den stores general Ptolemaios I.
- Meroe: Antikk by ved Nilen i Sudan. Hovedstad i kongeriket Kush fra 400 f.Kr. – 300 e.Kr.
- Naucratis: Antikk by ved Nildeltaets vestligste arm. Det Ptolemaiiske Egypts hovedstad.
- Charax: Antikk havneby innerst i Persiabukta ved Tigris. Hovedstad i kongeriket Characene.
- Bel: Et annet navn på den babylonske guden Marduk. Bel eller Baal betyr Herre.
- Marduk: Øverste gud i det babylonske Pantheon. Byen Babylons skudsgud.
- Suryavamsha: Soldynastiet var et av de mest betydelige herskerdynastier i det gamle India.

2.3. Barre fra Danenes jernproduksjon på Østlandet.

Betalingsmiddel og redskapsmaterial.

Jernbarren Fig. 7. er fra et barrefunn gjort for mange år siden nord for Gjøvik. Jeg har analysert den metallurgisk, og C14-datert den med kullstoff fra jernet. Den metallurgiske analysen viser at jernet i barren er redusert i en reduksjonsdige mellom 400–900 grad. C med H₂-gass som reduksjonsmiddel. Dateringen plasserer tiden for produksjonen til kort etter Danenes ankomst til Skandinavia. Vi skal gå gjennom analysene og belyse konklusjonene.

Fig. 7. Barren slik den så ut da jeg fikk den.

Utsmiingen i endene kan være gjort som kvalitetskontroll. Man kan ha testet varmformbarhet i den brede høyre ende, kaldformbarhet i den smale ende øverst til venstre. Krav: kantene skal ikke sprekke opp. Det man i realiteten kontrollerer er at innholdet av svovel og fosfor er akseptabelt.

Barren har en total lengde på 326 mm.. Den veier ca. 160 gram og er av den type arkeologene kaller R438. Høyre ende er smidd ut varmt, store korn, over en lengde på ca. 120 mm. og har en tykkelse på ca.1,5 mm.. Bredden er mellom 27 og 35 mm.. Venstre ende er smidd kaldt, finkornet, over en lengde på 30 mm.. Gjennom den er et hull. Tykkelsen i den enden er ca. 2 mm., mens bredden er ca. 19 mm.. Mellom endene har barren en lengde på ca. 170 mm.. Dette partiet har et tilnærmet kvadratisk tverrsnitt med sidelengder 8-9 mm.. Materialet i barren ble undersøkt metallurgisk før den ble aldersbestemt på Ångströmlaboratoriet ved Universitet i Uppsala i Sverige. Alder og analyser gir ny kunnskap om jernutvinningens historie på vestsiden av Mjøsa. Men alderen må verifiseres av flere analyser. Ett resultat er for lite til å konkludere.

Følgende er utført:

- Kjemisk analyse.
- Hardhet og strekkprøve
- Strukturundersøkelser
- Overflatesjikt m.t.p. korrosjonsmotstand.
- Aldersbestemmelse C14.

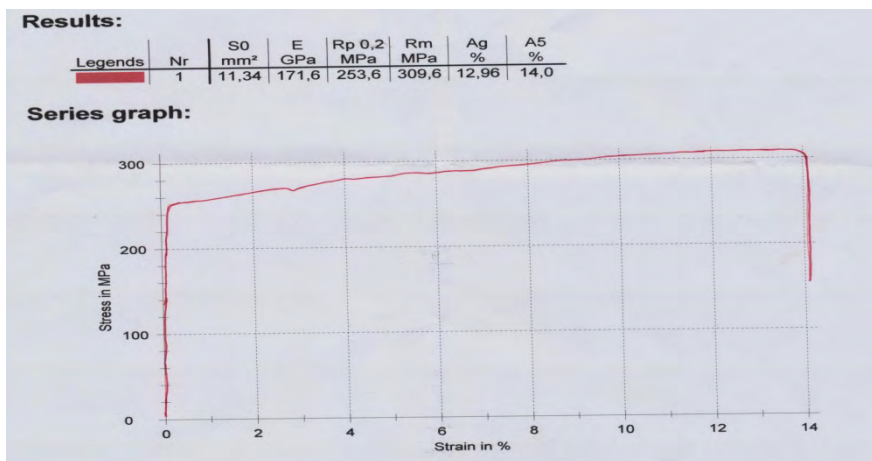
Kjemisk analyse av materialet med spektrograf :

C 0,0148 %, Si 0,01 %, P 0,0201 %, S 0,0111 %, Cr 0,00146 %, Mo 0,00134 %, Ni 0,0224 %, Al 0,0187 %, Co 0,0492 %, Cu 0,0142 %, Nb 0,001 %, Ti 0,01 %, V 0,0026 %, W 0,01 %, Pb 0,00154 %, Sn 0,01 %, Mg 0,01 %, As 0,0439 %, Zr 0,0014 % B 0,001 %, Fe 99,80 %.

Kullstoffinnholdet er i tillegg analysert hos Molab, Mo i Rana. Resultat: C = 0,008 %. Slikt materiale kalles i dag ULC, Ultra Low Carbonsteel, og er relativt kostbart.

Hardhet og strekkprøve.

Mek. Egenskaper. $R_m = 309,6 \text{ MPa}$, $R_{p0,2} = 253,6 \text{ Mpa}$
 Forlengelse $A_5 = 31 \%$.
 Hardhet $HV_{10} = 112$. Etter kalddeformasjon $HV_{10} = 204$.

Fig. 8. Spennings-tøyningsdiagram for strekkprøve fra barren.

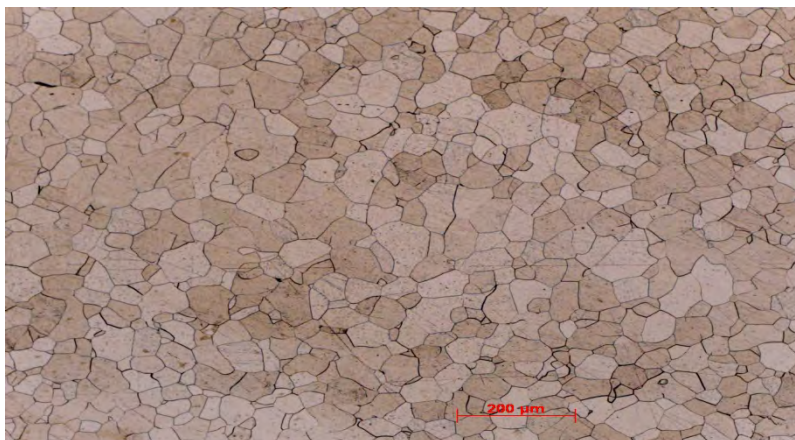
De mekaniske egenskaper samsvarer med det som er normalt for denne jerntypen. Forlengelsen er i realiteten ca. 31 %, men prøvestaven hadde en materialfeil som gjorde at innsnevringen kom mot enden av prøveområdet. Vi stoppet strekkingen før staven gikk til brudd. Verdien for forlengelse er derfor beregnet manuelt ut fra skyvelærsmåling.

Strukturundersøkelser.

Det er tatt slip fra tre forskjellige steder i barrens kvadratiske midtparti samt i begge ender. Barren består av ferrit, rent jern, med jevn kornstørrelse over hele lengden bortsett fra den venstre enden på bildet foran. Der er kornstørrelsen markert mindre hvilket viser at den er smidd under rekrystallasjonstemperatur. Slagginneslutninger har vi ikke funnet.

Barren inneholder svært rent jern. I dagens stål er vanlige krav til svovel og fosfor mindre enn 0,035 %. Barren møter slike krav uten problemer. De andre elementer i den kan betraktes som sporelementer. Den inneholder en del rester av ureduert malm som vi ikke har i moderne jern. Men dette er nyttig, det forteller om prosessen barren er laget med fordi det er prosessen som har etterlatt malmrestene.

Fig. 9.   Bilde av strukturen i midtpartiet

Aldersbestemmelse. Ångströmlaboratoriet Uppsala Universitet,

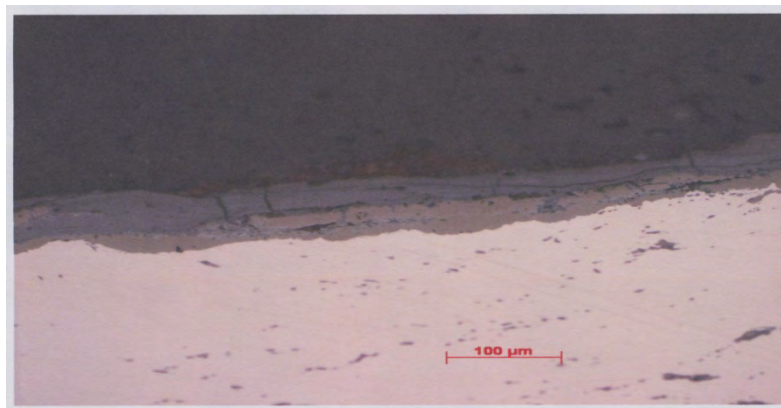
Alderen på barren ble bestemt med C14-analyse av prof. Gøran Posnert.

Resultat: Alder = 3252 +/- 110 BP (Før vår tid) eller ca. 1250 år før Kristus

Hvis resultatet blir stående flyttes jernalderen i Norge ca. 800 år bakover i tid, fra ca. 500 f.Kr. til ca. 1300 f.Kr., d.v.s. langt inn i Bronsealderen.

Overflatesjikt Fig. 10.

Undersøkelser av overflaten viser at barren er omgitt av et to-delt sjikt. Det øverste mørke området er plastmassen prøven er støpt inn i. Så følger et smalt litt lysere todelt sjikt. Det lyseste innenfor er jernet. De noe mørkere sjiktene mellom jernet og plastmassen har stoppet korrosjonen. Hva dette sjiktet består av er ikke undersøkt men kan gjøres i SEM-mikroskop. Hvorfor opprustingen har stoppet vet vi derfor ikke. Men det er sannsynlig at det mørke sjiktet består av jernoksydet Fe_3O_4 som har oppstått fordi barren har vært rundt 300 grad. C under smiingen. Fe_3O_4 -sjiktet dannes når jern på denne temperaturen kommer i kontakt med Oksygenet i lufta. Slik kan jern rustbeskyttes, sjiktet hindrer at jernet ruster på lavere temperatur. De mørke flekkene inne i materialet er rester av ureduisert malm.

Fig. 10.   Slip mot overflaten.

Fig. 11. Gjerdestolpe fra Snertingdal. 1200 – 1600 år f.Kr..
 (Fra <http://www.gjovikhistorielag.no/Elgfangst.pdf>)

Jernbarrens alder kan sees i sammenheng med funn av kvessede gjerdestolper i Snertingdal fra samme tid, Fig. 11. Øksen som er brukt til å hogge stolpene med kan ha hatt egg av stål. Arkeologiske utgravinger ledet av arkeolog Jan Henning Larsen med bistand fra snertingdøler under Per Kristenstuen har avdekket stolperester etter et flere km. langt gjerde der kvessede stolpespisser står igjen dypt nede i bunnen av myrene.

Flere av gjerdestolpene er C14-datert. De er fra tidsrommet 1200 – 1600 f.Kr.. Se på kvessingen av stolpen på bildet foran. Så rent skjærte flater krever en øks med en viss tyngde og en skarp egg. Flint kan kanskje få skarp nok egg men flinteggene har liten tyngde, er sprø og fragmenterer lett. Skaftulløkser har ikke egg og er ikke slanke nok til å hogge så små vinkler mellom hoggflater og stolpeakse. Øks av bronse kan være et alternativ men bronse var dyrt og hard bronse er et relativt sprødt materiale. Jernbarrens alder gjør jern til et alternativt øksemateriale 1400 år f.Kr. i Snertingdalen.

Fremstillingsprosess for barren:

Jernet i barren har noen kjennetegn som forteller hvordan det er laget. Det er rent uten slagginneslutninger. Kullstoffinnholdet på 0,01 % er svært lavt. Barren inneholder små rester av ureduert malm. *Jernet i barren er redusert fra myrmalm i en reduksjonsdigele.*

Kjente en metoden var det enkelt å lage utstyret som trengtes. Når få kjenner metoden i dag er det fordi jernutvinning på denne måten ikke etterlater spor av produksjonsutstyret. Arkeologene har funnet ca. 10000 jernbarrer av denne type i forskjellige størrelser. Hva ble disse barrene brukt til ??

Slike barrer hadde stor verdi fordi jernet kunne smis til nyttige gjenstander. De ble brukt som byttemiddel og var en av de eldste former for penger. Formue var i de tidligste tider kveg og ble angitt, talt opp, som antall okser. Nå var det upraktisk å ha med kveg for å kunne betale for seg. Derfor benyttet man andre ting hvis verdi ble angitt som en hel, eller som deler av en okse. Jernbarrer med forskjellig lengde symboliserte verdien av større og mindre deler av oksen. En jernbarre på ca. 1,26 meter, ca. 3 fot, hadde verdien av 1 okse. Danene, kalte et slikt jernspidd *Oboloi*. Vår barre er 1/4 av en *Oboloi*, og det fantes slike som var 1/6- og 1/12- dels *Oboloi*. De var ca. 16 og 8 cm lange. Barrene var datidens penger og ble brukt i byttehandelen som fant sted. Da mynter overtok rollen som penger kaltes den minste sølvmynten i Hellas *Oboloi* etter jernspiddet, selv om den var rund.

Spiddene kunne brukes til å stikke kjøttstykker på som skulle stekes på bål, eller de ble brukt til å spidde og fiske opp kokte kjøttbiter fra en gryte. Det var noe mange kunne ha behov for. Etter hvert som bearbeiding av jern utviklet seg fikk barrene en bredere anvendelse og større verdi. Det bløte jernet kunne smies kaldt til forskjellige slags gjenstander. En kunne lage sigdblader der eggen kunne kaldhamres så den ble hard. En kunne lage spiker, nagler og kroker, og en kunne smi sammen flere barrer til en øks.

Tidlig lærte man seg og å pakke det bløte jernet, som økser og andre verktøy var formet av, inn i finhakket kull før det hele ble pakket inn i leire. Dette la man i glødende kull og holdt temperauren og gløden vedlike 1 døgn eller to. Da var det ytterste sjikt i det bløte jernet forvandlet til kullstoffstål. Sjiktykkelsen varierte med glødetiden. Innerst var en kjerne av bløtt jern som gikk over i seigere stål og en skarp og slitesterk egg ytterst.

Barrene hadde en verdi som betalingsmiddel fordi materialet de var laget av var anvendelig og kunne brukes til mange ting, verktøy og nyttige gjenstander. Det bløte jernet barrene bestod av var lett å forme til den geometri man ønsket. Deretter kunne disse oppkalles og herdes slik at de fikk styrke og holdbarhet. Barrene var oldtidens form for penger, som ofte var samlet i nedgravde formuer.

De eldste mynter kom i bruk ca. år 700 f.Kr. i det østlige Middelhav der Danene kom fra. Før myntene brukte man i Hellas og Lilleasia slike jernbarrer som betalingsmiddel. Bystaten Sparta i Hellas brukte jernbarrene som betalingsmiddel så lenge den bestod.

Jernbarren fra Biri var del av en nedgravd formue. Den knytter de som styrte jernproduksjonen her og de som laget barren med sterke bånd til det østlige Middelhav. Det er funnet ca. 10000 jernbarrer i forskjellige lengder på Østlandet. I andre land, som landene øst for Middelhavet, kunne denne valutaen brukes. Jernbarrene fungerte som Euroen gjør i dag, og viser at mennesker fra det østlige Middelhav hadde innvandret hit og brakt teknologi og praktisk kultur med seg. Vi var knyttet til en større verden.

BOK 3.

EUROPAS ELDSTE

JERNUTVINNERE

OG

SJØFOLK.

3.1. Chalyber, Hetitter og Hatter. Odysseen og Europas nordkyst.

Jernproduksjon i reduksjonsdigler hadde den svakhet at det var praktisk umulig å produsere store kvanta fordi luft og vanndamp inn i diglen måtte blåses inn med munnen. Vanndampen som denne luften inneholdt spaltet seg i H₂- og O-gass. Med belger og ovner der kullene var blandet i malmen fikk en ikke H₂O-damp men CO₂-gass ut av ovnen.

Ca. 2000 år f.Kr. var produksjonskapasiteten for jern økt betydelig. Chalyberne i *Cholchis* sørvest i dagens Georgia laget ovnene som dype groper i marken og kledde dem med leire. Luften ble blåst inn med blåsebelger nær bunnen av ovnen. Kullene ble tent og når temperaturen var 1200 – 1300 grader fylte man på lag av kull og malm etter hvert som kullene brant opp og chargen sank. Forskjellen til redusering av malm i digler var at i sjaktovnen foregikk redusering av malm og forbrenning av kull i chargen av malm og kull i ovnen. Kullene som var blandet i malmen måtte forbrenne ufullstendig slik at en fikk CO-gass som bandt seg kjemisk til O-atomene i malmen til CO₂-gass. Samtidig måtte temperaturen være høy nok til at slaggen ble flytende. *H₂-gass var erstattet med CO-gass som reduksjonsmiddel.* Ut av ovnen kom CO₂-gass, i stedet for vanndamp H₂O, sammen med Nitrogen.

I ovnene måtte sand nå være med inn i ovnen for at prosessen skulle lykkes. Over 1200 grader dannet kvartssand, SiO₂, og Wüstit, FeO, flytende slag som rant ned gjennom chargen. Temperaturen måtte være riktig, en måtte blåse inn passe med luft og det måtte være passe mye sand slik at mengde flytende slag som ble dannet ble så stor at den ikke ble absorbert i chargen men rant ned og tok med seg de reduserte jernkornene. De dannet en sammensintret jernklump på ovnsbunnen som ble dekket og beskyttet av det flytende slagget. Det skulle heller ikke være for mye sand fordi mengde jern man fikk avtok med mengde slag fordi jernoksydet FeO inngikk i slaggen. Prosessen var vanskelig å styre, men de gamle lærte å blande sand og malm slik at mengde slag ble passe.

Denne teknologien opptrer først hos *Chalyberne* som produserte jern i Colchis, Jernlandet. Vi finner den senere i Anatolia der *Hetitter*, et indoeuropeisk folk som var innvandret fra området ved Merv i Sentralasia ca. 1700 år f.Kr., hadde lagt *Hatterne* der under seg. Ordet *Halpaki* betød jern. Navnene Colchis, Chalyber, Hatter og *Hader* er avledet av det. De var alle opprinnelig jernutvinnere. Hettitene produserte jern for bystatene i det nordlige Syria, herskerne i Mesopotamia og Danene i Jonia. Anatolia og Colchis var datidens jernmetallurgiske senter. Råstoff for jernproduksjonen i Colchis og Anatolia var *magnetitt- og hematitt-sand*. Ved å produsere på denne måten fikk en ut større mengder jern, men metoden hadde sine svakheter. Problemet var kvaliteten på jernet. Hvis luppen hele tiden var dekket av flytende slag fikk man jern med relativt jevnt kullstoffinnhold. Men hvis noe av luppen raget over slaggbadet kunne kullstoff i jernet brenne opp og luppen fikk et varierende kullstoffinnhold. Forsøk viser C % fra 0,1 til 1,7 nær hverandre i samme lupp. I tillegg har jern laget med denne prosessen mye slagginneslutninger som svekker materialet.

Slip som viser slagginneslutninger forteller at det var denne prosessen jernet ble laget med. Slagginholdet i slikt jern ligger på 4 – 5 %.

Det *Hettitiske rike* ble ved å holde prosessen hemmelig så mektig at det til sist utfordret Mesopotamia og Egypt. Allikevel gikk det under kort etter år 1200 f.Kr..

Prosessene og ovnstypen kom til Norge 500 – 300 år f.Kr. og ble sporadisk driftet her helt inn på 1700 – tallet. Det krevdes små ressurser for å bygge og drifte en slik ovn, derfor passet den godt for enkeltgårder der det årlige behov for jern var lite. En ovn kunne produsere 10 – 20 kg. luppejern pr. døgn. Hvordan kom prosessen til Norge ?

Etterkommere etter Daner som var drevet ut av Egypt streifet sammen med andre grupperinger om i Middelhavet og andre hav på leting etter steder å bosette seg. Disse dannet etter hvert 9 små forbund av det vi i dag kanskje ville kalle sjørøvere og plyndrere som hjem søkte kystene. Mellom år 1300 og 1200 f.Kr. samlet de seg til ett forbund som var så stort og mektig at det truet landene i området. De kalles i dag Pelasger, Sea people, Sjøfolk. I løpet av noen tiår rundt år 1200 f.Kr. rev de en rekke riker ved østenden av Middelhavet overende. Hettiternes rike forsvant etter at hovedstaden *Hattusa* og andre byer var plyndret og brent. Rikene i Ugarit og Alalakh i Syria likeså. Egypt ble som det siste rike angrepet av Sjøfolkene men farao Ramses III beseiret dem. Slik fikk også sjømakten Mykene som deltok i raidet en knekk.

Hatterne som hadde vært underlagt Hettitene kunne etter dette gå i tjeneste hos utenlandske herskere og produsere jern for dem i sine ovner. Det førte til at jernet avløste bronzen i det østlige Middelhav. *Prosessene ble spredd i Europa med Hatter* som utvandret og bosatte seg andre steder. En gren bosatte seg sentralt i *Gallia* og hadde helt inn i romertiden et rike sentrert om byen *Bibracte* som var deres hovedstad. Den lå 25 km vest for dagens Autun. På fransk skrives deres navn i dag *Hadui*, på tysk *Häduer* mens vi i Norge kaller dem *Hader*. Deres direkte prosess for stål spredte seg til andre galliske stammer bl.a. til folk i Mösdalen og dagens Belgia. Det er tenkelig at den direkte prosess for utvinning av jern i luppeovner kom til Norge med folk derfra ca. 500 år f.Kr. eller med fokeiske skip fra fokeiske byer som Massalia, Agde og Narbo.

Tiden fra 1000 f.Kr. og fremover betegnes av historikerne ofte som de mørke århundrer. Lite skriftlig er overlevert om det som foregikk. Et inntrykk av utviklingen aner vi når vi leser Homer. Hans diktning bygger på hendelser som var virkelige.

Hans Odysseen er en av de eldste reiseskildringer som finnes. Den er basert på fortellinger om hendelser som hadde funnet sted blant seilende folk fra midten av det 2.ndre årtusen f.Kr., den gang jernet for alvor ble tatt i bruk i Middelhavsområdet. Historiene var overlevert muntlig. Homer, en poet vi ikke vet mer om enn navnet, baserte sin diktning på virkelige hendelser. Historien han forteller er dramatisk men stedsangivelsene er vage og usikre. For

oss er det interessant at noen av hendelsene han brukte som modeller kan ha funnet sted i Nordsjøområdet. Naturfenomen som beskrives er ukjent i Middelhavet.

Odysseen starter med angrepet på Troja år 1180 f.Kr. der Pelasger og Daner deltok. I dette raidet finner vi Odysseus, en småkonge med 12 skip. *Odysseen's* første del forteller om beleiringen av Troja og hæertoget langs kysten av Tyrkia der Hettitenes byer ble brent slik at hetitterriket forsvant. Så ble områdene i Syria og Libanon angrepet. Mens hæren var der kom invitasjonen fra presten i *Heliopolis* som fikk dem til å gå mot Egypt. Men nå var krigslykke og hell oppbrukt. Flåten delte seg. Noen skip rodde opp Nilen mot *Tanais* der de ble stengt inne. Mange ble drept eller tatt til fange. Odysseus som så at de var sjanseløse klamret seg til faraoens knær og ba om nåde for seg og sine menn. De ble tatt som slaver og han og mannskapet var 7 år i egyptisk fangenskap før de ble frigitt og fikk dra hjem. Dikteren lar dem komme så nær øya de hadde forlatt at de ser de hjemlige strender. Så lar han stormvinder blåse dem over i et annet hav. Her starter del to. Da del en bygger på historiske hendelser er det rimelig å anta at også del to har hatt virkelige sjøreiser som forbilde.

For mer enn 3500 år siden utvidet Danene sin kjente verden. Dristige sjøfarere dro vestover i Middelhavet ut gjennom Gibraltar og nordover langs Europas nordkyst. Farvannene her bød på *fenomener som var ukjent i Middelhavet, tidevann, sterke strømmer* og vinder. Noen bosatte seg i nord, andre forsvant. De som kom hjem hadde en ting felles, fortellinger om utrolige opplevelser som folk aldri ble trette av å høre om. Historiene ble fortalt som muntlig underholdning når mange var samlet på kveldene.

En mengde *keramikkskår* laget på Kreta og i Palestina er gjenfunnet på bunnen av Wattenhavet utenfor Husum på Sørvestjylland og er datert til det 14.-ende århundre f.Kr.. De forteller om slike reiser. Det samme gjør et *skip funnet nær Ulu Burun* i dagens Tyrkia. Arkeologene har bl.a. hentet opp rav fra Nordsjøkysten og Tinn fra Cornwall eller Nordvestspania fra vraket. Dette viser at slike reiser fant sted og at Middelhavet og den europeiske Atlanterhavskyst var knyttet sammen av seilingsruter 1300 år f. Kr..

Homer gjør bruk av dette. Hans *Odysseen* er en sammenfletting av de villeste historiene som florerte fra fjerne farvann for 3000 år siden. Homer lar Odysseus oppleve alt dette. Han er lederen med nødvendig avstand til mannskapet på skipene. Over seg har han gudene, noen med seg andre mot seg. De spiller sine roller med menneskelige følelser og reaksjoner men med overnaturlige evner og makt.

Verket er nedskrevet engang mellom år 750 og 700 før Kristus. Hvor Odysseus reiste er omdiskutert, det er umulig å tegne ruten inn i et kart. Det man kan er å antyde hvor noen av hendelsene fant sted basert på Homers beskrivelse. *Odysseens* geografi ble mye diskutert i gammel tid. *Polybios* og *Erathostenes* hevdet at reisen fant sted i Middelhavet, *Strabo* var uenig. For andre gamle forfattere synes det å ha vært en selvfølge at hendelsene foregikk i Atlanterhavet.

Strabo nevner Homer og Odysseen i begynnelsen av sin Geografi. Litt fritt kan hans kommentarer sammenfattes slik :

Homer trengte ikke å finne opp denne historien, for mange slike historier ble fortalt igjen og igjen. Akkurat som Homer sendte Odysseus ut i oceanet ble også Jason senere sendt dit

Strabo sier at historier om reiser i Oceanet florerte og at slike reiser hadde funnet sted. Strabo nevner *Crates* fra Mallos i *Kilikia* som var utsending i Rom for kongen i *Pergamum* år 168 før Kristus. *Crates* skrev dengang tilbake til kongen og fortalte om en gresk handelsstasjon ved elva Rhinens munning. Strabo skriver at *Crates* beretning er troverdig. Ved Rhinen var et gammelt handelssted, et senter for varebytte mellom England, *Germania* og *Gallia*. Strabo kjente til dette gamle handelsstedet ved Rhinmunningen. Stedets opprinnelse og funksjon kan gå tilbake til de første *Daner* som kom hit ca. 1500 år f.Kr.. Strabo siterer Homer som skriver at øya *Ogygia* lå i sentrum av *Oceanos*, Atlanterhavet, Bok I.2.18.. Fordi vi i dag kjenner dette havets utstrekning blir *midt i Oceanos* et sted langt ut i vest. Men for de gamle var *Oceanos* en lang, smal seilingsrute langs Europas Atlanterhavskyst. Strabo og Homer plasserer *Ogygia* midt på denne ruten. Når en steg i land der var en halvveis til rutens endepunkt, i sentrum av den. Da passer en øy ved Rhinens munning. Vi må og ha i minne at på Strabo's tid hadde *Cæsar* med sin romerske hær allerede to ganger vært i England. Europas Atlanterhavskyst var godt kjent i Rom. Se f.eks. Strabo Bok II.5.28..

Plutarch skriver om Odysseen i *Etika* og forteller relativt klart hvor øya *Ogygia* ligger.

Øya Ogygia ligger langt ute i sjøen. Fra Britannia er det en reise på 5 dager.....3 andre øyer ligger like langt fra den og fra hverandre i retning av den oppadgående sol. På en av disse øyer ble ifølge innbyggerne Cronus holdt fanget av Zeus... og havet de kaller Cronus hav ligger der.

Plutarch plasserer *Ogygia* 5 dagers seilas fra England. Tenker vi på *Crates* opplysning om den greske handelsstasjon ved Rhinmunningen kan øya ha ligget der. *Ogygia* er sammensatt av ordene *Og = øy* og *Gea = land* og betyr *Øy-landet*. *Plutarch* skriver at 3 andre øyer ligger etter hverandre mot nordøst med omtrent samme avstand i seilingstid. Den første kan ha vært en av de frisiske øyer eller *Helgoland*. Den andre kan ha vært på Nordvestjylland, kanskje øya nord for Limfjorden. Den tredje kan ha vært kysten av Sørnorge. Det var på en av disse siste øyene gudene holdt *Odysseus* fanget. *Plutarch* plasserer *Kronos hav* her. *Tacitus* kaller *Odysseus Ulysses* og skriver i *Germania* :

Ulysses kom under sin lange reise også til dette havet og kom til kysten av Germania. Asciburgium som ligger ved bredden av Rhinen og er bebodd i dag, ble grunnlagt og gitt navn av ham. De sier videre at et alter som ble satt opp av Ulysses og dedikert til hans far

Laertes også fantes på dette sted, og at noen store hauger med monumenter som hadde innskrifter med greske bokstaver fremdeles finnes på grensen mellom Germania og Rætia.

Askiburgium lå ved Rhinen og var grunnlagt av Odysseus, og ved Rhinmunningen fantes et helligsted der greske eller *daniske* sjøfolk satte opp altere til sine guder. Hvis Tacitus har rett går dette tilbake til tiden før Homer skrev Odysseen.

Claudius Claudianus som skrev mellom år 370 og 404 plasserer Odysseus reise i Atlanterhavet. Han skriver i Rufinus første bok dette om Ulysses:

Det er et sted der Gallia strekker sine ytterste kyster lengst ut i oceanet's bølger. Det sies at det var der Ulysses påkalte de tause ånder med drikkeoffer av blod. Der høres den sørgmodige gråt til de døde ånder når de flyter forbi med kraftløse vingslag, og innbyggerne ser de bleke vesener passere sammen med skyggene av de døde.

En sitter med det inntrykk at *reisene som var modell for Odysseen* kan ha foregått langs Atlanterhavs- og Nordsjøkysten. Øya *Ogygia* kan ha ligget ved Rhinmunningen og kan ha vært øya som i dag heter *Walcheren*. I havet utenfor *Walcheren* er det funnet mellom 150 og 200 altere satt opp som takk fra sjøfolk til den greske gudinne *Nehalennia*. Her lå et gresk helligsted. På sjøsiden har *Walcheren* gjennom århundrene forsvunnet i havet. Navnet *Walcheren*, *Balcheren* kan komme av gresk *Balkis* som er avledet av navnet til guden *Bal* som og har gitt navn til Belgia, *Bel's* eller *Bal's* land.

Sideelva *Leda* fører fra Schelde til Lokeren syd for Antwerpen. I gresk mytologi var *Leda* gudinnen som viste sjøfarende vei. Leia nordover langs norskekysten har navn fra gudinnen *Leda*. Bynavnet *Lokeren* kan komme av stammenavnet *Loceri* som var Fokeernes naboer i Hellas. Lokrerne hadde kolonier i Italia. En av deres havner var *Torre Galli*, porten til *Gallia* og en seilingsrute til *Gallia* startet der.

Et annet navn i *Odysseen* som vi skal dvele ved er *Phaeakene* som til sist reddet *Odysseus* og bragte ham tilbake til *Ithaka*. Navnet *Faiaker* ligner nesten til forveksling *Fokeer*, *Fauker*. Noen *fauker* hadde bosatt seg ved Atlanterhavets ytterste kyst og deres leder fortalte *Odysseus* at de var andre generasjon der. De hadde kommet som kolonister ledet av hans far og onkel som hadde valgt hvert sitt område å slå seg ned. *Onkelens* navn var *Rex-Nor*, *Kong Nor*. Hans land kaltes *Nor's-land*, på *faukenes* språk *Nor-gea*, *Norge*. Kanskje lå det ved *Nor-sjø* som den gang var en fjord havgående skip kunne ro inn i. Spekulativt men med en viss logikk. *Faukene* skrev *Tulemorica* for *Telemark*. Det betyr *landet ved det fjerne hav*. Husk og de mange *solhjul* som er hugget i *berget ved Skien*. *Solhjulet* var *Faukenes* merke. I disse områder fantes myrmalm og andre malmer som de *fokeiske* sjøfarere var på leting etter. Der de fant dem ble de redusert til metaller.

Før *Odysseus* kom til *kong Nor's* land hadde han vært innom *Lastrogenii*, *lastrogenerne*. Hvor langt nord de bodde viser bemerkningen om at natten var så kort at:

....gjetergutten som kom hjem med kuene om kvelden møtte han som dro ut med dem om morgenen.

Solnedgang og soloppgang var nesten samtidig hvilket for middelhavsbefolkningen var ukjent. Bemerkningen forteller om en kort sommernatt som ikke stemmer med nettene ved Middelhavet. Beskrivelsen av innseilingen til lastrogenernes bygd minner om *innløpet til Iddefjorden*, trangt med bergknauser på begge sider før landet videt seg ut. Seilte en inn der for 3000 år siden kunne en muligens komme helt inn til *Aremark*.

Aremorica var det greske navnet på Bretagne og kommer av *para morica* som betyr *ved havet*. *Aremark* kan på samme måte avledes av *para morica*. *Idd* kan avledes av det greske ord for tinnstein *cassitis*. Var det tinnstein her forstår vi hvorfor sjøfareren fortalte at 11 skip ble senket og mannskapene drept. Bare 1 skip kom unna. Rikdommen som kunne hentes her ville han skremme andre fra å oppsøke.

Et stammenavn som er nevnt i nærheten av Faiakene er *Kimmererne*. Det var hos dem Odysseus besøkte dødsriket. På denne tiden fantes det folk som plasserte de avdøde avkledd på spesielle steder som lå fritt og ensomt. Her ble likene utsatt for vær, vind, fugler og rovdyr. Etter en tid var bare skjellettet igjen. Dette ble gjort for at sjelen skulle frigjøres fra legemeet. Kroppen forsvant en vei sjelen en annen. Når de nakne skjeletter lå tilbake var de avdøde forvandlet til forfedre. Benrestene ble samlet for å bli begravd eller lagret slik at en kunne ta dem frem ved spesielle anledninger.

Sjøfareren som var ukjent med skikken og havnet på et sted der lik lå og råtnet kunne uten tvil oppleve det som et besøk på dødsrikets forværelse. Etter hjemkomsten kunne en slik historie utmales så tilhørerne fikk gysninger nedover ryggen. For Homer var episoden et tema som kunne brukes i en fortelling om en reise til dødsriket. Hades og de dødes verden skapte mystikk og naglet tilhørerne til fortellerens munn og bevegelser.

Denne måten å behandle de døde på er ellers kjent fra landet Danene kom fra, Nordøstiran og er beskrevet i *Avesta*, *Zarathustras* bibel. *Kimbrerne i Himmerland på Jylland* var og kommet fra områder sørøst for Svartehavet.

Å fjerne kjøttet på denne måten tok lang tid. Mennesker som hadde det travelt hjalp gudene og brente likene slik at sjelen raskere kom seg løs fra den døde kropp. Denne metoden ble brukt av sjøfolk. De brente kroppen og laget en haug eller røys over bålrestene. Det hendte og at bena ble pakket inn og tatt med hjem.

Mange elementer i Odysseen tyder på at sjøreisene som var Homers forbilder hadde foregått i havet nord for Europa. De gamle forfattere med unntak av Polybios og Erathostenes oppfattet det også slik. Indisier på at reisene foregikk langs atlanterhavskysten er og naturfenomenene som skildres, *tidevannet* med flo og fjære, *havstrømmer som slukte hele skip og nattens lengde*. Selv om en er dikter er det ikke lett å finne på slike særegenheter og det ville jo være et utrolig sammentreff hvis Homer i sin fantasi hadde tenkt ut fenomener som senere skulle vise seg å være virkelige.

Odysseen er et gjenskinn av danenes seilaser langs Atlanterhavskysten til Rhinmunningen og farvannene rundt England og Sørskandinavia. Den lar oss ane konturene av danebosettinger i Sørskandinavia. I vår tid har skandinaviske arkeologer funnet mange rester etter danenes rike bronsealderkultur.

I pelasgernes hærtog langs kysten av Lilleasia mot Egypt kan Daner fra Sørsverige, Danmark og Sørvestnorge og den europeiske Atlanterhavskyst ha bidratt over evne med skip og mennesker. Lederne håpet på en gjenerobring for på nytt å kunne bosette seg under solen. Optimisme og humør var på topp da de dro. Nederlaget for Farao ga danesamfunnene i Sørskandinavia en knekk. De gjenværende på steder som *Aballos neso*, *Avaldsnes*, var ute av stand til å gjenopprette styrken i samfunnet. Daneslektene ble utvannet. Det samme skjedde i Sørsverige og Danmark. Lokale høvdinger og menn i den beste alder ble borte. Ytterst få vendte tilbake som kunne fortelle om nederlaget.

Men jern- og bronse-teknologien sjøfarerne hadde brakt hit fortsatte man å bruke.

- Se f.eks. O.A.W. Dilke. *Greeks & Roman Maps*.
 D. A. Khakkhutaishvili. *The manufacture of Iron in ancient Colchis*.
 A. Cook. *Homerus. The Odyssey*. New York.
 Tacitus. *Sämtliche Werke. Germania* s.69 – 281. Phaidon Verlag, Essen.
 Tacitus. *Sämtliche Werken. Agricola*, s 41 – 69. Phaidon Verlag, Essen.
 H.P. Duerr. *Die Fahrt der Argonauten*. Insel Verlag Berlin.
- Heliopolis: En av de eldste byer i Egypt, hovedstad i det 13.nde dynasti. Byen lå 8 km. Øst for Nilen der elvens delta begynner. Som navnet sier var Heli-o-polis solgudens by.
- Polybios: Gresk historiker som levde fra ca. 200 – 120 f.Kr. Skrev Roms historie i 40 bøker.
- Erathostenes: fra Kyrene levde fra 284 – 202 f.Kr.. Gresk matematiker, geograf, historiker direktør ved biblioteket i Alexandria.
- Crates: fra Mallos levde i det 2.ndre århundre f.Kr.. Filosof som grunnla en egen skole i Pergamon. Var ambassadør for kong Attalos II av Pergamon i Rom.
- Kilikia: I gammel tid var dette områdene på sørkysten av Lilleasia nord for Cypros.
- Pergamum: Antikk by hovedstad i kongeriket Kilikia. Biblioteket var etter Alexandria det nest største.- Det var her man begynte å skrive på kalveskinn, pergament, i stedet for papyrusruller.
- Kronos: Gresk gud sønn av Gaia og Uranos, Jord og himmel.
- Plutharch: Gresk forfatter som levde ca. 45 – 125 e.Kr.. Skrev en rekke biografier.
- Tacitus: Romersk historiker og senator som levde fra 55 – 116 e.Kr.. Skrev om germanerne i boken *Germania* og om svigerfaren *Julius Agricola* i *Britannia*.
- Nehalennia: Gudinne for skipsfart som ble dyrket av sjøfolk ved munningen av Rhinen og Mösa. Tilsvarende den greske gudinne Leda.
- Bal: Gud som ble dyrket i landene ved østenden av Middelhavet. Betyr herre, mester, konge, gud. Disse ordene ble og brukt om Jesus.
- Leda: Gresk gudinne.
- Ithaka: Øy i det Joniske hav utenfor nordvestkysten av Hellas.
- Zarathustra: Iransk profet og religiøs dikter som antagelig levde 1000 – 1200 år f.Kr..
- Apollo neso: Gresk og betyr Apollo øy. *Aballos neso* er det eldste navn på *Avaldsnes*.

3.2. Phokeerne/Faukene.

Blant Danene i første halvdel av det siste årtusen f.Kr. spilte Phokeerne fra Phokea ved kysten sør for det gamle Troia en viktig rolle. En utstrakt kolonisering fra byene øst i Middelhavet foregikk fra 800 år f.Kr.. Mileserne seilte til Svartehavet. Andre Daner dro vestover i Middelhavet og satte i det 10-ende århundre f.Kr. i land jernutvinnere på Elba. 600 f.Kr. grunnla Phokeerne Marseilles. Derfra seilte de til Skandinavia der de knyttet kontakt med etterkommere etter tidligere innvandrede Daner. I Norge gikk de under navnet Fauker. De hentet rav, sølv, tinn og kopper og brakte nye jernutvinnere hit. Rundt vår lange kyst finnes Massalias merke hugget i berghellene sammen med faukenes skip.

Phocis var et distrikt i det sentrale Hellas nord for Korintbukta der oraklet i Delfi lå. Distriktet hadde navn etter Phocus, sønn til dets grunnlegger Ornytus, som erobret et rike i Locrernes område. Folket kaltes Phokeer, Fauker som er den nordiske versjon av navnet.

1000 år før Kristus var folkemengden økt så mye at næringsgrunnlaget ikke strakk til. Sultne mennesker dro over havet til *Jonia* der de grunnla byen *Fokea* 20 mil nord for Milet ved munningen av elva Gediz. Innenfor lå *Lydia* som i sør grenset til *Caria* og i nord til *Mysia*. I øst grenset *Lydia* til *Freugia*, Frøys land, kong Midas rike. Metaller og andre varer fra disse landene ble solgt eller byttet i *Fokea*. Derfra seilte fokeiske kjøpmenn langs kystene på ferder som kunne vare i mange år.

I det 8.ttende århundre før Kristus seilte *Daner* fra *Korint* til *Italia* og grunnla en koloni på øya *Ischia* i *Napolibukta*. 100 år senere var skipslaster med utvandrere sendt vestover i Middelhavet og 600 år f.Kr. hadde Danene overtatt deler av *Søritalia* og *Sicilia*. *Faukene's* kolonier lå langs Middelhavet's nordkyst mens *fønikiske handelsstasjoner* utgått fra *Tyrus* og *Sidon* lå på sørkysten i *Nordafrika*.

Faukene kunne ro sine skip og var ikke avhengig av fremdrift med vind og seil. Deres skip hadde vanligvis 50 roere og kaltes derfor *penteconter*. I følge *Damastes fra Sigeum* var det *Faukene* som først plasserte roerne i to nivåer. Dermed kunne en bygge skipene korte og hurtige, eller hvis en beholdt lengden få plass til flere soldater eller varer. *Lurblåsere* sørget for kontakt mellom skipene og ga kommandosignaler til roerne. I baugenden hadde skipene en rambukk i vannlinjen for å stange hull i fiendeskip i kamp. I akterenden var en styreåre på hver side som ror. Det var på slike skip *faukene* rodde inn til stedet i *Segobrigenes* land som senere skulle bli *Marseilles*. Ved havna i *Marseilles* står minnet om byens grunnleggere støpt i bronse. Innskriften forteller kort og greit at:

Her ankom greske sjøfolk fra byen Phocaea i Lilleasia rundt år 600 før Kristus. De grunnla Marseille hvorfra de spredte sivilisasjonen vestover.

600 år før Kristus styrte *Simos* og *Protis* sine skip vestover fra *Fokea* mot *Italia*. *Strabo* forteller at de hadde søkt råd hos oraklet i Delfi før de la ut. Dets svar inneholdt en oppfordring om først å dra sør til *Efesus* for å ta om bord en prestinne fra gudinnen *Artemis'*

tempel. De rodde dit og fikk om bord mange hellige ting, deriblant en statue av Artemis. Aristarche, gudinnens høyt respekterte prestinne, fulgte også med.

Så la de ut og fikk gudenes tegn på en god reise da *Apollo* i en delfins skikkelse dukket opp og fulgte skipene. De rodde gjennom Messinastredet og opp langs den italienske vestkysten til Tiberen og Rom. Der gjorde de avtaler med den stedlige konge *Lucumo Tarquinius*, kong *Tar fra Kvine*.

Den norske oversettelsen av navnet er ikke så malplassert som en skulle tro. *Plutarch* forteller nemlig at Etrusker fra Rom's nabolag ble bosatt nær Hyperboreerne, folket som bodde der det var midnattssol. Tarquinius far var en Dane fra Korinth og sønnen som nå var konge hadde giftet seg til en posisjon i en ledende etruskisk slekt. Tarquinius var en nyttig støttespiller i Massalias første tid.

Fra Rom fulgte faukene kysten nordover og passerte Elba, der det i noen hundre år var utvunnet jern, før de ankom munningen av Rhone. Øst for utløpet gikk de i land. Kolonien de grunnla ga de navnet *Massa Gaia*. Stedet som ble viet til gudinnen Gaia ble senere kalt *Massalia*. I dag heter byen *Marseilles*.

Segobrigene var et gallisk folk som da var styrt av kong *Nannos*. Hans datter Gyptis ble gift med fauken Protis. Dette knyttet kolonistene til stedets høvdingslekt og sikret kolonien positive naboer. Den vokste og ble et knutepunkt for handelen mellom gallerne i landet nordenfor og byene langs middelhavskysten. Flere handelsstasjoner, *Nissumæ*, ble anlagt øst og vest for Massalia. I vest vokste byen *Agde* frem, og lenger vest ved elva Audes utløp ble det anlagt skipsverft ved *Narbo*. Agde og Narbo knyttet handelsruten over land fra Bordigala ved Atlanterhavet sammen med seilingsrutene i Middelhavet. Andre stasjoner langs kysten var *Nissa*, *Olbia* og *Santa Pola* ved utløpet av Segura-elven. Langs den førte en vei nordvestover til de spanske sølvgruvene.

Rundt midten av det 6.te førkristne århundre hadde faukene knyttet kontakter med gallerne i innlandet. Handelen gav utbytte, markedsplasser vokste frem, festninger ble bygget, styrt av herskere som verdsatte etruskernes vaser og massaliernes søte viner. Faukene ledet an i et marked som omfattet store deler av dagens Frankrike og Vestsveits. Faukene hadde seilt ut gjennom Gibraltar til Gadir der Fønikerne hadde anlagt en handelsstasjon 800 år før Kristus. Fra det 6.te århundre f.Kr. seilte Faukene nordover og opprettet kontakt med Danene langs den nordlige atlanterhavskyst.

Da perserkongen *Cyrus* beseiret kong *Krøsus* i Lydia år 546 f.Kr. brøt det ut panikk i Fokea. Det resulterte i en masseutvandring og da perserne senere inntok byen var den forlatt. Faukenes skip rodde mot *Corsica* og la til land i Alalia der det allerede var en fokeisk koloni. Innbyggertallet ble mangedoblet og et økt antall fokeiske skip konkurrerte nå med etruskiske og fønikiske skip om handelen mellom havner i Italia, Corsica og Afrika. Det førte til konflikt som endte i et sjøslag mellom fokeiske og etruskisk-fønikiske skip. Begge sider led

store tap. Faukene bestemte seg for å forlate Alalia. Restene av deres flåte rodde sydover med kolonistene som gikk i land sør i Italia der de grunnla byen *Velia* mellom de Danebyer som allerede fantes.

Danene endret nå navn. Romerne begynte å kalle dem **greker**, som betyr tyver eller kjeltringer. Danene svarte med å kalle seg Hellener, solgudens folk. Navnebyttet gjorde at sammenheng og slektskap ble hvasket ut. Men **Greker** og **Daner** var samme folk. På atlanterhavssiden fortsatte man å kalle dem **Daner** mens de i Middelhavet ble kalt **Greker**. I det videre kaller jeg dem Greker i Middelhavsområdet og Daner i Nordeuropa. Er en klar over dette er det lettere å forstå likheter mellom Midelhavet og Norden i bronsealderen.

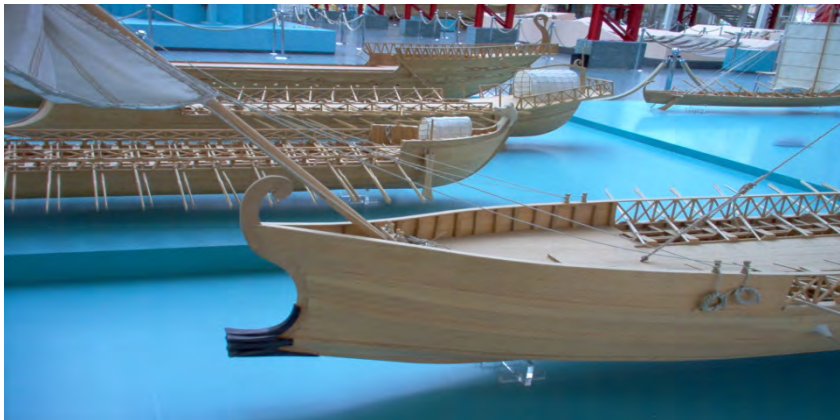
Som folk kalte f aukene seg både *Danis*, *Danan* og *Fokaeis*, germanisert dansker og fauker. Sine handelsstasjoner kalte de ofte *Nissum* eller *Fauskepi*. De ga stedsnavn der Agde og Narvo inngår. Stedsnavn med endelsene -is og -usa, forstavelsen Etn-, bokstavkombinasjonene -ssa, -sse, er fokeiske. Steder der de dro båtene på land for kortere eller lengere tid kalte de *N'tokos*. Det fokeiske ordet er opprinnelsen til dokk og tørrdokk. I Vestfold ligger *Stokke*, avledet av *N'tokos*. Her var en havn på f aukenes tid. Lenger vest ligger *Farris* med danenes -is ending. *Faris*, som forteller om berg og kløfter, var et stedsnavn hos danene som vi og finner hos Homer. Det viser at fauker gikk i land ved Larvik og i Farsund. Faukene var solgudens folk, *solhjulet var Apollos symbol*, Massalias byvåpen og *faukenes merke*. Sammen med stedsnavn og skip vitner solhjul hugget i berget rundt kysten om Phokeisk virksomhet i Norge. På det eldste kart, år 43 e.Kr., er kysten rundt Sørlandet merket med solhjulet. Dette var *Fokeerkysten*, Phokeisk land.

Phokeerne drev sine aktiviteter med slaver. Våre *vetter*, *nomer* og *sikiler* minner om det. Sikiler fra Søritalia ble landsatt på Mørkekysten og drev metallsøk og utforsket innlandet. Stedsnavn med phokeisk opprinnelse finner vi og på Østlandet, som de kalte *Sævis*. Ved nordenden av Randsfjorden ligger *Dokka* der elvene Etna og Dokka renner i fjorden. Stedsnavnet *Dokka* er avledet av *N'tokos*. Her dro f aukene sine skip på land og fortsatte til fots langs *Etna* som er avledet av deres ord *Aethana*. Elva ledet til reduksjonsovnene som sprutet gnister. Dokkaelva førte fra malmområdet til *N'tokos*, stedet der båtene var dratt over en stokk og lå og ventet. Langs sørkysten av landet ligger Agder. Navnet antyder at Phokeer fra Agde vest for Massalia hadde interesser på denne del av kysten. Fra ca. år 500 f.Kr. til 121 f.Kr. utnyttet Phokeerne malmene i Norge. Etter 400 år ble Provence inlemmet i Romerriket. Phokeernes land i Norge kom under Rom som utnyttet metallene.

- Jonia: Antikkens Jonia var de tyrkiske kystområder Fra elven Gediz i nord til elven Meander i sør. Byene i området dannet den joniske liga. Også øyene Chios og Samos hørte til Jonia
- Lydia: Antikkens Lydia lå der de tyrkiske provinser Ismir og Manisa ligger. Sardis var Lydias hovedstad og på det største dekket det det vestlige Anatolia.
- Caria: Antikkens Caria lå på den tyrkiske sørvestkysten, sør for elva Meander. Distriktet grenset i sør til Lycia og i øst til Frygia.
- Mysia: Lå nordvest i Lilleasia og på sørvestsiden av Marmarasjøen ved innseilingen til Istanbul.
- Freugea: Gammelt rike som lå i de sentrale deler av Anatolia. Grenset i vest til Caria og Jonia.

- Damastes fra Sigeum: Gresk Logograf, forfatter, fra Sigeum ved kysten nær Troia. Skrev ca. 500 f.Kr..
- Strabo: Gresk historiker og geograf født i byen Amaseia på sørsiden av Svartehavet i dagens Tyrkia. Moren kom fra Georgia. Levde fra 64 f. – 24 e.Kr.. Skrev om verdens geografi.
- Apollo: Gresk lysgud, tidvis solgud, som hadde mange oppgaver. Bl.a. var han kolonistenes og nye koloniers beskytter. Slik ble han en av faukenes viktigste guder. Spor etter Apollo finnes i Norge i stedsnavn der hans navn eller navn på ting knyttet til ham er brukt.
- Agde: Grunnlagt av fauker fra Massalia 500 f.Kr. der elva Herault renner i Middelhavet. Endepunkt for Canal du Midi. F.Kr. drev folk herfra en utstrakt virksomhet i Nordsjølandene.
- Vetter: Antikkens Vettones. Keltisk folk som bodde nordvest i Spania og i Portugal. Ble brukt som slaver i romernes metallurgiske industri der og andre steder.
- Nomer: Numantians. Innbyggere i byen Numantia i det sentrale Spania, som etter harde kamper ble erobret av romerne år 134 f.Kr.. Numene ble brukt som slaver i bl.a. tinnproduksjon i Sørspania. Som erfarne tinnarbeidere ble de og sendt til andre tinnfelter.
- Se f.eks. : T.J.Dunbabin. The Western Greeks. Ares Publishers Inc., Chicago.
 V. Sarianidi. Margush. Türkmenöwlethabarlary, Agabat
 M. Egg, Ch. Pare. Die Metallzeiten in Europa und im vorderen Orient.
 Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Mainz
 J.S. Richardson: APPIAN. Wars of the Romans in Iberia.

Fig. 15. Greske skip fra de siste århundrer f.Kr..

Foto S.G.Raddum

Øverst: Baugen med rambukk av støpt bronse i forlengelsen av kjølen.

Nederst: Akterenden på et mindre skip med styreåre på hver side.

Skipene er bygget av og utstilt i Museum für antike Schifffahrt i Mainz.

Fig. 16. Faukenes seilas fra Fokea til Massalia og ut Gibraltar langs Atlanterhavskysten mot Skandinavia.

BOK 4.

ANTIETTE SKREVNE FRAGMENTER OM Nordsjøområdet.

4.1. Den Massaliske Periplus og Plutarch.

De eldste opplysninger om Atlanterhavskysten som er så klare at vi forstår hvor områdene som beskrives ligger finnes i Ora Maritima. Tittelen kan litt fritt oversettes med Langs kanten av havet. Rufus Avienus skrev av beretningene i det 4.de århundre. Opprinnelig var de samlet av en ukjent forfatter som levde 100 år før Kristus. Han hadde kopiert innholdet fra 10 – 12 eldre forfattere som er nevnt i innledningen. Boken inneholder også en seilingsbeskrivelse som er kalt den Massaliske periplus. Den er skrevet av en Fauke, Dane fra Massalia en gang i det 6.te århundre før Kristus, kort etter at Massalia ble grunnlagt. Også Plutarch har noen opplysninger om våre områder, som og var Danenes gamle land.

Den massaliske Periplus inneholdt noe av det en sjømann trengte å vite, som landemerker, seilingsavstand i tid, opplysninger om vindforhold, havstrømmer og havner. Den beskriver ruten vestover fra Massalia til Cadiz og nordover fra Cadiz langs Atlanterhavskysten mot den engelske kanal og videre mot nordøst der vi skimter Vestjylland og aner en kyst med fjell og fjorder lenger nord.

Hva forfatteren av seilingsbeskrivelsen het vet vi ikke. Kanskje var det *Midakritus* som var den første som hentet tinn fra *Tinnøyene*, eller *Euthymenes* som utforsket Atlanterhavets kyster på denne tiden. En statue av ham står i dag i en nisje i veggen på børsen i Marseilles. Bare for å ha nevnt det, Fønikerne seilte rundt Afrika 600 år f.Kr., 2000 år før Vasco da Gama. I følge Herodot brukte de 3 år på turen. Lange ekspedisjoner langs kystene var vanlig. Hvor Tinnøyene lå vet vi ikke, kanskje var det øyene i Bokkenfjorden nord for Stavanger mellom Karmøy og Forsand.

Avienus skriver innledningsvis at beretningen, som er delt i små nummererte avsnitt,

51-55. ...omfatter de områder som strekker seg fra enden av vår sjø der den går over i Atlanterhavets bølger og strekker seg til et meget fjernt land der buede bukter gjenlyder i den barske nordavinden.....

65-70.....Dette vil være grensene for vårt arbeid : det vil berette om havdypene fra det Skytiske hav til Svartehavet, om salt vann og om øyene som stiger opp i disse farvann...

78-80... Ta vare på de ting som fortelles i ditt hjertes innerste for det bygger på kunnskaper lett etter og trukket frem fra de eldste kilder. Kanten av verden ligger vidt utbredt i havet som ligger rundt jorden.....

Vår sjø er Middelhavet som går over i Atlanterhavet ved Gibraltar. *Det Skytiske hav* var 500 år før Kristus den østlige del av Nordsjøen som grenset til Vestjylland og Sørnorge. De buede kyster kan ha vært Tyskebukta og sørkysten av Norge. Beretningen omfattet i så fall kystområdene fra Sørskandinavia til Svartehavet.

Seilingsbeskrivelsen forteller om dagens Bretagne :

90-93....*Her hever toppen av en fremstående fjellrygg seg som i gamle dager kaltes Oestrymnis, og klippens luftige fjellmassiv vender ansiktet mot den varme sønnavinden.*

94-116.... *Under dette neset ligger Oestrymnis-bukta åpen for de innfødte. I bukta ligger øyene som kalles Oestrymnidene. De ligger vidt utbredt og er rike på tinn og bly. Folk her er hardføre, stolte av sinn og flittige. De er stadig opptatt av handel. De pløyer den urolige sjøen og det svulmende monsterfylte havet med båter av skinn. For disse menn vet ikke hvordan de utformer kjøler av nåletrær og lønn. De bygger ikke jekter som det er skikk å bygge av nåletrær. De bygger båter av sammenføyde skinn og drar over det enorme salte vann på lær.*

Herfra er det 2 dagers sjøreise til den hellige øya slik de gamle kalte den. Denne øya, som er stor i utstrekning ligger blant bølgene. Den er bebodd av Hierner vidt og bredt. Deretter kommer øya til Albionene. Tartesserne var vant til å drive handel til enden av Oestrymnidene. Også kolonister fra Kartago og vanlige mennesker som bodde ved Herkules pillarer kom til disse farvann.....

Halvøya som kalles Oestrymnis er Bretagne nordvest i Frankrike. Oestrymnis-bukta med de mange øyer er bukta sør for Bretagne. Disse øyene kaller han Oestrymnidene. Her ble det den gang utvunnet tinn og bly. Fortelleren beretter om folkene her og deres båter av sammensydde skinn strukket over en ramme. Så vender han blikket nordover og skriver at 2 døgnns seilas herfra ligger den hellige øya som er bebodd av Hierner. Dette er Irland. Deretter følger øya til Albionene, England.

Et inntrykk av tiden får vi av formuleringen kolonister fra Kartago. Opplysningene skriver seg fra tiden kort etter at Fønikerne grunnla Kartago og bekrefter at de seilte til Irland og kan ha slått seg ned der sammen med Mileser som Fønikerne ofte seilte sammen med.

Videre følger et avsnitt om *Himilco's* 4 måneders seilas vestover fra Gibraltar til et vindstille hav fullt av gress. Det kan ha vært *Sargassohavet*. I så fall nærmet man seg *Mexicogulfen* over 500 år før Kristus. Fra sin posisjon i Bretagne beretter vår forteller videre om seilingsruten langs nordkysten av Europa øst for England:

130-145..... *Den som våger å styre sitt skip fra de Oestrymniske øyer over bølgene til der hvor Lycaion's luft blir stiv kommer til Ligurernes land som nå er tomt for innbyggere. På grunn av keltiske bander som stadig førte krig og plyndret har markene lenge vært tomme. De fordrevne innfødte, slik skjebnen ofte driver noen, kom til de steder de nå bebor i tett kratt. Det er mye berg i disse nye områder, forrevne klipper og fjelltopper rager inn i himmelen. Og denne fryktsomme stammen tilbrakte i lang tid sine dager vekk fra sjøen; for den fryktet sjøen på grunn av den gamle trussel. Senere fikk fred og ro dem til å komme ned fra sine høytliggende hjem og flytte ned til områdene ved kysten. Trygghet støttet deres dristighet.*

At det er farlig farvann forteller ordene den som våger. Utrykket der *Lycaion's* luft blir stiv betyr i vårt språk der kulden biter. *Lycaion* var far til *Arctos* i Faukenes gudeverden. Vi er derfor så langt mot nord at kulden biter og vannet fryser til is.

Ligurernes land nevnes. For Faukene var Ligurer det samme som Barbarer for Romerne, mennesker hvis språk man ikke forsto. De som tidligere hadde bodd i landet ved elva Mösä kalte den massaliske sjøfarer nå *Ligurer* fordi han ikke visste hva de het. De var blitt utsatt for gjentatt plyndring og presset mot Nordsjøkysten av Kelter fra sør og vest og kan hende Germaner fra øst. Til sist forlot de området i større og mindre grupper og flyttet over havet i nord til et land med frost og kulde. Blant klipper, berg og høye fjell slo de seg ned. Teksten indikerer en innvandring av folk fra Mösdalen i Gallia Belgica til Norge som kan ha startet i liten skala allerede 1200 år før Kristus.

At Faukene tidlig styrte sine skip mot Nordsjøens kyster viser opprinnelsen til havnebyen *Boulogne sur Mer* på nordkysten av Frankrike. På Cæsar's tid kalte Romerne byen *Gesoriacum* som er avledet av *Gaia Soros* som på faukenes språk betød *Gaia's haug*. Gudinnens helligdom lå på toppen av skråningen øst for havnen. *Gaia Soros* var et knutepunkt for varetransporten mellom Biscaya, Irskesjøen, Nordsjøen og det gallske marked sørover helt til Massalia. Stedet var grunnlagt av Daner og opprinnelsen kan gå tilbake til ca. 1500 f.Kr.. I romertiden var byen hjemmehavn for den romerske flåte *Classis Britannica*.

Handelsstedet *Balcis* lå lenger øst på øya *Walcheren*. *Calais* ligger ytterst mot Nordsjøen utsatt for vind og bølger. Stedet er ikke nevnt i de eldste skrifter men neset har navn etter guden *Calais*, sønn av nordavinden *Boreas* som hersket og herjet langs Nordsjøkysten. Ved å oppkalle stedet etter gudens sønn håpet Danene å ha ham på sin side. Det var viktig gudene måtte ikke tirres men smøres. *Gaia Soros* og *Calais* lå begge i området til stammen hvis navn på latin er skrevet *Morinii*, *møringer*, som betyr sjøfolk eller havfolk.

Vi skal så ta for oss et avsnitt som hos Avienus står tidligere i den Massaliske periplus men som mange mener hører sammen med denne del av seilingsruten:

86-90 ...Også her er søylene til den allesteds nærværende Herkules, Abila og Calpe. De er til venstre for det nevnte land. De uler i den barske nordavinden men står fast på sine plasser.....

186-194 ...De gamle sier at ved denne øya er en grense for vannets utseende. Det er ikke som resten av det vidt utbredte hav. For overalt ellers glitrer vannet som blinking i glass og det har en blålig farge ned mot bunnen av havet. Men der er sjøen alltid blandet med mudder og det gjørmete vannet er fullt av skitt.

Avsnitt 86 – 90 er omdiskutert. Betegnelsen Herkules søyler ble brukt om mange sund, først og fremst om Gibraltar. Fjellformasjonene *Abila* og *Calpe* lå på hver sin side av Gibraltar.

Noen hevder at navnene Abila og Calpe opprinnelig ikke var med i teksten men er tilføyd senere av en avskriver med manglende kunnskaper. Det er umulig å plassere dem til venstre for kysten ved Gibraltar. Kommer en seilende dit er den ene på høyre den andre på venstre side. Sløyfer vi navnene Abila og Calpe kan dette ha vært sundet ved Helgoland i Tyskebukta som på denne tiden bestod av to klippeøyer som man seilte imellom. Når en kom vestfra langs de frisiske øyer ligger Helgoland til venstre for landet. På Helgoland er det også i dag rester etter den røde sandsteinsklippen som sjøfolk i gammel tid brukte som landemerke. Klippen lyste rødt i solskinnet og fortalte den sjøfarende at han var i bukta utenfor munningen av elvene Elben og Weser.

Havet her skildres i linjene 186-194. Beskrivelsen passer med *Wattenhavet* som strekker seg fra Rhinmunningen østover forbi de Frisiske øyer over mot Jylland. Dette havet var i gammel tid kjent som et gjørmehav beryktet for sine mudderbanker som slukte hele skip. Derfor styrte man på nordsiden av de Frisiske øyer mot Helgoland for å unngå farene.

Herfra vender fortelleren tilbake til sitt ståsted i Bretagne og forteller om ruten sydover til *Tartessa* ved Cadiz. Denne delen er rik på detaljer. Her er det derfor lett å vite hvilke områder og steder han til enhver tid snakker om. Han oppgir seilingstider mellom stedene og tiden det tar å ferdes til fots eller med hest over land. Vi skal ta med litt for å gi et inntrykk:

*Den store bukta strekker seg helt til Ophiussa. Fra den innerste stranden i bukta, til Middelhavet der sjøen kalles Sardernes sjø er det en reise på 7 dager til fots.....
.....Neset Ophiussa rager mot himmelen. Reisen fra Arvium-ryggen til Ophiussa tar 2 dager. Bukta som brer seg ut derfra kan ikke lett passeres med en vind for du kommer til midten av bukta ved at vestavinden bærer deg, for resten av reisen trengs sønnvind. Og igjen hvis noen skulle ønske å dra fra Ophiussa til Tartessa til fots ville han trenge minst 4 dager. Hvis han forlenger reisen til havna Malaca i vårt hav ville han trenge 5 dager til.....*

Den store bukta er Biscaya. Ophiussa var faukenes navn på Cap Finisterre. Fra Bordeaux til Middelhavet langs elva Garonne og videre til Narbo ved munningen av elva Aude er det en reise på 7 dager. Denne ruten var en av de viktigste veier over land mellom Atlanterhavet og Middelhavet. Fra Ophiussa trenger en vestavind for å seile til Bordeaux. Fra Bordeaux trenger en sønnvind for å seile til Bretagne. Reisen over land fra Finisterre til Cadiz tar 4 dager. Derfra til Malaga trengs ytterligere 5 dager når en reiser over land.

Så langt den Massaliske Periplus. Den viser at Faukene seilte langs Atlanterhavskysten og at de i det 6. te århundre før Kristus hadde besøkt Helgoland og Vestjylland og at de på denne tiden kan ha vært i Norge. For vår historie er det viktigste budskap fortellingen om en mulig emigrasjon av mennesker fra Mösdalen på sørsiden av Nordsjøen til områder i Norge fra begynnelsen av det siste årtusen før Kristus.

Plutarch har en lignende beretning. Han var greker og skrev sine bøker på attisk gresk, som lignet faukenes språk. *Plutarch* var født ca. år 45 etter Kristus og levde et langt liv i byen

Chaeronea der han var borgermester. I mange år var han prest ved *Apollotemplet i Delphi*. Plutarch skriver i sin fortelling om *Furius Camillus*, som var konge i Rom da Gallerne invaderte Italia rundt år 400, noen setninger som henspiller på en tidligere vandring fra Gallia mot nord. Han skriver:

Gallerne er av den keltiske rase og det berettes at noen av dem på grunn av sitt antall ble tvunget til å forlate sitt land som ikke var i stand til å fø dem alle. De dro ut for å lete etter nye steder der de kunne bosette seg. Det var mange tusen av dem, unge menn, i stand til å bære våpen som brakte med et enda større antall kvinner og barn. De kom til havet i nord, som de bemektiget seg, og bosatte seg blant de ripæiske fjell på Europas fjerneste steder.

En galliske vandring mot nord over havet til de Ripæiske fjell der utvandrerne bosatte seg. De Ripæiske fjell var kantfjellene som stuper i havet langs norskekysten. Denne vandringen fant sted før de store galliske vandringene østover og sørover. Vandringene mot sør foregikk rundt år 400 før Kristus og endte med at Gallerne inntok Rom år 387 f.Kr. da Camillus var konge. Vandringen mot nord kom fra de samme områder som det fortelles om i den Massaliske periplus og fant sted før de store galliske vandringene mot sør og øst. Disse fragmenter, sammen med *Dio Cassius* ene setning, er det eldste skriftlige materiale som forteller at Galler flyttet til Norge. De utgjorde senere et betydelig innslag i befolkningen på Vestlandet, i Trøndelag og på Østlandet.

Kjører en europavei 134 østover fra Haugesund kommer en til *Etne* ved Etnefjorden. Fra Etne stiger veien videre i hellinga på nordsiden av Stordalsvatnet før den svinger nordover mot Åkrafjorden. Her tar en bygdevei av til *Frette* ved østenden av Stordalsvatnet og videre til garden *Flote* under bratte fjell på sørsiden av vatnet. Like øst for garden styrter Floteelva i vannet. I bratta et par hundre meter ovenfor husene, på østsida av elva, ligger en enorm stein med en flate på ca 140 kvadratmeter vendt mot sørvest. Flaten er overstrødd med helleristninger. Hit inn

..... mellom klipper og høye berg flyktet den fryktsomme stamme og oppholdt seg her til fred å ro fikk den til å flytte ned til sjøen igjen.....

Kanskje hadde forfatteren av den Massaliske Periplus for 2500 år siden selv vært her og opplevd de flyktendes angst. Ristningene på flaten er nedslitt av vær og vind. Ser en etter finner en blant figurene mange barlindtrær sentralt plassert. Det var *Stammetreet* til *Eburonene* som bodde ved Mösas nedre løp. Videre ser vi *Solhjulet* med de 4 eiker som var Faukenes symbol og Massalias byvåpen. Av skip er her to typer. Faukenes skip med Solhjulet og galliske skip med hoder i stavnene som er av den type Danene, som kom fra Egypt tidligere, seilte med. Denne typen fortsatte man å bygge ved munningen av Rhinen og Mösa. Enkelte av skipene synes å ha *Lurblåsere* om bord slik faukene hadde. Ristningen inneholder et budskap som vi til nå ikke har forstått. Den forteller om innvandringen av mennesker fra Nordgallia og Mösdalen til Vestlandet. Årsaken til innvandringen var et

ønske om å slippe unna keltiske og germanske overfall og plyndringstokt som var blitt en årviss foreteelse. At den lange reisen var farefull ser vi av fotsålene som er ristet i steinen. Noen *viste undersiden av føttene*. Det betydde at de døde uventet i en ulykke.

Når foregikk innvandringen av nordgalliske folk til Vestlandet. Den Massaliske periplus er skrevet ca. år 550 f.Kr.. Men ristningen kan være eldre, kanskje går den tilbake til år 1200 før Kristus. Den ble laget som et minnesmerke om en dominerende hendelse i disse folks liv da de startet på nytt i et fremmed land. Figurene er nedslitt her er behov for restaurering og bevaring. Ikke i form av gjerde og forbud. Send heller et par erfarne stenskulptører sammen med de arkeologer som har studert ristningene slik at de kan fastlegge hvordan figurene har sett ut og la stenskulptørene bruke den tid som er nødvendig for å hugge symbolene inn på nytt slik at de kan stå i nye 3000 år og fortelle om den galliske flukt til Vestlandet. Det er det minste vi kan gjøre for å minnes dem som bygget her først.

Ved fjorden noen kilometer mot vest ligger *Etne*. Navnet er avledet av fokeisk *Aethana* som beskriver et sted med glødende ildmørje, gnister og sot. Kanskje var det myrmalm, tinnstein eller kobberoksyd i dette området. I så fall kan det ha vært grunnen til faukenes deltagelse i folkeflyttingen. De handlet med metaller.

Rufus Avienus: Trolig mellom 350 og 400 e.Kr., men det er usikkert hvem han egentlig var.

Euthymenes: Fokeisk oppdagelsesreisende 550–600 f.Kr., som bl.a. seilte langs Afrikas vestkyst.

Himilco: Oppdager fra Kartago som i det 5.te århundre f.Kr. Seilte 3 mnd. vestover mot Amerika.

Ligurer: Folk mellom Nordvestitalia og Sørøstfrankrike. Ordet ble brukt i betydningen barbarer.

Furius Camillus: Ca. 446 – 365 f.Kr.. Romersk diktator da gallerne forsøkte å erobre Rom.

Undersiden av føttene: I middelhavslanene symboliserte fotsålene at noen var død.

Se: Rufus Festus Avienus. : *ORA MARITIMA*. Ed. J.P. Murphy. Ares Publishers, Chicago.

4.2. Pytheas ekspedisjon til Norge.

Fauken Pytheas skrev den første kjente øyenvitneskildring fra våre kyster 330 år f.Kr.. Den vakte oppsikt den gang og ble sitert av mange. Originalen er for lengst borte, men ved å samle sitatene fra ham i de antikke verk som har overlevd får vi noen opplysninger om forholdene her. Det er ingen tvil om at Pytheas reiste langs Norskekysten. Hensikten var å oppsøke stedene der Danene tidlig hadde utvunnet metaller og opprette kontakt med høvdinger i området. På hans tid hadde Faukene store problemer med å skaffe tinn til bronzen. Perserne behersket Lilleasia og Fønikerne sperret veien til tinnleiene i Spania.

Pytheas gjorde minst to reiser til våre områder. Først seilte han rundt det vi i dag kaller Nordsjøen. Fra Gea Soros, Boulogne sur Mair, nordøst i Frankrike seilte han østover til Jylland og opp langs vestkysten og over til Norge ved Lista. Derfra nordover langs kysten av Vestlandet opp til Trøndelag. Derfra sørvest over havet til Skottland der han fulgte østkysten sørover. Til sist dro han over kanalen tilbake til Gea Soros. Landområdene han passerte i England og Norge på denne ferden kaltes til utgangen av Romertiden for Britannia. Hans andre seilas mot nord startet i Cadix vest for Gibraltar. På denne reisen fulgte han kysten av Norge nordover helt til elva Tanais, dagens Tana som han antagelig ga navn til. Under oppholdet i Tana gjorde han og en avstikker til Kvitsjøen.

Norskekysten er lang og værhard. Sol, vind og regn sliper og polerer fjell og knauser om sommeren. Om vinteren herjer stormer, sne og is skurer holmer og skjær. Naturkreftenes angrep får fjellet til å forvitte og sliter det ned. Vi forstår at *helleristningene* langs kysten må ha vært hugget dypt inn i berget ellers hadde de ikke vært synlige i våre dager. De fleste av dem viser skip. Faukene hadde på Pytheas tid utviklet det vi kan kalle serieproduksjon av skip. Deres skip var lette å kjenne. De hadde rambukk som en forlengelse av kjølen foran mens forstavn og akterstavn svingte opp og innover. Byggeteknikken var høyt utviklet. Først la man kjølen og på den ble maler festet med 1 fot's avstand. Utvendig ga disse malene eller sjablonene skrogfasongen og på dem ble bordene som skulle bli huden til skroget provisorisk festet. Deretter ble spantene, som vanlig var tredelt, plassert innvendig i skroget og klinket til bordene. På forseggjorte skip hadde skrogplankene not og fjær, men da dette var tidkrevende å lage produserte man og skip der bord over overlappet bord under slik vi kjenner det fra vikingskipene. Det reduserte kostnadene. Spantene og skrogplankene ble klinket sammen. Naglene var laget med hoder og ble satt i med hodet utvendig. Deretter klinket man et hode innvendig mot en skive, med mothold utvendig slik at bord og spanter ble strammet sammen. Når spantene var klinket til bordene var skroget ferdig utformet. Malene ble fjernet og plassert på en ny kjøle der et nytt skrog ble laget mens man innredet det foregående skip. Hadde en mange folk til å lage bord og spanter kunne en relativt raskt bygge mange skip. På mange helleristninger har skipene to akterstavner etter hverandre hvilket er et forsøk på en tredimensjonal fremstilling. Dette er bilder av store skip som hadde

to akterstevner ved siden av hverandre i bredden med en styreåre på hver side. Fokeernes skip ble rodd men hadde og mast og råseil.

På Solberg, mellom Sarpsborg og Skjeberg, finnes en ristning i en bergflate mot sør. Den viser fokeiske skip og har Massalias merke ved siden av Eburonenes stammetre. Under skipene er den greske bokstaven *Pi* hugget inn. Om det var *Pytheas* selv som meislet hans merke i berget får vi aldri vite. I dette området hadde Danene tidligere produsert bronse. Spor etter dette er vanskelig å finne fordi produksjonsstedene ble tildekket.

Pytheas er den andre av Marseilles gamle helter og rangeres som en av verdens største oppdagelsesreisende. Hans statue står ved siden av *Euthymenes* i en nisje i veggen på børsen i Marseilles. Noen har hørt hans navn, få vet hva han utrettet, de færreste tar ham alvorlig. Han fikk sin karakteristikk av to av oldtidens akademikere som levde noen hundre år senere og i egne øyne var eksperter på nordområdene. Men de hadde selv aldri vært der. I akademisk sjalusi betegnet *Strabo* og *Polybios* *Pytheas* som løgner og bedrager, karakteristikk som har preget hans omdømme helt til vår tid. Vi skal overse dette og forsøke å få tak i hans egen beretning så langt det er mulig.

Totalt siterer et tyvetalls antikke forfattere og vitenskapsmenn *Pytheas*. Bare de to nevnte omtaler ham negativt. De andre benyttet hans data, *målte solhøyder*, *dagens lengde* og astronomiske observasjoner i sine verk og hadde tillit til hans opplysninger. Vi skal gå gjennom noe av dette materialet for å forsøke å påvise noen av stedene *Pytheas* besøkte. Til å hjelpe oss har vi *Erathostenes* fra Cyrene, *Hipparch* fra Rhodos, *Timæus* fra Taurimonum på Sicilia, *Geminus* fra Rhodos, *Plinius* den eldre, *Xenophon* fra Lampsakos i Dardanellene og fremfor alt *Strabo* som gjennom sine mange angrep på *Hipparch* og *Pytheas* sørget for å gjøre begge udødelige. Det var neppe hensikten. *Strabos* oppfatning var at områder mer enn 55 til 58 grader nord var ubeboelig for mennesker. Lenger nord fantes ikke *dyrkbare jord Vin-gea*, *Vin-land*. Han skriver at

Den som ønsker å vite mer om disse områder og alle de astronomiske data som Hipparch behandler men som jeg utelater fordi de er uten interesse og hensikt i denne diskusjonen får lese det Hipparch har skrevet selv.

Nå er *Hipparch's* avhandling borte men heldigvis for oss kunne ikke *Strabo* la være å sitere fra den. Derfor finnes breddegrader som *Hipparch* beregnet ut fra *Pytheas* målte solhøyder på stedene han besøkte.

Slik tilfellet er med mange av antikkens store menn vet vi lite om mennesket *Pytheas*. Han må ha vært fast forankret i det praktiske liv utstyrt med mot og en skarp hjerne. Han opptrådte som oppdager, sjømann, geolog og astronom. Han har vært kjent med de *Pytagoreiske* vitenskapsmenns oppfatning av jorden som en kule noe de hevdet allerede 500 år før Kristus.

Pythagoras fra *Samos* grunnla det pythagoreiske senter i *Kroton* i Søritalia rundt år 530 før Kristus. Pythagoreerne hevdet at jorden var rund og at verden ble styrt av naturlover. De gamle guder sa at jorden var flat og menneskene hadde trodd på det helt til lange sjøreiser fikk dem til å tvile. Solens stilling på himmelen og dagens lengde forandret seg når en reiste sydover langs Afrikas kyst eller til det sørlige India og Ceylon. Pythagoreerne hevdet at dette betydde at jorden var en kule. De viste til innsiden av månesigden, skyggen Jordan kastet på Månen under en måneformørkelse. Den var tilnærmet en sirkelbue. Prestene som sverget til gudene var ikke blide på Pytheas fordi hans målinger i nord svekket gudene mens vitenskapsmennes teorier ble styrket.

Pytheas vokste opp på slutten av den vanskelige periode Massalia gjennomgikk og var voksen da kontakten med Danene langs Atlanterhavskysten i nord ble gjenopptatt. Det skulle falle i hans lodd å bli en av dem som gikk i spissen for Massalias handel og kolonisering i Nordsjøområdet og Skandinavia. Bakgrunnen for hans reise kan ha vært problemene med tinnforsyninger til Massalias bronseindustri. Perserne behersket Anatolia og Phønikerne satt i Spania på steder med tinnproduksjon. De var nå stengt for faukene.

Massalia var en by der Gallisk, Romersk og Gresk kultur møttes. Det er rimelig å anta at Pytheas i tillegg til Faukenes språk snakket latin og gallisk. Han hadde snakket med reisende fra *Bordigala* ved Atlanterhavet, noen av dem Daner som kjente seilingsrutene langs den atlantiske kyst og folkene som bodde der nord. Pytheas inntrykk etter slike samtaler var antagelig at det i tillegg til handelsområdet rundt Middelhavet fantes to handelssoner på Atlanterhavssiden. Den ene omfattet kystområdene i Nordspania, Vest-frankrike, Irland og Vestengland og var godt kjent.

Den andre som man nå ønsket å undersøke og utvikle omfattet områdene rundt Nordsjøen, *Britannia*. Fra denne sonen kom Rav. Tinn, Jern og Kopper kunne også hentes derfra. Handelsmulighetene og metallpotensialet der var ikke kartlagt. Det gjaldt derfor å oppsøke områdene og opprette forbindelser med høvdingene der. Faukene hadde tradisjon for å utvikle nye områder. I Massalia så man mulighet for tilførsel av Tinn og andre varer gjennom Gallia fra denne tredje sone, som et svar på konkurransen fra Fønikerne.

Som den praktiske mann han var ønsket Pytheas å ha en formening om hvor langt nord for Massalia han til enhver tid befant seg. Han foretok derfor en form for måling av solhøyde når sola sto høyest på himmelen midt på dagen på viktige steder han paserte. Instrumentet han benyttet var en *Gnomon* som bestod av en stav som sto loddrett på vannrett mark. Det han målte var lengden av skyggen i forhold til stavens lengde. Jo lenger nord Pytheas reiste jo lavere sto solen på himmelen midt på dagen og jo lengere ble skyggen. Forholdet mellom stavens skygge og stavens lengde var et mål på hvor langt nord han var.

Han målte også *dagens lengde i timer*. Jo lenger nord han kom dess lenger ble dagen mens natten ble kortere. Til sist var det ikke natt bare dag. Solen var oppe hele døgnet. Forholdet

mellom dagens og nattens lengde var også et mål på hvor langt nord han var. For å måle tid benyttet han en *Vannklokke*. Pytheas brukte disse målingene slik de var og sammenlignet solhøyde og dagens lengde med det han hadde målt i Massalia før han reiste. På den måten hadde han et mål for hvor langt nord han var i forhold til Massalia. I tillegg noterte han antall seilingsdøgn mellom stedene.

En som senere brukte Pytheas målinger var astronomen *Hipparch fra Rhodos* som levde i det 2.ndre århundre før Kristus. Hipparch arbeidet med *matematisk geografi* og var interessert i astronomi. Han er den første som forsto at en trengte posisjoner basert på astronomiske målinger for å kunne lage nøyaktige kart. Til da hadde geografene arbeidet med reisebeskrivelser som oppga reisetid mellom steder og fortalte litt om mennesker og naturforhold. Med dette underlaget var det umulig å lage gode kart hevdet Hipparch. I stedet kunne breddegraden for et sted beregnes ut fra slike målinger som Pytheas hadde utført, mens forskjellen i lengdegrad mellom to steder kunne beregnes ved å måle forskjellen i tid for soloppgang mellom stedene. Solen brukte 24 timer rundt jorden og den tenkte sirkel rundt jorden delte Hipparch i 360 grader. Visste en forskjellen i timer for soloppgang mellom to steder kunne en beregne forskjellen i lengdegrader mellom dem.

I Pytheas rapport fant Hipparch målinger som kunne brukes til å beregne breddegrader. Ellers hadde han få data som var egnet fordi han var svært kritisk til andres arbeid. Til Pytheas målinger hadde han full tillit og beregnet breddegraden for stedene Pytheas hadde vært innom. Gjennom Hipparch's arbeid, og Strabos angrep på Hipparch kjenner vi derfor breddegraden for noen av stedene Pytheas besøkte. Det som forbauser er hvor nøyaktige Pytheas målinger og Hipparchs beregninger har vært. Deres breddegrader avviker lite fra det vi måler i dag. Lengdegrader hadde Hipparch ingen mulighet for å angi. Vi må derfor danne oss en oppfatning av stedene langs Pytheas reiserute ved hjelp av stedsnavn og andre opplysninger om dem.

Som et kuriosum kan vi nevne at Hipparch også beregnet avstanden fra Jorden til månen til 59 jordradier eller ca. 377600 km., en utrolig nøyaktighet når vi tenker på de observasjonsmuligheter han rådet over. I dag regnes avstanden til 384000 km. Like bemerkelsesverdig som nøyaktigheten er disse videnskapsmenns forståelse av Jorden og de andre himmellegemer som kuler som svedde i det store rom. *Aristarchos* fra Samos som levde 300 år før Kristus er den første vi kjenner som bestemte avstanden fra Jorden til Sola og Månen og *Eudoxos* fra Knidos laget i det 4-de århundre f.Kr. et matematisk-kinetiske system som beskrev planetenes bevegelser og gjaldt til Keplers ligninger overtok 2000 år senere.

Pytheas dro fra Massalia ca. 340 f.Kr. med kurs for Agde og Narbo en dags seilas mot vest. Her møtte han folk som skulle være med videre. Første etappe gikk over land langs elva Aude. Der den svinger sørover opp mot Pyreneene fortsatte følget videre over til *Tolosa* ved Garonne og derfra med båt til *Bordigala* ved Atlanterhavet. Pytheas hadde vært her tidligere

og hadde kontakter blant dem som bodde her. At denne del av reisen gikk over land ser vi fra et sitat hos Strabo referert i Geografiske avsnitt 3.2.11. Strabo angriper her noen av Erathostenes opplysninger om Spania som han hadde fra Pytheas:

....og hans påstand om at de som reiser gjennom Iberia's nordlige deler til fots til Keltike kommer raskere frem enn de som reiser rundt Iberia med båt over havet – og mange andre ting han forteller, idet han stoler på Pytheas villedende bedragerier....

Keltike er Gallia, dagens Frankrike. Iberia er Spania. Erathostenes sitat fra Pytheas rapport tyder på at Pytheas dro over land til Bordigala, i stedet for å seile rundt Spania. Det var den raskeste vei og ved å benytte den unngikk han problemer med Fønikerne i Gibraltar.

Fra *Bordigala* dro ekspedisjonen videre med skip som brakte den til nordkysten av *Bretagne*. På turen stoppet de i *Korvilon* ved Loiremunningen. Dette var en by som jevnlig hadde anløp av venetiske og danske skip. Handelsveier førte herfra langs Loire østover inn i Frankrike mot dagens Bourges. Strabo forteller at *Scipio Aemiliaenus* år 150 før Kristus forsøkte å få opplysninger om England av Fauker fra *Korvilon*. De hadde aldri hørt om England sa de. Forretningshemmeligheter holdt man også den gang for seg selv. Strabo har et nytt angrep på Erathostenes i avsnitt 1.4.5.

...men mens Erathostenes forteller om disse steder økte han ikke utbredelsen av den bebodde verden ved å føye dem til - områdene ved Ostimioienes halvøy og Ouexisame og de andre øyene han snakker om – fordi som han sier dette er langt mot nord og keltisk, ikke iberisk. I sannhet, alt dette er påfunn av denne Pytheas ...

Strabo er irritert men hans utbrudd forteller oss at Pytheas var kommet til *Bretagne*, *Ostimioienes halvøy* nordvest i Frankrike. I gammel tid kaltes det ytterste nes her *Kabaion*. *Ouexisame* er øya ytterst i vest som norske sjøfolk kaller *Høysand*. Sjøreisen fra *Bordeaux* opp hit tok ifølge den *Massaliske periplus* 3 dager, noe som kan stemme med avstanden.

Her møter vi Pytheas som videnskapsmann. Hans måling av solhøyde ga en nordlig bredde på 48*42' hos Hipparch. Denne breddegraden går langs nordkysten av *Bretagne halvøya*. En havn som ble mye brukt på denne tiden lå der den lille byen *Le Yaudet* ligger i dag. Pytheas og hans reisefølge har her hatt et opphold før de dro videre. Herfra kan han ha tatt avstikkere til *Irskesjøen*. At Pytheas seilte østover gjennom den Engelske kanal ser vi av Strabo's kommentar til Erathostenes i avsnitt 1.4.3. der han snakker om sørkysten av *Britannia* og nordkysten av *Gallia*:

*...de ligger rett overfor hverandre, det østre hjørne overfor de østre områder, det vestlige hjørne overfor de vestlige områder. De østlige hjørner ligger så nær hverandre at man ser over, det er Kanton og områdene ved Rhinmunningen.
.....Kanton ligger noen dagers sjøreise fra Keltike.*

Pytheas følge reiste østover fra le Yaudet langs den Franske nordkyst til de var kommet rett ut for *Kantion, Kent*, Englands sørøstre hjørne. Rett overfor Kent lå Danenes gamle handelsstasjon *Gaia Soros*. Ekspedisjonen stoppet her hos folk som forsto deres språk og kjente farvann og forhold i området. De ble mottatt som frender av stedets Daner. Blant dem var sjøfolk som seilte langs kystene og var godt kjent i disse farvann. De kjente og forholdene i Sørskandinavia der Danene tidligere hadde hentet Tinn, jern og Kobber. Pytheas kunnskaper om Rogaland og Østfold, Rugea og Dumnarn, ble oppdatert.

Fra *Gaia Soros* reiste Pytheas og hans følge til forskjellige havner på kysten av England. *Gaia Soros* var base for dem mens de gjorde seg kjent i den vestlige del av Nordsjøen. Kanskje var de en tid her for å bli kjent med forholdene i England.

Vinteren i *Gaia Soros* forberedte Pytheas reisen videre nordøstover. Vi finner ingen breddegrad direkte for *Gaia Soros* men som vi senere skal se gjorde Hipparch en beregning der *Gaia Soros* breddegrad har inngått for at beregningen skal være mulig. Den indikerer at *Gaia Soros* var startpunktet for kystområdet med rav. Reisen videre startet om våren og gikk østover langs Nordsjøkysten med skip som seilte denne ruten. Nærmere opplysninger finner vi hos *Plinius* som siterer *Xenophon* fra Lampsakos og Pytheas i *Historia Naturalis*:

...Xenophon fra Lampsacea beretter at 3 dagers reise før kysten av Skytia er en øy som han kaller Balcia. Pytheas beskriver denne øya som et Basileia....

Xenophon kalte øya Balcia. Navnet ble uttalt Walcia. Øya lå 3 dagers seilas fra den Skytiske kysten som på denne tid var vestkysten av Jylland. Pytheas hadde skrevet at her var et Basileia, et rike med en konge det kunne inngås avtaler med.

Pytheas målte solhøyde her og Hipparch har ut fra den beregnet breddegraden til 52*12' som er breddegraden for Walcheren. Øya ligger strategisk i forhold til elvene Schelde, Mös og Rhinen og var et knutepunkt for handelen mellom England og kystområdene langs Nordsjøen og Atlanterhavet. Herfra førte ruter sørover langs Mös og Rhinen. Men Walcheren har endret seg siden Pytheas var der. Mye land er slukt av havet.

Her fantes en Fokeisk handelsstasjon på Pytheas tid som vi tidligere så. I avsnitt 1.4.3. angir Strabo retningen videre. Han skriver:

.....Dette er, akkurat som alt han (Pytheas) forteller om ostidaioiene og stedene på den andre siden av Rhinen i Skythernes land, bare oppspinn.....

Pytheas har skrevet om områdene øst for Rhinen og Skythernes land. Det betyr at han hadde reist der. I Balcia hadde Pytheas hørt beretninger om det farlige havet østover langs kysten. Skipene holdt derfor så langt nord at de unngikk gjørmehavet.

Neste breddegrad Hipparch har beregnet fra Pytheas solhøyde er 54*14' som er breddegraden for *Helgoland i Tyskebukta* eller for et sted på Jyllands rot. I disse områder

ble det sanket Rav langs strendene. Ett av ekspedisjonens mål var å finne området der Rav kunne hentes. Det var nå nådd.

Nå endret skipene kurs og fulgte vestkysten av Jylland nordover. Hipparchs neste breddegrad er 56*12'. Vi er da ved innseilingen til *Ringkøbing Fjord*. På Pytheas tid var her et høvdingsete. Menneskene som bodde her var kommet fra Gallia, og i Dejbjerg like ved fant danske arkeologer *Dejbjergvognen* som vi kan beskue på Nasjonalmuseet i København. Den er et keltisk mesterverk.

Hipparchs neste breddegrad er 58*9' regnet ut fra solhøyde målt på årets lengste dag og 58*17' regnet ut fra solhøyde målt ved vintersolverv. Det betyr at Pytheas har vært her både midt på sommeren og midt på vinteren. Breddegraden går gjennom *Lista* ved sør-spissen av Norge. Pytheas og hans følge har krysset sjøen mellom Nordjylland og Sørnorge. Flere opplysninger om dette området finner vi hos Plinius den eldre som siterer fra Pytheas i *Historia Naturalis* bok 4 avsnittene 94 – 95, og bok 37 avsnitt 35 :

Det fortelles at det er et stort antall navnløse øyer i dette området en av dem kalles Baunonia og ligger 1 dags sjøreise utenfor kysten av Skytia der rav skylles på land....

....Sotacus trodde at rav rant ned fra klippene i Britannia som han kalte electridene. Pytheas har skrevet at det var en bukt i havet som het Metuonis der det bodde et Germansk folk som het Guiones i en avstand av 6000 stadier. Herfra er det 1 dags reise til øya Abalus. I disse områder bæres rav ned med elvene om våren for senere å bli kastet opp igjen av den frosne sjøen. De lokale innbyggere bruker det som brensel til å fyre med og selger det til sine naboer Teutonene.....

Her er flere detaljer vi skal kommentere.

.....1 dags sjøreise utenfor kysten av Skythia ligger øya Baunonia.....

Den skytiske kysten er kysten på Nordvestjylland der *Thy* ligger i dag. Seiler en derfra nordover kommer en etter 1 dags seilas til øya *Baunonia*. Den greske bokstav B ble uttalt som vår V. Navnet ble uttalt *Vanonia*. På Fokeisk kan stedet være kalt *Vanisse* mens innbyggerne kan ha sagt *Vanse* som er den Venetiske formen av navnet. Breddegraden på 58*17' stemmer med *Lista*. Det er derfor sannsynlig at Pytheas ekspedisjon var innom her. *Sotacus* forteller ifølge Plinius om Rav som rant ned med elvene. *Navnet Britannia* får oss automatisk til å tenke på England, men på Pytheas og Plinius tid *omfattet Britannia Norge og England*, områdene som omkranset Nordsjøen. *Sotacus* forteller derfor om Rav i Agder som innbyggerne samlet og solgte i *Thy* på Nordjylland. Plinius skriver videre at :

.....Pytheas har skrevet at .....det var en bukt i havet som het Metuonis.....

Navnet *Metuonis* må en forstå for å si hvilken bukt dette kan ha vært. Det Fokeiske ordet betyr *bukta med mange øyer*. Bukta som passer best til beskrivelsen er Boknfjorden.

.....herfra er det 1 dags reise til øya Abalus.....

Plinius skrev på latin *insula Abalus* mens Pytheas på gresk skrev *Abalos neso* > *Avalos neso*. Det greske navnet er fortsatt i bruk men det er fornorsket. Stedet heter i dag *Avaldsnes* og ligger på Karmøy. På Pytheas tid var her et høvdingsete. *Timaeus* beskrev stedet som et *Basileia* som egentlig betyr kongerike.

.....*Metuonis* der det bodde et folk som het *Guiones*,.....

Folket *Guiones* fulle navn var *Ruguiones*, *Rogalendinger*. Deres land het på Fokeisk *Rugea* som på norsk er *Rogaland*. Pytheas var kommet til Rogaland. Når Plinius skriver *Guiones* kan det være fordi Pytheas hadde misset den første stavelsen eller at Plinius misset den fordi håndskriften han skrev av fra var utydelig. *Ruguiones* var et Venetisk folk som senere i Norge og ble kalt *Vender*.

.....i en avstand av 6000 stadier.....

Dette er et avstandsmål Hipparch har beregnet ut fra forskjell i breddegrader og viser lengden av kyststripen der Rav ble skyllet på land av tidevannet. Pytheas brukte ordet for elvemunning om dette området som hadde en lengde på 6000 stadier. Grunnen til det er at i hans greske språk manglet et ord for land som daglig ble oversvømmet av tidevannet, fordi tidevann ikke forekommer i Middelhavet. Faukene hadde ikke et ord for fjæra der man sanket Rav. Hipparch regnet om Pytheas breddegradsdifferanse til avstand i *Stadier* slik at vanlige mennesker skulle forstå ravområdet enorme utstrekning. Nå er det som er overlevert oss breddegraden for ravområdet nordlige ende og avstanden til dets startsted i sør. Endepunktet i nord var *Avaldsnes*. Pytheas målte solhøyden der, og Hipparch beregnet bredden til 59 grader. For å finne det sørlige punkt må vi regne om hans 6000 stadier til grader. Hipparch regnet at 1 grad tilsvarte 700 stadier. 6000 stadier er derfor ca. 8*30'. Trekker vi det fra 59* får vi 50*30', hvilket er breddegraden for *Gaia Soros*. Det gjør det sannsynlig at *Gaia Soros* var utgangspunkt for Pytheas, og at Rav fantes på kysten derfra til *Avaldsnes*.

.....og selger det til sine naboer *Teutonene*.....

Teutonene var folket som bodde i Thy på Nordvestjylland. De byttet til seg Rav fra Sørvestnorge og solgte det videre til sjøfolk som kom sørfra.

Pytheas neste stopp finner vi igjen hos Hipparch. Den nordligste breddegrad han har beregnet ut fra Pytheas målinger er 61*20' fra solhøyde målt på årets lengste dag, mens han kom til 61*17' ved vintersolverv. Også her ser vi at Pytheas har vært på stedet om vinteren. Breddegraden viser at Pytheas var på høyde med *Gulen i Sogn* der Gulatinget ble avholdt. I området her lå et høvdingsete på hans tid. Jeg heller til den oppfatning at denne breddegraden kan være litt for stor og at stedet for målingen kan ha vært *Bergen*. Dette er

uten videre innenfor den nøyaktighet en kan forvente og *Bergos*, Bergen, er nevnt i andre kilder. Etter et opphold her fortsatte reisen mot nord over vanskelige havstykker. Nå er det imidlertid ikke Hipparch som gir oss breddegrader men hans etterfølger på Rhodos, *Geminos*, som levde i det siste århundre før Kristus. Han skriver i sin bok, avsnitt 6.8-6.9:

Massalieren Pytheas var faktisk tilstede i disse områder. Blant de observasjoner han forteller om nedtegnet i På Havet er disse: De innfødte viste oss ved mange anledninger stedet der solen tilbringer natten. Disse steder er natten ekstremt kort. Noen steder er den 2 andre steder 3 timer slik at etter å ha gått ned går det bare en kort tid før solen står opp igjen.

I avsnitt 6.13 skriver han

Da den reisende dro enda lenger mot nord møtte han sommerdager som var 24 timer lange.

Og i avsnitt 6.15 og 6.17 sier han at

hvis en kunne komme til stedet rett under himmelens nordpol ville en oppleve en dag av 6 måneders lengde etterfulgt av en natt av samme lengde.

Til sist i avsnitt 6.21. bruker han endringen i dagens lengde når en reiser nordover som et bevis på at *jorden har kuleform*.

Geminos forteller at *Pytheas* hadde vært i et område der solen var borte 2 til 3 timer om natten midt på sommeren. Dagens lengde var da 21 til 22 timer hvilket betyr en bredde på 62* til 64*. Vi er da kommet til *Møre og Trøndelag*. *Trøndelag* var det område *Pytheas* kalte *Tule*. Vi har intet skriftlig som direkte viser dette fra *Pytheas* hånd men 400 år senere brukte *Ptolemaios* i *Alexandria* navnet *Tule om områdene rundt Trondhjemsfjorden*. Lenger nord opplevde *Pytheas* 24 timer's dager midt på sommeren. Han har da passert polarsirkelen og er i midnattsolens land. For ham og hans *Fokeiske* ledsagere var det en religiøs opplevelse og se Solen passere langs horisonten i nord. Her var *Solgudens hjem*. Dette var *hellig land* → *Helgeland*. De ga øya navnet *gudens hjem eller tempel*, som på deres språk var *Deunaos*. I dag er dette navnet fornorsket til *Dønna*.

Geminos siste påstand i 6.15 og 6.17 er misforstått av de antikke forfattere. Han fastslår her teoretisk at på Nordpolen er året delt i to, en dag og en natt av 6 måneders varighet. Denne vurderingen av *Geminos* var en konsekvens av at jorden var en kule.

Timer målte man på denne tiden med *Vannklokker*. Øverst var et vannkar med et lite hull ved bunnen som vann dryppet ut fra og ned i et annet kar. Innvendig i det nederste kar laget man en timeskala. For å lage skalaen fylte en det øverste karet med vann ved soloppgang og lot vannet dryppe ned i det nedre kar til neste soloppgang og satte et merke der vannspeilet sto. Tiden som hadde gått var da 24 timer. Ved å dele avstanden vannet hadde steget i det

nederste karet i 24 like deler fikk man en timeskala. Dette var en grov form for tidsmåling. Når Pytheas antar nattens lengde til 2 til 3 timer er nok det basert på måling med en primitiv Vannklokke som han kanskje laget på stedet.

Vi har nå gått gjennom de sitater fra Pytheas som inneholder breddegrader beregnet fra solhøydemålinger. Det finnes andre sitater som på forskjellig vis forteller noe om Tule og hvor langt nord han seilte før han snudde. Vi skal ta for oss noen av disse.

Polpunktet på himmelen var interessant på denne tiden og som astronom studerte Hipparch dette fra Rhodos. Når det gjelder Polpunktet viser han til Pytheas i sine kommentarer til Phenomena av Aratos og Eudoxos i avsnitt 1.4.1.

...I sannhet når det gjelder nordpolen vet ikke Eudoxos hva han snakker om når han påstår at det er en bestemt stjerne som alltid er på samme sted og at denne stjernen er himmelens polpunkt. Ingen stjerne ligger på himmelens pol, i stedet er det en tom flekk med 3 stjerner i nærheten. Stedet som definerer polen vises av disse stjernene som en firesidet figur – eksakt slik Massalieten Pytheas har skrevet.

Pytheas observerte stjernehimmlen fra Tule og kunne derfor lettere se at stjernene beveget seg i sirkelbaner rundt et senter på himmelen om natten. I senteret fantes ingen synlig stjerne som sto stille slik den måtte ha gjort hvis den hadde ligget i polpunktet. Observasjonen forutsatte at han var langt nord og at det var natt og mørkt da han observerte det. Hipparch ante at det var slik fra sitt observasjonssted på Rhodos. Beregninger på datamaskin som viser polpunktet og stjernenes posisjon 350 år før Kristus bekrefter utsagnet til Pytheas. Vi skal så referere et par sitater om Pytheas fra Strabo. I Geographia, avsnitt 2.4.1 :

...Polybios sier at mange mennesker er ført på villspor av Pytheas først ved utsagnet om at han krysset Britannia og at omkretsen av Britannia er mer enn 40000 stadier. I tillegg beskrev han fenomener fra Tule der det verken var jord, sjø eller damp, men en slags blanding av dette som han kaller en "havlunge" der han sier jord, sjø og alle ting gikk i ett, blandet sammen slik at det var umulig å trenge videre til fots eller med skip. Denne havlunga hadde han selv sett.....

Havlunga må ha vært et fenomen som var ukjent i sydlige land og som opptrådte i forbindelse med sjøen. Kanskje har Pytheas på vinterstid sett frostrøyken stå som en vegg i fjorden. Sjøen forsvant under og over stakk fjellknauser og topper opp av tåken. Slik kunne det oppleves som en blanding av sjø, land og tåke. Frostrøyken oppstår når sjøen er varmere enn lufta. Derfor er den stort sett ukjent i Middelhavslandene. Pytheas språk hadde ikke noe ord for dette fenomenet, derfor kalte han det Havlunge.

Pytheas oppgir lengden av seilingsruten rundt Britannia til å være 40000 stadier, som er ca. 720 norske mil. Det var lengden av ruten fra Gaia Soros langs den Europeiske nordkyst opp til Thy på Nordjylland, videre over til Lista og nordover langs Norskekysten til Trøndelag.

Derfra tilbake sørvest over havet til Skottland og sørover langs den Engelske østkyst og over kanalen til Gaia Soros, Boulogne sur Maire. I luftlinje er dette ca. 400 mil. Tar vi med avstikkerne fra Lista til Oslofjordområdet og fra Trøndelag til Helgeland tur/retur, og i stedet for luftlinje tenker oss en seilas som følger kysten og dens bukter er Pytheas lengde på seilingsruten rundt Britannia nær opp til virkeligheten.

I litteratur som finnes om Pytheas har man ikke forstått hvordan de gamle definerte Britannia. Britannia var landområdene øst og vest for Nordsjøen på Pytheas tid og i Romertiden. Øya England kaltes Albion. Når Romerne skrev om Britannia inbefattet det både England og Norge.

I avsnitt 4.5.5. angriper Strabo igjen :

...Når det gjelder Tule er informasjonen enda mer uklar fordi det er så langt vekk, da dette er stedet de som skriver plasserer som det fjerneste av alle steder. De ting Pytheas sier om stedet og andre steder i nærheten har han diktet opp alt sammen. Det er klart ut fra hans kommentarer om kjente områder. Han løy om alt dette som vi har sagt tidligere så det er klart han lyver enda mer om disse stedene. Når det gjelder himmelfenomenene og de matematiske teorier ser det ut som han har fortalt fakta. Når det gjelder menneskene som bor i disse kalde områder sier han at den samme situasjon gjelder for frukt og dyr nemlig at noen mangler fullstendig og at det er lite av andre og at menneskene livnærer seg av hirse og andre planter, frukter og røtter. Blant disse som har litt korn og honning blir drikken man lager av dette høyt skattet. Kornet, siden de ikke har klare dager med solskinn, tresker de i store hus etter å ha samlet aksene sammen, for treskeplasser utendørs er ubrukelige på grunn av mye regnvær og mangel på sol....

Vi skal kommentere et par opplysninger fordi de forteller noe om hvor Tule var. Pytheas forteller at innbyggerne blant annet levde av *Hirse*. Så vidt jeg vet dyrket man ikke hirse i England. I Norge ble den brukt til mat på denne tiden. *Honning* fantes i Norge men ikke på Island. Av korn og honning laget innbyggerne *Mjød*. Mjød var Gallernes drikk på denne tiden. Pytheas opplysninger passer med Norge ikke med Island og England. Når det gjelder Island er det vanskelig å forstå at noen kan tro det var der han var mer enn 1000 år før menneskene kom dit. Skriftlige og arkeologiske kilder viser at det ikke var mennesker på Island før 700 år etter Kristus. Hvem var det da som dyrket hirse og viste han hvor solen var om natten 1000 år tidligere.

Strabos oppfatning var at Kelterne bodde vest for Rhinen. Øst for elva bodde Skyter. Disse landene var helt uten interesse for ham fordi han anså dem for å være ubeboelige. Han mente folk bare kunne bo der det vokste vindruer. Derfor ble dyrkbar jord kalt *Vin-gea*, *Vin-land*. Han kommenterer på ny Pytheas beretning om Thule i avsnitt 7.3.1 og 2.4.2 :

I mangel av kjennskap til disse områder må en nevne den som oppfant de Ripæiske fjell og Hyperboreerne så vel som alle de andre løgnene Massalieren Pytheas fortalte om kystlinjen i dette området der han brukte astronomiske notater og matematikk.....

.....Pytheas sier at han har sett alle områder i Nordeuropa helt til verdens ende noe et menneske ikke ville tro på selv om Hermes selv fortalte det.....

De Ripæiske fjell lå langs kanten av Europa ytterst mot havet i nord. Pytheas hadde gitt disse fjellene dette navnet som betyr *Randfjellene eller Kantfjellene*. *Hyperboreerne* som bodde der var de som bor nord for nordavinden. Grekerne sa at sønnavind kom fra retning sola, sola var i sør. Hos Hyperboreerne blåste det alltid sønnavind fordi sola var oppe hele døgnet. All vind kom fra sola. Menneskene her bodde derfor ovenfor nordavinden Boreas, der det var midnattsol. Strabo sier derfor indirekte at Pytheas hadde skrevet at det bodde mennesker der det var midnattssol og at han hadde besøkt dem og sett områdene helt til verdens ende. Det betyr at han hadde vært så langt at han hadde sett kystlinjen snu og fortsette i en sørlig retning. Han hadde seilt rundt *Finnmarks nordligste område* før han vendte. Vi skal så ta med det som synes å ha vært Pytheas avsluttende ord i hans bok På havet. Strabo skriver i avsnitt 2.41.:

.....Dette er da påstandene til Pytheas. Og etter at han hadde returnert fra disse områder skriver han at han på nytt reiste langs hele den europeiske Atlanterhavskysten fra Gades og så langt som til Tanais.....

”Hørt for tull” snerrer Strabo. For datidens mennesker lå Gades i Spania. Det var umulig å seile langs den nordeuropeiske atlanterhavskysten til de *Tanais* Strabo kjente. Ikke rart at han var oppbrakt. Men grunnen var at han manglet kunnskaper. *Tanais* var et navn Daner og Fauker brukte om viktige steder. Pytheas brukte dette navnet om endepunktet for sin ekspedisjon. Går vi til ytterpunktet for hans reise finner vi både et sted, et distrikt og en elv som fremdeles heter *Tana*. Legger vi til Faukenes -is endelse blir navnet *Tanais*. Navnet sannsynliggjør at *Pytheas kom til Øst-finnmark* på sin reise før han snudde skipene for å dra tilbake. Kanskje var det han som ga navnet *Tana*. At navnet er bevart uendret til vår tid indikerer at *Faukene* hadde aktiviteter i området over lengre tid noe som medførte at navnet ble innarbeidet.

Vi har et annet sted vest for Tana som utviklet seg til et senter for jakt og fangst samtidig, nemlig *Alta*. Helleristningene med *Fokeiske skip* og fangstscener på Hjemlukt vitner om dette. Navnet *Alta* er gammel latin og betyr *øverst eller høyest*. Disse områder gikk under navnet *Ultima Tule*. Vi skal avslutte med et sitat fra Plinius der Pytheas ikke er spesielt nevnt men der opplysningen allikevel kan stamme fra ham.

.....En dags reise fra Tule ligger den frosne sjø som noen kaller Cronian.....

Mange har spekulert på hvor denne sjøen kan ha ligget. Slik beskrivelsen er må den ha vært tilfrosset store deler av året. *Kvitsjøen* fikk sitt navn fordi den er tilfrosset. Det er tenkelig at Pytheas under oppholdet i Finnmark har gjort en avstikker til Kvitsjøen. Vi skal huske at man før hans tid betraktet det *Kaspiske hav* som et innhav. Etter Pytheas trodde man at det hadde utløp til havet som lå rundt jorden. Grunnen til det kan ha vært at Pytheas hadde rapportert om Kvitsjøen som strakte seg sydover fra Oceanet. Noen kan ut fra det ha antatt at Kvitsjøen var en del av det Kaspiske hav.

Vi sitter nå med en skisse av Pytheas reiserute basert på beregnede breddegrader fra Hipparch og stedsnavn fra andre antikke kilder:

Navn	Breddegrad	Målemetode	Navn
Marseilles	43*12'	Gnomon	
Le Yaudet	48*42'	”	
Gaia Soros	50*50'	”	”
Balcis/Walkeren	52*12'	”	”
Helgoland	54*14'	”	
Ringkøbing/Dejbjerg	56*12'	”	
Vanonia/Vanse	58*17'	”	”
Abalos nesos/Avaldsnes	59*	”	“
Bergen/Gulen	61*20'	”	
Tule/Trøndelag	ca. 62*	Dagens lengde	
Dønna/Polarsirkelen	Ca. 66*	”	
Tanais/Tana			”
Kvitsjøen			” + egenskap

Pytheas rapportering tilbake til Massalia, Agde og Narvo førte til ny kolonisering og overføring av ressurser til områder i Norge der metaller kunne utvinnes. Slaver ble sendt nordover med Fokeiske skip fra Iberia, Gallia og Italia. Fokene kjøpte slaver på de Romerske markeder der tilgangen på *Etrusker* og *Sikiler* over lang tid var god. Plutarchs opplysning om Etrusker som ble bosatt nær Hyperboreerne kan bunne i dette.

En av portene til Sørnorge var *Vanse* på Lista. Her fikk slavene det første inntrykk av landet de skulle arbeide og dø i. Derfra ble noen sendt vestover til Ryfylke der tinnutvinningen ble utvidet. Andre ble sendt østover og landsatt forskjellige steder langs kysten øst til våre

dagers *Hunn og Idd. Agder* fikk navn etter *byen Agde* vest for Massalia som drev råvareutvinning på denne strekningen sammen med Ebuovicer fra Rhinområdet.

Massalias gud var *Apollo* og byens symbol var *solhjulet* med de 4 eiker. Fokeerne tok landet i besittelse for Massalia ved å hugge solhjulet med de 4 eiker inn i berget. Symbolet vitner om Fokeiske besittelser i Norge. Solhjulet brukte de og på myntene de preget slik Fig. 17. viser, der bokstavene *MA* er preget inn. Fig. 18. viser helleristningen på *Solberg ved Skjeberg* med Fokeiske skip, under dem Barlindtreet som var Eburonenes symbol, og solhjulet, Massalias merke. Vi ser *to greske bokstaver Pi, Pytheas signatur*. Disse symbolene forteller om fokeiske besittelser, med kolonister fra områdene mellom Mösa og Rhinens nedre løp. De som laget ristningene kom fra Massalia og Rhinmunningen. Stedet viet de til Massalias beskytter Sol og kalte det *Sol bergos* som i dag er blitt Solberg. Ristningen kan være fra ca. 330 før Kristus og forteller om et samarbeidsprosjekt mellom Eburoner og Massalier der hensikten kan ha vært å gjenoppta tinn- og kobber-utvinning og sette i gang bronsestøping der Danene tidligere hadde drevet slik virksomhet. I 2014 er en ny helleristning med solhjul funnet ved Haugesund. Den viser fokeisk tilstedeværelse på Karmøy, deres *Aballos neso*. På Fossum ved Skien finnes flere solhjul. Da Massalia år 121 f.Kr. gled inn under Romerriket fulgte deres besittelser i Norge også med. Mer enn 100 år senere deporterte keiser Augustus Hader til Norge. Med det startet en ekspanderende romersk jernutvinning i Norge.

Ristningen på Solberg er en av mange i dette området. De vitner om kontinuerlig Massalisk aktivitet her på overgangen mellom Bronsealder og Jernalder. Ekspedisjoner dro inn i landet etter metaller. Myrene inneholdt jernmalm, direkte jernutvinning startet nå

Pytheas reiseruter er vist i kartet Fig. 19. side 109. Den informasjonen han formidlet førte til gjenopptagelse og utvidelse av en primitiv industri i Norge. På noen steder langs kysten ble tinnutvinning startet opp på nytt eller utvidet slik som i Ryfylke og Østfold der den fra nå av foregikk i større skala. Navnene *Uburen* og *Landa* på Forsand forteller at slavene var *Vetticones* fra Bætia i Spania. Ubur var deres ord for jur. Her var et av morsgudinnens jur/bryst fra hvilket hun skjenket tinned som i Vettesnes språk var *Lata. Obolen* var den minste mynt i Grekernes myntsystem. På forsiden var Appollos hode, på baksiden solhjulet med de latinske bokstaver *MA* for Massalia. Se fig.17.

Fig. 17. Obol, Massalia. Ca. 400 f.Kr.. Solhjulet var Massalias byvåpen.

Fig. 18. Helleristningen fra Solberg ved Skjeberg.

Nederst til høyre liten barlind mellom stor barlind og et solhjul der vi skimter noe av **M** i **MA**. Øverst til venstre **Pytheas** signatur **Priamos Pytheas, pi pi**. Skipene: fokeiske konturer, seiler mot venstre, rambukk. Stevnene: oppover, innover, to akterstavner. Barlinden var Ebuovikenes stammetre. Phyteas satte Massalias merke på landområdet og tok det i besittelse sammen med Eburoner fra Gallia.

- Hipparch: Antikkens største astronom. Født i Nicæa i dagens Tyrkia 190, død på Rhodos 120 f.Kr.
 Timæus: Ca. 345 – 250 f.Kr.. Gresk historiker født på Sicilia som levde i Athen men døde på Sicilia.
 Geminus: Gresk matematiker og astronom som arbeidet på Rhodos ca. år 100 – 50 f.Kr..
 Xenophon: Geograf, fra Lampsakos på sørsiden av Dardanellene. I dag heter stedet Lapseki.
 Pythagoras: Gresk filosof og matematiker, 580 – 490 f.Kr. Født på Samos, virket i Kroton i Søritalia.
 Samos: Gresk øy i det nordlige Egeerhav, utenfor kysten av Tyrkia.
 Kroton: By i Kalabria, Søritalia. Grunnlagt av greske kolonister ca. 710 f.Kr..
 Bordigala: Gammelt navn på byen Bordeaux i Vestfrankrike.
 Aristarchos: Gresk astronom/matematiker 310 – 230 f.Kr.. Satte solen i sentrum i stedet for jorden.
 Eudoxos: Gresk astronom/matematiker 410 – 347 f.Kr. fra Cnidos i dagens Tyrkia.
 Den første som beskrev planetenes baner rundt solen.
 Tolosa: Dagens Toulouse i Sørfrankrike.
 Korvilon: Antikk havneby på den franske vestkyst. Eksakt beliggenhet er i dag ukjent.
 Aratos: Gresk dikter 315 – 240 f.Kr.. Skrev om Eudoxos teorier i verseform.
- Se f. Eks. : B. Cunliffe. The extraordinary Voyage of Pytheas the greek. The Penguin Press.
 Ch.H. Roseman. Pytheas of Massalia. On the Ocean. Ares Publishers, Inc., Chicago.
 H.J.Mette. Pytheas von Massalia. Walter De Gruyter & Co, Berlin.
 S. Radt. Strabons Geographika. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
 E.R. Dicks. Geographical Fragments of Hipparchus. Athlone Press, London.
 C. Plinius Secundus d. ä. Artemis & Winkler, München.
 O.A.W. Dilke. Greek & Roman Maps.
 Strabon. Erdbeschreibung. Tysk v. Ch. G. Groskurd. Berlin u. Stettin 1831.
 Ny utgave 1988. Olms Verlag, Hildesheim-Zürich-New York.

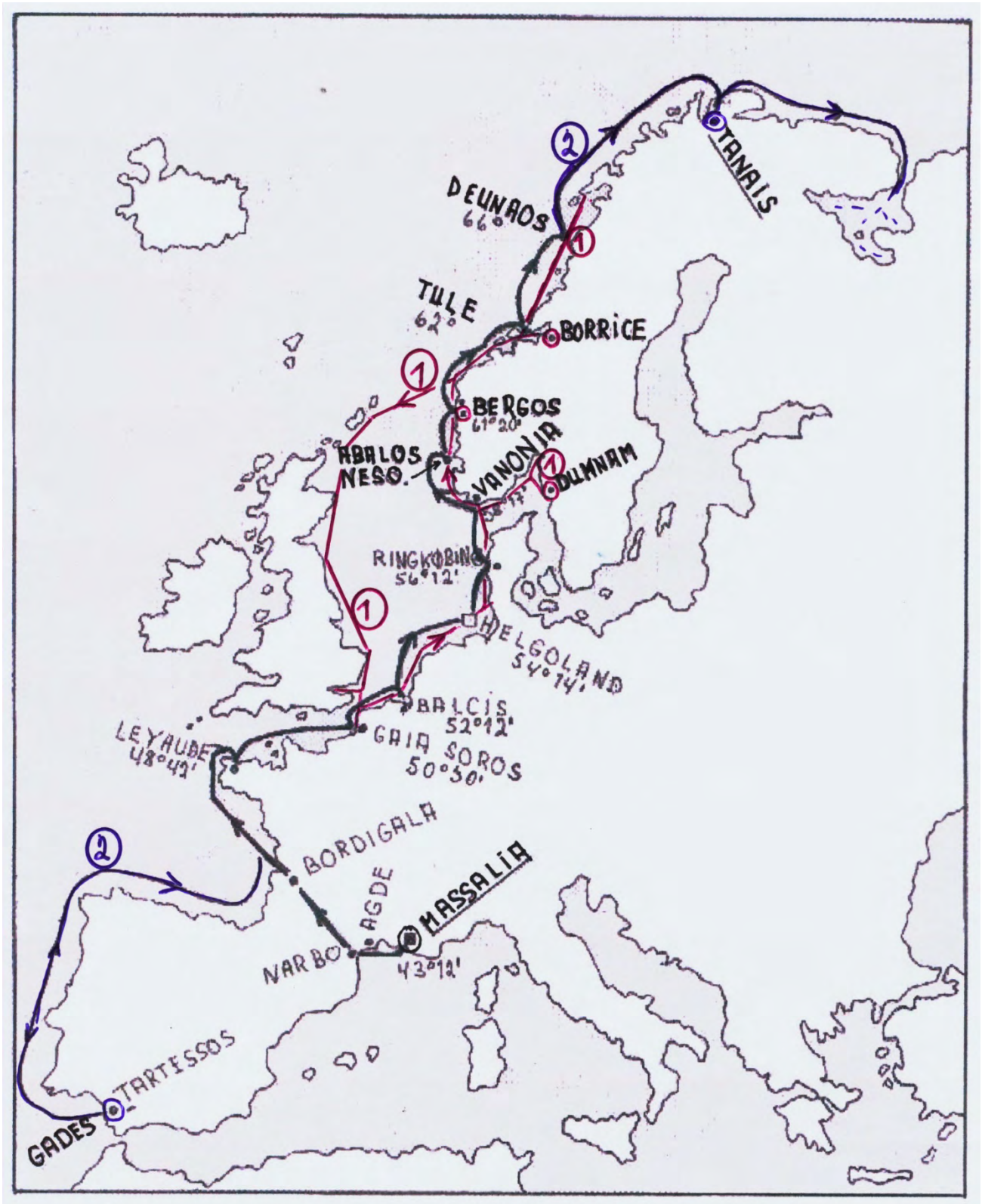

Fig. 19. Pytheas reiseruter fra Massalia til Norge år 340 - 320 f.Kr.
 Rød strek merket 1: Seilingsruten rundt Britannia.
 Blå strek merket 2 : Seilingen fra Gades til Tanais og Kvitsjøen.

4.2.1. Fokeiske navn langs Norskekysten.

Norsk	Fokeisk	Tydning
Orkanger Hitra/Hydra	<i>Orcas+anger</i> <i>Hitra/Hydra.</i>	<i>Spekkhoggerfjorden</i> I faukenes mytologi var Hitra eller Hydra et enormt uhyre med 9 hoder. Hogg man av et hode vokste det straks ut et nytt. Øyer der det fantes verdifulle varer eller som lå ved innseilingen til slike steder ga man dette navnet for å skremme andre fra å oppsøke stedene.
Leka	<i>Leka</i>	Den som skjuler, beskytter og verger. Øya Leka fikk dette navnet etter et fokeisk skipsforlis der mannskapet berget livet i en hule. Malerier i hulen viser Massalias merke, et gresk kors i et hjul. Solsemhula.
Vega	<i>Vega</i>	I faukenes mytologi ga Apollo lyren til Orfeus som ble en mester i å spille. Han ble drept av trakiske kvinner som kastet lyren og liket i elven Hebros. Lyren ble fisket opp av Zeus og plassert på himmelen. Juvelen på håndtaket, stjernen Vega, er en av de mest lyssterke stjerner. Faukene ga øya navnet Vega fordi fjellene i lyset av midnattssolen lyste som juvelen Vega på himmelen.
Dønna:	<i>Deunaos</i>	Gudens hjem. Solguden Apollo, lysets gud var faukenes viktigste gud. Her opplevde fauker at solen var synlig hele døgnet. Derfor fikk øya navnet gudens hjem. De var i solgudens land, hellig land > Helgeland.
Tana	<i>Tanais</i>	Stedsnavn faukene brukte for å ære sin morsgudinne.
Tananger	<i>Tanais+anger</i>	Tanafjorden. Gudinnens fjord.
Hålogaland	<i>hali-gea</i>	Fiskerilandet.
Lofoten:	<i>Lofos.</i>	Rygg, fjellrygg.
Sotra:	<i>Soteria.</i>	Den som reddet eller frelste
Lade	<i>Lade.</i>	Lade var det siste sted faukene forlot i Lilleasia.
Fauske:	<i>Focei scepi</i>	Sted der faukene var i ly for været og skjult for fiender.
Sykkylven:	<i>Sikil-vin</i>	Vin-endelsen betegnet dyrket eller dyrkbar jord. Kan bety at sikiler fra Sikiløy, Sicilia, dyrket jorda der. Sikil-jord.
Agder:	<i>Agde.</i>	Er avledet av bynavnet Agde
Leia	<i>Leda</i>	Leda var i faukenes mytologi gudinnen som viste sjøfarende veien. Skips-leia nordover har navn etter henne. Leda > Leia.
Kjartan	<i>Kjerso-tan</i>	Nanet Halvdan i faukenes språk

4.3. Romerske skriftlige fragmenter om Skandinavia.

Vi er nå fremme ved siste århundre f.Kr. og skal gå gjennom fragmenter av det som ble skrevet om Norge og våre havområder i Romertiden. For de fleste er dette ukjent stoff. Konklusjonen vi til slutt vil kunne trekke er at Daner, Fauker og til sist Romerne seilte til Norge for å utvinne og transportere hjem metaller. Romerne dekket mye av sitt behov for jern og stål i Norge. Legio IX Hispana, legionen som forsvant fra historien og York år 108, deltok i oppbyggingen av og jernproduksjon i Norge. Østlandsområdet, Romernes Britannia Caesariensis, lå direkte under keiseren og ble i begynnelsen styrt fra keiserbyen Eburacum, Jorvik → York som senere fikk en underavdeling på Jorvik-stad → Jorekstad ved Lillehammer. York ble senere vikingenes by i England.

4.3.1. Augustus flåtebesøk.

Under felttoget i Gallia avla *Cæsar* Britene et besøk år 57 f.Kr.. Sør for London ligger åsområdet *The Weald*. På *Cæsars* tid utvant man jern fra sideritmalm i liten skala her. Da Romerne under *Claudius* erobret England ekspanderte produksjonen. Man antar at det årlig ble produsert mellom 100 og 200 tonn jern her så lenge Romerne hadde kontrollen. Men dette var langt fra tilstrekkelig til å forsyne rikets nordvestlige områder med jern og stål. Derfor undersøkte den Romerske flåte områdene øst for *Tocaledoniahavet* for jern fra keiser Augustus tid. Vi kjenner ham fra innledningen i juleevangeliet, og folketellingen i Syria for å få et sikrere grunnlag for beskatning der *Quirinius* var prokurator, men hans aktiviteter i Nordeuropa og ekspedisjonen til våre kystområder er ukjent for de fleste.

Skriftlige bruddstykker sannsynliggjør at *Classis Britannica* seilte til Norge. Hva som interesserte her står det intet om men det er naturlig å tenke seg at de videreførte Faukenes aktiviteter. Av metallene var det først og fremst jernet som var av interesse. *Augustus* ønsket å bygge opp en industriell organisasjon for produksjon av jern for utskipning fra havner ved Oslofjorden. *Plinius* forteller at *Romerne hadde besatt 23 øyer mellom Skagen og Rhinmunningen* med våpen. Seilingsruten fra Sørnorge til Rhinmunningen gikk dermed langs en kyst Rom kontrollerte. Det gjorde transporten av jern relativt trygg for overfall.

Augustus hadde selv ingen sønner. For å forsyne riket med en keiser etter sin død adopterte han *Drusus* og *Tiberius*, unge menn av samme slekt. De fikk sin ilddåp i felttogene som inlemmet Sveits og Østerrike i Romerriket. Senere gjorde de tjeneste i Panjonia, Ungarn, og i Germania. Der tilbrakte de en periode det meste av sin tid.

Drusus var utsett til ny keiser men døde i en ulykke ved Elben. *Tiberius* overtok hans rolle både som tronarving og som leder av legionene i nedre Germania ved Rhinmunningen. Hans nærmeste medarbeidere der var sjøoffiseren *Canute*, *Knut*, og feltherren *Gaius Silius*. Sistnevnte ble senere som stattholder i Germania tvunget til å ta sitt eget liv av *Tiberius* fordi han var for dyktig og frittalende.

Ved år 0 vurderte Augustus alternative utvidelser av riket i nord. Rhin-grensen som var fastlagt av Cæsar var ingen naturlig grense hva befolkning angikk. Det bodde Germaner både øst og vest for elva. Det var en av grunnene til at Augustus ønsket å flytte grensen. Til da var det foretatt rekognoseringstokter fra Rhinen og østover langs elva Lippe. *Augustus ønsket og å sikre kystene i nord.* Tanken var at grensen skulle gå fra dagens Wismar via Schwerin til Elben. Dermed ville den *Kimbriske halvø* bli en del av Romerriket. Landet i øst var dyrkbart mens landet i nord hadde forsynt Faukene med tinn og jern. Men man trengte mer og sikrere informasjon. *En ekspedisjon ledet av Tiberius dro derfor våren år 4 ut fra Rhinmunningen og østover langs Nordsjøkysten.* Deler av den var borte i 3 år og returnerte sommeren år 7 etter å ha besøkt til dels svært fjerne farvann.

En del av flåten rodde opp Elben så langt som til dagens Danneberg. De ble fulgt av tropper som kom over land. Denne del av ekspedisjonen undersøkte de tyske områder mellom Østersjøen og Thüringen og ble ledet av Tiberius. Resten av flåten fulgte seilingsruten opp langs Jyllands vestkyst til Limfjorden. Der delte flåten seg.

En del dro under Silius kommando ned langs Jyllands østkyst så langt som til våre dagers Kiel og Schwerin. Derfra seilte den over til Sverige og fulgte vestkysten nordover forbi Båhuslæn til Oslofjorden for så å fortsette sørvestover langs Vestfoldkysten og Agder til Lista og derfra mot syd over Skagerak tilbake til Nordjylland langs Faukenes rute. Underveis hadde Silius møter med representanter for de ledende stammer i området. Denne del av ekspedisjonen besøkte steder der Faukene hadde hentet tinn, kopper og jern.

Under Canutes kommando fulgte noen skip Pytheas rute nordover langs Vestlandskysten for å skaffe førstehåndsinformasjon om Europas nordligste områder. Denne del av flåten var borte i 3 år hvilket sier noe om avstandene den tilbakela. Den besøkte tinnfeltene i Boknfjorden, og Trøndelag der det var betydelige drivverdige jernmalforekomster.

Befolkningen i Sørskandinavia kjente til den Romerske stridsmakt. Flyktninger fra Gallia som var kommet direkte eller via England hadde fortalt om overmakten. De Romerske legioner var fryktet. Intet var uprøvd for å få gudenes beskyttelse. Myrlikene som er funnet i England og Danmark vitner om denne frykt.

To skriftlige fragmenter forteller om ekspedisjonen. *Keiser Augustus gravskrift* ble gjenfunnet i Ankara i Tyrkia. Innskriften er forholdsvis kort. Den nevner de hendelser i Augustus liv som han selv så som de viktigste. På *Monumentum Ancyranum* står følgende å lese om ekspedisjonen til Skandinavia :

.....Min flåte seilte over havet fra Rhinmunningen mot soloppgangen til Kimbrernes ytterste grense hvor til vands eller til lands en Romer aldri tidligere har vært. Kimbrer, Haruder, Semnoner og andre Germanske folkeslag i samme område ba gjennom utsendinger om mitt vennskap og det Romerske folks vennskap.....

At disse folk ba om Romernes vennskap betyr i praksis at de underkastet seg Rom og inngikk et samarbeid. Kimbrerne som nevnes først bodde på østkysten av Jylland i *Himmerland sør for Ålborg*. Lenger sør på østkysten og på øyene finner vi de som er kalt *Haruder*. Sør for

dem bodde Gambrer som var en Kimbrisk gren. *Semnonene* bodde i Nordtyskland fra Elben til Østersjøen. De var en av de mektigste stammer i sveverforbundet som besto av germanske stammer. Stammene på Jylland og i Nordtyskland sto heretter i et klientforhold til Rom. På Vestjylland er ingen nevnt. Her hadde Daner og Galliske folk makten. Nordøst for Limfjorden mot Skagen bodde *Vender*. De var beslektet med folk som dengang bodde i Italia, og samarbeidet med Rom. Blant ekspedisjonens deltagere var Vender og etterkommere etter Kimbrer som hadde deltatt i vandringsen til Italia. De snakket de lokale språk og fungerte som tolker.

Det andre skriftlige fragment som nevner ekspedisjonen finnes hos *Velleius Paterculus* som deltok som offiser under Tiberius på ekspedisjonen til Elben. Han tjenestgjorde som rytteroberst og var øyenvitne til flåteferden. Han skrev 2 bøker som utkom i år 29 e. Kristus. Han var ved Elben og skrev følgende :

...Og endog hit seilte vår flåte takket være vår feltherres vidunderlige hell og vidsyn idet man overholdt det avtalte tidspunkt. Flåten som hadde seilt forbi det Kimbriske horn og hadde vært i alle oceanets bukter. Den kom fra et ukjent hav man tidligere aldri hadde hørt om og rodde nå mot strømmen opp Elben. Den hadde seiret over en rekke folk og sluttet seg nå til den Romerske hær og Cæsaren med en mengde matnyttige informasjonen.

Oceanet var havet langs kanten av jordskiva i nord. Flåten hadde vært i havets bukter der den største var Skagerak/Østersjøen. Romerne hadde beseiret en rekke folk. Det *Kimbriske horn* var det navn Romerne brukte om *Jylland*. Navnet var gitt fordi de fryktede Kimbrer som mer enn hundre år tidligere veltet ned over Europa var kommet herfra. Det ukjente nyoppdagede hav var havet nordover langs norskekysten. Etter ekspedisjonens rapport flyttet Augustus som et første skritt grensen fra Rhinen til Elben i år 7.

Fig. 28.

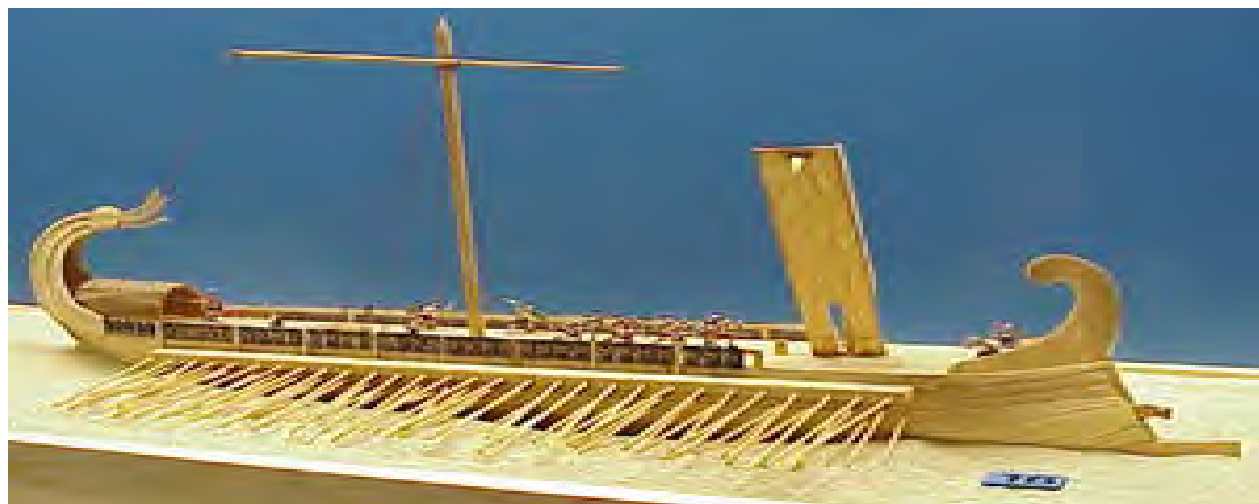
Sølvbegrene fra Lolland

Dermed ble det Nordvestgermanske område inkludert Cheruskerne stammeområde som i dag tilsvarer Westfahlen lagt under Rom. Jylland og kystområdene mot Skagerak og Kattegat, som Romerne kalte *Sinus Codanus*, ble klientområder. Fig. 28 over, viser *sølvbegrene fra Lolland* der navnet *Silius* er risset inn. Romerne benyttet slike gaver i sitt diplomati. Dette er en gave *Silius* overrakte en lokal høvding under flåteferden. Høvdingen

tok gaven med seg i graven. Fig. 29. viser ristning av romersk skip ved Skjeberg øverst. Under en gjenoppbygget modell av et romersk krigsskip.

Bjørnstadskipet. Med bordingslemmer/Korax for og akter --> romersk skip

Romersk krigsskip. Siste århundre f.Kr.. Bordingsbro/Korax på forskipet for å entre fiendeskip.

Fig. 29.

- Drusus: Nero Claudius Drusus 38 f.Kr.–9 e.Kr. Romersk politiker/hærfører. Augustus stesønn.
 Tiberius: Tiberius Caesar Augustus 42 f.Kr.–37e.Kr. Rom. Politiker/hærfører. Augustus adoptiv-sønn.
 Romersk keiser fra år 14 – 37 e.Kr.
 Monumentum Ancyranum: Keiser Augustus viktigste gjerninger ble skrevet på bronsestolper. En av de best bevarte med tilnærmet fullstendig tekst ble gjenfunnet i Ankara i Tyrkia
 Se f. Eks.: V. Paternus. Historia Romana. Philipp Reclam Jun. , Stuttgart.
 Res Gestae of Augustus pkt. 26. Monumentum Ancyranum.

4.3.2. Pomponius Melas Geografibok.

Også i Romertiden fantes det skoler og lærebøker. En av de eldste som er bevart er Melas geografibok. For Romertidens elever var dette pirrende lesning som egget utferdstrangen. Like interessant er boken for oss fordi den gir oss innsyn i Romernes verden og ikke minst fordi den forteller litt om vårt land og menneskene som bodde langs kysten. Men næringslivet er aldri nevnt.

*Pomponius Mela var geograf og vokste opp i Tingentera like ved Gibraltar kort etter år null. Tingentera var en sjøfartsby grunnlagt av Fønikerne. Hans oppvekst ved et av datidens mest trafikerte sund vakte hans interesse og pirret hans nysgjerrighet for verden. Sjøfolkene han kom i kontakt med kunne fortelle fengslende historier om fremmede folk og fjerne hav og land. Hans bok *De chorographia*, geografibok, utkom år 43 e.Kr. kort etter at keiser Claudius hadde gått i land i England og startet erobringen av de sørøstlige deler av øya. Mela skriver også noen linjer om våre områder. Det er tvilsomt om han selv hadde vært i Nordeuropa men kontakten han hadde med seilende folk samt det skriftlige materiale han hadde tilgang til gjorde at han visste mye om landene i nord. Han skriver om Sørskandinavia:*

.....På andre siden av Elben er den mektige Co-danske havbukta som er oppfylt av store og små øyer. Havet som omslutter disse vider seg ikke noe sted bredt ut og ligner ingen steder på et hav. Tvertimot er det, da vannløpene overalt går mellom øyer, ofte slik at man mister oversikten over havets utbredelse, det er usammenhengende, oppdelt i mange løp. Der det vasker kystene på begge sider omslutter det øyer som ikke ligger langt fra hverandre og det har overalt omtrent samme bredde. Det flyter trangt som en fjordarm. Deretter bøyer det seg innover og begrenses av langstrakte kyster. Ved denne bukta bor Kimbrer og Teutoner ytterst. I Germania på den andre siden Hermioner. I denne havbukta som jeg har kalt den Co-danske rager øya Sca-danovia frem som idag bebos av Teutoner. Den overtreffer ved sin fruktbarhet og sin størrelse andre øyer.....

Romerne oppfattet ikke Skagerak og Østersjøen som hav men som en bukta som gikk i en bue inn fra Oceanet og skilte Jylland og det østlige Germania fra Sørskandinavia. Mela beskriver de danske beltene og øyene og hvordan bukta bøyer mot vest mellom Danmark og Norge når en kommer fra Østersjøen. På vestbredden av bukten, på Jylland, bor Kimbrer. På øst- og nordsiden i Båhuslän og Oslofjordområdet bor Teutoner. Langs den nordtyske Østersjøkyst bor Hermioner. Mela skriver følgende om Tule :

.....Thyle ligger ovenfor Belgernes kyster og er nevnt av våre og greske forfattere. Fordi solen her står opp for deretter å gå sent ned er nettene svært korte. Mens de om vinteren er så mørke som andre steder er de om sommeren lyse fordi solen på denne tid hever seg høyere og selv om den ikke kan sees lyser den opp omgivelsene. På den tid da dag og natt er like

lange er det overhodet ikke natt fordi solen da er tydelig synlig og ikke bare dens glans men hele solen viser seg....

Mela kaller innbyggerne langs vestlandskysten Belger. De var av samme folk og hadde samme språk og guder som stammene i Gallia Belgica. Han sier at Tule ligger nord for Belgerne. Tule var på Melas tid Trøndelag og kysten lenger nord. Lengst nord skinner midnattssolen. Den har gjort inntrykk på Mela og andre som skriver om den.

Han er den første vi kjenner som benytter navnet *Danovia* om *Jyllands vestkyst* og *Scandanovia* om Skandinavia. Navnet *Danovia* forteller at Daner satt med makten på Vestjylland ved år null. Navnet *Scandanovia* betyr landet ovenfor eller bortenfor *Danovia*. Da som nå var nordover lik oppover. Mela skriver om *områdene nordover til Nordland, Finnmark og Kvitsjøen:*

.....Disse områdene ligger nær mot Asia og bebos av folkeslag som nesten alle er Belger. Nærmest Asiakysten bor de som med ett navn kalles Hyperboreer som er de som bor ovenfor nordavinden og de Ripæiske fjell der solen ikke som hos oss daglig står opp og går ned, men ved vårjevndøgn står opp for først å gå ned om høsten. Derfor er det hos dem i ett strekk en 6 måneder lang dag og likeså en 6 måneder lang natt.

Landet er smalt, solrikt og i og for seg fruktbart. Innbyggerne er ytterst rettskafne og lever lenger og lykkeligere enn alle andre dødelige. De gleder seg over festlig fritid og kjenner hverken krig eller trette .....

Det kaspiske hav baner seg her vei innover i landet i en arm som er smal og lang. Så snart det har funnet sitt leie deler det seg i tre bukter.....

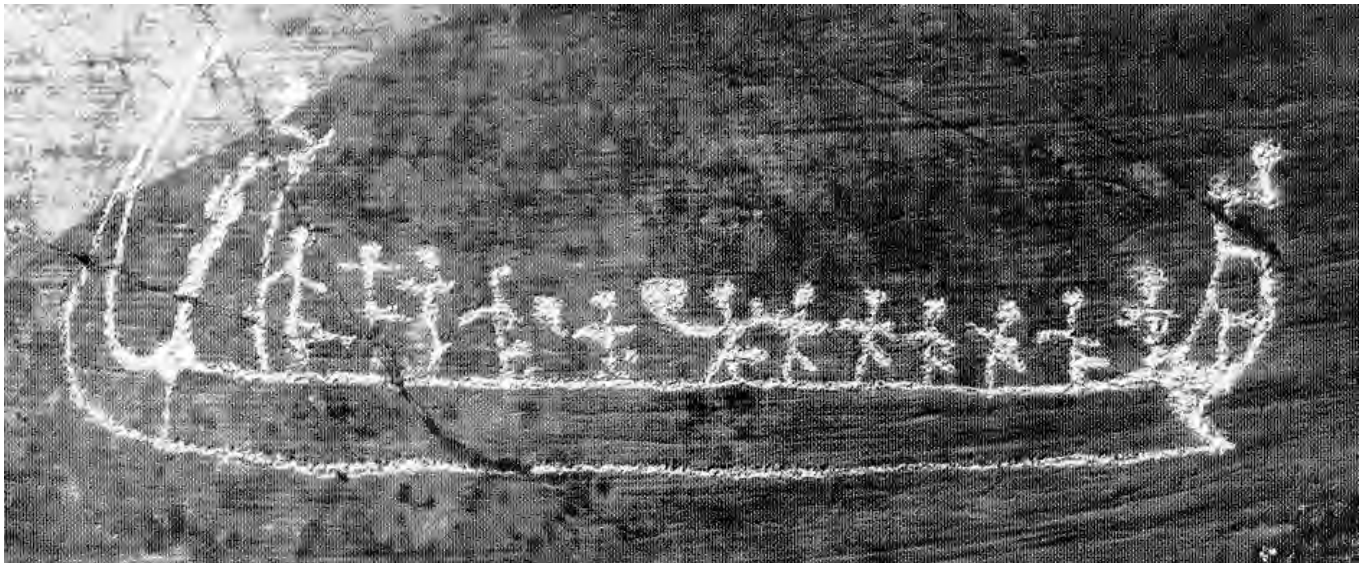
Mela forteller om steder, folk og natur langs en seilingsrute. Det han skriver om våre områder er siste del av beskrivelsen av ruten som gikk fra Gibraltar nordover langs Europas kyst, opp langs vestkysten av Jylland og derfra over til Lista rundt Rogaland og opp forbi Vestlandet og Trøndelag til Helgeland og Finnmark helt til innseilingen i Kvitsjøen. Der var grensen til Asia. Forholdene innover i landet kjente Mela lite til. Derfor trodde han Kvitsjøen var innløpet til det kaspiske hav. På Melas tid kaltes befolkningen i området mellom Svartehavet og Østersjøen *Sarmater*. Øst for dem bodde Skytiske folk og Mela tenkte seg at de bodde helt nord til Kvitsjøen.

*Langs Vestlandskysten bodde ifølge Mela Belger. Folk fikk på denne tiden tilhørighet ut fra språket de snakket og gudene de dyrket. Når de kalles Belger var det fordi de snakket samme språk og dyrket de samme guder som menneskene i Gallia Belgica. Vi husker i denne forbindelse opplysningene i den Massaliske periplus og hos Plutarch der det berettes om innvandring av Gallia-belgiske folk som bosatte seg blant fjorder og høye fjell. Folket her bodde på en smal stripe relativt fruktbart land langs havet. For dem var krig og plyndring ukjent, hvilket ble lagt merke til. Nærmest Asiakysten, i Finnmark, bodde de han kaller Hyperboreer. De Ripæiske fjell, *Ripæi montes* lå her. Det var fjellene langs kanten av*

jordskiva i nord. Melas opplysninger er relativt strukturerte. Det er lett å tenke seg at de er gjengitt fra en tidligere utarbeidet rapport. Kanskje er de et gjenskinn av keiser Augustus flåteferd til disse farvann i årene 4 til 7 samt Pytheas bok *På havet*.

Melas bok ble utgitt på nytt av forskjellige utgivere fra år 1600. I disse utgavene tegnet man kart ut fra Mela's beskrivelser. Kartet Fig. 31. er en slik rekonstruksjon av Mela's verdensbilde som og viser Europa og Skandinavia. Vi ser Jylland, Norge med Finnmark og innløpet til det Kaspiske hav. Lengst nord er de Ripäiske fjell, Ripäi Montes, som Pytheas hadde gitt navn. Ved Oslofjorden kalles folk Teutoner, langs Vestlandskysten Belger. Nord for dem kalles landet Tule. Lengst nord bor Hyperboreerne. Mela gir oss et innblikk i den kunnskap som fantes om våre områder sør i Europa i første halvdel av det første århundre.

Fig. 30. Romersk liburnia i Alta.

Helleristningen av skipet Fig. 30. over, er fra Alta. Skipet som er hugget inn i berget er en Romersk Liburnia og har bordingslem forut og akter. Det synes som om lemnen i forstavnen er heist halvveis opp og har vært brukt som landgang. Kanskje stammer ristningen fra Augustus flåteferd der Canute ledet den del av flåten som seilte nordover langs kysten og var borte i 3 år. Hvis arkeologene har tegnet riktig synes det som om besetningen danser og at alles øyne er rettet mot mannen i midten.

Alta betyr øverst og her var det i århundrene etter Kristus en fangststasjon som slaktet rein og leverte saltet kjøtt og huder til legionene i England og Germania. En del av befolkningen her nord kaltes fra gammelt av *Kvæner*. Navnet kan være en fornorskning av *Quadii*, det latinske ord for blandingsfolk. Det kan bety at befolkningen besto av de stedlig nomader og deporterte folk. Området kaltes fra gammelt *Ruija*, som ble skrevet *Ru-gea* → *Rogier-land*, et fokeisk navn som kan komme av at *Rugiones*, Rogalendinger, utnyttet området.

Betegnelsen *same* kan være et minne om *Samnitiske* slaver som ble sendt opp av Romerne for å styre aktivitetene i Alta.

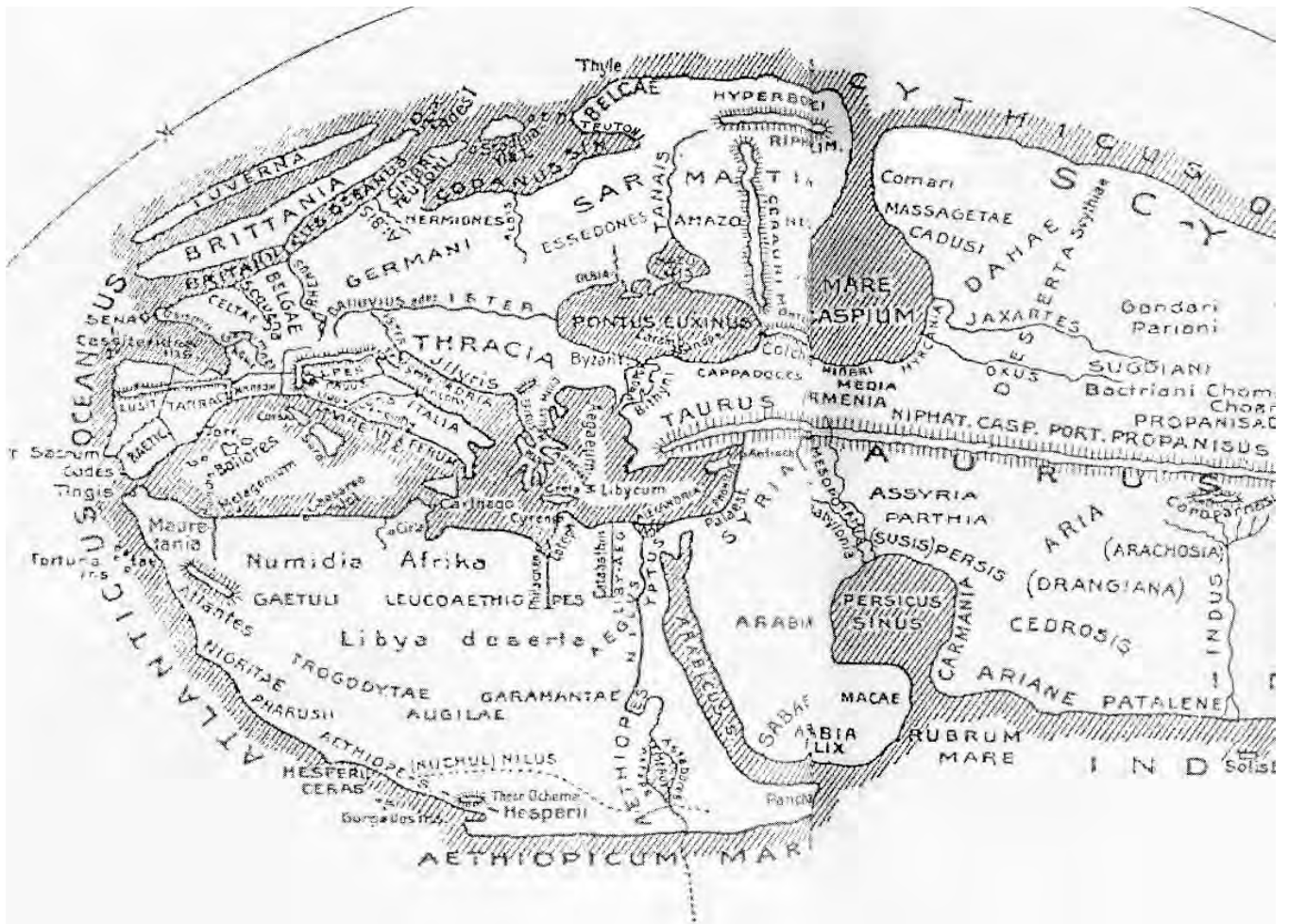

Fig. 31. Mela's verdensbilde
Fransk rekonstruksjon

Den farligste del av reisen var kysten nord i *Hålogaland*. Navnet er Fokeisk og var opprinnelig *Halo-gea*, som betyr *Fiskeri-landet*. Det Fokeiske navnet ble fornyet ved at land ble føyd til, *Halo-gea-land* → *Hålogaland*. Flere navn langs kysten kan ha latinsk eller fokeisk opprinnelse. Lofoten kan være avledet av det fokeiske ordet for rygg, *lofos*. Svolvær kan være avledet av det latinske *svolvere* som betyr å snu. Om det var skreien eller menneskene som snudde vet vi ikke. Kanskje var det begge, få seilte lenger nord enn til Lofoten.

I Melas bok er til sammen over 2000 navn på steder og folk nevnt. Ikke alle finnes i den tyske oversettelsen til Brodersen, men mange finnes i kartene. På neste side finner dere et kart over Britannia slik det var på Melas tid. For oss er det spesielt interessant å studere den delen av Britannia som dannes av kystområdene fra dagens Stavanger til Oslofjorden. Området er antagelig av plasshensyn trukket vestover og ligger intil dagens Skottland.

Karte 16: Britannia.

Lengst øst står ULA F. Dette er munningen av Drammenselva. Over står CARNONES. Dette var folket som bodde mellom *Seinen* og *Loire* i Gallia. De var Hadernes nordvestlige naboer. De ble nedkjempet av Cæsar og deres hovedstad jevnet med jorden. Senere ble de passifisert av keiser Augustus. Mange ble tatt som slaver og ble av Augustus sendt som Hadernes slaver til Østlandet. Under Carnones står RIPA AL og et merke som ligner et solhjul. Dette var Fokeerkysten. Elva fra nord er kallt ITIS F. Vi er da ved Skien der navn innenfor også i dag minner om Tinn. Videre mot vest ligger TUESIS, et navn som henspiller på for eksempel Tvedestrand. Så følger TAISSALU P. Navnet betyr fire nes og er kyststrekningen rundt Lindesnes. Vest for Taissalu, TAMIA og ORRE, dagens Time og Orre på Jæren.

Vi ser at Melas kart over Britannia inneholder navn på steder rundt kysten av Sørnorge fra Stavanger til Oslofjorden. Det dokumenterer at romerne's Britannia og innbefattet Norge. Britannia Orientalis var Norge. Den senere Dioecese Britannia hadde provinser i Norge. Romerske navn engelske historikere ikke finner i England var navn på steder som lå i Norge. Britannia omfattet også Norge.

Pomponius Mela: Romersk geograf og kosmograf fra Tingentera ved Gibraltar. Utga geografiboken år 43 e.Kr. under titelen *De chorographia libri tres*.

Tingentera: Byen heter i dag Tarifa og ligger ved havet lengst syd i provinsen Cadiz i Spania.

Se : Kai Brodersen. Pomponius Mela. *Die Chorographia. Kreuzfahrten durch die alte Welt*. Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, Darmstadt.

4.3.3. Plinius d.e., Eutrop og Vespasian.

Plinius den eldre var Romersk statstjenestemann og offiser og hadde tjenestegjort i Germania. Han var en produktiv skribent som hadde tilgang til skriftlig materiale om forskjellige tema. Mye av Naturalis historia som var ferdig i år 77 e. Kr. er bevart. Det er et verk på 37 bøker og en av våre viktigste kilder når det gjelder antikkens geografi, astronomi og medisin. Han skrev en egen bok om Skandinavia som vitner om Romernes aktiviteter her. Den er dessverre forsvunnet, men det at den ble skrevet forteller mye.

Plinius skriver om det nordlige ocean, Oceanus Hyperboreaus, som lå i området der det var midnattssol, Se bok II pkt. 167:

.....Det nordlige ocean ble for størstedelen utforsket under regjeringen til den eviggjorte Augustus da den Germanske flåte seilte forbi det Kimbriske nes og derfra undersøkte et enormt ocean som etter rapportene strekker seg til Skythernes land...

Med Ocean forsto romerne på Plinius tid hav som var påvirket av tidevannet. Derfor ble ikke Østersjøen og Middelhavet oppfattet som Oceanus. Sitatet forteller om Augustus flåteferd i årene 4 til 7. Det enorme oceanet strekker seg like til Skythernes land ved Kvitsjøen der grensen mellom Europa og Asia gikk.

Av Plinius tekster ser vi at han hadde tilgang til mange kilder de fleste var greske når det gjelder våre områder. Disse kildene brukte ofte forskjellig navn på samme område og steder og da Plinius selv neppe hadde tilstrekkelig oversikt over Nordeuropa's geografi er fremstillingen flere steder uklar. Han skriver først om områdene nord for Svartehavet og følger *Borystenes* til dens kilder, der han nevner mange folk. Så går han videre mot nord. Se bok IV pkt. 88 – 89 og 90:

.....Ovenfor dem ligger området som kalles Pterophoros og de Ripæiske fjell. Denne del av verden er fra naturens side belagt med en forbannelse og er belastet med mørke som er der bare for å lage frost og for å bevare den iskalde Aquilo. Bak fjellene ovenfor Aquilo lever en lykkelig stamme, hvis vi skal tro det som fortelles, som kalles Hyperboreerne. De oppnår høy alder og er berømt for utrolige undere. Der befinner verdens festhaker og stjernenes ytterste baner seg. Dagslyset varer 6 måneder og bare en dag er vendt mot sola fra vårjevndøgn til høsten. Engang i året ved sommersolverv står sola opp og engang ved vintersolverv går den ned. Området er solfylt har gunstig temperatur og er fritt for skadelige vinder. Deres hus er i skogene og lundene, guds-yrkelsen foretas av den enkelte eller i fellesskap, uoverensstemmelser og bekymringer er ukjent. Døden inntrer av elde etter et festmåltid, og etter at de i alderdommen ennu en gang har spist hopper de i havet fra en bestemt klippe. Dette er den lykkeligste måte å begraves på. De fleste legger disse steder til Asias ytterste kyst og ikke til Europa selv om det der og finnes folk med lignende levemåte.....

Kilden Plinius her benytter kan ha vært *Hecateus* fra Milet som hadde reist i Svartehavsområdet og levde samtidig med Alexander den store og Pytheas. Han kan på sine reiser ha hørt om områdene ved Smolensk der Borysthenes har sine kilder og Neurerne bodde. Ryktene fortalte at landet lenger nord var ubeboelig på grunn av frost og kulde. Snefillelandet er et poetisk navn på det nordøstlige Europa. *Aquilo* er den kalde nordøstvinden. Nord for Snefillelandet lå de *Ripæiske fjell* og der bodde Hyperboreerne. De ugjestmilde kalde områder fra Moskva og nordover er virkelige nok men beskrivelsen av landet ved de Ripæiske fjell er litt for paradisiske. Solen var nok oppe lenge om sommeren men vinteren var knallhard og menneskene fristet en tøff tilværelse.

Her ved kysten av det Nordlige ocean skifter Plinius kilde. En som har seilt opp langs Norskekysten og tilbake er hans opphavsmann. Det kan ha vært bl.a. *Pytheas*.

Se bok IV pkt 94:

.....*Vi må nå forlate dette området (ved Svartehavet) for å behandle Europas ytterste deler og etter at vi har krysset de Ripæiske fjell skal vi reise sørover langs kysten av det Nordlige ocean, med kysten på venstre hånd, til vi kommer til Gades (i Spania). I dette område fortelles det om mange navnløse øyer. Timæus fortalte at en dags seilas før man kommer til Skythia ligger en øy som kalles Vanonia der rav skylles på land av bølgene om våren. Opplysningene om kystene til det nordlige hav er usikre...*

De Ripæiske fjell var her fjellene ytterst mot havet i Troms og Finnmark. Plinius beskrivelse omhandler områdene sørover langs kysten av Nordnorge. Langs denne kysten finnes en lang rekke øyer. Timæus, som hadde mange av sine opplysninger fra Pytheas, sier at øya Vanonia, som er Vanse på Lista ligger 1 dags seilas før man kommer til Skythia, som for Timæus var Jylland. Der bodde Daner som opprinnelig var Skyther. Plinius siterer så en annen kilde Xenophon. Se bok IV pkt. 95 :

.....*Xenophon fra Lampsakos forteller at det enorme oceanet strekker seg til øya Balcia som ligger tre dagers seilas fra kysten av Skythia. Timæus kalte denne øya et Basileia.....*

Det enorme nordlige hav strekker seg i sør til Balcia som man nådde etter 3 dagers seilas fra den Skytiske kysten som for Xenophon var Vestjylland. Balcia var øya Walcheren i Nederland. Ifølge Timæus var det en konge på øya. Den var viet til guden som grekerne kalte Bel og fønikerne Baal.

Igjen skifter Plinius kilde. *Philemon* er ingen sjømann men en greker som levde i det siste århundre før Kristus og som samlet beretninger om nye oppdagelser.

Se bok IV pkt. 95 :

.....*Philemon forteller at de innfødte (kimbrenne) kaller havet frem til Rubeae-neset for Mori marusa. Oceanet videre nordover kaller de Kronion. Det fortelles om Oion-øyene der*

innbyggerne lever av fugleegg og havre, om andre øyer der det bor mennesker med hestebein, som kalles Hippopod-øyene, og om Panotier-øyene der innbyggerne dekker sine ellers nakne kropp med sine store ører.....

Her er et nytt stedsnavn *Rubeaneset*. Det skiller mellom to hav og kan ha vært *Ryvingen*, som er en fornsking av Rubea der *b* ble uttalt *v*. I det fønikiske språk var navnet for nes eller odde *Ruspina* som er beslektet med Rubea.

Mori marusa oppfattet Romerne som dødt hav. En forklaring på det Kimbriske ordet *marusa* fikk jeg for mange år siden av en av de gamle som fortsatt snakket det kimbriske språk i Norditalia. I følge ham var betydningen utmattet, den tilstand en idrettsutøver føler når han har tatt seg helt ut, stuper over mål og blir liggende. Han er utmattet samtidig som tilstanden er behagelig. Vi har et lignende ord *maroder* som kan være en fornorsking. Kanskje var det havguden som etter å ha herjet i havet utenfor var i en tilstand av utmattethet når han kom hit. Tenker vi på havstykket sør og øst for Skagen har alle som har reist sørover med ferge fra Oslo til Kiel eller København med høy sjø fra vest opplevd hvordan havet er roligere når en kommer i ly av Skagen. Her var det hav som var opphav til Kimbrernes navn. Philemon bruker dette navnet om havet øst for Lindesnes. Havet vest og nordover fra Rubea kaller han *Kronion*.

Øyene der menneskene levde av fugleegg er forståelig, mennesker med hestebein kan vel bety at de var skinnkledd eller hadde snesko. De store ørene kan og ha vært en form for skinnklær med en ukjent fasong slik som Samenes luer. Vi fortsetter se bok IV pkt. 96:

.....Fra nå av blir opplysningene sikrere vi kommer til Ingveonene som er det første folk vi kommer til i Germania. Der danner det enorme fjellområdet Sævo, som ikke er noe mindre enn det Ripæiske fjellet, sammen med det Kimbriske horn en bukt som kalles Codanusbukta som er full av øyer. Den mest berømte er Scatinava, størrelsen er ikke utforsket bare en del av den bebos av et folk Suionene som har 500 bygder. Derfor kalles øya den andre verden. Ikke mindre å se på er Feningia.....

Det første Germanske folk en møtte når en kom nordfra var *Ingveonene*. Plinius kaller fjellene innenfor kysten av Sørnorge for *Sævo*. Det er det eldste navn vi kjenner på Østlandsområdet. Her var i gammel tid *Heid Sævo Ting, Eidsivating*. Sævo dannet sammen med det kimbriske forberg, Jylland, den Codanske bukt mellom Danmark og Norge. Bukta har mange øyer, den største kaller han Scatinavia. Ikke mindre enn Scatinavia er øya Feningia. Kilden her er greskspråklig. Navnet *Fenin-gia* betyr *Fenin-land, finnenenes land*. Hvor dette er, er uklart, det minner om Finland men Finnland var neppe kjent da dette ble skrevet. Det kan være Finnmark hvis *gia* byttes med *morica* slik at man sa *Feninmorica* senere.

Videre siteres en yngre greskspråklig kilde. Se bok IV pkt. 97:

.....Noen forteller at områdene frem til elva Weichsel er bebodd av Sarmater, Veneter, Skirer og Hirrer, at bukta kalles Cylipenus og at øya Latris ligger i dens munning. Videre er det en bukt ved navn Lagnus som grenser til Kimbrerne. Det Kimbriske nes som rager langt ut i sjøen danner en halvøy som kalles Tastris. Derfra har Romerne underlagt seg 23 øyer med våpen. Den mest kjente er Burcana som våre kaller bønneøya fordi det vokser en bønnelignende plante der, videre Glæsaria, ravøya som soldatene kaller den, Austeravia som barbarene sier og i tillegg Actania.....

Her nevnes Weichsel og folk som bodde ved elva. På denne tiden mente Romerne at Sarmatia strakte seg fra Svartehavet til Østersjøen. Veneter og Skirer skal vi senere komme tilbake til i Norge. Hirrer er kun nevnt her men kan ha vært Herrer, Hermioner eller Heruler. Cylipenusbukta er Østersjøen østover fra Sjælland mens øya Latris antagelig er Sjælland. Navnet kan ha sammenheng med Lejre. Tastris er dagens Skagen. Fra Skagen til Romerrikets grense ved Rhinen hadde Romerne erobret 23 øyer med våpen. Denne kilden kan derfor ikke være eldre enn fra årene ved Kristi fødsel. Plinius går så tilbake til havet langs Norskekysten og skriver, se bok IV pkt. 98 :

.....Ved hele dette oceanet, hvis utbredelse er vanskelig å bestemme fordi opplysningene til kjentfolk er motstridende, bor Germanias folk til elva Scaldis. Grekerne og mange av våre folk anslår lengden av kysten til det Nordlige ocean til 2500 mil.....Hvis det er tillatt å ytre en antagelse, tror jeg ikke (den virkelige) lengden avviker mye fra det grekerne oppgir.....

Regnet fra elva Schelde eller Rhinmunningen var lengden på seilingsruten langs Oceanets kyst ca. 2500 romerske mil ifølge greske sjøfolk. Nå var det vanskelig å angi avstander på denne tiden, ofte ble det gjort ut fra antall seilingsdøgn. Tar vi avstanden Plinius oppgir og regner om til breddegrader med omregningsfaktorene som gjelder for den tiden kommer vi til 80 grader nordlig bredde hvis vi regner rett nordover fra Rhinmunningen. Nordkysten av Finnmark ligger rundt 71 grader. Nå gikk jo ikke ruten i rett linje mot nord. Den fulgte kysten fra Walcheren ved Rhinmunningen opp langs Jylland, over til Lista, rundt Jæren og videre nordover langs Vestlandet. Fra munningen av Trondheimsfjorden gikk den gradvis mot nordøst for å gå østover rundt Finnmark før den endte ved innløpet til Kvitsjøen. Plinius startet sin beretning på stranda nord og øst for de Ripæiske fjell ved Kvitsjøen og fulgte kysten sydover. *Følger vi kysten fra Rhinen 370 norske mil nordover kommer vi kan hende i nærheten av Tana eller Kvitsjøen.*

Plinius forteller også om folk som bor i Germania, se bok IV pkt. 99 :

.....Det er 5 hovedstammer i Germania: Vandilene som består av understammene Burgunder, Variner, Chariner og Guter. Den andre hovedstamme er Inguæonene som deler seg i Kimbrer, Teutoner og de to Chaukestammer. Nærmest Rhinen bor Istvæonene...

Vandilene bodde fra Weichsel til Jyllands rot mens Ingueonene bodde fra Sørjylland til Wesermunningen. Etter å ha fortalt om kystområdene lenger sør går Plinius fra Gesoriacum mot nord over kanalen til England, en avstand på 50 Romerske mil. Plinius forteller om England og alle øyene en seiler til fra England. Se bok IV pkt. 104 :

.....Den største av alle øyene som nevnes er Tyle der vi tidligere har fortalt at det ved sommersolverv når sola går gjennom krepsens tegn ikke er natt og ved vintersolverv ikke er dag. Mange tror at dette bestandig følges ad med 6 måneders avstand. Historie-skriveren Timæus sier at øya Itis der man finner tinn ligger seks dagers seilas innover mot fastlandet fra Britannia. Opp dit seiler Britannerne i båter av flettverk overtrukket med sammensydde skinn. Mange forteller om andre øyer: Scandia, Dumnam, Bergos og den største av alle Borrice hvorfra man seiler til Tule. Det frosne hav ligger en dags sjøreise fra Tyle og kalles av noen Cronium.....

Kilden Plinius her siterer har *seilt til Tule fra England*. Plinius forteller nå på ny om deler av den seilingsruten han tidligere beskrev. Han var klar over det fordi han innleder med *der vi tidligere har fortalt*. Han siterer igjen *Timæus* som hadde sine *informasjoner fra Pytheas*. *Øya Itis lå 6 døgns seilas innover fra England*.

Fra Eratosthenes og Hipparchs tid gikk *den sentrale lengdegrad* gjennom Alexandria, Rhodos, Byzantium og Tule, selv om dette ikke var en rett linje. *Hvis sjøfolk seilte mot denne linjen seilte de innover, seilte de fra denne linjen seilte de utover. Derfor lå Itis 6 dagers seilas østover fra England. Øya kan ha vært Idse innerst i Boknfjorden ikke langt fra Forsandmoen der tinnutvinningen fikk et oppsving etter Pytheas besøk.*

Herfra hopper Plinius sydover til *Scandia som var Vestsverige*. Derfra går han nordover først til *Dumnam som var Tune ved Sarpsborg*. I dette område finnes mange ristninger av skip på hellene. Også her kan det ha vært tinnproduksjon. Navnene Idd og Iddefjorden kan avledes av Cass-itis. Fra Dumnam gjør Plinius et hopp nordvestover til *Bergos*. Navnet er keltisk og skrevet i flertall beskriver det et sted der det er mange fjell. Hanseatene brukte og flertalls-formen die Bergen. Plinius *Bergos er Bergen* stedet mellom fjellene.

Til sist omtales *Borrice* der seilingsruten til det ytterste Tule starter. *Borrice lå ved fjorden med det trange innløpet som fører inn til Mære i Inntrøndelag*. Den kalles i dag Børja eller Børjen. Navnet viser at fjorden og stedet fra naturens hånd var lett å forsvare, en borg. De som reiste til det ytterste Tule om sommeren seilte ut herfra. Det frosne hav Plinius nevner var Kvitsjøen. Her var grensen til Asia. I et eget verk skrev Plinius mer utførlig om Nordeuropa. Dette verket har dessverre gått tapt og med det mange opplysninger som hadde vært verdifulle for oss.

Eutrop skriver i en hyllest til keiser *Vespasian*, som tjenestgjorde i legionene i Britannia som ung og deltok i felttogene der under keiser *Claudius* fra år 43 og utover at han under

sin militære tjeneste i England også *besøkte Tule og Caledonia Orientalis, Østcaledonia*. Vespasian fulgte Romerske militære enheter til Tule ytterst i Britannia som var Trøndelag. *Tule kalles fra år 295 Flavia Caesariensis*. Vespasian var den første Flaviske keiser. Vespasian var av Sabinerslekten og denne slekten sto for jernutvinningen i Noricum i Østerrike etter at keiser Claudius annekterte området. Sabinerne og Verusene hadde tilsvarende interesser i Norge. De satte i gang jernproduksjon i større skala. Vespasian var en av mange som bidro til dette.

- Plinius: den eldre, født i Como i Norditalia år 23, død 79 e.Kr. under Vesuvs utbrudd. Var militærkommandant i Germania og prokurator i andre provinser. Deltok som rådgiver hos keiserne Vespasian og Titus på felttog i Germania. Skrev *Naturalis historia*, et verk på 37 bøker som jeg har sitert fra over. Da han døde av giftig røyk var han flåtekommandant i Misenum
- Borysthenes: Elva heter i dag Dnjepr og renner i Russland.
- Hecateus: ca. 550 - ca 480 f.Kr. Gresk historiker og kartograf som reiste i Svartehavsområdet.
- Romersk mil: 1 romersk mil var 1,48 km.
- Se: C. Plinii Secundi. *Naturalis Historia* bok II og bok III/IV. Artemis Verlag, München.

4.3.4. Tacitus og Agricola forteller om Trøndelag.

Tacitus er en av de mer kjente Romerske forfattere. Det skyldes at han i boken "Germania" skrev rosende om Germanerne og på flere områder brukte dem som forbilder for Romerne. Det passet i glansbildet man frem mot vår tid laget av Germanerne. Han levde under keiser Domitian der forfølgelse, sensur, korrupsjon og mord gjorde livet vanskelig. En av dem som fikk føle det på kroppen var Tacitus' svigerfar Julius Agricola, som falt i unåde. Under sin tid som øverstkommanderende i Britannia besøkte han Trøndelag som Romerne kalte Thule for, som han sier, oppdraget han hadde fra keiser Vespasian gikk også dit. Trøndelag ble inlemmet i provinsen Britannia Caesariensis år 84. Helleristningene av Romerske skip ved Bardal kan være laget under dette besøket.

Tacitus første bok handler om Britannia der svigerfaren var forlagt i flere omganger. Først i staben til general Suetonius Paulinus der han deltok i kampene mot Ordovicene i vest før han fikk andre oppgaver. Senere kom han på ny til Britannia som keiser Vespasians øverstkommanderende. Området Romerne kontrollerte strakte seg fra kanalkysten til Solway firth i vest og Newcastle i øst. Keiser Vespasian hadde som ung offiser besøkt det østlige Caledonia og Tule. Classis Britannicas oppdrag bestod nå i å legge Trøndelag inn under Britannia Caesariensis samt overvåke havet til Trøndelag og Oslofjordområdet med maritime enheter. Seilingsruten til Tule gikk nordover langs Englands østkyst til Orkenøyene og derfra nordøst over havet til Tule.

I boken Britannia lar Tacitus svigerfaren bl.a. fortelle om sine opplevelser der. Vi skal sitere noen korte utdrag som forteller om våre områder. Etter kampene mot Britene i England seilte Agricola og Tacitus med Classis Britannica mot nord til Tule i år 84. Tacitus forteller: .....*Tilsyne kom Thule for oppdraget gikk endog hit. Vinteren sto for døren. Det*

sies at havet om vinteren blir stivt noe som gjør det umulig å befare for roende. Vindene klarer heller ikke å bevege det. Jeg tror dette er fordi de land og fjell som skaper vind og storm er sjeldne der og fordi den dype masse til det uendelige havet er tung å sette i bevegelse. Dette verk skal ikke eignes til havets og tidevannets natur dette har mange fortalt om før.. .....Men en ting vil jeg si at ingen steder er havets herredømme så vidt utstrakt bærer så mange strømmer hit eller dit. Det slår ikke bare mot stranden for å flyte tilbake men strømmer langt inn i landet og omgir det. Selv mellom fjellkjeder og berg trenger det seg inn som om disse var endel av det. ....

Classis Britannica patruljerte kyst- og havområdene mellom den engelske kanal og Tule, dagens Trøndelag. Tacitus utsagn forteller om Romersk nærvær i Norge. At det er Norskekysten han snakker om ser vi av at skipene dro nordøstover fra Orknøyene og at fjordene i Tule er islagt om vinteren. Agricola forteller om et enormt hav og beskriver Norskekysten der fjordene skjærer seg inn mellom fjellene og går langt inn i landet. Om været i Britannia sier han:

.....Himmelen er formørket av hyppig regn og tåke. Streng kulde er ukjent der.....

Så forteller han om forholdene ytterst i Britannia:

.....Ytterst i Britannia er natten om sommeren kort og så lys at man bare merker svak forskjell mellom dagens slutt og neste dags begynnelse. Ja, man forsikrer at hvis det er skyfritt ser man hele natten solen, den går ikke under og opp igjen men beveger seg langs horisonten.....

Det å se solen bevege seg langsmed og over horisonten midt på natten i Britannia kan ikke oppleves i England. Det er gjort i området *Ytterst i Britannia* som var nord i Norge. For oss er Tacitus viktigste opplysning at Norge i år 84 ble kontrollert av Romerne fra England der keiserbyen *Eboracum, York*, var hovedkvarter for *Legio IX*. Deler av legionen var forlagt i Norge. Det er årsaken til York's spesielle forhold til Norge, og grunnen til at den del av legionen som var forlagt i York bare var halve styrken. Den andre halvdel av *legio IX* var forlagt forskjellige steder i Norge. De eldste skriftlige fragmenter omtaler Britannia som et havområde med øyer rundt. *Albion, England*, er den sentrale øya i vest mens Tule er *den ytterste øya i nord*. Dette finner vi og hos Tacitus og Plinius. Hvor Romernes *Tule* lå på denne tiden blir slått utvetydig fast av *Ptolemaios*, som vi skal se i neste avsnitt.

Agricola: Julius, år 40 – 93 e.Kr..Romersk general som fullførte erobringen av Britannia.

Tacitus: Publius Cornelius år 56-117 e.Kr.. Romersk senator og historiker.

Suetonius Paulinus: General, romersk guvernør i Britannia fra år 59. Nedkjempet Boudica år 61.

Eboracum: Romernes navn på York, grunnlagt av Legio IX år 71 e.Kr. i en ebuovikisk koloni.

Legio IX Hispana: Opprinnelig fra Spania. Kom til Britannia fra Panjonia i år 43. Hovedkvarter i Eboracum /York fra år 71 der halve styrken senere var forlagt. Forsviner sporløst etter år 108.

Se: Cornelius Tacitus. AGRICOLA. Artemis & Winkler Verlag, Düsseldorf.

4.3.5. Ptolemaios fra Alexandria. Hans steder i Norge år 150.

Trajan var den av keiserne som la de største landområder under Rom. Han var født i Bætia sør i Spania og tilbrakte mange år i Germania før han ble utropt til keiser. Som keiser erobret han Dacia og dro deretter til Asia der han gikk løs på Partherne som han overvant og ga ny konge. Deretter fortsatte han til Persiabukta der han hadde samtaler med Vaner fra Kaniska's India om bl.a. transportruter mellom India og det østlige Middelhav og om overføring av prosessekspertise for Serisk stål til Skandinavia.

Under Trajan var Romerriket på det største. Det var vanskelig å ha oversikt over og styre og administrere et rike av denne størrelse. Behovet for en modell, et kart over riket var stort. Ptolemaios i Alexandria laget på oppdrag et kartunderlag som bestod av mer enn 8000 steder med astronomiske posisjoner, der ca. 25 av stedene lå i Norge. Ptolemaios følger tradisjonen tilbake til Pytheas og omtaler Norge som en del av Britannia. Hans verk omfatter datidens kjente verden og er, selv om det er unøyaktig, av uvurderlig betydning. Men han er lite anerkjent av våre eksperter. Det sier noe om deres forståelse av de forhold og forutsetninger Ptolemaios arbeidet under for snart 2000 år siden.

I Alexandria lå verdens ledende videnskapelige senter. Fra år 300 f.Kr. til 400 e. Kr. arbeidet de fremste videnskapsmenn her og her lå biblioteket med den største samling av antikke bøker. Datidens fremste karteksperter arbeidet i Alexandria. I årene som var gått siden Dichaiarchos første kartideer hadde Erathostenes, Hipparch, Marinus fra Tyrus og andre arbeidet med å forbedre metodene.

Romernes kartoppdrag gikk til Claudios Ptolemaios som arbeidet som geograf, kartograf, matematiker og astronom i Alexandria mellom år 125 og 160. Man ønsket et kart over det Romerske rikets provinser. Underlaget som trengtes var delvis fremskaffet av Romerne. Videnskapsmennene den gang delte den tenkte sirkelbuen fra ekvator til polene i 90 breddegrader. Ekvator, den tenkte sirkel rundt jorden der solen sto loddrett over når natt og dag var like lange, delte de i 360 lengdegrader. De sa videre at solen brukte 24 timer rundt jorden. Dermed tilsvarte 1 time 15 lengdegrader. Lengdegrad 0 tenkte de seg i havet vest for Kanariøyene mens breddegrad 0 var ekvator. I våre kart går 0-meridianen gjennom Greenwich ved London. Forskjellen i lengde mellom London og den vestligste av Kanariøyene er hos Ptolemaios 20 grader. Trekker vi derfor 20 grader fra Ptolemaios lengdegrader for et sted i Europa får en stedets lengdegrad relatert til Greenwich. Dermed kan en finne stedet i et moderne kart.

Kartverket *Geographike hyphegesis* var ferdig år 150. Ser en på Ptolemaios kart og posisjoner provins for provins innen det Romerske riket var nøyaktigheten tilfredsstillende for oppdragsgiverne. Verket inneholdt og en bruksanvisning som beskrev hvordan et plant kart kunne tegnes og hvordan en kunne lage en kulemodell av jorda, en globus. Verket har

samme inndeling som stormaktenes administrative enheter. Romerrikets provinser og *Parterrikets satrapier* finnes i adskilte kapitler.

Vi skal gå inn i kapitlet for den senere *Dioecese Britannia*. Dette inneholder posisjoner for steder i Norge. For å ha oversikt over nærområdene må vi og ta med noe fra kapitlet om Germania. Det finnes mer enn 50 bevarte kopier og for stedsnavn og posisjoner er det viktig å sammenligne flere kopier for å luke ut feilskrivning og misforståelser. Det finnes ingen komplett oversettelse av verket bare avsnitt som har vært interessante for den enkelte oversetter er tatt med. Ptolemaios skriver innledningsvis:

.....Sydgrensen av den kjente verden begrenses av breddegraden 16 og 5/12* sør for ekvator. Dette er samme antall grader som Meroe er nord for ekvator. Nordgrensen er bestemt av breddegraden 63* nord for ekvator som går gjennom øya Thule. Slik er breddeutstrekningen av den kjente bebodde verden på 79 og 5/12*, eller i runde tall 80*...
 .....Østgrensen av den kjente verden er meridianen som kan trekkes gjennom metropolen Sinai (Hanoi ?). Den krysser ekvator 119 og 1/2* eller omtrent 8 timer øst for meridianen som går gjennom Alexandria. Vestgrensen av den kjente verden går ved meridianen som kan trekkes ved de velsignede øyer som er 60 og 1/2* eller 4 timer vest for meridianen gjennom Alexandria. Til sammen er dette 180* eller 12 timer fra den østligste meridian...

For 2000 år siden kjente man verden mellom Kanariøyene i vest og Kina, Sinai, i øst, og fra Tule, Trøndelag, i nord til dagens Mosambik og Angola i syd. Man kjente halve jordkulen. Baksiden av kula mellom Kina og Kanariøyene og Tule og Meroe var ukjent.

Ptolemaios kaller øya *England* for *Albion*. Den var sentral i Romernes *Britannia*. Som utgangspunkt for kartet over *Britannia* brukte Ptolemaios *London*. Posisjonen for London var beregnet i forhold til *Gesoriacum* på sørsiden av kanalen. *Gesoriacum*s posisjon var beregnet i forhold til ekvator og den vestligste av Kanariøyene. Nå var den beregnede avstand fra ekvator til *Gesoriacum* i nord-syd retning feil slik at *England* og *Nordsjøkysten* kom 2 grader for langt nord. Det skyldtes at avstanden mellom Cap St Vicente og Cap da Roca i Portugal enten ble antatt å være 50% lenger enn den er eller at Ptolemaios avstander nordover, som var målt fra St. Vicente, ble avsatt fra da Roca. For oss er dette en nyttig feil som vi skal se. Forskjell i geografisk lengde mellom to steder bestemte man ved å måle forskjellen i tid for soloppgang eller solnedgang mellom stedene. En forskjell på 1 time betydde at de lå 15 lengdegrader fra hverandre i øst-vest retning.

Avansert tidsmåling ble for 2000 år siden utført med Vannklokker. De nøyaktigste besto av 3 kar over hverandre. Det nederste hadde en flottør med en viser festet til som fløt i karet. Viseren pekte på en timeskala. Fra det øverste karet rant rikelig vann ned i det midterste slik at det bestandig var fylt. Dermed hadde en konstant trykk ved hullet i bunnen av dette karet der vann dryppet ned i karet med viseren. Skalaen ble laget etter at man hadde målt høyden vannet steg til fra en soloppgang til den neste som tilsvarte 24 timer. På den måten oppnådde

en at viseren steg oppover med konstant hastighet. Hvis en startet klokka ved soloppgang ett sted og holdt den i gang til den var flyttet til et annet sted kunne en ved å lese av klokka ved soloppgang her bestemme forskjellen i tid mellom stedene og ut fra det beregne forskjellen i lengdegrader mellom stedene.

I Europa måtte Ptolemaios som oftest basere sine posisjoner på avstander oppgitt i rutebeskrivelsene. Ofte visste han bare hvor lang reisetiden mellom stedene var og måtte ut fra den regne ut avstanden i stadier og grader. Vi forstår at unøyaktigheten i posisjonene måtte bli stor. Breddegraden ble målt relativt nøyaktig med en *Gnomon*. Problemet var at slike breddegrader ikke stemte med breddegrader beregnet fra vurderte avstander og reisetid. Ptolemaios måtte tilpasse på skjønn hvilket var et vanskelig og møysommelig arbeid. Derfor kan en ikke dømme ut fra dagens mulighet for nøyaktighet. En må heller beundre de provinsbilder han skapte. Når det gjelder navnene han benyttet var det navn som var i bruk dengang. At mange for oss er vanskelige å forstå betyr ikke at de er gale.

Med London som utgangspunkt regnet Ptolemaios ut lengde- og breddegrader for steder langs veiene som gikk fra London. Han forutsatte at London og York begge lå på den 20-ende lengdegrad og brukte den som basis for England. Nå ligger York vest for London. Konsekvensen av dette var at *Nordengland i hans kart ble rotert mot øst om London* i forhold til våre kart. Dermed kom Skottland for nær Sørvestlandet. Havet mellom Rogaland og Skottland ble i hans kart innskrenket til et sund med en bredde på 1 lengdegrad. Dette ble slik fordi lengdegraden til Stavangerområdet ble beregnet med Vannklokke i forhold til London. Den er derfor tilnærmet riktig.

Posisjonene for stedene i Sørnorge har Ptolemaios tatt fra minst 3 kilder. Den første har angitt breddegrader i forhold til Skottland og ikke fra målte solhøyder. De andre to oppgir breddegrader fra målte solhøyder og lengdegrader relatert til London. *For Tule er breddegradene og basert på målte solhøyder*. Den nøyaktighet koordinatene til stedene i Norge er oppgitt med viser at en dyktig vitenskapsmann med tilgang til datidens beste instrumenter har stått for posisjonsbestemmelsene her. Det er brukt Gnomon for å måle solhøyde og vannklokke for å bestemme tid for soloppgang i forhold til London.

Ptolemaios henviser ofte til Tule. Her gikk nordgrensen for den bebodde verden. Han skriver at meridianene gjennom Tule, Rodos og Alexandria er de sikreste og mest nøyaktige. Mange mener at Tule var et tenkt sted som bare eksisterte i de gamles fantasi. Ordet betød i det Fokeiske språk Det Fjerne og kan ha vært brukt om mange steder. Uten kartreferanser er det derfor vanskelig å avgjøre hvor Tule lå. Når det gjelder Romernes Tule som Ptolemaios skriver om ved år 150 oppgir han astronomiske kartreferanser for områdets utstrekning. Han skriver:

.....nord for Alouionoz (Øya England) ligger Orkadez (Orkenøyene) ca. 30 i tallet. Langt ovenfor disse ligger Thulæ (Tule).

<i>Vestligste punkt:</i>	<i>Lengde: 29* 00'</i>	<i>Bredde: 63*00' (* = grader)</i>
<i>Østligste punkt:</i>	<i>Lengde: 31*40'</i>	<i>Bredde: 63*00'</i>
<i>Nordligste punkt:</i>	<i>Lengde: 30*20'</i>	<i>Bredde: 63*15'</i>
<i>Sørligste punkt:</i>	<i>Lengde: 30*20'</i>	<i>Bredde: 62*40'</i>

Han oppgir lengde- og breddegrader for Tules ytterpunkter. Breddegradene tilsvarer dagens breddegrader. Tule lå på 63* nord. Trekker vi 20* fra Ptolemaios lengdegrader får vi lengdegrader relatert til Greenwich. Hans Tule lå innenfor følgende punkter :

<i>Vestligste punkt:</i>	<i>Lengde: 9* 00'</i>	<i>Bredde: 63*00' (* = grader)</i>
<i>Østligste punkt:</i>	<i>Lengde: 11*40'</i>	<i>Bredde: 63*00'</i>
<i>Nordligste punkt:</i>	<i>Lengde: 10*20'</i>	<i>Bredde: 63*15'</i>
<i>Sørligste punkt:</i>	<i>Lengde: 10*20'</i>	<i>Bredde: 62*40'</i>

I et kart ser vi at koordinatene stemmer med Trondheimsfjorden og Trøndelag. Ptolemaios skriver at dagens lengde er 20 timer midt på sommeren i Tule. Det stemmer og bra for Trøndelag. Avstanden fra sørsiden av Hitra til Verdalsøra er ca. 2*40'. Det er det samme i øst-vest-utstrekning som Ptolemaios oppgir for Tule. 63* kan oppfattes å være ca. 30' for langt syd når det er Trondheimsfjorden som menes. Men skal vi være pirkete må vi og ta hensyn til jordaksens helling da og nå. Ptolemaios posisjoner viser at *Tule var landet rundt Trondheimsfjorden*. Vi husker i den forbindelse Agricolas sjøreise nordøstover fra Orkenøyene der *Tule* steg opp av havet. Vi husker og Melas ord om at Tule ligger nord for Belgernes kyster. Møringene, Morinii, var Belger. Sør for dem i Gulen bodde og mennesker som var kommet fra Gallia Belgica.

Ptolemaios deler området greske sjøfolk kalte Caledonia i en vestlig og østlig del. Havet imellom kaller han *To-kaledoniahavet*. *Vestkaledonia er Skottland, Østkaledonia er Sørnorge*. I kapitlet om Britannia oppgir han posisjoner for steder langs kystene av de to Kaledonia. Han starter fra Skottlands nordligste nes Dunnet Head og nevner disse steder:

1.	Novantum Chersonesos	21*	Øst	61*40'	Nord
2.	Perigonios Kolpos	20*30'	”	60*50'	”
3.	Epidion akron	23*	”	60*40'	”

Epidion akron, norsk *Ytter-neset* er Skottlands østligste nes ved dagens Peterhead.

Deretter følger steder som ligger øst for To-kaledoniahavet rundt kysten av Sørnorge. Kilden han her benytter har relatert breddegradene for disse stedene til Skottland. De er derfor ca. 2* for store. I listen som følger har jeg korrigert dette. For sjøfolkene som seilte fra den Europeiske nordsjøkyst eller fra England til Sørnorge var posisjonene tilsyne-latende riktige fordi alt var forskjøvet like mye. I praksis var posisjonene brukbare så lenge en ikke målte solhøyde. Ptolemaios angir følgende landemerker rundt Sørnorge:

4. Lemannonios Kolpos	24*	”	59*10’	”
5. Longou potamou ekzolai	24*30’	”	58*40’	“
6. Itios potamou ekzolai	27*	“	58*45’	“
7. Ouolas kolpos	29*	“	59*30’	“
8. Nabarou potamou ekzolai	30*	“	58*30’	“
9. Tarouedonum, Orcas	31*20’	“	58*	“

Vi skal forsøke å bestemme hvilke steder dette dreier seg om.

4. Lemannonios kolpos.

Dette er ut fra posisjonen samme bukt som Pytheas kalte *Metuonis*. Vi er i *Boknfjorden*. Lemannonios var det greske navn på folket som bodde ved Genfer-sjøen som Romerne kalte Lacus Lemanus. Dette navnet på Boknfjorden indikerer at Cæsar og de Romerske herskere etter ham deporterte folk som bodde ved Lacus Lemanus som slaver til tinnfeltene i Ryfylke. Spor etter dem finnes bl.a. på Åmøy, hvis navn er en fornorsking av Faukenes Omelos, Fangeøya.

5. Longou potamou ekzolai.

Longou elvas munning i sjøen. En elvemunning der tidevannet går et stykke inn, ikke en elv som går bratt i sjøen. Navnet ligner på *Ogna* på Jæren. Munningen var vel her slik at en kunne ro opp i elven. Lengdegrad 24*30’ stemmer rimelig bra. Jeg vil tro elva som menes er *Ogna* på Jæren.

6. Itios potamou ekzolai.

Itios elvas munning. Dette var en lignende elvemunning der en kunne ro opp i elva. Ut fra posisjonen er vi i Arendalsområdet. Navnet antyder at det ble drevet tinnutvinning ved elva. Jeg tror det er *Nidelva* Ptolemaios mener. Navnet It kan være avledet av *cass-itis* og ligner Nid. Elva førte nordover til Nisserdal, Fyresdal og mot Kviteseid. Disse navnene kan ha fokeisk opprinnelse.

7. Ouolas kolpos, betyr Forgårds-fjorden.

Navnet henspeiler på en stor åpen plass med bebyggelse rundt eller det kvinnelige kjønnsorgan. Posisjonen viser *Oslofjorden*. Den er et markert landemerke og herfra gikk tråkk til forskjellige områder i innlandet.

8. Nabarou potamou ekzolai.

Navarou elvas munning 1* øst for midten av Oslofjorden på 58*30’ må være *Glommas munning* ved Fredrikstad og Sarpsborg.

9. Tarouedonum/Orcas.

Det østligste sted og endepunktet for seilingsruten. Det ligger 30' syd for Glommamunningen og kan stemme med Tanum på den Svenske vestkysten. Lengdegraden er ca. 1* for stor. Feilen kan ha flere årsaker. *Tanum* ← *Tarvedonum*.

Orcas. var et sted det ble drevet fangst på hval. Orcas betyr spekkhogger og Ptolemaios' *Orcas* var *Hvalerøyene*.

Disse stedene ligger ifølge Ptolemaios langs kysten av det Østlige Kaledonia, på nordsiden av det Germanske hav. Om dette havet sier han at det i syd grenser til Germania i øst til det Kimbriske horn som var Jylland. Videre oppgir han steder langs samme seilingsrute men i motsatt retning, fra Tarvedonum rundt kysten til Stavanger og vest over Tocaldoniahavet til Skottland, derfra sørover langs den Engelske østkyst til London. Denne kilden har basert breddegradene i Norge på målte solhøyder. En vitenskapsmann har stått for målingene.

Ved å benytte breddegradene for stedene slik de var målt i Norge fikk Ptolemaios et problem. Jylland, med vurderte posisjoner, kolliderte med Sørlandet. Ptolemaios forsto at noe var feil men hvor feilen lå hadde han ingen mulighet til å finne ut. Han antok imidlertid at feilen lå i posisjoner vurdert ut fra avstander og reisetider mellom steder i Europa og stolte på at breddegradene rundt Sørlandet og i Trøndelag, basert på måling av solhøyder, var riktige. For å unngå kollisjon mellom Nordjylland og Sørnorge dreide Ptolemaios Jylland østover om roten til halvøya dannet en vinkel på ca. 30 grader med den Tyske Østersjøkyst. For å unngå kollisjon mellom Jylland og Vestsverige ble Sverige flyttet østover. Det kan være grunnen til at lengdegraden han oppgir for Tarvedonum er for stor. Det viktigste var at kartunderlaget for det Romerske Britannia var riktig, derfor måtte Vestsverige og Jylland vike for Sørnorge. Her er stedene mellom Tanum og Stavanger:

10.	Etter Tanum kommer Ouirouedroum akron	31*	”	60*	”
11.	Ouerouzioum akron	30*30’	”	59*20’	”
12.	Ula potamou ekszolai	30*	“	59*40’	“
13.	Oksthe ypsele	29*	“	59*30’	“
14.	Lochsa potamou ekszolai	28*15	”	59*20’	”
15.	Ouarar eischusis	28*	”	59*20’	”
16.	Touesis eischusis	27*	„	59*	„
17.	Kailios potamou ekszolai	27*	“	58*45’	“
18.	Deoua potamou ekszolai	26*	“	58*35’	“

19.	Taizalon akron	25*30' “	58*30' “
20.	Taoua eischosis	25* “	58*50' “

Vi skal som tidligere forsøke å bestemme hvilke landemerker som menes.

10. Ouirouedroum akron.
Birvedrum neset. For lyden *v* skrev Ptolemaios *ou*. Bokstavtegnet skiftet senere lyd til *b*. Etter posisjonen var dette lengst nord og øst i Oslofjorden. Havna her inne lå der Oslos eldste bebyggelse lå, ved munningen av Lo-elva. På Latin kaltes havna *Ostia locus*, havneplassen. *Birvedrumneset kan ha vært Nesodden*.
11. Ouerouzioum akron.
Berozium neset. Det ligger litt syd og vest for det første. Bærum kan avledes av Berozium og neset kan ha vært ved Le-angen, sjøbukta i Asker. Navnet kan bety at Verusene som var entreprenører på linje med Sabinerne hadde interesser her og behersket området. *Veruzium → Bærum = hos Verusene → Verusland*.
12. Ula potamou ekszolai.
Elvemunning. Posisjonen er vest for Berozium ved Sande innerst i Sandebukta. Skal dette stemme må det ha vært en elvemunning her for 2000 år siden. Kan det tenkes at Drammelselva hadde utløp her før morenen ved Svelvik ble gravd over. Ula betyr elv på gammel gresk og vest for elva, i Holtefjell og over mot Kongsberg hadde danene lenge utvunnet metaller med slaver stasjonert i Bingen.
13. Okste ypsele.
Navnet betyr noe slik som *stranda med tårnet*. Stedet kan ha vært ved våre dagers *Tønsberg*, og tårnet det siktes til kan ha vært Slottsfjellet.
14. Lochsa potamou ekszolai.
Lochsa elvemunning. Navnet ligner *Lågen*. Posisjonen stemmer med Numedals-lågen men antyder at man rodde langt opp i elva for 2000 år siden. Fullt utskrevet var navnet *laugs-aqua → Lochsa*. Elva var en innfallsport Danene brukte for å komme til det metallområdet ved Kongsberg som de utnyttet fra ca. år 1600 f.Kr.
15. Ouarar eischosis.
Ouarar fjorden. Navnet uttales Hvarar. Ut fra navn og posisjon har vi seilt inn i Nordsjø til Gvarv. Stedsnavnet *Gvarv* ligner Hvarar. For 2000 år siden kunne havgående skip seile inn i Nordsjø og ro videre til Notodden. Også her hentet Daner og Fauker metaller.

16. Touesis eischusis.
Tvesis fjorden. Navn og posisjon viser at vi befinner oss i *Tvedestrandområdet*.
17. Kailioz potamou ekszolai.
Kailioz elvens munning. Kailioz betyr den gode. Her må det derfor ha vært verdifulle varer å hente. I forrige rutebeskrivelse tydet navnet på at *Nidelva ved Arendal* var en elv der det ble hentet tinn. Posisjonen antyder samme elv.
18. Deova potamou ekszolai.
Deova elvas munning. Navnet Deova eller Teoua ligner Tova. Ved Kristiansand har vi Tovdalen og *Tovdalselva* og den oppgitte posisjon stemmer relativt godt med Kristiansand.
19. Taizalon akron.
Navnet forteller at man skal passere 4 markerte nes langs ruten videre vestover. Posisjonen som er oppgitt er den sydligste langs seilingsruten, *rundt Lindesnes*. Antall nes kan vel og stemme. Det første var rett etter Kristiansand, det 4-de var vest på Lista. For Taizalon akron er det i noen håndskrifter skrevet 27* i andre 25*. Dette kan avhenge av om man kom fra vest eller øst. I tillegg er bokstaven for tallene 5 og 7 svært like, og skrevet for hånd var de lette å forveksle. Jeg har benyttet 25* da jeg regner med det var det sørligste nes posisjonen gjaldt for.
19. Taoua eischusis.
Posisjonen antyder et sted innerst i Boknfjorden og navnet sier at dette var elvemunningen ved *Tau*. Breddegraden er litt liten og er ikke beregnet fra målt solhøyde. Tau var kongsgård i vikingetiden med forbindelse til York. Det er sannsynlig at man også her skipet ut tinn i århundrene før og etter Kristus.

Ptolemaios landemerker med navn og posisjoner finner vi igjen i dagens kart. De fleste navnene drar vi kjensel på. Like viktig som navn er den kystlinje som fremkommer når posisjonene plottes inn i kartets rutenett. *Linjen mellom landemerkene følger kysten rundt Sørnorge. Elvemunninger og fjorder som er nevnt passer.* Kystlinjen vi får er en bue der avstanden fra øst til vest er 6 til 7 lengdegrader mens avstanden nord-syd er ca. 2 breddegrader. Ptolemaios oppgir navnet på 2 folk i det østlige Kaledonia. Han skriver:

.....Nedenfor det nordligste Caledonia bor Ouacomagoi, deres steder er :

21.	Bannatia	24*	“	59*30’	“
22.	Tamia	24*30’*	”	59*	”
23.	Touesis	26*45’	“	59*10’	“
24.	Pteroton stratopedon	27*15’	“	59*20’	“

Vender. Elvenavnet *Otra* er gitt av Vender som kom fra den Tyske Østersjøkyst der elva i dag heter *Oder*. Kanskje var Ptolemaios navn *Deouena*.

Noe som har forvirret mange er posisjonen Karl Müller oppgir for Orkenøyene. Breddegraden stemmer, men lengdegraden 30*, er 10* for langt øst. *Ptolemaios bruker* navnet *Orcadez* om Orknøyene og *Orcas om hval og Hvaler*. Disse ordene har Karl Müller forvekslet slik at når Ptolemaios skriver at *Orcas* finnes ved *Tarvedonum* har Müller trodd Orknøyene lå der. Det Ptolemaios virkelig skrev var at det var hval og hvalfangst der. Ptolemaios skriver ellers i teksten at Orkenøyene ligger rett nord for England på samme lengdegrad som London og York, nemlig 20*.

Mange reagerer på at steder som tilhører fastlandet omtales som øyer. Dette er og tilfelle for Tule. Da må vi huske at en som kom over havet mot nytt land kun så det jordens krumming tillot en å se. Ptolemaios kilde når det gjelder Tule kom seilende fra England. Tule ble av mangel på oversikt oppfattet som en øy. Ordet øy om Tule sier oss at Trøndelag hadde forbindelse over sjøen til England.

Det som skiller Ptolemaios fra de andre vi har sitert, bortsett fra Pytheas, er at han angir posisjoner for stedene med astronomiske kartreferanser slik vi bruker dem i vår tid. Dermed har hans opplysninger større tyngde enn Tacitus og Plinius beretninger. Vi kan på kartet se hvor stedene hans lå. Hvis navnene i tillegg ligner dagens navn øker sikkerheten for at Ptolemaios og vi snakker om samme sted.

Går vi inn i kapitlet om *Germania* finner vi opplysninger om folk på Nordjylland og i Sverige. På vestsiden av Nordjylland bor *Chaloi*, på østsiden bor *Cimbroy* lengst nord mens *Charoudes* holder til lenger syd. De første Haloi eller Hadui kan være *Hader*. *Cimbroy* er *kimbrer* og *Charoudes* var *Haruder eller Heruler*. Vest i Sverige bor *Chaideinoi*, *Hædiner* > *Hader* i Halland. På østkysten bor *Firaisoi*, *Firesi* > *Friser*. Lengst nord bor *Finnoi*, i midten *Goutai*, *Daukiones* og *Leuonoi*, *Goter*, *Daker* og *Hillevioner*.

Ptolemaios skrev at han anså posisjonene for Rhodos, Alexandria og Tule for å være de sikreste. På Rhodos hadde *Hipparch* fastlagt posisjonene. I Alexandria levde og arbeidet Ptolemaios selv og hadde utført målingene. Hvem kan ha foretatt målingene i Norge siden Ptolemaios stolte på dem. Kanskje var det hans forgjenger *Marinus fra Tyrus*. Han levde i siste halvdel av det første århundre etter Kristus og kan ha fulgt *Classis Britannica* til Tule. Ptolemaios overtok *Marinus* samlede underlag.

Fig. 32. side 138, viser et kart over det *Romerske Britannia* basert på Ptolemaios posisjoner. Mellom Vestkaledonia, Skottland, og Østkaledonia, Norge har havet hos Ptolemaios en bredde på 1 grad. Dette havstykket kaller han *To-caledoniahavet*. Hvis vi i dette kartet forskyver England, (Irland, Gallia og *Germania*'s nordkyster må og forskyves) 2 grader mot

syd mens vi holder Østkaledonia og Tule fast og deretter roterer Nordengland vestover om London som sentrum får vi et kartbilde som stemmer med virkeligheten.

Tule, Trøndelag, oppfattet Ptolemaios som en øy lengst i nord ved den 63 breddegrad. Merk dere og at han ikke angir kystlinjen slik jeg har tegnet den, bare steder langs seilingsruten. Men knytter vi stedene sammen får vi en kystlinje som passer med kysten rundt Sørnorge. Posisjonene angis med tilnærmet riktige breddegrader og stedene ligger med tilnærmet riktig avstand østover fra London. Det at skipsruter til vårt område er så vidt detaljert beskrevet er en indikasjon på områdes betydning for Romerne.

Romernes Britannia deler Ptolemaios år 150 i en vestlig og en østlig del som er adskilt av To-caledoniahavet. Den østlige del, *Britannia Caesariensis*, besto av Sørnorge og Tule. Tule ble, som vi husker fra Agricola's beretning, senest lagt inn under Romerriket år 84 av Flavierne, og bestod av Trøndelag og områdene lenger nord. På Fig. 33 under er Ptolemaios' steder angitt med astronomiske posisjoner lagt inn i kartets rutenett rundt sørkysten av Britannia Caesariensis. Linjen som kan trekkes mellom stedene fra *Banatia* til *Tarvedonum* følger kysten rundt Sørnorge og vi kjenner igjen navnene.

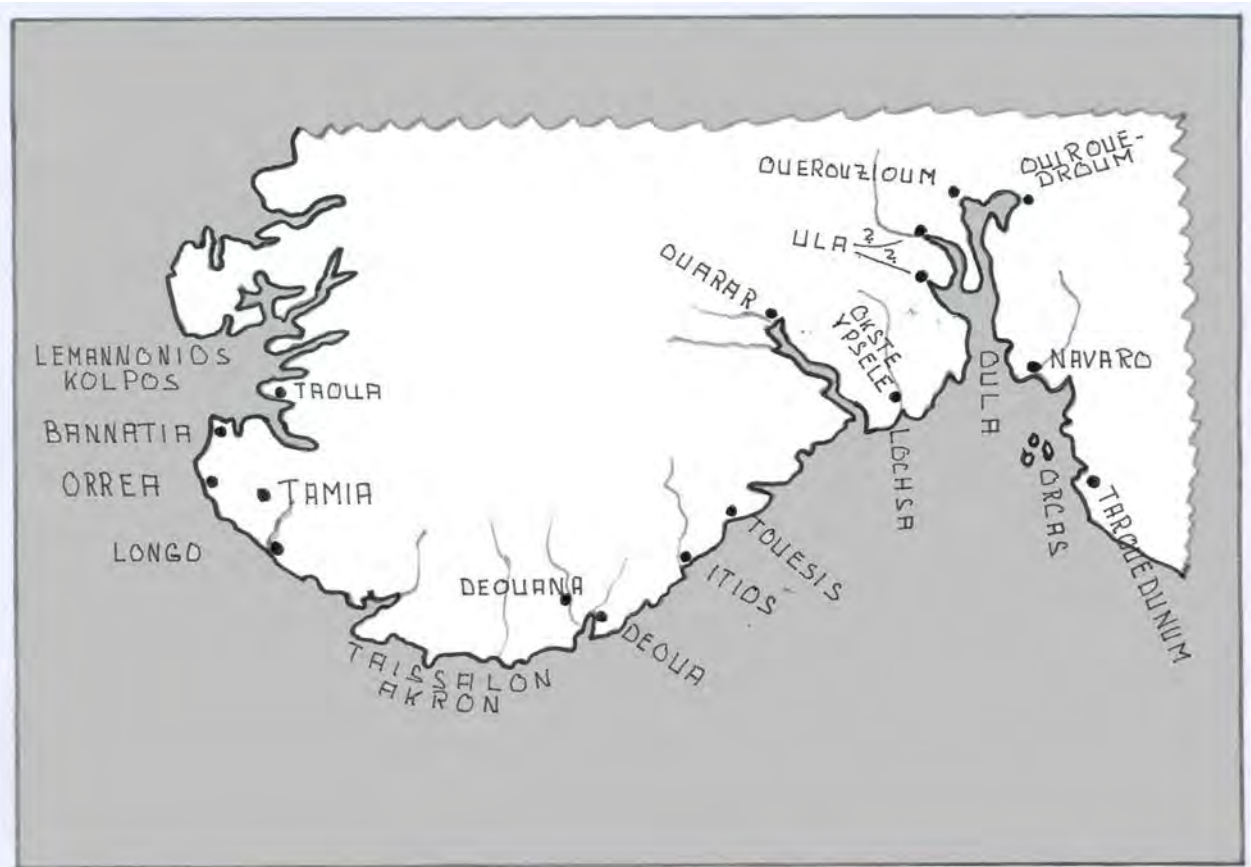
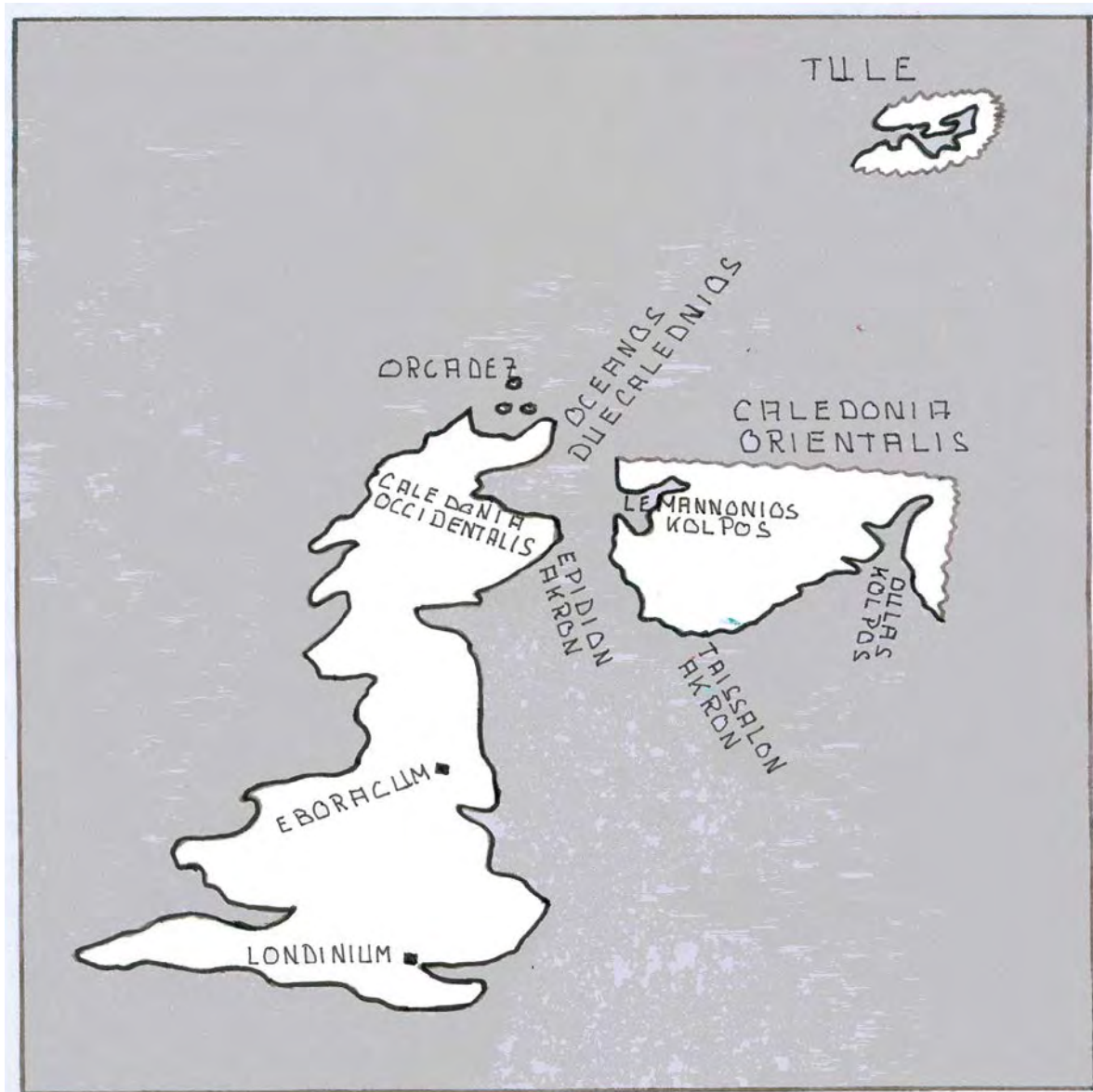

Fig. 33. Sørkysten av provinsen Britannia Caesariensis med noen av Ptolemaios steder.

Fig. 32. Det romerske Britannia slik Ptolemaios definerer det år 150.

Claudius Ptolemaios: Ca. 100 – 168 e.Kr., gresk matematiker, astronom og geograf i Alexandria.

Alexandria: By i Egypt, grunnlagt av Alexander den store 331 f.Kr. under hans felttog til Persia og India.

Dichaiarchos: fra Messene, 326 – 296 f.Kr.. Gresk astronom / geograf. Mente jorden var en kule.

Marinus fra Tyrus: 70 – 130 e.Kr.. Fønikisk matematiker og geograf som grunnla den matematiske geografi. Ga hvert sted en lengde- og bredde-grad.

Geographike Hyphegesis: Ptolemaios geografiske verk som inneholdt ca. 8000 steder med astronomiske lengde- og breddegrader og ga en oversikt over befolkningen på stedene.

- Se:
- C. Müllerus. Claudii Ptolemæi Geographia. Alfredo Firmin Cidot, Paris.
  - J.L. Berggren, A. Jones. Ptolemy's Geography, The Theoretical Chapters. Princeton & Oxford.
  - A.M.Hirt: Imperial mines and quarries in the roman world.
  - O.A.W. Dilke. Greek and Roman Maps. The Johns Hopkins University Press.

4.3.6. Septimius Severus, Caracalla og Diocletian i Norge.

Forsvarslinjen nord i Britannia med Hadrians mur hadde dempet Skottene's angrepslyst. Men frem mot år 200 hadde nye generasjoner med stridslyst vokst opp. Muren var angrepet og steder på sørsiden var blitt plyndret. Keiser *Septimius Severus* ga den nye guvernøren *Seneco* i oppdrag og reparere muren. Arbeidene startet år 205 og var ferdig år 207. Det som da gjensto var å straffe Skottene nord i det sentrale Skottland som hadde stått bak angrepene. *Seneco* skrev et brev til keiseren der han foreslo en straffeekspedisjon ledet av keiseren. *Septimius Severus* hadde fremdeles militære ambisjoner og selv om han nå var syk responderte han omgående. Vage beretninger om felttoget finnes i *Herodians* og *Dio Cassius* bøker, men innholdet er tynt. De var fiendtlige overfor *Severus* og la vekt på at hans aksjoner skulle fremstå som mislykket. Nå finnes det andre kilder som kaster lys over det som skjedde. Innskrifter på minnetavler i Rom, mynter preget av *Severus* og hans sønn *Caracalla*, samt arkeologiske vidnespyrd som kaster lys over felttog og flåteferd.

Straffeekspedisjonene til det sentrale Skottland fant sted år 208 og 209 og nevnes av *Herodian* og *Dio*. En vegginskrift fra Rom forteller at *Severus* overførte enheter fra den *Germanske Rhinflåte* og den *Mösiske og Panjoniske flåte* fra Donau, til Britannia. Sammen med *Classis Britannica*, den Britiske flåte, var dette en stor flåtestyrke som ble kommandert av admiralen for *Classis Britannica*. Flåten var samlet for å krysse havet over til Norge. Arkeologiske funn ved havna i South Shields på sørsiden av Tynemunningen viser rester etter en stor forsyningsbase der det bl.a. var korn for 20000 mann i 6 måneder. Blysegl viser at disse lagrene var ferdig bygget og fylt år 209. Pregede mynter fra år 209 og 210 viser to typer broer og to guder. En mynt med *Severus* viser en bru over en elv med brutårn på begge elvebredder, og *elveguden Neptun*. En mynt for *Caracalla*, *Septimius* sønn, viser en bro av båter og *havguden Oceanus* som sluker vann som fosser ut. Dette tolkes som at *Septimius* ledet straffeekspedisjonen til Skottland, mens *Caracalla* ledet flåten øst over havet til *Britannia Caesariensis*, Norge. Flåten som var samlet ved Tynemunningen var havgående skip beregnet på å krysse Oceanet. Guden *Oceanus* på *Caracallas* mynter indikerer dette. *Oceanus* ville som de store havs gud blitt fornærmet hvis han var degradert til elvegud. Vannet *Oceanus* sluker var det som fosset ut ved Svelvik da moreneryggen mellom vannet innenfor og sjøen ble gravd over. Broen av skip førte til provinsen på andre siden av *To-caledonia*havet. Omfanget av forsyningene som var plassert i havna, nok til 20000 mann i et halvt år, gir en indikasjon på styrken og antall soldater som deltok.

Dio forteller at *Septimius* døde i *York* den 4.de Februar år 211 og at *Caracalla* forlot Britannia høsten 211. *Caracallas* flåteferd fant sted år 210 og 211. Jernutvinningen og transportsystemet på Østlandet ble effektivisert og utvidet. Det administrative senter ble fra nå *Jessheim* på Romerike. *Vica metallorum* ble samtidig utvidet med *Dala-vica* som var *Gudbrandsdalen*, og *Valdres*. Transport av stål ut gikk delvis over *Randsfjorden* og *Ringerike* til *Svelvik*. En ny transportrute ble satt i drift. Jern ble lastet på *Jorekstad* ved

Lillehammer og rodde over Mjøsa til Minne. Derfra transportert ned Vorma til Øyerens nordenede og over land til Ostia Locus. Jern produsert nord i Ottadalen ble transportert ned Romsdalen og skipet ut fra Veblungsnes. På alle viktige steder satt romerske riddere og folk fra *Familiae Caesaris* og ledet og overvåket utvinning og transport.

År 212 utformet Caracalla sitt Edict som ga Romersk statsborgerskap til alle frie menn og anerkjente alle frie kvinner i riket som romerske kvinner. Andre reformer som ble innført var soldatenes rett til å gifte seg og deres rett til å få tildelt dyrkbar jord i rikets områder. Ordningene passet godt til forholdene i Norge der virkningen raskt endret samfunnet. Utdeling av jord til veteransoldater og oppdyrking av denne skjøt fart i et samfunn der det til da hadde vært få eller ingen romerske borgere. Ordningene var viktige for å oppnå stabile, selvforsynte samfunn i Norge som sikret mat for de som drev jernutvinningen.

Videre lot Caracalla disse små samfunnene styre seg selv. Romernes minste samfunnsenhet var en *vicus*. Det fysiske bevis på selvstyre var at den hadde et *Forum* med Basilica der møter og administrasjon av lokale lover og dyrkingen av gudene kunne finne sted. I Norge ble disse funksjonene ivaretatt ved *Hovene*. Der ble gudene dyrket og rettsavgjørelser og dommer avsagt. Hovet i Land og Stor-Hove(t) ved Lillehammer minner om slike selvstyrte enheter. Steder der det har vært Hov går tilbake til selvstyrte *vicus*.

Da Severerne forlot Britannia var øya England delt i provinsene *Britannia Superior* og *Britannia Inferior*. Begge sør for Hadrians mur som gikk fra dagens Newcastle til Carlisle. Øst for To-caledoniahavet lå *Provinsen Norici*, Norge, som var egen provins.

Fra år 250 hendte det at skip som fraktet verdifull last fra Norge til England ble overfalt av sjørøvere. Romerne tok tak i problemet og opprettet flåtestasjoner langs Englands østkyst og i Norges sørkyst fra Borre til Avaldsnes. Flåtestasjonene overvåket havområdene og ekskorterte skip og last trygt i havn. En slik flåtestasjon var dagens *Avaldsnes* nord på Karmøy. Her var havn for *Classis Britannica* og her fikk skip med verdifull last ny eskorte som fulgte dem vestover.

År 284 ble *Diocletian* keiser. Han gjorde store endringer i romerrikets organisering og administrasjon. Før ham besto riket av 50 provinser, da han var ferdig var antallet økt til 100 provinser organisert i 12 Dioecesar. Hver Dioecese ble ledet av en *Vicarius*.

Provinsen Norici, Norge, delte *Diocletian* i 2 provinser. Provinsen *Maxima Caesariensis* som var Østlandet og Gudbrandsdalen, med maktsenter på *Romerike*. Provinsen *Flavia Caesariensis* var Trøndelag og områdene lenger nord. De to norske provinser inngikk i *Dioecesen Britannia* som da bestod av 4 provinser. Dioecesen Britannia ble styrt fra Gallia. Romersk oppfølging og ledelse i de norske provinsene ble styrket. Oppsvinget dette medførte når det gjelder jernutvinning fremgår klart av de arkeologiske utgravinger av jernvinneanlegg fra denne tiden på Østlandet og i Trøndelag.

4.3.7. Notitia Dignitatum og de Romerske provinser i Norge.

Notitia Dignitatum inneholder en oversikt over rikets organisasjon og administrasjon utarbeidet for keiserne. Det eneste kjente eksemplar som har overlevd er skrevet ca. år 395. Det finnes i fire avskrifter. En oppbevares i *Bayersche Staatsarchiv i München* og det er en kopi av denne jeg har tilgang til. Den består av numererte ark, folier, og gir innledningsvis en oversikt over Romerrikets geografi kort etter erobringen av Britannia. Videre beskriver den Britannia etter keiser *Septimius Severus* omorganisering år 197, og keiser *Diocletians* reorganisering år 295. År 395 er Romerriket delt i en østlig og en vestlig del. Norge inngår i den vestlige del, *Det Vestromerske Riket*, som begrenses av *Oceani Occidentalis*, Det Vestlige Ocean = Atlanterhavet i vest. Dokumentet består av folier/sider. Jeg gjengir noen aktuelle sider.

Til venstre står sidenummer og latinsk tekst. Til høyre norsk oversettelse.

Side 12:

Oceani occidentalis Mariae sunt.

Mare Tylle

Mare Orcadum

Det vestlige Ocean består av følgende hav.
Tulehavet. (Fra Orkenøyene til Trøndelag)
Orkenøyhavet. (mel. Skottland og Sørnorge)

samt 9 andre havområder.

Side 12:

Oceani Occidentalis famosa insulae sunt.

Britannia

Orcades

Noricum

Kjente øyer i det vestlige ocean er:

England

Orkenøyene

Norge

Samt 12 andre øyer.

Side 13:

Oceanus Occidentalis habet provincias

Britannia

Noricii

Germaniam

Provinser grensende til det vestlige ocean er:

England

Norge

Tyskland

Side 17:

Oceani Occidentales habet Gentes

Gothos

Sueuos

Alanos

Herulos

Ved det vestlige ocean bor følgende folk :

Goter. (I Sverige)

Svear. (I Sverige)

Æser. (I Norge. Æsene var Alaner)

Heruler. (I Danmark)

Samt en rekke andre folk.

Kommentarer:

- Side 12: *Noricum* er nevnt som en øy, en kom til Norge med skip. Fra *Claudius* tid.
 Side 13: *Noricii* er definert som Romersk provins. Fra *Severus* tid.
 Side 17: Folkene nevnt kjenner vi. Æsene i Norge og Sverige. Fra *Hadrians* tid.

Norge kalles og av den Romerske administrasjon *Britannia Caesariensis*. I det ligger at området var keiserens eiendom og ble styrt av keiseren og driftet av hans slaver og frigitte. Av folie 13 fremgår at Norge også gikk under betegnelsen *Provinsen Noricii*.

I England har det vært mye debatt om den geografiske plassering av *Britannia Caesariensis*. Shepard Frere skriver i *Britannia* :

The four provinces of Britain are named in the Verona List, a document which can be closely dated to the years 312-314, as Britannia Prima, Britannia Secunda, Maxima Caesariensis and Flavia Caesariensis. The first two are clear enough, but the curious choice of names for the second pair has given rise to speculation. .... An alternative view would explain them as two halves of a earlier third province entitiled Caesariensis, so named after its capital, Caesariensis being the adjective of Caesarea. Though we do not know of any Caesarea in Britain, it is possible that London was given this title.....

Provinsen *Britannia Caesariensis* eller *Noricii*, var Norge. *Caesariensis* i navnet betød at provinsen var direkte styrt av keiseren.

Notitia Dignitatum beskriver den organisasjon keiseren disponerte for å styre riket. Under seg hadde han både et militært og et sivilt hierarki. Romerriket var etter Diocletian delt i 3 *Prefektorater* hvert ledet av en *Pretorianerprefekt*. Norge tilhørte *Prefektoratet Gallia*. Dette besto av følgende *Dioeceses*:

Britannia, Gallia, De syv provinser, Hispania, Italia, Roma og Afrika.

Hver *Dioecese* besto av et antall provinser som geografisk lå relativt nær hverandre. De to *Caesariensis-provinser* i Norge tilhørte *Dioecesen Britannia*. Hver *Dioecese* ble styrt av en *Vicarius*, som var en vikar for Pretorianerprefekten. De siste sider i dokumentet beskriver bl.a. situasjonen i England og Norge etter keiser *Diocletians* omorganisering og effektivisering av provinsadministrasjonen år 295:

Side 267 :

Dioecesen Britannia besto fra år 295 av følgende 4 provinser som tilhørte det Vestromerske Riket. (Provinsen *Valentia* ved Hadrians mur i nordvest ble dannet år 367) :

<i>Britannia Prima</i>	Sørengland
<i>Britannia secunda</i>	Midtengland
<i>Flavia Caesariensis</i>	Trøndelag og nordover
<i>Maxima Caesariensis</i>	Østlandet og Sørlandskysten

Vi skal kort nevne *det Østromerske Riket* der vi og finner provinser som inneholder navnet *Norici i Dioecesen Illyrici*.

Side 267 : *Dioecesen Illyrici* besto år 295 av 6 provinser som tilhørte Østriket:

Pannoniae secunda
Sauiae
Dalmatia
Pannoniae primae
Norici Mediterrani
Norici Ripensis

Noen vil hevde at provinsen *Noricii* som omtales på side 13 lå i Alpeområdet. Men som *Notitia Dignitatum* viser kaltes de to Noriske provinser i Alpene, *Norici Mediterrani* og *Norici Ripensis*. *Dioecesen Illyrici* tilhørte etter Diocletians reorganisering det *Østromerske riket* og de to Noriske provinser i Østerrike inngår der.

Grunnen til at Norge ble kalt *Noricum/Norici* var at da det *Noriske kongehus* og herskerslektene i kongeriket Noric i Østerrike sammen med deler av folket ble *deportert til Norge av keiser Claudius*, fikk deres nye land i nord navn etter landet de forlot i sør. De Noriske herskerslekter i Østerrike var innvandrede Hader fra Gallia. De ble bosatt på Hadeland der det allerede fantes Hader som var kommet fra Hadernes land rundt Bibracte i Gallia under keiser Augustus. De Noriske Hader, med Kongeslekten som kom fra Østerrike, innsatte Romerne som herskere her. For Romerne ble dette provinsen *Britannia Caesariensis* eller provinsen *Noricii*.

Britannia Caesariensis, Norge, ble etter Diocletian's reorganisering delt i to provinser som inngikk i *Dioecesen Britannia* og tilhørte det *Vestromerske rike*. En *Dioecese* var en gruppe provinser som geografisk lå nær hverandre. Romerriket ble år 295 delt i 12 dioeceser. *Dioecesen Britannia* var av de minste og besto av fem provinser. Tre av dem lå i England, to i Norge. *Flavia Caesariensis* var Trøndelag og nordover, nordøst i Dioecesen Britannia. Navnet *Flavia* kom av at Trøndelag ble underlagt Romerriket av den *Flaviske* keiser Vespasian som grunnla det Flaviske dynasti. Vi husker *Agricola's* seilas til Trøndelag år 84, som representant for Vespasian da Trøndelag ble lagt under Rom. Ristningene ved Bardal kan være et minne om det.

Maxima Caesariensis, Sørøstnorge, lå sørøst i Dioecesen Britannia. De norske provinser var begge *Caesariensis-provinser*. Det betyr at de var styrt direkte av det palatinske kontor og keiseren, av *Procuratorer* og keiserens driftsorganisasjon *Familiae Caesaris* som besto av hans og imperiets frigitte slaver. Av slike provinser fantes det bare tre i riket, de to i Norge og *Mauretania Caesariensis* i Nordafrika der det var store marmorbrudd. *Caesariensis-provinsene* hadde denne statusen fordi de hadde råvarer av avgjørende betydning for riket,

enten for dets status eller for dets militære overlegenhet. De to norske provinser leverte smijern og stål til legionene i Europa.

Jernutvinningen i Norge foregikk under oppsyn av en *Procurator*, som kom fra ridderstanden eller var en frigitt slave. De var utnevnt av keiseren. Under seg lokalt hadde Procuratorene *Curatores* som holdt oppsyn og rapporterte direkte til dem. De samarbeidet med driftsorganisasjonen *Familiae Caesaris* som og var underlagt procuratorene. Prokuratorene rapporterte direkte til det Palatinske kontor og keiseren i Rom. I Norge hadde Østgoterne og andre frihet og styrte sine lokale områder selvstendig innen romslige rammer så lenge nok jern ble skipet ut. Antagelig var ansvarsfordelingen grei, Østgoterne sto for prosesser og drift av ovnene, Romerne ved Curatorer og Procurator sørget for arbeidskraft, slaver, og andre nødvendige ressurser. *Familia Caesaris* besto for det meste av *liberti*, keiserens eller imperiets frigitte slaver. En *Libertus*, frigitt slave, kunne og eie slaver. Som frigitt fikk en frigitt slaves frigitte slave betegnelsen *libertinus*.

Et glimt av provinsadministrasjonen i provinsen *Noricii* gir en innskrift på en urne funnet på *Farmen ved Hamar*. Innskriften lyder slik :

...*Libertinus et Aprus Curatores Posiverunt*...

Dette er en av de eldste innskrifter med latinske bokstaver som er funnet i Norge. Den forteller at de romerske *Curatores praesidii*, bestyrere, *Libertinus* og *Aprus* ledet officerseremonier i garnisonen de bestyrte. Navnet *Libertinus* forteller at mannen var en frigitt slaves frigitte slave. *Aprus* er kortversjonen av det etruskiske navn *Aprilus*. Innskriften minner om to romerske *curatores* som styrte garnisonen på dette øde sted ved ruten mot *Treu-silva*, Try-sil, Trønderskogene. Antall soldater i slike garnisoner var normalt 15–20 mann, fotsoldater og ryttere. Innskriften bevitner romernes tistedeværelse ved dagens Hamar. Curatoren og hans garnison sørget for sikkerhet for reisende og varetransport. De var raske kurerer når det krevdes, og sørget for mat og drikke for dyr og reisende. Garnisoner med curatorer lå med en viss avstand langs de romerske transportruter. De er forløperen til de senere skysstasjoner langs hovedveiene.

Med basis i den kunnskap som finnes om romernes administrasjon i andre *metallutvinningsområder* kan vi danne oss et bilde. De to lokale curatorer hadde som *duo viri* normalt ingen betaling, men her har dette vært annerledes. Det ble forventet av dem at de betalte for fester, leker og offentlige tilstelninger. Når Procuratoren for provinsen samlet curatorene til møte for å skaffe oversikt over sitt ansvarsområde, representerte en av curatorene, vanligvis den eldste, *praesidiet* ved Hamar. Disse møtene kan ha blitt holdt ved Eidsvoll og ha vært forløperen til Eidsivatinget som senere ble holdt der.

Procuratorens og *Curatorenes* oppgave var å forvalte keiserens eiendom, betale soldatene, og overvåke gruvedrift og jernutvinning slik at nødvendige ressurser og arbeidskraft, slaver,

ble skaffet til veie ved behov. Slavene var deporterte folk og straffedømte. Det kan være opplysende å se hva A.M. Hirt skriver om dette :

The control over metal resources was undoubtedly of high significance to Rome. The command of and uninhibited access to metal was vital for the economic and political survival of the Roman empire. The relevance of this study (Boken hans) on Roman mines lies in the examination of the organizational measures Rome devised to ensure their continued extraction. In the wider context of the administration of the Roman empire this particular focus gains in substance: the study of administrative configurations and hierarchies, its control and command of human and material resources, and the organizational procedures set in place to ensure its continued existence may provide a partial insight into the sources of strength and longevity of the Roman empire. The present study strives to analyse the organizational measures for the extraction of metals...restricted to the examination of evidence from imperial mines...where the presence of Roman army imperial officials i.e. members of the familia Caesaris or equestrians, and/or Roman army personnel, are documented in the epigraphic record of the mine. ...Imperial mines are part of a ultimate control of the Roman emperor and his Palatine bureau.

De organisatoriske forhold metallutvinningen ble drevet under har i liten grad vært behandlet av forskerne. I områder der den romerske stat sto bak utvinningen gjenstår mye arbeid før administrasjon og organisering er klarlagt. Driftsorganisasjonens inpassing i den øvrige statlig administrasjon vet vi lite om. På baksiden av boken er et kart over *Dioecesen Britannia*, med Ptolemaios steder fra år 150, men forøvrig slik *Notitia Dignitatum* definerer Dioecesen år 395. Romerike var Østgoternes, Ø-schøternes bygd, Vanene ble bosatt på Ringerike. Dette var frie folk som hadde ledende roller.

Myrmalmen var grunnen til romernes interesse for Norge. Den Romerske stat ved keiseren og det Palatinske kontor styrte jernproduksjonen her. Hjelpesoldater fra Legionene og *Classis Britannica* deltok. *Libertus Augusti* fra *Familia Cæsaris* arbeidet på flere nivåer. Rættiske hjelpesoldater sørget for sikkerhet og kunne delta i jernutvinningen. Erobrede folk ble sendt hit som slaver. Keiseren spilte en viktig rolle i tildelingen av slike ressurser. *Carnuter* fra Gallia og *Noriker* og *Ræter* fra alpedalene ble tidlig overført til provinsen *Britannia Caesariensis* øst for *Oceanos due caledonios*. Et stort antall ovner for jernproduksjon fra Romertiden er registrert av arkeologene i Norge. Restene sammen med det romerne selv har skrevet bidrar til å kaste lys over Norges historie. Romerne produserte smijern og stål med Østgotisk bistand for det Romerske riket in Norge.

Kilder: Notitia Dignitatum. Bayerische Staatsbibliothek. Clm 10291
 A.M. Hirt. Imperial Mines and Quarries in the Roman World
 Shepard Frere : BRITANNIA. A History of Roman Britain.
 J. Rogan : Roman Provincial Administration.

4.3.8. Romerske behov for stål fra Norge.

Vi skal forsøke å vurdere hvilke kvantum smjern og stål den romerske hær og marine hadde behov for. Totalt mener en Romerriket ved år 250 forbrukte ca. 82000 t/stål pr. år. Dette innbefatter sivile og militære behov. Jeg forutsetter at det var *militære behov* som ble dekket fra Norge, d.v.s. smjern og stål for *våpen og rustninger* til soldatene i legioner og hjelpetropper og stål for maritime formål. Disse enheter trengte og verktøy, redskaper og forbruksmateriell som f.eks. spiker. Legionene var 30 i tallet. Hver legion besto av ca. 5000 velutrustede soldater hvilket betyr at det var 150000 legionssoldater under våpen til enhver tid. Videre fantes et tilnærmet like stort antall hjelpesoldater, ca 150000 mann med noe enklere utrustning. Disse sto 25 år i tjeneste hvilket betyr at 6000 legionærer og 6000 hjelpesoldater ble utrustet hvert år. I tillegg trengtes jern og stål for å erstatte utslitte og tapte våpen, og stål for redskaper og forbruksmateriell. Vi antar at det kan dreie seg om 2 kg. pr. soldat/år. Alle operasjoner materialet gjennomgår fra barre til ferdig våpen medfører vekttap p.g.a. vrak og avfall. Dette gir følgende årsbehov for smjern/stål:

Legionssoldater medgår	40 kg stål/mann	$40 \times 6000/1000$	= 240 t. stål/år
Hjelpesoldater medgår	30 kg stål/mann.	$30 \times 6000/1000$	= 180 t. stål/år.
Erstatte utslitte våpen + redskap/forbruk		$3 \times 300000/1000$	= <u>900 t. stål/år</u>

Årlig behov for nye gjenstander som veier 1320 t. kvalitetsstål.

Det betyr at det trengtes 1320 tonn barrer pr år fra Norge. For å få det trengs ca. 1650 tonn råjern for frisking. Tallet ser jeg som et minimumstall, men vi bruker det for å få en oppfatning av *hvor mange ovner som trengtes, hvor mange personer som var beskjeftiget i den romerske jernproduksjon i Norge og for å få et begrep om hvor mye kull og malm som trengtes* hvert år.

For å få ut 1650 tonn råjern trengs ca. *3300 tonn malm etter røsting*. For å kjøre dette gjennom reduksjonsovnene trengs det ca. *4000 tonn kull*. Det igjen betyr at det måtte hogges ned ca. *28000 tonn skog* som ble brent til kull.

For å vurdere *bemanningsbehovet* går vi til jernverk i *Zunhua* og *Guangdong i Kina* der samme type ovner produserte samme type stål fra myrmalm og trekull med denne prosessen. Fra årlig produserte kvantum og tall for bemanning i regnskapene oppgir kinesiske forskere at det *totalt trengtes 4 - 6 personer for hvert tonn stål* disse ovnene produserte. Dette innbefattet driftsfolk ved reduksjonsovn og friskeovn, folk som hogg skog og brente kull, de som gravde frem malmen og røstet denne og folk som utførte all transportert av malm, kull, trær og jern samt de som ordnet med all maten.

Går vi til vår ovn fra Dokkfløy og regner *6 mann pr tonn råjern* trenger vi ca. *370 totalt for å produsere 62 tonn råjern*. Det trengs da *27 ovner* av denne størrelse for å dekke det romerske militære behov. *Ca. 10000 personer* var direkte beskjeftiget i produksjonen.

I tillegg til disse var mange, helst kvinner og barn, beskjeftiget med å dyrke jord for å produsere mat til styrken. Halve Legio IX, 2500 mann pluss hjelpetropper, deltok og holdt orden. (Ref. soldatgravene på Hadeland/Toten). Antar vi at for hver som var direkte involvert i jernproduksjonen var 2 personer indirekte beskjeftiget for at det samfunnet som var etablert her skulle fungere, finner vi at *25000 - 30000 personer utførte et eller annet arbeid i forbindelse med romernes jernproduksjon i Norge*. Jeg tror disse tallene, både når det gjelder produsert kvantum jern og bemanning heller er for lave enn for høye.

De 1650 tonn råjern som ved slutten av det 2.ndre århundre ble levert til frisking og deretter som stål kom til smeder og våpenfabrikker i den romerske hær og marine var produsert i ovner av forskjellig størrelse.

Da romerne først fikk i gang *råjern-friske-prosessen* i Norge satte de alt inn på å utvide produksjonskapasiteten raskest mulig for å spare penger og for å bedre kvaliteten på våpnene. Samfunnsutviklingen i Norge på denne tiden hang sammen med Romernes jernutvinning. Stålet herfra var avgjørende for deres militære overlegenhet. Opplegget med å produsere smijern og stål i Norge og transportere det ut kostet enormt, bl.a. måtte England holdes. Men alternativene var enda dyrere, eller lot seg ikke gjennomføre. *Sikre transportveier for kinesisk stål via India var umulig*. Våpnenes overlegenhet avgjorde Romerrikets makt og stabilitet. Derfor var kvalitetsstål fra Norge så viktig for Rom.

Denne prosessen kom til *Bactria/Balke* fra Kina ca. år 130 f.Kr. i Æsenes, Asioi's, vandring vestover fra *Gansu i Kina*. I *Bactria/Balke* ingikk Æsene forlik med Vanene og bosatte seg der. År 117 e.Kr. vandret etterkommere etter disse folk videre vestover. Etter invitasjon fra keiser Trajan kom de til *Skandinavia* og Norge under Odin's ledelse ca. år 120 e.Kr.. Her startet de jernproduksjon med denne prosessen. Så lenge de romerske provinser i Norge besto produserte denne prosessen stål for romerske våpen- og verktøy-smeder. Rent jern fra denne prosessen brukte romerne i hjelmer og rustninger. Det inneholder minimalt med slagg, 0–0,5 %. Æser, Vaner og deres vandringer forteller jeg om i senere avsnitt.

Romerske behov i England ble ved år 100 dekket fra *The Weald i Kent* som og leverte jern til Gallia og Germania. Dette jernverket ble drevet av *Classis Britannica*. År 250 stanset *Romerne jernproduksjonen i the Weald*. Det er rimelig å anta at behovet hos legionene i Britannia fra da av ble dekket fra Norge. Også romerske behov hos legionene ved Rhinen og i Gallia ble dekket av jern og stål fra Norge.

Jernproduksjonen i Norge i romertiden foregikk med en teknologi man ikke finner ellers i Europa før i middelalderen. Produksjonen i Norge var underlagt keiseren og ble ledet av *Procuratores equites* og organisasjonen *Familia Caesaris*, soldater fra hjelpetroppene og *Classis Britannica*. Her fantes det råstoff den indirekte prosess krevde. Stålet man fikk var rent og egnet til smiing av avanserte våpen, rustninger og hjelmer.

Det er vanskelig å tenke seg at den *prosess og organisasjon*, de ressurser og den infrastruktur som trengtes for å produsere og foredle jernet ble utviklet av *reinsdyrjegere* og *enkle jordbrukere* slik noen har hevdet. Det trengtes mange jernsmeltere og smeder som måtte forsynes med mat, kull, malm, og for smedenes del jern. Spesielt arbeidskrevende var hugging av all skogen. En omfattende organisasjon som utførte hugging av trær, produksjon av kull, graving av myrmalm og røsting av denne måtte være på plass i tillegg til de som dyrket den jorda som var dyrket, eller måtte dyrkes opp, for at alle skulle få mat.

I andre enden måtte det finnes et betalingsdyktig marked som trengte alt jernet. Datidens norske samfunn hadde ikke behov for alt jernet og kan ikke ha maktet å organisere jernutvinning, videreforedling og transport av dette omfang. Når vi kjenner Romernes behov og vet at de kontrollerte Norge er det logisk å anta at de sto bak driften. Da Romerriket falt opphørte produksjonen fordi driveren og kunden ble borte. Fra år 450 til 700 var produksjonen svært lav. Etter år 700 startet den igjen men da med vesentlig lavere kapasitet enn i romertiden.

Man kan undre seg over hvorfor Romerne plasserte denne produksjonen i periferien av sitt veldige rike. I Kina ble prosessen for stålfremstilling kjørt med *myrmalm*, jernsand. Det samme råstoff fantes i mengder i Norge. Konsentrasjonen av syrer som løser jernet beholdes i lav temperatur og øker med høyden over havet. I Norge går slake fjellsider som inneholder jern over i myrområder ispedd sjøer og tjern. Her har vann i årtusener transportert jernoksyd og lagt det igjen på flate partier og i myrene. Her fantes den samme jernrike malmtypen som den som var råstoff i kinesernes indirekte prosess.

Hvis romerne skulle produsere med kinesernes prosess måtte dette foregå med samme type malm. Den fant de i Skandinavia. Lignende malm syd i Europa har lavere jerninnhold og inneholder *for mye Svovel og Fosfor* slik at stålet sprekker når det smies. Produksjonen måtte foregå der egnet malm fantes. Jernsmeltere og slaver kunne transporteres inn.

Norikernes, Ræternes, Vanenes og Æsenes innvandring førte til store endringer i romertidens norske samfunn. Det teknologiske løft og det mannskapsbehov som jernproduksjonen krevde er årsak til de sosiale og kulturelle endringer vi ser spor etter i datidens norske samfunn. Vil en forstå utviklingen her i romertiden må en ta hensyn til jern- og stål-produksjonen og varebyttet den førte med seg. Det materielle oppsving og de kulturelle og sosiale endringer som fant sted hadde sin årsak i produksjon og leveranser av stål til datidens europeiske stormakt. Rikdommen i gravene fra romertiden gjenspeiler overskuddet og teknologien som skapte den. Da Romerriket forsvant gjorde handelen med jern og stål tilnærmet det samme, men navnet *Romerrike* har overlevd til vår tid som navn på bygdene nordøst for Oslo.

Literatur. Se f.eks.

- Irmelin Martens: Jernvinna På Mösstrond i Telemark. Universitetets Oldsakssamling. 1988.
- Jan Henning Larsen: Jernvinna ved Døkkfløyvatn. Oslo 1991.
- Jan Henning Larsen : Jernvinneundersøkelser. Oslo 2009
- Ssu-ma Chien: Sima Qian skrev Kinas historie ca. 110 f.Kr.. Starter 2600 f.Kr. og går frem til 91 f.Kr..
- D. Sim, I. Ridge. Iron for the Eagles. Iron Ind. of roman Britain. History Press 2002.
- D. Sim, J. Kaminski. Roman Imperial Armour. Oxbow Books. 2012.
- V. Tripathi. The Age of Iron in south Asia. Aryan Books. N. Delhi 2001.
- D.B. Wagner. Iron and Steel in Ancient China. E. J. Brill. Leiden, New York.

BOK 5.

VANDRINGER I EUROPA OG DEPORTASJON AV FOLK TIL NORGE.

5.1. Gallia og Galliske vandringer.

Det gamle Gallia tilsvarte litt grovt *dagens Frankrike og Belgia*. Det Gallia-belgiske befolkningsoverskudd ble fra 1200 f.Kr. bl.a. sendt over havet til England der gallerne grunnla kolonier. Befolkningen langs Mös og dens sideelver havnet i en knipetang mellom keltiske folk fra sør og Germaner fra øst, og ble utsatt for årvisse plyndringstog. De forlot over tid også Mös-dalen. *Dio Cassius* skriver ved år 200 :

Belgierne som bodde mot Rhinen i forskjellige stammer hadde til og med slått seg ned på andre siden av havet ovenfor England. (Dio Cassius HISTORIA XXXIX.i.1-2.)

Utvandringen pågikk i mange hundre år. *Ifølge Dio hadde Gallerne også kolonier på andre siden av havet ovenfor England, d.v.s. i Norge*. De var bosatt på egnede steder langs Vestlandskysten nord til Trøndelag. Andre hadde seilt inn Oslofjorden og bosatt seg på begge sider av denne, mens noen hadde dratt over land til Hadeland, Toten og områdene på østsiden av Mjøsa. Her følte de seg trygge for plyndrende sjøfarere.

Høydedraget fra Sivesind og nordover til Elton, Flikkshaug og Hjelpstein i V. Toten og Eik og Berg(os) ved Gjøvik ble befolket av *jordbrukere fra Mös-dalen*. De ga Mjøsa navn etter Mös, elva der de kom fra. De galliske innflyttere dyrket *guder i steiner og kilder*. Hjelpsteinen i V. Toten er en slik stein og for 3000 år siden kan det ha vært en kilde i skogen der steinen sto oppreist.

Galliske folk som ved Kristi fødsel hadde kolonier i Norge var *Treu-eri* (Try-nner), *Mor-ini* (Mør-inger) og *Ha-dui* (Ha-der), store stammer som hadde mindre stammer knyttet til seg. De gikk under samlebetegnelsen *Gaul*. Denne roten finner vi i mange norske stedsnavn som *Gaul-dal*, *Gaul(s)-dal* og *Gul-en*.

Den største av disse stammer kaltes på latin *Treu-eri*. Germaniserer vi navnet blir det *Try-ner*. De første Try-ndere innvandret til Trøndelag fra Treu-erernes land i Tyskland, Frankrike og Belgia. Dette støttes av de *felles elvenavn Vair (Vær)*, *Schieur (Stjør)* og *Nid (Nidelva)*. *Værdalen* heter i Frankrike *Val de Vair*, *Stjørdalen* heter *Val de Chieur*.

De galliske Hader, *Hadui*, var innvandret til Gallia fra Anatolia i dagens Tyrkia, der de i gamle kilder kaltes *Hatter*. Et annet folk, Hetitene, hadde under de indoeuropeiske folks vandringer fra ca. 2200 f.Kr., kommet til Anatolia fra Sentralasia. De overtok Hatternes land, som fortsatt kaltes Hatti. Hetitene kom fra deltaet til elven Murghab, området der byen Merv i dag ligger i Turkmenistan. Deres hovedstad i Anatolia het Hattusa. Hatterne var underlagt Hetitene. Hetiteriket besto til Pelasgernes hærtog ødela maktstrukturene kort etter år 1200 f.Kr.. Det resulterte i *utvandring av grupper av Hatter til Europa*. Noen hundre år etter Etruskernes vandring til Italia flyttet Hatter til områder i det sentrale Frankrike der de grunnla et eget rike. Disse Hatter hadde prosessen for produksjon av jern i luppeovner med

seg. De kalles i Frankrike *Ha-dui* → *Ha-der*. Deres viktigste gud var solguden *Gran* < *Granos*.

Under de galliske vandringer fra år 400 f.Kr. vandret Hader til dagens Østerrike der de grunnla kongeriket *Noric* som en tid var den ledende produsent av jern med den direkte prosess i luppeovner i Europa. Haderne produserte jern i det sentrale Gallia i området rundt den gamle byen Bibracte og i datidens sørøstlige Østerrike i våre dagers Kärnten.

År 14 f.Kr. grunnla keiser *Augustus* byen Augustodunum, som i dag heter Autun og ligger ca. 25 km. øst for Hatternes gamle by Bibracte. *De Hadiske herskerslekter ble sammen med befolkningen deportert*. Kildene forteller ikke hvor Augustus bosatte dem, men det er tenkelig at Hader ble sendt til Norge og Hadeland som et ledd i Augustus planer om å produsere smijern og stål i Norge. Fra år 43 e.Kr. deporterte keiser *Claudius* Hader i *Noric* i Østerrike. De ble sendt til Norge for å lede oppbygging av jernproduksjon for Rom.

Prosessen for jernproduksjon i luppeovner kom som vi ser fra Sentralasia via Tyrkia, Frankrike og Østerrike til Norge. I Norge kaltes Hatterne Hader. *Hadeland* har navn etter dem og betød opprinnelig *Jernutvinnernes land*.

De Gallia-belgiske folk dyrket solguden *Gran*. *Gran-treet* var hans hellige tre. De tilba ham og gudinnene *Mösa*, *Matrona* og *Sequana*. *Mösa* personifiserte elva som en fruktbarhetsgudinne som ga liv til bygdene i Mösdalen. *Matrona* og *Sequana* var andre elver og heter i dag *Marne* (*Maren*) og *Seine*. Grans helligsteder lå ved kilder i skogene. Hovedhelligstedet lå på plataået 20 km vest for byen Neufchateau nær Mösas kilder i *Leuqenes* stammeområde. *Leuqene* var en understamme av Haderne. Romerne bygget opp helligstedet med ett tempel for *Gran* og ett for de tre gudinner. Samtidig bygget de et amfiteater med 17000 sitteplasser for å gi Nordøstgallerne status, for på den måten å få dem på Romernes side. Stedsnavnet *Gran* i Frankrike skrives i dag *Grand*.

Da keiser *Constantin* den store marsjerte fra Trier mot Rom avla han helligstedet et besøk og gjennomgikk offerritualet og renselsene før han tilba guden. Derpå overnattet han som andre i gudens tempel og i drømme så han tegnet som senere ble malt på soldatenes skjold. Dette var ikke det kristne kors men guden Grans og Gallernes symbol. Ved å tilbe deres gud vant *Constantin* Gallernes støtte i kampen mot keiser *Maxentius* i Rom. Før det avgjørende slag ved den *Milviske bro* ga *Constantin* soldatene beskjed om å male symbolet, kristogrammet som det senere er kalt, på sine skjold. Dermed fikk de Galliske soldater følelsen av å kjempe Gallernes sak. Samtidig fikk motstanderne, der mange var kristne etter at keiser *Maxentius* år 308 tillot kristendommen i Roma, en følelse av å bekjempe sin egen gud. Men *Constantin* gjorde dette av praktiske årsaker. Romerske soldater skulle her kjempe mot Romerske soldater og for å skille venner fra fiender i kampens hete trengte man bare å kaste et blick på skjoldene.

Vi skal gå tilbake til tiden etter 450 f.Kr. da Gallia var preget av uro og forandring. De første Greske og Romerske beretninger går inn i historien på denne tiden. *Pompeius Trogus* skrev at Gallerne var blitt for mange for sitt land. *Livius* forteller at lov og orden brøt sammen og at utvandringene fra Gallia startet mens Priscus Tarquinius var konge i Rom. Fra 410 f.Kr. ble store folkemengder i sør- og midt-Gallia satt i bevegelse. En vandring fulgte Donau østover til dens møte med Drava. Der delte vandrerne seg i flere grener. En annen vandring fra Gallia gikk mot sør over Alpene ned i Norditalia.

Biturigernes konge *Ambigatus* hersket over en tredjedel av Gallia og var etter modne vurderinger kommet til at folkemengden var blitt for stor. Nå ville han kvitte seg med overskuddet ved å arrangere en utvandring. Han hadde også en formening om hvor vandrerne burde ta veien. Men når slike beslutninger skulle tas var det klokt å la gudene bestemme. De ga klare anvisninger gjennom fuglenes flukt og deres anbefalinger var udiskutable. Fuglene fløy og prestene tydet med verdige miner.

Ambigatus hadde to nevøer, *Bellovesus* og *Sigovesus*. For *Bellovesus* la gudene ruten mot syd gjennom Alpene mot Etruskernes land. Overtallige Bituriger, Arverner, Senoner, *Hader*, Ambarrer og Karnuter dro den veien. For *Sigovesus* la gudene ruten langs Donau mot Ungarn og Romania. I hans flokk deltok og *Hader*. De fulgte toget til elvemøtet mellom Donau og Drava. Der skilte de lag med resten av vandrerne og fulgte Drava nordvestover inn i dagens Østerrike og slo seg ned i *Kärnten*. Her skapte de sitt eget rike, *Regni Noric*, der et Hadisk herskersjikt styrte over en Karisk befolkning. Guden Gran vitner om Haderne i det gamle *Noric*. Her fikk Haderne jernutvinning et oppsving på grunn av malmen man brøt. Sideritmalm inneholder 8 – 10 % kalk, som er en slaggdanner. Derfor ga ovnene og den direkte prosess større utbytte av jern her enn andre steder. *Regni Noric* → kongeriket *Noric* skal vi komme tilbake til senere.

Andre av *Sigovesus* flokk fortsatte nedover Balkan til Hellas der Delphi og oraklet ble plyndret. En gren satte over Bosporos og ble bosatt i området rundt Ankara i dagens Tyrkia. Deres rike kaltes *Galatia*. Kirkefyrsten Hieronymus som hadde tilbrakt en tid i Trier ble overrasket da han som deltager i *kirkemøtet i Nicea* opplevde at lokal-befolkningen enkelte steder snakket samme dialekt som folk ved Mosel. De var *Treuner* med galliske forfedre. Hadde Hieronymus besøkt *Trøndelag* på denne tiden ville han også ha forstått språket der.

Bellovesus og hans Galliske folk fulgte Rohne sydover. De ingikk en avtale med *Faukene i Massalia* om gjensidig hjelp. Så dro de ned på Posletta der de støtte sammen med Etruskerne. *Hader* bosatte seg nord for dagens Milano og inn i Alpedalene. De kaltes Insubri etter sitt landområde. De andre galliske stammer spredte seg over deler av Posletta som ble kalt *Gallia Cisalpina*. I sør dannet Appeninene grensen mot Romerne.

De Galliske krigere gjorde et skremmende inntrykk. De dro nakne i slag med håret farvet hvitt av gips blandet i vann. Blandingen stivnet slik at håret sto rett opp hvis man kammet

det slik. Når nakne krigere med ville hyl og brøl stormet frem gikk det kaldt nedover ryggen på de fleste. Nakenheten mente noen kom av at de trodde på gjenfødelse hvis de falt og at de slik sparte gudene for bryet med å kle av dem før neste fødsel. Andre som og tenkte praktisk mente det var for varmt å kjempe i fulle klær.

Gallerne hadde den *skikk* at de hugg hodet av fiendene de drepte. Dette ble gjort av statistiske årsaker. Det var lettere å holde orden på antall fiender en hadde felt ved å telle hodene man hadde samlet enn å fly rundt på slagmarken og telle lik i etterkant. Hodene ble tatt med hjem og hengt over dørene som trofeer og synlige bevis og var med å ga beretninger liv og virkelighet når venner var samlet i festlig lag.

År 390 før Kristus rykket Galliske tropper over fjellene mot Rom etter at en av deres høvdinger var drept av romerske diplomater i den etruskiske byen *Ciusum*, Kjusom. Deler av den Romerske hær ble nedkjempet og byen med unntak av Kapitolhøyden der gudene bodde ble inntatt. Høyden ble forsøkt stormet natters tid, men de sovende vakter ble vekket av hellige gjess som satte i gang en snadrekonsert da de merket fiendens bevegelser. Gudene hadde sine knep for å bevare helligdommene. Beleiringen varte i mange måneder og ble først hevet etter at Faukene i Massalia hadde hjulpet Romerne med løsepenger. Gullmengden var allikevel ikke helt akseptabel da den ble veid. For å få balanse i regnskapet kastet Senonerhøvdingen *Brennus*, den rause Galliske leder, sitt sverd på vektskålen. At Gallerne inntok byen ble for alltid husket av Romerne. Gallerspøkelset ble senere manet frem når Romerne trengte å stå samlet.

Forholdet mellom Rom og Kartago var regulert av en avtale fra 509 før Kristus. Med den i ryggen ødela Kartagerne Faukenes handelsstasjon i *Tartessa*. Faukene der dro nordover langs Atlanterhavskysten mens Kartagerne stengte Gibraltar for fokeiske skip. Dermed var kontakten mellom Massalia og Europas Atlanterhavskyst ad sjøveien brutt. Avtalen ble forlenget år 348 og 306 før Kristus. Den begrenset Massalias handel i det Tyrrenske hav og var et Kartagisk trekk for å hindre handelen mellom Massalia og de Greske byene i Søritalia. Det meste av varetransporten til Italia gikk nå på kartagiske kjøler. Phønikerne kaltes nå *Punier* av sine romerske venner. Kartago's makt og velstand nådde høyden i denne perioden. Fra 500 til 350 før Kristus var Faukene på defensiven. Deres forbindelser til sølv- og koppergruvene ved Cadiz var stengt. Handel og næringsliv var hemmet av begrensningene i sjøtransporten. For Massalia var situasjonen alvorlig. Orakelet's prestinner ble regelmessig konsultert men det tok bortimot 100 år før gudene så muligheter som ga håp om oppgangstider.

Midakritus skal som den første ha seilt den lange veien til *Tinnøyene*. Rav og Tinn kom fra en fjern verden i nord. Spørsmålet nå var om en kunne komme dit over land. Det var mulig men uroen i de Galliske områder hadde gjort vareransport langs elvene der risikabel. Etter at det Galliske folketallet var justert stilnet urolighetene og nye høvdinger i La Tene området sørget for sikkerhet. Handelen mellom Massalia og Gallia økte igjen og 350 år før Kristus

var det kontakt over land mellom Massalia og Danenes gamle handelsstasjoner ved Nordsjøkysten. Handelsveien via Marne fortsatte til *Gaia Soros* i Morinii, Møringenes stammeområde. Daner der seilte sammen med Venetiske sjøfolk langs kystene i nord. *Ruten gjennom Gallia fra Massalia til Gaia Soros knyttet Massalia til Nordsjøen* og den Engelske kanal. Handelsveiene langs Garonne og veien langs Rohne over til Loire via Bourges førte til *Aremorica*, Bretagne, og markedene der mens en annen vei førte fra Rohne over til Mös og fulgte den til dens munningen i Nordsjøen. En sidevei gikk fra denne veien over til Mosel og Rhinen.

I sør oppstod konkurranse mellom Massaliske og Etruskiske kjøpmenn om kundene i Gallia. Etruskernes varetransport gikk på kjerrer på vanskelige veier over Alpepassene. Transportkapasiteten var liten og transporten tok tid. Faukenes transport gikk med skip på elvene. Deres varer nådde raskere målet og skipets lastekapasitet oversteg kjerrens. Mye av Etruskernes handel ble overtatt av Massaliske kjøpmenn som leverte italiensk vin til erstatning for mjøden, Gallernes gamle drikk.

Transportrutene gjennom Gallia erstattet sjøveien rundt Spania. Det var en kombinasjon av båt- og vei-transport som gikk hurtig og hadde stor kapasitet. Mange hadde fortjeneste. Galliske høvdinger leverte slaver og andre varer og krevde inn toll. Faukene kjøpte og solgte i begge ender og Italienske leverandører tjente seg rike.

For Etruskerne ble situasjonen vanskelig. De hadde vært et ledende folk med en høyt utviklet metallbearbeidende teknologi. De hadde kontrollert store områder i Italia. Sør for seg hadde de nå en Romerstat som stadig erobret deler av deres landområde. Deres skjebne var beseglet og i løpet av noen århundreder forsvant de fra historien.

Romerne så med bekymring på Kartagernes makt og vendte seg til Massalia for å gjenoppta samarbeidet. Det gjorde at Massalia ytterligere styrket sin posisjon i forhold til Etruskerne og medvirket til at byen overtok Etruskernes handel nord for Alpene. Sammen med Agde og Narbo var Massalia omlastingssted for varer fra Middelhavs-landene som skulle til Gallia og områdene langs Atlanterhavskysten og Nordsjøen.

Kartagerne gjorde et siste desperat forsøk på å gjenvinne innflytelse da de sendte hærfører *Hannibal* fra det Kartagiske Spania gjennom Pyreneene med en hær år 218 før Kristus. Han fortsatte gjennom det sørlige Gallia og over Alpene inn i Norditalia. Dette var i og for seg en kritisk situasjon for Rom, men Hannibals hær bestod til dels av Galliske leiesoldater. Det var en upålitelig forbundsfelle. Hannibal herjet noen år i Italia før han ga opp å erobre landet. Romerne reiste seg og lot *Scipio den yngre* utslette Kartago. I dag finnes bare ruiner igjen av byen. Det ble slutten for Fønikerne, Punierne.

Innvandringen fra Gallia til Norge startet i større omfang så tidlig som ca. år 1200 f.Kr.

og pågikk i hele det siste tusenåret før Kristus. Områder som fikk bosettere var kystområdene av Vestlandet nord til Trøndelag og områder på Sørlandet og Østlandet. Gallerne som bosatte seg her var jordbrukere. Da Norge gled inn under Romerne var folk av gallisk avstamning den største gruppen i Norge.

- Mösdalen: Dalføret på begge sider av elva Mös i det nordøstlige Frankrike, Belgia og Holland.
- Treueri. Gallisk stamme mellom Rhinen og Mösas nedre løp. Deres hovedstad var byen Trier.
- Morini: Gallisk stamme ved Nordsjøkysten i Belgia og Nordvestfrankrike.
- Hadui: Gallisk stamme i det sentrale Gallia. Hovedstaden het Bibracte. Var dyktige jernutvinnere og smeder. Germanisert Hader.
- Dio Cassius: Romersk senator, konsul og historieskriver fra Nicaea i Bythynia i dagens Tyrkia. Levde ca 155 – 235 e.Kr..
- Constantin d. Store.: Romersk keiser fra 306 – 337 e.Kr.. Født ca. 272 i Naissus i Mösia, død 337 i Nikomedia i Bithynia på sørkysten av Svartehavet. Grunnla Konstantinopel.
- Maxentius: Romersk keiser fra 306 – 312 e.Kr. samtidig med bl.a. Constantin den store som nedkjempet hans hær og drepte Maxentius. Levde 278 – 312 e.Kr..
- Milviske bro: Bro over Tiber-elven på hovedveien inn i Rom fra nord. Det var her slaget mellom Constantin og Maxentius sto. Brua ble bygd 207 f.Kr. og det er fortsatt bru på stedet.
- Pompeius Trogus: Romersk historiker født i Gallia Narbo-nensis (Sydfrankrike). Levde på keiser Augustus tid på begge sider av år 0.
- Livius: Romersk historiker født ca. 59 f.Kr. i dagens Padua vest for Venezia. Død 17 e.Kr.
- Gallia Cisalpina: Gallia på denne side av Alpene sett fra Rom. Nordvestitalia sør for Alpene.
- Ciusum: By i Italia i provinsen Toscana. Grunnlagt av etrusker.
- Brennus: Hærfører hos de galliske senoner som rykket inn i Rom ca 387 f.Kr. og plyndret byen.
- Tartessa: Kongerike og havneby på sørkysten av Spania ved munningen av elva Guadalquivir. I antikken kjent for sin store rikdom på sølv og tinn. Faukene kalte stedet Tartessos.
- Punier: Romernes navn på fønikerne i Kartago i dagens Tunis.
- Midakritus: Fokeisk sjøfarer som utforsket Atlanterhavets kyster ca. 500 f.Kr. og seilte til Tinnøyene.
- Gaia Soros: Fokeisk, senere romersk havn på sørsiden av den engelske kanal. I dag Boulogne-sur-mer.
- Aremorica: Faukenes navn på Bretagne-halvøya og kystområdene sør for den vest Frankrike.
- Hannibal: Kartagisk general , 247 – ca. 183 f.Kr.. En av de dyktigste militærstrateger som har levd.
- Scipio d.y.: Romersk general og konsul, født 185 død 129 f.Kr.. Jevnet Kartago med jorden 146 f.Kr..
- Se for eks. : B. Cunliffe. The Ancient Celts. Oxford University Press.
H. Heinen. Trier und das Treuererland In Römischer Zeit. Spee-Verlag, Trier.
B. Cunliffe. Facing The Ocean. Oxford University Press.

Fig. 20.

Gallia år 150 f.Kr.

Gallia var befolket av mange stammer der de små var alliert med en stor. Kartet viser hvordan Cæsar delte området i Gallia Belgica, Gallia Celtica, Aquitania og Gallia Narbonensis. Hos Strabo strekker Gallia Belgica seg vest til Loire og lenger mot sør slik at Mösas kilder og Grand tilhørte Gallia Belgica. Møsa renner i nordøst og det var fra bygdene langs Møsa mange dro nord over havet for å bosette seg i Norge. Helligstedet Gran lå i Leuqenes område. De var en understamme av Haderne.

5.2. Kimbrertoget. Fra Jylland til Italia.

Mellom fjellsiden og elven i dalbunnen snor veien seg kilometer etter kilometer. Morgentåken skjuler fjelltoppene men vil forsvinne når solen får tak. Rundt en sving åpner kløften seg for så å fortsette i to trange sidedaler. Her er litt plass og mulig for nøysomme folk å overleve. Noen hus ligger i de bratte skråninger. Der dalene møtes er en liten flate med plass for torg og hus. Der ligger kirken og det kimbriske museum. Blant dem som er begravd her finner vi mange med familnavnet Norderå. Men vi er langt fra Danmark der deres forfedre kom fra. Stedet kaltes opprinnelig Cimbriazza, hos kimbrerne. De som bygget her ønsket å skjule seg. Det klarte de. Veien hit inn ble bygget for få år siden og kirken er knapt hundre år og det i et katolsk land som Italia. I dag har navnet endret seg til Giazza. Folket som bor her kan se tilbake på en utrolig historie. For å forstå mer av vår egen historie skal vi fortelle litt om kimbrertoget og hvordan disse innbyggeres forfedre, som kom fra Sørskandinavia, til sist slo seg ned i denne trange kløften.

Det finnes forskjellige teser om *Kimbrernes* opprinnelse. De eldste skriftlige beretninger om dem finnes på *assyriske leirtavler* fra 714 før Kristus. Deres land kalles der *Gamirra*, de selv *Gambrer*. Den gang deltok de på Assyrernes side i en krig mot Urartu nord for *Gutium* vest i Iran. Senere fortelles det om kimbriske krigstog i Lilleasia, Frygia og Lydia. De erobret Frygia og drepte Lydernes konge Gyges 652 f. Kr.. Dugdamme, kimbrernes siste konge, døde 640 år f.Kr.. Deretter avtok deres makt i Lilleasia. Deres siste lille rike på sørkysten av Svartehavet lå ved *Sinope*. Men de fantes i større antall på nordsiden.

Herodot skriver at kimmererne bodde nord for Svartehavet men at de da *Skyterne* kom østfra, besluttet å forlate landet etter en debatt som ble avgjort med våpen. De døde ble begravd ved *Tirasa*, de overlevende forlot landet. Dette kan ha skjedd i forbindelse med dronning *Tomyr's* vandring vestover med gotiske folk i andre halvdel av det 6-te århundre før Kristus. Kimmererne vek unna langs forskjellige ruter. Noen fulgte *Tirasa*, *Djester*, nordover og fortsatte til Østersjøen helt vest til Jylland.

Andre romerske teser hevdet at Kimbrerne var keltiske folk som kom fra Gallia Belgica og Mös-dalen som grenset til Helveternes område, eller fra keltiske områder øst i Europa. Kimbrertogets vandringsledere hadde *keltiske navn*, og offerkjeler og andre funn viser motiver fra *keltisk mytologi*. Sammen med *Dejbjergvognen* som er funnet på Jylland er disse keltiske mesterverk. Vandringsleden som kalles *Kimbrertoget startet i Nordjylland*.

Som en følge av innvandring østfra ble folkemengden over tid på Jylland for stor. Mange sultet og folk bosatt på steder som ved ugunstige vær og vindforhold ble oversvømmet hadde problemer. Jylland, det kimbriske horn, var et flatt land. Store områder ble oversvømmet når sterk vind over lang tid presset havet inn fra vest. 125 år før Kristus startet derfor Kimbrertoget, en folkevandring utgått fra Jylland. Her deltok *Kimbrer*, *Ambroner* og *Teutoner*. Langs ruten de fulgte sluttet flere seg til. *Poseidonios* som var født 135 år f.Kr. i

Apameia i Syria og levde på Rhodos skrev ned historien om vandringen etter å ha snakket med Kimbrer som hadde deltatt, i Massalia hos Faukene. Deler av hans beretning er bevart hos andre forfattere.

Hos Kimbrerne på Jylland fantes kunnskap om landene i sør ved Donau. Galliske folk hadde bosatt seg der. Ryktene fortalte at det hadde skjedd forandringer i Svarte-havsområdet. *Sarmater* fra øst hadde tatt styringen fra *Skyterne*. Kimbrerne så en mulighet til å få tilbake land der. Ikke alle dro fra Jylland. Hvordan utvelgelsen foregikk vet man ikke men det synes som om halve befolkningen brøt opp. Forberedelsene var mange. Ikke minst var det viktig å ha gudene med seg. Offerseremonier og religiøse ritualer fant sted for å få deres råd og velvilje.

Vandringen gikk ned til Jyllands rot og derfra østover til *munningen av Oder* som de fulgte mot syd. Etter å ha blitt stanset ved grensen til dagens Tsjekkia fortsatte toget mot øst til *øvre Weichsel*. Deler av den keltiske Bojerstammen som den gang bodde i øvre Schlesia sluttet seg til toget. Deres konge *Boiorix*, Bojerkongen, ble en av vandringens ledere. Hans bakgrunn og kunnskaper om Italia kom senere til å bestemme vandringsruten.

Fra Weichsel fulgte de den gamle *Ravveien ned i det nordlige Ungarn* der det og bodde Bojer. Deres bestefedre var født og oppvokst i Italia. De var ett av flere folk som ble drevet vekk fra Posletta år 191 før Kristus. Lenger syd i Ungarn bodde *Skordisker*, og fra Donau til Østalpene bodde *Taurisker*. Keltiske folk bodde ned til elvemøtet mellom Donau og Sava. Kelterne på østsiden av Donau var blandet opp med Skytiske folk som hadde bodd der da kelterne ankom. De første Kelter var kommet i små grupper fra Sørtyskland fra det 7-ende århundre før Kristus. År 117 f.Kr. finner vi Kimbrerne ved elvemøtet mellom Donau og Drava.

Kimbrerne ble ikke ønsket velkommen, muligheten for nytt land var begrenset. Vandringen fortsatte derfor år 114 f.Kr. langs Drava til *Kärnten*. På denne tid var Romerne i ferd med å underlegge seg Østalpene. Konsul *Papyrius Carbo* var i nærheten av byen *Noreia*, like nord for dagens *Klagenfurth*, med en romersk hær. Det kom til kamp mellom Teutoner og Romer og den romerske hæren ble nedkjempet. Toget fortsatte mot nordvest og *Helveterne i Nordvestsveits* ga tillatelse til passering gjennom sitt område. Etter Romernes nederlag våget ikke *Sequanerne* ved Rhones øvre løp å gjøre motstand. År 109 finner vi derfor Kimbrerne i det sørlige Gallia hvor de beseiret den Romerske konsul i et slag. De ba nå det Romerske senat om land i bytte mot våpenhjelp. Senatet avviste forespørselen. Kimbrerne oppholdt seg nå en tid sør i Gallia og inngikk et forbund med *Sequanerne*. År 105 før Kristus ble en romersk hær nedkjempet ved Rhone. Igjen ba Kimbrerne om land og igjen ble det avslått. Derpå led Romerne nederlag ved *Arausio*. Romerne hadde nå ikke flere kampklare tropper. Hadde Kimbrerne derfor nå gått mot Italia ville landet antagelig falt i deres hender. I stedet delte toget seg. *Teutonene gikk mot Nordgallia* mens *Kimbrerne dro vestover mot Spania*. Ingen av stedene fikk de land. De samlet seg deretter i *Eburovicenes land ved Mösa*

nordøst i Gallia. Her besluttet de å gå mot Norditalia fra to kanter. Teutoner og Ambroner skulle gå inn gjennom Vestalpene. Kimbrerne skulle komme fra øst over Brennerpasset ned på Posletta. På denne måten ville romernes hær få to fronter. Alle var enig i at dette var en god plan og da man visste at Romerne hadde få kampklare tropper var optimismen stor. Kvinner, barn og gamle ble sammen med gods og 6000 mann til å passe på etterlatt hos Eburonene ved Mösa for å komme etter senere. Så la de ut.

I mellomtiden hadde romerne fått en ny hærfører i *Marius*. Han klarte på kort tid å reorganisere hæren og trene opp nye soldater. Teutoner og Ambroner nærmet seg Norditalia fra vest år 102 før Kristus mens Kimbrerne fremdeles var nord for Brenner. I tillegg til at de overvurderte egen styrke ble koordineringen vanskelig. Angrepene kom til forskjellige tider, Romerne møtte dem etter tur slik at det som skulle vært en fordel ble det motsatte. Kimbrerne kjempet begge slag med halv styrke og tapte.

Mange gamle forfattere forteller om Kimbrerkrigene. En som var med i kampene mot dem var *Rufinius Rufus*. Han skrev ned sine opplevelser. Der detaljkunnskap om taktiske valg o.s.v. skildres er det han som er kilden. En av dem som fortalte utførlig om Kimbrerne var *Plutarch* som siterte *Poseidonios*. Vi skal gjengi noe. *Plutarch* forteller:

.....Kort etter at Romerne hadde fått melding om at Jughurtha var tatt til fange kom budskapet om Kimbrerne og Teutonene. Til å begynne med var antall soldater og styrken til hæren som nærmet seg vanskelig å fatte. Senere viste det seg at virkeligheten var ennu verre. For 300'000 stridsdyktige menn med våpen var på vandring - mengden av kvinner og barn som dro sammen med dem var enda større - på søken etter land som kunne brødfø en slik folkemengde og etter byer som de kunne bo i og leve i.

De hadde hørt at før dem hadde Kelter kommet på samme måte og tatt landet som tidligere hadde tilhørt Etruskerne. Om deres opprinnelse var man usikker fordi de tidligere ikke hadde vært i kontakt med andre folk som man kjente og på grunn av størrelsen på det landområde de hadde vandret igjennom. Hva slags mennesker dette var og hvorfra de kom disse mennesker som veltet ned over Gallia og Italia som et skybrudd var uklart. Mest sannsynlig var det germanske stammer av dem som bodde langs kysten av det nordlige hav. Dette sluttet man seg til utfra kroppsstørrelse og den blå fargen på øynene men og fra det faktum at Germanerne kalte røvere for Kimbrer.

Lærde menn påsto at kelternes land på grunn av sin lengde og bredde strakte seg fra det nordlige hav mot soloppgangen like til Mäotis (Asovhavet) og til skyternes land ved Svartehavet. Disse stammene hadde ikke dratt som følge av et enkelt oppbrudd. De vandret heller ikke konstant. Men hvert år om våren dro de videre til et nytt område. På denne måten hadde de tilbakelagt enorme avstander over lang tid. Derfor kalte de lærde folkeskaren for Keltoskyter selv om enkeltelementer blant dem hadde mange navn.

Andre fortalte at kimmeriernes horde som fortidens Grekere først stiftet bekjennskap med var en liten del av dette folk bare en flyktningseskare eller en del av Kimmererne som Skyterne tvang til å flytte over til Asia ved Mæotissjøen under ledelse av Lygdamis. Den største og mest stridbare del av Kimmererne bodde på kanten av Jorden langs det ytterste hav i et skyggefullt og skogrikt land med lite sol som strekker seg til de Herkynske skoger. Det har en himmel på hvilken polarstjernen p. g. a. hellingen til paralellkretsene befinner seg høyt over horisonten, nesten rett over menneskene som bor der. Dag og natt er omtrent like lange. Derfra stammer altså dette barbariske folk som angrep Italia og som opprinnelig het Kimmerier.....

Plutarch forteller at Kimbrerne kom fra kanten av det ytterste hav og at de tidligere hadde bodd i områdene ved Svartehavet. Derfra hadde de vandret til Nordeuropa der størstedelen av folket nå oppholdt seg. Vi skal sitere fra Plutarchs avslutning etter *Kimbrernes nederlag ved Vercellae* nord for Milano der han skildrer stemningen:

.....De som flyktet forfulgte Romerne tilbake til deres vognborg og de ble der vitne til den frykteligste tragedie. For de kimbriske kvinner som hadde kledd seg i svarte kjoler sto på vognene og drepte de som flyktet, den ene sin mann, den andre sine brødre, atter andre sine fedre. Sine umyndige barn kvalte de med bare hendene andre ble kastet under vognhjulene og føttene på trekkdyra. Så halshogg de hverandre. En fortelles det, som hadde hengt seg øverst i draget på vogna som var reist opp hadde lagt slynger rundt halsen på sine to barn. Slyngene var bundet til hennes ben. Slik ble barna også hengt. I mangel av trær ble menn hengt i horna på trekkoksene, andre ble bundet til beina på trekkdyrene hvoretter dyrene ble jaget med gafler. Slik ble de drept. Selv om mange omkom på den ene eller den andre måte ble over 60'000 tatt til fange mens antall falne skal ha vært mer enn det dobbelte. Verdifulle eiendeler ble plyndret av Marius soldater. Derimot ble det øvrige byttet, som mine kilder beretter, samt feltmerker og trompeter brakt til Catulus leir.....

Plutarch gir et levende inntrykk av fortvilelse. For Kimbrerne var utfallet en tragedie. De overlevende ventet en tilværelse som slaver og etter nederlagene var en stor kontingent Kimbriske slaver igjen i Italia. Vi hører om dem under slaveoppstandene år 79 f. Kr.. Skal en tro de gamle beretninger dreide det seg om titusener. De var i Veneter-landet øst på Posletta og i Alpedalene i nord og tilegnet seg kulturen der.

På denne tiden var over en tredjedel av Italia's befolkning slaver. Hver dag ble titusener kjøpt og solgt på slavemarkedene. De arbeidet på åkrene og gjorde alt hushold. Disse var kanskje heldige. Verst hadde de det som ble dømt *ad metalla*. De ble brennmerket i ansiktet og sendt under jorden for å bryte malm. Mange så aldri mer dagens lys. Slavelivet ble nå Kimbrernes fremtid. For Italia var konsekvensen at det innen landets grenser fantes mennesker som kjente forholdene i Nordeuropa og som snakket språket der.

Etter mer enn 100 år som slaver og soldater hos Romerske herrer skjedde en katastrofe i Germania som fikk keiser Augustus til å fatte raske beslutninger. Det fikk konsekvenser for folk av Kimbrisk og Venetisk ætt i Italia. Som følge av Romernes ulykke ble de sendt ut av Italia på marsj nordover til områdene de var kommet fra og til områder i nord der Romerne trengte slaver.

Fig. 21. Kimbretoget fra Jylland til Norditalia år 125 – 101 f.Kr.

Tirasa: Elva Dnjester i vår dagers Russland.

Tomyr: Massagetisk – gotisk dronning som ledet en gotisk vandring fra Sentralasia til vestsiden av Svartehavet ca. 530 f.Kr., etter først å ha beseiret Perserkongen Cyrus den store i et slag.

Papirius Carbo: Romersk hærfører, konsul år 113 f.Kr..

Marius: Gaius, 157–86 f.Kr.. Romersk politiker og general. Innførte en stående hær av yrkesoldater

Rufinius Rufus: Romersk hærfører på Gaius Marius tid.

Vercellae: I dag Vercelli nordvest for Milano.

Se for eks.: Plutarch. Live of Gaius Marius. Skrevet ca. år 75 AD.

K.Kristiansen. Europa before history. Cambridge University Press, 1998.

J. Bråten. Kimbrenne. Jens Bråtens Forlag, Aars 1988.

H. Hubert. The greatness and decline of the Celts. Arno Press, New York.

5.3. Slaget i Teutoburgerskogen år 9 e.Kr. og dets konsekvenser.

Under keiser Augustus ekspanderte Romerriket. På det meste disponerte Augustus 60 legioner. Senere besto hæren av 28 legioner, ca. 320000 soldater som trengte våpen av kvalitetsstål. Det var mangelvare i riket. Augustus løste problemet ved å importere stål fra India og Sentralasia. Men på sikt var målet å produsere det man trengte innen riket. Romerne var klar over at den beste jernmalm fantes i Skandinavia. År 4 sendte derfor Augustus en ekspedisjon ut fra Rhinmunningen for å vurdere jerntransport fra Skandinavia til romersk område. Det palatinske kontor la opp til transport fra Norge langs vestkysten av Jylland og den tyske Nordsjøkyst. For å sikre transporten ble rikets østgrense år 7 flyttet fra Rhinen til Elben slik at Westfahlen og deler av Niedersachsen ble innlemmet i provinsen Nedre Germania, mens Jylland ble romersk klientområde. Reaksjonen fra germansk side lot ikke vente på seg. Den ble så voldsom at Augustus aldri kom over den. I hemmelighet hadde Sveverforbundet under ledelse av Cheruskeren Arminius planlagt et motangrep. Slaget som fulgte fant sted år 9 mellom myrer og åser nordøst for Osnabrück, og endte i en romersk katastrofe. Presset mot Skandinavia avtok, områdene innenfor kysten av Nordtyskland gled ut av romersk kontroll. Nederederlaget fikk Augustus til å gi opp å hente jern fra Norge. Vi skal fortelle om slaget.

Arminius var en *germansk høvdingesønn* i romersk tjeneste som hadde gjort en lysende karriere. Hva som vendte han mot hans romerske venner var at han følte seg forbigått da ny stattholder skulle utpekes i nedre Germania og at hans slekts gamle land ble innlemmet i romernes rike. Arminius hadde helt til det siste måltid før slaget den nye stattholders fulle tillit, de spiste sammen. Så forsvant Arminius til sine. Deretter brøt helvete løs for romerne. De sveviske styrker nedkjempet de romerske legioner til siste mann.

Den nyutnevnte romerske stattholder *Quintilius Varus* hadde vært østover i den nye provinsen til våre dagers Bad Oyenhausen under sommermånedene i år 9 for å innkreve skatt og for å utøve romersk rettspraksis. Etter en i egne øyne vellykket opptreden var Varus på tur tilbake til *Vetera* ved Rihnen sammen med sine legioner. På turen ble han lokket i et bakhold.

Stedet for slaget er lokalisert til nordsiden av åsen Kalkriese øst for den lille byen Bramsche nord for Osnabrück. Her er det over mange år foretatt arkeologiske utgravinger. Slaget foregikk i et langt og smalt område som ligger på nordsiden av åsen der den går over i myr. Det som er avdekket bekrefter de gamle fortellinger.

Den eldste beretning om slaget står i et dikt av *Marcus Manilius*. Det er skrevet før Augustus død i år 14. Den påliteligste og mest detaljrike beretning, som også er skrevet med en viss avstand i tid, finnes hos *Dio Cassius*. Vi skal gjengi noe av *Velleius Paterculus* beretning. Han levde samtidig med hendelsene og var rytteroberst under Tiberius og befant seg i Pannonia da Varusslaget fant sted. Han kjente mange av de som falt og han *kjente Arminius personlig*. Velleius forteller :

.....*Quintilius Varus som kom fra en mer kjent enn fornem familie var en mann av mildt vesen og rolig karakter. I kropp og sinn var han noe treg og som feltherre var han mer vant til dagdriveri i leiren enn til krigstjeneste. Hvor lite han foraktet penger viste han i Syria der han hadde vært stattholder. Fattig kom han til en rik provins, rik dro han fra en fattig provins.*

Da han kommanderte hæren i Germania hadde han den oppfatning at innbyggerne der var mennesker som utenom stemmen og lemmene ikke hadde noe menneskelig ved seg og at de som ikke lot seg underkue med sverdet kunne gjøres myke og medgjørlige med romersk lov og rettspraksis. Med dette forsett dro han midt inn i Germania og sølte bort tiden for sommerfeltet med rettsaker og formelle forhandlinger som rettsherre, blant mennesker som forlystet seg med fredens søte liv.

Og barbarene - en ville ikke tro det hvis en ikke selv hadde opplevd det - et menneskeslag som i største vildskap er født til falskhet og løgn, fremførte lange rekker av saker for rettsvesenet for å foregi et inntrykk. Snart stevnet de den ene og snart den andre for retten. Snart ga de Varus sin overstrømmende takk fordi han løste all krangel og trette med romersk rettspleie og for at deres vildskap og strider ble temmet med denne nye og ukjente innretningen. Strider som man før hadde vært vant til å avgjøre med våpen ble nå avgjort av retten. Slik forledet de Quintilius til den ytterste sorgløshet i en slik grad at han trodde han snakket som prætor på Forum i Roma og glemte at han kommanderte en hær midt inne i Germania !

Denne dumhet hos feltherren benyttet en ung mann av fornem slekt, personlig tapper, rask i oppfatningen og med genial klokskap som var hinsides den begavelse som finnes hos barbarene, til å utføre sine egne renker. Han het Arminius var sønn til Segimer en fyrste hos denne stammen. Hans ansiktsuttrykk og hans øyne vitnet imidlertid om ilden i hans sinn. Han hadde vært et fast medlem på våre tidligere felttog og hadde i henhold til romersk rett fått den ærværdige tittel Romersk ridder. Klart så han at ingen blir raskere overmannet enn den som ikke frykter noe galt og at sorgløshet er starten på en ulykke.

Til å begynne med var få innviet i hans planer. Han påsto og overbeviste dem om at Romerne kunne beseires. Han lot raskt handling følge beslutning og fastsatte tidspunktet for overfallet. Dette ble fortalt Varus av Segestes, en trofast og ansett mann hos denne stammen. Men tilfeldigheter hindret klare analyser av situasjonen. Alle sanser hos Varus var blitt sløve. For slik er det: Gudene ødelegger normalt menneskenes planer når de vil endre situasjonen og bevirker - og det er det sørgelige - at det som skjer også skjer fordi den det rammer har fortjent det. Slik blir et menneskes fall dets egen skyld. Varus trodde ikke på budskapet men utrykte stor velvilje overfor Segestes. Etter at den første angiver var gått sin vei ble det ikke tid til den neste.

Historien om den fryktelige katastrofen, den verste som hadde truffet Rom i et fremmed land siden Crassus nederlag hos Parterne, vil jeg som andre har gjort før meg skrive om i et eget

verk. Her vil jeg med vemod fortelle hovedsaken. Den beste av alle hærer i disiplin, tapperhet og krigserfaring blant de romerske tropper ble på grunn av kommandantens naivitet og dumhet, samt fiendens listighet og skjebnens misgunst, lokket i en felle. Og da troppene ikke ble gitt anledning til å rykke frem og kjempe da de ville det, ja enkelte ble til og med hardt straffet for å ha ytret et slikt ønske og for å ha brukt romerske våpen og romersk mot, ble de innestengt mellom skoger og myrer, utsatt for bakhold og hogget ned av fienden til siste mann som om det var kveg som blev slaktet.

Feltherren selv hadde mer mot til å dø enn til å kjempe, for med forbilde hos sin far og bestefar styrtet han seg selv på sverdet. Av de to leirkommandantene gjorde L. Eggius en lysende innsats mens Ceionius gjorde en skammelig. Han foretrakk å kapitulere istedet for å falle i slaget, foretrakk å bli henrettet. Likeledes gav Vala Numonius, Varus legat, en ellers rolig og rettskaffen mann, et avskyelig eksempel: han lot fotfolket i stikken slik at det ikke fikk understøttelse av rytterne og startet flukten mot Rhinen. Men skjebnens hevn traff ham for denne ugjerning for han overlevde ikke de han hadde latt i stikken. Han ble drept underveis.

Varus' lik, halvt oppbrent, hadde fienden i sin råskap delvis revet kjøttet av. Hodet ble hugget av og overrakt Marbod som så lot det bli overbrakt keiseren. Til trods for dette ble det begravd i hans slekts gravhaug.....

.....barbarenes hån mot advokatene ! En stakk de øynene ut på en annen hogg de hendene av. En sydde de igjen munnen på etterat de først hadde skåret ut tungen. Med den i hånda ropte en barbar til ham: "Endelig sluttet du å hvisle din slange".....

Så langt Velleius beretning som gir et inntrykk av Romernes sjokk over det som skjedde. Suetonis skriver om Augustus tiltak da han fikk beskjed om nederlaget:

.....Av tunge og skammelige nederlag opplevde keiseren bare to i Germania, det under Lollius kommando og under Varus..... Det under Varus var nesten utslettende da 3 legioner, feltherren og legatene og samtlige hjelpetropper falt. Da han fikk beskjeden lot han soldater patruljere hovedstaden dag og natt for at ikke uro skulle bryte ut og han forlenget stattholderens kommando i provinsene slik at disse skulle bli holdt i tømme av erfarne og trygge menn.

Han lovet også å arrangere store festligheter for Jupiter hvis situasjonen bedret seg. En slik lovnad var bare blitt gitt til gudene i krigene mot Kimbrene og mot Marserne. Keiseren var så opprørt at han lot hår og skjegg vokse i måneder. Av og til stanget han hodet i dørstolpene og ropte: "Quintilius Varus, gi meg tilbake legionene."..... Han avskjediget de germanske tropper.

Romerne fikk en tankevekker som gjenspeiles hos Florus :

.....Det er vanskeligere å beholde provinser enn å ta dem. Med vold blir de erobret mens de skal beholdes med en rettferdig forvaltning. Derfor ble gleden over erobringene kort. For

Germanerne var bare beseiret ikke underlagt, og irriterte seg mer over vår måte å styre på enn over våre våpen. Vilkårighet og hovmod hatet de mer enn et grusomt regime..... Nederlaget fikk som følge at riket som ikke hadde latt seg stoppe ved havets strand stoppet ved Rhinens bredd.....

Keiser Augustus planer fikk en brå slutt. Nederlaget var rystende. Han gjennomførte en rekke tiltak nærmest i panikk. Rikets østgrense ble flyttet tilbake til Rhinen. Presset på Jylland og Skandinavia ble mindre. Områdene innenfor kysten mellom Rhinen og Elben gled over på Germanske hender etter å ha vært en del av Romerriket. Dermed ble seilingsruten til Vest-jylland, Skagen og Norge mer usikker. Skip med verdifull last var mer utsatt for plyndring.

Nederlaget fikk umiddelbare konsekvenser for enkeltmennesker som fikk sine liv kastet om. Germanske tropper i Augustus nærhet i *Aquileia* ble avskjediget og sendt hjem. Også germanske slaver og folk av nordeuropeisk opprinnelse som kunne tenkes å være med i en sammensvergelse ble uten unntak drevet ut av Italia. Kimbriske menn i sin beste alder ble sendt nordover sammen med Germaner og Veneter. Noen klarte å unnsnippe deportasjonene ved å gjemme seg vekk i avsidesliggende fjelldaler slik som i *Giazza* der etterkommerne til nå har vært i majoritet slik at språket er bevart. Ca. 100 mennesker snakker fortsatt det kimbriske språk men de er siste generasjon.

Spor etter Kimbrerne finnes også nord for Lago d'Iseo der *Val Camonica* går inn i Alpene. Midt i dalen på østsiden ligger *Cimbergo*. Ifølge lokalbefolkningen ble stedet ryddet av Kimbrer. Menneskene i *Cimbergo* snakker italiensk i dag, stedet lå ikke avsides nok.

Veneter som ble sendt ut av Italia dro tilbake til sørsiden av Østersjøen som ble kalt *Sinus Venedicus*. Deres språk var påvirket av latin. Deres etterkommere bor fremdeles i området, flest i *Litauen* der ord, personnavn og stedsnavn minner om det lange oppholdet i Italia. Hovedstaden *Vilnius* har den latinske *-us* endelsen, det samme har mange person-navn. Veneternes morsgudinne het *Este* og Estland har navn etter henne. 120 år etter utdrivelsen fra Italia la etterkommere ut på en vandring tilbake til Italia under navnet *Langobarder*, et navn *Odin* ga dem for å skjule deres egentlige identitet. *Lombardiet* har navn etter dem. De deporterte hadde bodd hele livet i Italia og hadde tilegnet seg romersk språk og kultur. Av gjenstander fikk de lite med men kunnskapene de hadde var lette å bære, usynlige, gratis å frakte. Slik kom mytologi, guder og religiøse forestillinger hit sammen med ord, navn og et alfabet som senere ble tilpasset språket i Norden. De bosatte seg i Germania, Jylland, Sverige og Norge. Felles for mange var at deres liv som slaver fortsatte.

I det eldste runealfabet, *Futhark*, kommer de fleste bokstavtegn fra det alfabet som var i bruk hos *Veneter og Ræter* i Nordøstitalia ved Kristi fødsel. Dette alfabetet var avledet av det etruskiske alfabet som igjen var avledet av det eldste greske som hadde fulgt kolonister fra Korint til Italia. De eldste futharkinnskrifter er laget av mennesker som kom til Skandinavia fra Norditalia og Alpeområdet i det første århundre etter Kristus.

Det palatinske kontor: Keiserens stab som hadde sete på Palatinhøyden.

Quintilius Varus: 46 f.Kr.-9 e.Kr.. Romersk politiker og general, prokurator i Germania.

Vetera: Romersk legionsleir ved Birten i Xanten i Nordrhein-Westfalen. Havn for classis Germanica, den romerske flåte som holdt oppsyn med kystfarvannet til Limfjorden.

Marcus Manilius: Romersk dikter og astrolog på keiserne Augustus og Tiberius tid.

Aquileia: Romersk by ved nordenden av Adriaterhavet, lå 1 mil fra havet ved elven Natiso.

Se f.eks. Velleius Paterculus. *Historia Romana*. *Römische Geschichte*. Ph. Reclam Jun. Stuttgart.
Dio Cassius. *Historia Romana*. *Roman History*. Bok LVI fra kap. 18.

Fig. 22. Minnesmerket over Arminius ved Detmold
Sokkelen måler 30 meter fra marknivå til utsiktsplattformen.
Arminius måler 26 meter fra fotsåle til spissen av sverdet.

5.4. De Hadiske Noriker deporteres til Norge.

30 år etter Augustus nederlag i Teutoburgerskogen hadde det palatinske kontor utarbeidet en ny plan for transport av jern fra Norge. Den gikk ut på at jernet skulle transporteres til Gallia og Germania via England. Denne ruten var benyttet for transport av Tinn. Keiser Claudius hadde først vurdert en gjenerobring av de nordvesttyske områder for å sikre transporten langs den nordtyske kysten, men besluttet så å gjennomføre planen med transport via England. For å sikre denne ruten måtte Øst-England erobres. År 43 gikk Romerske soldater i land i England for å legge de østlige deler av øya, som seilingsruten gikk langs, under Rom. År 45 startet deportasjonen av Noriske ledere, prosesseksperter og slaver fra kongeriket Noric i dagens Østerrike. De ble sendt til Norge for å bygge opp jernproduksjon her. Soldater fra Legio IX sammen med folk fra Familia Caesaris ledet aktivitetene. Men Norikerne fikk tekniske problemer. Malmen i Norge var forskjellig fra den i Alpe-landet. Romerne fikk ikke den kvalitet og det kvantum de ønsket.

Alpene med stupbratte fjell, vilde slukter og fossende elver har og mørke skoger og fruktbare daler med saftige beiter og klare bekker. Religionen i dalene var fra gammelt matriarkal. Menneskene forbandt landskapet med en mors- og fruktbarhetsgudinne som hjalp dem så lenge de tok hensyn til henne. I Kærnten var det *Noreia*, i Rætia *Rautija*. Hun hadde *Ana*, *Huldauna* og andre gudinner under seg lokalt. Rundt år null ble dalene innhentet av storpolitikken og noen hundre år senere av den patriarkale kristendom som gikk inn for å utslette morsgudinnene. Noen gled unna til vårt land som *Noreia* ga navn til. Fremdeles lever minnet om morsgudinnene i alpene's sagnverden.

År 15 før Kristus erobret Augustus stesønner *Tiberius* og *Drusus* alpelandet *Noric*. Men befolkningen fikk være i fred til Drusus sønn *Claudius* ble keiser. Han overtok jernproduksjonen og forserte utbyggingen av veien *Via Iulia Augusta*, som Augustus hadde påbegynt, for å få en rask og sikker forbindelse for trosskipstransport fra keiserbyen *Aquileia* til Donaugrensen. Samtidig deporterte *Claudius Hader* fra det noriske hersker-sjikt. Sammen med slaver kom de til Norge for å starte jernproduksjon i stor skala. De fikk et nytt land å styre på Østlandet dit *Hader* fra *Bibracte* var blitt flyttet på Augustus tid.

Kongeriket *Noric* tilsvarte litt grovt Kærnten sørøst i Østerrike. Her hersket en *Hadisk overklasse*, som var vandret inn fra Gallia ca. 350 år f.Kr., over en *Karisk befolkning*. De Noriske konger pleiet vennskapelige forbindelser til Romerne sør for seg. Det meste av det Noriske stål som ble produsert her fant veien til romerske våpensmier.

År 45, under keiser *Claudius*, ble *hovedstaden Noreia* og andre byer tømte for mennesker. En del kom til Norge og hadde navnet *Noric* og kunnskap om jernproduksjon med seg.

Norikerne hadde som andre Galler skikken med å dra på plyndringstog til sine naboer. Noriske elementer hadde deltatt i plyndring av grenseområdene i Norditalia sammen med Ræter og Panjonier. Strabo skriver om dette i år 18 e.Kr.:

..... *Vindeliker og Noriker bebor størstedelen av fjellområdene (Alpene) og områder nord for dem. Fra tid til annen pleier disse folk å flomme inn over ikke bare Norditalia, men også helveternes, sequanernes, bojernes og germanernes områder. Direkte etter disse folk kommer de som bor nær det adriatiske område og Aquileia, nemlig Karerne, som også er Noriker. Tauriskerne er også Noriker. Men Tiberius og hans bror Drusus stoppet alle deres plyndringer ved hjelp av et felttog slik at de nå i 33 år jevnlig har betalt tributt.....*

Cassius Dio beretter om et norisk angrep på Istria i år 16 før Kristus :

.....*Noricerne sammen med Panjonier innvaderte Istria. De ble nedkjempet av Silius og hans offiserer og kapitulerte enda en gang. Dette angrepet var årsaken til at Norici ble underlagt Romerriket.....*

Disse overfallene var grunnen Romerne brukte for å gjøre Noric til romersk provins. En mer skjult agenda var at man ønsket å overta jern og stålproduksjonen som var av vital betydning for romersk ekspansjon. Tilgangen til stål i våpnene måtte sikres. De Noriske jernutvinnere hadde utviklet en arbeidssystematikk som gjorde at man til dels klarte å styre mengden av kullstoff som ble igjen i jernet. Stålet man fikk var etter herding slitesterkt og seigt og gav skarpe egger. Ved slutten av det siste århundre før Kristus var Noric et av få steder der man behersket en prosess som ga kullstoffstål av relativt jevn kvalitet. Analyser av noriske verktøy fra denne tiden viser et kullstoffinnhold fra 0,4 til 1,0 %. *Norikernes kunnskaper om jernproduksjon* var grunnen til at noen ble deportert til Norge. På Østlandet fantes malm og ved til kull, mens prosessekspertise, administrasjon og slaver manglet. Her oppstod *et nytt Noric med senter på Hadeland* der Haderne ble bosatt.

Norikernes morsgudinne het *Noreia*. Hun var stammegudinne for det noriske folk. ”Die alte landesmutter Noreia” eller ”gamle mor Norge” lever i Kärntnernes minne akkurat som landet ”alte Norig”. Noreia var bergverksarbeidernes og jernsmelternes gudinne og sørget for det Noriske stål. Sabinerne bygget et tempel for henne på Hohenstein og hadde altere for henne der de drev jernproduksjon. De brukte hennes bilde på gjenstander for å sikre fremgang og godt utbytte. *Hellige symboler på hennes altere var smihammeren, ambolten og smitangen.*

Hovedstaden i Noric ble av antikkens forfattere kalt Noreia. Byen lå på kollen som idag heter Magdalensberg, ca. 20 km nord for Klagenfurt, og dekket et areal på 3 kvadratkilometer. Før befolkningen ble flyttet bodde 3000 mennesker i byen. Den lå i sørskråningen et stykke under toppen av kollen. Den er nevnt og var bebodd i år 21/22, mens den i år 50 e.Kr. beskrives som folketom. Flyttingen av befolkningen skjedde etter at Claudius ble romersk keiser, i årene mellom 43-50 e.Kr.. Utgravinger som er gjort gjennom flere ti-år på Magdalensberg viser at Noreia plutselig ble forlatt. Representanter for det noriske kongehus

og ledende noriske slekter ble sammen med slaver og fagfolk som behersket jernutvinning og stålproduksjon sendt nordover.

I Romerriket tilhørte gruvene og jernindustrien keiserne. Slaver og frigitte som tilhørte keiseren stod for driften. Men keiserene forpaktet her bort driften til slektinger som var store entreprenører. De ledende forpaktere var de romerske *Sabiner* og *Veruser* som drev jernutvinning i Görtschitz-dalen og ved dagens *Feldkirch* og hadde hovedsete i *Virunum*. Disse entreprenører samarbeidet med keiseren, forpaktet gruvene av ham og kjøpte sine slaver av ham. Den romerske hær og marine var den største og viktigste kunde. Sammen med hær og flåte utviklet keiserne og entreprenørene nye områder.

I *Britannia Caesariensis*, det nye *Norici*, Norge, ble planene for oppbygging og utvikling av jernutvinningen utarbeidet av keiserens *Palatinske kontor*. På stedet samarbeidet folk fra *Familia Caesaris* med *Classis Britannica* og *Legio IX*. Fagfolk og slaver ble sendt fra *Regni Noric* i dagens Østerrike til *Noricii*, Norge. De gikk en hard tilværelse i møte. Etter deportasjonene ble *Regni Noric* i Alpene egen provins under navnet *Norici Mediterrani*. I Norge kaltes *Noricii* eller *Britannia Caesariensis*.

Kullstoffstål: Legering av jern Fe, og kullstoff C, med C-innhold fra 0,1 – 1,7 %, resten jern.

Verusene: Keiserne Marc. Aurelius 121-180 e.Kr. og Lucius Verus 130 – 169 e.Kr., regjerte sammen.

Feldkirch: Her var den romersk veistasjon *Beliandrum* hvorfra jern fra *Noricum* ble transportert ut.

Virunum: Grunnlagt av romerne ca. år 50 e.Kr.. Var hovedstad i provinsen *Norici Mediterrani*.

Classis Britannica: Den romerske flåte i *Britannia*. Dens hovedhavn var *Boulogne sur Mer* i Frankrike. *Abalos neso*, *Avaldsnes* på Karmøy var flåtestasjon for *Classis Britannica*.

Se f.eks. : G. Alföldy. *Noricum*. Routledge & Kegan Paul, London and Boston.
 H. Straube. *Ferrum Noricum u. d. Stadt auf d. Magdalensberg*. Springer, Wien.
 G. Piccotini. *Die Römer in Kärnten*. Universitätsvelag Carinthia Klagenfurt.
 Alfred M. Hirt.: *Imperial mines and quarries in the Roman World*.

Fig. 23. MAGDALENSBERG. Norikernes NOREIA.
(Foto, Steinmann G.m.b.H. Villach.)

Den kjegleformede skogkledd kollen der den gamle byen *Noreia* lå. Kirken var opprinnelig viet jomfru Maria. Fra toppen hvorfra de noriske konger regjerte har man vid utsikt i alle retninger. Husrester har ligget gjemt siden *Claudius* la byen øde. Til venstre i bildet, med rødt tak regjeringsbygningen. Den hadde sentralfyr med rør som førte varmt vann fra fyrkjelen gjennom gulv og vegger. Det lyse område ved siden av er gulvet i Templet. Husene er verksteder på begge sider av gatene. Takene er bygget på i vår tid for å beskytte. Herfra styrte de noriske konger fra ca. år 300 f.Kr. til år 44 e.Kr.. Da rykket romerne slekten opp med rota og plantet den i ny jord på Hadeland der de fortsatte å herske over sine Karer. Helt til vår tid hadde gardbrukerne på Østlandet et antall *karer* i arbeid. Betegnelsen fulgte med fra det gamle *Noric*. Navnet kan og ha en annen opprinnelse. Se To-karene, stor-hæren senere.

5.5. Ræterne deporteres. Til Norge.

Alpene danner en nærmest uoverstigelig barriere mellom Italia og Tyskland. For noen tusen år siden fant menneskene åpninger og etter årvisse slitne føtters tråkking gikk stier mellom fjellene i det gamle Rætia som ved Kristi fødsel var omgitt av romerske provinser. Rætia var området mellom Brennerdalen og St. Gotthardt, Donau og Italia.

Da jernproduksjonen i Britannia Caesariensis, Norici, Norge, startet trengtes slaver til driften. De ble deportert fra de nylig erobrede rætiske områder. Ræter fra alpedalene der veiene mellom donaugrensen og Norditalia gikk ble sendt til Norge.

År 15 f.Kr. passiviserte Augustus stesønner Drusus og Tiberius Ræterne ved et felttog. De fulgte tråkket nordover fra Verona gjennom Val Laugarina, Lågendalen, opp til dagens Bolzano der styrken delte seg. Drusus tok av til venstere og fulgte elva Etsch nordvestover til dagens Merano. Derfra førte tråkket videre gjennom Vintsra, dagens Vinschgau, til Reschenpasset gjennom Grond-fjellene og ned til elva som i dag heter Inn. Her møtte han Tiberius og styrken som fra Bolzano hadde gått gjennom slukten som førte inn i Val Esch som i dag heter Val Isarco. Den ledet dem over Brennerpasset og ned til Inn. Tiberius fulgte etter møtet elva vestover til dagens Engadin der han møtte styrker som var kommet opp over Maloja- og Bernina-passene. Sammen fulgte de tråkket over Julierpasset via Sogn, Lenz og Vaz til dagens Chur. Ræterne ble underlagt Rom og måtte betale tributt men fikk ellers være i fred.

Under Claudius ble behovet for en rask og sikker vei mellom Italia og legionene ved Donaugrensen påtrengende. Han ga derfor ordre om å bygge vei gjennom Alpene til Donau langs ruten hans far hadde fulgt. Den gikk fra Altinum nord for Venezia gjennom Ræternes kjerneområder til Augusta Vindelicum, dagens Augsburg. Denne veien kaltes Via Claudia Augusta til minne om Claudius' far Nero Claudius Drusus. I Engadin møtte Via Claudia to andre veier fra Italia. Den ene kom fra sør over Berninapasset, den andre kom fra vest over Malojapasset. Ræter som bodde der veiene gikk led nå samme skjebne som Etrusker og Noriker før dem. De ble deportert og sendt nordover til Norge.

Claudius trengte soldater til hjelpetroppene i Britannia og slaver til jernutvinningen i Britannia Caesariensis. Ræter i stort antall ble deportert, menn i passende alder havnet i legionene's hjelpetropper. Etter 25 års tjeneste ble soldatene pensjonert og hadde krav på jord å dyrke som pensjon. Den jorden fikk de der romerne ønsket å bosette romervennlige mennesker. Pensjonerte rætiske soldater fikk tildelt jord langs Nordsjøkystene og i Britannia Caesariensis som var Norge. På denne måten ble det opprinnelige rætiske mannlige innslag i befolkningen i Alpedalene tynnet ut.

Rætia strakte seg i nord til Bodensjøen og Donau. Romerne delte området i en nordlig og sørlig del, Norici Ripensis med Augsburg som hovedstad og Norici Mediterrani med Chur som hovedstad. (1).

På det romerske seiersmonument ved *La Turbie i Monaco* er 44 stammenavn hugget inn. Antallet gjenspeiler hvor oppdelt området er der høye fjell skiller dalførene. Da romerne erobret alpeområdet var befolkningen sammensatt av galliske innflyttere som var trengt nordover fra Posletta fra år 200 før Kristus, og den opprinnelige rætiske befolkning. I Graubünden og dalene i Dolomitene bor fremdeles rester etter disse tidlige innbyggere. Deres språk er en blanding av det opprinnelige rætiske språk og gammel latin ispedd en del galliske ord. Det kalles *Rætoromansk* i Graubünden og *Ladin* i Dolomittene. Dialektene har til dels store forskjeller. Ifølge Plinius d. e. som var født og oppvokst i Como med Etrusker og Ræter som naboer, var deres språk beslektet. Under romerne ble vulgærlatin et felles språk, men lokalt levde de gamle språk videre på avsides steder.

Ræternes naboer i sør var Veneterne, Venezia har navn etter dem. Fra sørsiden av Østersjøen kjenner vi Venderne som var beslektet med Veneterne. Etterkommere finnes i Slowenia og i *Lausitzområdet* i Tyskland der befolkningen kalles Sorber.

Veneternes morsgudinne *Este* hadde hovedhelligsted i byen av samme navn. I *Val Venosta* er det funnet altere for gudinnen *Ana* som og var Engadinernes morsgudinne. Lenger nord dyrket man Rautija som ga navn til området på Romernes tid. Hennes navn finnes på mange innskrifter.

Räternes galliske høvdinge dro som andre galler på plyndringstog til sine naboer. De hadde foretatt brutale overgrep nord på Posletta i de italiske nybygdene. Strabo skriver:

.....*Om disse røveres grusomhet mot Italikerne forteller man at de ikke bare dreper alle voksne menn i landsbyene og byene de overfaller. Selv guttebabyer og gravide kvinner, om hvem disse folks synske sier at de vil føde guttebarn, blir drept.....*

Hirtius skriver at:

.....*Cæsar sendte legion XV til Norditalia for å beskytte borgerkoloniene der mot barbaroverfall slik at det samme ikke skulle skje der som i Trieste der innbyggerne plutselig var blitt overfalt. Senere la Cæsar 3 legioner i Aquileia.....*

Plyndringstogene var romernes påskudd for erobringen. Andre grunner var behovet for slaver og for raske og sikre veiforbindelser til legionene ved Donau. Claudius utbedret den gamle veien fra nordenden av Comosjøen via Chiavenna over Malojapasset til Sil i Engadin. Ruten fortsatte derfra nord over Julierpasset, der romerske veistøtter fremdeles står på passhøyden, til Suagn og videre gjennom Vaz og Lenz til Chur. Via Claudia Augusta ble under *Septimius Severus* ca. år 200 avlastet ved at det ble bygget vei fra Bolzano gjennom Val Esch, Val Isarco, over Brenner til Pons Aeni, Innsbruck. Denne ruten var 5 mil kortere enn veien gjennom Vintsra og var derfor raskere. Brenner-autobahnen følger denne ruten i dag. Under påskudd av å sikre trygg ferdsel ble folk som bodde i dalene der veiene gikk fjernet. De ble tatt som slaver, unge menn ble soldater. I Norge finner vi spor etter dem i

dialektord og stedsnavn i våre bygder og daler. Et slik navn er *Vats* som finnes i Hallingdal og Ryfylke. I Graubünden ligger *Vaz* langs veien sør for Chur. Ordet *Alm* ble brukt om de høytliggende fjellbeitene i Østalpene og finnes som gardsnavn i Norge. *Baita* er et annet rætisk ord som finnes i *Beito-stølen*. Det betyr støl eller seter. Dio Cassius skrev om Rætia ca. år 200 e.Kr.:

.....fordi landet hadde en stor befolkning av menn som kunne gjøre opprør ble de aller fleste av disse som var i militær alder deportert .....

.....deportasjonene av unge folk hadde et slikt omfang i Rætia at den gjenværende del av befolkningen mange steder sank ned i betydningsløshet.....

Ræterne kom opprinnelig fra området *Libanon, Israel, Palestina*. De vandret ca. 20000 år f.Kr. nordover gjennom *Anatolia til Balkan*. Etter siste istid slo en gren seg ned i Alpeområdet. De tilhørte den *haplogruppe* eller etterslekt som genforskerne kaller *I1*.

For 4 – 6000 år siden skjedde en mutasjon på Y-kromosomet som genforskerne kaller M253. Menn med denne mutasjonen bodde i Rætia da Romerne erobret området. De ble deportert av Romerne og ved å følge mutasjon M253 ser vi hvor de ble plassert. Romerne sendte dem til Norge som slaver for å delta i jernproduksjonen, og til England der de gikk inn i legionenes rætiske hjelpetropper fra ca. år 50 e.Kr.. Andre ble sendt til gullgruvene nordvest i Spania. Til Normandiet kom etterslekten i utvandringen fra Skandinavia under Gange-Rolv. I dag tilhører ca. 40 % av alle norske menn denne etterslekten. Deres forfedre kom fra Alpedalene for 1600 – 2000 år siden. Dette ble Ræternes skjebne.

Sentralt i det gamle Rætia lå *Nonsberg*. Ordet *Non* finnes i norske dialekter.

(1). Notitia Dignitatum. Bayerische Staatsbibliothek Clm 10291.

Ræter: Folk som bodde mellom Brennerdalen i øst og St. Gothard i vest, og fra de store sjøene Syd for Alpene til Donau i nord. De som ble berørt i første omgang var de som bodde i dalen Verona – Bolzano – Brenner, i dalen Bolzano – Merano – Reschen, og i Engadin – Suavogn – Vaz - Lenz – Chur til Bodensjøens østende. Her gikk de romerske veier mellom Italia og riksgrensen ved Donau.

Val Laugarina: Dalføret elva Etsch renner gjennom forbi Verona og ut på Posletta. Betyr vassrenna.

Engadin: Fjelldal i Sørøstveits, kanton Graubünden som går fra vest til øst ca. 1700 m. over havet. Er delt i øvre og nedre, Ota og Bassa. Sentralt i dalen ligger vintersportsstedet St. Moritz.

Reschen: Pass øverst på veien som tar til venstre ved Bolzano og fører forbi Merano, gjennom Vinschgau opp Val Venosta over til østenden av Engadin. Passhøyden er på 1455 m. Reschenpasset betyr Ræterpasset.

Maloja: Pass på den eldgamle veien fra Chiavenna i Italia til øvre Engadin, Engiadina Ota.

Bernina: Pass på 2328 m som leder fra midtre Engadin sydover til Italia.

Julier: Pass på veien nordover fra St. Moritz i Engadin til Chur og Bodensjøen. Passhøyde 2284 m

Suagnin: Uttales Sognin. Bygd i Graubünden der romernes vei gikk. Navnet skrives i dag Savognin.

Vaz: Uttales Vats. Bygd i Graubünden sør for Chur der den gamle romerske vei gikk.

Lenz: Uttales Lents eller Lens. Bygd i Graubünden langs den gamle romerveien.

- Lausitz: Område sør for Berlin i det sørlige Brandenburg der innbyggerne er tospråklige, og i tillegg til tysk snakker det sorbiske språk som kan være avledet av det språk veneterne snakket.
- Val Venosta: Dalen mellom Merano i Italia og den Østerrikske grense. Het fra gammelt av Vintsra.
- Hirtius: 90 – 43 f.Kr.. Romersk politiker og forfatter.
- Sil: Betyr Skog, avkortet fra Silva eller Selva. Skogområdet mellom de store sjøene i Engadin.
- Julier: Passet på veien nordover fra St. Moritz over til Savogn, Lenz og Chur. Passhøyde 2284 m.
- Septimius Severus: 146 – 211 e.Kr.. Romersk keiser fra år 193 – 211. Døde i York i England.
- Pons Aeni: Dagens Innsbruck.
- Se og f.eks.: A. Planta. Verkehrswege im alten Rätien, Band 1, -2, -3. Terra Grischuna Verlag.
F. Pieth. Bündner Geschichte. F. Schuler Verlag, Chur.

5.6. Norikernes jernproduksjon. Deres deportasjon til Norge.

De noriske jernutvinnere var Hader som var innvandret fra Gallia fra år 400 f.Kr.. Deres blestersmeder var blant Europas fremste eksperter på stålfremstilling i tiden rundt Kristi fødsel. Stålluppene de tok ut av ovnene inneholdt lite slagg som ble smidd ut ved gjentatt oppvarming i essen. Jernprodusert med denne prosessen inneholder i Norge 3 – 5 % slagg. Slaggklumper vitner om problemene norikerne og andre hadde med den direkte prosess fra myrmalm. Malmen ble redusert direkte med CO-gass. Stålet de laget varierte i kullstoffinnhold.

Ved Kristi fødsel ble jern fremstilt med den direkte prosess i Europa. Den var kommet fra Georgia og Anatolia, men var videreutviklet. Malmen som ble benyttet var sideritmalm brutt ut og knust fra berget i Görtschitzdalen.

Den røstede malmen (av terningstørrelse) ble fylt inn på toppen av ovnen sammen med kull i et bestemt vektforhold mellom malm og kull. På vei nedover i ovnssjakta ble malmen redusert til jernpartikler som ble oppkullet når temperaturen kom over 906 grader. Når C-innholdet i jernet øker synker temperaturen for opptak av kullstoff til 723 grader.

På grunn av oppkullingen synker solidus- og liquidus-temperaturen i jernpartiklene. Ved et kullstoffinnhold på 3,5 % er solidustemperaturen 1150 grader og liquidustemperaturen 1250 grader. Vi kan følge utviklingen i Jern-Kullstoff-diagrammet.

På vei nedover i chargin flyter smeltede jernpartikler sammen med andre og drypper til sist ned mot bunnen av ovnen. Der blir det smeltede oppkullede jernet liggende samlet, og bygger seg opp til en lupp. Denne luppen er omgitt av flytende slagg. I bunnen av ovnen, der luften med oksygen blåses inn, er det en reduserende atmosfære. Det må derfor være nok flytende slagg i ovnen slik at den dekker det oppkullede jernet som drypper ned, slik at kullstoffet i jernet ikke oksyderes.

Slagg virker ferskende på overflaten til det jernet den kommer i kontakt med. Derfor ble kullstoff i overflaten av jernet som lå i kontakt med slaggen oksydert. Smeltetemperaturen

i overflaten steg og jernoverflaten fastnet. Det reduserte avkullingen fra jernet under overflaten. Samtidig dryppet kullstoffholdig jern ned og dekket smelten som lå der, slik at den ble beskyttet mot videre fersking. Kullstoff diffunderer langsommere gjennom fast jern enn gjennom smeltet jern, derfor ble det kullstoff som nå var igjen i luppen værende i den. Kullstoffinnholdet i luppen var da relativt høyt men fordelingen var ujevn. Etter at passe mengde malm var redusert fylte norikerne på røstet malm og gammel slag og blåste en kort periode kraftig med belgene. Slik fikk de en form for fersking av luppen i et slaggbad i bunnen av ovnen. Temperaturen steg til 1350 – 1400 grader. Hvis kullstoffinnholdet var nær 2 % var luppen nesten flytende. Dette ble gjort for å homogenisere luppen, d.v.s. jevne ut kullstoffinnholdet i den.

Når fersketiden var ute ble blåsebelgene fjernet, kald luft strømmet inn ved ovnsbunnen. Samtidig stakk en hull i bunnen slik at det flytende slagget rant ut. Luppen kjølnet, ble fast og kunne tas ut. På denne måten produserte norikerne kullstoffstål i en direkte prosess. Men kullstoffinnholdet varierte mye. Kullstoffinnhold på slike lupper ligger oftest mellom 0,2 og 2,0 %, men en har målt helt opp til 3 % Carbon. Det gjorde at smeden måtte sortere.

Norikernes ovner hadde ofte hesteskoform med åpning ut. De hadde en bunn litt opp i ovnen der blestersmeden stakk hull slik at slagget ble tappet. Slik slag viser etter størkning en lagvis deling, en kan telle antall charger ovnen produserte før slaggrømmet måtte tømmes. Ovnene hadde ofte mange hull rundt der luft ble blåst inn, i takt. Tettet et rør seg holdt de andre ovnen i gang til en fikk åpnet det som var tett. En fikk normalt en lupp for hver luftåpning.

Norikerne i dagens Østerrike kjørte med siderit-malm brutt fra berg som inneholdt 8-10 % Kalk. Kalk er en slaggdanner, CaO erstatter FeO i slaggen. Derfor fikk norikerne større utbytte enn andre, og med 1200 – 1300 grader i ovnen fikk de flytende slag. Jern som inneholder kullstoff er stål som er herdbart. Men kvaliteten varierte og prosessen produserte små kvanta. Produksjonsforsøk har vist at 10 – 25 kg jern i døgnet var utbyttet en kunne regne med i standard ovnene. Se Fig. 25.

Plinius d. e. skrev og litt om jernproduksjonen. Vi skal sitere ham for få et inntrykk av jernutvinningen for 2000 år siden :

.....Jernmalm finnes nesten overalt, til og med på øya Elba nær Italia. Å fastslå at jern finnes er lett da en ser det på jordens farge. Prosessen for å lage jern er lik den for andre metaller. Bare i Kappadokia diskuterer en om det er avhengig av jorden eller vannet fordi man må vaske malmen med vannet fra en bestemt elv for å få jern ut fra ovnene. Jernet opptrer i forskjellige former. Forskjellene avhenger av jordbunn og klima. Noen steder gir bare bløtt jern nesten som bly, andre bare sprødt og kobber-holdig jern som er ubrukelig til hjulbeslag og klinknagler. Til det må en ha bløtt jern. Et annet slag kjennetegnes av korte små lupper og passer til å lage skonagler av. Et annet slag ruster fort. Alle disse sorter kalles sveisejern.

*Andre metaller ruster ikke. Sveise-jern kalles det fordi det er sveisbart. Også når det gjelder ovnene er det store forskjeller. I dem smelter en ut et slags kjernejern som egner seg til hærde egger eller spisser. Bearbeider en det på en annen måte egner det seg til overflate på ambolter og hammerhoder. Hovedforskjellen ligger i vannet som man dypper det glødende jernet i. Dette er brukbart snart her og snart der og jernets rykte har gjort steder som Bilbilis og Turiasso i Spania, Como i Italia kjent, selv om det ikke finnes bergverk der. Av alle jernslag er det **seriske** det beste. Sererne sender det sammen med silke og pelser. Det nest beste jern er det **parthiske**. Mange redskaper fremstilles ikke av bare stål men lages med en bløtere jernkerne som omslutes av stål. I vårt område finnes det steder som produserer stål med fremragende egenskaper, slik som hos **norikerne**. Andre steder utmerker seg med videreforedling slik som Sulmo. ....Når det gjelder sliping skiller en mellom olje- og vannslipestein. Videre blir stålet bedre hvis det bråkjøles i oljebad. Det som er merkelig er at hvis jernet renner ut av ovnen som vann ved produksjonen er det ubrukelig, ser ut som en svamp og er sprødt. Finere jernprodukter herdes i olje slik at de ikke skal bli så sprø som ved herding i vann. Menneskets blod hevner seg på jernet, for straks jernet kommer i berøring med blod ruster det.....*

Mange av Plinius tekniske uttrykk er vanskelige og må oversettes av eksperter i faget. Det han skriver er interessant. Funn som er gjort på Magdalensberg i det gamle Noric viser at man der produserte kullstoffstål. Man har bygget ovner etter den gamle modell og produsert etter norikernes prosess. Som Plinius skriver hendte det at jernet rant ut av ovnen og størknet. Årsaken var at kullstoffinnholdet i jernet var så høyt at det ble flytende. Men norikerne kjente ikke prosessen med å *friske råjernet for å fjerne kullstoff*. Hos dem var det som rant ut vrak. I den direkte prosess bør temperaturen være over 1150 grader og ovngassene utenom Nitrogen må bestå av mer enn 75 % CO-gass for at alt Oksygen skal fjernes fra malmen. Norikerne kjørte på ca. 1250 grader slik at slaggen ble flytende.

Da Norikerne kom til Norge ble utfordringen å produsere *jern fra myrmalmen* her. Det ga dem problemer fordi *den inneholder minimalt med kalk* som danner slagg. For å få flytende slagg må myrmalmen inneholde ca. 25 % kvartssand. Jernutbyttet blir da vesentlig mindre enn i det gamle Noric fordi mye jern inngår i slaggen. Myrmalmen på Østlandet er til dels svært jernrik og inneholder for lite kvartssand til at det dannes flytende slagg i tilstrekkelig mengde. Det lille som dannes absorberes i chargen og renner ikke ned i ovnsbunnen. Dermed får en ikke skilt jern og slagg. Bare unntaksvis inneholder malmen passe mengder kvartssand og andre oksyder slik at slaggen blir flytende. Myrmalmen ved *Randsverk i Vågå* har denne egenskapen, mens malmen ved Dokkfløy i Gausdal og Svarken i Snertingdalen ikke er slik.

Dette var problemet Norikerne slet med i Norge og som de ikke klarte å løse. Romerne var misfornøyde, keiserens stab ved det palatinske kontor søkte etter andre eksperter som kunne produsere stål av myrmalmen her, og fant dem.

Med dem kom en ny prosess som utnyttet jernmengden som var i mye av malmen i myrene på Østlandet.

5.7. Runenes opprinnelse. Til Norge med Ræter og Veneter.

Problemet med våre eldste runeinnskrifter er felles med de Etruskiske innskrifter. Vi kan lese dem men forstår ikke innholdet, språket er ukjent. Futhark-alfabetet er tilnærmet identisk med det Rætisk-Venetiske alfabet. De som snakker det gamle språk i Engadin forstår teksten på Einangsteinen i Vestre Slidre. Språket i innskriften på steinen er en gammelrætisk dialekt. Språket i innskrifter der det er slått inn punkter er Venetisk.

De fleste bokstaver i Futharkalfabetet kom til Norge med deporterte Venetiske og Rætiske slaver og soldater fra områder i de Rætiske og Norditalienske Alpedaler og nordøst på Posletta. Etter Vanenes innvandring fra Bactria, Balke, ble noen bokstaver fra deres alfabet, det Attisk greske, tatt i bruk. Senere ble runene videreutviklet etter modell fra det Baktriske alfabet som var basert på Karoshti-tegnene i Nordvestindia der et tegn lydmessig består av vokal og konsonant eller konsonant og vokal. Det reduserte innskriftslengden.

Etter at Donau ble riksgrense i nordøst bygget Romerne veier fra Italia til Donau gjennom Alpene. For å trygge ferdselen mot overfall ble Ræterne deportert. Mange kom til Norge som slaver. Stedsnavn med gammelrætisk opprinnelse finnes i Norge sammen med ord i vårt språk. Bokstavene i de eldste runeinnskrifter finnes i det Rætisk-Venetiske alfabet. Mange deporterte Ræter var skrivekyndige og behersket alfabetet som var i bruk i Norditalia og den østlige del av Sveits. I Norge kalles dette alfabetet Futhark.

De Europeiske skriftsystemer bortsett fra Runene er basert på det Latinske alfabet. Det gjør Runene spesielle. Den tilsynelatende ukjente opprinnelse og språk skapte et tomrom som ble fylt med ønsketenkning. Språket i innskriftene er ukjent hvilket sprikende og naive tydninger vitner om. Våre lærde mener Runene er en Skandinavisk oppfinnelse.

Futharkalfabetet er tilnærmet identisk med alfabetet som var i bruk i Alpedalene til ca. år 50 e.Kr. da det latinske alfabet overtok. Det betød imidlertid ikke at det Rætiske-Venetiske alfabet brått gikk av bruk. Fortsatt ble disse bokstavene brukt lokalt i Alpene før de forsvant helt og ble erstattet av det latinske alfabet. Det samme gjaldt språkene i dalene i Rætia. *Vulgærlatin* ble et felles språk. Med det kunne en gjøre seg forstått hvor en kom. Men lokalt i dalene fortsatte man å snakke de gamle språk. Dagens Rætoromanske dialekter har utviklet seg fra de lokale språk og *Vulgærlatin*.

Etter å ha rådført meg med en tysk professor har jeg forsøkt å klarlegge Futhark-alfabetets opprinnelse ved å sammenligne tegn og lyder i det Rætiske-Venetisk alfabet og Futhark. De Rætisk-Venetiske bokstaver fant jeg på innskrifter og i bl.a. følgende bøker:

R.S. Conway – J. Whatmough: *The pre-italic dialects of Italy.*

A. Mancini: *Iscrizione retiche.* Utgitt av A.L. Prosdocimi.

J. Saveli – M. Bor: *Unsere Vorfahren die Veneter.*

Runene er tatt fra:

G. Høst: *RUNER. Våre eldste norske runeinnskrifter.*

Kylverstenen: Med tegn som kom med Vanene fra Bactria år 120.

LATINSK ALFABET	FUTHARK	RÆTISK/ VENETISK	VANE	KOMMENTAR.
F	ƒ	ƒ		
U	u	u		
TH	þ	þ		
A	f	f		
R	R, Y	R	Y	Vanenes PS-lyd
K	<	<		
G	X	X	X	Vanenes KS-lyd
W	p	p		
H	H	H	H	Vanenes HE-lyd
N	H	N		
I	I	I		
F	S	S		
P	1	1		
S	S, Z	Z	Ɔ	Vanenes S-lyd.
T	T, +	+		
B	B	B		
E	M	M		
M	⌘	⌘		
L	l	l		
NG	o		o	Vanenes O-mikron
D	⌘	⌘		
O	o	o	o	Vanenes O-mega.

Fig. 26. Bokstavtegn i Futhark og det rætisk-venetiske alfabet.

De Rætiske bokstavene ble gjennomgått med et Norditaliensk språkinstitutt, *Micura de Ru i Selva*, for å avklare lydene. Alfabettabellen Fig. 26. viser i venstre kolonne det latinske alfabet som definerer lydene, deretter Futharkalfabetet og det Rætisk-venetiske alfabet, der bokstavene er listet i samme rekkefølge som i Futhark. Til høyre tegn fra Vanenes alfabet som var i bruk fra ca. år 400 f.Kr. og kom til Bactria og India med Alexander den stores hærtog dit, og senere til Skandinavia i vandringen under Odin.

Det neste var å tyde to av våre eldste runeinnskrifter under den forutsetning at de var skrevet i et av språkene fra Alpedalene, innskriftene på Stabospydet fra Ø.Toten og Einangsteinen i Vestre Slidre.

Stabospydet:

Tegningen Fig. 27. viser spydbladet. Runer og latinske bokstaver er føyd til av meg under tegningen. På spydet står navnet Rautija.

Fig. 27. Den rætiske innskriften fra Stabo, Ø. Toten

Spydspissen ble funnet på Stabo rundt 1890. Navnet *Rautija* er slått inn på rætisk vis med punkter i det Rætisk-venetisk alfabet. *Rautija var Räternes morsgudinne*. To menn var begravet og likene brent. Flammene, som var Rautija's prester, fraktet sjelene til henne. Innskriften indikerer at rætiske hjelpesoldater var på Toten og sto for begravelsen.

Einangsteinen :

Den andre innskriften finnes på Einangsteinen som står i åssiden ovenfor Einang i Vestre Slidre. Den er tydet av professorene Sophus Bugge og Erik Moltke som begge kom til noenlunde like tydninger:

Dag eller Dagastir skrev disse runer.

Min lesning av bokstavene samsvarer med Bugge's med unntak for bokstavene **T** og **N**. I det rætiske alfabet på steinen ser innskriften slik ut, latinske bokstaver føyd til under :

Vi leser: **D A G A R T H A R R U T O F A I N I D O**

For å dele Bokstavstrengen i ord må en forutsette et språk. Bugge forutsatte at innskriften var skrevet i *Urnordisk* som er et språk man ikke kjenner. Da blir det vanskelig. Ræter og Veneter benyttet samme alfabet men deres innskrifter er skrevet i forskjellige språk. En tid før Kristi fødsel *innførte Veneterne punkter i bokstavstrengene. Ræterne gjorde ikke det.* Derfor kan en i dag se om en innskrift er Rætisk eller Venetisk. Da innskriften på Einangsteinen er uten punkter antok jeg at den var skrevet i en av de gammelrætske dialekter. For å avgjøre hvilken trengte jeg hjelp. Bokstavstrengen ble først delt i ord og oversatt av en serveringsdame fra *Zernez i Engadin* i Sveits. Jeg kontrollerte hennes tyding med ordbøkene i *Valladers* og fant at den kunne stemme. Hun delte bokstavstrengen i følgende ord som hun tydet :

DA GARTHAR RUTO FAINIDO

- Da** = **Gør !** Imperativ av verbet *dar* som betyr å gjøre.
- Garthar** = **Å se etter.** Infinitiv med endelse –ar. Skrives i dag *guardar*.
- Da garthar** = **Gjør se etter** eller **pass på.** (Engelsk do watch)
Oppfordring eller bønn i Valladers fåes ved å sette hjelpeverbet i imperativ foran hovedverbet i infinitiv.
- Ruto** = **Ruta.** Slanguttrykk for **Jordlapp/Åkerlapp.**
- Fain** = **Høy.**
- Fainido** = **Høyavlingen.**

på steinen står: **PASS PÅ JORDLAPPEN (og) HØYAVLINGEN.**

For at de som ønsker å kontrollere tydingen lettere kan gjøre det gjengir jeg under ordbøkene og en tabell som viser sidene der ordene er oversatt til eller fra tysk.

- Bok a. :** Oscar Peer: Dicziunari rumantsch ladin – tudais-ch.
Lia Rumantsch, Chur, Sveits. 1968.
- Bok b. :** Reto Bezzola u. Rud. Tönjachen.
Dicziunari tudais-ch – rumantsch ladin. Lia Rumantscha 1944
- Bok c. :** Bernardi, Decurtins, Eichenhofer, Saluz, Vögeli :
Handwörterbuch des Rätoromanischen.
Societa Retorumantscha und Verein f. Bündner Kulturforschung.
ISBN 3-907-495-57-8.

	Dar	Gardar	Ruto	Fain	Fainido
Bok a.	s.141	s.207	s.404	s.172	s.173
Bok b.	s.74	s.744	s.762	s.530	
Bok c.	s.240	s.383		s.314	

Bokstavene på steinen finnes i det Rætisk-Venetiske alfabet. I Valladers har verbene i infinitiv endelsen –ar mens substantivene i bestemt form ender på –o, som i Valdres. Bokstaven Bugge leste som h er rætisk n, mens bokstaven Bugge leste som n er rætisk t. Tydningene er bekreftet av *Institut dal Dicziunari Rumantsch Grischun i Chur*. De skriver at språkformen etter det de vet kan være fra år 800 - 1000. I Norge mener man inskriften er fra 3.dje eller 4.de århundre e.Kr.. Jeg tror det norske standpunkt er riktig uten at jeg her skal begrunne hvorfor. Innskriften er en av de lengste i det urnordiske språk man har tenkt seg. Tidfesting og tydning har betydning for forståelsen av språkene som ble snakket her i Romertiden. Det kan være interessant å se hva utenlandske eksperter mener om likheten mellom Futhark og det Venetisk - Rætiske alfabet. Prof. Dr. Helmut Rix skriver:

...For enhver som kjenner alfabetene som var i bruk i Norditalia i de siste førkristne århundreder er disse overlegent den mest sannsynlige kilde til de Germanske runer..

Se: Helmut Rix. Rätisch und Etruskisch. Herausgeber Prof. Dr. Wolfgang Meid. Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck. ISBN 3-85124-670-5. 1998. Se S. 46 Pkt. 15.2.

Dr. Sybille Haynes skriver :

... Det Etruskiske alfabetet var overtatt fra den Greske modell og fikk innflytelse hos de Italienske nabofolk (til Etruskerne) i Sentral og Norditalia og spredte seg til de Nordgermanske folk der Runeskriften er avledet av dette alfabetet via det Venetiske og det Nordetruskiske alfabet...

Se: Sybille Haynes. Etruscan Civilization. British Museum Press 2000. ISBN 0-7141-2228-9. Se Side 2.

Kan Ræter ha kommet til Norge ? For å vurdere det må vi gå til Romersk militær historie. Romerne annekterte Rætia og kongeriket Noric i dagens Østerrike under keiser Augustus år 15 f.Kr.. Keiser Claudius startet år 43 erobringen av England. Han la grunnen til provinsen *Britannia Caesariensis* på Østlandet sør i Norge. Samtidig bygget han veier fra Norditalia gjennom Rætia til Donaugrensen. Under påskudd av å trygge ferdselen langs disse veiene ble våpenføre menn og andre som var egnet som slaver deportert.

Se f.eks. : Dio Cassius Cocceianus: Historia Romana Bok LIV, Pkt. 22.

De fikk soldatutdannelse og mange ble sendt til hjelpetroppene i Britannia. Rætiske soldater var senere et fast innslag i disse tropper. Våpenoppsettet til soldatene i de Romerske hjelpetropper besto av sverd, skjold og 2 spyd. Normalt var spydene av den Etruskiske hastatypen mens Pilum bare ble brukt av legionssoldatene. Som de eneste brukte de Rætiske

hjelpetropper *det Rætiske Gaesum-spydet med kraftige brede mothaker* på spydspissen. De Rætiske avdelinger kaltes derfor *Vexillatio Gaesatorum Raetorum*.

Se f.eks.: M. Simkins: *Legions of the North*, s.37.

På Ringerike, Hadeland og Toten er det funnet mange soldatgraver fra Romertiden. De fleste har inneholdt to spydspisser der en er den Rætiske Gaesum med brede mothaker.

Et viktig ritual for Romerske soldater var begravelsen. For at den skulle følge reglementet betalte soldatene en avgift til en felles begravelleskasse. Ved død ble kroppen på bære fraktet i prosesjon til et sted ved veien til forlegningen der et likbål var gjort i stand. Båren ble satt på toppen av bålet og brent sammen med soldatens våpen. Etter brenningen ble bålrestene samlet i en urne som ofte var soldatens matspann. Det ble plassert i asken etter bålet. Deretter bygget de sørgende en haug over avdøde før alle ble bevertet på begravelles-kassens bekostning.

Se f.eks.: A.Goldsworthy: *The complete roman army*.

Våpenoppsett og begravellesform i soldatgravene på Østlandet viser at det er Romerske soldater fra hjelpetroppene som er begravd her. Gaesum-spydene viser at disse soldatene hadde rætisk bakgrunn.

Hjelpesoldater som ble pensjonert etter 25 år's tjeneste fikk *Romersk statsborgerskap* og kunne velge mellom *et pengebeløp* eller *jord til å leve av*. De som valgte jord fikk den tildelt der den Romerske stat ønsket å bygge opp en romervennlig befolkning. Mange Ræter fikk jord i Norge. De Futhark-innskrifter som finnes er spredt over Sørnorge. Forklaringen jeg gir gjør dette forståelig.

Vi finner altså i Norge innskrifter skrevet med bokstaver fra Ræternes alfabet i Ræternes språk og i soldatgravene finner vi det Rætiske Gæsumspydet. Den største dna-haplogruppe hos norske menn er II, Ræternes haplogruppe. Romerne forteller at Ræterne ble deportert. Dna-analyse, Runealfabetet og arkeologiske funn viser at mange kom til Norge.

Ræter ble plassert i Sogn, Hallingdal, Valdres, Gudbrandsdalen og på Toten mens Norikerne ble plassert blant tidligere ankomne Hader på Hadeland. Romerne kjente jernmalmressursene i disse områder og deportasjonene var en overføring av Norisk prosessekspertise og slaver for å bygge opp jern og stålproduksjon i Østlandsområdet. I Norge kom malmen fra myrene hvilket var nytt for Norikerne. Deres prosess måtte tilpasses. Problemet ble til sist løst ved innførsel av ny prosessekspertise. *Æser og Vaner* kom til Skandinavia. Med dem kom et annet alfabet til Norge og noen bokstaver fra dette ble tatt i bruk. *Vanenes alfabet* var basert på det *attisk greske* fra ca. år 400 f.Kr.. I tillegg benyttet *Æser og Vaner Kushanenes runelignende alfabet* der et tegn representerte en konsonant + vokal etter samme prinsipp som det Nordvestindiske *Karosthi-alfabet*. Det halverte

innskriftlengden. I avstengte norske bygdesamfunn ble runene benyttet frem mot Vikingtiden og Middelalderen. Tegnene ble gitt magisk innhold og mytisk kraft og ble brukt til besvergelses på høyt nivå. I dag er vår viten om dem beheftet med mye ønsketenkning. *Runene er ikke en Nordisk oppfinnelse* slik vi har lært. Innskrifter i innlandet er laget av deporterte Ræter, innskrifter langs kysten med punkter er laget av Veneter/Vender som var sjøfarende folk. Innskriftene må tydes i disse folks gamle språk, de uten punkter i gammelrætisk, de med punkter i Venetisk/Vendisk språk. Forfedrene var ikke *en egen urnordisk stamme med eget språk, slik våre lærde tenker seg.*

Vulgærlatin: Ble snakket i legionene. Var forskjellig fra det latinske skriftspråk.

Valladers: Folket og språket i Engadin

Se f.eks. : G.O.Hovi, (redaktør). Valdres 900-årsskrift 1923. Mariendals Boktrykkeri, Gjøvik.

5.8. Etrusker som slaver til Norge. Sabinerne.

Vi skal introdusere et folk som spilte en rolle i organisasjonen Familia Caesaris i Norge. Det kan synes rart at vi nevner Etruskerne men Lars, Teitur og Niri er etruskiske navn og Etruskernes konger satt på troner. Det gammelnorske ord for jernmalm, rauder, er også etruskisk. Etruskernes land ble erobret av Romerne mens mange forsvant som slaver. Andre ble integrert i det romerske samfunn der de ofte hadde viktige posisjoner.

Den Romerske keiser var sentral når det gjaldt å tildele slaver til jernutvinningen. Han og hans Palatinske kontor styrte flyten av straffedømte og krigsfanger til utvinnings-områdene. Da keiser Claudius åpnet jernutvinningen i Norge var Etruskerne sammen med Noriker og Ræter i posisjon til å bli deportert. Mange stedsnavn minner om Etruskerne i Norge, det samme gjør en inskrift fra en grav ved Hamar. De gjorde tjeneste i organisasjonen Familia Caesaris og hadde stillinger i små lokalsamfunn. De var keiserens representanter og rapporterte uten omveier direkte til ham. Keiseren var deres herre.

Etruskerne kom til Italia fra Lilleasia etter at Troia var erobret av Pelasgerne i det 12.te århundre f.Kr.. Troia var en festningsby nordvest i Tyrkia ved innløpet til Bosporus.

*Mens Danene seilte forbi Italias kyster gikk Etruskerne i land der. Halvøyas eldste historie er full av myter og sagn som viser at den var delt mellom mange små stammer. Etruskerne bodde nord for Roma, vest for Tiberen, sør for Arno. Deres land, *Toskana*, grenset i vest til det *Tyrenske* hav hvis navn er avledet av Grekernes navn på Etruskerne, *Tyrenos*.*

Om deres opprinnelse finnes det tre myter. En stammer fra *Herodot* som forteller at Etruskerne kom fra Lilleasia i det 12-te århundre før Kristus. Den understøttes av det *Thukydides* senere skrev. Grekerne kalte Etruskerne *Tyrenoi* og Thucydides skriver at Tyrenske folkerester bodde på øya *Lemnos* i hans tid.

Navnet *Etrusker* kan deles i *Ae-Tru-sker* og inneholder roten *Tru* som peker mot Centralasia. *Ae-Tru* = Edle Tro-janer. *Troia* er identisk med *Tru-ia* eller *Tur-ia* som var

den del av landet *Aria Tur/Tru* overtok etter sin ariske stamfar *Feredun*. Det greske navn *Tyrener* er avledet av *Tur/Tru*. *Aria* lå ved elva *Aria* som i dag heter *Hari-rud*. Etruskerne kan ha kommet til Lilleasia som en del av *Hetittenes* vestvandring fra Centralasia ca. år 1800 f.Kr.. De kan ha oppholdt seg der før de innvandret til Italia i det 12.te århundre f.Kr.. Etruskerne kan som Danene ha vært *Tru-ianer/Turaner* og kom i så fall fra *Tur-via = Tru-ia = Troya* som var et Satrapi i landet grekerne på Alexander den store's tid kalte *Aria*, som lå nord og vest for *Bactria*. Jeg skal fortelle om kong *Feredun/Thraetaona* → *Tredje* og hans sønner i *Aria*, og tredelingen av dette riket i kommentarene til Snorre Sturlason.

Det Etruskiske området i Italia bestod av 12 bystater som hadde kultur og språk felles. I byene styrte sterke slekter der også kvinner hadde posisjoner og innflydelse. Fra havner ved det Tyrenske hav drev Etruskiske skip handel i Middelhavet. Etruskerne bygget gode veier og forbedret jordbruket ved å bygge kunstige vanningsanlegg der det var tørt, og drenere der det var myr. De hadde lang erfaring med metallutvinning, utvant og smidde jern og er ellers kjent for sine bronsegenstander og gullsmykker.

Lars Porsenna regjerte mange hundre år før Kristus i *Ciusi, Kjus*, nord for Roma. Navnet *Lars* lyder norsk men *Lars* bodde langt fra Norge og levde i en annen tid. Han var en Etruskisk konge. Som *Marius* forbundsfeller hadde Etruskerne overtatt *Kimbrer* og *Teutoner* som slaver etter slagene ved *Aqua Sextia* og *Vercella*. I oppgjøret mellom *Marius* og *Sulla* stod de på *Marius* side, og da han led nederlag måtte Etruskerne betale dyrt for det. *Augustus* før hardt frem mot dem. Over tid forsvant de på forskjellig vis. En del utvandret, blant annet til Nordafrika. *Pompeius Trogus* forteller ved år 0 at

.....*Etruskerne slo seg ned i Alpene, etter at de var fordrevet fra det område de hadde hatt siden forfedrene kom fra Lilleasia under Ræthus ledelse.*

Livius skrev at .....*Ræter og Tosker har samme opprinnelse og språk men at klangen i Ræternes språk og språket selv har forandret seg fra Toskisk.....*

Romerne kalte Etruskerne *Tusci*, *Tosker*, *Raska*, *rask*, og *Tullingi*, *tullinger*. Ordene finnes i vårt språk med et nedverdiggende innhold. Den som ble skjelt ut som *tosk*, *rask* og *tulling* sto lavt på rangstigen. Etruskerne kaltes *tullinger* etter sin konge *Servius Tullius*.

Etruskerne har etterlatt mange innskrifter. Det samme gjelder for dem som for våre *Futhark*-innskrifter, vi kan lese ordene men forstår dem ikke. Språket er ukjent, men noe vet man. I uttalen av ordene har trykket vært lagt på første stavelse. Bokstaven *v* ble uttalt som norske *v*, ikke som *f*. Bokstaven *c* uttales som norsk *k* og for å få genitiv føyde etruskerne *s* eller *es* til enden av ordet. Det gjør vi og på norsk. For eksempel *Mors* og *Larses*. *Um*-endingen var etruskisk, *vin* het på etruskisk *vinum*. Dialekter i Norge har og denne –um endelsen. Andre likheter er noen *personnavn*.

Lars er et etruskisk navn, og det finnes flere i Norge slik som, *Arnt, Avle, Teitur, Niri, Aranthur, Gunder, Vel og Tar*. Typiske etruskiske mannsnavn endte på *-thur* eller *-ur*. Denne endingen finner vi i mange navn slik som *Teit-thur, Vel-thur* o.s.v.. *-Thur* betyr sønn eller etterkommer av den som er nevnt først.

Kvinnenavn laget etruskerne ved å føye *i* eller *ia* til mannsnavnet, for eksempel *Arnti* eller *Arntia* og *Teitia*. Etruskerne hadde fornavn og etternavn/familienavn. Av etruskiske familinavn finnes slike som *Atna, Kvine, Kvikne, Fanakne, Metli, Tetne, Sethre* og *Spitu*. Vi synes på en måte vi drar kjensel på *Lars Porsenna, Arnt Spitu, Niri Sethre, Avle Fanakne, Teit Metli, Lars Puleas* og *Tar Kvine*. Dette er alle etruskiske personnavn.

Ellers finnes mange etruskiske innskrifter på gravstøtter og bruksgjenstander. De fleste er korte slik som innskriften på en etruskisk gravstøtte som slik det er skrevet nesten kunne vært norsk. Der står:

	<i>Lars Avle Larses Klenar.</i>
som betyr	Lars (og) Avle, Larses (små) sønner.
En innskrift lyder:	<i>mi aska eleivana.</i>
som betyr	min eske (med) oliven
En tredje lyder :	<i>mi squrias thina</i>
som betyr	mi, Squrias tine. Squria er et kvinnenavn

Disse korte innskriftene har en formulering som ligner norsk.

En karakteristisk endelse i etruskiske navn var *-na*. Den finnes i mange stedsnavn i Norge. Eksempler er *Ar-na, Fa-na, Jøm-na* og *Al-na*. Går vi til Østlandet har vi vestover fra Hønefoss *Sok-na*. Fra en mer nordlig retning kommer elva *Beg-na* som renner gjennom *Beg-na dalen* og kommer fra Valdres. Går vi til Etruskernes gamle land i Italia fører *Al-begna, Begna-dalen*, fra det Tyrenske hav østover og nordover inn i Apeninene.

Man mener *Al* betød dal i etruskernes språk og at elva på deres tid het *Begna* i Italia.

Fra nordenden av Randsfjorden fører elva *Et-na* oss til og gjennom Etnedalen.

Mellom Hønefoss og Oslo ligger *Tyri-fjorden*. Førsteleddet *Tyri* kan ha sammenheng med grekernes navn på Etruskerne, Tyrenos -> Tyrener.

Vest for Lista ligger *Kvi-nesdal*. Skriver vi *Qui* er vi i etruskernes språk. Den gamle skalden *Tjodolf fra Kvine* hadde på latin båret navnet *Tjodolf Quinius*.

På grensen mellom Hedemark og Sørtrøndelag ligger *Kvikne* der det på den tiden vi snakker om fantes et klebersteinsbrudd hvor man bl.a. laget gryter. Navnet *Kvi-kne* finnes i etruskernes språk. De var dyktige stenhuggere. Det ville derfor vært naturlig å sende Etruskiske slaver fra kysten i vest til Kvikne for å utnytte kleberstensressursen.

På Elba, der Etruskerne drev jernutvinning etter at Fokeerne trakk seg ut, var *raudus* den knuste malmen som var klargjort for ovnene sammen med kull. Romerne overtok ordet. Den germaniserte form av ordet er *rauder*. Det brukes i Norge om *myrmalm*.

Sabinerne var blant Rom's grunnleggere og representerte alltid senere det romerske rikets overklasse. Et stykke opp for munningen av Tiberen lå syv hauger. På Palatinhaugen bodde latinere, på Esquilin-, Vimina- og Quirinal-haugen holdt Sabinere til. Disse småsamfunnene dannet et forbund for å bistå hverandre i vanskelige situasjoner. Ble en haug angrepet rømte beboerne over til en av de andre hvorfra de forsvarte seg. Forbundet bestod av bønder som og var dyktige soldater. De ble styrt av *en valgt konge* som var hærfører, prest og dommer. Til hjelp hadde han et råd av *gamle menn, senatet*, og prestene. Behovet for land økte. Forbundet erobret deler av *Samniternes* og *Sikilenes* områder. Det ble begynnelsen på erobringer som endte med et rike som etter først og ha slukt de folk det oppsto fra la under seg det meste av Europa, Nordafrika, og asiatiske områder øst til Eufkrat.

Romerne's ideelle mann skulle være tapper, dyktig, vise omsorg, ha økonomisk sans og respekt for guder og øvrigheter. Han skulle være rettferdig, sterk og en god taler. De romerske skoler hadde som mål å skape gode talere. Først lærte elevene å lese og skrive. De som gikk videre lærte gresk ved å delta i debatter på skolen. De lærte seg teknikker for å fremskaffe kunnskap og bygge opp en logisk argumentasjon, og de øvde i talekunst. Å bli en god taler som kunne beherske massene var prioritert. Dette kombinert med mannsidealets holdninger var en av grunnene til Romernes overlegenhet. Da riket gikk under hadde mannsidealet og skolene fått et annet innhold. Etter kristendommens inntreden overtok de kristne skolene. Det overordnede mål ble å gi en god kristen utdanning der det grunnleggende var å studere bibelen. Dette var lite nyttig kunnskap for ledere som skulle tute mot datidens ulver, men for blivende munkar var det nyttig å lære salmene utenat. Skolene og utdanningen var og ett element mot undergangen.

Sabinernes områder strakte seg østover fra Rom inn i Apeninene. De vestlige Sabiner deltok i forbundet i Rom mens de i øst var avventende. De la i stedet småstammene på østsiden av fjellene mot Adriaterhavet under seg, blant dem *Tuti* og *Vesti*. Småstammene kaltes med en samlebetegnelse *Abruzzo*, de opprinnelige. Deres hovedstad het *Lista* og lå i Sant Anatolia dalen. Tuti-enes største by var Interamina. I dag heter den *Teramo*. Vestiene var en gren av Samniterne. *Plinius* nevner fire av deres byer, blant dem Penne og Pagnius. Den siste heter i dag Bagno.

800 år f.Kr. grunnla Sabinerne byen *Norcia*. Vest for Norcia rant elva *Nar*. Den mest kjente Norcier var *Benedict av Norcia* som grunnla benediktinerorden. Sabinerne var en ledende gruppe i romerriket og utviklet seg til *store entreprenører*. De drev utvinning av metaller, produksjon av metallvarer og handlet med metaller og metallprodukter i stor skala i Italia og de romerske provinser. De var et kriger- og bonde-folk. Som fjellfolk trivdes de best i landlige omgivelser. De styrte sine undersåtter etter gamle skikker og tradisjoner. En av de

mest kjente Sabinere var *keiser Vespasian* som var født i Falacrine, en vicus, landsby, i deres gamle område. I hans keisertid ble *Thule*, Trøndelag, besøkt av romerske militære og maritime styrker og lagt under det romerske rike.

Vi har nevnt navn på noen småstammer som gir assosiasjoner til bygder og steder i Norge. Det gjelder stedsnavn som *Lista og Penne* hvis en er tilstrekkelig lokalkjent. At slike småstammer kan ha gitt navn på steder i Norge virker utrolig. Like fjernt for oss er det at Romerne drev virksomhet her. Dyktige menn fra småstammene ble som frigitte slaver i organisasjonen *Familia Caesaris* brukt til å følge opp virksomheten her. En av romernes 25 havner rundt den sørnorske kysten var *Ostia locus*, havneplassen. Den heter i dag Oslo.

Under er noen etruskiske ord fra norske dialekter:

Etruskisk	Norsk	Etruskisk betydning.
Sal	Sæl	Tilfreds, fornøyd
Leka	Leke	Å leke
Lurca	Lurke	Å sparke, Tålurk > Totendialekt
Halna	Helle	Å helle seg mot noe
Cvelne	Kvele	Å ta strupetak
Kvaz	Kvass	Skarp
Mi/Me	Jeg	
Rua	Ry	Rykte
Skaiva	Kjeiva	Venstre hånd
Snua	Snu	Å vende om.
Svaltha	Svelte	Å være så vidt i live.
Thrasce	Traske	Å gå tungt.
Mesch = Etrusker ?	Mesna	Elv, vann, = Hos etruskerne ? eller Sveltihjel ?
Fler	Flere	Mange
Neri	Næren	Betyr Vannet. <i>Næren</i> ved Lillehammer.
Ais	Æs	Gud.

Uttale og betydning av de etruskiske ord er usikker.

Mange Etrusker ble, som Ræter og Noriker, keiserens og imperiets slaver. Etruskerne dannet kjernen i *Familia Caesaris* i Norge. Frigitte etrusker fulgte opp og ledet romernes aktiviteter i *Maxima- og Flavia- Caesariensis*. De gjorde tjeneste som *curatorer* og *procuratorer* i en organisasjon som rapporterte direkte til keiseren. Enkelte av Keiserens mest betrodde slaver ble av ham slått til romerske riddere og mottok som bevis sverdet de var slått til ridder med fra keiserens hånd. De og *Familia Caesaris* direkte rapportering gjorde at korrektive tiltak raskt ble iverksatt når uheldige omstendigheter kunne føre til nedgang i stålleveransene. Etruskerne var i Norge keiserens hender, øyne og ører.

Herodot: Gresk historiker ca. 484 – 424 f.Kr. født i Halikarnassos på sørvestkysten av dagens Tyrkia. Geograf, etnolog og historiker. Hans verk *Historier* har overlevd til i dag.

Thukydides: Gresk general og historiker som levde ca. 460 – 396 f.Kr.. Fra Athen.

Lemnos: Gresk øy i det nordlige Egeerhavet.

- Sabiner: Folk som stammet fra umbreerne og bodde i de sabinske berg i Apeninene nordøst for Rom
- Samniter: Et italiensk folk som bodde i Samnium-fjellene nord for Napolibukta.
- Sikiler: Folk på østsiden av Sizilia og i Søritalia. Italia har navn etter deres konge Italos.
- Teramo: By i Tutienes område nordøst for Rom på østsiden av Apeninene, grunnlagt ca. 1000 f.Kr..
- Plinius: Plinius den eldre, romersk universalgeni, som levde ca. 23 – 79 e.Kr.. Skrev det naturvidenskapelige verk *Naturalis Historia*.
- Benedict av Norcia: Levde ca. 480 – 547 e.Kr.. Født i Norcia. Grunnla munkevesenet i vestverdenen.
- Vespasian: Romersk keiser som levde år 9 – 79 e.Kr.. Første keiser i det flaviske dynasti. Sabiner.
- Thule: Øyland i Skandinavia som første gang nevnes av Pytheas. Navnet betyr den fjerne.
- Se f.eks. : L. Aigner-Foresti. *Etrusker Nördlich von Etrurien*.
S. Haynes. *Etruscan Civilization*. British Museum Press.

BOK 6.

**UTDRAG AV ÆSENES
VANENES OG
JOTNENES HISTORIE.**

6.1. **Æser og Jotner i India. Æsene til Kina.** der de deltok stålproduksjon og smiing.

Det første råjern rant ut av reduksjonsovnene i Kina rundt midten av det siste årtusen f.Kr.. Kineserne brukte det til å støpe landbruksredskaper. Ca. 335 f.Kr. vandret Æser som hadde lidd nederlag for Jotnene i India til Gansu i Kina. I Kina hersket de senere over et folk kineserne kalte Yüeh Chih som betyr Månefolket. Dette navnet fikk de fordi Æsene var av Chandra-vamsa, månedynastiet som hersket i Magadha i India. Æsene var eksperter på smiing av stål og lærte av kineserne en prosess som omvandlet råjern til smibart stål. Strabo og Pompeius Trogus kaller Æsene Asii og Asioi.

Æser og Jotner er dominerende elementer i den Norrøne mytologi. Den norrøne mytologis Åsator, Odin og andre guder, halvguder og dverger og andre vesener representerte et røfft samfunn. Åsator var en råsterk uovervinnelig skalleknuser og Odin, gudenes konge, var allfaderen, krigens herre som styrte slagene, bedrev seid og trolldom og var dødsrikets hersker. De som falt i slag kom til ham i Valhall. Der levde de videre i et paradys for falne krigere. Den nordiske kilde er først og fremst Snorre. Men han er tvetydig. I Edda forteller han som om gudene var guder mens han i prologen til Ynglingesagaen gir uttrykk for at de var mennesker. Åsator og Odin hadde levd som virkelige konger i et land der kongen var gudommelig. Etter sin død levde minnet om dem videre i folketroen. En senere Odin var vandringslederen som førte Æser og Vaner til Skandinavia.

Kongen var i India en person som i utøvelsen av sine kongelige plikter hadde *gudestatus* slik rekken av Dalai Lamaer opp til vår tid har hatt i Tibet. Det samfunn som gjenspeiles i Eddadiktene er ikke Norge og Skandinavia der menneskene i følge Mela hverken kjente krig eller trette. Vi må lete andre steder. Snorre gir oss retningen. Han skriver:

....Øst for Tanakvisl (munningen av elva Don) i Asia hette det Åsaland, og den viktigste borgen i landet hette Åsgard... der hette høvdingen Odin og det ble blotet mye der .... Odin var en stor hærmann; han reiste vidt omkring og la under seg mange land...

Snorre taler her om *Ascardum* og *Aspurgum*. Vi skal følge hans anvisning og lete etter Æser, Jotner, Vaner, Åsator og Odin i Asia. Vi trenger ikke lete lenge, de dukker alle først opp i Indias og Sentralasias gamle historie. Hendelser Snorre gir glimt av fant sted der for mer enn 2000 år siden. (1).

Indiske folk levde i siviliserte samfunn 2500 år f.Kr.. Innbyggerne i Indusdalen hadde utviklet en bykultur som gikk under frem mot år 1500 f.Kr.. Fra begynnelsen av det 2.ndre årtusen f.Kr. vandret folk fra *Aria* til India. *Aria* strakte seg østover fra Iran og omfattet det vestlige Afghanistan. I sør grenset det tidvis til det Indiske hav. De som vandret over Hindukush-fjellene ned i Indusdalen kom fra de nordlige områder ved dagens Merv og Balkh. Grekerne kalte senere områdene her *Bactria* og *Sogdia*. Innvandrerne derfra overtok over tid Nordvestindia og Gangesdalen.

Deres områder besto først av *mange småkongedømmer*. Etter hvert som enkelte konger erobret svakere naboer endret samfunnet karakter. Overkonger, *maha-rajās*, bygget seg opp og hersket over flere småkonger, *rajās*, som i sin tur hadde mange landsbyer med høvdinger under seg. Disse kongerikene ble etter hvert styrt av gudommelige slektsdynastier. Menneskene var inndelt i klasser. Øverst var prestekasten, *Brah-maner*, bra menn. På samme nivå var krigerne, *Kshatria*. Konger, rajaer, kom fra den. På tredje nivå lå håndverkere, bønder og kjøpmenn, *Vaishya*. Nederst finner vi *shudraene som slavet*. Asiatene hadde *temmet hesten* og hadde *våpen av jern*. Indra, helten, kjørte en to-hjulet vogn trukket av hester og hadde en hellebard i hånden. Han var en krigsgud omspunnet av myter. De senere *Æser* og *Jotner* var herskerdynastier av Arisk herkomst.

I *Gangesdalen* lå 16 *Maha-janapadas*, store riker. Størst var *Vrjji*, som var republikk, og *Magadha*, *Kosala* og *Avanti* som var kongedømmer. Ifølge *Puranaene* var *Brihadrathadynastiet* de første herskere i *Magadha*. De styrte i noen hundre år til misnøyen var blitt så stor at de ble styrtet. Makten ble overtatt av *Pradyota-dynastiet*. Etter 138 år ved makten var misnøyen med deres styre i *Magadha* så stor at folket på nytt gjorde opprør og innsatte *Haryanka* som konge. Han var av samme folk som *Yotaene* men tilhørte en annen slekt. *Prad-yotaene* eller *Yotas* er de som i den Skandinaviske sagaliteraturen kalles *Jotner*.

En etterkommer av *Haryanka* var *Bhattya* som styrte *Magadha* dengang landet var underlagt Anga-riket helt i øst ved Bengalbukten. *Srenika* var sønn av *Bhattya*. Da han var 15 år løsrev faren *Magadha* fra Anga og innsatte *Srenika* som konge. Han tok navnet *Bimbisara* og kom til makten år 543 f.Kr.. Han utvidet riket ved giftermål med 3 *Jotunprinsesser*. De dynastiske forbindelsene samt et nært og godt forhold til kongen i *Gandhara* som regjerte fra *Taxila* gjorde at *Magadha* fikk stor innflytelse. *Bimbisara* var en smidig politiker som levde samtidig med *Buddha*. Han kontrollerte de midtre områder i *Gangesdalen* og styrte til år 493 f.Kr., de siste år sammen med sin sønn *Asa-tru*, *Åsa-tor*. Han tok til sist faren til fange og drepte ham, slik skikken var hos *Yotas*, *Jotnene*.

Asa-tru er kalt *Asatru-kunika*, *Tor med hammeren*, og *Ajat-Asatru*, *Bukke-Tor*. Etter drapet på faren overtok han makten i *Magadha*. *Asatru* var farens rake motsetning. Han førte en aggressiv og krigersk politikk. Han kontrollerte *Kasi* og angrep umiddelbart sin onkel i *Kosala* som han nedkjempet. Så angrep han *Vrjji-forbundet*. Etter en krig som varte i 16 år var deres land erobret. *Asatru* styrte nå det meste av *Gangesdalen*.

Dette svære området kaltes *Madhyadesa*, som på norsk betyr *Midgard*, *Midtriket*. *Asatru* styrte *Midgard* fra hovedstaden *Raja-griha*, *Konge-borgen*, fra ca. år 480 f.Kr.. *Rajagriha* lå sør for Ganges ved elva *Son* som renner ut i Ganges ved dagens *Patna*. Sørvest for *Rajagriha* lå noen av Indias rikeste jernmalmforekomster. *Magadha's* metallurgiske eksperter og dyktige smeder utnyttet disse forekomstene og gjorde at herskeren i *Magadha* til enhver tid hadde overlegne våpen i forhold til naboene.

Asatru's folk kaltes *Asur*, i vår sagaliteratur *Æser*. *Æsenes* herskerdynasti var utgått fra *Jotnene*. Begge dynastier nedsammet fra *Manu* som var grunnleggeren av *Chandra vamsa*, *Måneslekten*. *Æser* og *Jotner* tilhørte *Måneslekten*, *Månen* var en viktig gud.

Andre viktige guder var *Yama*, dødsrikets hersker, og *Siva* gud for frykt, sinne, død og ødeleggelser, en brutal krigsgud. *Æser* og *Jotner* lå i stadige krig og feider, *Siva* var aktiv og hadde nok å gjøre. For *Asatru* gjensto etter år 480 f.Kr. bare riket til kong *Prad-yota* å erobre. Men *Pradyota* og *Asatru* var jevnbyrdige. Det kom derfor aldri til noen avgjørende kamp mellom *Æser* og *Jotner* så lenge de levde, bare utallige småfeider og kjekling.

I *Yuga Purana* vers 40 og 41 finnes opptakten til den neste *Æserkonge* : (2)

I Kali Yuga vil det bli en sterk konge som heter Udayin, født av Sisunagalinjen, som vil være rettviss og bli hyllet på jorden for sine kvaliteter.

På sørsiden, på den beste strand til Ganges vil denne konge og vismann sørge for at en strålende by blir bygget, fylt av mennesker og blomsterhager.

Udayin var *Asatru's* sønn og overtok makten i *Magadha* etter å ha drept sin far med ett spydstikk, slik tradisjonen tilsa. Han flyttet hovedstaden fra *Rajagriha* til *Pataliputra*, dagens *Patna* ved elvemøtet mellom *Ganges* og *Son*. *Asatru* hadde tidligere tre ganger hærtatt, plyndret og brent *Pataligama*, en liten rik handels- og havne-by på samme sted. Det er disse overfallene det hentydes til i *Voluspå* i vers 23 der det står

Ho folkstrid i heimen den fyrste minnest, då dei Gullveig med geirom støyte, og i Hårs hall henne brende. Dei tri gong' brende den tri gong' borne. Ofte, ei sjeldan, då enn ho lever.

Den rike byen blir fremstilt som en rik kvinne, *Gullveig*. I *Volvens* øyne var overfallene skjenselsgjerning som *Æsene* burde skjemmes over. Byen ble plyndret, brent og gjenoppbygget 3 ganger før *Udayin* grunnla *Pataliputra* på samme sted. I *Midgard* og *India* var dette et viktig tidsskille i epoken *Kali Yuga*.

Udayin ble senere myrdet av en prins hvis rike han hadde erobret. Prinsen hadde flyktet til *Avanti* og alliert seg med *Jotun-kongen* der. Forkledd som jain-munk snek han seg inn i *Pataliputra* og drepte *Udayin* mens denne sov.

Udayin ble etterfulgt av *Anuruddha* og *Munda* som underkastet seg *Jotunkongen* i *Avanti*. Etter det brøt det ut en intern strid blant *Æsene* som endte med at to fraksjoner av *Æsene* i *Midgard* utvandret. Forklaringen refereres av vers 28 i *Voluspå*:

*Einast Tor der tok i, troten av harm; han sjeldan sit når slikt han fretter.
Brotne vart eidar, ord og lovnad, sætter alle som sannfeste var.*

En fraksjon spilte på hva *Asatru*, *Åsator*, ville ha gjort i en slik situasjon. Han ville aldri ha underordnet seg *Jotun-kongen*. Stivsinn og stolthet tok dem og ledende slekter forlot

Magadha. En fraksjon dro til *Gandara* og slo seg ned der. Hovedtyngden av utbryterne fulgte tråkket gjennom Himalaya til *Gansu* vest i Kina ved *den Gule elvs øvre løp*. Dette skjedde ca. år 435 f.Kr.. De religiøse kulter sentrert om gudene *Manu*, *Yama* og krigsguden *Siva* fulgte med. I tillegg preget *Asatru's* og *Udayin's* holdninger utvandrerne.

De som forble i Magadha hadde makten til år 411 da *Darsaka* som den siste av æsene ble etterfulgt av *Sisunaga*, en minister av en annen kongeslekt. *Sisunaga's* største bragd var at han styrtet *Jotundynastiet* i *Avanti* slik at han kontrollerte det meste av Nordindia. Hans etterkommere hadde makten til år 343 f.Kr. da *Nanda-dynastiet* overtok i *Madhyadeza*, *Midgard*. Nanda'enes symbol var *slangen* og deres konge kaltes *Midgardsormen*. Da Alexander den store's hærtog kom til India ca. år 326 f.Kr. styrte Nandakongen *Dhanananda* i *Madhyadeza*, *Midgard*.

Asa-tru's og *Udayin's* folk kaltes *Æser* etter *Asa-tru*. Når det berettes om *Æsene* er det etterkommere etter folket som en gang bodde i *Madhyadesa*, *Midgard* i India det er tale om. *Æsene* styrte der fra år 543 til 411 før Kristus. For oss er *Æserkongene Asa-tru* og *Udayin* av spesiell interesse. De er gjort til *pillarer* i den *Norrøne mytologi*.

Jotun-kongen *Pradyota's* folk kaltes *Yotas* → *Jotner*. *Jotnene* var jevnbyrdige med *Æsene*. Disse indiske konger var store krigere og hadde status som guder. Indisk historie og *Norrøn mytologi* forteller om rivaliseringen mellom *Jotner* og *Æser*.

Æsene som dro til Kina slo seg ned i *Gansu* og overtok kongemakten i et forbund av nomadefolk der. I kinesiske annaler kaltes dette forbundet deretter *Yüeh-Chih* som er kinesernes ord for *Månefolket*. Det er en indikasjon på herskerslektens indiske bakgrunn. *Æserkongene* var senere *Yueh Chih's* konger. Kinesiske annaler forteller om et samarbeid mellom *Yüeh-Chih* og kineser når det gjaldt fremstilling av stål og smiing. Den *indirekte prosess* for reduksjon av malm til råjern og frisking av råjern til stål var et resultat av dette samarbeidet. En annen gruppe i forbundet kalte kineserne *Gui-shuang*, *Kushanene*.

Asatru levde på *Gautama Buddha's* tid og var påvirket av Budhismen. I dag heter den gamle *Æserbyen* i India der han styrte *Rajgir*. Det er en liten by med mange budhistiske monumenter. Sørvest for denne byen ligger *Torpa*. Den sørlige del av *Magadha* tilsvarer i dag den sørlige del av Bihar og Ranchi. Fra byen Patna leder elva Son sørover til de rikeste forekomster av jernmalm. Her ligger *Lohar-daga* og *Torpa* som fra den eldste tid var sentre for indisk jernutvinning. Vi aner hva konflikten mellom *Jotner* og *Æser* kan ha bunnet i. Det kan ha vært en kamp om jernmalm ressursene.

Mundafolket som levde i *Magadha* sammen med *Æsene* er et folk uten skreven historie men med en rekke sagn, legender og myter som muntlig har gått i arv i landsbyene. En av legendene forteller om *Æsene*. Den er for lang til å gjengis i sin helhet men kjernen i historien er interessant. Den forteller at (3)

..... *Æsene stadig økte produksjonen av jern i nye smelteovner. En morgen Solguden spiste frokost ble han plaget av en uutholdelig hete. Samtidig kom utsendinger fra Jordens dyr og planter til ham og klaget sin nød. ”Varmen og heten fra æsenes smelteovner tørker opp elver og sjøer og brenner opp trær og gress, all vegetasjon forsvinner. Vi dør av sult og tørst klaget de. Solguden sendte flere utsendinger til æsene og ba dem redusere jernproduksjonen til det halve. Men æsene avfeide arrogant kravene. Solguden aksjonerte deretter. Mange av æsene ble drept. De levende sammen med kvinner og barn ble slynget ut over verden. Hos folkene de landet ble de innsatt som små guder og ånder. De fortsatte med sin gamle profesjon men for dem og de gjenværende mundaer i Maghada var naturen fra nå av hellig. skoger, elver, kilder, sjøer, trær og vegetasjon ble drevet og pleiet med respekt.....*

Legenden kan ha en historisk bakgrunn og henspeile på Æsenes dominans i det 4-de og 5-te århundre f.Kr., fallet, og *utvandringen fra India til Kina* og andre land der de bidro til å videreutvikle jern- og stål-produksjonen med sine kunnskaper.

Også i *Voluspå* finner vi spor etter jernproduksjon. I vers 7 står :

*Hittast Æser på Idavollen, horg og hov høgt dei timbra.
 Dei avlar lagde og eigner smidde, dei tener laga og tolar gjorde.*

Æsene hadde esser, de laget verktøy og redskaper og tjente seg rike, de manglet ikke gull. Denne tilstanden varte til det kom tre møyer fra Jotnenes område. Dette er temaet i vers 8 i *Voluspå* der teksten etter mitt syn kan være tolket feil. Det blir normalt skrevet:

*Med tavl på tunet dei trøydde seg glade – var deim visst ikkje vant på gull –
 til tri der kom **tussemøyar** med avle og age frå Jotunheimen*

Dette ble et tidsskille for Æsene, men hvorfor ? Går vi til Magadha's historie leser vi at Bimbisara giftet seg med tre Jotun-kvinner, jotunprinsesser og jotunherskeres enker som i medgift brakte Æsene nye riker. Fra da av hersket Æser-dynastiet i Magadha over et imperium. I Snorres originaltekst står det **Tursa meyar** i to ord. Det er tolket som **tussemøyar**. Jeg tolker **Tursa** som genitiv av stammegudens navn Tor d.v.s. **Tor's**. Da blir **tussemøyar** → **Tor's møyar**. Korrigerer vi dette varte de opprinnelige tilstander

til tri der kom Tors møyar med avle og age frå Jotunheimen.

Men likhetene mellom Madhyadeza og Midgard i Norrøn mytologi er mer enn dette. I Madhyadesa finner vi et samfunn med kultur og idealer som samsvarer med det samfunn kvadene i den eldre Edda skildrer. Kongene levde i blodig konkurranse. En konge som feilet møtte en utfordrer. De fleste døde i slag eller ble myrdet. De færreste døde på sotteseng. Det var skam og var det risk for det drepte de seg selv for å sikre seg plass i krigerparadiset. Vi finner et 3-delt kosmos, en verden for guder, en for mennesker og en for de døde. Vi finner

Æser og Jotner som rivaliserende dynastier. Asatru, Åsator, ble husket som en stor helt og erobrer. Han ble som Indra gudommeliggjort og fikk Indra's attributter. Udayin, Odin ble gudenes konge. Hans plutselige død i relativt ung alder gjorde at folketroen plasserte ham som konge i Yamas's verden, dødsriket. For Æsene var det en trygg løsning, de hadde en gud fra egne rekker både i det jordiske og det hinsidige liv. Vi finner og andre skikkelser fra Vedakvadene i den Norrøne mytologi. I *Atharva Veda bok 2 kvad 5* som er en hyllest til Indra står:

... *hans himmelske tordenhammer var formet av Tvastar.*

I norrøn mytologi laget Tvaste Tor's hammer

I Rig Veda bok 1 kvad LI som er en hyllest til Indra står:

.... *Den mektige Aurboda tråkket du på...*

I norrøn mytologi var Aurboda gift med Jotnen Gymer

Loke. I indisk mytologi personifiserer *Loka* menneskene/verden. Æsenes dyr var bukken. Fiendenes dyr var slangen og ulven som begge var Lokes barn. I Norrøn mytologi er dette *Fenris-ulven* og *Midgards-ormen*. I Gansu var *ulven Gui-shuang-folkets dyr, slangen var Nandaenes dyr* i Magahda. I Voluspå står:

.... *I aust satt den gamle i Jarnskogen, fødte der Fenres unger .....*

I Gansu ble *Gui-shuang-folket* som hadde ulven *Fen-re* som stammedyr hjulpet frem av Æsene. Jarnskogen Voluspå nevner lå der. *Gui-shuang-folket* overtok senere som vi skal se makten fra Æsene i Bactria og India. I vestlig litteratur kalles de *Kushaner*.

Loptr er et annet navn på Loke. På Sanskrit en som avbryter og fornærmer.

Surt, ildjotnen. Surt er på gammelindisk en som er opplyst, innhyllet i lys.

Kvadet *Rigstula* forteller hvordan guden *Rig*, Heimdall, skapte samfunnsklassene, krigerklassen, bønder, håndverkere og træleklassen. På Sanskrit betyr *Rig* gud. Denne myten finnes i to versjoner der. I den ene skaper guden *Manu*, grunnleggeren av måneslekten, klassene ksatriya, vaishya og shudra på samme måte som *Rig*. I den andre skapes klassene av lemmer fra urvesenet *Purusa* som betyr den blå. Av munnen ble brahmanene, prestene, laget, av armene ksatriya, krigerne, av lårene bønder og av føttene ble shudra, trælene laget. Går vi igjen til Voluspå finner vi i vers 9 følgende:

Tivar alle på tingstolar gjekk, dei høgheilage heldo rådlag:

Kven skaren av dvergar skapa skulle or blodet åt Brime og Blåins leggjer.

I *Vedisk mytologi* var Purusa den blå og av hans legger ble trælekklassen shudra skapt. Det samme skjer i Voluspå der dvergene, de som produserte jern, ble skapt av Blåins -> Purusas -> Ymirs legger etter at Asatru, Åsator, hadde utvidet riket.

Magadha's makt og rikdom var bl.a. basert på jernproduksjon. Det var Æsene som hadde denne kunnskapen. *Asur* var ifølge tradisjonen de første jernutvinnere på indisk jord. De var født til å drive denne profesjonen i samsvar med *Lokavidya*, kunnskap frembrakt, tatt vare på og videreformidlet av folk i deres daglige liv og virke.

I Kina utviklet Kineser og Æser en to-trinns prosess for produksjon av smibart stål fra myrmalm. Første trinn var kinesernes produksjon av råjern i sjaktovner. I trinn to ble kullstoff i råjernet brent opp med oksygen fra flytende slagge i en friskegrop.

Æsene hadde produsert jern i Magadha og en grunn til at de flyttet til Kina kan ha vært at de så muligheter for beskjeftigelse der med sine smikunnskaper. Da de ankom ca. år 430 f.Kr. produserte kineserne råjern i smelteovner med diameter på 0,5 til 1,5 m., og høyde fra 1,5 til 4 m.. Råstoffet var myrmalm. Råjern inneholder fra 2,6 til 4,3 % kullstoff. Kullstoffinnholdet gjør at det er flytende over ca. 1200 grad. C.. Kineserne kjørte på 1200 – 1400 grad C. og laget hvitt støpegods som ble brukt til jordbruksredskaper. De klarte å lage det med et kullstoffinnhold ned mot 2,6 %. De hadde og utviklet varmebehandlingsprosesser som gjorde støpegodset seigere. Men smiing av jern var for dem relativt ukjent da Æsene kom fra India.

Den kinesiske historieskriver *Ssu-ma Ch'ien* som skrev ca. år 110 f.Kr. forteller at herskeren i *Qin* diskuterte smiing av sverd med Æsenes konge kort etter midten av det 3.dje århundre f.Kr.. Da Qin startet erobringene som samlet Kina til ett rike ca. 221 f.Kr. hadde de og sverd av stål. Kinesernes prosess for produksjon av støpejern som ble frisket til stål og Æsenes kunnskaper om smiing var samlet hos en hersker. Qin-herskeren fikk et våpenteknisk forsprang som han utnyttet. Våpen ble nå smidd av stål frisket fra råjern.

Metallografiske undersøkelser har vist at Kineserne på denne tiden herdet og anløpte stålet. De kunne og herde partielt ved å maskere deler man ikke ønsket harde med leire under bråkjølingen. Maskeringen kunne og gjøres slik at avkjølingen ble forsinket ett sekund eller to slik at de fikk en struktur vi i dag kaller Bainit som gir en god kombinasjon av hardhet og seighet i stålet. I tillegg til dette kunne de sveise sammen deler ved å varme til ca. 1400 *C, kaste sand, eller Borax som fantes naturlig i Tibet, på overflatene og smi stykkene sammen.

De kinesiske stålverk med smelteovn + friskeovn produserte jern og stål langt billigere pr. kg. enn en luppeovn som bare er egnet til å dekke noen få smeders behov. Men smelteovn + friskeovn krever et stort marked. Det er ikke økonomisk og praktisk å produsere 10 – 20 kg. stål til eget bruk. Investeringer i ovner og blåsebelger gir stor produksjonskapasitet som krever et stort marked for stålet. For å betjene det må transportsystemet være utbygget. Ikke

minst er en avhengig av en faglig dyktig arbeidsstyrke som foruten å kjøre ovnene må hugge tømmer, produsere kull, grave frem og røste malmen og bryte og knuse kalkstein. De kinesiske stålverk fra denne tiden ligger oftest ved vassdrag langt fra malmmyrene. Det viser at man benyttet vandrevne blåebelger for luften inn i ovnene. I Kina var forutsetningene for stordrift til stede. En fordel med den kinesiske prosess var at en kunne masseprodusere råjern og friske det kontinuerlig over lang tid.

Æsene behersket Indernes prosesser for utvinning og smiing av jern. I Kina lærte de kinesernes prosesser for fremstilling av råjern fra myrmalm og frisking av råjern til stål og prosesser for herding og anløping. De hadde et godt forhold til de kinesiske herskere. Æsenes konger var Yueh–Zhi forbundet's konger. Det var grunnen til kinesernes navn på dette forbundet. Dagens forskere finner liten mening i navnet Yueh-Zhi. Men Æsene kom fra *Candra Vhamsa, Månedynastiet* i India. Kineserne oversatte denne betegnelsen til sitt språk der navnet ble *Yueh-Zhi, Månefolket*.

Fra år 209 f.Kr. ble *Yueh Zhi* utsatt for gjentatte angrep fra *Xiongnu*, nomadefolket vi kaller *Huner*. År 176 f.Kr. led Yueh Zhi nederlag. Da Hunerne angrep på nytt år 162 f.Kr. drepte de Æsenes og Yueh Zhi's konge og laget et drikkebeger av hodeskallen. Kongens gravide hustru arvet kongeverdigheten og tok som sin skydsgud *Siva* som var en krigsgud og passet i den kjempende situasjon folket var i. Etter drapet og nederlaget besluttet Yueh Zhi å utvandre mot vest for å søke nytt land.

Siva i dronningens skikkelse ledet vandringen. Hun fikk derfor tilnavnet *Siv*. I et tog som kjempet om nytt land var hun krigsguden *Siva's* jordiske representant. *Asatru's* holdninger fulgte folket under vandringen, *Yama* og *Udayin* hadde nok å gjøre. De antikke *Han-skrifter Shi Ji* og *Han Shu* forteller at vandrerne bestod av mer enn 100000 bueskyttere til hest i tillegg til den vanlige befolkning og deres kveg. Av kinesiske tekster går det frem at dronningen var gravid. In *Han Shu* står det skrevet at :

Kongen til de store Yue Zhi hadde blitt drept av nomadene, og hans kone var blitt insatt som ny konge.

Madhyadesa: Omfattet Nordindia fra Anga i øst til Gandhara i nordvest, fra Himalaya til Vindhya.

Rajagriha: Heter i dag Rajgir og er en liten by i åsområdet sør for Pataliputra.

Rig: Ordet er brukt i betydningen gud og guder.

Purusa: Tilsvarende Ymir i norrøn Mytologi. I det vediske India ble han omtalt som den blå.

(1) G.P. Singh: Early Indian Historical And Archaeology. D.K.Printworld. New Delhi.

(2) J.E. Mitchiner :The Yuga Purana. The Asiatic Society, Kolkata, India.

(3) S.C. Roy : The Mundas and their Country

M.V. Singh, B.B. Shrivastava : Rise of Magadha Empire.

Craig G.R. Benjamin: The YuehZhi. Origin, Migration and the Conquest of Northern Bactria.

A.K. Narain : The Indo-Greeks

6.2. Vanene i Sentralasia og India.

Under og etter Alexander den stores hærtog til Sentralasia og India flyttet mange mennesker fra Meanderdalen i det sørvestlige Anatolia, og det nordlige Hellas til områdene ved elven Amu Darja, Oxus, og startet en tilværelse som kolonister. De skapte først det Gresk-Bactriske rike mellom Amu Darja og Hindu Kush-fjellene, nord i Afghanistan. Senere kolonister slo seg ned på sørsiden av fjellene og la grunnen til det Indo-Greske riket nordvest i India. Inderne kalte innflytterne fra vest Yavanas. Sakaer, Æser og Jotner kalte dem Vaner. De som har lest Snorre kjenner dem. Vanene var ikke guder slik våre lærde hevder. Det var Greker og andre folk fra vest som hadde slått seg ned i Sentralasia og India. Vanene har en mytisk rolle i den Norrøne mytologi.

Offiserene var lammet noen gråt andre var tause. Aleksander hadde i livet vært uberegnelig og uforutsigbar. Døden sto i stil og var intet unntak. I en alder av 33 år forlot han dem uten forvarsel. En morgen i Juni år 323 f.Kr. lå han stiv i sitt telt. Etter at den Gedrosiske ørken hadde tatt livet av deler av hans hær planla han en marsj gjennom Arabia og Sahara for å angripe Karthago fra sør. Alexanders visjoner og drømmer var soldatenes mareritt. Kanskje var det årsaken til den plutselige død. Det første sjokk blokkerte beslutninger, og man lot ham ligge i teltet av frykt for panikk blant soldatene. Arvefølgen ble vurdert. I hans slekt var en tomsete halvbror, hjerneskadd etter et giftmordforsøk og Roxanas guttebaby som for sikkerhets skyld ble drept. Ingen i slekten sto klar til å arve makten.

Offentlig ble løsninger diskutert mens generalene i det skjulte planla å myrde hverandre. Forspill til maktkamper og deling av det enorme riket Alexander hadde erobret var i gang. Alexander var sønn av Philip fra Makedonia. Han fikk datidens beste skolegang. *Aristoteles*, hans lærer, innprentet i ham ideen om grekernes overlegenhet i forhold til resten av menneskeheten og at dette medførte en naturlig rett til å angripe, plyndre og legge andre folk under gresk herredømme. Alexander arvet farens land og en hær av krigs-erfarne yrkessoldater med det beste utstyr. Deres daglige jobb var å trene i militære ferdig-heter. Dette var ikke en sammenrasket hær av uerfarne borgere som ble utkommandert når fare truet. Da Phillip ble myrdet, og kanskje sto Alexander bak, var hæren i Lilleasia.

Alexander var besjelet av hevntørst mot Perserne som hadde jaget Grekerne ut av Lilleasia og til og med hadde beleiret og plyndret Athen. Før han sluttet seg til hæren gjorde han en runde til *Odryserne* i Trakia og folkene nord til Donau, som han overskred for ettertrykkelig å slå fast hvem som bestemte. I Makedonia innsatte han *Antipateros* som guvernør mens han i Trakia utpekte general *Memnon* til å lede i sitt fravær, med Memnon underlagt Antipateros. Så dro han til Lilleasia med flere soldater slik at han til sammen hadde 35000 mann, bestående av Makedoner, Traker og Greker, under våpen.

Perserkongen *Darius* var en treg gammel hersker som ikke tok den 20 år gamle jyplingen alvorlig. Han mobiliserte en langt større hær men hans mot og taktiske disposisjoner matchet

ikke Alexander som i slagene søkte mot Darius. I sin feighet gikk Darius foran med et dårlig eksempel og var den første som stakk av. Etter det gikk hæren i oppløsning. Alexander jaget Darius nordøst i perserriket der provinsregent *Bessus* i Bactria i et forsøk på å blidgjøre Alexander myrdet Darius. Som takk henrettet Alexander Bessus. Dermed hadde han på kort tid erobret et enormt rike.

Mens Alexander marsjerte hadde Memnon startet et opprør i Trakia som ble slått ned av Antipater. Etter dette stolte ikke Alexander på Memnon. Han brukte ham derfor til å føre emigranter, og nye soldater østover for å erstatte de falne. Dette foregikk i flere omganger slik at Memnon ikke hadde mulighet til å styrke sin stilling hjemme.

Alexander var nå i en fremmed del av verden. *Sogdia* og *Bactria* var rike og fruktbare områder og han bestemte seg for å flytte folk fra Hellas og Jonia dit. En av hans ideer var å smelte folket her og kulturen sammen med den greske. I denne ånd giftet han seg med Roxana, datter til den Bactriske konge. Soldater som ikke lenger var kampdyktige ble tvunget til å bli værende. Han grunnla flere greske byer, blant dem Alexandria Arioi, Ariernes Aleksandria. I dag heter byen *Herat* og ligger nordvest i Afghanistan.

Fra Bactria fortsatte Aleksander og hæren mot sør over Hindu Kush ned i det nordvestlige India. Her nedkjempet han noen konger i Kabuldalen og grunnla byen Alexandria ad Caucasum som i dag heter *Begram* og er kjent for de store Buddhastatuer som er hugget i fjellet ved *Bamian* like ved. *General Memnon* ble stasjonert her for å lede koloniseringen i området etter at han hadde ført soldater og nybyggere til Alexander. Senere skal vi møte *kong Mennon* som var født i Alexandria ad Caucasum og var en av *general Memmons* etterkommere.

Deretter gikk Alexander mot *Taxila* og erobret byen før han dro østover for å møte den indiske storkonge *Dhana-Nanda*. Selv om Alexander ikke forsto det, forsto soldater og offiserer at de her møtte sin overmann. De nektet å fortsette. Alexander ble tvunget til å snu men generalen som målbar mytteriet levde ikke lenge etter dette. Storkongen kommanderte et tallmessig overlegent infanteri og kavaleri med 4000 krigsefanter.

I den gamle indiske litteratur finnes mye informasjon om *Yavanas* som inderne kalte inntrengerne fra vest. Det er imidlertid påfallende at Aleksanders navn aldri er nevnt. Kanskje var han ikke så stor i indernes øyne.

Før han forlot området grunnla han nye byer og satte offiserer fra egne rekker til å styre. Da han reiste var *Sogdia*, *Bactria* og Nordvestindia i hans øyne innlemmet i hans rike. Inderne så det nok annerledes. De hadde fått besøk av fremmede *Yavanas*. Noen ble i forståelse med lokale herskere igjen for å drive handel, samtidig som emigranter fra Anatolia, Makedonia og Trakia i stort antall kom vestfra. De brakte med gresk kunst, skrift og guder. Sakaer, Skyter og Æser kalte dem Vaner. Vanene var ikke mytiske guder, i India var det mennesker av gresk og annen vestlig opprinnelse.

Maktkampene som fulgte etter Alexanders død 323 f.Kr. delte hans rike i fire. Persia og provinsene lengst øst mot India ble styrt av *Seleucus I Nicator* fra Babylon, mens Palestina og Egypt ble styrt av *Ptolemaios I*. De to andre deler var Hellas og Trakia der herskerne stadig skiftet. Seleucus klarte å beholde de nye provinser i øst og ble en venn av den indiske konge *Chandragupta* og også hans svigerfar. De hadde en avtale som fremmet handel og kulturutveksling. I dens ånd ble buddhistiske misjonærer sendt vestover for å informere om læren. Chandraguptas sønnesønn *Asoka* var en pådriver for Budhismen og hadde ifølge en klippeinnskrift avtaler med kongene *Gonkakenas* i Trakia og *Ptolemaios* i Palestina og Egypt som gikk ut på at buddhistiske misjonærer fritt kunne drive virksomhet i deres områder. Gonkakenas var det indiske navn på Antigonus Gonatas som styrte Makedonia og Trakia på Asokas tid. Buddhistiske misjonærer forkynte læren i Trakia og Palestina, blant disse var *Dicineus* og *Zeuta* i Trakia.

Seleukos ble i Alexanders ånd gift med den Bactriske prinsesse Apama hvis far Spita-menes hadde stått i spissen for motstanden mot Alexander. Deres sønn *Antiochus* etterfulgte Seleukos. Etter hans død trengte Partherne under *Arsaces* inn i Iran fra Hyrcania. Det ble en kile fra nord som skilte Bactria og Sogdia fra resten av Seleukenes rike.

Bactria drev mot selvstendighet under Seleucenes satrap *Diodotus I*. Hans sønn *Diodotus II* ble utropt til konge over ett uavhengig Bactria ca. 250 år f.Kr.. År 235 f.Kr. ble han styrtet av general *Euthydemus* som var fra Magnesia ved Troja Anatolia. Han var Satrap, provinsguvernør, i Sogdia og Ferganadalen lenger øst og overtok nå hele Bactria. Euthydemus' sønn *Demetrios I* overtok riket etter farens død ca. 200 år f.Kr.. Han ble etterfulgt av sin sønn *Demetrios II* år 180 f.Kr..

Demetrios II hadde vyer og så seg selv som den nærmeste til å overta arven etter Alexander den store og Seleucidene. Han startet i denne ånd en Bactrisk-Gresk invasjon mot sør. Først la han grunnen til det Indo-greske riket der han insatte general *Menander* som underkonge fra ca. år 165 f.Kr.. Hans greske navn er *Menandrou*. Æser og Sakaer kalte ham *Mennan* eller *Mennon*. Han var født i Alexandria ad Caucasum og var en etterkommer av Alexanders general *Memnon*. Inderne kalte ham *Milinda*.

Vanenes rike besto etter dette av Bactria, deler av Sogdia, og det nyopprettede Indo-Greske rike sør for Hindukush-fjellene. *Demetrios II* var Vanenes overkonge. I Bactria, insatte han general *Eucratides* som underkonge år 171 f.Kr., mens general *Mennon* var hans underkonge i NordvestIndia. *Mennon* var og *Demetrios II* svigersønn gift med hans datter *Agatocleia*.

Kong *Mennon* er den *Mennon* Snorre nevner i innledningen til Snorre-Edda. I vestlig litteratur kalles han *Menander*. *Mennon* var gift med datter til overkongen *Demetrios II*. De hadde flere sønner.

Ca. år 152 f.Kr. startet *Demetrios II*, sammen med to indiske herskerslekter, et hærtog som tok sikte på å legge Gangesdalen øst til Pataliputra under deres herredømme. Invasjonen ble ledet av *Demetrios II* og *Mennon*, mens *Eucratides* skulle styre hjemme. Invasjonen kulminerte med slaget om *Pataliputra*, byen *Udayin*, *Odin*, hadde grunnlagt. Disse hendelsene er nevnt i det indiske kvad *Yuga Purana*. I versene 47, 56 og 57 står følgende :

*Så etter å ha kommet til Saketa sammen med Pancalas og Mäthuras, vil
Vanene – som er tapre i slag – nå frem til den hvis merke er blomster.(Pataliputra)*

*Og i byen vil Vanene og prinsene gjøre dette folket kjent med seg; men
Vanene - blendet av krig - vil ikke forbli i Madhyadesa. (Midgard)*

*Det vil bli gjort innbyrdes avtaler mellom dem om å dra tilbake fordi en fryktelig
og forferdelig krig vil bryte ut på deres eget område – ingen tvil om det.*

Vanene erobret Pataliputra, men etter kort tid forlot de byen og Madhyadesa, Midgard, fordi opprør var brutt ut i deres eget land. *Eucratides* hadde utropt seg til overkonge, *Basileos Basileion*, i *Demetrios II*'s fravær. Denne hastet derfor hjem med en hær på 60000 mann for å tukte *Eucratides*. Det endte med at *Demetrios II* ble drept av *Eucratides* ca. år 149 f.Kr.. *Eucratides* ble nå overkonge over Vanenes områder.

I *Voluspå* gir *Volven* glimt av *Æsenes* historie. Slaget om Pataliputra kan være den historiske bakgrunn for versene 25 og 26 om *Æser* og *Vaner* :

*Tivar alle på Tingstolar gjekk, dei høgheilage heldo rådlag
Skulle Æser avlåt gjeva eller offer alle gudar eige ?*

*Spjut heiv Odin og skaut i flokken, det var folkstrid den fyrste i heimen.
Broten vart bordvegg i Åsaborgi, Vaner på opne vollar sprungo.*

Gudene, *Æsene*, holdt råd da *Vanene* nærmet seg Pataliputra. Skulle man overgi seg eller kjempe ? *Odin*, stammeguden, tok beslutningen og det ble kamp.

Striden mellom *Demetrios II* og *Eucratides* kan ha vært utrykk for en splittelse blant *Vanene*. *Demetrius II* hadde erobret et rike langt større enn Alexanders rike i India. Men det hadde kostet og ville koste mer. *Vanene* hadde store tap, og tap ville komme i fortsettelsen når de erobrede områdene skulle holdes. Regningen fikk de som var hjemme, æren fikk *Demetrios II*. En opposisjon mot *Demetrius II* kan ha bygget seg opp hjemme. *Eucratides* fanget opp motstanden og utnyttet den, men hadde selv en agenda som *Demetrius II* når han først var blitt *Vanenes* overkonge. Etter drapet på *Demetrios II* hersket *Eucratides* som overkonge over hele det greske området. Han hadde sete i Bactria nord for fjellene der han innsatte sin sønn *Heliocles I* som underkonge. I sør var *Mennon* hans underkonge.

Mennons eldste sønn var til oppfostring hos *Eucratides* og oppholdt seg i Bactria. Som fostersønn var han tett innpå generalen, en fordel han utnyttet. Ikke lenge etter drapet på bestefaren drepte han *Eucratides* og hevnet slik drapet på bestefaren. Dette fant sted ca. år 145 f.Kr.. For å unngå hevn fra Eucratidene flyktet han sammen med andre som stod på Euthydemidens side nordover gjennom Sogdia østover til Ferghana-dalen og videre til *Yueh Zhi-folket* som da bodde ved *Ilielven* og områdene sør for denne mot våre dagers Alma Ata. Her fikk han beskyttelse og opphold og ble senere gift med Siv. Slik ble han konge over *Æsene*. Dermed ble han og vandringsleder for *Yueh Zhi*.

De kloke i eldrerådet så hans opprinnelse og bakgrunn som en fordel som kunne utnyttes.

Snorre gir glimt fra disse hendelser i innledningen til den yngre Edda. Han skriver :

Det var en konge der som het Munon eller Mennon. Han var gift med datter til Hovedkongen, Priamos, som het Troan. De hadde en sønn som het Tru, han som vi kaller Tor. Han ble sendt til oppfostring i Trakia til en fyrste som het Loricus. Da han var 10 år overtok han våpnene til far sin. Han var så vakker å se på sammen med andre menn, som når elfenben er innfelt i eikeved. Håret hans var penere enn gull. Da han var 12 år hadde han en voksen manns styrke. Da kunne han løfte 10 bjørneskinn samtidig. Da drepte han fosterfar sin hertug Loricus og hans kone Lora eller Glora og overtok deres rike i Trakia. Dette riket kaller vi Trudheim. Siden dro han vidt omkring i alle land og gjorde seg kjent i alle verdensdeler. Alene nedkjempet han alle berserker og riser en stor drage og mange dyr. I verdens nordlige del fant han en spåkone som het Sibil hun som vi kaller Siv og tok henne til kone. Hennes slekt kjenner jeg ikke. Hun var uvanlig vakker, håret var som gull.

I et senere avsnitt forklarer jeg hvordan hendelsene Snorre her skriver om kan ha foregått i Sentralasia. Mordet skjedde år 145 f.Kr., da fostersønnen var 12 år. Hos Snorre heter han *Tor* og Snorre tilføyer; *som de kaller Tru*. Snorres kong *Mennon* er kong *Menander* og *Tor* er kongens eldste sønn hvis greske tilnavn var *Heraes*. Hans mor var av *Euthydemidene*, slekten som hadde *Heracles* som gud. Han tilsvarer vår gud *Tor*. Derfor ble Tors mor kalt *Troan* som vi ville kalt *Tora*. Snorres hertug *Loricus* er general *Eucratides*. En *Loricus* var en som bar panserkappen *Lorica* hvilket bare generaler og konger gjorde. Den kom fra Kina og fantes på denne tiden bare der og i Sentralasia. Snorres opplysninger passer med forholdene i Bactria. *Æsene* og *Vanene* finnes bare der og den historie Snorre forteller føyer nye opplysninger til det man vet fra andre kilder. Dette landet kaller Snorre *Trudheim*. *Tru-d-heim* er *Tor's/Tru's land*, *Trugea* -> *Trakia*.

Bactria og de greske områder i India var styrt av gamle og sterke herskerslekter. *Euthydemidene* var etterkommere etter general *Euthydemus*. *Demetrius II* var av denne slekten. En annen herskerslekt var *Eucratidene* som general *Eucratides* representerte. *Mennon* tilhørte ingen av disse ættene men var gjennom ekteskapet med *Agathocleia* inngiftet blant *Euthydemidene*. Hans eldste sønn hadde derfor *Euthydemidenes* blod i årene.

De Bactriske grekeres guder var et relativt smalt utvalg av gudene som ble dyrket i Hellas. Blant dem som er representert på mynter finner vi Zeus, Poseidon, Appollo og *Heracles* som ble vår norrøne gud *Tor*. Æsenes *Asatru* er vår *Åsator*. Videre dyrket grekerne Artemis, Athena, Tyche og *Nike*. Nike var seiersgudinnen som ofte er avbildet sammen med oxen som var et symbol på den indiske krigsguden *Siva* som Æsene dyrket.

Snorres Vanaland var Bactria og Sogdia. Sakaene kalte byen *Bactra* for *Balke*. Navnet ble skrevet *Balkh*, bokstaven *h* ble uttalt *he*. Etter *Tor's* mord på *Eucratides* var *Mennon* noen år overkonge i Vanaland som nå var på det største. Det omfattet deler av Sogdia, Bactria og dagens Afghanistan, Pakistan og Nordvestindia. Kong *Mennon* styrte hele dette området fra år 145 f.Kr. da både Demetrius II og Eucratides var døde. Heliocles I som Eucratides hadde innsatt styrte fortsatt som underkonge nord for fjellene i Bactria.

Forsvaret av Bactria var etter denne feiden kraftig svekket og Bactria ble et relativt lett bytte for *Sakaer* som lenge hadde truet området fra nord. De erobret først det nordlige Bactria nord for Amu Darja. Kort etter gikk de over elva og erobret etappevis det meste av Vanenes land mellom Amu Darja og Hindu Kush-fjellene. Heliocles var derfor fra år 140 f.Kr. underlagt Sakaene og betalte tributt til dem men fikk ellers være i fred. Mennon styrte det Indo-Greske riket fra byen *Sagala* til han døde ca. år 130.

I Parthia vest for Bactria hadde kong *Phrates* skaffet seg leiesoldater fra *Sakaene* i Bactria. Da han nektet å betale dem vendte de seg mot sin oppdragiver. Han hadde og innleide *Vanesoldater* som ble satt inn mot *Sakaene*, men av frykt for represalier hjemme sluttet *Vanene* seg til *Sakaene* og tilintetgjorde Parthernes hær og drepte kong *Phrates*.

På grunn av disse soldatenes fravær i Bactria var forsvaret der svekket.

Vi skal så gå tilbake til *Yueh Zhi*-folket som vi husker hadde forlatt Gansu i Kina og nå oppholdt seg ved Ile-elven.

- Aristoteles: Gresk filosof, 384 – 322 f.Kr., hadde studert under Plato. Var Alexander d. stores lærer.
- Odryser: Etterkommere etter persiske soldater og offiserer som ble latt tilbake i Trakia, dagens Bulgaria, da perserne under Xerxes trakk seg ut. De hadde først et mindre rike men den første konge Teres samlet de andre trakiske folk i det Odrysiske kongerike ca. 480 f.Kr..
- Antipateros: Levde 397- 319 f.Kr.. Makedonsk general under Philip II og Alexander den store.
- Memnon: Trakisk general under Alexander d. Store. Nedstammet fra den Odrysiske konge Teres og var av sentralasiatisk slekt.
- Darius: Darius III 380 – 330 f.Kr.. Persisk konge fra 336 f.Kr.
- Bessus: Persisk satrap, distriktskommandant/Underkonge, i Bactria under Darius III. Død 329 f.Kr.
- Sogdia: Den nordøstligste provins i perserriket, mellom elvene Amu Darja og Syr Darjas øvre løp. I dag er det gamle Sogdia delt mellom Uzbekistan, Kazakstan, Tadsjikistan og Kirgizistan. Viktige byer var Samarkand og Bukhara.
- Bactria: Landet mellom Hindu Kush-fjellene og Amu Darja, nord i Afghanistan
- Herat: By i Nordvestafghanistan ved karavaneveien mellom Kina, India og Europa. Alexander d. Store grunnla en ny by, Alexandria Arioi, etter å ha intatt den gamle byen 330 f.Kr..

- Begram:** Bagram, 6 mil nordvest for Kabul ved karavaneveien som knyttet India til Sentralasia. Gjenoppbygget som Alexandria ad Caucasum av Alex. d. Store.
- Bamijan:** 18 mil nordvest for Begram i Afghanistan ved karavaneveien fra India til Kina og Europa.
- Taxila:** By 3,5 mil vest for Islamabad i Pakistan. Her møtte veien fra Gangesdalen og Pataliputra veien fra Europa via Bactria, og ruten fra Kina via Kashmir.
- Yavanas:** I de eldste vediske tekster brukt om folk fra vest, etter Alexander den store ble det brukt om grekerne. Betegnelsen Vaner er avledet av yavanas.
- Seleucus I:** Nicator, den seierrike 358-281 f.Kr.. Deltok i Alexanders felttog til India og ble etter å ha satset på vinnerne hersker over det område som tidligere hadde vært Persia. Han var den første av Seleucidene.
- Ptolemaios I:** Soter, frelseren, 367-283 f.Kr.. General under Alexander d. Store. Etter Alexanders død var han konge i Egypt, fra 323 f.Kr. til sin død.
- Chandragupta:** ca. 340-298 f.Kr., indisk konge fra 320 f.Kr.. Samlet det indiske kontinent til ett rike ved til sist å erobre Nandaenes Magadha der Æsene tidligere hadde hersket.
- Asoka:** levde 304- 232 f.Kr., sønn av Chandragupta. Indisk konge fra 273 f.Kr.. Buddhist.
- Gonkakenas:** Antigonus Gonatas 319-239 f.Kr.. Konge i Makedonia fra 276 f.Kr..
- Antiochus:** Ca 324-261 f.Kr.. Sønn av Seleucus I. Konge fra 281 f.Kr. i seleucidenes Persia.
- Arsaces:** Skytisk konge som erobret Parthia som var et distrikt i seleucidenes rike ca 250 f.Kr.. Herfra erobret de hele riket fra seleucidene. Arsaces døde ca. 211 f.Kr..
- Diodotus I:** Seleucidenes satrap i Bactria frem til ca. år 250 f.Kr..
- Diodotus II:** Sønn av Diodot I, sluttet seg til Arsaces. Ble drept 230 f.Kr. av Euthydemus.
- Euthydemus:** Satrap i Sogdia som myrdet Diodot II og overtok som bactrisk konge. Døde ca. 195 f.Kr..
- Demetrios I:** Sønn av Euthydemus, styrte Bactria ca. 195 - 150 f.Kr.
- Menander:** Konge ca. 165-130 f.Kr. i det Indo-greske rike sør for Hindu Kush-fjellene. Regjerte fra byen Sagala i Punjab. Gift med Demetrios I's datter Agathokleia.
- Heraes/Tru:** Menander's eldste sønn som 12 år gammel drepte sin fosterfar Eucratides. Styrte senere den vestlige del av Bactria mellom Amu darja og Hindu Kush fra Balkh.
- Eucratides:** General og underkonge i Bactria under Demetrios I ca. 170-145 f.Kr.. Drept av Heraes/Tru som var hans fostersønn.
- Kochsha:** Elv som renner ut i Amu Darya der den gamle byen Troya/Euthydemia/Eucratidia lå. Har sitt utspring i fjellene i Badhakshan.
- Amu Darja:** Sentralasias lengste elv, 240 mil lang. Renner på grensen mellom Afghanistan, Tadshikistan og Uzbehistan gjennom Turkmenistan og ut i Aralsjøen.
- Pataliputra:** I dag byen Patna ved Ganges i delstaten Bihar i India.
- Se f.eks.:** D. Th. Vassiliades. The Greeks in India. Munishiram Manoharlal Publishers, New Delhi.
J.E. Mitchiner. The Yuga Purana. The Asiatic Society. Kolkata, India.
Z.H. Archibald. The Odrysian Kingdom of Thrace. Clarendon Press, Oxford.
A.K. Narain. The Indo-Greeks. B.R. Publishing Corporation. Delhi, India.

6.3. Yueh-Zhi's vestvandring. Fra Gansu via Ile til Bactria.

Yue-zhi-folket hadde år 162 f.Kr. forlatt Gansu og vandret vestover ledet av den gravide dronning. Hun tok herskernavnet Siv etter krigsguden Siva som ble hennes gudommelige far. Vandringsruten gikk gjennom dagens Hami, Turpan, Urumqi og på nordsiden av Tian Shan-fjellene til områdene mellom Ile-elven og Alma Ata dit de ankom etter ett år på vandring. Området var bebodd av folk kineserne kalte Sai, Sæ, som er opprinnelsen til det greske navnet Seres for kinesere. De er vår Serer. Noen av dem ble fordrevet. Dronning Siv hadde under marsjen født en sønn som ble kalt Ull. Han hadde æserdynastiets blod i årene. Siv ble gift med en ny konge. Noen år fikk Yueh-zhi være i fred ved Ile-elven. Så angrep deres gamle naboer Wusun. Overfallet kom uventet, man rakk ikke å organisere et forsvar. Striden stilnet da Yueh-zhi's konge ble drept. Heraes/Tor, kong Mennons sønn som tidligere hadde fått opphold, ble nå gift med Siv og ble Yueh-zhi's nye konge. Vandringsen fortsatte så vestover, til Yueh-zhi år 130 sto ved Bactrias nordgrense, landet han hadde rett på som arv. Med Heraes/Tor og Siv ble æsenes og vanenes kultur forenet.

Strabo nevner noen grupper hos Yueh-zhi, *Asioi*, *Pasiano*i og *Tocharoi* som fordrev *Sakarauoi* fra Bactria. Pompeius Trogus forteller at Yueh-Zhi's konger var av *Asioi-folket*. I Kinesiske kilder er *Kouei-chouang* nevnt som det største folk i forbundet. Deres navn skrives i vestlig litteratur *Ku-shan*. De kom senere til å spille en dominerende rolle i India. Yue-zhi's naboer nord for Gansu var de mongolske *Hsiung-nu*, *Huner*. Vest for Hunerne, nord for Yue-zhi, bodde *Wu-sun*, som antagelig var et Tyrkisk folk.

I Kina var naboskapet mellom Yueh-zhi og andre folk lenge bra. År 206 før Kristus kom *Han-dynastiet* til makten i Kina. Fra år 173 f.Kr. fulgte gjentatte angrep fra *Hunerne* i nord. Etter at de drepte Yueh-zhi-folkets konge, som og var Æsenes konge, år 162 f.Kr. modnet en beslutning om å forlate Gansu hos Yueh-zhi-folkets ledere og de forlot området. Leder for vandringen var den drepte konges gravide hustru. Utvandringen ble planlagt og skjedde i forståelse med Han-herskerne. Vandrernes militære styrke var betydelig og skal ha bestått av over 100'000 bueskyttere til hest. Området de vandret til lå 200 Norske mil vest for Gansu, ved Ile-elven. Det var bl.a. rike jernmalmleier der som lå til grunn for stedsvalget. Underveis fødte dronningen en sønn hvis navn ble *Rogn* som i vårt språk er *Ull*. Han hadde kongeverdighet og Asatrus og Udayins blod i sine årer.

Kineserne kalte vandrerne *Da Yueh-zhi*. Skyter, *Saka'er*, som kom i kontakt med dem kalte dem *Da Kara*, som er blitt *To Chara* -> *Tocharer*. Det kinesiske ordet *Da* betyr *Stor*. Det nordøstiranske *Kara* betyr *Hær* eller *Armè*. Kineserne's *Da Yueh-zhi*, Store Månefolk, ble via *Da Chara* -> *To Chara* -> *Tocharer*, som betyr *Stor-Hæren*. Navnet er beskrivende for folket. De hadde mellom 100- og 200-tusen ryttersoldater.

Etter 17 år ved Ile ankom et følge av bactriske greker, vaner. Blant dem en arveprins til Bactria av Euthydemidenes slekt. Han hadde drept den bactriske konge *Eucratides* og ba

om skjul og beskyttelse mot hevn fra Eucratidene, hvilket han fikk. Han tilbrakte tiden hos Yue-zhi, og ble etter Wusuns senere overfall og drap på Yue-zhis konge, gift med dronning Siv.

Han var Kong Mennons eldste sønn. Han fikk av vanene herskernavnet *Heraes* etter deres krigsgud *Herakles*, guden med klubben og løveskinnet. Herakles var Euthydemide-slektens gudommelige far. Som en konsekvens av ekteskapet med æsenes dronning ble *Heraes* Yueh-zhi's hersker. Æsene hadde og gudommelige forfedre, av dem var *Asatru* den fremste krigser. Æsene så i *Heraes* en ny *Asatru* og ga ham herskernavnet *Tru/Tor*. Han fikk *Astru's/Åsator's* viktigste attributt hammeren. Mennons sønn bar nå herskernavnene *Heraes* og *Tor* og var arving til *vanene's land Bactria*, og konge over *Yueh-zhi-folket*. Hans dronning bar herskernavnet *Siv* etter den indiske krigsguden *Siva* som var hennes gudommelige støttespiller. Slik kom greske og indiske guder tidlig inn i *Yueh-zhi* > *Tocharenes* forsamling av guder. Man la til rette for erobringer ved å ha krigsgudene med seg. Men *Æsene* og *Vanene* tilhørte forskjellige kulturer. *Heraes/Tor's* oppgave ble nå å forene disse folk og deres kulturer. *Heraes* folk kaltes *Her-maner*, sammensatt av *Her-aes* og det indiske *Manu*, måne. Navnet er opprinnelsen til *Germaner*.

Wusun's overfall på Yue-zhi ved Ile-elven, Snorre's *Eli-vågar*, år 132 gjorde slutt på en stabil situasjon. *Wusun* stilte krav, Yueh-Zhi måtte forlate landet. De besluttet å vandre videre vestover. Dette forundrer hvis man ser på styrkeforholdet. *Wusun* disponerte 30-tusen krigere mens *Yue-zhi* hadde mellom 100- og 200-tusen rytterkrigere. Det er derfor trolig at *Heraes/Tor*, som nå var Yue-zhi's konge, utnyttet situasjonen til å flytte hæren gjennom Ferghanadalen og Sogdia til grenseområdet mot det Gresk-Bactriske riket. Som Euthydemidenes arving kan vi anta at han hadde et sterkt ønske om å gjenerobre Bactria. Vi må og regne med at kong Mennon, hans far og overkonge i det Indo-Greske rike, støttet dette. Yue-zhi's militærmakt gjorde en gjenerobring mulig.

I Bactria, Vanaland, hadde *Sakaer* som hadde flyttet sørover foran *Yue-zhi*, makten. *Heraes/Tor's* hær var sakahæren fullstendig overlegen. Sakaene ble i første fase fordrevet fra de bactriske områder på nordsiden av Amu Darja, sør i dagens Usbekistan. Her opprettet *Heraes/Tor* sitt første hovedkvarter, som *Tocharenes* overkonge, nær dagens *Kalchayan*. Hæren ble forlagt i områdene rundt *Kalchayan* på nordsiden av Amu Darja.

I Bactria styrte nå *Heliocles I*, Eucratides sønn, først som underkonge under *Mennon*. Fra ca. år 140 f.Kr. var han underlagt sakaene. Kong Mennon var nå en gammel mann. Han hadde deltatt i mange kampanjer og vært en av lederne for vanenes hærtog da de erobret Pataliputra år 150 f.Kr.. Nå var han stemt for forsoning. Da Tocharene nærmet seg *Bactria* hadde han studert buddhismens ideer og hatt lange samtaler med den buddhistiske vismann *Nagasena*, samtaler som er gjengitt i *Milindapana*. Mennon gikk inn for forsoning og fredelig sameksistens mellom *Yue-zhi*, *Æser*, og *Vaner* i forhandlingene som nå avgjorde bactrias skjebne. Det er dette Snorre aner når han skriver :

Odin (Den gamle Odin Æsenes stammegud) for med hær mot Vanene, men de stod seg godt mot ham og verget landet sitt; det skiftet med seier for dem, de herjet landet for hverandre og gjorde skade. Da begge parter ble lei dette stevnte de hverandre til forlik, sluttet fred og gav hverandre gisler.

Bactria var verdens senter. Her møttes handelsveiene fra Kina, Partherriket, Romerriket og India. Karavaner med varer kom og gikk regelmessig til og fra disse landene via Balke som knyttet rutene sammen. Mennon så klart at handelen ville gi rikdom og velstand til begge folk hvis de kunne forlikes. *Heraes/Tor* som var Æsenes og *Tocharenes* konge var av *Euthydemidenes* gamle bactriske kongeslekt og kunne derfor aksepteres av vanene i bactria. Avtalen som ble inngått mellom lederne slo fast at vanene fortsatt skulle bo i sine byer og at de fortsatt skulle drive handel. De *Tocharer* det var plass til fikk land utenfor byene. Æser fikk og land øst i kong *Mennon's Indo-Greske* rike.

Åsgard og Åsaborgen. Ascardum og Aspurgum.

Resten av Yue-zhi-vandrerne fortsatte mot vest til nytt land på østsisen av Don ved dens munning i Asovhavet. De bosatte seg her og gikk inn i det gamle Sarmaterforbundet som var presset tilbake over Don av skyterne. Odin som kom til Uppsala, men var født i Bactria, hadde barndomstiden sin i Åsgard. Han var av herskerslekten i Balke som flyktet unna for Kushanene mot vest. De oppholdt seg en tid i *Aspurgum*, *Åsaborgen* i *Åsgard*, før de ca. år 65 vandret videre til landet mellom Donau og de sørlige Karpater, vest for elva Dnjestr. Strabo kaller Åsaborgen *As-purgum*, mens Ptolemaios kaller landet *As-cardum*, Åsgard. Det var Snorres Åsaland. Byen Aspurgum er borte i dag. Den lå på vestsiden av elva Kuban på halvøya som er den østlige del av sundet ved det kimmeriske Bosporos. Strabo sier at byen lå 500 stadier øst for byen Phanagoria. Sarmaterforbundet presset nå Skyterne vestover og knyttet kontakt til de *Vaner* som bodde i byer og landområder vest for Don ved Svartehavet.

Yueh-zhi vandret senere videre vestover og dukker opp i europeisk historie på slutten av det 2.ndre århundre under navnet *Jazyger*, en europeisering av *Yue-zhi*. Jazygene bosatte romerne i dagens Ungarn, som et førsteforsvar mot vandringer fra øst som kom den veien.

Roxolaner som vandret til *Åsgard* og deretter dro videre, støtte sammen med romerne i et slag år 68 e.Kr. nordøst i dagens Romania. De led nederlag og overleverte gisler til romerne i forbindelse med fredsavtalen. Romerne bosatte dem nordøst i Romania og i Moldova mellom Karpatene og nordsiden av Donau. Odin som var en direkte etterkommer etter kong Mennon, var et av gislene som ble overlevert romerne da avtalen ble inngått. Han startet etter det en utdanning og trening til konge og militær romersk leder i Byzantium. Romerne så *Roxolanene* som et første forsvar mot angrep fra øst.

Jazyger og *Roxolaner* brakte indisk og sentralasiatisk kultur og guder til Europa. De kalte seg senere i Germania *Hermioner*, etter *Heraes/Tor* og stammet via æserdynastiet i Magadha

fra den indiske guden *Manu*. Deres rytter- og hær-avdelinger fylket seg under dragen. Ryttere og hester var dekket av «panser», små jernplater påsydd deres klær. Jernet var produsert med den kinesiske råjernsprosessen. Sverd og spyd beit ikke mer enn kjepper på dette, de var usårbare. Vi går tilbake til Sentralasia og år 130 f.Kr..

Etter avtale med vanene i Bactria År 130 fordrev Toharene *Sacaraucene* og *Sakaene* ut av bactrisk område og overtok byen *Balke*. Sakaene vandret mot sørvest og slo seg ned i det som ble *Segalstan* øst i Iran. Kongene *Mennon* og *Heraes/Tor* inngikk deretter en avtale med *Heliocles I* om en gjenerobring av *Kabuldalen* fra Partherne. *Heliocles I* og hans tilhengere flyttet etter gjenerobringen dit. *Eucratidene* fikk der et eget mindre rike.

Æsene kalles i de antikke kilder *Asii* og *Asioi*. *Toharene* overtok år 129 Bactria sør for Amu Darja. Landet ble delt i 5 *Yabgu'er*, småkongeriker. *Heraes/Tor* overtok den nordvestlige del og flyttet til *Euthydemidenes* gamle hovedstad *Balke*. *Kushanene* overtok den del av Bactria som lå nordøst for Amu Darja. *Grekernes/Vanenes* land som til nå var kalt *Bactria* byttet nå navn til *Tocharisthan*, *Toharenes land*, *Storhærens land*. Snorre kalte det *Tru-d-heim* -> *Tors land* = *Tru Gea* -> *Tra Gea* -> *Trakia*.

Den kinesiske utsendingen *Zhang Qian* besøkte *Yueh Zhi/Toharene* år 129/8 f.Kr. for å samle støtte til Kina i kampen mot Hunerne. Hans beretning er gjengitt i *Shih-Chi* skrevet av *Sima Qian* ca. år 110 f.Kr.. Der står følgende om Bactria og Vane-befolkningen der:

De har ingen overkonge eller overhode, men overalt i sine små murbeskyttede byer og nybyggerområder har de installert små ledere. Deres militære tropper er svake og frykter krig, men de er dyktige handelsfolk. Da Yueh-Zhi emigrerte vestover angrep de og beseiret dem og temmet hele befolkningen i Ta-Hsia. Ta-hsia har en befolkning på mer enn 1 million. (Ta-hsia = Bactria)

Den kinesiske utsending møtte *Heraes/Tor* to ganger med ett års mellomrom. Begge ganger avslo han å gå sammen med Kineserne mot *Hunerne*. Hans viktigste oppgave var etter erobringen av Bactria å stabilisere situasjonen der.

En annen kinesisk utsending besøkte *Yueh Zhi* ca. 50 år senere. Hans beretning finnes i *Hou Han Shu*. Der står følgende :

Landet Ta-Hsia (Bactria) til de store Yueh-Zhi har hovedstaden i byen Lan-Shi (Balke/Balkh). I vest grenser landet til An-hsi (Parthia) med en avstand av 49 reisedager. I øst ligger landet 6537 li fra residensen til generalguvernøren, og 6370 li fra Loyang. Landet har 100000 husholdninger og 400000 innbyggere, og mer enn 100000 utmerkede soldater. Tidligere da Yueh-Zhi var blitt nedkjempet av Hunerne flyttet de til Ta-hsia og delte landet i 5 Hsi-hou (småkongedømmer).

Tocharene var nå trygt etablert i Bactria og hadde delt området i 5 småkongedømmer. Deres hovedstad var den gamle byen Balke som kineserne kalte Lan-shi. Den var en av de største og betydeligste byer på denne tiden. Videre hadde landet nå 100-tusen utmerkede soldater. Tocharene's konger hadde stabilisert landet og etablert et godt forsvar. Men med fem småkongedømmer fantes et potentiale for uro og opprør hvis en småkonge fikk ambisjoner om å bli større og mektigere. Det skjedde ca. år 30 som vi skal se.

Pompeius Trogus skrev om disse hendelser i bok XLII. Det meste av den er tapt men deler av Justins sammendrag foran i boken eksisterer fortsatt. Der står :

Tillagt til denne oversikt er historien om Skyterne.... Æsene var konger over Tocharene, mens Sacaracene ble knust....

Æsene var nå *Tocharenes*, Storhærens, konger. *Tocharene/Storhæren* fordrev *Sakaene* fra Bactria som etter dette ble kalt Tocharistan, Storhærens land.

Befolkningen i Bactria/Tocharistan bestod etter *Heraes/Tor's* gjenerobring av *Æser* og *Vaner*. Indiske kilder beskriver Tocharene som et blandingsfolk av *Sakas* og *Yavanas*, skyter og greker. I Puranaene kalles de *Tusaras* og *Turu-sakas*, *Tor's Sakaer*, som knytter dem til *Tor* som var sakaenes navn på kong Mennons sønn. I dette selskap blir Snorre og det han forteller om æser og vaner i den eldre Edda også en kilde som kaster lys over hendelser som fant sted i Sentralasia for mer enn 2000 år siden.

Kong Mennon var presset av Partherne i vest men fikk med Tocharenes ankomst i det Indo-Greske riket økt sin hærstyrke og forbedret sine våpen. Kinesernes stålprosesser ble tatt i bruk. Det Serisk-Kinesiske ord for stål, *Low* eller *Lou*, er beslektet med det indiske *Loha*. Rent jern kalte *Æsene Tie*, *Ty*. I Taxila er det funnet verktøy i stål med et kullstoffinnhold på 1 – 1,5 % fra det 1.ste og 2.ndre århundre f.Kr.. Stålet er laget med råjernsprosessen og vitner om *Æsenes* samarbeid med kong Mennon på denne tiden.

Eucratides mord på Demetrius II førte til at Vanene ble splittet og svekket. Deres rike ble delt i to, Bactria i nord og det Indo-Greske riket i sør. Etter *Heraes/Tor's* død overtok hans etterslekt makten vest i Tocharistan. De hadde Østiranske navn slik Snorre dokumenterer. Tocharenes Bactriske rike gled etter hvert vekk fra det Indo-greske rike i Nordvestindia. Vanene i Bactria hadde senere ikke herskerposisjoner, men de var ledende når det gjaldt handelen mellom Rom, Kina og India der stål, edelstener og silke var viktige varer.

Sør for Hindu-Kush-fjellene hadde vanene makten i det Indo-greske rike. Etter Mennons død mistet de også her gradvis maktposisjoner og fra ca. år 90 f.Kr. vekslet makten mellom sakaer og vaner til *Strato II's* død. Etter ham og Sakakongen *Mauves*, overtok andre sakaer makten. Deres mest kjente konger var *Azes I* som var konge fra ca. år 58 f.Kr.. Så fulgte hans sønn *Azilises* og til sist *Azes II* som styrte til noen år e.Kr. fødsel.

Vanene var et viktig innslag i befolkningen og sto også her for handelen med Romerriket. Romernes kontakter med dem går tilbake til det siste århundre f.Kr.. Augustus og senere keisere mottok mange utsendinger fra dem. Vanene var et handelsfolk. Aleksandria i Egypt, grunnlagt av Alexander den store, var og deres by samtidig som den var sentral i det Romerske riket. Den var knutepunktet i kontakten mellom Rom og Vanene i India.

Etter at *Heraes/Tor's* etterkommere hadde styrt den nordvestlige del av *Tocharistan* i ca. 130 år startet *Kushanene*, som hadde den nordøstlige del av *Tocharistan*, en erobringsskrik som kom til å vare i 80 til 100 år. De var den største gruppe i *Yueh Zhi* og hadde vært *Æsenes* undersotter i Kina og under vandringen. *Kushanenes* konge var nå *Kujula Kadpises*. Han registrerte en hensynsløs og brutal krig der slektninger, venner og tidligere forbundsfeller bekjempet hverandre. Den kushanske hærstyrken marsjerte inn fra dalene nordøst for *Amu Darja* og erobret de andre småkongedømmene i *Tocharistan*. Etter å ha konsolidert stillingen hærtok de *Kabuldalen* da den siste Vanekonge av *Eucratideslekten* der døde. Så fulgte noen år med styrkeoppbygging før *Kashmir* og *Gandara* ble angrepet. Deretter dro *Kujula* mot vest til *Seistan* og gjenerobret *Sakaenes* land fra *Partherne*. *Æsene* som under tiden i Kina hadde styrt *Kushanene* ble nå umyndiggjort og underlagt sine gamle forbundsfeller sammen med vanene. Vaner og æser delte skjebne.

Etter *Kujula*, som døde over 80 år gammel, overtok hans sønn *Vima Takto*. Han bygget et dynastisk kultsenter for *Tocharer* og *Kushaner* på stedet de kom fra i *Bactria*, ved dagens *Kalchayan*. Han ble etterfulgt av sin sønn *Vima Kadpises* som styrte til år 78 e.Kr. da *Kaniska I* overtok. Han fortsatte erobringene og la mye av *Nordindia* under *Kushanene*, *Soldynastiets*, *Suryavamsas* hovedseter med byene *Mathura* og *Ujjain*.

Hans brorsønn *Kaniska II* fullførte erobringene ved å legge *Månedynastiets*, *Chandra-vamsas* domene med hovedsete i *Pataliputra* under *Kushanene*. *Kaniska II* sendte og en svær hær mot de vestkinesiske områder men hærføreren som hadde en overlegen styrke matchet ikke den kinesiske generals taktiske disposisjoner og ga opp. I den Kinesiske historie *Hou Han-Shu* står følgende om *Kushanenes* erobringer :

Mer enn hundre år etter erobringen av Bactria angrep underkongen til Kuei-shuang (Kushanene), som het Ch'iu-chiu-ch'üeh (Kujula Kadpises) de fire andre småkongedømmer og etablerte seg som overkonge. Hans rike ble kalt Kuei-shuang (Kushan). Denne kongen invaderte An-hsi (Parthia), tok landet Kao-fu (Kabuldalen), og ødela P'u-ta og Chi-Pin (Kashmir) og overtok hele deres område. Han døde mer enn 80 år gammel og ble etterfulgt av sin sønn Yen-kaio-chen. Han i sin tur erobret T'ien-chu (India) og plasserte en general der for å kontrollere Landet. Siden den gang har Yueh-Zhi vært ekstremt rike og sterke. I vestlige land refereres det alltid til "kongen av Kuei-shuang", men Han-kineserne bruker deres gamle navn som de er vant til og kaller dem de "Store Yueh-Zhi".

Kushanenes stammedyr, ulven, er et mye avbildet dyr i Sentralasiatisk billedkunst. Den ble brukt som bilde på Kushanene i kvad fra denne tiden.

Voluspå.

Den gamle gud Odin i underverdenen ba Volven ta seg en tur til menneskene som levde etter vandringen til Skandinavia for å fortelle Æsenes gamle historie. På turen fra fortiden passerer hun 9 verdener, epoker, før hun er fremme ved nåtiden. Æsenes historie var delt i tidsepoker bestående av en form for markert inndeling. Inderne delte tilværelsen i tidsaldre, Yuga. År 100 e.Kr. var slutten av deres Kali Yuga. Vi gjør det samme og deler historien i stein-, bronse- og jern-alder. Kvadene i den eldre Edda forteller historier som tilhørerne forsto fordi de kjente stammedyrene og *kjenningene* som ble brukt.

Hvordan Volven delte Æsenes historie vet vi ikke men hun starter med Jotnene og det er rimelig å anta at hun begynner da Æsene ble skilt fra Jotnene. Hennes historie spenner i såfall over 700 år. De historiske epoker ligger lagret i dødsriket som hun kom fra. Når navnet Odin forekommer i Voluspå er det en yngre Odin som menes. Om de(n) gamle Odin(er) i dødsriket bruker hun omskrivninger. Også Mime og hans brønn er fra den yngre Odins tid. I siste vers kommer dødsrikets sorte drage flygende, visitten er over. For Æsenes og Vanenes Ynglinger starter en ny epoke i en ny verden med grønt gress.

I Voluspå kalles krigen *Kushanene* startet *Ragnarok*, kongekrigen. Mange av versene har motiver fra denne tiden og ufreden, der avtaler, slektskap og etiske regler ble satt til side. Det starter i vers 42 :

Å fell austan om eiterdalar, full av saks og sverd, Slid heiter ho. Ser ho der vada i straumar tunge, menn meinsvorne og mordvargar og den som maktstel annans møy der saug Nidhogg nåekroppar varg sleit i lik. Veit de nok eller kva ?

Voluspå fremstiller Kushanhæren som en elv fra øst, fra landet under Gissarfjellene. Her har ulven, Kushanene, lenge vært bundet. Nå ryker festet og kushanhæren velter frem som elven volven kaller *Slid, den farlige*. Den består av soldater med kniver, økser, sverd anført av ledere med dårlig samvittighet som har brutt alle eder og avtaler og omtales som mordulver og ulver som river i lik. Kushanenes stammedyr var ulven. Volven antyder noe om deres bakgrunn og hva de til sist oppnår i vers 21 :

*I aust sat den gamle i jarnskogen og fødde der Fenres ungar.
Nett den eine av alle desse vert solar-tjuven i trolleham.*

Ulven Fenres unger, *Kushanene*, ble hjulpet frem og gjort store av *æsene* under tiden i Kina. Blant *Kushanene* ble det fostret en som ble soltyv. Denne ene var *Kaniska I* som erobret Soldynastiets India. På statuer av ham og på hans mynter er han iført *Panserkappe, Lorica*. Volven forteller det på sin måte : ...*solartjuven i trolleham....*

Trollehammen var panserkappen, og *Kaniska*, Kushanherskeren, bærer den på myntene. Til sist ble *Midgardsormen*, det Østindiske dynastiets stammedyr, drept av Æsene som da var i Kushanenes tjeneste. Går vi til indisk historie avsluttes den store krigen med at *Kaniska II* erobrer *Pataliputra*, den Østindiske hovedstad der slangedynastiet da hadde makten. Æsene var de første som ble erobret av Ulvefolket. De kjempet deretter under kushansk kommando og deltok i kampen om *Pataliputra* som ulver. Med byens fall nådde Kushandynastiet sin største utbredelse. Fra vers 42 gjentas ordene "ulven er løs" mange ganger. Den har lenge vært bundet, nå er den løs og sikler stadig etter nytt bytte.

Versene i *Voluspå* fletter sammen mytologi og virkelighet og forteller på en måte som er lett å huske. Historien spenner fra tiden i *Magadha* via oppholdet i *Kina* til ankomsten i *Bactria*. Ulvene, *Kushanene*, var et problem for Æsene, derfor ble de plassert for seg, bundet, nordøst i *Bactria*. Men ulvefolket vokste, båndene som bandt dem brast. Kvadet går frem til år 50 e.Kr., da det som var igjen av æser og vaner slikket sår. Unge Roxolaner, æser og vaner vandret vestover mot en ny fremtid, via Åsgard til Skandinavia.

Roxolanene ble bosatt mellom Karpatene og Donau som jeg har nevnt. De pansrede klær som de og hestene bar i strid gjorde dem nærmest usårbare. Rustningene bestod av jernplater med lavt kullstoffinnhold som gjorde dem svært duktile og lette og forme til tynne «skjell». De ble sydd på bukser og jakker med overlapp. Råjernet ble frisket til et C-innhold < 0,1 %. Romerne fikk mer kunnskap om de produktegenskaper denne prosessen kunne lage. Men Roxolanene behersket neppe prosessen, de kjøpte jernet der de kom fra.

Roxolaner og *Jazyger* var nær beslektet, hadde vandret sammen, og ønsket å bo nær hverandre. Begge folk fylket seg under dragene. Dragehodene ble satt på stenger og hadde kropp. Dragene var pansret med «jernskjell». Disse detaljene viser sammenhenger og gjør at vi aner hvordan kinesernes råjernsprosess ble kjent hos romerne. Dragehodene satt senere i forstavnen på vikingskipene og på takrytterne på stavkirkene.

Voluspå kan være et sammendrag av mange kvad som ble overlevert muntlig over lang tid. De kom til Skandinavia nedskrevet på lær i et løsbladsystem. Etter innvandringen ble de på et tidspunkt oversatt for å bli tatt vare på. Det er ikke vanskelig å se den historiske tråden i kvadet når en går til Indisk/Sentralasiatisk historie. Der finner vi dynastiene av Jotner, Æser og Vaner og Midgard med Åsator og Odin. Men som Volven sier: Veit de nok, eller kva ?? I vår tid snakker hun for døve ører. Her er store områder upløyet mark for unge forskere som vil undersøke veven videre. Jeg har bare nøstet løst i noen tråder.

Tocharenes og Kushanenes dynastiske kultsted ble opprettet av kushanherskeren *Vima Takto* i det siste århundre f.Kr.. Det lå ved dagens Kalchayan og herfra styrte *Heraes/Tor Yueh Zhi* - Tocharene etter at de ankom *Bactria*. Da Tocharene delte *Bactria* i 5 småkongeriker overtok Kushanene *Bactria* nord for Amu Darja. I *Voluspå* fremstilles det

som... *at ulven ble bundet av Æsene her...* Kultstedet er gravd ut av sovjetiske arkeologer. G.A. Pugachenkova som ledet utgravingene skriver :

Alle personene er portrettert på en komplett og individuell måte og er helt klart tatt fra det virkelige liv. Deres forskjellige etniske opprinnelse blir fremhevet, bactriske og partiske prinser. Majoriteten av figurene antas å være av Heraes-slekten, kongen som er velkjent fra sitt bilde på mynter.... Hodet har alle de trekk som kjennetegnet Heraes-slekten.

Skulpturene viser mennesker fra to kulturer, med forskjellige etniske opphav, Gresk-bactrisk og Nordøstiransk/asiatisk. De første var Vanene de andre var Æser og Kushaner. *Heraes/Tru* som er avbildet på Fig 38 c. var den *Tor* som de kaller *Tru* slik Snorre formulerer det. Snorre skriver at etter at han hadde drept fosterfar sin hertug Loricus

dro han vidt om i alle land og gjorde seg kjent i alle verdensdeler. Alene nedkjempet han ..... en stor drage og mange dyr. I verdens nordlige del fant han en spåkone som het Sibil hun som vi kaller Siv og tok henne til kone. Hennes slekt kjenner jeg ikke....

Deretter nevner Snorre *Tru's/Tor's* etterkommere sønn etter far frem til *Odin* av Uppsala, som ledet innvandringen til Skandinavia. De har Nordøstiranske navn, som ofte fortalte litt om dem. Etter *Tor* kom hans sønn som hadde navnet *Lorride*. Navnet forteller om en rytterkonge iført panserkappen *Lorica*. *Roxolanene* brakte den til Europa.

Æser og *Yueh Zhi/Tocharer* brakte de kinesiske prosesser for fremstilling av kvalitetsstål fra Kina til Bactria og Nordvestindia. Romerne kjøpte dette stålet av dem og transporterte det med karavaner fra Balke over land eller med skip fra Nordindia til romersk område.

De norrøne guder *Åsator*, *Odin* og *Tru/Tor* var alle konger som hadde hersket i India og Sentralasia. De hadde styrt land og folk på en slik måte at ettertiden husket dem positivt. Etter som tiden gikk gled de over i mytenes verden og ble pillarer i vår Norrøne mytologi.

Kong Mennon på forsiden,

Tordenguden baksiden.

Heraes/Tru. Hammer+løveskinn.

Fig 38 a.

Fig 38 a: Kong Mennon. Legg merke til *pannebåndet* og hans *neseform*. Mynter av greske konger i Asia hadde nesten uten unntak en byste av kongen på forsiden, på baksiden et bilde av hans guddommelige far,

Fig 38 b.

i Mennons tilfelle var det Zevs. Neseformen var et særpreg konger av Heraes-slekten hadde, se Fig 38 d. Fig 38 b: Bronsemynt Heraes. Legg merke til hammeren og løveskinnet symbol for Asatru og Herakles. På forsiden har denne mynten en byste av Heraes, men den er svært slitt. Bokstavene er i Bramic script og starter med *hammertegnet* til venstre på bildet.

Fig 38 c.

Fig. 38 c. Tegning av et preg på baksiden av en mynt med navnet Heraes. Forsiden viser en byste av kongen. Baksiden fremstiller den unge Heraes som rytter fremstilt med Æsenes og Vanenes symboler. Hesten ligner en fjording/mongolsk hest med kort man. Heraes har det greske båndet rundt hodet, som sin far Mennon på Fig. 38 a. Bakfra kommer gudinnen Nike/Skade flyvende med seierskransen. Pannebåndet og Nike er greske symboler. Rytter, hest og pilekogger er Æsenes og Rytternomadenes symboler. Heraes er her fremstilt som konge for både Æser og Vaner.

Fig. 38 d

Fig. 38 e

Fig 38 d: Kong Heraes/Tor's sønn Lorida, fra Kalchayan. Heraes-linjen hadde ifølge G.A. Pugachenkova en karakteristisk neseform. Se Kong Mennons nese Fig. 38 a, og Heraes-Tor's nese side 260.

Fig 38 e : En representant for Kushanenes herskerdynasti. Denne kongen har et asiatisk utseende og skiller seg klart fra Lorida på Fig 38 d. Legg merke til den høye pannen. Den fikk en ved å stramme bånd rundt hodet på de nyfødte. Høy panne var et tegn på klokskap og godt vett hvilket kongene skulle være utstyrt med. Ideen henger fremdeles igjen hos oss.

- Gansu: Kinesisk provins nordvest i Kina. Grenser i nord til Mongolia i vest til Xinjiang. Silkeveien gikk gjennom provinsen. Qin-dynastiet som samlet Kina hadde sin opprinnelse her.
- Yueh-Zhi: Et forbund av østasiatiske nomadefolk som bodde i Gansu i Kina. Navnet Yueh-zhi betyr Månefolket og kommer av at deres konger var Æser som var kommet fra Maghada i India og var en gren av Måneslekten Candra-vamsha der. Nomadene var ca 700 år f.Kr. vandret til Gansu fra områdene øst og sørøst for Uralfjellene.
- Candra vamsha: Månedynastiet som hersket øst i Gangesdalen i India.
- Asioi: Æsene i Strabo's skriftspråk.
- Asii: Æsene hos Pompeius Trogus og Justin.
- Kouei-chouang: Kinesernes navn på de som i dag kalles kushaner. Deres stammedyr var ulven.
- Hsiung-nu: Kinesernes navn på hunerne som før Kristus bodde nord for Kina men senere vandret Tvers over det Eurasiske kontinent til Frankrike der de ble beseiret.
- Zhang Qien: Utsending fra den kinesiske keiser som besøkte Sentralasia i det 2-ndre århundre f.Kr..
- Sima Qian: Levde ca. 145 – 980 f.Kr.. De kinesiske historieskriveres far.
- Soldynastiet: I India het det Surya vamsha. Styrte i de vestlige områder av India.
- Han shu: Historien om det vestlige Han-dynastiet dekker tiden fra 206 f.Kr.-25 e.Kr.
- Hou han shu: Dekker de vestlige Hans historie fra 25 – 220 e.Kr..

Se f.eks.:

- Craig G.R. Benjamin: *The Yuezhi. Origin, Migration and the Conquest of Northern Bactria*
 Hulsewe, A.F.P.: *China in Central Asia*. E.J. Brill. Leiden.
- A.L. Basham et al.: *Papers on the date of Kaniska*. E.J. Brill, Leiden.
- E. Zürcher.: *The Yüeh-chih and Kaniska in Chinese Sources*. (I Bashan et al.)
- A. K. Narain.: *The Indo-Greeks*.
- J.Harmatta, B.N.Puri, G.F.Etemady.: *History of civilizations of Central Asia, Vol II*.
- W. Ball.: *The Monuments of Afghanistan*. L. B. Tauris & Co. London, New York.
- I. Mortensson-Egnund.: *Edda-kvede*. 1964.

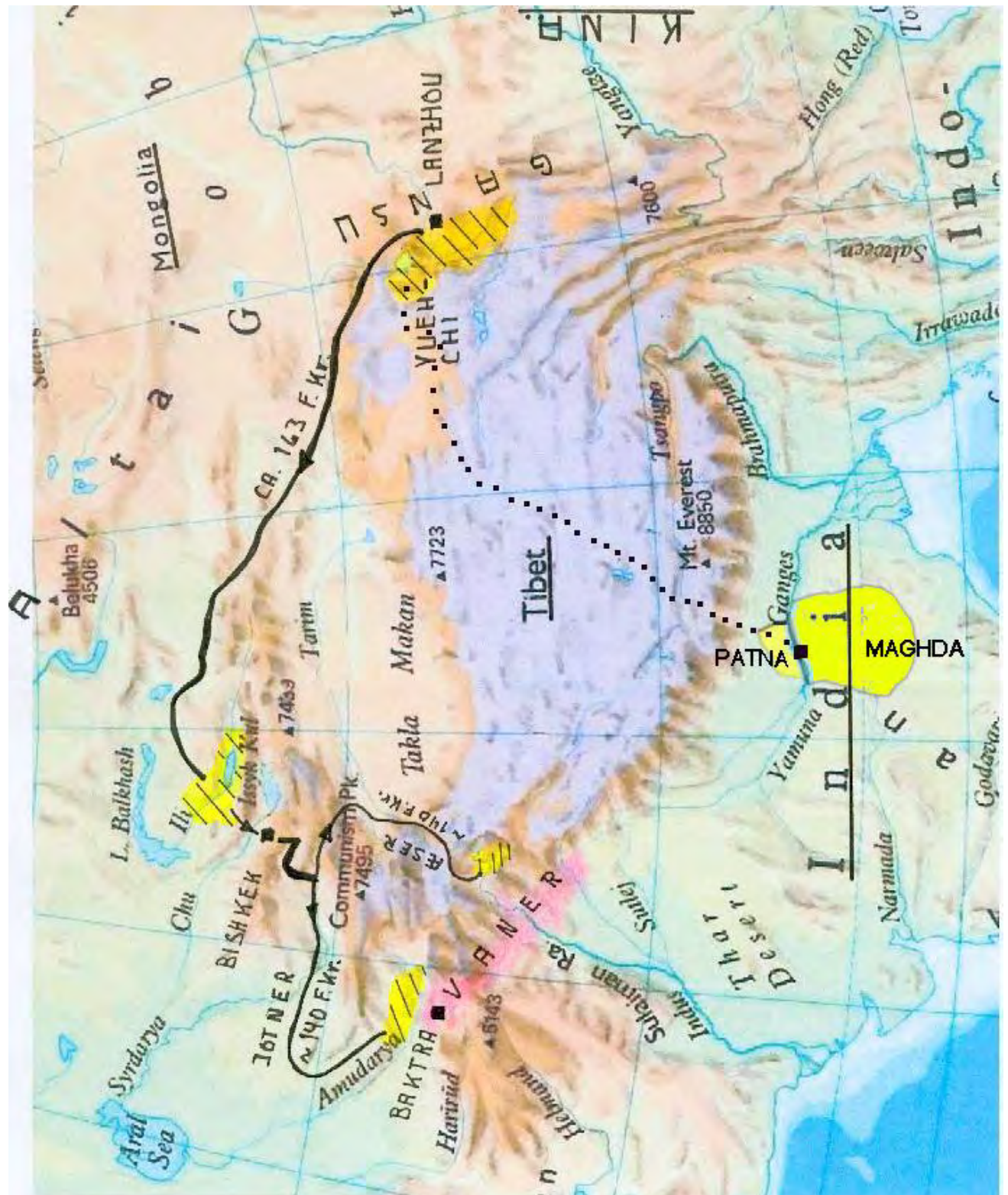

Fig. 39.

Æsenes vandringer.

Fra Maghada til Gansu (.....)

Fra Kina til Vanaland. (.....)

6.4. Yue-Schiter > Ø-schøter > Østgoter, og Vaner til Skandinavia.

Da Trajan ble keiser kort før år 100 e.Kr. var Romernes problem med forsyninger av stål fremdeles ikke løst. Det beste stål i den romerske hærs våpen kom fortsatt fra Kina via India. Dette kostet og romerske ledere var bekymret for sikkerhet i leveranser og pengene som forsvant ut av landet. Mange mente Rom burde erobre India. Trajan tok tak i problemet og fant under hæertoget til Persiabukta en annen løsning. Han ga Æser og Vaner som behersket den indirekte stålprosessen et nytt rike i Sverige mot at de stilte sin prosessekspertise til rådighet for romerne i Britannia Caesariensis, Øst-Norge. Etter deres ankomst økte jern- og stål-produksjonen i Norge betydelig og kvaliteten ble akseptabel for romerne. Fra år 180 opphørte deres stålimport via India helt. Fra da av dekket de sitt behov for Serisk stål fra Britannia Caesariensis i Norge.

Til å lede innvandrerne som skulle delta i oppbygging av jernproduksjonen i Skandinavia satte den romerske keiser en av sine egne betrodde offiserer, en roxolanske kongesønn som i ungdommen var opplært i budhistiske normer. Han var av Tocharenes kongeslekt og nedstammet direkte fra den Tor Vanene kalte Heraes. Som ung ble han av Roxolanene overlatt romerne som gissel for å besegle en avtale. Han fikk en lang tjeneste for Rom, først i legionene senere som forhandler mellom romerne og sarmatiske folk som vandret mot den romerske grense fra øst. Han førte sakser til Sachsen og til sist æser og vaner til Skandinavia som han styrte etter roxolanske og romerske lover. Hos folkene ved Elben og Saale kaltes han Voden. Som vandringsleder og veiviser fikk han et gresk navn Odou, som i Skandinavia er blitt Odin. Han snakket disse invandrergruppers språk.

Vi skal flytte tilbake til Europa og nordvestsiden av Svartehavet. I andre halvdel av det første århundre etter Kristus finner vi *Roxolanene* vest for elva Prut og nord for Donau i sørskråningen av Karpatene, der de med romersk tilatelse hadde et rike. De hadde vandret inn fra Bactria via Åsgard for å komme unna Kushanene. Etter et nederlag for Romerne ca. år 68 inngikk de en avtale med Rom og overleverte gisler. En av dem var en ungdom som var av den roxolanske kongeslekt og var arving til deres kongeverdighet. Roxolanene forble lenge lojale mot Romerne. De brakte panserkappen, *vaer-serk*, *lorica*, til Europa. En som bar den kaltes *Vaerserk* eller *Loricus*. Roxalanske ungdommer ble i h.h.t avtalen overlatt romerne for soldatopplæring og tjente i de romerske legioner. Ungdommen som i Skandinavia fikk navnet *Odin* nedstammet fra vanekongen Menander og hans sønn Heraes/Tor, fra æsenes konger og Euthydemideslekten.

I de vediske samfunn var befolkningen delt i klasser, og kshatria, krigerne, var klassen kongene kom fra. For dem gjaldt visse humane lover som måtte overholdes hvis en skulle komme til deres paradys. Motivene for et slag og hvordan en kjempet var like viktig som det å vinne. Det var ikke tillatt å skade ubevæpnede, kvinner, gamle eller barn. Det var forbudt å brenne fiendens land og ødelegge trær og avling. Grekeren *Megasthenes* som var ambassadør for Seleucidene til Pataliputra ca. 300 år f.Kr. skriver at :

... *bønder og de som pløyer markene blir ikke angrepet, selv når slaget raser like i nærheten arbeider de uten fare....*

Like viktig for en kshatria, kriger, var det å beskytte fiender som overga seg. Det skjedde ved at de ba om *jivita-grid-hnuta*, hvilket betød at man ”ba om å få leve”. Vi kjenner igjen ytringen fra Snorre når han forteller at en i kampens hete kunne be om **grid**. Utrykket er en levning fra den kultur Odin kom fra. For å mestre kravene trente krigerne både fysisk og mentalt, det siste for å mestre sinne og hevnløst. En annen regel kshatria-krigerne hadde var at de måtte drepes av en annen kshatria eller seg selv for å komme til krigerparadiset. Derfor ble Asatru i Magadha drept med et spydstikk av sin sønn Udayin.

Trajan hadde Augustus erobringslyst i seg. Han var født i Spania og gjorde en militær karriere som til sist skaffet ham keiserembedet. Han hadde vært i Syria, Britannia og Spania. I Tyskland ledet han kampanjene mot Germanerne øst for Rhinen som Domitian, Vespasians sønn, tok æren for. Her arbeidet Trajan for å bedre forholdet til Cheruskerne i Westfahlen og Semnonerne i Havelland. Senere ble han utnevnt til stattholder for Øvre Germania med sete i *Mogontiacum*. Etter keiser *Nervas* død ble Trajan utropt til keiser. Som keiser fortsatte han arbeidet med å organisere og bosette de germanske stammer øst for Rhinen. Først 2 år etter utnevnelsen vandret han til fots inn i Roma sammen med sine soldater. Da hadde han innsatt Wodan som konge hos *Semnonerne*, og plassert *Hermundurene* langs Elbens midtre løp og langs elva Saale. Wodan spilte en sentral rolle i forhandlingene med folkene som vandret inn fra øst. *Hermundur* og *Tor-inger* ble romerske klientfolk og fikk Wodan som overkonge. De var etterkommere etter *Heraes/Tor's* folk som fra trengselen i *Tocharistan* og ved Svartehavet hadde vandret vestover mot nedre Donau. Der tok romerne tak i dem og under Wodans ledelse vandret de først til Weichselmunningen. Derfra vest- og syd-over til områdene ved Elben. Wodan gav dem i samforstand med Trajan nytt land der det i vår tid heter Sør-sachsen og Thüringen. Trajan fortsatte erobringene via Dakia helt til Charax, byen ved nordenden av Persiabukta.

Trajan's kriger mot Dakerne resulterte i skarer av flyktninger og dakiske krigsfanger. Odin's oppgave ble å finne nytt land til disse i Europas nordlige områder. Han ordnet plass på de danske øyer, i Skåne og på Øst-jylland. Selv bosatte han seg i Odense på Fyn og hadde vel tenkt å bo der den tiden han hadde igjen å leve.

På mynten Fig. 40. kan vi til venstre lese bokstavene GER(manicus) DAC(icus) PARTH(icus). Det betyr at Trajan var Germanernes, Dakernes og Parthernes beseirer. Til høyre ser vi Trajan utnevne ny konge hos Partherne år 116/117 etter at han hadde erobret sin del av Parthia. På sella castrensis sitter keiseren barhodet med en offiser stående bak og en foran tribunen. Foran tribunen har Parthernes nye konge gått ned på kne som det sømmet seg en underdanig vasall. Myntene Fig. 41. viser Trajan utnevne flere konger. *Regna Adsignata* betyr utdeling av kongelige tegn. Hvor disse kongene styrte forteller ikke myntene men de var konger hos de germanske klientfolk til romerne.

Trajan kom til Germania som leder for Legio VII Gemina år 88 etter Kristus. *Domitian* var da keiser og Trajan kjempet og forhandlet med Germanerne på østsiden av Rhinen i over 10 år. De første årene ledet han kampanjer mot *Westfahlen* fra *Colonia Aggripina*, Köln, og *Vetera*. Senere ble han forflyttet til *Mogontiacum*, Mainz, for å demme opp for *Alemannene*. Den store grensevollen, *Limes*, mellom Rhinen og Donau fra Mainz til Regensburg ble påbegynt under Trajans tid i Germania. Her er noen linjer som beretter om ham der. Dio Cassius forteller:

.....*Chariomerus, cheruskerkongen som var venn med Romerne var blitt jaget fra sine områder i Westfalen av Chattene. Han ba Domitian om beskyttelse og fikk det, men ikke romersk bistand til å gjenerobre sitt land.....*

Dette var i år 90. Samme år skriver Hieronymus i en kronikk at:

.... *Domitian hadde triumfert over germanerne....*

Fig. 40. Trajan utnevner ny parthisk konge

Fig. 41. Trajan utnevner konger hos Germanerne

Trajan frigjorde Cheruskernes land fra chattene.

År 91-92 skriver Dio at:

.....Svever og Jazyger hadde gått sammen og rustet seg for å gå over Donau for å angripe Romerne.....

Han skriver videre at i år 92 hadde:

...Semnonernes nye konge sammen med jomfru Hanna – denne var etter Veleda en synsk kvinne i kelterlandet - besøkt keiser Domitian i Rom og etter å ha blitt mottatt med store æresbevisninger hadde de vendt tilbake til hjemlandet.....

Dette skjedde mens Trajan var i Germania. Hos *Semnonerne* og *Hermundurene* innsatte Trajan ny konge. En av kongens første handlinger var å besøke keiseren i Rom for å vinne hans tillit og godkjenning. Den nye kongen hadde arbeidet tett sammen med Trajan i Germania og hadde hans tillit. Han hadde vist seg som en smidig og klok forhandler som med sin høye moral og hadde vunnet Semnonenes og Hermundurenes sympati og tillit. Nå ble han presentert for og akseptert av keiseren i Rom, ikke minst fordi han hadde de bactriske Vanekongenes og Tocharenes kongeblod i sine årer.

Den nye kongen var Wodan, som i Norge kalles Odin. For å styrke båndene til Semnonene adopterte han deres arveprins som sin sønn og lot den innflydelsesrike Hanna følge med til Rom for å gi henne status og slik vinne hennes støtte.

Fra Trajans tid som keiser er lite skrevet stoff overlevert om Germania. Vi skal sitere det lille som er relevant. Eutrop skriver:

.....Byene på andre siden av Rhinen i Germania lot han bygge opp igjen.....etterat Dakia var beseiret flyttet enorme menneskemengder fra hele det Romerske område dit for å dyrke åkrene og bebo byene. Dakia var etter krigen blitt avfolket....

Orosius skriver :

..... I Colonia Agrippina, en by i Gallia, tok han på seg herskertejnene. Så brakte han Germania på andre siden av Rhinen tilbake til gammel tilstand. På andre siden av Donau la han under seg mange folk.....

Georgios Synkellos skriver :

..... Trajan la Daker og Skyter under seg og feiret triumf over dem.....

Trajan beseiret fiendtlige germanske stammer. Han fordrev Chattene som hadde okkupert Cheruskernes land i Westfahlen. Byene hos de vennligsinnede øst for Rhinen som var blitt ødelagt under fiendtlighetene hjalp han med å bygge opp igjen og han fikk på plass en

administrasjon som fikk områdene til å fungere. Folk som nærmet seg Donaugrensen fra øst tok han imot med militær styrke, før han ordnet livsbetingelsene for dem ved å gi dem nytt land langs den romerske østgrense. Der ble de bosatt med basis i en avtale med Rom som ga dem trygghet, og romerriket ett første forsvar av grensen.

Ser vi på kongene på myntene foran ser vi at de er romerske soldater. De kneler ikke i underdanig ydmykhet slik Partheren gjorde. Dette var Trajans håndplukkede menn som hadde gjort karriere i legionene, de var Wodans sønner. Trajan ønsket herskere som var i slekt for å legge forholdene til rette for et dynasti av herskere som gjensidig støttet hverandre. Kongene ble plassert hos de *store Chauker* mellom Elben og Weser', hos de *små Chauker* mellom Weser og Ems, hos *Cheruskerne i Westfahlen*, hos *Semnonerne og Hermundurene* og i *Siegerland*. Trajans intensjon var å gjøre deres land til forsvarsområde for østgrensen. Hans visjon kan og ha vært å flytte grensen til Elben, noe Augustus hadde måttet oppgi. Senere tenkte han seg *Weichsel* som *Romerrikets grense i øst*. Fra Weichsel skulle den gå sydover til *Constansa* ved Svartehavet, byen han kalte opp etter sin søster. Hans strategi var å få kontroll med de sarmatiske folk ved å gi dem konger fra sine rekker.

Etter en kort periode i Rom dro Trajan på hærtog mot Dakerne i Karpatene og Transsylvania. Der fantes en variert metallurgisk industri som produserte gull, sølv, kobber og jern. Det var en av årsakene til at han ønsket å overta landet. Romerstaten var avhengig av å betale leiesoldatene. Uregelmessigheter kunne føre til misnøye og opprør. Under Domitian hadde statens finanser blitt mer og mer anstrengt. Da Trajan ble keiser var rikdommene i Transsylvania noe han raskt kunne fylle i en slunken statskasse. Hoved-staden i det Dakiske riket var *Sarmizegetusa*, Sarmater-geterbyen. Under kong *Burebista* utviklet byen seg til et viktig handelssenter. I årene 85 til 106 regjerte kong *Tor-paneus*, som kaltes den dakiske ulven etter hærssymbolet slangen med ulvehodet, *dragen*.

Den 25 Mars år 101 forlot Trajan Rom med kurs for Trakia. Dette ble starten på den første dakiske krig. I tillegg til de legioner som fantes i nærheten var 4 legioner i Germania satt i beredskap. Kampene varte til ut på sommeren år 102. Etter først å ha hatt hell måtte Tor-paneus vike og ba om forhandlinger. Fredsavtalen resulterte i landavståelser og betaling av tributt. Men freden ble kortvarig. Sommeren år 105 brøt kampene ut på nytt. Trajan rykket nu frem mot Sarmizegetusa langs 4 veier. De dakiske forsvarere klarte å slå tilbake det første angrep men Romerne ødela vannkanalene inn til byen. Deretter ble forsvarsværkene satt i brann, helligdommer ble ødelagt og den øverste prest *Vezina* ble drept. Under tortur røpet en skatteforvalter hvor dakernes skatter var skjult. Romerne ledet vekk vannet i *Sargetaelven* og under elveleiet fant de den dakiske statskasse som inneholdt 165'500 kg. gull, og 331'000 kg. sølv.

Troen gjorde at de dakiske soldater ikke fryktet døden men møtte den med et smil. De kunne selv avslutte livet og på den måten komme unna når de ellers ville blitt overmannet. Slik unslapp de fienden og kom til guden i krigerparadiset der de møtte tidligere medsoldater og

ble rikt beværtet. Når tiden var inne ble de født på ny og kom tilbake til det jordiske. Kong *Tor-paneus* som tilsist var omgitt av få menn ble innhentet av en romersk rytteravdeling og ute av stand til å unnsnippe bestemte dakerne seg for selvmord som i en slik situasjon var en ærefull måte å avslutte livet på samtidig som det ga dem innpass i krigerparadiset som tilsvarte Valhall. Den Romerske decurion lot det skje i respekt for troen. Dakerne halshugg hverandre. Etterpå ble *Tor-paneus* hode og høyre hånd med ringer tatt med som bevis på hans død.

Trajan overtok nå den *Dakiske metallutvinning*. Han hentet datidens fremste brobygger *Apollodorus fra Damaskus* som bygget en bro av stein over Donau. Det sikret adgangen til områdene og det ble lettere å frakte ut rikdommene. Apollodorus reiste senere Trajanssøylen i Rom der scener fra Trajans kriger mot Dakerne er fremstilt. Det Dakiske folk led samme skjebne som andre som led nederlag. Mange ble drept, mange ble slaver.

En stor del ble deportert og sendt nordover til Wodans land Sachsen der det var arealer å dyrke. Men mengden av krigsfanger og flyktende var for stor for å kunne plasseres i Sachsen og Türingen. Odin dro nordover og overtok mye av Øst-Jylland og de danske øyene. Selv bosatte han seg sentralt på Fyn på stedet som kaltes *Odinsey*. I dag ligger byen Odense her. Hans danske områder omfattet og Vestsverige med Skåne. Hit kom en stor del av menneskene som forlot Dakia i krigens kjølvann.

Voden tok imot dem på sin måte. Dakiske familier som ønsket jord fikk tildelt land mot å avlegge troskapsed til ham. Eden medførte at de fikk friheten tilbake. Avhengig av jordarealet betalte de landskyld. Jord de ikke dyrket selv kunne de dele ut til andre på lignende betingelser. De største jordeiere stilte soldater til Wodans disposisjon. Han fikk på den måten lojale undersåtter og en hærstyrke som vokste. Garder som ble ryddet fikk navn som endte på *-hlaiba*. Bokstaven b ble uttalt w slik at uttalen var *Hlaiwa*. Senere byttet bokstaven lyd og uttalen ble Hlaiba som i dag er blitt *-leben*. På norsk sier vi levn og levninger. I Sachsen og Türingen finnes fortsatt noen hundre navn som minner om *Hermundurene* og de dakiske innvandrere, slik som *Ottersleben* og *Hassleben*.

Wodan var Kshatria og påvirket av Budhismen. Ordningene han innførte var bestemt av dette. Dakerne som folk døde men ble gjenfødt her i Sachsen. Hjulet hadde gått en omdreining nå startet en ny. Ut fra det de opplevde erfarte de i praksis hvordan denne troen fungerte og et rykte spredte seg. Wodan var en grei kar som gav folk en ny sjanse og frihet. På sikt styrket dette matproduksjon og forsvarsevne og knyttet *Semnoner*, *Hermundur* og *Daker* til Wodan og til Rom. For andre folk i området var det et tegn på at romersk vennskap lønte seg. De fulgte eksemplet og Wodans makt vokste. Trajan kunne vise økt styrke i ryggen på stammene ved Rhinen.

Trajan vant en knusende seier over dakerne og utradert det dakiske aristokrati og deporterte befolkningen. Da dette ble kjent i Britannia gjorde dakiske soldater i *Legio IX* som var

forlagt i York mytteri og brente sine forlegninger, før de stakk av over havet til Nordtyskland og Skandinavia der hjelpetroppene i legionen oppholdt seg. Mytteriet var en reaksjon på den behandling dakerne fikk av Trajan. Wodan forsto deres frustrasjon og sinne og fremsatte et forslag som satte forholdet til keiseren på en alvorlig prøve. Han ba om at de soldater som hadde desertert fra Legio IX i York skulle overlates ham for å danne stammen i den hær han trengte for å kontrollere sine områder i Nordtyskland. Dette var ypperlige soldater men de hadde gjort den værste av alle ugjerninger en soldat i den romerske hær kunne gjøre. *De hadde desertert.* Hadde det vært mulig ville alle blitt henrettet. Nå hadde mange av dem tilhold hos stammer romerne ønsket å kontrollere. Wodan ba om å få dem benådet for å bruke dem, og fremla deres sak for Trajan med et klart resonnement. Deres ugjerning var utilgivelig. Men den var et resultat av at deres fedres land var erobret og ødelagt av den romerske hær og at slektninger var drept eller gjort til slaver. I Wodens lederfilosofi var det en større forbrytelse enn deserteringen.

Han framholdt at disse soldater kunne være til nytte for romerne når det gjaldt å få kontroll i de nye områder. Mange hadde posisjoner hos folkene der, hvilket kunne utnyttes gjennom kloke ord og beslutninger. De representerte et potentiale som kunne utnyttes for å nå keiserens mål. Trajan innså fordelene men det var umulig for ham som leder av den romerske hær å benåde dem med de regler som gjaldt. Legio IX og dens soldater var borte og glemt for alltid.

Også her visste Woden råd. Legio IX og dens soldater var en skamplott i romersk militær historie plassert på dynga for alltid. Men på naturens dynger vokser ofte de skønneste blomster. Han fremstilte det slik at en ny militær styrke kunne vokse frem med næring fra den gamle legionen. Soldatene kunne gjenfødtes med nye navn, få nye liv men ha erfaringene fra det gamle soldatliv med seg. Under disse forutsetninger aksepterte Trajan forslaget men all forbindelse til den gamle legionen måtte viskes ut. Soldatene ble nå overlatt til Wodan og sverget troskapsed til ham.

Forsyningen av stål til Romerriket var et problem Trajan nå tok sikte på å løse. Det beste stål var serisk, kinesisk, og ble importert via Bactria og India til havner ved Rødehavet, mens noe kom til *Charax* innerst i Persiabukta. Plinius skriver om dette :

...Av alle stålslag er det Seriske det beste. Sererne sender det med silke og pels. Nestbest er det Parthiske.....i vårt område er det Noriske stål det beste...

Problemet var at skipene, som bare kunne seile en gang i året på grunn av vindene, i tillegg stadig ble overfalt av *pirater*. En alternativ transportrute gikk over land gjennom Parthia og Armenia til havner øst i Middelhavet. Disse karavanene var og utsatt for overfall. I tillegg krevde Partherne store avgifter for å la transportene passere.

Trajan la derfor år 115 ut på et hærtog som skulle bringe ham til munningen av Eufrat ved den Persiske bukt for bl.a. om mulig å bedre transportsikkerheten. Underveis erobret han områder

fra Partherne og innsatte en lojal konge hos Armenerne. Han oppholdt seg en tid i Charax og førte forhandlinger med *Vaner* fra India. Og mens han var der kom beskjeden om at Partherne hadde erobret tilbake områder han kort tid i forveien hadde tatt. Trajan forsto at avstanden fra Rom til transportrutene, og deres utstrekning, gjorde det umulig for Rom å sikre stålimporten fra India mot overfall. Det måtte finnes en annen løsning.

Trajan visste at myrmalm fantes i Skandinavia. *Augustus* hadde forberedt en utnyttelse av ressursene. Han hadde tenkt transport langs kysten av Jylland og Nord-Tyskland og forsøkte som et første skritt å sikre denne ruten ved å erobre de Nordtyske kystområdene. Planene fikk en knekk da *Varus* led nederlag i *Germania* år 9 e.Kr.. *Caligula* vurderte og transport den veien men realiserte det ikke. År 43 bestemte *keiser Claudius* å la jerntransporten gå fra Norge via *Britannia*. Han erobret det østlige *Britannia* og sendte noriske jernutvinnere fra *Carinthia* til *Britannia Caesariensis*. Men Norikerne klarte ikke å møte kravene. Stålet de produserte hadde dårlig kvalitet og utvunnet kvantum var lite.

Trajan tok et overblikk. Hæertoget til Persiabukta hadde fått ham til å innse at løsningen ikke var å erobre Armenia, Parthia og Arabia for å sikre transportrutene fra India. Malm og ved til kull fantes i Skandinavia. Transportruten til forbrukerne derfra via England var kort og sikker. Det som manglet var *prosessekspertise*. Den fantes i *Bactria*. Løsningen var å flytte *prosessekspertise* fra *Bactria* til *Britannia Caesariensis*. Dette ble drøftet med Vaneutsendingene på skipet fra India. *Tocharer*, *Vaner* og *Æser*, ble nå tilbudt nytt land i Sverige der jernmalm og skog til kull fantes. De fikk

... et nytt rike i Sverige. Som motydelse skulle de lede produksjonen av det seriske stålromerriket trengte fra jernverk i Britannia Caesariensis, Østlandsområdet i Norge.

Da vaneskipet forlot Charax med kurs for India stod Trajan på stranden å så det forsvinne. Dio Cassius forteller at han beklaget at han aldri hadde kunnet besøke India. Han forteller og at Trajan på tilbaketuren fra Persiabukta året etter fikk beskjed om at en gruppe *Alaner*, *Tocharer*, nærmet seg den romerske grense ved det Kaspiske hav og at han sendte militære styrker dit for å ta imot dem. Det skjedde kort før han døde i *Kilikia*.

Forholdene for *Vaner* og *Æser* i *Bactria* og India var vanskelige ved år 115. Etter den store krigen hadde de mistet sin selvstendighet og var underlagt *Kushanene*, *Æsenes* gamle undersåtter i Kina. *Vaner* og *Æser* var stolte folk og da *Kushanene* nasjonaliserte stålindustrien mistet de i tillegg til æren og sitt ry også inntektene fra ståleksporten til Rom. Derfor må et tilbud om et eget nytt land der de skulle produsere stål og selv beholde inntektene fra stålproduksjonen ha vært forlokkende. Vi vet og at Trajan på samme tid ga ledende *Vaner* eiendom i Italia og plass i senatet i Rom. Det står ikke noe om hva Rom fikk som motytelse. Men ingen motydelse var av så vital betydning for Rom som det å få *serisk stålproduksjon* med sikre leveranser i eget område. Trajan så og at innvandrerne ville være

nyttige på andre måter. Vanenes og Æsenes nye rike i Sverige ville danne et førsteforsvar av Romerrikets nordøstlige grense i Norge.

Trajan trengte en leder han stolte på til å ta hånd om innvandrerne. Valget falt på *Wodan* som i Norge kalles *Odin*. Han snakket Æsenes og Vanenes språk og kjente deres kultur og lynne. Hans slekts røtter var i deres gamle område og han hadde samme tro som dem. Han var siste skudd på deres gamle kongeslekt. *Wodan* i Germania kalles i Skandinavia *Odin*. Han hadde god kunnskap om folkene som kom. Som Æser og Vaner husket han fordums storhet og var lite fornøyd med nedgangen folket hadde vært igjennom.

Trajans avtale med Vaner og Æser forklarer hvordan *Odin* visste at hans slekt skulle bli stor i Skandinavia, slik Snorre formulerer det. Avtalen med Trajan gjorde det mulig for Æser og Vaner å gjenvinne status. Mange fulgte oppfordringen om å utvandre. Isolerte Vanekolonier ved foten av fjellene, som f.eks. i Badhakshan der det var metallutvinning og der Vanene utvant diamanter, ble forlatt. Andre kom fra Ferganadalen, og fra områdene ved Zhi-bergan og Balke i vest, og sluttet seg til vandringen.

De fulgte karavaneveien fra *Balke* nord for Kopet Dagh-fjellene mot det Kaspiske hav, og vandret rundt nordenden til området der *As-card*, *Åsgard*, den gang lå øst for Don. Der ble de møtt av romerske enheter som slapp dem inn og lot dem passere. Reisen fortsatte videre langs Svartehavets nordkyst til Roxolanenes land mellom sørøstsiden av Karpatene og Donau der Roxolanene, som forsto deres språk, nå bodde.

I Sverige lå malmfeltene og malmmyrene på nordsiden av Mælaren. Det var her man ønsket å bosette en del av innvandrerne. Odin sendte den kvinnelige forhandler *Gevjon* til *kong Gylfe i Sigtuna* for å ta opp spørsmålet om landavståelse, før han møtte vandrerne. Svaret han fikk var avgitt i angst. *Odin* kunne overta det han ville av landet. *Gylfe* var skremt av Odins og romernes erobringer i Germania og Danmark og innså at han ikke kunne stå i mot en romersk hærstyrke ledet av *Odin*. Landavståelsen ble raskt klarert.

Odin dro deretter til sitt gamle rike ved Svartehavet med en hærstyrke fra den gamle *Legio IX* for å holde orden på vandrerne. Han møtte dem i landet han hadde forlatt som ung. Foruten Æser, Serer og Vaner var nye grupper kommet til. Blant dem gotiske og Jazygiske krigsfanger. Mange Roxolaner fulgte og med til Sverige. Til vandrerne talte *Odin* i deres eget språk. Det gjorde et inntrykk som ble ytterligere forsterket ved den lavmælte autoritet budskapet ble fremført med. Han skulle lede dem til et nytt land der de skulle slå seg ned. De ville få tildelt jord og skulle produsere jern og stål slik Æser og *Serrer* gjorde. De var fri til å dyrke sin tro. Æser og Vaner var kommet til en av sine egne. *Odin* var ættet fra den indiske guden *Manu*, og var en etterkommer etter *Vanekongen Mennan*. Det ga respekt hos Æser og Vaner i toget. De opplevde en religiøs åpenbaring og så i *Odin* den gamle helt og stammegud hvis navn han bar og en gjenfødt Budha som var kommet for å lede og hjelpe dem i en ny tilværelse. Hjulet hadde fullført en syklus nå startet en ny. Slik ble kjernen i

deres sykliske tro bekreftet. *Odin* gled inn i rollen som hersker, helt og stammegud og fikk den opphøyede posisjon og respekt som har fulgt ham til vår tid.

Elementene i den *Norrøne mytologi* kom med innvandrerne fra Bactria. *Åsa-troen, troen fra Asia*, fikk innpass og utviklet seg i Odin-slektens områder som inbefattet Norge, Sverige, Danmark, Sachsen og Türingen i Tyskland. Den har røtter i Æsenes historie der Mannus, Odin, Tor og Asatru var konger, og i de vediske myter og i Buddhismen.

Tacitus som døde år 98 skrev om germanerne i boken *Germania*. Det er det eneste lille skriftlige som har overlevd om hvordan de selv oppfattet sin opprinnelse i tiden etter vandringen fra Bactria til Europa. Litt fritt oversatt skriver Tacitus :

Germanernes gamle kvad hyller guden Tuisto som oppstod av jorden. Hans sønn Mannus dannet de germanske folk. Mannus tre sønner ga navn til hver sin stamme. Ingve-onene nærmest havet, Hermionene i midten og Ist-veonene.

Navnet *Ger-maner* fremkommer ved at kongsnavnene *Heraes* og *Mannu* settes sammen til *Her-maner*. Over tid er *H* -> *G*. Kong *Her-aes* gjorde æser og vaner til ett folk som han hersket over i Sentralasia ca. 135 år f.Kr., før de vandret vestover. *Ist-veonene* var guden *Tu-isto's* folk, *Tuis-ker* -> *Tysker*. Vår gamle gud *Ty* er den samme som *Tu-isto*. Lederne som kom til Sverige kaltes *Yng-linger*. Navnet kan de ha fått fordi de var av *Ing-veonene*. De eldste beretninger om guden *Mannus* finner vi i de vediske skrifter i India der æsene opprinnelig kom fra før de vandret via Kina og Bactria til Nordeuropa.

De krigsfanger Romerne overlot *Odin* var en stor gruppe. Mange var født i Dakia. Andre hadde kommet østfra og sluttet seg til Dakerne. De gled inn i nederlaget. Her som i *Germania* fulgte *Odin* sin overbevisning. De kom som slaver, krigsbytte. Etter ankomsten fulgte han Budhistenes regler. De fikk kjøpe seg fri for den symbolske pris av 1 hest. *Odin* ga dem en ny start og forvandlet dem fra hatefulle og skulende til lojale innbyggere. De fikk land i det dengang tynt befolkede *Gøtaland*. Den østlige del av området ble befolket av *Ø-schøter* = *Ja-zy-ger* = *Østgoter*, den vestlige del av *alaner* - *vestgoter*.

For kong *Gylfe* og hans menn var det vanskelig å se denne folkemengden ankomme landet. *Odin* så klart *Svearnes* situasjon og skjernet dem samtidig som han plasserte en sterk styrke fra den gamle legio IX i deres land for å ha kontroll. Han talte mye med kong *Gylfe* og høvdingene og som andre ble de overrasket og fanget inn av vennligheten, veltalenheten og respekten han møtte dem med. De hadde forventet å bli slaver i eget land men *Odins* rettferdige styre tok hensyn til dem. De nye menneskene hadde spennende nytt å fortelle om sin tro, sitt gamle land og om praktiske ting som var nyttige i hverdagen. Jern- og stålproduksjon ble satt i gang på stadig nye steder. Jernet ble byttet mot varer og penger hos romerne. *Gylfe* og hans folk nøt og godt av dette. *Odin* brakte gode tider, så gode at hans gudestatus ble styrket.

Hadrian ble keiser etter Trajan. Han hadde en annen legning enn Trajan, så stort på ting, var romslig og hadde statsmannens evne til å skaffe seg oversikt og ta beslutninger. Han var ingen krigsherre og innså at mange av områdene Trajan hadde erobret ville bli vanskelige å beholde. Derfor var noe av det første han gjorde å gi Partherne øst for Eufkrat friheten tilbake og gjeninnsette deres gamle konge. Deretter besøkte han sine hær-avdelinger og allierte og møtte Odin i Germania. De drøftet situasjonen. De tiltak Odin hadde gjort hadde vært vellykkede, hans tillit og innflydelse hos Hadrian vokste. Allikevel, Hadrians inntrykk etter samtalene med ham og andre ledere var at områdene øst for Rhinen ikke var erobret og at det ville koste mye å beholde dem. Han så at befolkningen var hengivne overfor Odin og hans sønner. Derfor gjorde *Hadrian* som i Parthia. Han overlot områdene øst i Germania, som Odin og sønnene hadde erobret sammen med Trajan, til Odin og sønnene mot at de bidro til å sikre fred langs Rhingrensen og grensene mot Britannia samt at de forpliktet seg til å sikre transporten ut av det *seriske stål* som ble produsert i *Britannia Caesariensis*. Etter knapt 20 år under romersk styre inngikk *Westfahlen*, *Türingen* og dagens *Sachsen* i Odins rike. *Britannia Caesariensis*, Norge, *Noricii*, ble administrert av keiseren og jernproduksjonen der ble utført med *æsenes prosesser* og med deres hjelp. Sverige ble styrt av Odin, *Njord*, *Jordanes*, gled inn parallelt.

Odin bosatte seg i *Sigtuna*. Rundt seg plasserte han soldater fra den gamle legio IX som hadde fulgt ham. De var organisert i *Centurier*, Hundreder. Hver Centurie besto i navnet av 100 mann. De ble plassert rundt i området slik at Odin hadde et godt forsvar. Minner om Centuriene finnes fortsatt i landskapsnavn som *Tiohundraland*, den 10-ende Centuries land, *Åttundaland*, den 8-ende Centuries land, *Fyrahundraland*, den 4-de Centuries land. *Odin* bodde i *Odensala* og i *Erling hundra-Husby* sørøst for Odensala lå en hæravdeling. En annen var forlagt nordøst for Odensala der det i dag heter *Husby-Långhundra*. Disse hæravdelinger forsvarte Odensala mot overraskende angrep fra sjøen. Odins hundreder er opprinnelsen til våre Herreder. Hvert Herred skulle stille 100 soldater til Odins rådighet. Herredene minner om hans organisering av landområdene.

De Roxolaner som fulgte Odin fikk land der det i dag heter *Roslagen*. Finnes ord for svensker, *Ruotsalainen*, er avledet av førsteleddet *Rox* akkurat som den gamle betegnelsen *Rus* for svensker. *Roxolanene* var Odins folk.

Etter at Odin hadde fått kontroll i Svealand og Götaland dro han til *Britannia Caesariensis* og *Tule*. Virksomheten der var ledet av procuratores Augusti, frigitte slaver i samarbeid med hjelpesoldater fra Legionene. For å sikre transporten til og fra *Britannia Prima* var hærstyrker og skip forlagt på *Avalos nesos* og *Insula* i sørvest mens rätiske hjelpesoldater fra legionene var forlagt der mange slaver oppholdt seg på Østlandet. Ledige hender var satt til å dyrke jord eller fikk opplæring i nye yrker i forbindelse med jernutvinningen. *Æsenes* og *Serernes* ovner produserte råjern og kullstoffstål i Norge. Slaver brente kull og grov frem malmen fra myrene.

Odins innsats kan vurderes på flere måter. Hans sønner fikk med romersk hjelp klient-riker i Germania. Selv slo han seg ned lengst i nordøst for å bistå i styring og organisering av æsenes og vanenes nye rike. De svenske jernbygder er et minne om ham. Han grunnla den storstilte jernindustrien i Norge sammen med romer, vaner og æser. De kontrollerte utvinningen og videreforedling til serisk stål, og bygget opp et transportsystem mellom produksjonssteder og kunder basert på hester i innlandet og skip som seilte på faste havner mellom landene. Ved behov kunne de raskt bringe soldater til et urolig område. De romerske hærer i *Britannia*, *Gallia* og *Germania* var de største forbrukere av stålet.

Det riket Odin etterlot var knyttet sammen med slektsbånd og lojalitetsed. Det omfattet områder i Germania, Danmark og Sverige. År 450 e.Kr. flyttet saksiske høvdinger til Sørøstengland da Romerne dro derfra. Fra da av satt Odinslekten også i England.

Det sterkeste minne etter Odin i dag er den *mytologi* som kom med innvandrerne til Skandinavia. Han bar navnet til en stammegud og praktiserte Budhas leveregler. Etter sin død gled han dypere inn i rollen som gud jo lenger tiden gikk. Han er i dag *bærebjelken i den Norrøne mytologi*. For samtiden var hans viktigste bidrag at han organiserte samfunnene og skapte ordnede, stabile og trygge forhold. Basis for velstanden var den industrielle utvikling han startet i Sverige og Norge som skaffet arbeid og utkomme og bragte oss opp på et høyt teknisk nivå. Den svenske stålindustrien begynte med Odin.

Etter at Æser, Serer og Vaner kom til Skandinavia økte folketallet. Men ikke alle fant en plass, mulighetene for jordbruk var begrensede. Etter Odins død utvandret derfor 3 fraksjoner, 2 av dem under navnet *Schøter* > *Goter*, slik Alanen Jordanes forteller.

I årene mellom 189 og 196 e.Kr. *angrep Odindynastiet Herulerne i Østjylland* og overtok deres land der. Erobringen startet nordfra i Djursland. Herulerne ble i flere slag drevet sørover og år 196 forlot de siste Jylland og la ut på en vandring tilbake til områdene sør og øst for Svartehavet. Erobringen ble ledet av Odindynastiets høvdinger på Sjælland og Fyn. Soldater fra *Norge* deltok og i kampene. Den gotiske befolkning som til da hadde bodd mellom *Oder* og *Weichsel* flyttet nå over til *Jylland* og overtok *Herulernes* land der. De store danske mosefunnene med våpenutrustning er minner om denne konflikten. Odindynastiet fikk etter dette et nytt høvdingsete i *Jelling* på Østjylland. Dermed hadde det kontroll over det meste av Danmark. Den kimbriske halvø ble Jutland som over tid er blitt Jylland. De dakiske innflyttere som ble bosatt i Danmark var mange. Det er grunnen til at Danmark i gammel tid ble kalt *Dakia*. Mange daker ble og bosatt i Vestsverige. Derfor var *Sørvestsverige* i gammel tid en del av *Danmark*. De siste som styrte fra Jelling var *Gorm den gamle* og *Harald Blåtann*. Navnet *Da-kia* er en europeisering av det kinesiske *Ta-Shia* som og var kinesernes navn på Bactria.

Odin er et eksempel på et menneske med rett bakgrunn som var på rett sted til riktig tid. For Romerne var han akseptabel fordi han hadde den Bactrisk-greske kongeslekts blod i årene. Det var trenede herskere. Han hadde gjort tjeneste i de romerske legioner i Trajans

nærhet. *Trajan* kjente hans kvaliteter og viste ham stor tillit ved å overlate kommando og organisering i Germania til ham. Oppgaven der utførte han så bra at *Hadrian* inngikk det vi i dag kaller et «joint venture» når det gjaldt oppbygging av jernproduksjon i Skandinavia. Overfor de innvandrede folk opptrådte han som en av dem og snakket deres språk. Gudestatusen han hadde arvet ga ham en autoritet som gjorde hans beslutninger udiskutable. Slik status er lett å misbruke men det ser ut til at Odin unngikk det. Både i Germania og Skandinavia fikk han samfunnene til å fungere ved hjelp av kloke og rettferdige beslutninger. Ikke minst må han ha behandlet folk som var havnet i et underlæge med respekt og aktelse. Det viser det savn svearne følte etter hans bortgang, noe som fremgår av Snorres gamle linjer.

Den teknologiske arven fra Odin og Æsene har svenskene forvaltet gjennom skiftende tider. Det svenske stålet er fremdeles berømt. I det 20-ende århundre er deres ståindustri fortsatt ledende. Hvis Odin og Æsene hadde kommet tilbake ville de ha kjent igjen prosessene, men dimensjonene, produksjonskapasiteten, energiforsyningen og mannskaps-behovet ville ha overrasket dem.

Vi skal se på noen detaljer som knytter vandringslederen Odin til indisk kultur. *Voluspå* forteller bl.a. om *Mimes brønn*. Det var et poetisk navn på *Mimamsa* som var en ortodox skole innen vedisk filosofi hvis mål var å innskjerpe Vedaenes autoritet og forklare innholdet i dem. *Mimamsa* var nedskrevet mellom det 3.dje og 1.ste århundre f.Kr. og ble brukt av dem som studerte de gamle Vedatekstene. De kunne tolkes på mange måter fordi enkeltord kunne ha mange betydninger. En annen årsak var at mange av vedatekstene var svært gamle og at språket i dagligtalen hadde endret seg i forhold til språket i Vedatekstene. *Mimamsa* ble brukt for å sikre en korrekt og lik forståelse av dem. Det var viktig fordi offerritualer, besvergelses og magi måtte utføres korrekt for at de skulle virke. Forfatteren av rettleidingen ble kalt *Mimamsa-bhatta* og navnet *Mime* er avledet av det. Når *Odin drakk vann fra Mimes brønn* betyr det at han tilegnet seg kunnskap fra boken *Mimamsa*. Kanskje var han spesielt interessert i overnaturlige fenomener. Det var mulig for sjelen å forlate kroppen og være andre steder for så å vende tilbake til kroppen. Snorre forteller at Odin hadde utviklet denne egenskapen. Vår tids videnskap forsker på det som kalles *nær døden opplevelser* og som bl.a. kjennetegnes av at bevisstheten kan forlate kroppen. Men det er en grense og hvis den overskrides kan ikke bevisstheten vende tilbake. For Æser og Vaner var denne grensen *elva Styx*. For å få tilgang til kunnskapen hadde *Odin ofret sitt ene øye* i *Mimes brønn*. Det er en poetisk formulering og betyr at han hadde lest mye i *Mimamsa*. Odin oppbevarte *Mimes hode* hvilket betyr at han hadde med seg *Mimamsas bøker* til Skandinavia. Teksten var skrevet på lær som måtte smøres av og til for at det ikke skulle sprekke. *Mimes hode* var en omskrivning for en eller flere bøker.

I *Mimamsa* var *Ashvameda*, *Hesteblotet*, et viktig offerrituale. Ifølge indiske kilder var *Asatru* og de andre kongene i *Madhya-desa*, *Midgard*, *ivrige blotere*. Utførte man denne handlingen kunne en sløyfe mange andre. *Ashvameda*, *Hesteblotet*, kom med Odin og ble

en inngrodd skikk i Norge. Skaldekunsten er og beskrevet i Mimamsa. Det gjaldt å presentere budskapet i en kryptisk poetisk stil med riktige ord, kjenninger og omskrivninger slik at mange interpretasjoner var mulig. Skaldekunsten kom med Odin. De indiske *slokas* i kvadet Yuga purana ligner i form versene i Voluspå.

Både i Bactria og India styrte en Maharaja, Basileos-basileion, en overkonge eller kongenes konge ved hjelp av mange basileios eller rajas, småkonger. Denne makt-strukturen innførte Odin i Skandinavia. Likeens ble menneskene inndelt i 4 klasser, prester, krigere, bønder og træler.

Da slutten nærmet seg gjorde Odin det *de indiske Khsatria-krigeres regel* påla ham; han *merket seg med spydodd* før han døde skriver Snorre. Odin gjorde dette for å komme til guden *Odin i Valhall*. Slik kunne de som diktet om ham si at *han ofret seg selv til seg selv*. Denne detaljen vitner om at han var av samme slekt som *Asatru, Udayin* og de andre *Æserkongene* i Maghada og at han var inspirert av dem. Dette er noen elementer som *plasserer den unge Odin i en Vedisk kultur*. Helten og vandringslederen ble en myteomspunnen gud på linje med *Asatru*, ikke minst takket være våre historikere.

Etter Odins død overtok *Jordanes* som vi kaller *N'jord* makten i Sigtuna. Under hans styre var det gode tider. *N'jord* døde av sykdom og ble etterfulgt av sønnen *Frøy* som ble kalt *Yngve*. *N'jord* og *Frøy* er stamfedre til *Ynglingeætten* som hadde makten i Skandinavia. De var *Vaner*, og var en gren av *Odindynastiet* i Nordeuropa. *Ynglingene* stammet ikke fra Odin men fra *N'jord*. *Olav Tretelja* var av denne ætten og skapte et rike i *Wærmland*, men ble drept av sine egne der. Han hadde sønnen *Halvdan Kvitbein* som vokste opp i *Solør*. *Halvdan* ble konge over *Hedmark, Hadeland, Toten og Wærmland*. Han bodde tidvis på *Gile* på *Toten* og døde der. *Gile* var de innvandrede vaners høvdingsete på *Toten*. Senere konger i Norge stammer fra ham.

Våre gamle kongeslekter går tilbake til *Vanene*. Men slektskap så langt tilbake i tid er usikkert. Snorre levde mer enn tusen år etter at dette fant sted og hvem som var gift med hvem og hadde barn med hvem lot seg ikke kontrollere. Vi kan heller ikke se bort fra at han tilpasset der det var usikkerhet, og for at kongene skulle være av ønsket ætt. Bakover nedstammet *Ynglingene* fra en *Bactrisk-Gresk* slekt, kanskje *Euthydemidene*. Ifølge Snorre satte Odin en av sine sønner, *Sæming*, til å styre nord i Norge. Norske konger kan slik nedstamme fra Odin slik *Øyvind Skallespiller* forteller i *Håløygjatal*.

Hermundur: Har navn etter *Heraes-Tor* som var gift med *Siv*. Han skapte dette folket av *Greker/Vaner* og *Æser*. *Hermundurene* var utgått fra *Tocharene*. *Gravskikken* med mynten i munnen ble brukt av *Vaner* i *Tyskland* og *Skandinavia*, mange i *Türingen*. *Tor* ble i ettertid guden *Tor*.

Roxolaner: De lyse alaner. Vandret rundt år 30 fra *Bactria* og til *Moldova* ca år 67, det nordøstlige *Romania*, som følge av *Kushanens* erobring av *Bactria*.

Megasthenes: Ca. 350-290 f.Kr.. *Ambassadør* for *Seleucidene* i *Pataliputra* i *India*.

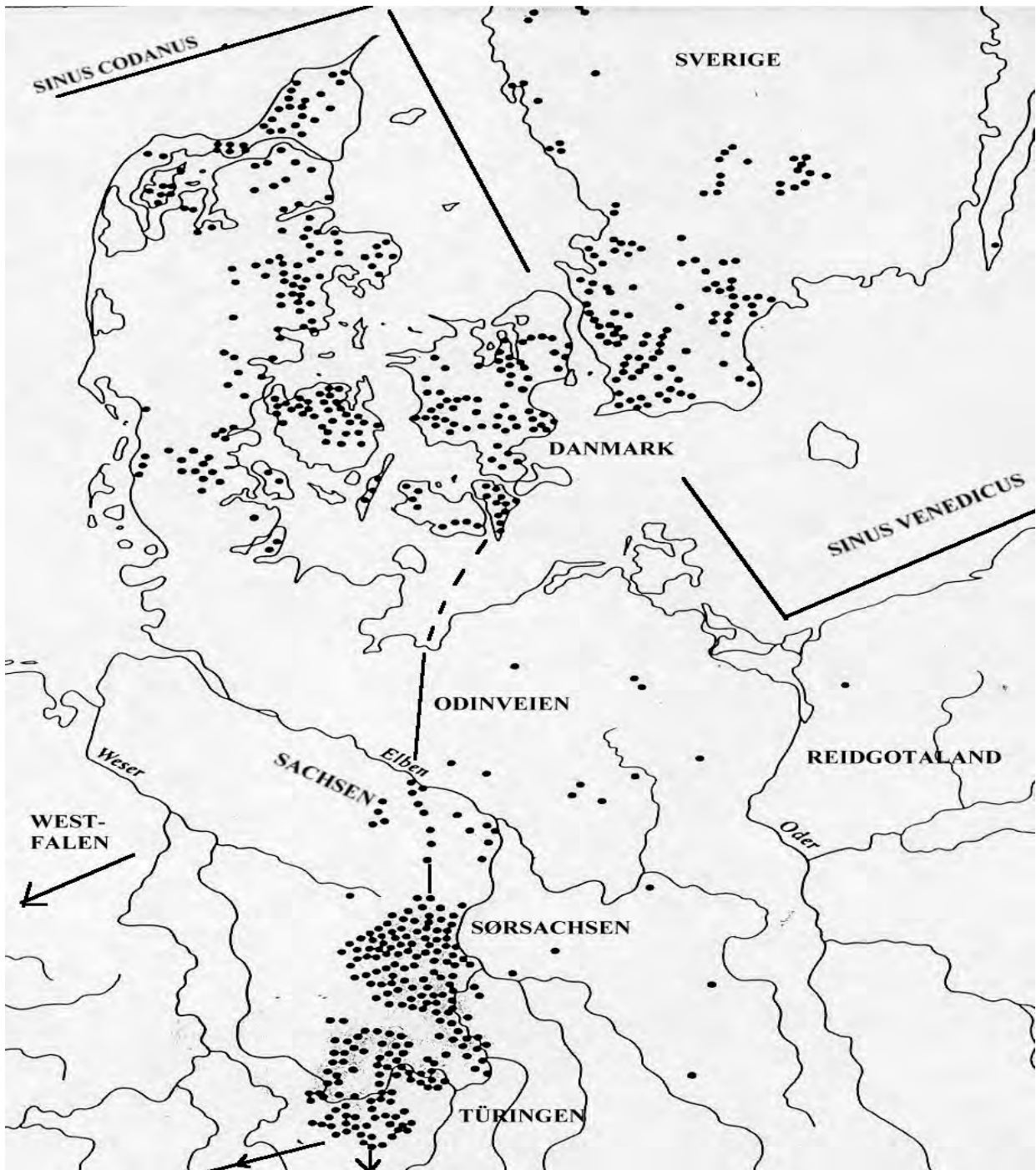
Trajan: År 53-117 e.Kr.. *Romersk keiser* fra 98 e.Kr. til sin død.

- Mogontiacum: Romernes navn på våre dagers Mainz, hovedstad i provinsen Øvre Germania.
- Nerva: År 96-98 f.Kr.. Romersk keiser fra år 96 e.Kr. til sin død.
- Semnoner: Germansk stamme som levde mellom Elben og Oder i 1.ste århundre e.Kr..
- Domitian: År 81-96 e.Kr.. Romersk keiser fra år 81 til sin død. Sønn av keiser Vespasian.
- Colonia Agrippina: Romernes navn på dagens Köln som var romersk koloni fra år 50 e.Kr.. Status som koloni medførte at romerske lover gjaldt.
- Burebista: Ca. 111-44 f.Kr.. Samlet Dakia til ett kongerike fra 82 f.Kr. og grunnla hovedstaden Sarmizegetusa.
- Turpaneus: eller Diurpaneus konge i Dakia 87-106 e.Kr.. Kalles Decebalus på sine gamle dager.
- Hlaiwa: Betyr arv, levninger eller etterladenskaper.
- Balke: Balke eller Balkh, Bactrias største by og hovedstad. Handelscenter og knutepunkt på karavaneveiene mellom Kina, India og Europa. Er i dag en ruinby mellom Shebergan, Skje-berg, og Mazar-e-Sharif nordvest i Afghanistan.
- Hadrian: 76-138 e.Kr.. Romersk keiser fra 117 til sin død. Bygget Hadrians mur tvers over England.
- Munda Loha: De indiske Asur's betegnelse på støpejern eller råjern.
- Lou: Den kinesiske, serrernes, betegnelse på støpejern eller råjern.
- Beloozero: By med ca. 12000 innbyggere 55 mil nord for Moskva på sørsiden av en rund sjø. Herfra var det forbindelse til Østersjøen via Onega og Ladoga. Sørøstover kunne en ro på Volga til det Kaspiske hav.
- Itil: Handelssted der Volga munner ut i det Kaspiske hav. Grunnlagt av Khazarer ca. 740 e.Kr.. Knutepunkt for varetransport mellom Nordeuropa og India-Kina.
- Ingvar den Vidfarne: Ingvar var høvding for ca. 30 skip som dro østover år 1036 e.Kr. mot det Kaspiske Hav. Om de herjet eller handlet er noe usikkert, antagelig drev de med begge deler. Bare 1 av skipene kom tilbake til Sverige år 1042 e.Kr.. Det ble reist mange runesteiner til minne om mannskapene. På flere av dem står : *De døde i øst, i Serkland.* Serkland var Silkelandet, Kina.

Se f.eks.

- Harmatta, Puri, Etemady.: History of civilizations of Central Asia. UNESCO Publishing.
- A.L. Bashan. : Papers on Date of Kaniska. E.J. Brill, Leiden, Netherlands.
- G.V. Devasthali: Mimamsa. The ancient indian Science of Sentence Interpretation. Sri Satguru Publications, Indian Books Centre, Delhi, India.
- M.L. Sandal.: Mimamsa Sutras of Jaimini. Motilal Banarsidass Publishers Delhi, India.
- Dio Cassius. : Roman History. Harvard University Press.
- E.Zürcher: : The Yüeh-Chih and Kaniska in Chinese sources. i A.L. Basham. Papers on Date of Kaniska. Brill, Leiden.
- B.Watson: Qin Dynasty. Records of the Grand Historian by Sima Qian. Columbia University Press, Hong Kong.
- B.Watson: Han Dynasty I. Records of the Grand Historian by Sima Qian. Columbia University Press, Hong Kong.
- B.Watson: Han Dynasty II. Records of the Grand Historian by Sima Qian. Columbia University Press, Hong Kong.

Fig. 42.

KART OVER -LEVNAVN. Etter Egger.

Viser hvor Hermundurere og Daker ble bosatt av Trajan og Odin. Svart prikk = Lev-navn. Konsen-trasjonen av Lev-navn finner vi i Türingen og Sørsachsen der Hermundurene fikk land. På Øst- og Nordjylland, Fyn, Sjælland og i Skåne fikk og mange Daker jord. Se f.eks.: J.E.Mitchiner. : The Yuga Purana. The Asiatic Society. Kolkata, India.

Fig. 43. Viktige handelsveier mellom Romerriket og India.

Etter Vanenes og Æsenes ankomst til Skandinavia reiste handelsmenn derfra over Østersjøen, Ladoga og Onega, til *Beloozero* og videre på Volga til *Itil*. De mest vågsomme, som *Ingvar den Vidfarne*, seilte over det Kaspiske hav for å besøke markeder i Sentralasia og *Serkland*, *det vestlige Kina*, markeder man på denne tiden var kjent med.

6.5. Likheter i Norrøn, Nordøstiransk og Indisk mytologi.

Den norrøne mytologi har paralleller i India og det gamle Aria. Ares var ariernes krigsgud, i hans lunder hang slaktede fiender i trærne til pynt. Språket vårt er indoeuropeisk, beslektet med gammelindisk og språket i Avesta som kan ha blitt nedskrevet i byen Balke. Mytologi og språk har vandret sammen med stålprosessene.

Ymir er den eldste konge i den Norrøne mytologi. Han bodde i landet sør for frost og kulde. Fra ham kom den første mann, en kvinne vokste frem under hans venstre arm mens beina avlet en sønn. Kua *Audhumla* oppsto fra *Ymir*. Den ga melk som rant i 4 elver fra tennene hennes. Kua slikket salte isblokker og fra en av dem ble *Bore* frigjort. Han fikk sønnen *Bor* som ble gift med *Bestla*, datter til jotnen *Boltorn*. De fikk sønnene *Odin*, *Vilje* og *Ve*. Den eldste *Odin* var altså av jotunætt.

Disse tre drepte *Ymir*. Av hans lik ble en ny verden skapt. Kroppen ble jord, håret trær, av knoklene laget de fjellene mens blodet ble hav og vann. Av hodeskallen laget de himmelen og av hjernen skyene. Av de tre brødre er *Odin* den mest fremtredende, han ble hersker i dødsriket. Sentralt i *Odins* dødsrike lå *Valhall* der det var overflod, underholdning og glede. Kua som opptrådte som fødselshjelper ble guddommeligjort. Verre er det å forstå at myten oppsto i Skandinavia. Kua er hverken gammel eller hellig her. De første tamme kyr finner vi i en annen del av verden og der er de fortsatt hellige.

I de Indiske tekster møter vi *Yama* som ble drept av sin bror *Manu*. *Yama* ble som *Odin* konge i dødsriket der de døde møtte igjen sine fedre frigjort fra sykdom og det gamle legemes skavanker. Her nøt de dempet musikk og sang. *Yamas* hall, *Sabha*, er full av lys og rikt utsmykket. Her fantes ikke sult eller hunger, sorg og elde var ukjent. *Yamas* budbringere var to fugler som han hver dag sendte ut for å finne døende. Slik var Indo-Ariernes dødsrike, *Svarga*. *Svarga* ligner den Norrøne *Valhall* der *Odin* hersket.

Går vi til Nordiran finner vi *Yima*, en konge som grunnla et rike 3371 år før Kristus. Det ble utvidet i flere omganger og var et 1000-års rike fritt for sykdom og død. Men intet varer evig dårlige tider ga grobunn for misnøye. Opprør fulgte, *Yima* ble drept av *Dahak* som la grunnen til en ny æra 2771 før Kristus. Men dette styret ble kortvarig.

Dahak ble drept av sin slektning *Feredun* som sammen med andre skapte et nytt rike år 2721 før Kristus. *Feredun* drepte senere sine medsammensvorne og delte riket mellom sine tre sønner *Tur*, *Sarm* og *Eraj*. *Eraj* fikk *Iran* og *Sarm* fikk *Sarmatia*. *Tur*, som og kaltes *Tru*, arvet *Nordøstiran* som den gang omfattet *Bactria* og *Badhakshan* ved *Amu Darjas* øvre løp, og deler av *Sogdia* på nordøst for elva. Hans land kaltes *Tru-gea* eller *Tra-gia*, og *Tru-ia* → *Troja*, eller *Tur-ia*. Innbyggerne kaltes *Tru-ianer* → *Tro-janer*. Vokalen u i disse navnene ble uttalt som vår o.

Feredun var Arier. Hans land kaltes *Airyana Vaejah* og omfattet bl.a. *Khorasmia*, *Gava* (Sogdia), *Mouru* (Margiana/Merv), *Baxsdi* (Bactria), *Nisaya* (mellom Bactria og Merv), *Haroyu* (Herat), *Vaekereta* (Gandhara), *Urva* (Khorasan).

Historiene om begynnelsen er relativt like i *Norden*, *Nordøstiran* og det *Vediske India*. Den første konge i historien var *Ymir/Yima/Yama*, i henholdsvis Norden/Aria/India. *Yimas* dynasti hersket fra 3371 før Kristus til 2721 før Kristus, da han ble styrtet av *Azidahak* og hans bror *Spityura*. *Azidahak* saget *Yima* på langs i *to like høye deler*, og disse tvillingene levde videre i dødsriket og var der like høye. I Norrøn mytologi kalles de *Høg* og *Jamnhøg*. *Azidahak* ble 2721 f. Kr. styrtet av kong *Thraetaona/Trita*, som i Norrøn mytologi kalles *Tredje*. I senere skrifter kalles han *Feredun*. Den felles mytologi indikerer at folk i Skandinavia, *Nordøstiran* og *India* kan være beslektet og har en felles fortid.

Fra kong *Vishtaspa* i *Turia*, som i *India* kaltes *Ist-asva*, skiller *Indisk* og *Nordøstiransk* historie lag. Religionsstifteren *Zarathustra*, født år 1801 f.Kr. flyktet fra *Aria* østover til *Turia/Sogdia* der kong *Vishtaspa* tok i mot ham og innførte hans lære, der en gud skapte verden. Religionsskiftet i *Turia* skjedde år 1759 f.Kr..

Kong Vishtaspa's overgang til en gud, *Ahura/Asura*, kan være en del av årsaken til at grupper av *ariske folk* vandret bort fra *Aria* til bl. a. *India*. For de som dyrket *Ahura* var alle andre guder *Demoner*. Snorre skriver om *Diene*. Historisk har de røtter i *Nordøstiran/India* der de var *Demoner*. Kanskje var *Æsene* de som dyrker *Asuras*, *Diene*, de ikke-ariske guder. De indiske guder *Indra* og *Nasatya* var *Demoner* for de ariske folk. Disse forhold er kompliserte og uoversiktlige.

Den religiøse forestillingsverden i *Norrøn mytologi* og *Nordiran/India* var bygget over samme lest, et tredelt kosmos, himmelen der gudene bor, verden der menneskene bor, og et helvete med ild, mørke og is. Den eldste konge har samme navn, *Ymir*, *Yima* og *Yama*. I *Indisk mytologi* kjører himmelguden *Indra* over himmelen i sin stridsvogn medbringende tordenkilen *Vajra* som var laget av *Tvastar*. Han kjempet mot mørkets makter blant dem *Surt*. Menneskene var representert ved *Loke* eller *Lopt* som stadig avbrøt og laget bråk. *Feredun/Tredje* som drepte *Dahak* og delte riket i tre mellom sine sønner, kalles i *Nordiran* *Thraetona*, i *India* *Trita*. Begge navn betyr *Tredje* et navn som finnes i *Norrøn mytologi* der *Æge* blir orientert om verdens begynnelse av *Høg*, *Jamnhøg* og *Tredje*. *Høg* og *Jamnhøg* er de to delene *Yima/Ymir* ble delt i før han dro til dødsriket.

I *India* går mytene over i historie med *Asatru* som levde samtidig med *Buddha*. I den *Norrøne mytologi* er han *Åsator*, *Tor fra Asia*. Han kaltes og *AjatAsatru*, *Tor med bukkene* som kjører over himmelen i sin vogn med *Torshammeren* laget av *Tvaste*. Også hos oss finnes *Jotnen Surt*, og *Loke* som er en uvøren, ugudelig type.

Voluspå har Vedisk merkelapp. Kvadet er laget over samme lest som det indiske *Yuga Purana*. Det gjengir folkets historie fortalt som spådom uten kronologi. Navn er omskrevet med kjenninger, bare *Odin* er nevnt. I *Yuga Purana* er han *Udayin*.

På Toten et vi *mædda*. Kong *Asatru* i *Magadha* arrangerte en religiøs *mædda*, *Asva-medha*, *hesteblotet* der en hest etter diverse religiøst betingede forberedelser ble slaktet, kokt og fortært. Snorre kalte dette religiøse ritualet blot, hesteblot. *Asva-meda*, *hestemiddagen* var det viktigste offerrituale. Utførte en denne offerhandlingen kunne en sløyfe de fleste andre. Det er vanskelig å tenke seg at denne skikken oppsto i Norden, hesten er ikke gammel her. Blotingen kom med *Odin* fra *India/Sentralasia* og ble en inngrodd skikk i Norge.

Skaldekunsten var høyt utviklet i de Vediske samfunn. Det gjaldt å presentere budskapet i en kryptisk poetisk stil med omskrivninger for det meste slik at mange interpretasjoner var mulig. Det var kunst. Mange elementer plasserer vår unge *Odin* i den Vediske kultur. *Åsator*, *Odin* og de andre gudene i den *Norrøne* mytologi har sine paralleller der.

Mange ord i vårt språk har røtter i *Sanskrit*. *Veda* er avledet av *Sanskrit Vid* som betyr viten, kunnskap. Vårt eldste skrift er den eldre *Edda*. *Edda* er avledet av *Veda*. Et annet eksempel er ordet *mor* som på *Sanskrit* heter *matar*, på *Persisk* *madar*, på *Latin* *mater*, på *engelsk* *mother* og på *nederlandsk* og *tysk* henholdsvis *moeder* og *mutter*.

På *Sanskrit* heter hus/borg, *Griha*, på *Mundaenes* og *Æsenes* språk het det *garh*, der de to siste bokstaver ble uttalt med tykk **I** som i norsk. Vi skriver *gard* og forstår med det ett eller flere hus med tilhørende jord. Vi teller en, to, tre, på gammelindisk sa man *ek*, *tve*, *tri-ni*. Vi kjører med kjerre, det tilsvarende gammelindiske ord var *carati*. Kjerren ble trukket av det raske dyret som på *Sanskrit* het *hasti* eller *asva*. I *Nordøstiran* sa man *asa* som i formen *ast* var den hurtige og raske. Ordet finnes hos oss som *hast* og *hæst* eller *hest*, det raske dyret som også her spennes for kjerren. Et annet spesielt ord er *Cjarn* som betegner små innsjøer i åsområdene i *Bihar*. Ordet tilsvarer vårt *Tjern*.

Norsk tilhører den Indo-europeiske språkfamilie. Disse språkene har utviklet seg fra et urspråk som ble snakket i et urområde. Derfra vandret folkegrupper i forskjellige retninger. Slik forestiller man seg språkets spredning. Hvor lå urområdet? I Germanismens storhetstid mente man at det hadde ligget i Nordeuropa og at *Arierne*, urfolket, hadde vandret derfra til *India*. Nå er oppfatningen endret. Kanskje var urområdet *Yimas* og *Fereduns rike* i *Sentralasia*. Var det slik gikk vandringene motsatt vei. For mange er det vanskelig, men fra *India/Sentralasia* til Nordeuropa er fra sentrum til periferi.

Noen religionsforskere ser begynnelsen i den *Norrøne* mytologi som en urskog og ødemark der *æsene* ryddet plass og skapte steder å være for seg selv og menneskene. *Midgard* menneskenes hjem lå midt i verden. Midt i *Midgard* bygget de et sted for seg selv, *Åsgard*, en gudeborg beskyttet av tykke murer. Utenfor i *Jotunheimene* bodde deres fiender *Jotnene*.

Helt ytterst lå havet der Midgardsormen holdt til. Denne visjonen stemmer med den historiske virkelighet i India der *Midgard* het *Madhya-deza* og lå i Gangesdalen. Der fantes *Æser*, *Jotner* og *Vaner* og persongalleriet i vår Norrøne mytologi. Den gamle byen As-gard, *Rajagriha* eller *Rajgarh*, ligger i dag i ruiner. Men rester etter Åsators gravanlegg eksisterer fortsatt.

Yama: Dødsrikets konge i vedisk mytologi der han og er kalt Yama-rajā.

Manu: Menneskehetens grunnlegger i indisk historie i den forstand at han berget det fra vannet da havet steg. Germanerne mente de nedstammet fra Mannus ← Manu. Tacitus, Germania.

Yima: kalt Jam shed og Yima Xsaeta. I folkloren ble han dødsrikets konge.

Ajat-Asatru: Historisk konge i Maghada, en delstat i Madhyadeza i India. Hersket fra 511 – 461 f.Kr.

Voluspå: Kvad i eldre Edda. Gir glimt fra æsenes historie i perioden 800 f.Kr.–100 e.Kr. I ett senere avsnitt tar jeg for meg kvadet og begrunner tolkningen av det.

Sanskrit: Indo-europeisk språk som ble snakket og skrevet i det vediske India.

Se f.eks.: G.V. Devasthali. *Mimamsa—The Ancient Indian Science of Sentence Interpretation*. Sri Satguru Publications, Delhi, India.

M.L. Sandal. : *Mimamsa Sutras of Jaimini*. Motilal Banarsidass Publishers, Delhi.

K. P. Merh : *Yama. The glorious lord of the other world*. D.K. Printworld, New Delhi.

U. Chakravarty : *Indra and other vedic Deities*. D.K.Printworld, New Delhi.

J. Derakhshani. : *Die Arier in den nahostlichen Quellen des 3. und 2. Jahrtausends v. Chr.*
International Publications of Iranian Studies, Teheran, Iran.

J. Derakhshani : *Geschichte und Kultur des alten Ostiran. Band 1/Heft 1*.

J.E.Mitchiner. : *The Yuga Purana*. The Asiatic Society, Kolkata, India.

Restene etter Asatru's/Åsators gravanlegg ved **Rajagriha**. En av de fem åser bak.

Mynt preget under Asatru/Åsator ca. 480 f.Kr.. Til venstre suverenitetshjulet.

6.6. Kunnskap om Asia og vandringen hos Jordanes og Snorre.

Vandringer av folk fra Sentralasia til Østeuropa kom i bølger før, under og etter Kushanenes 100-årskrig. Roxolanene, de lyse, var kommet fra Bactria og bodde ca. år 70 e.Kr. på nordvestsiden av Svartehavet. Hermundurene ble på slutten av det 1. ste århundre bosatt i dagens Sørsachsen, Thüringen og Semnonernes gamle områder i Germania. Trajan innsatte Odin som konge over dem. Snorre kalte deres land Saksland fordi fyrstene der, da han levde, var av saksisk ætt. År 120 kom vandringen av jernutvinnere, Æser og Vaner, fra Bactria etter avtale med keiser Trajan. Til å lede dem til Skandinavia satte romerne igjen Odin som ble frigjort fra oppgavene i Germania og Danmark. Fra midten av det 2. ndre århundre ble stål i stadig større mengder produsert med de kinesiske prosesser i Norge, og erstattet stålimporten til Rom fra India. Jordanes skriver år 551 at i Norge bodde Ostro-goter < Asatru-goter, og knytter dem slik til folket som var kommet fra India via Kina. Vi skal gå gjennom noe av det Jordanes skriver om folkene i Skandinavia, og det Snorre skriver om innvandringen til Skandinavia fra Asia, og se det i sammenheng med den kunnskap som finnes om folk, konger og vandringer mot vest fra Sentralasia til Europa. Æser og Vaner brakte sentralasiatiske og vediske kulturelementer til Skandinavia. Vi vil ser at disse som historikerne hevder var guder i virkeligheten var ressurssterke mennesker av kjøtt og blod med et høyt teknisk kunnskaps-nivå.

Ptolemaios nevner *Sakserne*. Han plasserer dem år 150 e.Kr. nær Elbens munning på nordsiden. Plinius og Mela som skrev før år 79 nevner dem ikke. Tacitus som skrev frem til år 98 e.Kr.. forteller om Hermioner -> Germaner. De kom derfor mellom år 79 og 100.

Jordanes skrev Goternes historie år 551. Han var Alan og kristen. Goterne deler han i Øst- og Vest- goter. *Østgoterne* var folket Kineserne kalte *Yueh Zhi* som vandret til Europa. De kong *Mennon* hadde bruk for fikk slå seg ned i *Bactria* som vi husker, mens resten fortsatte til Svartehavsområdet. Der ble navnet *Yueh Zhi* europeisert til *Jazyger*. Andre finnes i Nordøst-Syria og Nord-Irak der de kalles *Jesider*. *Yueh Zhi* -> *Yezi-der*.

Ca. år 120 kom jernutvinnerne fra Bactria, Balke, til Norge sammen med *Vaner*. De kaltes *Je Chi* eller *Je Che*. Denne innvandringen nevner ikke Jordanes, men når de fantes i Skandinavia må de ha vandret hit. Jordanes beretning starter med at mange forlot Sverige og sluttet seg til sine frender nord for Asovhavet, øst for Svartehavet. Derfra flyttet de tidvis vestover og kalles Sarmater. Til sist erobret de det Vestromerske riket år 493. Det er historien mellom ca. år 150 og år 550 Jordanes forteller om i boken *Getica* -> *Bøndene*.

I vår historie er navn på folk og områder som Jordanes nevner i Norge interessante. Det fantes en del skreven kunnskap om Skandinavia i datidens bøker. Men når det gjelder navn på folk i Skandinavia som Jordanes nevner har han antagelig fått opplysningene om dem i samtaler med *Rodvulf fra Ranrike* som utvandret fra Skandinavia til nytt land i Italia som

var tildelt av den østromerske keiser Teoderik som var av *Ostro-gotisk* slekt. Rodvulfs *Ranrike* tilsvarer antagelig i grove trekk dagens *Bohuslän* i Vestsverige.

I paragrafene 19 – 24 nevner Jordanes folk i Skandinavia og Norge. Vi skal ta for oss noen av disse og forsøke å plassere dem i Norge. Jordanes refereres først, i kursiv.

Pgf. 19. *På nordsiden av øya (Skandinavia) bor Adogit. Man forteller om dem at de ved midtsommertid har 40 dager og netter med uavbrutt dagslys.*

Adogit var i gammel tid et folk som bodde på sørsiden av *Asovhavet* i nordskråningen opp mot Kaukasus. De bor der fremdeles i en egen russisk republikk som i dag heter *Adygea*. *Adogeterne* levde av fiske og jordbruk. De solgte fisk til Grekerne i byene i området. Når Jordanes nevner dem i det norske fiskerilandet *Halogea*, kan det bety at noen av dem ble sendt til Norge for å drive fiske i Romertiden, og at *Halogea-land* > *Hålogaland* er oppkalt etter dem. 40 dager med midnattssol plasserer dem ganske nøyaktig geografisk.

Pgf. 22. *...Siden følger.... Gautigoth, et ugreit folk som er glad i krig.*

Kan ha vært Goter ved Gøta elv, *Rodvulfs* naboer i sør.

Pgf. 23. *Utenfor disse bor Ostrogoter, Raumaricii, Aerigniricii....*

Ostro-goter er et navn *Æsene* i *Yueh Zhi* som kom fra Kina brukte om seg selv. I navnet lå at dette var *Asatru's* folk, *Æsene*.

Ostro-goter betyr *Asatru-goter* eller *Åsa-tor-goter*. *Tru = Tor* (Snorre)

Os-tro er avledet av *Asa-tru* som i Skandinavia var *Åsa-tor*.

Når Jordanes plasserer *Ostrogoter* i Norge knytter han jernutvinningen i Norge til *Ostrogoter* som var vandret til Europa fra Kina. Endel bodde og ved østkysten av Svartehavet.

Raumaricii betyr *Romerrikinger* og *Romerike* betyr *Romersk område* som her var den Romerske provins *Maxima Caesariensis* på Østlandet i Norge, nevnt i *Notitia Dignitatum*. Vulgærlatin *au* og latinsk *o* ble uttalt *å*. Vulgærlatin *Raumar* ble uttalt *Råmar*, men og *Rømer*.

Ae-rigniricii de *edle gudekonger* på Ringerike. I noen avskrifter står det *Ae-ragnaricii*. Dette var gudkongene. Begge betegnelser ble brukt. Første skrivemåte betyr *edle guder*, andre *edle konger*. Gudefolket var bosatt på Ringerike. Dette var høytstående vaner. *Ae* uttales som vår *æ*.

Pgf. 24. *Samme kroppsstørrelse har også Granii, Augandzi....*

Rugi, Arochi og Ranii hvis konge for ikke lenge siden var *Rodvulf* som foraktet sitt rike og søkte beskyttelse hos *Østgoternes* konge *Teodorik*, hvilket han også fikk.

Granii er *Granssokninger*, de som dyrket guden Gran. Dette var bl.a. folk som bodde i Grenland, og på Hadeland.

Augandzi kan være *Ægder*, folk som bodde i Agder.

Rugi er *Rogalendinger*, samme folk som Plinius og andre som siterte Pytheas kalte *Guiones*. Fullt utskrevet var det greske navnet *Rugiones*.

Arochi = *Aorsi*. Var et *alansk* folk som kom i kontakt med Yueh-Zhi da vandringeren fra Kina til Bactria passerte elven *Syr Darja*. I kinesiske kilder kalles de *Yen Ts'ai*. Noen av disse fulgte vandringeren under Odin til Skandinavia.

Ranii er *Ranrikinger*, folket i Båhuslæn der *Rodvulf* var konge.

Rodvulf har *ulf* i navnet og var av *Ostrogotisk* herskerslekt. Det samme var *Teodorik den store* som styrte det *Vestromerske rike* fra 493 – 526.

Rodvulf utvandret. Mange fra Østlandet fulgte denne vandringeren til Italia.

Jordanes opplysninger om folk og navn på områder i Norge styrker bildet vi har dannet oss om forholdene i Norge i Romertiden. Det samme gjør hans opplysninger om *Ostrogoternes krigsgud* som Jordanes på romersk vis kaller *Mars*. Til hans ære hang menneskelig i gudens hellige lunder. Det samme beretter kristne utsendinger som besøkte *Odins* lund ved Uppsala før kristningen der. Ostrogoternes krigsgud tilsvarte den gamle gud *Ares*. *Odin* fikk som *Asa-tru* hans egenskaper og skikker. Derfor hang lik i trærne. Vi skal merke oss at Jordanes mest nevner folk i områder påvirket av romernes jernproduksjon og transport av jern ut, Østlandet pluss kystområdene til Stavanger.

Snorre har gitt oss *Den eldre Edda*, *Den yngre Edda* og *Kongesagaene*. Edda er samme ord som det gammelindiske *Veda* som betyr *viten*. Motivene i kvadene i den eldre Edda er hendelser som fant sted i *Madhyadeza* i *India*, *Midgard*, og i *Asia* og *Bactria* under *Æsenes* og *Vanenes* tid der.

I innledningen til Ynglingesagaen gir Snorre en oversikt over datidens verden, *Kringla Heimsins*. Der forteller han om Vanaland og Åsaland og gir oss noen opplysninger om Odin. Jeg siterer Snorre i kursiv. Han skriver bl.a.:

1 *På nordsida av Svartehavet ligger Store Svitjod eller det kalde Svitjod. Det er de som mener at Store Svitjod ikke er mindre enn Store Serkland, noen sier at det er like stort som Store Blåland.....*

Store Svitjod var den europeiske del av dagens Russland. Det er like stort som *Store Serkland*, Kina. *Store Blåland* var Afrika.

2 *Fra fjella som ligger i nord utenfor all bygd faller ei elv omkring Svitjod; den heter*

med rett navn Tanais, fordum ble den kalt Tanakvisl eller Vanakvisl, den faller i sjøen inne i Svartehavet. Landet omkring Vanakvisl ble da kalt Vanaland eller Vanaheim.....

I dette avsnittet forteller Snorre om elva Tanais som er dagens Don. Fra 800 f.Kr. anla Mileserne, som var Daner/Greker/Vaner, kolonier en rekke steder rundt Svartehavet. Tanais var en gresk koloni der Don renner i Asovhavet. Grekerne kaltes på denne tiden Daner. Vaner var navnet som ble brukt om dem i India og Bactria. Snorres kilde hadde navnet derfra. Navnet Tanais er gresk og henspeiler på Danenes gudinne *Danu*.

- 3 *Landet øst for Tanakvisl i Asia ble kalt Åsaland eller Åsaheim og hovedborgen i landet kalte de Åsgard. En som het Odin var høvding i borgen, der var det et stort blotsted. Det var skikk der at tolv hovgoder skulle være de øverste, de skulle rå over blotene og dømme mellom folk; de kalles diar eller drotner; dem skulle folket tjene og vise lydighet.....*

Øst for stredet ved Kertsj lå Asia, Ascardum med "hovedstaden" Aspurgum. Odin vokste opp her. Aspurgum lå ifølge Strabo 500 stadier øst for byen Phanagoria, ved ekva som i dag heter Kuban som renner ned fra Kaukasusfjellene. På Odins tid tømte den seg både i Asovhavet og Svartehavet. Øst for Don fantes mange riker. Æsenes første og eldste hovedstad var *Rajagriha* i India. Den var omgitt av fem åser. Åpningene mellom var stengt av sterke murer slik at byen var en uinntagelig borg. *Rajagriha* var æsenes hovedstad i Magadha. Senere var det *Balke* i Bactria der Odin var født. Snorre hadde neppe detaljert geografisk og historisk kunnskap om disse områdene, og tiden når begivenheter skjedde var og uklart.

- 4 *Odin for med hær mot Vanene, men de stod seg godt mot ham og verget landet sitt; det skiftet med seier for dem, de herjet landet for hverandre og gjorde skade. Da begge parter ble lei dette stevnte de hverandre til forlik sluttet fred og gav hverandre gisler.....*

Vi er da antagelig i perioden år 150 –125 f.Kr.. Vanene under *Mennon* og *Demetrius* Angrep *Pataliputra*, Patna, der det fortsatt bodde Æser. Krigsguden Odin møtte dem med hæren. *Vanene* trakk seg etter hvert tilbake fra byen.

Fra år 145 f.Kr. fulgte en strid mellom vanenes herskere som endte med at *Mennon* sto igjen som overkonge. Kort etter kom vandringer av *Yueh Zhi* til Bactria ledet av æsene. Vi er da ved år 132 f.Kr.. Strid om land blusset opp mellom Æser og Vaner men begge gruppers ledere innså at de var tjent med forlik. *Mennon* var overkonge i Bactria den gang og styrte landet ved hjelp av *Heliocles I*. Æsene, *Yueh Zhi*, ble nå ledet av *Heraes/Tru*. Han og *Mennon* inngikk avtalen der Bactria ble delt i 5 småkonge-dømmer. *Vanene* fortsatte å bo i sine byer mens *Yueh-Zhi's* 5 stammer slo seg ned i landområdene utenom byene. *Yueh Zhi* kalles fra nå av *Tocharer*,

Storhæren. *Heraes/Tru* styrte først fra *Kalchayan* nord for Amu Darja. *Kushanene* overtok området etter ham.

- 5 *Det går en stor fjellrygg fra nordøst til sørvest. Den skiller Store Svitjod fra andre riker. Sør for fjellet er det ikke langt til Tyrkland. Der hadde Odin store eiendommer. På den tid for romerhøvdingene vidt om i verden og la under seg alle folk.*

I tid er vi ved år 69 e.Kr. og vi befinner oss nordvest for Svartehavet. Snorre snakker nå om vandringslederen *Odin* som kom til Skandinavia. *Roxolanene*, de lyse Alaner, har forlatt *Bactria*, *Balke*, og har etter et opphold vest for Donvandet videre vestover. Etter et sammenstøt med romerne har de blitt tildelt dette landet av den romerske keiser Otto. Fjellryggen som skiller mellom store Svitjod, Russland, og andre riker er *de sørlige Karpater*. Det Roxolanske rike lå på sørøstskråningen mellom fjellene og Donau, nordøst i dagens Romania og Moldova. Sør for Donau var romerne roxolanenes naboer. Derfra var det ikke langt til Tyrkland sier Snorre.

Snorres Tyrkland var ikke det Tyrkia vi kjenner i dag. Det ble Tyrkia da Osmanene tok makten der i 1453. Det Tyrkland Snorre hadde i tankene var landområdet de tyrkiske *Pechenger* bodde i frem mot hans tid. Det lå på nordsiden av Svartehavet og grenset i vest til landet roxolanene dengang hadde. Det skandinaviske vikingriket rundt Kiev, som var grunnlagt på slutten av 800-tallet, grenset til *Petchengene* i sør. Både derfra og fra roxolanenes gamle land var det kort vei til Snorres Tyrkland. Snorre nevner *Petchengene* i Håkon Herdebreis saga der han forteller at en væring som hadde arvet sverdet Olav den Hellige brukte på Stiklestad, deltok i en hærferd til *Blokumannaland* der et slag fant sted på *Petsinavollene*. *Petsinavollene* er *Pechengenes* voller mens *Blokumannaland* var *Valakia* i dagens Romania. Tyrkland, *Pechengenes* land, grenset til Rus-land sør for Kiev og *Pechengene* lå i hyppig strid med Rus-herskerne. Derfor hadde nok Snorre kunnskap om dem.

- 6 *Mange høvdinger flyktet fra eiendommene sine for denne ufreden. Men Odin var framsynt og trollkyndig, derfor visste han at hans avkom skulle bygge og bo på den nordligste halvdel av verden. Derfor satte han brødrene sine Ve og Vilje over Åsgard, og for sjøl bort og alle diane med ham og mange andre mennesker.*

Odin er også her vandringslederen. Vi er i en tid da *romerhøvdingene* reiste rundt i verden og la mange riker under seg. Keiser Trajans tid fra år 88 til 117 da Germaner, Daker, Armener og Parther ble underlagt Romerriket passer i denne beskrivelsen. Etter Trajan's erobringer hadde riket sin største utbredelse. Det er sannsynlig at vandringslederen fant sted mens Trajan og Hadrian var keisere. I stedet for å være trollkyndig hadde Odin en avtale, og et oppdrag gitt ham av den romerske keiser. Derfor visste han at hans etterkommere skulle bygge og bo nord i Europa.

- 7 *Først for han vest i Gardarik og så sør i Saksland. Han hadde mange sønner. Han vant et stort rike i Saksland og der satte han sønnene til å styre landet; så for han nord til havet og tok seg bosted på ei øy, der heter det nå Odinsøy.....*

Odin leder *Hermundurene* fra nordsiden av Svartehavet, opp langs Dnjester via Weichselmunningen til Sachsen i Tyskland der keiser Trajan ønsket å bosette dem. Odin ble innsatt som konge over Semnoner og Hermundurer av Trajan. Hermundurene var en gren av *Tocharene*. De var kommet fra Bactria, Balke, og ble av Trajan bosatt i landet Odin styrte for å styrke forsvaret av romerrikets østgrense i Tyskland. Landet er i dag *Sørsachsen* og *Türingen*. Senere fikk Odins sønner riker å styre her da Odin flyttet til *Odense* på Fyn. Derfra la han de danske øyer med Sjælland samt Vestsverige og Skåne under seg. Hermundurene var en gren av *Heraes/Tor's* folk og bestod av vaner og æser.

Snorres fortelling er oversiktlig og grei og samsvarer med de historiske hendelser som fant sted hos disse folk. Vi må bare huske at Odin hos Snorre har forskjellige funksjoner. Han er konge, krigsgud, og gud i dødsriket. Til sist er han vandringsleder med krigsgudens navn i en kritisk tid da kun det beste navn var godt nok. I Æsenes eldste tid hersket *Udayin* i *Magadha*. Han personifiserte stammeguden og ble krigsgud i dødsriket med navnet *Odin*. Stammeguden fulgte deretter folket fra India til Kina, Bactria, Tyskland og Skandinavia. Under slike omstendigheter hadde lederen en fremtredende plass hos folket. Hos Snorre fremgår det ikke alltid klart om det er stammeguden, en konge eller vandrings-lederen det fortelles om. Den Odin jeg forteller om her er vandringslederen.

I innledningen til den yngre Edda gir Snorre flere detaljer til denne historien. Vi skal sitere noe av dette. Også her starter han med å beskrive verden :

- A *Området fra nord til østsida og helt til sør er kalt Asia. I dette området finnes alt som er fagert og som pryder, spesielle frukter, gull og edelstener. Her er og verdens sentrum. Og akkurat som jorda er finere og bedre der enn andre steder så var og folket der utstyrt med alle slags gaver, med visdom og kraft, skjønnhet og all slags kunst.*

Asia er en stor og rik verdensdel. Der finnes krydderfrukter, gull og edelstener, hvilket stemmer med Sentralasia/India ved Kristi fødsel. Folket var vakre og utstyrt med visdom og kraft og landet var rikt på kunst. Her lå verdens sentrum *Balke, Bactria* for 2000 år siden, et senter for verdenshandelen. Her møttes karavaner fra Kina, India, Partherriket og Romeriket. Bactria hadde et velutviklet pengesystem som lettet handelen. Verdens befolknings-messige, materielle og teknologiske senter lå i området India-Sentralasia-Kina. Nasjonalproduktet her utgjorde dengang 70-80 % av verdens totale nasjonalprodukt. I vår tid er Asia i ferd med å gjenvinne sin rolle.

B *Nær verdens sentrum var det hus bygget som har vært mest berømt og som het Troja, der det nå heter Tyrkia. Dette stedet var bygget mye større enn andre steder, med større kunst, med kostbarheter og alt det utstyr som der fantes. Der var det 12 kongeriker og en overkonge. Det var 12 høvdinger der i borgen. Disse høvdingene var gjevere enn alle andre menn som har vært til i verden med hensyn til manndom....*

I dette avsnitt nevner Snorre *Troja* som lå nær verdens sentrum, der det nå heter Tyrkia. Hvor lå det *Troja* Snorre nevner? Det *Troja Schliemann* gravde ut er kjent i dag, men kjente Snorre det? På hans tid hadde festningen ligget begravd i mer enn 2000 år og i det *Troja* fantes ikke 12 kongeriker og det var neppe et sted man ville kalle Verdens sentrum selv om det kontrollerte en viktig seilingsrute.

Det eldste navn på landet nordøst for HinduKush-fjellene er *Tur-ia/Tru-ia*. Mannsnavnet *Tur* eller *Tru* tilsvarer vårt navn *Tor*, som de kaller *Tru* slik Snorre skriver. *Tru* ble i Norge skrevet *Tro* slik at navnet på landet ble *Tro-ia* > *Troja*. Dette landet lå ved elven Amu Darja og strakte seg nordøstover mot Syr Darja. Det *Troja* Snorre aner kan ha vært her og kan ha omfattet mange (12) kongeriker. Ellers er 12-tallet en måte og utrykke at det var mange, når en ikke vet antallet.

Det gamle landet *Aria* omtales av bl.a. *Ptolemaios* og *Strabo*. Ifølge *Avesta* og *Rigveda* var *Aria* ca. 2700 år f.Kr. styrt av en konge som i dagens språk kalles *Feredun*. Han hadde mange navn. Et var *Thraetaona*, et annet *Trita* som betyr *Tredje*. *Feredun* hadde tre sønner *Tur/Tru*, *Salm/Sarm* og *Erai*. Da han ble gammel delte han *Aria* mellom disse tre. *Tur/Tru* fikk områdene mot Amu Darja og østover. *Erai* fikk Området som ble kalt Iran etter ham mens *Salm* fikk de nordvestlige områder. Landet *Tor/Tro* overtok fikk navnet *Tor-ia* eller *Tro-ia* > *Troja*. Alle disse navnene betyr *Tor's-land*. *Høg*, *Jamnhøg* og *Tredje* hersket her.

Verdens sentrum var på vandringslederen Odins tid ansett å være *Bactria* og byen *Balke* som lå på vestsiden av *Amu Darja*, der *goterne* engang kom fra. På denne tiden kaltes den «alle byers mor» hvilket forteller om størrelse og betydning.

Vanenes hovedkonger styrte det *Gresk-Bactriske* og delvis det *Indo-greske* riket fra denne byen etter Alexander den stores hærtog til India år 330 f.Kr.. Byen *Balkh*, navnet uttales *Balke*, var et knutepunkt for handelen mellom Kina, India, Iran og Europa. Karavaneveier til disse landene gikk fra *Balke*. Også Silkeveien til Kina. Serisk stål ble transportert fra Kina via *Balke* til India, og skipet til romersk land.

Snorre skrev; *der det nå heter Tyrkia*. På hans tid, ved år 1200, kaltes landet og *Tyrkia*. Det stemmer med den historiske utvikling i området. Da *Roxolanene* og *Odin* forlot området før år 100 bodde det tyrkiske folk, bl.a. *Wu Sun* i nordøst. Lenge før år 1200 hadde tyrkiske folk vandret inn og erobret områdene. Men navnene *Tro-ja* og *Tyr-kia*

er begge er avledet av *Tru/Tor*. På Snorres tid hadde *Sentralasia* og *Bactria* lenge vært underlagt tyrkiske folk som var kommet østfra.

- C *Det var en konge der som het Munon eller Mennon. Han var gift med datter til hovedkongen Priamos som het Troan. De hadde en sønn som het Tru, han som vi kaller Tor. Han ble sendt til oppfostring i Trakia til en fyrste som het Loricus. Da han var 10 år overtok han våpnene til far sin. Han var så vakker å se på sammen med andre menn, som når elfenben er innfelt i eikeved. Håret hans var penere enn gull. Da han var 12 år hadde han en voksen manns styrke. Da kunne han løfte 10 bjørneskinn samtidig.*

Snorre slår her fast at vårt navn *Tor* tilsvarende *Tru* i Asia. Han skriver at *Tru, Tor*, var sønn til kong *Mennon* og at bestefaren var hovedkonge, *Priamos*. Vår *Mennon, Menander*, var gift med datter til overkongen *Demetrius II*. På Vanenes språk het hovedkonge *Priamos basileios*. Vi husker at maktkampen med *Eukratides* endte med at *Demetrius II* ble myrdet av *Eucratides*. *Eucratides* var *Heraes/Tor's* fosterfar og bodde i *Troja*, mens *Demetrius II* var hans bestefar. Snorre skriver *Trakia*, det er avledet av *Tru-gea* → *Tragea* → *Trakia*, *Tru's* land. *Troja* er byen som lå på stedet som i dag heter *Ai Kanum*.

- D *Da drepte han fosterfar sin hertug Loricus og hans kone Lora eller Glora og overtok deres rike i Trakia. Dette riket kaller vi Trudheim. Siden dro han vidt omkring i alle land og gjorde seg kjent i alle verdensdeler. Alene nedkjempet han alle berserker og riser en stor drage og mange dyr. I verdens nordlige del fant han en spåkone som het Sibil hun som vi kaller Siv og tok henne til kone. Hennes slekt kjenner jeg ikke. Hun var uvanlig vakker, håret var som gull.*

Tor hevner mordet på bestefaren *Priamos* og dreper fosterfaren *Loricus, Eucratides*. Etter mordet stakk han av nordover til *Æsene* som da befant seg mellom *Alma Ata* og *Ile-dalen*. Han ble gift med *Sibil* som vi kaller *Siv*. Ifølge kinesiske annaler var hun gift med *Yueh zhi's* konge som ble drept av Hunnerne i *Gansu*. Hun ledet vandringer av *Yueh Zhi* til *Ile-dalen* år 162 f.Kr. Hun fikk under vandringer en sønn som i vårt språk fikk navnet *Ull*. Etter at *Heraes/Tru* fikk beskyttelse av *Yueh Zhi* ble hun gift med *Heraes/Tor*, ca. år 145 f.Kr..

Tor og *Siv*, knytter *æsenes* og *vanenes* kongeslekter sammen. De overtok ca. år 130 f.Kr. *vanenes/grekernes Bactria* som var det gamle *Trakia/Troja*. Dette riket kaller Snorre *Trudheim*. *Trudheim* i norrøn mytologi var det gamle *Bactria*.

Tor reiste vidt om i verden og sloss med en stor drage og mange andre dyr. Dragen var *WuSuns* hærsymbol. De andre dyr var andre folks symboler. En *Loricus* var en som bar en *Lorica, panserkappe*. Den ble båret av de øverste militære ledere slike

som general *Eucratidis*. *Loricus* var et klengenavn som ble brukt om ham. Den ble og brukt av spesielle krigere, *vaer-serer* -> *berserker*. Den kom til Bactria fra Kina.

Heraes/Tru → Tor

Heraes var Vaneguden Herkules jordiske representant. Slik ble Tor gudommeligjort.

Siv. Tors dronning.

Siv/Siv's ledet vandringen av Yueh Chih fra Gansu og tok navnet Siv fra det indiske månedynastiets krigsgud.

Heraes/Torsslekten var lyse i huden med karakteristiske rette neser, slik Tor har på mynten. Bysten av Siv gjenfunnet i «rådhuset i Kalchayan». Mynten av Heraes/Tor, E.A Davidovich.

E *Deres sønn het Lorida, og var lik far sin. Hans sønn var Einride, hans sønn Vingtor, hans sønn Vingner, hans sønn Mode, hans sønn Mage, hans sønn Seskev, hans sønn Bedvig, hans sønn Athra som vi kaller Annan, hans sønn Itrmann, hans sønn Heremod, hans sønn Skjaldun som vi kaller Skjold, hans sønn Bjåv som vi kaller Bjår, hans sønn Jåt, hans sønn Gudolv, hans sønn Finn, hans sønn Friallav, som vi kaller Fridleiv. Han hadde den sønnen som er kalt Voden. Han kaller vi Odin. Han var kjent for sin visdom og dyktighet. Kona hans het Frigida, som vi kaller Frigg. Odin hadde spådomsevner som kona si. Slik fant han ut at navnet hans ville bli mest kjent i verdens nordlige del, og at det ville bli æret foran andre konger. Derfor ville han reise til Tyskland. Han hadde med seg en mengde folk, unge og gamle, menn og kvinner og mange dyrebare gjenstander. Der de dro frem over land ble det fortalt mye gjevt om dem slik at de fremsto mer som guder enn mennesker. De stoppet ikke før de kom nord til det landet som nå heter Saksland. Der oppholdt Odin seg lenge og erobret landet vidt og bredt.*

I dette avsnitt fører Snorre *Tor's* og *Siv's* etterkommere frem til *Fridleiv* og hans sønn *Odin*. *Fridleiv* var *Roxolanenes* konge. Ser vi på navnene på etterkommerne er ikke dette nordiske navn. Mange oppfattes som Nordøstiranske, flere er oversatt. *Odin* hadde spådomsevner. Snorre skriver at det var disse evnene som gjorde at han visste at han skulle få et rike i Tyskland. *Odin* ble innsatt som konge over *Semnoner* og *Hermundur* av keiser *Trajan*, for å bidra i stabiliseringen av situasjonen i områdene øst for Rhingrensen.

F *Der satte Odin tre av sønnene sine til å styre. En het Vegdeg. Han var en mektig konge som styrte Øst-saksland. Hans sønn var Vitrgils, som fikk sønnen Vitta, far til*

Heingest, og Sigar, far til Svebdeg som vi kaller Svipdag. En annen sønn til Odin het Beldeg, som vi kaller Balder; han styrte det landet som nå heter Vestfal. Hans sønn var Brand, hans sønn Frjodigar, som vi kaller Frode, hans sønn var Freovin, hans sønn Uvigg, hans sønn Gevis, som vi kaller Gave.

En tredje sønn til Odin het Sige; hans sønn Rerir. Disse menn, sønn etter far styrte der det nå heter Frankland. Fra dem er den slekta som vi kaller Volsungene kommet. Mange og store slekter er kommet fra alle disse. Etter dette dro Odin videre nordover, og kom til det land som vi kaller Reidgotaland, og erobret det han ønsket av landet. Til å styre der satte han sønnen sin som het Skjold. Hans sønn var Fridleiv. Fra disse er skjoldungeætta kommet; det er Danekongene. Etter det dro han mot nord, der som det nå heter Svitjod. Der var det en konge som het Gylve.

Da han fikk høre om reisa til disse mennene fra Asia, som ble kalt Æser, dro han for å møte dem og tilbød Odin å få slik makt i sitt rike som han selv ønsket. Slik lykke fulgte dem at der de oppholdt seg ble det gode år og fred. Alle trudde at det var disse som rådet for det. Høvdingene erfarte at de var ulik andre folk både i utseende og vett. Odin syntes det var fine enger og god jord der og valgte seg til borgsted der det nå heter Sigtuna .....

Deretter dro han nordover til han kom til sjøen som de trudde lå rundt alle land og satte sønnen sin til å styre i det riket som nå heter Norge. Han er kalt Sæming og både konger og jarler og andre stormenn i Norge regner ætta si fra ham slik det er fortalt i Håløygja-tal....

Her gir Snorre en oversikt over de områder og land *Odin* la under seg nord i Europa og hvilke av hans sønner som ble innsatt som konger. De 3 sønnene i Tyskland ble tildelt landområder som var av betydning for Romerne's førsteforsvar mot øst. Disse kongene var godkjent av og ble innsatt av den romerske keiser. *Reidgotaland* kan ha vært kystområdene mellom Oder og Weichsel, eller Østjylland. Her innsatte *Odin* sønnen *Skjold* som konge. Etter at *Herulerne* var drevet ut av Jylland år 200 e.Kr. overtok *Skjolds* etterkommere Jylland. *Danekongene* var av *Skjold's* ætt og kaltes *Skjoldunger*.

Da *Æser* og *Vaner* ankom Roxolanenes land år 118 ble *Odin's* oppdrag fra keiseren å sørge for at de fikk land i Sverige, samt å føre dem til Skandinavia. Kong *Gylve* ga *Odin* det land han ønsket. Sverige fikk et økonomisk oppsving. Snorre poengterer at innvandrerne hadde et annet utseende og større (tekniske) kunnskaper enn datidens skandinaviske befolkning. Til sist dro *Odin* til Norge og satte sin sønn *Sæming* til å styre der. Han kan ha styrt *Hålogaland*, men neppe Østlandet som var Romersk provins styrt av en romersk *Procurator*. I Norge produserte romerne fra nå av stål med *Æsenes* hjelp.

Snorre gir en grei oversikt over innvandrerne og hvor romerne under Odins ledelse lokalt bosatte dem. Det skjedde på en slik måte at romerne fikk styrket sitt førsteforsvar mot vandringer fra øst, samt at de fikk i gang stålproduksjon med kinesernes prosesser i Norge. Odin synes å ha ordnet dette på en smidig måte slik at de det berørte godtok det.

Innledningen hos Snorre og Edda-kvadene er tolket av våre historikere. De landet på at æser og vaner var guder, og at Odin var øverste gud. Elementene fra den asiatiske historie som er overlevert plasserte man i mytenes verden. Norge har i tiden etter 1850 antagelig brukt noen hundre millioner kroner på å innarbeide denne oppfatningen hos oss. Andre land har og tilpasset sin historie. I Sovjet brukte staten milliarder av rubler på en omskriving av historien for å innprente i folk at den første russiske stat ble grunnlagt av slaver. Men kildene tyder på at det var skandinaviske vikinger ledet av Ru-rik, av Rus < Rox, som sto bak. Hevdet man det i Stalintiden underskrev man antagelig sin dødsdom.

I Norge vokter historikerne sitt revir og glefser etter alle som nærmer seg grensene. Det var dette Tor Heyerdahl uforberedt opplevde da han ga ut boken *Jakten på Odin*. En anmeldelse av den sto å lese i *Maal og Minne I, år 2002 side 98-109*. Den gir ett innblikk i toneangivende historikers debatteknikk og vitner om frustrasjonen som synes å råde bak de akademiske kulisser av fair play og objektivitet. Artikkelen bar preg av latterliggjøring der målet syntes å være et ønske om å vise at Heyerdahl ikke var vitenskapsmann. Debatten minnet om et usivilisert bikjeslagsmål. Heyerdahl dro i riktig retning, men visste lite om Odin's bakgrunn og bakgrunnen for innvandringen.

Ifølge Snorre hadde kongeslekten som styrte Norge i gammel tid sin legitimitet til å herske fra Odin og Njord. Enkelte historikere hevder Snorre skrev om innvandringen for å narre oss. Hvorfor Snorre ville narre oss er vanskelig å forstå. Det som er lettere å forstå er at Snorres fortelling torpederer ideen om den norrøne stamme og de norrøne guder som de tror hadde sin opprinnelse i Skandinavia. Aksepteres Snorres fortelling raser vår nasjonale historieforståelse sammen. Vi må begynne på nytt og ta hensyn til den europeiske og asiatiske historie og folk fra øst som kom til Europa, og fra sør og øst til Norge.

Snorres fortelling skal tas bokstavelig og er et grunnlag og bygge på. Han skrev ikke innvandringshistorien for å narre oss. Innvandringen oppfylte avtalen æser og vaner hadde med keiser *Trajan*. De skulle hjelpe romerne med produksjon av serisk stål i Norge. Som motytelse fikk de et nytt rike å styre i Sverige og stor innflytelse i Norge. Vandrerne overførte tekniske kunnskaper fra Kina via Sentralasia til Skandinavia. Æser og vaner kom den lange veien. *Asatru/Åsator* og den gamle *Udayin/Odin* hadde vært konger i *Madhyadeza* fra ca. 510 - 435 f.Kr.. Vandringer til Skandinavia ble ledet av en yngre *Odin*. Han var en etterkommer etter *Tor/Heraes* som var sønn av vanekongen *Mennon* og gift med *Siv* som nedstammet fra *Asatru* og *Udayin* i *Midgard/Madhyadeza*.

Om vandringen sier Snorre at toget bestod av mye folk som hadde mange dyrebare gjenstander med seg. Vanligvis var vandrende mennesker fattige folk som hadde med det nødvendige. Her var det folk med rikdom som nærmet seg. De kom fra et samfunn med et pengesystem og et næringsliv der vareflyt og handel var høyt utviklet. Gode tider fulgte i Skandinavia da disse fikk i gang jern- og stål-produksjon som ga inntekter så lenge romerriket besto. Foruten tekniske kunnskaper hadde innvandrerne sin religiøse tro med budhistiske innslag og vedisk filosofi representert bl.a. ved *Mimamsa*. Odin hentet selv kunnskap i denne boken av lær som han smurte. Slik ble beslutninger og ritualer utført korrekt. Jeg har boken. Studeres den får en innsyn i Odins tenke-, handle- og være-måte.

På Budhistienes helligsteder i Bactria og India fantes hus for forskjellige formål. *Sala* var en åpen paviljong bygget på stolper med flere tak over hverandre uten vegger. Der fant religiøse seremonier og møter sted. Ordet er brukt i betydningen stort hus. I Sverige ligger *Odensala*, Odins hus. I Uppsala lå et stort sentralt helligsted for Åsatroen.

Ho var gudekongenes haller. *Ho-vene* var bygget på stolper og hadde flere tak over hverandre der hvert tak symboliserte et religiøst nivå man kunne nå til. De var bygget med eller uten vegger. Stavkirkene er bygget som Åsatroens Hov. Hovet var Åsatroens seremonihaller og gudekongenes bolig. *Vi* eller *Vi-har* var seremonisteder der alle kom inn. Ordet *Vihar* ble og brukt i betydningen kloster.

Odins ord på dødsleiet viser at han lengtet tilbake til Åsgard, Ascardum. Før han lot seg risse med spydet sa han at han ville reise tilbake dit. I tiden etter hans død fantes kunnskap i Sverige om Vanaland og Åsaland og steder innvandrerne kom fra der. Det førte til at ekspedisjoner dro av sted for å finne Odin der. Ved å se hvor de reiste får vi en indikasjon på hvor Æsene og Odin kom fra. Reisene gikk østover gjennom Russland til Bactria.

En av dem som lette etter Odin var slektningen *Sveigde* som gjorde to turer. Han kom til *Vanaland* der han giftet seg med en kvinne som ble kalt *Vana*, som følgelig var av gresk slekt. *Vanaland* var på denne tiden det gamle *Gresk-Bactriske* riket der *Balke* lå.

Senere gjorde *Sveigde* en ny reise og nå dro han lenger. Han kom til en gard som het *Stein* og der gikk han inn for å se etter Odin. Han kom ikke ut igjen fra Stein og døde vel der. Hvor dette kan ha vært kan vi gjette på. Reiste han østover fra *Balke* langs *Silkeveien* til grensen mellom det gamle *Trakia* og *Kina*, lå det på en slette 3600 m. over havet mellom de høye fjellene i Pamir, en enorm steinfestning. Stedet heter *Tash-kurgan* som betyr *Steinhuset*. Kanskje var det her *Sveigde* døde. Navnet kan stemme, men visshet om at det var hit han kom får vi aldri. På Ringerike ligger garden Stein uten sammenligning forøvrig

På neste side øverst er et bilde av Stein fra ca. år 1900. På den tiden var en stor del av murene ramlet ned. I våre dager har man restaurert festningsverket.

Under Stein ser dere bilder fra området og den eldgamle byen *Balkh, Balke*. Byen har lenge ligget i ruiner og har ikke vært utgravd av arkeologer. Området har i lengre tid vært hjem søkt av krig og uro.

Tash-kurgan. Stein, på grensen til Serkland, Kina. Kanskje var det her Sveigde døde

Balkh. Kjernen i den gamle byen lå innenfor Ringmuren øverst som har en omkrets på ca. 4,5 km.. Byen går tilbake til ca. 2500 f.Kr.. Den ble ødelagt mellom år 1200 -1400. **Foto; Fra Google.**

Balkh. Del av den ytre bymuren fra utsiden. Det var dette området Odin og noen av de han ledet til Skandinavia kom fra. Balke var knutepunkt for karavaneveier mellom Kina, India, Iran, Middelhavsområdet og nordsiden av Svartehavet. Stål til Rom fra Serisk område i øst passerte gjennom Balke enten det skulle fraktes gjennom Parthia over land til Middelhavet, eller over Hindu Kush fjellene til havnen Barbaricon i India.

På neste side ser dere *stavkirken i Borgund* i Sogn og et Budhistisk *Ho fra Asia*. Begge er utstyrt med dragehoder på mønene. Byggemåte og utseende vitner om slektskapet. Stavkirkene er bygget slik *Ho-vene* ble bygget på Odins tid i områder der *Æsene* slo seg ned. Hvert tak symboliserte et nivå en kunne strebe etter å nå i denne troen. Det var flere nivå, som i den katolske kirke med prester i bunnen og paven på toppen.

Hvor innvandrerne ble plassert får en et inntrykk av når en plotter *Hov-navnene* inn i kartet. Hovet var huset der høvdingen bodde og huset der religiøse seremonier som *Hesteblotet* fant sted. Der innvandrerne bodde i større antall ble det bygget Hov.

Borgund

Buddhistisk Ho

- Literatur:
- Jordanes Getica. Atlantis Forlag, Stockholm.
  - Snorres Kongesagaer.
  - Den eldre Edda og den Yngre Edda.
  - Avesta. Die heiligen Bücher der Parsen. Fritz Wolff, Strassbourg.
  - Rig-veda. Detsche Überstzung H. Grassmann. Frankfurt a. Main 1990.
  - J. Derakhshani. Die Arier in den nahostlichen Quellen... Teheran 1998.
  - Mimamsa.

6.7. Østlige religiøse symboler i Skandinavia.

Buddha, svastikakorset og dragen var symboler i den religiøse tro i Bactria og Nordindia på kong Mennon's tid da Æsene kom tilbake fra Kina. Da Æser og Vaner kom til Skandinavia 250 år senere fulgte troen og dens symboler og helligsteder med.

Dragekjeftene hveser mot oss fra takrytterne på våre eldste stavkirker. Hvordan har dette fremmede fabeldyr fått en slik vokterrolle på våre eldste gudshus.

I den verden Odin og Æsene kom fra var dragen helligstedenes beskytter. Dragehodene på stavkirkenes møner er en levning fra den religiøse tro som kom til Skandinavia med dem. Etter kristningen av Norge vokter dragen til å begynne med også de kristnes gud. Det var mulig fordi troen fra Asia ikke var en religion med en sjalu gud på toppen som så konkurrenter i andre guder. Åsatroen var vennligsinnet og tolerant overfor andre.

Budha's slekt var en gren av *soldynastiet*. Dynastiets symbol solhjulet var både et verdslig og et religiøst merke. Over tid ble hjulet forenklet ved at man tegnet eikene og antydet hjulsirkelen med korte streker ved enden av hver eike. Slik oppstod Svastikakorset.

Noe som er lite kjent er at det er funnet Budhafigurer i graver i Skandinavia. I Osebergskipet i Vestfold fantes to Budhafigurer der Svastikakorset pryder figurenes bryst, Fig. 48.. Tekstiler fra graven har andre asiatiske motiver. Oseberggraven tilhørte en kvinne fra samfunnets øvre sosiale og religiøse sjikt. I graven fantes dragehoder på stolper Fig. 46.. De vokter de budhistiske helligsteder. Disse gjenstandene knytter kvinnen i Oseberggraven til kulturen i Sentralasia. I området rundt Larvik der hun ble gravlagt hersket *Skirer* og det er tenkelig at hun var av skirisk ætt. Hennes slekt kom til Norge i vandringen under Odin. Skirer er avledet av *Yueh Zhi* -> *Zhi-rer* -> *Skirer*.

Da kristendommen ble innført overtok Dragen vaktholdet av stavkirkene. På de eldste kirker er den plassert på de øverste møner, over korsene som står lavere. I den eldste kristne tid lånte hedendommen hus til Vårherre. Dragehodet Fig. 47. er av bronse og viser hvordan dragen så ut i Kina på Han-dynastiets tid da Æsene var der. Dragestolpen fra Oseberg, Fig. 46., viser dragehodet. Sammenligner vi dragehodene fra Hedebyhavnen Fig. 49 og Oseberggraven Fig. 46 med dragen fra Kina Fig. 47 er det vanskelig å tenke seg at likhetene i detaljer er tilfeldig. Vanenes og Æsenes vandring fra Sentralasia til Nordeuropa forklarer hvordan Dragen og den tro og forestillingsverden den representerte kom til Skandinavia. Odin, Dragen, Hesteblotet og andre religiøse fester, Bautasteiner, stupaer og Svastikakorset kom til Nordeuropa med Odin.

Noen av de eldste sagn forteller om hellige riddere som slåss med Drager. Dette er vage minner om kampen mellom kristendom og Budhisme/Åsatro i kristendommens første tid i Europa. St. Georg og Sigurd Fåvnesbane var begge slike riddere.

En som ledsaget Budha kaltes *Bikju*. Ordet finnes igjen i noen dialekter der *bikkje* = *hund*, betyr ledsager. Jesu ledsagere kaltes disipler. *Cjarn* = *Tjern* er et annet ord fra Nordindia.

Fig. 46. Drage, Oseberg.

Fig. 47. Drage, Kina. Handynastiet

Fig. 48. Budha, Oseberg

Fig. 49. Drage. Hedeby havn

- Soldynastiet: Surya Vamsha. Dette var det eldste og mest statusbehengte herskerdynasti i det gamle India. Dynastiet nedstammet fra solguden og hersket bl.a. fra byen Ayodhya som ligger 55 mil øst for New Dehli og nordvest for Maghada. Dynastiets grunnlegger Manu bestemte at tronen skulle gå videre til kongens eldste sønn hvis han ikke var fysisk uskikket. Hermionene -> Germanerne nedstammet fra guden Manu ifølge Tacitus.
- Skirer: Var et folk som vi første gang hører om 130 f.Kr. da de bodde ved Svartehavet. De forsvinner etter noen hundre år men spor etter dem finnes i Tyskland og Norge som ved Larvik der Skirings-sal lå. De kom hit i vandringer under Odin, og kan ha hatt navnet sitt etter andre ledd i Yueh Zhi. *Zhi-rer* → *Skirer*. I så fall kan de ha kommet fra Vest-Kina,

6.8. Verdens sentrum ved Kristi fødsel.

Norge og Skandinavia er den nordvestlige utkant av det Eurasiske kontinent. Sentrale områder av Eurasia hadde utviklet former for jordbruk og høyere kulturer mens vårt land fortsatt var dekket av is. Jernalderen på Østlandet begynte så tidlig som 1500 år f.Kr.. Jernbarrer ble da produsert fra rensert myrmalm, i digler, på vestsiden av Mjøsa. Samtidig ble tinn og kobber utvunnet på Sør- og Sørvest-landet. Jernalderen kan overlappes mye av bronsealderen.

Fra 300 f. Kr. skjer endringer og 300 år etter Kristus var Øst-Norge forvandlet til vest-Europas ledende jern- og stål-produsent. Jern- og Stål-produksjonen i Norge var et romersk statlig anliggende direkte kontrollert av keiseren og det Palatinske kontor. Det var en strategisk investering for å sikre langsiktige forsyninger av det beste stål til de romerske statlige våpensmier for at den romerske hær og marine skulle ha de beste våpen. I Norge hadde Classis Britannica, romerske soldater og frigitte slaver i organisasjonen Familia Caesaris viktige roller. Men verdens sentrum var et annet sted.

Ser vi på datidens verden hadde Ptolemaios og andre før ham vist at jorden var en kule der Afrika og Eurasia var kjent på Ptolemaios tid. Store områder var kontrollert av *Kushanene* som hersket i dagens India, Pakistan, Afghanistan og Sentralasia. Øst for dem lå *Kina*. Vest for dem lå *Romerriket* som Norge var en del av. Disse riker dannet økonomiske soner der makten var konsentrert hos eneveldige keisere med store hærer og våpen av stål. Maktkonsentrasjonen oppsto av forskjellige årsaker først i Kina og India.

Da Jotnene drev Æsene ut av India 435 år f.Kr. dro Æsene til Kina. Dermed fikk kinesere som laget råjern selskap av Æser som smidde våpen og verktøy av stål. Sammen utviklet de en prosess for å omforme råjern til smibart stål. Slik fikk *Qin-herskerne* overlegne sverd og kunne legge mye av Kina under seg. Qin-keiseren var en sterk hersker men en brutal type. Etter hans død brakte opprør *Han-dynastiet* til makten år 206 f.Kr..

Æsene behersket stålprosessene da de forlot Kina år 162 f.Kr. sammen med resten av stammeforbundet *Yueh-Chi*. Dette var starten på stålprosessenes vandring vestover. Æsene ble bosatt i Bactria og hos Indo-grekerne sør for Hindu-Kush-fjellene. I Bactria hersket fra da av deres konge *Heraes/Tor*, som hadde giftet seg inn Æsenes gamle kongeslekt. Hovedstaden i det gresk-bactriske riket var byen *Balke*. Den fortsatte som hovedstad under *Tor*. Balke var den største og viktigste by i Sentralasia i mange århundreder. I arabiske skrifter kalles den «Alle byers mor», og var *sentrum i datidens verden*. Den beholdt denne statusen til Mongolene under *Djengis Khan* la byen i ruiner år 1222 e.Kr.. Dette ble gjort så grundig at byen aldri ble gjenoppbygget til gammel storhet.

I det Indo-greske riket sør for Hindu-Kush-fjellene hersket *Tor's* far kong *Mennon*. Etter hans død ca. år 128 f.Kr. gled makten der gradvis over til Æsene og fra ca. år 70 f.Kr. til ca. år 25 e.Kr. styrte Æserkonger store deler av det Indo-greske riket.

Kushanene, som var en av Yueh-Zhi's fem understammer, startet i denne perioden en erobringsskrig som varte i bortimot 100 år. De erobret mye av Sentralasia og det meste av India samt landene i mellom. Kushanene's konger disponerte en stor hær med våpen de selv produserte med de kinesiske prosesser. Kushanherskerne styrte et enormt rike. Under dem ble Budhismen den dominerende religion, men de anerkjente alle religioner, tolererte dem og oppmuntret og absorberte dem inn i et religiøst universelt mangfold. Religioner er ellers karakterisert av intoleranse og eksklusivitet. Slik var Kushanherskerne revolusjonære på en positiv måte. Deres tolerante styre skapte fred, *Pax Kushanica*. Næringsliv og handel i deres områder blomstret. Budhistenes eldste religiøse symboler var *Dragen*, og *stupaer* bygd som store jordhauger. De siste er våre store gravhauger

I *Romerriket* finner vi år 100 e.Kr. en eneveldig keiser med en hær på ca. 300'000 betalte legionssoldater og et nesten like stort antall soldater i hjelpetroppene. Keiseren disponerte alt bortsett fra prosessekspertise som kunne fremstille serisk stål. Det ble kjøpt og transportert inn fra Kushanriket. Statskassens sølv rant ut i bytte mot stål. Kina spesielt, men og Kushanriket, lå langt foran Rom når det gjaldt teknologi.

På slutten av det siste århundre f.Kr. og gjennom hele det 1.ste århundre e.Kr. var det betydelig reisevirksomhet mellom Kushanenes og Romernes riker. Kildene forteller om kushanske, bactriske og indiske besøk i Middelhavslandene. Samtidig vitner den store påvirkning romersk og gresk kunst og arkitektur hadde på tilsvarende områder i Gandara om stor utveksling av ideer og kunst med landene i vest.

Romerne innså at rikene i øst ledet an i den teknologiske utvikling. Keiser Trajan løste derfor problemet med å skaffe serisk stål til sitt rike ved import av teknologi. Han tilbød Æser og Vaner, som behersket ståpprosessene, nytt land i Skandinavia der malmen lå ferdig i myrene. Kunnskapsoverføringen ble betalt med land. En del Æser og Vaner forlot Kushanriket. Etter deres ankomst til Skandinavia var den kunnskap romerne manglet for å fremstille serisk stål på plass i deres norske provinser. Det fikk store konsekvenser for Norge som ble tett knyttet til den Romerske økonomiske sone. Utviklingen i Norge ble styrt av Romerrikets behov for jern og stål. Sørnorge og Trøndelag ble stålleverandør til Europas ledende stormakt. *Ferrum Noricum* som tidligere var produsert i luppeovner i Alpeområdet i Østerrike ble erstattet av et nytt og bedre *Ferrum Noricum* som fra år 120 ble produsert i en indirekte prosess i det nye *Noricum*, Norge. Dette *Ferrum Noricum* var identisk med det *seriske stål* som frem til år 180 ble importert fra Kushanriket til Rom.

Norge var på denne tiden ingen stat med en felles konge. Geografisk var området så langstrakt at alle neppe visste om hverandre. Befolkningen følte seg heller ikke som en Nasjon og her ble talt flere språk. Området var tynt befolket av jegere, fiskere og noen bønder. Da Romerne gikk i land kom et innrykk av helt andre dimensjoner. Soldater, håndverkere og fagfolk av forskjellige slag la grunnlaget for en utvikling som i løpet av 200 år gjorde Norge til datidens ledende jern- og stål-produsent i vest-Europa.

BOK 7.
DNA-ANALYSE OG
INNVANDRINGER
TIL NORGE.

7.1. En ny videnskap for å påvise slektskap og vandringer.

Dna-analyse er en relativt ny videnskap som kan brukes til å spore slektskap og opprinnelse. For godt over 15 år siden leste jeg for første gang *Cavalli-Sforza's The History and Geography of Human Genes* som gir informasjon om et pålitelig verktøy til å fastlegge folkenes slektskap, og vandringer i gammel tid. I årene som har gått siden boken kom ut har en rekke forskergrupper kartlagt dna over hele verden. Det er og utført analyse på knokler av mumier som arkeologene har gravd frem. I dag finnes en dna-basert videnskapelig dokumentert oppfatning av hvor innvandringer til Norge har kommet fra og hvilke folk nordmenn nedstammer fra.

Forskerne mener at det moderne menneske oppsto i Afrika, og alle som bor andre steder i verden idag er etterkommere etter mennesker som levde i Østafrika for noe sånt som 60-tusen år siden. Vandringsruten fra Afrika for hver manns forfedre kan utledes av informasjon som ligger lagret i hans *y-kromosom* som overføres uforandret fra far til sønn. Men av og til skjer små endringer, mutasjoner. Ved å følge mutasjoner på *y-kromosomer* har forskere som studerer det amerikanerne kaller *deep ancestry* grovt fastlagt vandringsruten våre fedre fulgte fra Afrika til der vi bor i dag.

Videnskapen som arbeider med dette deler oss i etterslekter som de kaller *haplogrupper*. En haplogruppe er en gruppe mennesker som nedstammer fra en person som fikk en mutasjon på *y-kromosomet* langt tilbake i tiden. Alle hans mannlige etterkommere arvet det nye *y-kromosomet*, og alle med dette *y-kromosomet* stammer fra ham og tilhører hans etterslekt, haplogruppe. Hvis han levde for 10000 år siden kan etterslekten være stor. Vandringsruten fastlegger denne videnskapen grovt men sikkert. Vanskeligere er det å avgjøre når vandringene skjedde. For å si noe om det trekker man om mulig inn andre forhold som istider, historiske hendelser, og for Nordmenns vedkommende antikke skrevne kilder. Innvandringer til Norge må ha funnet sted etter siste istid og antagelig lenge etter fordi Europa først skulle fylles opp med mennesker og et næringsgrunnlag måtte utvikles. Arkeologisk synes det som de eldste jorbrukskulturlag i Østlandsområdet er ca. 3000 år gamle, men det fantes nok mennesker her før den tid.

De fleste Nordmenn tilhører 1 av 3 store etterslekter av menn, her nevnt i den rekkefølge jeg mener de innvandret til Norge og med de betegnelser forskerne har brukt.

R1b-slekten	kom til Norge fra Frankrike/Belgia/Mösdalen.	Fra 1200 f.Kr
I1a-slekten	kom hit fra Norditalia, Alpelandene Østerrike/Sveits.	År 50 e.Kr.
R1a-slekten	kom til Norge fra Bactria.	År 120 e.Kr..

7.2. R1b-slekten.

Deres vandringsrute gikk fra Østafrika til Arabia, gjennom Irak og fjellene i Iran til de russiske stepper, på nordøstsiden av Svartehavet, og østover mot Sørøst Ural. Dette var haplogruppe R. Den delte seg i 2 underslekter R1a og R1b. Når delingen skjedde kan vi bare gjette. R1a gruppen vandret videre østover. R1b kom til vesteuropa, kanskje i forbindelse med at verdenshavet steg ca. 130 meter fordi demningen av innlandsis i Nordamerika, som stengte enorme vannmasser inne, brast for noe over 7000 år siden. Svartehavet steg og store områder nord for havet ble oversvømmet og førte til at mennesker flyktet unna til Vesteuropa. R1b-menneskene tok Vesteuropa i besittelse.

Det var mennesker fra denne slekten som først slo seg ned langs strendene i Norge. Innvandring til Norge fra Nordøstgallia, Belgia og Mösdalen fra ca. år 1200 - 1000 f.Kr. besto av R1b-mennesker. De snakket et språk som var beslektet med det gamle flamske språk. I dag tilhører ca. 28 % av norske menn denne etterslekten. De kjennetegnes av mutasjonene M173, M343 og P25.

7.3. I1a-slekten.

I1-slekten oppstod ved en mutasjon på y-kromosomet hos en mann i Midtøsten hvis forfedre var kommet dit fra Østafrika, kanskje for ca. 50000 år siden. Hans etterkommere vandret nordover inn på Balkan og nærområdene lenger øst. Slekten delte seg ved en ny mutasjon i underslektene I1 og I2. Under istiden mener man I1-slekten oppholdt seg i Norditalia, og i Alpedalene fra Slovenia i øst til Frankrike i vest. I2 overlevde siste istid på østsiden av Adriaterhavet og på øyene i Kroatia. Da isen trakk seg tilbake vandret I1-slekten inn i Alpedalene i det som Romerne kalte Rætia og Noric. For 5000 år siden bodde mennesker fra denne slekten i fjelldalene i dagens Østerrike, Sveits og i Norditalia.

I1 er den største slekt i Norge med en andel på ca. 40 % av den mannlige befolkning. Den finnes også i England, Nordtyskland, Danmark, Sverige og Normandie i Frankrike. I resten av Europa er andelen lavere. Jeg har sitert romerske kilder som forteller at keiser Claudius deporterte deler av befolkningen i kongeriket Noric i Østerrike og befolkningen i de rætiske alpedaler. Mange av disse endte i Norge. De yngre ble tvunget til et liv som soldater i Britannia. Etter endt tjeneste fikk de tildelt den jord de hadde krav på som pensjon langs Nordsjøkysten fra Rhinmunningen til Jylland, på Jylland, i Vestsverige og i Norge. Deportasjonene i Rætia hadde et slikt omfang at

.....store områder sank ned i betydningsløshet.....

skriver *Dio Cassius*. I dag er andelen I1 i Sveits og Østerrike ca. 6 - 7 %, mens den i Norditalia er ca. 4 % av befolkningen. Unge menn på de mest avsidesliggende steder ungikk deportasjonene og førte I1-slekten videre i Alpedalene. Dens andel der sank mens den ble den største i det den gang tynt befolkede Norge. De snakket forskjellige *rætiske* dialekter. Slekten andel i Normandiet kan forklares av utvandringen fra Norge og Danmark under Gangerolv.

Jeg tilhører selv I1-slekten, og hvis vi forutsetter at en generasjon er 33 år, som gjelder for min slekt så langt bakover som jeg kjenner den, var det min 57-ende tippoldefar og hans sønn som fikk sine liv kastet om av den romerske keiser. Mitt etternavn kommer av *Ræthum* som via *Ræddom* er blitt *Raddum*. Navnet betyr *hos Ræterne*. Verre er det antagelig ikke selv om O. Rygh har en ganske annen forklaring.

De som har undersøkt Samenes y-kromosomer finner også I1-slekten hos dem, med en andel på ca. 25 %. Det kan skyldes at romerne sendte slaver og soldater av rætisk opphav til Troms og Finnmark for å overvåke reinslaktingen og forsendelse av bl.a. reinskinn som ble brukt til liggeunderlag i legionene i Britannia. De fikk barn med samiske kvinner. I1-slekten kjennetegnes av mutasjonene M170 og M253.

I1a-etterslekten er og sterkt representert øst i Finland, i Karelen. Det kan skyldes at mange i østalpene rømte unna nordover for romerne. De vandret nordover, og langs den sørlige kyst av Østersjøen til landet mellom Ladoga og Kvitsjøen, øst for Änisjervi. Området heter Karelen. I1a-etterslekten kaltes Karer. Deres eldste land var Caria som lå vest i dagens Tyrkia. Etter at de vandret inn på Balkan og i Østalpene hadde var området Kärnten, fra Carinthia, i dagens Østerrike oppkalt etter dem. Karelen i grenseområdet mellom Finland og Russland har og antagelig navn etter dem.

Kartet Fig. 24., viser hvor Y-haplogruppe I1 kom fra til Skandinavia.

7.4. R1a-slekten.

R1a-slekten ble værende øst og nord i Asia da deres *søskenbarn* R1b vandret vestover til Europa. Etterslekten spredte seg over store områder som omfatter Nordindia, Sentralasia og Kazakstan. En gren vandret til Gansu vest i Kina. Det var representanter fra denne grenen som senere kom til Østlandet. I India tilhører noe sånt som 400 millioner mennesker i dag R1a slekten. Den finnes i Polen og østover gjennom Ukraina. I Norge tilhører ca. 28 % av alle menn R1a-slekten. Den kjennetegnes av mutasjonen SRY1532. De fleste menn som kom til Skandinavia i vandringen under Odin tilhørte R1a-slekten.

I tillegg finner vi små andeler av andre etterslekter i Norge, som N, K, og Q-slekten. N-slekten har størst konsentrasjon i Gansu. Q finnes stort sett bare i Altai-området og Sørsibir, Mongolia og Vestkina. Videnskapsmenn som har forsket på dette mener ut fra det de har avdekket at det relativt sent har vært en betydelig innvandring fra disse områder til Skandinavia der hovedtyngden av emigrantene var R1a-mennesker med et lite innslag av Q-N- og K-mennesker. Disse mennesker snakket et språk som lignet gammel sanskrit og Tocharisk B.

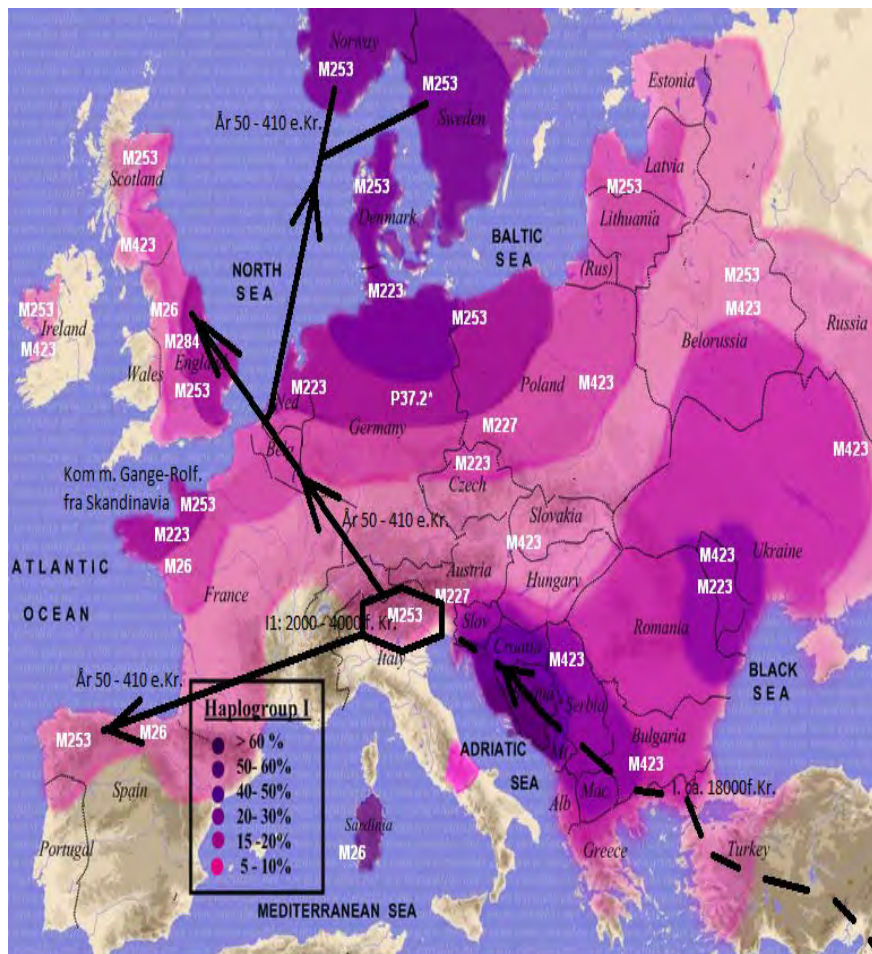
Jeg har fortalt om innvandringen til Skandinavia fra Asia ledet av Odin. Dette toget kom til Skandinavia og Norge ca. år 120. Funnene av R1a i Norge støtter den fremstillingen jeg har gitt. I en slik sammenheng ville det vært nyttig å fastslå hvilke etterslekt, haplogruppe, *Gilekrigeren* og *Gilekvinnen* tilhørte. Det er mulig å gjøre det ved å ta prøver av knokler eller

tenner som ble lagt tilbake i gravene. Det er også mulig å se om Totninger og andre stammer fra dem.

På samme måte kan en følge kvinnesiden ved å analysere det forskerne kaller *mitochondrial DNA*. Foreløpig er det få data for Norge men de som finnes viser en overvekt av Haplogruppe H som kom i den første vandring sammen med R1b. Her finnes også haplogruppe J1 som nedstammer fra rætske kvinner som fulgte sine II- menn. Vi ser at vitenskapelig dna-analyse som brukes til å kartlegge folkenes vandring i gammel tid indikerer de samme innvandringene til Norge som jeg har beskrevet. Den norske historiske vitenskap antar at nordmenn tilhører en egen Norrøn stamme som utviklet seg i Norden. Forskningen på haplogrupper støtter ikke denne oppfatningen. Den viser at vi har røtter i Alpeområdet, Nordøstfrankrike, Holland og Belgia, og i Asia. Kartet viser Ræternes bevegelser nordover basert på dna-spor.

http://eupedia.com/europe/origins_haplogroups_europe.shtml

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Haplogroup_I.png

Fig. 24. Ræternes vandringsrute i Europa ut fra dna. M253 er etterslekt I1a. Ruten til Karelen gikk fra Østalpene til Østersjøen og Karelen

BOK 8.

NORGE I ROMERTIDEN.

8.1. Romerne inntar Britannia Caesariensis, Østlandet.

På det sentrale Østland er det funnet mange graver etter soldater med Romerske våpen. Kartene under, Fig. 50. gir et visuelt bilde av den Romerske innmarsj fra ca. år 45. Kartet til venstre viser gravfunn fra før Romertiden, det vil litt grovt si før år 50 e.Kr.. De fleste funn er gjort nær kysten, rundt Glomma-munningen og fra Lågen-munningen og over til innløpet i Norsjø. Våpengraver er ukjent på Hadeland og Toten. Kartet til høyre viser soldatgraver med Romerske våpensett, sverd, spyd og skjold fra ca. år 50 til 450 e.Kr.. Sverdene har tilhørt Romerske riddere/ryttere, spydene er av Rætisk og Etruskisk type og har tilhørt soldater fra hjelpetroppene. Foruten våpengravene er det funnet kvinnegraver med kostbare smykker. Gravene viser kjerneområdet i provinsen Britannia Caesariensis.

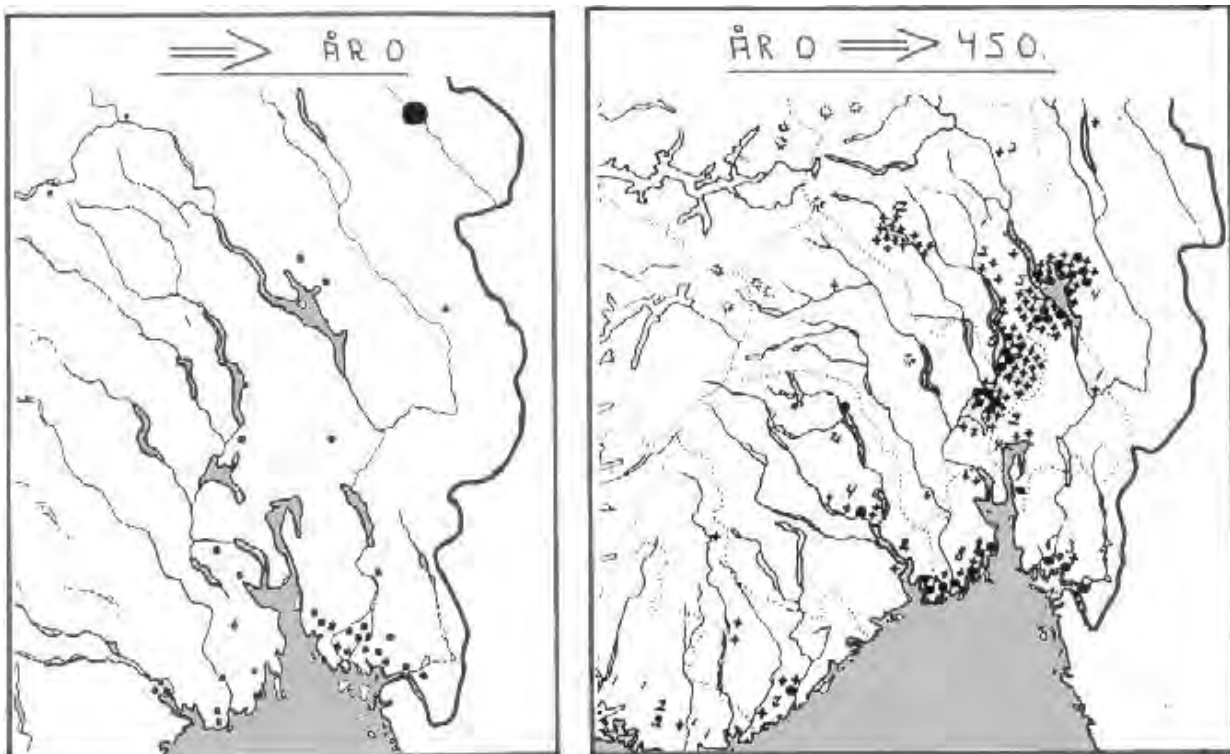

Fig. 50.

Etter P.O.Nybruget

Romerske soldatgraver.

Sammenligner vi begravelsesritualet som gjaldt for Romerske soldater som døde i fredstid med ritualet benyttet ved soldatbegravelsene finner vi stor likhet. Dette sammen med soldatgravenes våpen viser at det var Romerske soldater som her er stedt til hvile.

I de Romerske avdelinger ble det ved avlønning trukket et fast beløp pr.soldat som ble oppbevart i en begravelseskasse. En soldat som døde i fredstid ble lagt på bære og i prosesjon ført til et forutbestemt sted utenfor forlegningen der et likbål var klargjort. Båren ble plassert på toppen sammen med soldatens våpen og eiendeler med unntak av hans matspann. Etter at bålet var slukket samlet man asken og rester etter eiendelene i spannet. Beltet var en del av soldatuniformen og spennen og beslag på beltet ble og lagt i matspannet. Rytternes sverd

ble bøyd og sammen med spydspissene lagt i spannet eller ved siden av. Deretter bygget de sørgende en haug over bålrestene. Til sist ble alle beværtet. Kostnadene dekket begravelseskassen. Østlandets våpengraver er anlagt i henhold til dette Romerske begravelsesritual for soldater i romersk tjeneste.

Soldatgravene inneholder levningene etter soldater fra hjelpetroppene. De første i noe antall kom i forbindelse med keiser Claudius erobring av Britannia som Norge var en del av. Claudius erobret Britannia for å få kontroll med jernforekomstene i Norge, og for å sikre en transportvei for jern og stål til legionene i Gallia og Germania via England. Det var et alternativ til import av Serisk stål via India. Transportveien var utprøvd. Fra Cæsars tid var Tinn transportert over havet fra Ryfylke via England til Rhinmunningen.

Riddere og soldater gikk i land ved nordenden av Drammensfjorden. Veien de fulgte videre var et tråkk laget av Galliske jordbrukere og Hader fra Augustus tid. Etter at soldatene hadde gjort utbedringer fikk den navnet *Tram* som er Rætisk og betyr sporet eller inngangen til noe, slik som trammen vi trår på når vi går inn. Rester etter slike veier finnes i Alpene der spor for kjerrehjulene var hugget i fjellet for at last og trekkdyr ikke skulle styrte i avgrunnen. Drammenselva var elva langs sporet inn i landet. Fig. 51.

De Romerske avdelinger hadde fagfolk og håndverkere av alle slag. Ingeniørtroppen under Caracalla gravde over morenen ved Svelvik slik at skip kunne ro opp til Hokksund. Herfra gikk veien til jernutvinningsområdene og det indre av provinsen *Britannia Caesariensis*. For de deporterte og slavene var neste stopp *Bingen*, fangeleiren. Stedet hadde som ved Mainz navn etter sin funksjon. Hit ble slavene ført etter en lang og slitsom sjøreise for å komme seg, før de fortsatte til sine bestemmelsessteder.

Veien gikk til sørenden av Tyrifjorden og med båt til nordenden. Derfra til Randsfjorden, *Hadernes land* og *Raud-car-vicus*. Fra Brandbu kunne en ro til *Jærnbæra Land* ved nordenden av fjorden, eller følge tråkket bratt opp til *Lueg-na*, utsikten, og derfra like bratt ned til *Ein-aha*, vatnet. Derfra fortsatte veien forbi helligstedene til *Este* og *Gran* til *Valle* og forlegningen ved *Stabolum* i *Tha Ot Pagus*, Øvre-bygda. Videre gikk den i rett linje nordøstover til *Fauk-ala*, roerlaget ved *Mös*. Derfra ble gods og folk rodd til *Agger-vicus* på østsiden og *Biria* og *Vingaerum* ved nordenden av innsjøen. Fra *Biria* gikk et tråkk vestover inn til *Vis-Munda*, råjerns-området i *Jærnbæra Land*. En sidevei førte fra sørenden av Tyrifjorden nordvestover til *Lej Crö-ch*, Krokvatnet, Krøderen. En annen fulgte *Begna* til *Pagnus*, Bagn, og *Lej-ra*, sjø-enden i Valdres. Fra Holsfjorden laget *Sæmingene* senere et veifar gjennom Vestmarka via Gupu til Sem og havna *Lej-Angen*, Sjø-bukta, i Asker. Det var korteste rute mellom Tyrifjorden og havet. Kartet fig. 51 viser hvor veien til det indre av provinsen *Britannia Caesariensis* og utvinningsområdene for jern gikk. Langs den ble det i mange bygder laget enkle mottak for nyankomne slaver. Slike steder ble kalt *Asch* eller *Asch-um* etter det Rætisk-Noriske ordet *As-ch*. I Asker lå hovedmottaket for slavene. Navnet *Asch* finnes og i Båhuslen og viser at mennesker som ble deportert også ble satt i land der.

Britannia Caesariensis var et skoglandskap der lavereliggende strøk mange steder ga grunnlag for jordbruk. Den opprinnelige befolkning i området besto av enkelte fiskere og jegere samt et fåtall Galliske jordbrukere som kaltes *Bagaudae*. Vi kaller dem bygdefolk. Vårt ord *Bygd* er avledet av *Pagus* → *Bagaud* → *Bygaud* → *Bygd*.

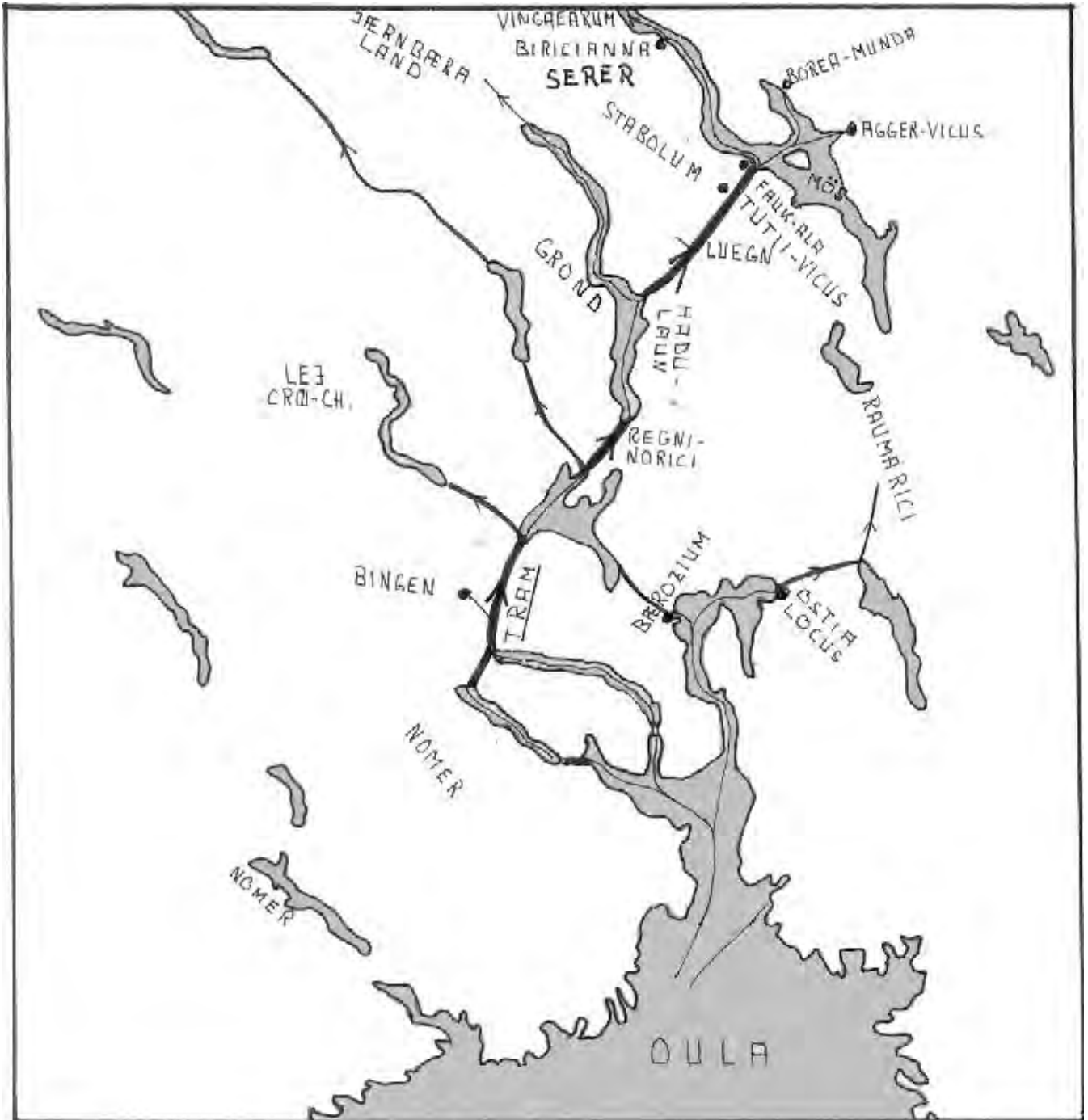

Fig. 51. TRAM. Veien inn i provinsen Britannia Caecariensis.

8.2. Den eldste maktstruktur.

Landområdet som i dag utgjør Norge var ingen politisk enhet ved vår tidsregnings begynnelse. Her fantes ingen sentral styrende makt da Romerne ankom. Innbyggerne bodde spredt, bygdene var tynt befolket. Da Romerne ankom var det ingen å nedkjempe. Ridderne tok styringen lokalt og ledet utviklingen. Romerne gjorde Østnorge til en enhet, provinsen *Britannia Caesariensis*, styrt og administrert lokalt av riddere og curatores plassert på sentrale og strategiske steder. I de Romerske avdelinger fantes forskjellige typer fagfolk, landmålere, medisinsk personell, gravere, hovslagere, arkitekter, loser, skipsbyggere, tømmermenn, vognmakere, takleggere, våpensmeder, vanningeniører, stenhuggere, smeder, tømmerhuggere og kullbrennere. I tillegg fantes slaktere, jegere og folk som oppdrettet offerdyr. Samfunnene som oppstod rundt forlegningene var med slike fagfolk selvhjulpent.

Soldatene sto i Norge overfor uvante oppgaver. De var plassert i områder der alt måtte bygges fra grunnen. Lite av det de trengte kunne hentes fra den lokale befolkning. Riddere og curatorer gled over i administrative funksjoner og utviklet seg over tid til lokale høvdinger, mens soldatene i praksis fikk sivile yrker. På denne måten forsvant Legio IX's hjelpetropper som i Norge utgjorde ca. 2500 mann. Legionshovedkvarteret lå i York til år 108, og forsyninger kom fra England. Ridderne rapporterte til det Palatinske kontor via legionskommandoen i York frem til da. Senere rapporterte de direkte til det *Palatinske kontor* og keiseren. Han kontrollerte jernutvinningen og sendte inn Noriker og Ræter fra Alpelandene etter at de første brohoder i Norge var klargjort.

Etter at Odin med Æser og Vaner kom år 120 ble landet delvis organisert etter modell fra landet han var født i, og delt i landsdeler med overkonger og småkonger. De viktigste var Østlandsområdet, Rogaland med Ryfylke og Trøndelag. Overkongene i landsdelene kunne være Romerske riddere eller komme fra Odindynastiet, men hadde da tjenestegjort i de Romerske legioner og hadde slik ett bein i hver leir. De var knyttet opp mot Romerne i England og Odin-dynastiet i Uppsala og samarbeidet lokalt tett med *Familia Caesaris*, keiserens og Imperiets frigitte slaver. De var plassert på flere nivåer og rapporterte til det *Palatinske kontor* og keiseren. Etter hvert gled Odindynastiet over i større grad av selvstyre, men på viktige og strategiske steder satt hele tiden Romerske riddere og frigitte slaver slik som på Værsen, Dvergsten, i Brandbu, Stabolum, Stabo, på Toten, i Lom i Gudbrandsdalen og Lomen i Valdres. Årlig kom pensjonerte soldater fra hjelpetroppene i Britannia, som hadde valgt land som pensjon, for å overta sin jord. Slik fikk man over tid en romervennlig befolkning. Pensjonistene var menn av Rætisk eller Gallisk ætt, og som tidligere soldater var de romerske borgere.

På Romerike ved Jessheim, senere sentrum i provinsen *Maxima Caesarienses*, satt en overkonge som bestyrte områdene øst for Mös fra Hedemark i nord til Båhuslæn i sør. Ringerike var Vanenes bygd der geistlige som forvaltet Åsatroen bodde. Områdene i nord Hadernes land med Jærnbæra Land ble administrert av romerske riddere, *equites*, og *Familia*

Caesaris. Transporten av varer gikk på primitive veier der det var anlagt skysstasjoner, garnisoner styrt av en curator, for hestebytte og overnatting, etter romersk tradisjon. Innerst i Oula lå havna *Ostia locus* som innbyggerne kalte *Os-lo*. Mer av jernet ble fra år 213 fraktet dit over land fra Tyrifjorden eller nordenden av Øyeren. Returlast var mat og andre nødvendige varer som kom med skipene fra romersk område.

På *Avallos neso* satt overkongen for Rogaland og Ryfylke. Han hadde oppsyn med tinnproduksjonen i Ryfylke men skulle først og fremst sørge for å trygge transporten langs kysten, og over sjøen til England. Han kontrollerte deler av seilingsrutene rundt kysten av Sørnorge og ruten nordover langs Vestlandet. Oppsynet ble utført i samarbeid med *Classis Britannica*, en gren av den romerske marine med havner i Gesoriacum på kysten av Nordgallia, og Dover i England. Langs norskekysten ble overvåkingen i tillegg utført av lokale småkonger som hver hadde ansvar for en strekning. Dette er opprinnelsen til *lejd'angs-flåten*, *sjø- og fjord-flåten*, langs kysten.

Trøndelag ble styrt av en overkonge som satt på *Geite* ved Low-anger, Jern-fjorden. Han var knyttet opp mot Odindynastiet i Uppsala og romerne i England men hadde lite kontakt til overkongene sør i landet. Trøndelag var et eget selvstendig administrativt område som etter keiser Diocletians reformer år 295 var egen provins, *Flavia Caesariensis*, i *dioecesen Britannia*. Det foregikk stor jernproduksjon øst for Levanger og andre steder fra år 300 e.Kr.. I tillegg ble noe av det jern og stål som ble produsert nord for Mælaren fraktet over land til Trøndelag og skipet til England, når forholdene i Østersjøen ble vurdert som usikre. Overkongen og *Familia Caesaris* på Geite hadde ansvar for at jernutvinning og transport i dette området gikk smertefritt. Foruten disse satt frigitte slaver og småkonger mange steder i Trøndelag.

Slik var maktstrukturen i Norge da Romerne driftet området. Overkonger, Romerske riddere og småkonger og *Æser* sammen med soldater og *Familia Caesaris* drev datidens industri med hjelp av et stort antall slaver.

8.3. AE-RIGNI-RIKI. > RINGERIKE.

Etter Asker og Bingen var Ringerike første stopp langs veien inn i Britannia Caesariensis. Her skjedde store endringer fra år 45 da keiser Claudius styrte i Rom. Etter at de sørøstlige områder i England var sikret sendte Claudius deler av befolkningen i Carinthia og Rætia til det nye Noricii i nord, Norge. Det gamle noriske herskersjikt, ættet fra galliske Hader, ble sammen med prosessekspertise og slaver sendt nordover. Noen ble bosatt på høydene ved dagens Hønefoss. Da Æser og Vaner kom fra Bactria ble Vaner Turingi bosatt i sørhellingene mot Tyrifjorden. Her fikk flere av deres guder sine helligsteder. Området ble kalt Turingiriki elle Ae-Rigni-Riki. Over tid er navnet endret til Ringe-rike. Her var Gudefolkets bygd, gudefolket, samfunnets religiøse elite.

De første som kom til Skandinavia fra Middelhavsområdet var Daner som var drevet ut av Egypt ved slutten av Hyksosperioden ca. 1550 f.Kr.. De kom og til Ringerike på leting etter metaller. Noen døde her og ble begravet i røyser med utsikt til Tyrifjorden.

Fra 1000 f.Kr. kom galliske kolonister fra Mösdalen. Stedsnavn med gallisk opprinnelse kan gå tilbake til denne tiden.

I århundrene f.Kr. rodde Faulkene Tyrifjorden. I berget i Hole har de etterlatt en ristning der den største båten er av en type Faulkene brukte. Den har rambukk foran på kjølen og forstavn og akterstavn svinger opp og innover i båten.

De første Noriker med kongen i spissen ble av Romerne sendt fra Magdalensberg, *Regin Collina*, rundt år 45. De fulgte den *noriske hovedvei* gjennom Alpene til Donau, som de fulgte mot kildene. Derfra over til Rhinen der de gikk om bord i skip fra den romerske Rhinflåte som førte dem til munningen. Der gikk de om bord i havgående skip fra *Classis Britannica* som brakte dem til Drammenselvas munning der de steg i land.

Ved Tyrifjordens nordvestre ende ligger Ask. Skriver vi *As-ch* beskriver navnet på Rætisk et første brohode der dyr og mennesker bodde sammen for å overleve. Galliske folk likte å bo på høyder med utsyn. Derfor flyttet de nyankomne videre til høydene ved dagens Hønefoss mens *As-ch* ble ledig for nye deporterte. Den Noriske konge kan ha slått seg ned der det i dag heter Sætrang. Øst for Sætrang lå hans nye *Regin Collina*, *Ringkollen*. Vest for Sætrang på andre siden av elven ble Norikernes helligsted *Ve* anlagt med en helligdom for gudinnen Noreia. Like ved lå *Veih* eller *Vih* som i det Noriske språk var en markeds plass. I dette landskapet sådde Romerne frøet som over tid er blitt kongeriket Norge. En del av det Hadiske herskersjikt fra det gamle Noric ble bosatt her, mens Hader deportert fra områdene ved Bibracte under keiser Augustus ble bosatt på Gran litt lenger nord. I Brandbu vitner gardsnavnet *Kjos* om at Etrusker fra *Ciusum* også kom hit.

Romernes intensjon var at jernutvinningen i Østlandsområdet skulle driftes av Norikerne. Man ville bygge opp jernproduksjon med Norisk prosessekspertise. Deres prosess var basert på malm fra fjell. I Norge fant de ikke samme type malm og fikk tekniske problemer. Vi vet

ikke hvor mye datidens jernutvinnere forsto av kjemien og elementenes måter å reagere på. All utvikling var basert på prøving og feiling. Det kan ta lang tid og den romerske kunde var utålmodig. Romerne så i Norge enorme fjellområder som de visste inneholdt malmer. Når norikerne ikke klarte å levere så de seg om etter annen ekspertise og fant det de søkte hos Vaner og Æser som behersket prosesser for fremstilling av stål fra myrmalm.

Rundt år 120 kom derfor *Turinger* og *Vaner* til Ringerike. Deres ledere bygget Hov. Det var gudekongens bolig og helligsted for gudene. Hovet sto der Norderhov kirke ligger i dag. Navnet viser hvem lederne her representerte. De var Vanekongen *Njårds* menn og han styrte fra Uppsala. De snakket et for de Galliske og Noriske innbyggere fremmed språk. Dette språket ga navn til en helligdom like nord for hovet. Den kaltes *Høne-Naos*, *Hønes hus* eller *tempel*. I vår tid skrives navnet *Hønen*. På stedet stod guden Hønes tempel. Det var denne *Høne* som ga navn til fossen og senere byen *Hønefoss*. Like sør for Hovet fikk *Gepidene*, jordbrukerne, sitt helligsted. Deres gudinne var *Gaia*, hennes helligsted *Gaia-lar*. I dag skrives det *Gile*. Turingernes guder fra denne innvandring ga navn til steder på de lavereliggende områder på Hole-halvøya. Slike navn er *Onsager* > Odins åker, *Frøyshov* og *Frøyhov*. *Odin*, *Frøy* og *Frøya* kjenner vi fra Snorre. Disse ledere bodde i Uppsala. Navnene her viser at spesielt Æser/Turinger, men og Vaner, var sterkt representert på Ringerike og at bygda var et senter for Åsatroen. Mimamsa og andre vediske bøker fantes antagelig i dette "kloster-miljøet". Åsatroen levde lenge her.

De noriske Hader drev jernproduksjonen i 80 år før bygda ble overlatt Njårds menn. Vaner og Æser nedstammet fra gudeslekter. De hyllet sine forfedre med, og hadde bruddstykker av sin historie innvevd i gamle kvad. Fragmenter av dette har overlevd i den eldre Edda. Dette var kunnskap om gudene, *Rignii*. Blant kvadene er *Rigstula* som forteller hvordan en Gud, *Rig*, skapte samfunnsklassene av træler, bønder og krigere. Snorre gjengir det i den Eldre Edda. Navnet *Rig* for gud og kvadets innhold indikerer at kvadet har sitt opphav i det Vediske India, der et tilnærmet identisk kvad finnes. I *Rigstula* står:

*I old, er sagt, gjekk han dei grønne brauter, trauste gubben, trollkunnig ås.
Ram og rask kom Rig rekande. Midt etter stigen skreid han så fram.*

Rig var en selvsikker, kunnskapsrik og stødig gud av æsenes slekt som organiserte menneskene i klasser og bestemte rangordningen mellom dem. *Vane-Rig-ene* som kom med *Odin* ble bosatt på Ringerike. Vaner og Æser ble oppfattet som gudommelige og bygda ble kalt *Rigni-Riki*, eller som *Jordanes* skrev, *Ae-Rigni-riki*, de edle guders rike. Ringerike ble gudefolkets bygd. De Gallia-belgiske folk, Noriker og Ræter skilte seg klart fra disse Baktriske innvandrere. De holdt sammen og senter for dette samholdet ble over tid *Gran* der *Hadernes* og *Gallernes* ledende slekter bodde.

8.4. Hatti-land > Hadeland.

Haderne var av de fremste jernutvinnere i Europa ved Kristi fødsel. De hadde et rike i Gallia sentrert rundt hovedstaden Bibracte, og et annet rike i Kärnten i dagens Østerrike rundt den gamle byen Noreia. År 15 f.Kr. deporterte keiser Augustus befolkningen i Bibracte og la byen øde. År 43 e.Kr. deporterte keiser Claudius befolkningen i Noreia og la den øde. Et nytt Hadeland oppsto samtidig i Norge dit Haderne ble sendt. Deres viktigste gud var Gran. Granavollen, det sentrale helligsted på Hadeland er oppkalt etter ham. Det er en av flere indikasjoner på at galliske Hader kom til Hadeland. Romernes deportasjon av dem var en overføring av teknologi for å bygge opp produksjon av jern i Norge. Europas beste jernutvinnere ble plassert der Europas beste jernmalm fantes.

Gallia bestod av mange stammer der noen store hadde knyttet mindre til seg. Blant de store var *Hader* og *Tryner*. De første Galler på Hadeland var jordbrukere fra Mös-dalen som kan ha innvandret fra begynnelsen av det siste årtusen f.Kr.. De kom fra områder ved Mösas øvre løp. Øst for dem bodde *Triboker* og *Rauraker*, germanske folk. I sør og vest grenset stammene ved Mös til keltiske folk. Folk fra Mös-dalen utvandret til Norge gjennom de siste 1000 år f.Kr.. Haderne traff derfor andre Galler i Norge ved år 0.

Hadernes land lå fra Lyon og nordover mellom elvene Saone og Loire til Seinen. De var ikke av de galliske folk som anla kolonier i England og Norge i århundrene f.Kr.. Derimot deltok de i utvandringene fra Gallia 400 år f.Kr. da en Hadisk folkemengde dro over Alpe ned på Posletta, mens en annen tok makten i kongeriket Noric i dagens Østerrike. Etterkommere etter disse siste kom senere til Hadeland. Hadernes viktigste gud var *Gran*. Romerne tok han inn i sitt Pantheon under navnet *Apollo-Granus*. Han var en solgud.

Førsteleddet *Ha* i navnet er samme stavelse som i betegnelsen for jern *Ha-l-paki* i Colchis i Georgia. Stavelsen indikerer derfor at dette var jernutvinnere. I såfall kan noen av dem ha fulgt Danene fra det indre Middelhav hit 1500 til 1200 år f.Kr..

Under Romernes ekspansjon nordover 200 år f.Kr. ble Gallerne på Posletta trengt nordover inn i Alpedalene i Rætia, der de slo seg sammen med *Senoner* og *Moriner*. År 45 e.kr. sørget keiser Claudius for at mange av disse ble deportert. Navn forteller at Venoster, Etrusker og Räter ble bosatt på Hadeland. Fra før bodde Hader her slik helligstedet for guden Gran på Granavollen vitner om. Fra år 120 ble *Rætiske hjelpesoldater*, fra legionene II Augusta, VI Victrix og XX Valeria Victrix i England, utstyrt med det Rætiske kastespydet *Gaesum* som det er funnet mange av i krigergravene på Hadeland, sendt hit. Spydtypen viser at Rætiske soldater kom hit og endte sine liv her. I gravene finnes også det Etruskiske *hasta-spyd* med form som et blad med smal eller bred midtribbe, Fig. 52.

De Hadiske innvandrere fra Noric slo seg ned på østsiden av bygda mellom helligstedene Horgen og Dynna. Gardene Sau og Vinholom kan være fra denne perioden. Gullen kan være

eldre. Navnet er avledet av *Gaul* eller *Gul* og er fornorsket i flertall til *Gulinn* som betyr *Gallerne*. Platået mellom *Granavollen* og *Tingelstad* kirke kaltes *Alm*. Navnet er Rætisk og ble brukt om høytliggende beiteområder. Rætiske innvandrere fikk jord der.

Sør for Granavollen ligger Viksbergene, *Vicus-bergos*, Bygdeberget. En romersk curator satt på garden som kalles *Værsen*. Navnet er avledet av det romerske navn *Verus*. I dag skrives det *Dvergsten*. Odindynastiets representant bodde på *Hov*. Ting kan ha blitt holdt på *Klauvstad*. De eldste stad-garder kan være fra tiden etter år 50. Det rætiske verbet *starar* betyr å bo, mens endingene *stad* og *stathmo* kom i vandringen ledet av Odin.

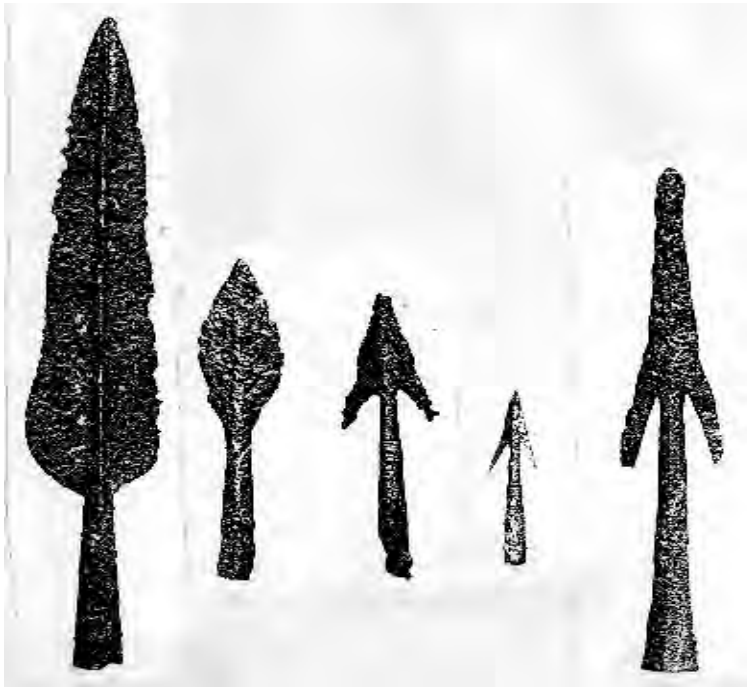

Fig. 52.   Spydspisser fra Hadelands krigergraver.

De to spydspissene til venstre er av den Etruskiske *hastatypen*, de tre til høyre er av den Rætiske *gaesumtypen* som har brede mothaker.

Vi skal kommentere noen gardsnavn :

Hvinden.	Kan komme av Veneter, Vender, via <i>Vindinn</i> . Ryddet av Veneter.
Skirstad.	<i>Skirer</i> ryddet garden. Skirerne, av <i>Yueh Zhi</i> , kom med Odin.
Dynna.	Helligsted for gudinnen <i>Die Anna</i> , dyrket i Vintsra, Val Venosta.
Sjo.	Rætisk, betyr Øvre. Rætisk skrivemåte <i>Sio</i> eller <i>Siu</i> .
Sjak og Sjaker.	Av Rætisk <i>Sio-ch</i> . Betyr Øverst.
Alm.	Rætisk ord. Brukt om høytliggende beiteområder i Alpene.

Gran lå sentralt i det nye Noric som besto av Ringerike, Hadeland, Jernbæra Land og Toten. Gran lå strategisk riktig i forhold til malmmyrene i Jernbæra Land. Det samme var veien over Ringerike til utskipningshavnen ved dagens Svelvik.

Ved Røykenvika ligger Næs som kan være avledet av Fokeisk *Cherso-nes*. Navnet betød i deres språk *halvøy, nes* eller *odde*. Stedet kan ha fått navn av *Fauker* som drev transport på Randsfjorden og hadde landet i sin besittelse før de ble underlagt romerne. For å ivareta disiplin og kontroll var romerske soldater fra hjelpetroppene stasjonert her i romertiden. Disse soldatene var av Gallisk og Rætisk slekt men også Markomanner og Quader kan ha vært her. Under krigene mot Markomannene år 165 og 181 som ble utkjempet av keiser Marcus Aurelius, som var av *Verusslekten* som hadde økonomiske interesser i Jærnbæra Land, ble Quadiske og Markomanniske våpenføre menn overlevert som krigsbytte, omskolert til Romerske soldater og utplassert i legionenes hjelpetropper. Ifølge kildene ble ved ett tilfelle 13000 Quader og et mindre antall Markomanner overlevert. Av disse ble 6000 hjelpesoldater overført til legionene i Britannia. Britannia omfattet også Norge der keiseren hadde interesser. Noen av disse soldatene kan ha kommet til Hadeland.

Det er funnet mange graver etter soldater med romersk våpensett på Hadeland. Et slik sett besto av en *Gladius*, et tveegget sverd, der sverdbladet normalt er 55 til 62 cm. langt og 5 til 8 cm bredt, et rætisk kastespyd av *Gaesumtypen*, et etruskisk *hastaspud* for nærkamp, skjold og et kar av bronse eller tre der soldaten bar med seg sin rasjon av korn som normalt besto av ca. 1 kg. pr. dag. Når vi finner slike våpen i Norge er det fordi Norge var innlemmet i Romerriket. Romerske soldater var stasjonert her, døde her og ble begravet her. Soldatgravene lå normalt langs veiene som førte til soldatenes forlegninger.

Jernutvinnere kom først med *Danene*, senere i forbindelse med *Pytheas* besøk. *Faukene* kan ha rodd Randsfjorden i det 5.te århundre f.Kr. og kan ha brakt bronsegjenstander til Østlandsområdet. Jernutvinningen frem til år 120 e.Kr. ble organisert og styrt fra Gran. Jernutvinnerne bodde i *Røykenvik*. Navnet kommer av *Raud-car-vicus*; der *raudr* = *jernmalm*, *car* = *noriske karer* -> slaver, *vicus* = sivilt *tettsted* rundt en militær forlegning. Røykenvik var Jernutvinner-stedet. Det omfang jernproduksjonen fikk her sto romerske oppdragsgivere bak.

Teknologien i Romertiden kom først med Hader. Senere kom Æsene med sine kunnskaper som gjorde det mulig å produsere kullstoffstål i store kvanta. Etter deres ankomst fra ca. år 120 var Hadernes teknologi foreldet. Det førte til at Haderne på Gran mistet den ledende posisjon de hadde hatt fra ca. år 0 til år 120 e.Kr.. Men æser og vaner ble i liten grad bosatt på Hadeland.

På Rossum, Ross betyr hest, ble det i 1897 funnet rester etter to bronselurer prydet med Meanderornamenter. De kan være et minne om transporten av jern og slaver på fjorden med fokeiske roerlag til og fra *Ntokos, Dokka*, i Jærnbæra Land i nord.

Quader: Et svevisk folk som først er nevnt 21 f.Kr. da de bodde ved elva March. Senere bodde de i det vestlige Slovakia. De kjempet sammen med markomannene i deres krig mot Rom.

Marcus Aurelius: År 121-180 e.Kr., romersk keiser fra år 161 til han døde ved fronten. Var av Verusslekten som hadde økonomiske interesser i Norge.

8.5. Guden Gran og hans helligsteder.

De Nordøst-Galliske folks gud var Gran. Hans hovedhelligsted, Fig. 53, lå 20 km. vest for byen Neuf-chateau ved Mös. Navnet skrives i dag Grand og stedet har 500 innbyggere. Her finnes et av de største romerske amfiteater med 18000 sitteplasser. Det var her keiser Konstantin, på vei for å erobre Rom, så det som ettertiden oppfattet som Kristi symbol. Over guden Grans kilde står i dag en kirke, stengt og nær ved å ramle ned.

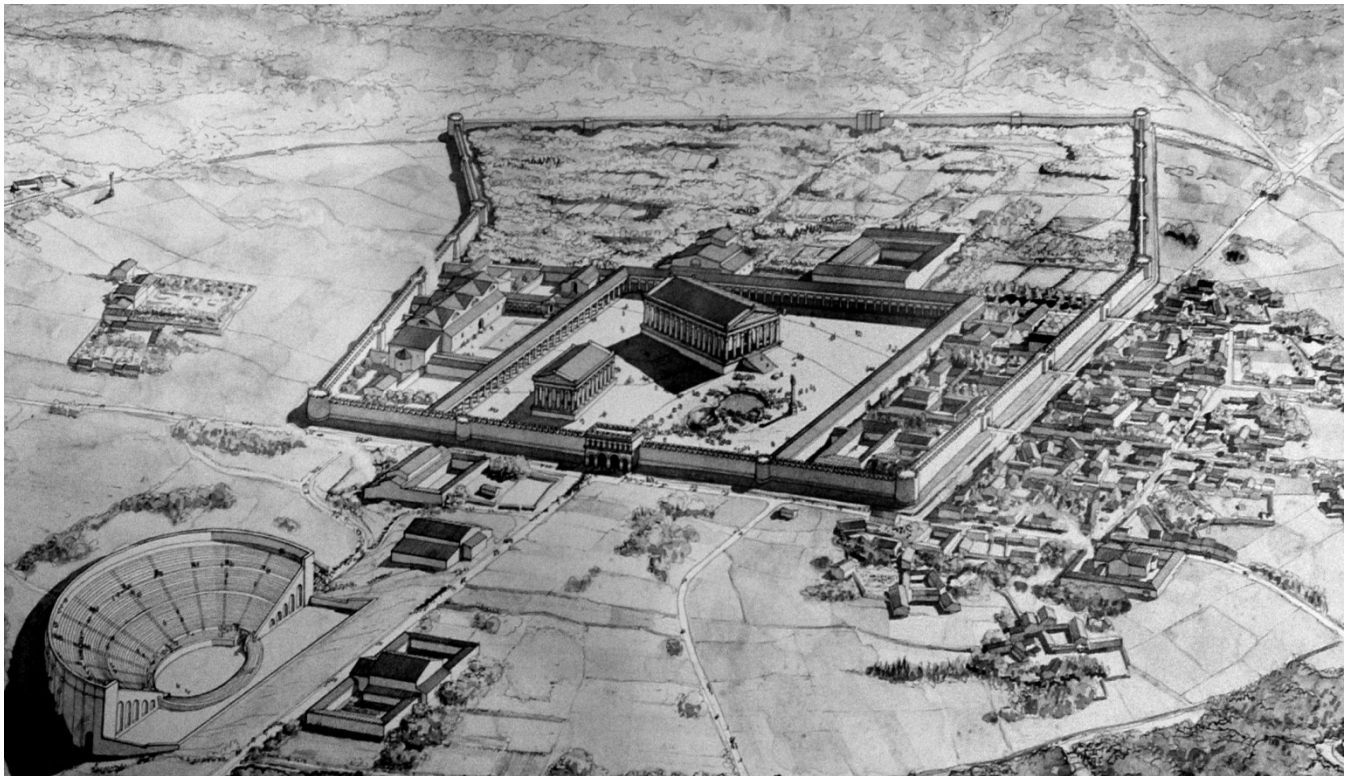
Guden Grans hovedhelligsted i Norge var Granavollen på Hadeland. Det lå på høyden vest for de eldste garder, høyt og fritt som i Gallia. Det som forundrer besøkende i dag er de to steinkirker ved siden av hverandre, Søster-kirkene. De har sin opprinnelse i den hedenske tid da helligstedene var befolket av guder som hver hadde eget hus. Granavollen var i Romertiden organisert som et Galliske helligsted. Her lå templet til Gran og gudinnene Noreia og Rautija. Da kristendommen ble innført i Norge var kirkens politikk å overta de gamle guders hus. På Granavollen ble derfor Noreia's og Grans hus omgjort til kirker og viet til hver sin helgen. Veien inn i Britannia Caesariensis gikk forbi helligstedet.

Hva slags gud var Gran ? Vi skal her kort fortelle litt om den viktigste gud våre forfedre vest for Mjøsa dyrket for 2000 år siden. De delte kosmos i to, den verden vi lever i og den usynlige verden der åndene og gudene bodde. Dit forfedrene gikk når de døde og hvorfra nyfødte kom når de ble født. Noen tenkte seg at denne verden fantes under jorden, andre at den var i himmelen over oss, mens noen mente den kunne være begge steder. Mennesket har til alle tider hatt behov for å føle seg beskyttet av en sterk og allmechtig gud. De hadde og behov for kontakt med denne guden.

Det var på helligstedene kontakten med gudene fant sted. De var anlagt ut fra hvordan man tenkte seg at guden bodde. Grans helligsteder lå ved kilder i skogene. De fleste lå høyt med utsyn over gudens undersåtter. Å tilbe Gran var ikke bare å stikke innom som snarest for å be. Ved ankomst til helligstedet tok en først kontakt med presten for å informere om sitt ærend. Deretter vasket man seg skikkelig ren i et viet hus med alter og bad, dit hellig vann ble ledet fra gudens kilde. Etter at man var tørr ble en offergave lagt på alteret. For vanlige mennesker kunne det være matvarer eller andre ting guden kunne trenge (prestene). Bemidlede kunne gi penger som da ble kastet i badekaret. Hvis guden aksepterte gavene måtte en vente på tur for å få det vi kan kalle audiens. Var det mange kunne en måtte vente lenge. Guden holdt til i kilden som sprang frem fra jorden. Den var steinsatt og rammet inn av steiner. Her trådte man inn når turen var kommet og fremsa sin bønn til guden samtidig som man drakk av vannet og vasket den kroppsdel som ev. skulle helbredes. Når dette var gjort ofret man igjen til guden. Deretter overnattet man på helligstedet etter først å ha blitt servert et måltid med mjød til. En lå på et behagelig leie med en myk skinnfell over seg. Under søvnen var det viktig at man drømte og det var viktig at man husket drømmen. Den inneholdt gudens svar som måtte fortelles til presten slik at denne kunne tolke og formidle det. Så var en ferdig og kunne forlate helligstedet.

Det finnes intet direkte skriftlig som forteller at det var slik, men det er slik en fransk religionsforsker tenker seg det kan ha forgått. Gran var en gud som helbredet og som en kunne be om alt mulig. Men vi vet mer om ham.

I Romerske kilder er han kalt *Apollo-Grannus*. Romerne tillot underlagte folk å dyrke sine egne guder så lenge de anerkjente keiseren som gud og dyrket ham. De hadde også den tolerante egenskap at de tok fremmede guder inn i sitt Pantheon der de satte navnet på den Romerske gud som lignet den fremmede gud, foran gudens navn. Slik knyttet de underlagte folk til seg. Dette skjedde med Gran som ble sammenlignet med Apollo, en lys- og solgud, som Sol-Invictus og Mithras-Sol som var orientalske himmel- og sol-guder.

Fig.53. Guden Grans helligsted ved øvre Mös ca. 300 e.Kr..

Slik man mener det så ut i det 3.dje århundre e.Kr.. Nederst til venstre amfiteatret. Grans tempel er den store bygningen innenfor den kvadratiske muren. Til venstre for den ligger gudinnen Mösa's tempel. Kilden der de 6 underjordiske bekker møtes sees som en dam nederst til høyre på plassen foran templene. Amfiteatret er gravd ut og restaurert. Over kilden er i dag en kristen kirke som holder på å ramle ned p.g.a. den dårlige grunnen.

Solgudene var allmektige, behersket solens gang over himmelen og bestemte når det skulle regne. De bestemte også årstidene. Solen skinte og sørget for regn så planter og trær kunne vokse. Det gudommelige regnet trengte ned i marken og kom opp igjen fra verden under som hellig kildevann. Overfører vi dette til Gran blir han en allmektig gud som ikke bare helbredet syke men og sørget for mat og drikke, solens gang, natt, dag og årstider.

Granavollen var det sentrale helligsted for Gran-dyrkelsen i Norge, anlagt av innvandrere fra øvre del av Møsdalen. Den som ønsker å lese hva Plinius d.e. skrev om denne typen guder kan slå opp i *Naturalis Historia* 2,4,13.

Men i dagens Norge er *Gran* ukjent. Her forteller et sagn at to rike søstre betalte byggingen av de to kirker. Først bekostet den ene oppføringen av et kirkebygg, deretter bygget den andre en kirke ved siden av den første fordi hun ikke ville være dårligere. Moralen i historien var at alle burde gi det de hadde til kirken. I praksis var det langt på vei slik. Før svartedauen eide kirken 60 til 70 % av den dyrkede jord i landet.

Men Granavollens historie er eldre enn kristendommen. Her var opprinnelig et helligsted etter gallisk mønster med flere guder med hvert sitt tempel, Fig.54/55. Hovedguden har vært solguden *Gran*. Funn som er gjort viser at Norikernes morsgudinne *Noreia* har hatt et tempel her. Hun var jernutvinnernes gudinne i det gamle Noric. Ambolten, hammeren og smitangen var avbildet i hennes templer. Steinfragmenter med bilde av disse redskaper ble funnet under restaurering på Granavollen rundt 1950, Fig. 57.

Nordøst for de to kirker i en avstand av noen hundre meter ligger *steinhuset*. Garden like ved heter *Sjo*, eller som en Ræter ville skrevet *Sio* eller *Siu*, som betyr øvre. Steinhuset kan opprinnelig ha vært et tempel for *Rautija* den rætske morsgudinne.

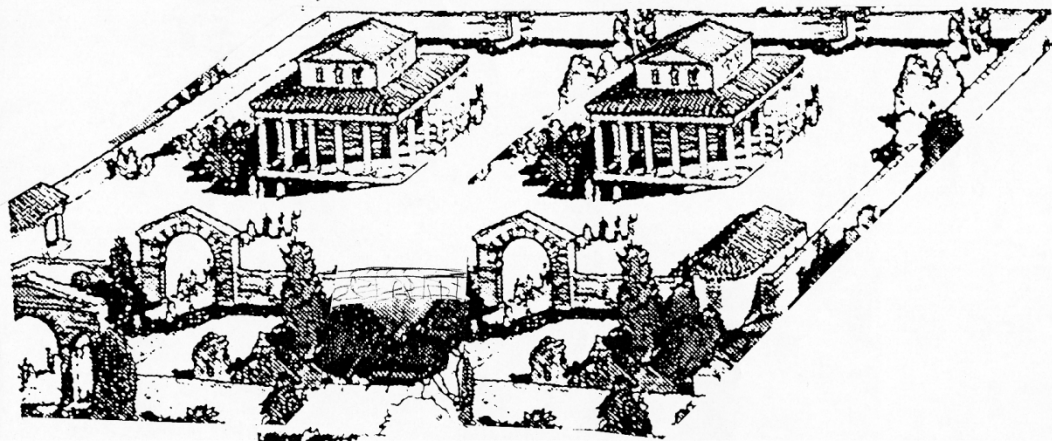
En mye brukt måte å bestemme alderen på steinbygninger der intet annet forteller noe er å måle hvor mye jordlaget har økt siden bygget var nytt. En svensk forsker har fastslått at marknivået var 30 cm. lavere enn nå da steinhuset ble bygget. Da marknivået på Hadeland øker med ca. 1,5 cm på 100 år tilsier det at huset ble bygget ca. år null.

År 600 bestemte pave Gregor den store at kirken skulle overta de gamle helligsteder og gudenes templer. Granavollen var et slik hedensk helligsted som kirken tok over under kristningen. Nå forbød man dyrkingen av de gamle guder. Deres templer ble ikke behandlet i henhold til det gamle testaments instruksjoner og ble verken revet eller brent. Gudebildene ble ødelagt og prestene ofte drept. Men i stedet for å ødelegge helligstedene fulgte man av økonomiske årsaker Gregor's påbud. I de hedenske guders templer flyttet den kristne gud inn etter at kirken hadde restaurert dem og gitt dem et kristent innhold.

De gamle guder ble utryddet, deres bilder ødelagt, mens stedene og husene deres ble viet til kristendommen og tilpasset den nye religion. Hellige kilder ble viet og den gamle gud byttet ut med en kristen helgen. Gamle offersteder ble stenket med vievann, altere og relikvier ble skaffet tilveie. I offerstener og andre kultgjenstander laget man korsets tegn uten at den gamle gud maktet å hindre det. Dette ble gjort ved at man hogg vekk gamle figurer og lot det kristne kors stå igjen utover fra overflaten. Det var en overbevisende demonstrasjon av den nye gudens makt og den gamle's avmakt. Hedenske fester og høytider ble erstattet med kristne høytider og prosesjoner. Slik lykkedes det for kirken sakte men

sikkert å knekke hedendommen. Men minner om den gamle tro har levd videre som overtro, skikker og sagn helt til våre dager.

På Granavollen ble Gran og Noreias templer gjort om til kirker, Fig 56., og viet til hver sin helgen. *Gran's* tempel ble viet til *St. Nikolai*, mens *Noreia's* tempel ble viet til *jomfru Maria*. *Rautija's* tempel ble vanligvis viet til *St. Margaretha* men hennes tempel ble ikke gjort om til kirke men ble benyttet til forskjellige formål.

Fig. 54. Gallisk helligsted. Kilde : H. Heinen, Trier und das Treuererland in römischer Zeit.

Fig. 55. Gjenoppbygget Gallisk gudetempel i Tawern sørvest for Trier.

Fig. 54. og Fig. 55. viser hvordan guden Grans tempel og Granavollen kan ha sett ut i Romertiden. Inngangen i den Galliske solguds tempel lå mot øst, Fig.55. høyre. Fig 55 venstre viser svalgangen som gikk rundt på baksiden av huset. Etter kristningen ble døra flyttet til vestenden. Der den gamle døra hadde vært ble et tårn bygget og foran det et nytt tilbygg som inneholdt kor med alter. Svalgangen på hver side ble bygget inn og ble en del av kirkerommet. Slik oppstod Mikaelkirken, Fig. 56, neste side. I Mikaelkirken på Granavollen er det lett å gjenkjenne konturene av guden Grans tempel fra hedensk tid i dagens kirkebygg hvis vi fjerner tårnet og tilbygget til høyre for det, og gjenskaper

svalgangen. Dette var det sentrale helligsted i provinsen *Britannia Caesariensis* frem til år 120, antagelig også senere.

Fig. 56. Mikaelkirken på Granavollen

Fig. 57. Fragment av billedstein med Noreias symboler fra Granavollen.

Kilde: A. Helmen, Hadeland.

8.6. Tha Ot Pagus → Toten-bygda. Den øvre bygda.

Det rætiske ordet **Ot** betyr øvre, mens **tha** kan oversettes med **den**. Navnet **Toten** får vi ved å sløyfe **pagus** og føye **n** til roten **ot** slik at vi får et egnavn: **Tha ot** → **Thaotn** → **Totn** → **Toten**. **Pag-us** er via **Bag-aud** blitt **Bygd**. Veien nordøstover fra Raudcar-vicus inn i Noric førte til denne bygda. Området lå på sørvestsiden av Mös og kaltes **Tha otn**, det øverste eller innerste bosettingsområde. Navn og arkeologiske funn forteller mye hvis en er lydhør for deres historie. Mange soldatgraver med Romerske våpen er åpnet. De antyder to mindre soldatforlegninger. Våpen og gravskikk viser at her møttes to kulturer, den Romerske og den Bactrisk-Greske, eller Tochariske.

De første Galliske innflyttere slo seg ned på høydedragene i V. Toten fra Sivesind nord-over til Elton mer enn 500 år f.Kr.. De ga Mjøsa navn etter Mös. Deres helligsted for guden Gran lå på høyden på vestsiden av Hunnselva rett nordvest for Sivesind, under toppen som i dag kalles *Lauvhøgda*. Her ligger rester av enkle steinomrammede altere med kar for vann. Den steinsatte og steinomrammede kilden fra helligstedet's eldste tid ligger i skogen urørt og glemt. Andre Galliske innflyttere slo seg senere ned lenger øst. Deres kongsgård var Rogneby. Navnet er avledet av Regin/Ragn som betyr konge. Nord for garden lå et helligsted for en ukjent gud, der Hoff kirke ligger i dag. På høyden sørvest for Hoff med utsikt til denne del av bygda lå et helligsted for Gran. I dag ligger Gran gård der.

Rundt midten av det første århundre e.Kr. kom romerske hjelpetropper hit inn. De bygget sin forlegning der *Valle*, som betyr dalen, ligger i dag og grunnla herskerstet *Stabolum*, *Stabo*. Den Noriske gudinne Noreia var leirens skydsgudinne. Befal og soldater kom i hovedsak fra Kærnten og Rætia i Alpene. I området Stabo - Valle er det funnet mange graver etter dem. Lederen på Stabo var keiserens representant. Han hadde oppsyn med det indre Østland vest for Mjøsa. Blant hans primæroppgaver var å dyrke jord for å styrke matforsyningene, sørge for trygge forhold og organisere transporter for jernutvinne.

År 125 ble andre soldater stasjonert der *Gile* ligger i dag. De hadde *Gaia* som skydsgudinne og forlegningen fikk navn etter henne. Oppgaven var også her å dyrke ny jord, samt sikre ro og orden og samarbeide med lederne på Stabo slik at jernproduksjon og transport kunne drives uten problemer. Mellom Stabo og Gile ligger noe av den beste dyrkingsjord på Toten. Odindynastiets representant og krigere satt på *Gile* som var *Ynglingeættens* sete på Toten.

Mennesker fra innvandringen ledet av Odin fikk jord i den østlige del av bygda og i Totenvika. De var innvandret fra landet Snorre kallte *Trudheim*, *Tor's land* som var det tidligere *Gresk-Baktriske* rike. Hovedstaden i dette riket var den eldgamle byen *Balke* som den gang ble regnet som *verdens sentrum*. Senter i den østlige del av bygda fikk navn etter byen og heter også i dag *Balke*. Navnet forteller hvor de som ryddet her kom fra og når de kom. Dette var innvandrere som kom med Odin til Skandinavia ved år 120.

8.7. Riddergraven på Stabo. Gudinnen Noreia.

”Mor Norge takker deg hvem hun enn var” var avskjedsordene i militæret. Noen år senere betraktet jeg ansiktstrekk og hårknute på en kvinnestatue fra Romertiden på et Østerriksk museum. Med meg hadde jeg et forstørret bilde av kvinneskikkelsen på sverdet fra Stabo. Av den ansvarlige professor fikk jeg en innføring om Norikernes landsmoder Noreia som var morsgudinne for Norikerne. Da keiser Claudius sendte dem nordover forlot hun ikke sine undersåtter men fulgte dem til deres nye land som hun ga navn til, og inntok sin vante posisjon som herskernes og folkets landsmoder. Den posisjonen hadde hun på Østlandet, Britannia Caesariensis, til Kristendommen overtok. Fremdeles lever minnet om Mor Norge i våre talemåter, og i Østerrike kalles hun fremdeles «die alte Landesmutter Noreia».

Noreia var en gammel dame med et rynket oldingeansikt herdet av livets prøvelser. På Fig. 58. er hun fremstilt med fruktkurven i høyre hånd, har vinger og fuglestjert. I nakken har hun en karakteristisk hårknute og i venstre hånd har hun hornet med mat som aldri ble tomt. Den Østerrikske professor var entydig i sin identifisering av skikkelsen på sverdet fra Stabo som Noreia. Da han hørte hvor hun var funnet ble han tankefull og fortalte at forbindelser mellom Østerrike og Norge var ukjent på denne tiden. Men, som han sa, vi vet jo lite, det meste av det som foregikk er for oss ukjent.

Noreia fra Stabo, Fig. 59., lå i en gravhaug som inneholdt en Romersk riddergrav. Den ble gravd ut i 1890 årene og inneholdt de brente levninger etter 4 mennesker. I haugens sentrum under en steinhelle lå rester etter 2 menn. Ved den ene lå 2 sverd og ett skjold. Dette kan ha vært en Romersk ridder, keiserens lokale mann. Den andre, en rætisk hjelpesoldat, hadde 1 sverd, 5 spyd og skjold. På et av spydene var ordet RAUTIJA preget inn med rætiske bokstaver. Det er den eldste bevarte runeskrift i Skandinavia. Se Fig. 60..

På Noreiasverdet, under kvinneskikkelsen, står de latinske bokstaver S F som ifølge den Østerrikske professor er en forkortelse for *Sabini fecit*, laget av Sabinerne. Den kan bety at avdøde var slått til ridder av en *Sabinsk* keiser, f.eks. *Vespasian*. Sabinerne var ledende entreprenører og drev jernutvinning og smiing av våpen for den romerske hær i de romerske områder. Rautija var räternes gudinne, men endelsen *-ija* er Etruskisk. På fig. 59 er bildet av Noreia på Stabosverdet gjengitt, mens fig. 58. viser Noreia fra Kærnten i Østerrike. Statuen er noe ødelagt men ansiktstrekk, hårknute og hornet som aldri ble tomt er der fremdeles. På sverdet er stykket der hornet har vært borte.

Kvinnen på Stabosverdet har et rynkete gammelt ansikt og hun har den spesielle keltiske hårknuten i nakken. I høyre hånd har hun en kurv, ikke en laurbærkrans. Hun har vinger og bak stikker fuglestjerten opp som en fjær. I venstre hånd kan hun ha hatt hornet som aldri ble tomt. Hun står på jordskiva. Norske eksperter har ment at dette var *Victoria*. Det var en ung vakker kvinne utstyrt med laurbærkrans i høyre hånd og en palmegren i venstre. Hun mottok seierherren, helten, og hengte laurbærkransen rundt hans hals. En moderne *Victoria*

er kranskullan som henger laurbarkransen rundt halsen på vinneren av Vasaloppet. Våre eksperter har på grunn av alle uoverensstemmelser antatt at kvinne-skikkelsen på sverdet var laget av folk som ikke hadde særlig kunnskap om henne. De har kalt sverdet *Victoriasverdet* og har betegnet det som et barbarisk arbeid. Det spørres nok hvem som hadde best greie på dette, de som laget gudinnefiguren på sverdet eller de som bedømte henne 1900 år senere. Dette er ikke *Victoria* men *Noreia*. Sverdet fra Stabu, en Romersk Gladius, og spydene som ble funnet inngår i den romerske soldats våpenoppsett. Her er to kastespyd med mothaker av den rætiske *Gæsumtype* og tre etruskiske *hastaspys* beregnet på nærkamp. Skjoldbullen er av den runde romerske type. På likbålet unngikk sverdet med bildet av gudinnen *Noreia* ilden. Det var et hellig statussymbol.

Vespasian var den første av de sabinske keisere og sverdet i Stabograven hadde innskriften *S F, Sabini fecit*, som betyr *laget av sabinerne*. Det kan bety at den som lå i graven på Stabo var en romersk ridder, slått til ridder med sverdet som lå i graven, av keiser *Vespasian*. Sverdet som ble benyttet når en ble slått til romersk ridder av en keiser, ble etter seremonien overrakt den nyslåtte ridder for å minne ham om hvem han tjente og rapporterte til. Sverdet fra Stabo var ikke brent eller ødelagt på annen måte. Det støtter en slik forståelse.

Spydet med innskriften *Rautija* forteller om rætiske soldater som gjorde tjeneste i en avdeling underlagt ridderen. Funnet er samlet et synlig minne om de romerske riddere og soldater keiserne sendte hit i andre halvdel av det første århundre etter Kristus. De ga landet navn og viet det til sin gamle gudinne *Noreia*. Norikerne var de første *nor(i)ske* mennesker i Norge. Begravelsen fant sted en gang mellom år 50 og 100. Den som laget innskriften på spydet kan ha forlatt Rætia før det Rætisk-Venetiske alfabet gikk av bruk. Det er det eldste funn av rætiske bokstaver, runer, og romerske våpen i Østlandsområdet. Bortsett fra *Noreia*-sverdet hadde alle våpen vært på likbålet. Rætisk = Nordetruskisk alfab

Den vanlige gravskikk i den Rætiske del av Alpene var brenning av liket og den avdødes eiendeler på et egnet sted. I *Val Gardena* ligger *Colle de flammes*, flammens kulle, der døde soldater ble brent i romertiden. Flammene var gudinnens prester som mottok og rensset den døde før viderebefordringen til dødsriket. På *Colle de flammes* er det gjort utgravninger over lang tid og mange gjenstander, våpen og keramikkrester er funnet.

Som på Østlandet er de romerske sverd bøyd slik bildet til venstre øverst fig. 60 viser. Bildet nederst s. 261 viser et skår av en ødelagt kopp som har de samme utvendige vorter som restene etter koppen fra Stabohaugen over til høyre har. Den Romerske ridder på Stabo for 1900 år siden var en av dem som ledet utviklingen i Østlandsområdet, Romernes *Britannia Caesariensis*.

NOREIA VIRUNUM.

Kilder: G. Piccotini, Die Römer in Kärnten.

Fig. 58.

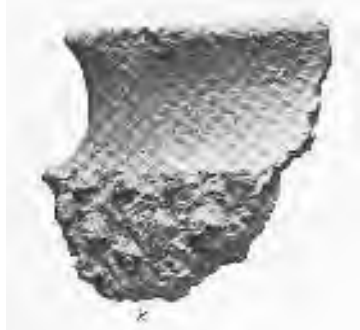
NOREIA STABO.

A. Herteig, Jernalderens bosetningshistorie på Toten

Fig. 59.

Sverd og potteskår Val Gardena.

Potteskår Stabo

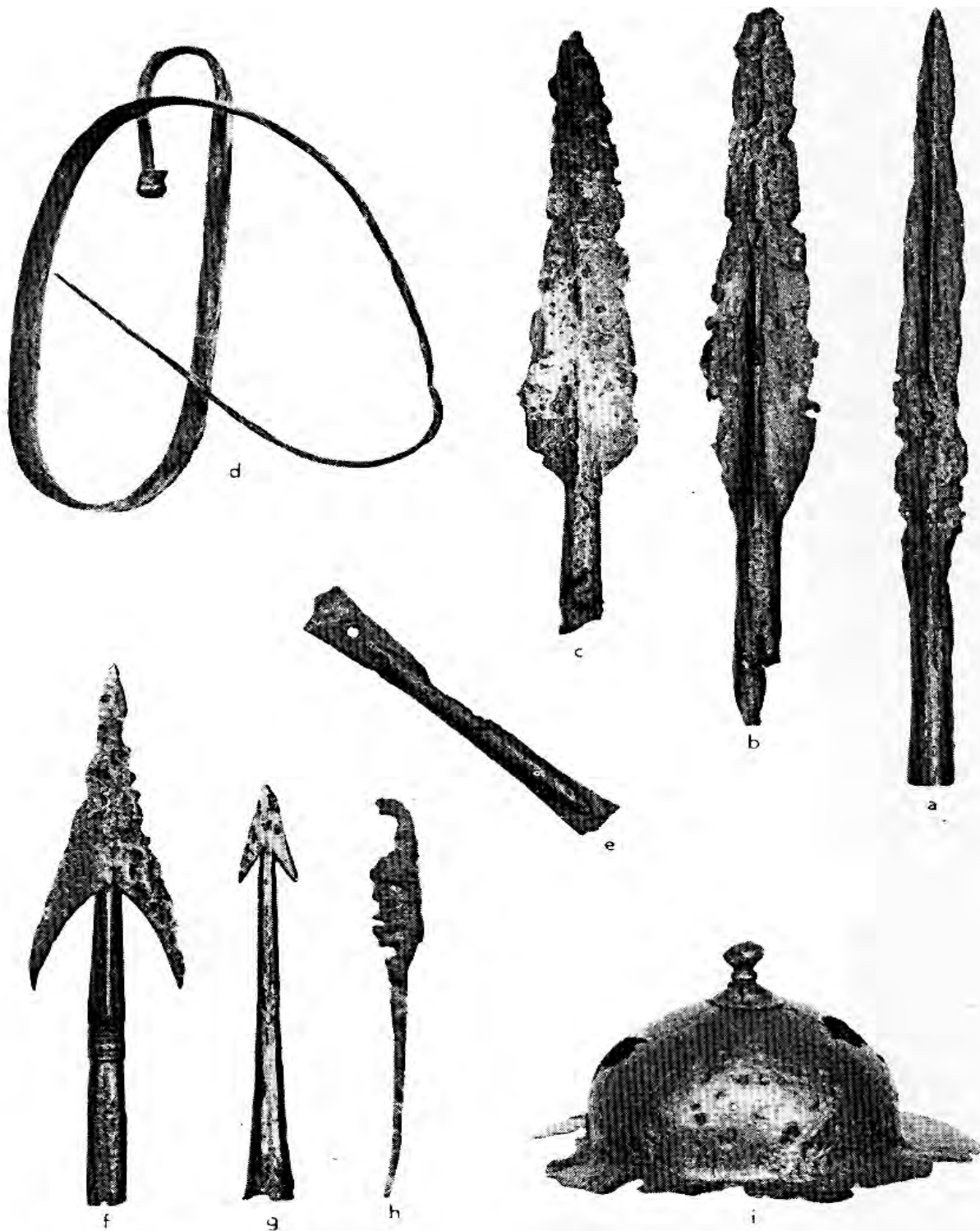

Fig. 60.

Våpen fra Stabogruven

8.8. Gile. To Vanebegravelser. Bactrisk gravskikk.

Etter 75 år med Hader og Noriker i Britannia Cæsariensis, ankom Odin med Æser og Vaner. De fikk nå ansvar for å levere stål til romernes våpensmier. De hadde andre gravskikker, de brente ikke sine døde. Gravene som ble åpnet på Gile rundt 1950 er av en annen type enn graven på Stabo. Krigergraven på Gile er av den type som kalles Podboy-graver. De eneste som brukte slike graver var Yue-zhi som vandret vestover fra Kina. Flest podboy-graver finnes langs deres vandringsrute fra Gansu til Bactria. Podboy er russisk, en nisje i en av veggene ved hodet i graven. De døde ligger med hodet mot nord med eiendelene ved siden av den ubrente kroppen.

Gravene på Gile inneholdt levninger etter mennesker som kom til Norge mellom år 120 og 150 e.Kr.. De representerte Odindynastiet som i romertiden ledet jernutvinningen i Norge sammen med romerske riddere og Familiae Cæsaris. På Gile satt en representant for Odindynastiet av vaneætt. Han samarbeidet med den romerske ridder på Stabo og ledelsen på Jessheim. Gilefunnene vitner om den Tochariske og Bactrisk-Greske kultur innvandrere under Odin brakte med til Toten. Vanene la sine døde under tunge steinheller slik at de ikke skulle gjenoppstå. De trodde på det som i dag kalles necrophobi. Podboy-nisjen ved hodeenden hadde en liten åpning ut i det fri slik at sjelen kunne forlate kroppen.

Vi skal se på to ubrente graver som minner om befolkningsgruppen som kom til Toten med Odin og Vanene. Rundt 1950 ble to graver åpnet på Gile, en krigergrav, Fig. 61., og en kvinnegrav. Krigeren lå i en bergsprekk under tunge steinheller i en haug med hodet mot nord. I gravveggen bak hodet var Podboy-nisjen. I graven lå våpen, sverdet ved siden, og skjoldet som var lagt over magen. Niste hadde han med, den hadde stått ved føttene. En mynt var plassert mellom tennene for at han skulle betale fergemannen som skulle ro ham over grenseelven Styx til dødsriket. Man ønsket at han skulle komme vel frem.

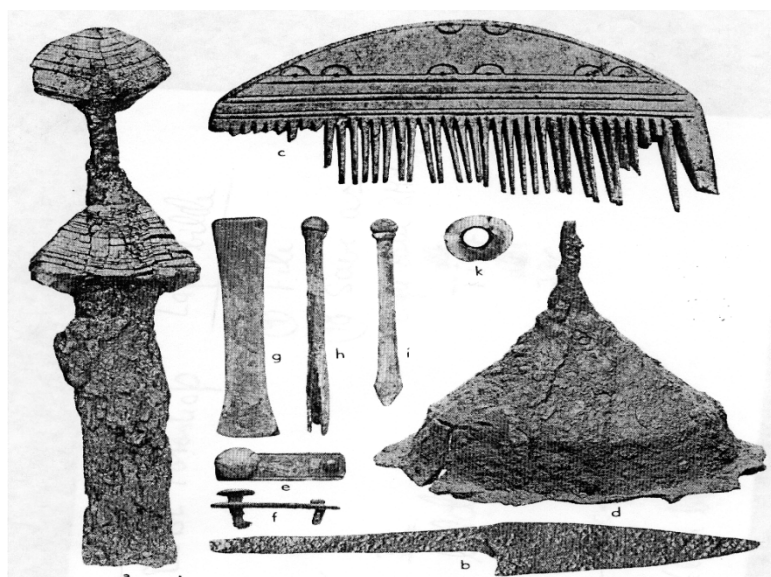

Fig. 61. Gjenstander fra vane-høvdingens grav på Gile.

Våpnene er forskjellig fra de romerske våpen. Sverdet er ingen Gladius, klingen er 68 cm lang og 4,5 cm bred, et slankt sverd slik de var i Sentralasia. Totallengden var ca. 90 cm.. Det godt bevart håndtaket hadde en lengde på 22 cm. Det var laget av bein. I Vimose i Danmark er det funnet lignende sverd med lignende hjalter laget av elfenben, et for nordiske forhold uvanlig materiale. Men det var vanlig i det gamle Vanaland.

Sverdet lå på krigerens venstre side. Offiserer og ryttere bar sverdet der mens fotsoldater bar det på høyre. Derfor kan vi anta at den gravlagte var offiser. Sverdet er ikke smidd av romerske smeder. Den lange og slanke typen ble bl.a. brukt av Æser, Vaner og Yue-zhi. Kammen krigeren hadde er av elfenben av en type som ble brukt i *Bactria*. Der finnes gravplasser hvor de døde ligger med hodet mot nord og med Karons mynt i munnen eller neven, slik skikken var hos Vanene.

Mynten fra Gile, Fig. 62., er en flat skive med hull i senter. Mynttypen var i bruk fra Kina til Bactria og ble brukt til å betale for mindre tjenester som overnatting, måltider, leie av hest og fergepenger. Arkeologer har kalt mynten en *obol*. Det var den minste greske mynt som veide 0,51 gram i sølv. Men den *greske obol* var uten hull og hadde en diameter på 8 – 9 mm. Mynten fra Gile er større, har senterhull. Lignende mynter er gjenfunnet i *Sogdia*, *Turkmenia*, *Truia*.

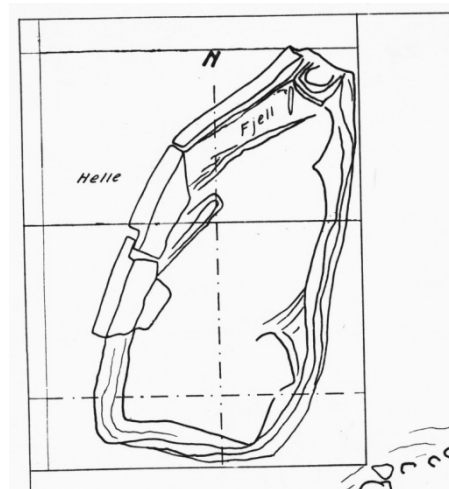

Fig. 62. Gilemynten Fig. 63. Sogdisk mynt Podeboygravkammeret fra Gile, nisjen øverst.

Ifølge de russiske arkeologer, Zadneprovsky og Pugachenkova, indikerer *podby-nisjen* at her er en Yue Zhi begravd. Gravtypen finnes langs Yue-zhi's vandringsrute. De avdøde ligger med hodet mot nord.

Sverdet og mynten indikerer at dette var en kriger av østlig herkomst. Gravskikken med *Karons mynt* knytter ham til den Bactrisk-Greske kultur. Han kan ha kommet fra området sør for Amu-Darja som var en del av *kong Mennons* rike, eller området mellom Amu- og Syr-darja. Han deltok i vandringen under Odin og ble stedt til hvile på *Gaia-locus* -> *Gaias* sted, Gile, som var viet til *Gaia* -> *Gjøa*. Navnet's eldste overleverte former er *Gei-lar* og *Gei-lo*, der *Gei-lar* betyr *Gudinnen Gei* mens *Gei-lo* betyr *Gei's sted*.

I den andre graven lå *Gilekvinnen* i en steinkiste, stengt over med tunge heller slik vanene begravde de døde for at de ikke skulle vende tilbake. Hun hadde en lang hårnål av bronse som var gullbelagt i rotenden, og bar en gullberlokk rundt halsen, Fig. 64.. Berlokkene opptrer i Skandinavia kun en kort periode. Mange er av sølv, noen av gull. For å lage dem måtte en kunne lage gullblikk og tråd, granulere, lodde, jobbe med filigran og siselere. Mange berlokker er funnet ved Weichselmunningen, noen i Skandinavia og i Darzau ved Danneberg der det var en overgang over Elben. De er funnet på steder langs ruten for Odins vandring. De var laget av Bactriske gullsmeder.

Gull var et statussymbol brukt av samfunnets elite. For Gile-kvinnen var berlokken et symbol på hennes posisjon. Hun var jordmor når nye borgere kom til verden, lege med urtemedisiner når folk var syke eller såret, psykolog og rådgiver når det trengtes. Hun kunne og lede begravelsesseremonier. Da kristendommen kom ble hennes funksjoner enten forbudt eller overtatt av prestene. Bare rollen som fødselshjelper fikk hun beholde. I denne funksjon bruker vi fremdeles hennes opprinnelige navn, *Jordmor*. Gilekvinnen var Gaia's, moder Jords, representant på Toten.

Berlokkene funnet i Skandinavia var lagt i jorden over et tidsrom på 30 år. De var ikke laget her. Det fantes ingen innfødte Skandinaver som behersket fremstillingsteknologiene. Gull var et nærmest ukjent materiale. På fig. 64. ser vi Gileberlokken. Den er satt sammen av komponenter som er fremstilt av hamret gullfolie, tykkelse 0,1–0,2 mm.. Sprengskissen viser til høyre hoved-komponentene, sentralrør, kuleformet overdel og kjegleformet underdel. Sentralrøret ble rullet sammen av en rektangulær gullfolie og loddet langs delelinjen. De kuleformede og kjegleformede skall ble kaldformet fra en rund gullfolie i et egnet verktøy før en laget hull i dem for sentralrøret. De små kulene under er hule og laget av halvkuleskall kaldformet og loddet sammen. Granuleringen ble gjort før det hele ble montert og loddet. Hvordan granuleringen er gjort ser en ved å analysere loddsonen i scanningmikroskop. En vanlig brukt metode var eutektisk liming.

I årene 1977 – 79 ble det ved *Sheberg-an, Skje-berg*, i det gamle Bactria gravd frem en gullskatt som er et av de mest oppsiktsvekkende funn som er gjort. *Shebergan* var senter i det vestlige småkongedømme *Heraes/Tor* opprettet da han gjenerobret Bactria. Skatten besto av gullfigurer, gullsmykker og smykkekomponenter. Kamouflert i et 3500 år gammelt tempel var over 21000 gullgjenstander gjemt i 6 graver. Figurene er påvirket av gresk og skytisk kultur der dragen var et mye fremstilt dyr. Her fantes en mengde smykkekomponenter klar for montering. Av komponenter til Gilekvinnens berlokk fantes 508 sentralrør, 2630 halvkuleformede skall, 392 kjegleformede skall samt 60 små ferdige kuler med festetråd for undersiden av smykket. Kanskje startet vandringen til Skandinavia her.

Det gamle Bactria var et senter for gullsmedkunst der man laget smykkekomponenter i store antall som ble montert sammen til smykker av forskjellig utseende. De hadde utviklet en teknologi som gjorde det mulig å lage smykkene som skallkonstruksjoner. Den samme

teknikk brukes i dag i produksjon av biler og bildeler for å spare materialer og gjøre bilene stive og lette. Bilene sveises sammen, mens man for 2000 år siden loddet sammen smykkene. Datidens statussymbol var gullsmykkene, vår tids er bilen. Felles har de et teknisk prinsipp. Kvinnene i de 5 gravene hadde lange nåler av bronse på hver side av hodet, gullforgylt i enden som stakk ut av håret. I den var pannesmykkene festet. De hadde en mynt i ene hånden, mens Gilekvinnen hadde en opprustet mynt av jern. Gullskatten i det gamle tempel har etterlatt mange spørsmål. Hva skjedde, ble den gravd ned i nattens mørke i et nedlagt tempel for å skjules men være lett å finne ? Slik det ble gjort tyder det på at herskerne og mange med dem forlot sitt land. De rikdommer de ikke maktet å transportere ble gravd ned og skjult på et egnet sted for at innvidde senere kunne hente dem. Kanskje var *Uppsalarikdommen* Snorre forteller om den del av verdisakene Vaner og Æser tok med seg på vandringen til Skandinavia. Ble resten av gullet gravd ned i Shebergan langs karavaneveien vest for Balke. Funnet dateres til tiden for vandringen.

Gilekvinnen kom i vandringen under Odin. Hun hadde rollen som vanegudinnens jordiske representant, innlevd i deres kultur, skikker og tro. Funnene fra Gile er like entydige når det gjelder opprinnelse som Stabofunnet. Sporene vi skimter, Karons mynt og gullberlokken, peker mot Vanenes verden og den gresk-tochariske kultur. Gravskikken med mynten i munnen var vanlig i Vanebegravelser og i de 6 omtalte graver lå 4 av de gravlagte med hodet mot nord, som hos Yue-zhi, og med mynt i munnen og/eller i neven. Slik var og gravene på Gile anlagt. Derfor er det sannsynlig at menneskene som grunnla *Gile* var *Vaner* og *Yue-zhi* som kom til Norge i vandringen under Odin. Gravene er fra år 130-180 e.Kr.. Gile og Stabo var maktsentre så lenge Romerriket besto. Etter dets undergang forsvant de romerske riddere og makten på Stabo. På Gile ser vi og en nedgang etter år 400. Men fra år 700, i Merovingertiden, fikk garden en rikere periode da *Halvdan Kvitbein* kom over fra Sverige og gjenopprettet Odindynastiets makt i Østnorge.

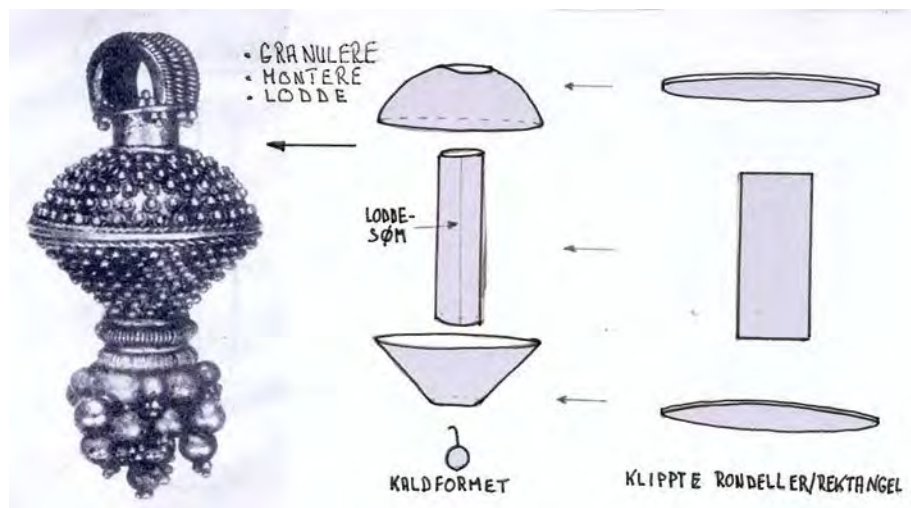

Fig. 64. GILE-BERLOKKEN ← HOVEDKOMPO-NENTER ← HAMRET GULLFOLIE

Halvdan var sønnesønn til Sveakongen *Ingjald Illråde* og gift med datter til *Øystein Hardråde* som var konge i Oppland. Kongene nord for Viken så i Halvdan en som hadde den beste slekts blod i årene. Halvdan brukte Gile som kongsgård og bygget nye hus og en forlegning for hæren sin der. Gile ble på nytt et maktsenter og gikk inn i en periode som gjenspeiles i rikere arkeologiske funn. Navnet Halvdan ble opprinnelig båret av konger som var halvt Daner. *Halv-dan* er den germaniserte form av *Kjerso-tan* -> *Kjartan*, halv-dane på faukenes språk. Vanene var greker fra det bactrisk-greske eller indisk-greske rike.

Fig. 65. viser ett flyfoto fra Gile som kanskje lar oss ane hvor soldatenes forlegning lå. Fotoet er av det såkalte *Rognjordet*. Navnet kan komme av *Ragn* som betyr konge. Vi ser lyse rektangulære felt på bildet, til venstre for trebeltet. For amatører er det umulig å avgjøre hva dette er. Det kan være berget som ligger nærmere dagen og det kan være veksten som gir fargene. Men det vil være rart om berget er rettvinklet og har rette sider. Kanskje er det spor etter en soldatforlegning eller Halvdan Kvitbeins hus.

Bare arkeologer kan fastslå om her har stått hus, når de eventuelt ble bygget og når de forsvant. Men det at det er funnet mange soldatgraver i området indikerer at soldater var stasjonert her. Deres forlegning lå i nærheten av der de ble gravlagt. Den kan være fra romerne ca. år 50, eller fra år 125 da Odin og Vanedynastiet's representanter kom. Den kan og være fra Halvdan Kvitbeins tid kort etter år 700.

Fig. 65. Rognjordet. På de lyse rektangulære feltene kan det ha stått hus. Foto: Erland Hvitsand.

Mellom gardsanlegget og Rognjordet ser dere en sirkelformet treklynge. Mellom trærne

ligger *Bondehaugen*. Den er ikke utgravd, man vet ikke om den inneholder en grav. Størrelsen indikerer en kurgan-nivå 2, nivået under Raknehaugen på Jessheim som er kurgan-nivå 1. Kanskje finnes også her en grav anlagt som en katakombe under det gamle marknivå. Haugen kann og være et minnesmerke som *Yue-zhi* -> *Ostrogoterne* reiste da ledere og deler av folket vandret til Italia ca. år 525. Bondehaugen ligger sentralt med ca. 90 mindre gravhauger i området rundt. Disse er alle mindre enn Bondehaugen. De fleste av haugene kann være fra perioden år 130-550 med levninger etter vaner og yue-zhi. Senere graver er fra perioden fra Halvdan Kvitbein, ca. år 730 og inn i vikingetiden.

Vi skal forsøke å beskrive *Tha Ot'n* slik bygda kan ha vært i det 2-ndre og 3-dje århundre. Stabolum var herskerstet der den romerske keisers ridder bodde sammen med sine ryttersoldater. *La* like nord for Stabo kan avledes av *La-æti*, en liten leir for veteransoldaterbønder som gjorde soldattjeneste. Mellom *La* og *Stabo* lå *Tscheps-vallum*, helligstedet der gudebilder sto oppstilt og religiøse seremonier fant sted. I dag skriver vi *Skipsvollen* og har slik gjort stedets eldste funksjon ukjennelig. *Sukke-stad* ligger noen hundre meter sørvest for *Stabo*. *Succe* i romersk militær betydning var nest-kommanderende. Det rætiske verbet *starar* betyr å bo. Endelsen –sta eller –stad kom med vanene og indikerer en bosetting. De eldste sta-navnene er fra første århundre e.Kr..

Ser-stad ligger vest for *Stabo*. Her bodde *seriske* prosesseksperter som ga støtte til jernutvinnerne i Land, Valdres, Torpa, og Snertingdalen. De kjente serernes stålprosesser. *Sok-stad* ligger nordøst for *Stabo*. *Sok* er avledet av *Saka* som var det sentralasiatiske og indiske navn på skyterne. 100 meter sør for *Sok-stad* ligger *Lunna*, som totningene sier. *Lunna* eller *Lunden* kan ha vært viet til Odin. *Æser* og *Serer* ønsket å ha ham i nærheten.

Mot øst kommer vi inn i området med gallisk bosetning ved *Rogneby* og *Hoff kirke*. *Rogneby* kan ha blitt grunnlagt av galliske *Eburoner fra Møsdalen* som flyktet for Cæsar rundt midten av første århundre f.Kr.. *Rogneby* kan ha vært deres kongsgard, og der *Hoff kirke* står i dag kan et helligsted for deres gud *Gran* ha vært.

Gai-lar, *Gei-lo*, *Gile*, ligger på høyden øst for *Hoff kirke* og nordøst for *Rogneby*. Odindynastiets underkonge her hadde *Gaia*, *Gjøa* eller *Bona Dea* som skytsgudinne. Hun var jorddyrkernes gudinne og dem var det mange av, kvinner og barn med grev.

Kvem ligger et par kilometer øst for *Gile*. Navnet er vanskelig. En gullberlokk og en hul gullkule viser forbindelse til vanene og Sentralasia der ordet *kvem* betød *nedre*.

Nord for *Kvem* ligger *Starum*. Navnet kan være avledet av det rætiske verb *starar* = å bo. Stedet ligger høyt med utsyn i alle retninger. Derfra hadde en oversikt over det øvre bosettingsområde *Starum Tha ota* og mye av *Mjøsa*, *Helgøya* og *Hedemarkssida*.

Hattebøl ligger mellom *Kvem* og *Starum*. *Hatti* var navnet på *Haderne* da de var underlagt *Hettittene* i Lilleasia frem til 1180 f.Kr.. *Hatti* var og *Hadernes* navn i *Bibracte* der de bodde frem til år 15 f.Kr. da de ble deportert av keiser Augustus. Augustus la opp til jernutvinning

i Norge, derfor ble Hatter som var jernutvinnere og smeder bosatt i et nytt Hatti-land → Hadeland. Kanskje går *Hattebøl's* historie tilbake til samme tid. Navnet er her bevart med samme uttale som for 2000 år siden. *Hatte-bøl* kan være grunnlagt av *Hatti-er* som kom fra *Bibracte*.

Balke ligger lengst øst på høydedraget mot Mjøsa. Balke var Vanenes og Æsenes navn på den viktigste by og på landet de forlot, Bactria = Balkh = Balke. På flaten i sør under Balke ligger *Rognstad*. Navnet antyder en kongsgard viet guden *Rong*, *Ull*. På andre siden av Totenvika rett mot Balke ligger gamle stad-garder på rekke. Disse kan ha blitt ryddet av Vaner og Æser som kom med Odin. Rognstad kan ha vært en underkonges gard. På Balke ovenfor lå deres helligsted. Herfra hadde deres guder utsikt over folket i det nye Balke.

Øst for Rognstad og Balke i sørskråningen ned mot Mjøsa ligger *Dyren* eller *Dyrinn* som navnet uttales lokalt. Det kan opprinnelig ha vært *Thyrinn*, avledet av *Thyrennos*, Faukenes navn på *Etruskerne*. *Dyren* er i så fall en av de eldste gårder i området. Navnet antyder at garden kan være ryddet og grunnlagt av Thyrennos, Etrusker.

Går vi tilbake til Stabo-lum ser vi på høyden i sør på andre siden av Lenaelven guden *Grans helligsted* på Toten. Garden *Gran* ligger her i dag og herfra hadde guden et storslått utsyn over bygda. På nordsiden av elva ligger *Valle*. Navnet er gammel-rætisk og betyr Dalen. Lens-bygda ligger øst for Gran med gardsnavnene *Majer*, *Skjefstad* og *Gårder* som alle kan ha Rætisk opprinnelse. Skriver vi *Lenz-bygda* er vi i hjertet av det gamle Rätia. Langs den romerske vei mellom Chur og Julierpasset lå bygdene *Vaz*, *Lenz* og *Savogn* på rekke. Her deporterte Claudius store deler av befolkningen. Berggudinnen *Huldauna* og hennes skogfolk av vakre kvinner med kurompe som hjalp menneskene og forførte mannfolkene fantes her. Kvinnene kaltes og *Dialas* som er rætisk for *Die Alu*, gudinnen *Alu*. Kanskje kom deporterte mennesker fra *Lenz* til Lens-bygda og brakte historiene om Huldra og huldrefolket til Norge. *Len* = skog på Rætisk. → Lensbygda = Skogbygda.

Die Estes helligsted var bygget av *Dyster*, *Die-Ester*, og lå noen kilometer sørvest for Gran og heter i dag *Dyste*. Garden ligger høyt med utsyn nedover Kolbu mot Mjøsa i nordøst. Det var her den reisende som kom til Toten først stoppet og ofret til en av bygdas guder. *Este* var Venostenes/Veneternes gudinne i Norditalia. På *Dyste* står fremdeles det gamle alter fra kirken som sto der. Kanskje var alteret opprinnelig *Estes* alter fra hedensk tid.

Veien fra Ringerike og Hadeland gikk fra sørenden av Einavatnet til *Dyste* og derfra til *Gran* før den fortsatte bratt ned og på bru over elva og opp mot *Stabolum*. Derfra gikk den i rett linje mot nord til Djupdalsborgen. Her svingte den mot nordøst og fortsatte ned til *Fauk-ala*, roerlaget, som sto for båttransporten på Møsa. Veien kaltes tidligere *Kongeveien*. En mer rettlinjert vei fra *Dyste* til *Stabo* gikk over elva *Nah* nedenfor *Nah-rumsgårdene* via *Cise*, *Kise*, til *Stabo*. *Cis* betyr på denne sida av elva sett fra *Stabo*. En annen vei gikk østover fra *Stabo-lum* på høyden forbi *Hoff* kirke, *Gei-lo* og *Kvem* til *Balke*.

En tredje vei gikk fra *Rogneby* mot sør gjennom *skardet* i Totenåsen ned til *Hurdal* og derfra videre til den Østgotiske kongsgård ved *Jessheim*. Veien gikk i rett linje til *Skærden* bru, over elva og videre mot *Tschepp-sjøen*, og på østsiden av denne til *Børjen* der det lå en borg. På åsryggen øst for Borgen var en fluktborg dit forsvarerne kunne trekke seg tilbake, reorganisere og tenne bål med røyk som kunne sees fra Hoffsgrenda. Et par hundre meter sør for borgen lå et helligsted på en liten slette. Ved nordenden av sletta sprang en kilde frem fra berget. Ca. 100 meter lenger sør gikk sletta over i en liten bakke. I nordskråningen midt i bakken sto en rektangulær steinblokk som var reist slik at overflaten var vannrett. Enkelte kalte den alteret, vi kalte den *rømmesteinen* og hadde den skikk at vi kastet en kvist på den. De gamle sa at det måtte en gjøre for å få rømme på setra. Steinen var begravd i kvist på grunn av skikken. De gamle trodde en gud bodde i kilden.

En *Tschepp* i det Rætiske språk var en gudeskikkelse skåret ut av en mannshøy trestamme på rot. Sjøen fikk navn etter den, *Tschepp-sjøen*, Gudesjøen. Da kristendommen ble innført overtok Hellig-Olav den gamle gudens plass i kilden og den fikk det navn den har i dag, St. Olavs sunnhetskilde. Men vannet i kilden var fortsatt det samme. Hvem var den gamle gud. Bergryggen på østsiden av skaret heter Lindhammer-brenna, den på vestsiden heter Torseter-kampen, og ca. 1 km. syd for kilden ligger Tor-setra. Helligstedet var viet guden *Tor*. I så fall var det rikt utbytte av jern man ba om. Det gamle alter sto der helt til det ble bygget ny vei på 1950-tallet. Da ble bakken jevnet ut og *rømmesteinen* plassert i grøfta. Der ligger den fortsatt. Få kjenner i dag dens gamle funksjon. De tolkninger jeg her har gitt navnene i bygda er uvanlige fordi de er basert på språk som ikke er gammelnorsk eller urnordisk, og på en ukjent historie.

I bygdene produserte opprinnelig et primitivt jordbruk, supplert med jakt og sanking, mat nok til at noen få kunne overleve. Alle var beskjeftiget med produksjon av mat men det var intet overskudd. Nøden lå på lur og plukket ut sine slik at folketallet økte lite.

Da de romerske soldater fulgte stien inn var det intet dekket bord som ventet. De skulle legge til rette for andre yrkesgrupper noe som medførte at innbyggertallet ville øke. Det krevde økt matproduksjon hvilket bare kunne skje ved dyrking av mer jord og ved å utnytte jorden bedre. Her trengtes flere hender og bedre dyrkingsmetoder. Keiser Claudius sendte inn jordbrukere og slaver for å delta i en revolusjon der målet var å produsere et overskudd av mat slik at soldater, jernutvinnere, transportarbeidere og herskere fikk noe å spise.

I Norge utviklet Romerne et blandet næringsliv der det vi kan kalle små industrisamfunn delvis fikk mat fra overskuddet til jordbrukerne i bygdene. På denne tiden var antall personer sysselsatt i industri/jernutvinning i forhold til landbruk vesentlig større på Østlandet enn ellers i Europa, der befolkningen for det meste var beskjeftiget med landbruk. Østlandsbygdene ble råvareleverandører til Romernes våpenproduksjon og var en viktig forutsetning for stormaktens militærvesen. Det tilfører disse bygdene nye dimensjoner.

Navn som minner om gudene som fulgte innvandrerne gjør bygdene til mytologiske landskap. Fig. 66. er et mytologisk kart som viser Toten på denne tiden.

På Toten møtte Romernes krigerkultur den Gresk-Tochariske kultur fra Sentralasia i et samarbeid. Gravfunnene på Stabo og Gile forteller det. Lengst øst i bygda, i Totenvika og Balkegrenda var folk som kom med Odin fra Bactria bosatt. Vestover fra Gile bodde folk som var innvandret fra Gallia. I sør i Lensbygda finnes rätiske gardsnavn hvilket tyder på at räter ble bosatt her. Lengst vest, i det som i dag er Kolbu, var medfrigitte, *Colliberati*, bosatt. Deres gudinne, *Este*, var Venostenes gudinne. Derfor kan befolkningen her ha vært deporterte Venoster. Over dem alle sørget den romerske militærmakt for at gnissninger og motsetninger mellom folkegruppene ikke fikk utvikle seg.

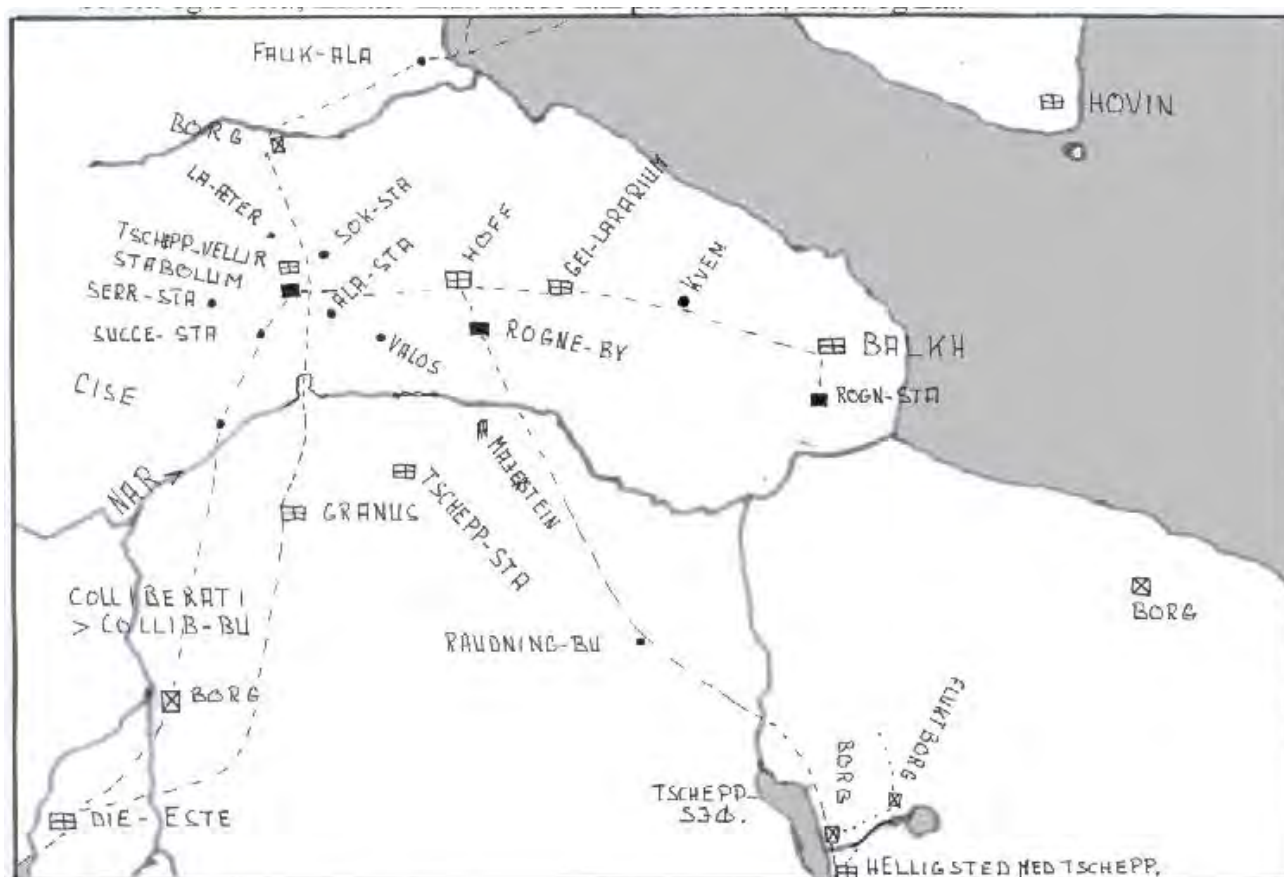

Fig. 66. Tha ot pagus → Thaotn → Totn → Toten. Ca. 200 år e.Kr.

Mjøsa har navn etter elva *Meus* i Nordøstgallia. *Meus* var der en fruktbarhetsgudinne og elva *Meus* symboliserte gudinnen. I Norge inntok hun i folketroen *Mjøsa* og fikk et helligsted på *Helgøya*. Senere kan andre fruktbarhetsgudinner og ha fått plass der. Navnet *Hovin* (*sholm*) henspiller på Østgoter mens *Dan* (*mark*) og *Dan* (*markstoppen*) kan peke mot *Danu*, danenes morsgudinne. *Mjøsa* var en gudommelig sjø, fruktbarhetsgudinner ble dyrket på *Helgøya*, den hellige øya.

8.9. Valaders -> Valdres. God Brenta -> Gudbrandsdalen.

Navnet Valdres oppfatter vi som det norske norske. Men en minimal endring forandrer. Skriver vi Valaders er vi over i et annet språk som lar oss ane røttene noen av folket her oppe er runnet fra og som ga dalføret navn. Val er ett av flere ord for dal i de rætske dialekter. Valaders er det gamle navn på befolkningen i Engadin i Sveits. Runeinnskriften på Einangsteinen kunne forstås i deres språk og alfabet. En romersk curator med sine ryttere overvåket og styrte jernutvinningen fra et lokalt Stabolum som i dag heter Lomen.

Eldgammelt som Alpenes fjell og daler er det rætske ordet Brenta. Ordet beskriver noe som har form som en → V, og kunne brukes både om fjell og daler alt etter om spissen pekte opp eller ned. Ræter som ble deportert hit kom inn gjennom Le-scha, Lesja, inngangsdøra. De kalte dalen sørover ned til Mjøsa God Brenta som betyr Skog-dalen. De som ble boende i dalen kaltes God-brentes, Skogdøler. Etter Odin's ankomst sa man Godbrentes dal som i dag er blitt Gudbrandsdalen. En romersk curator satt på Hundorp. Jernutvinningen i Ottadalen ble administrert fra et annet Stabo-lum -> Lom i dag.

Jernutvinningen i Valdres og Gudbrandsdalen ble intensivert under keiser Septimius Severus som de siste år av sitt liv oppholdt seg i York, der han døde i Februar år 211. Hans sønn Caracalla overtok og organiserte transporten av jern og stål ut fra de nor(i)ske utvinningsområder. Jern produsert i Valdres ble fraktet over Filefjell, Veifjellet, ned til Lærdal, der det ble skipet ut. Jern fra Gausdal og Sør-Gudbrandsdal ble sendt via Jorvikstad, Jorekstad, over Mjøsa til Minne og videre til Ostia-Locus, Oslo. Der ble det skipet ut. Jern og stål produsert i Vågå, Lom og Skjåk ble transportert ned Romsdalen til Veblungsnes. Derfra gikk det med skip til South Shields og romerske våpensmier i England

Vi berører her folk som ble deportert fra Alpedalene der de romerske hovedveier keiser Claudius rustet opp gikk. Dio Cassius korte setninger forteller at folket i disse dalene ble deportert. Spørsmålet er hvor man plasserte dem. For romerne var det bagateller, derfor kan vi ikke vente å finne skriftlige beretninger som forteller om det. Men romerne hadde tradisjon for å flytte underlagte folk, og hvis de ønsket å utvinne jern i Valdres og Gudbrandsdalen var det lurt å flytte fjellvante folk dit. Ved å flytte ræter fra Alpedalene der de nye veiene til Donaugrensen gikk, fikk de samtidig eliminert faren for overfall og plyndring av de veifarende. Runeinnskriften på Einangsteinen lot seg tyde i *valadernes* gamle språk fra Engadin, det støtter denne tesen. En annen måte å underbygge den på er å sammenligne stedsnavn og ord i dialektene i Valdres og Gudbrandsdalen med ord og stedsnavn i alpedalene. Felles ord og stedsnavn er og en form for dokumentasjon.

For mange år siden kjørte vi gjennom Via Mala-kløften sør for Chur til Zillis for å møte en 76 år gammel lærerinne som det Rætske museum hadde anbefalt som en av de fremste kjennere av de gamle dialekter. Fortsetter man denne veien videre og tar til venstre kort etter

Andeer heter dalen en kjører inn i *Val Ferrera*. Veien slutter i *Juf* Europas høyest beliggende landsby på 2175 meter. Navnet betyr *Juvet* hvilket egentlig gir seg selv.

Samtalene med lærerinnen var samtaler med et levende språkleksikon. Foruten de gamle rætiske dialekter behersket hun vulgærlatin, latin og tysk. Hennes gjenkjenning av rætiske røtter i norske stedsnavn og deres tydning var interessante. Som avslutning satte vi opp en liste på ca. 130 ord som er felles i gammelrætiske og norske dialekter. De rætiske stedsnavn vi fant i Norge var spredt over Sørnorge, flest i Gudbrandsdalen men de forkom og andre steder i Sørnorge. Listen ble senere gjennomgått og supplert av et ladinsk språkinstitutt i *Sel-va*. Det følgende er et utdrag fra denne oversikten. Hvilken vekt slike likheter skal tillegges må språkekspertene avgjøre. Men når så vidt mange ord er felles synes det for en legmann å være statistisk umulig at det er tilfeldig. Ord og stedsnavn kom hit med ræter som ble deportert hit av romerne.

Rætisk.	Norsk	Betydning/Kommentar.
Friaul	Frol	Område i Nordøstitalia
Schliere	Slidre	Der 2 sidedaler går over i en hoveddal.
Baito	Beito	Støl/ hytte.
Lej ra	Leira	Enden av sjøen, vassenden.
Bagno	Bagn	Stedsnavn
Ble	Blefjell	Ble = slett på rætisk, Slettfjellet.
Godbrenta	Gudbrandsdalen	Skogdalen.
Lescha	Lesja	Stedsnavn. > Døra inn til noe.
Tovre	Dovre	Stedsnavn > der det blåser, fiser.
Ota	Otta	Over eller øvre.
Sel/Sil	Sel	Stedsnavn > Skog.
Vaugod	Vågå	Våskogen.
Sio-ch	Skjåk	Øverst.
Vriun	Fron	Stedsnavn.
Vintsra	Vinstra	Bygdenavn. Val Venosta.
Laugen	Lågen	Elv. Laugarina, Verona - Bolzano..
Gol	Gol	Øde, karrig, magert
Vaz	Vats	Stedsnavn. Graubünden.
Savogn/Sogn	Sogn	Hellig = hellig
Fuorn da peis	Peis	Ildsted/ovn der en kunne varme føttene. Fotvarmer. Peisen i hytter og hus.
Vad/Vau	Va/Vå	Vadested
Bläss	Bless	Hvit flekk i panna på et dyr
Bras-cha	Brasa	Bål, glohaug
Buordi	Byrde	Bør, last

Cherin	Kjærring	Hustru
Cröch	Krok	
Fliar	Å fli	Stelle seg
Ingün	Ingen	
Maugliar	Maule	Spise på en spesiell måte
Muoch	Møkk	
Mort	Mørkt	
Rar	Rar	
Regla	Regle	
Dret	Rett	
Ria	Ri	Latterri, latterkrampe
Sön	Søvn	
Squit	Skvett	Skvett melk
Cratschlar	Skrasle	Le høyt
Stachar	Stakkar	En som er etterlatt for å dø
Tagliar	Tælje	Telje med øks
Trev	Trev	Loft, Bjelkelag
Truoch	Tråkk	Krøttersti
Ovazun	Ofsen	Flom
Biestga	Beisti	Dyr, Storfe
Tuigear	Tygge	Tygge
Scurv	Skurv	Åsrygg av spesielt utseende.
Schmievler	Smuler	Brødsmuler
Stizi	Sti	
Grond	Rondane	Storfjella.
Fil	File-fjell	fjellet der veien går, Veifjellet.

Disse stedsnavn og ord er tatt fra dialekter i Engadin, Surselva, Sutselva og Val Gardena, områder i Alpene der de romerske veier mellom Norditalia og Donaugrensen gikk. Dialektene her er forskjellige. Selv om avstanden mellom dalene i luftlinje er liten har fjellene vært effektive skiller. Ord og navn fra listen finner vi igjen som stedsnavn og gardsnavn i Valdres og Gudbrandsdalen. De kan vise hvor noen av folket har sine røtter.

Valdres ble først befolket vestfra og hadde i århundrene etter Kristus stor jern-utvinning. Jernet ble fraktet vest over Filefjell og skipet ut fra Lærdal, Gudedalen, i Sogn. Det rætiske ordet Sogn betyr hellig. *Val Sogn* er dalen nord for Julierpasset i Rætia. Sogndal er en fornorsking av Val Sogn. På sørsiden av Julier ligger Sogn Murezza, St. Moritz.

Ovnsrester ved Tyin og Øyangen i Valdres viser at prosessen der myrmalm blir redusert til råjern og frisket til stål, ble driftet der i Romertiden. Navn som *Tyin* og *Tisleia* kan komme av kinesisk Tie → Ty som betyr jern. Det vitner om æsene der.

Ottadalen ble befolket via Romsdalen i nordvest. Stedsnavnet Lesja, som i Lemanonios-folkets språk betyr inngangsdøra, oppsto på denne måten. Sørover i Gudbrandsdalen og i Ottadalen ligger flere steder med rætiske navn og vitner om de deporterte. Sørgudbrandsdal ble befolket sydfra av folk som ble transportert nordover på Mösa og satt i land ved *Jorvikstad* og *Vingaerum* ved nordenden av innsjøen.

I Ottadalen ble romerske hjelpesoldater av rætisk opprinnelse forlagt fra ca. år 100 e.Kr.. År 150 var de første æser og vaner ankommet. De var frie. Ræter og vaud-folk, var deportert hit som slaver. Noen grov frem malm, andre hugg ned skog og produserte kull. Navnene *Valbjør*, av *Val-bergos*, *Vågå*, *Lesja* og *Lemon-sjøen* er språklige minner etter vå-folk som ble deportert hit.

Arbeidet rundt ovnene ble ledet av æsene, de behersket råjerns-prosessen. Hjelpesoldatene holdt oppsyn med slavene fra alpeområdet. De organiserte og transporten. Langs vestlandskysten og i Trøndelag bodde på denne tiden jordbrukere av gallisk opprinnelse. I fjellområdene fulgte reindriftnomader sine dyreflokker.

Språkene disse folkegruppene snakket var *vulgærlatin*, *rætiske dialekter*, *gammel gresk* og *tocharisk*. Tocharisk var beslektet med gammelgotisk. Ord fra disse språkene som finnes i dag oppfattes som rester av det urnordiske språk, et språk som for videnskapen er ukjent.

De som kom til Ottadalen fortsatte å dyrke sine gamle guder. Deres navn finnes igjen i stedsnavn og andre kulturelementer og var gitt i språkene man talte lokalt, som for nærliggende steder kunne være forskjellig. Gamle navn er nyttige spor.

Sel kan avledes av *Selva/Silva* som betyr skog på gammelrætisk. Sørvest for St. Moritz, mellom de to sjøene i Øvre Engadin, *Engiadina Ota*, i Sveits, ligger *Silvaplana*, Skogsletta

Vågå av gammelrætisk *Vaud-God*, utt. *Vå-gå*, og betyr *Vå-skogen*. Navnet kan knyttes til det keltiske folket *Vaud = Vå*, mens *god* som uttales *gå*, er et gammelrætisk ord for skog. Vå-folket bodde opprinnelig i Vaud nord for Genfersjøen, der kanton *Vaud* ligger i dag. Genfersjøen kalte romerne *Lacus Lemanus*. På latin kaltes Vaud-folket derfor *Lemania*, på gresk *Lemanonios*. År 58 f.Kr. led de nederlag for Cæsar nær den gamle byen *Bibracte* nordvest for Geneve. De ble tatt som slaver av romerne. Noen ble senere deportert til Norge og brukt i tinnproduksjonen i Ryfylke og i jernutvinningen i Ottadalen. De ga navn til *Lemonsjøen*. Ptolemaios kaller ved år 150 Boknfjorden *Lemanonios Kolpos* etter dem.

Lom er siste del av det vulgærlatinske *Stabo-lum* som i soldatenes språk var et slanguttrykk for hovedkvarteret. Rætiske auxiliaries, hjelpesoldater, var forlagt her for å ha kontroll på slaver og transporter og for å lede tildeling og rydding av dyrkbar jord. Arealer som ble tildelt soldater som pensjon skulle gi samme avkastning. En gard med dårlig jord fikk derfor større areal enn en med bedre jord.

Skjåk er det rætiske ordet *Sio-ch* som uttales *Schjåk* og betyr *Øverst*. Det henger sammen med *Sio = Øvre, Sjo-dalen = Øver-dalen, Sjo-a = Øvre-a*.

Val Ot, var dalen mellom Otta og Skjåk. *Val* betyr dal og *Ot* betyr *Øvre* i gammelrætisk. *Otta-dalen* betyr *Øver-dalen*. I Sveits ligger *Engiadina Ota, Øvre Engadin*.

Det religiøse liv i Ottadalen var dominert av hedenske gudinner og guder.

Gaea var gudinne for de som dyrket jorda og holdt husdyr. Hun sørget for avling på åkrene, avkom og avdrått hos dyra og ble dyrket i Romerriket, Hellas, og nord og øst for Svartehavet. Hun var geternes, jordbrukernes gudinne. I Rom lå et helligsted for henne der Peterskirken står i dag. Alt geterne gjorde på åkrer, i stall og fjøs var elementer i dyrkelsen av henne. Da romerrikets kristne nektet å dyrke keiseren som gud ble Jesus forbudt å nevne. *Gaea* var navnemessig beslektet med *Jesus*. Hennes navn ble derfor forbudt. De som dyrket henne kalte henne deretter *Bona Dea, den gode gud*. Selv ble de kalt *Bona deaer* -> *Bønder*. *Gaea* eller *Bona Dea* vitner gjennom bøndene om romerne her.

Geilo i Skjåk, garden sør for elva var opprinnelig et helligsted for *Gaea, utt. Gaia*. *Geilo* er avledet av *Gaea locus* → *Gei-lo*, som betyr *Gaias sted*.

Viste var etruskiske nybyggeres gudinne. Hennes romerske navn var *Vesta*. Hun var familiens, hjemmets og ildens gudinne med makt over slavene. *Viste* kan ha vært stedet der keiserens representant bodde. Han kan ha vært en frigitt etruskisk slave, slått til ridder av keiseren. Ryddingen her kan ha startet engang i det 2.ndre århundre e.Kr.. Et helligsted ble anlagt med alter for *Viste* der man sørget for at ilden ikke sloknet. Her kunne andre hente ild. Rømte slaver kunne med *Vistes* hjelp låses til stedet de befant seg, for å bli hentet tilbake. En rømt slave kunne bli satt fri hvis han klamret seg til *Vistes* alter. Fra 7 til 15 Juni dro folk à *Viste* for å feire henne. Området her var hennes sogn.

Reitia, Rautija var ræternes og hjelpesoldatenes gudinne. Hun var en landskaps-gudinne med tilhold i fjell, steiner, vann og elver. Slavene hadde sjelden egne større helligsteder. Minner om rætiske slavers gudsdyrking er *skålgropsteiner* for *Reitia*. Der ofret de melk, korn og annet av avling, og kjøttbiter etter slakt av dyr. Hjelpesoldatene var forlagt i Lom. Et helligsted for *Reitia* kan ha ligget der kirka i Lom står i dag. Den var viet til jomfru Maria. Det var vanlig å erstatte hedenske gudinner med henne.

Lom kan ha hatt et eldre rætisk navn før stedet ble kalt Lom. Går vi til *Ota* i Engadin var *Bever* et sentralt sted. Fra nordvest munner *Val Bever* ut i Engadindalføret ved *Bever*. I Lom går Bøverdalen vestover. Elva gjennom *Val Bever* i Engadin heter *Beverin*, i Lom heter elva Bøvra. *Beverin* betød i ræternes gamle språk en *slurk* eller *svølj* med vann. I ræternes mytologiske landskap var *Bøvra* en slurk vann *Reitia* drakk som gudinne i *Tschim*. Det er derfor ikke ulogisk at deres navn på Lom kan ha vært *Bever, Svøljen*.

Ved Bever i Engadin møttes to viktige romerveier fra Italia. De fortsatte som en vei via Chur mot Bodensjøen og Germania. Herfra ble store deler av befolkningen deportert.

Tschim betyr den som skimrer som et døende bål. Det var ræternes navn på Vågå-vatnet.

Hosar representerer en spesiell type gardsnavn. Pensjonerte soldater kunne som pensjon få jord til å leve av. Slike soldatgarder fikk ofte endingen *-sarcina* i navnet. Den har over tid blitt avkortet til *-sar* slik som i *Ho-sar*. *Ho* var navnet på den som fikk jorden som pensjon. En mindre gruppe soldater kunne få jord felles. Garder med denne type navn er fra romertiden. *Sarcina* var *børa* en soldat bar med seg, oppakningen. Endingen *-sar* i gardsnavn vitner om deres galgenhumor. Jorda var en siste byrde romerstaten la på dem.

Hove i Skjåk var opprinnelig helligsted for gudene *Odin* og *Tor*, som kom med æsene/jernutvinne fra Asia etter år 120 etter Kristus.

Andvord under Lomsegga. Navnet kan komme av de tochariske ord *ant ort* som oversatt betyr : *ved det fremspringende berg*. Kan ha vært sete for etterkommere etter Yue-Zhi som deltok i vandringen vestover fra Kina. Her kan prosessekspertisen som laget jern og stål av myrmalmen ha bodd. Det de utførte var for mange gudommelig, trolldom.

Blakar. Gardsnavnet kan ha rætisk opprinnelse. *Blaka* er oversatt *storkjeft*. Det tilhørende verbet er *blakar*. Kanskje var her opprinnelig en eksersersplass der kommandoropene gjallet over hjelpesoldatene.

Ullinsvin i Vågåmo var helligsted for skiløperguden *Ull*, et senter for æser og vaner som kom til Ottadalen i forbindelse med stålproduksjonen. *Ullinsvin* betyr Ull's marker. Navnet kan gå tilbake til ca. år 150 e.Kr..

Rusnes. På 1400-tallet ble navnet skrevet *Ræidhis næse*. Det er tenkelig at det opprinnelig var *Ræth-is chersneso*, gitt i vanenes språk. Navnet indikerer at rætiske træler som arbeidet i malmmyrene og skogen i området mellom Vågå og Heidal oppholdt seg her. Navnet kan bety *ræternes nes eller strand*.

Lalm. I dagens Vaud-folks skrivemåte *L'alm*. Navnet inneholder det rætiske ord *alm* for fjell-beite eller -slått. Kan ha vært et beite- og slåtte-område for Ullinsvin og andre gardar. Her ble høy lagt i *lyur* og hentet til gards vinterstid.

Valbjør ligger på, og har navn etter berget som deler Ottadalen i to, sett fra øst ved Sandbu. I *Vaud-folkets* språk betyr *Val Bergos, Dal-berget*. Her finnes et par gravhauger som kanskje kan fortelle om alder og de som bodde her hvis de blir åpnet. Beliggenheten er slik en tenker seg for en høvdinggard, men husene burde kanskje ligget ovenfor veien. Det kan de jo tidligere ha gjort. Høvdingsetene lå ofte slik at en kom dit nedenfra. Da var de lettere å forsvare. Kanskje var det etterkommere etter *Vaud-folkets* gamle kongeslekt som opprinnelig ble bosatt her. Stedet var i så fall mer enn en vanlig gard i den eldste tid,

men funksjonen er vanskelig å vurdere. Dette blir spekulasjon, basert på hvordan romerne kunne behandle underlagte folk og deres konger.

Viste og Valbjør lå tilbaketrukket fra Lom og Ullinsvin. Fra slutten av det 1. ste århundre e.Kr. kan de ha vært maktseter. Den romerske ridder på Viste var keiserens representant, men som etrusker også keiserens slave. Han hadde ansvar for jernproduksjon, disponerte hjelpesoldater og var en representant for *familiae caesaris*.

På Valbjør satt en etterkommer av Vaud-folkets kongeslekt. Selv om han og var slave var han høvding for vaud-slavene i skog og fjell sør for vannet. Med velvalgte ord, smidighet og gammel autoritet påvirket han deres arbeidslyst og utholdenhet, og formidlet berettigede klager. Viste og Valbjør måtte samarbeide. De som satt her var i keiserens tjeneste, med frihet innen visse rammer. De tilhørte *familiae caesaris*. Høyest i rang var Viste. Etter utvandringen fra Østlandet år 525 økte makten på Valbjør fordi i den befolkning som ble igjen i Vågå var vå-folk og ræter i flertall. Deres småkonge satt på Valbjør.

Lemonsjøen. Vaud-slavene kaltes *Lemanonios* etter *Lacus Lemanus* som var romernes navn på *Genfersjøen*, der de bodde før de ble romernes slaver. Lemonsjøen kan ha fått navnet fordi *Lemanonios* arbeidet og bodde her.

Tolstad er et stad-navn som er yngre. Kan ha vært første stasjon i Vågå når en reiste inn fra Otta. Transportruten inn her tror jeg er noe yngre enn ruten inn via Romsdalen.

Transportrute. Jernproduksjonen skapte et samfunn med behov for transport av varer inn og stål ut. Vi skal forsøke å spore hvor transportruten gikk.

Utskipningshavna for jern fra Ottadalen kan ha vært *Veblungsnes* ved Åndalsnes. Her fantes tidligere en *hvit fallosstein*. Slike steiner var *romerske veimerker* oppsatt på viktige steder. Steinen indikerer en romersk havn. Ordet *nes* er gammel-gresk *neso*, øy, mens *cherso-neso* er halvøy, odde. En seilingsrute kan ha gått fra *Arbea*, ved South Shields i England. Dit overførte romerne greske sjøfolk fra Persiabukta med erfaring fra oceanet fra seilingsruten fra Charax i Persiabukta til India.

En logisk antagelse er at transporten av stål gikk fra *Lesjaverk* ned Romsdalen til *Veblungsnes*. Til *Lesjaverk* ble stålet fraktet over fjellet fra *Bismo* i Skjåk. Til *Bismo* kom det med transporter fra *Bever*, Lom. *Lesja*, skrives i Vaud-folkets språk *Le-cha* og betyr *døra inn*. *Bismo* på sørsiden av fjellet kan tydes slik :

Bis: Kan komme av det rætsiske ordet *Bischa*, nordavind med snødrev.

Mo: fra vanenes gammelgreske ord *stathmo*.

Stathmo var ensomme *overnattingssteder*, *stasjoner* langs en rute. Det er sammensatt av *stath*, *sted*, og *monou*, *alene*, *ensomt* eller *en enkelt*. Navnet *Bismo* kan opprinnelig ha vært *Bischa-stath-mo*, *Nordavinds-stasjonen*. Et treffende navn på stedet der oppstigningen

nord over fjellet startet. Transport av stål foregikk mye om vinteren når myrer og vann var tilfrosset og bar de tunge lassene. Æsene var vant til treski med glatte hår under. De ble brukt i fjellområdene de kom fra i Vestkina og Sentralasia.

Vågå-mo og **Bjøl-stad-mo** er andre stath-mo navn, men de er antagelig yngre. Mo kan og avledes av det norrøne mǫr. Men det i sin tur kan avledes av *mori*, sjøen, eller *morica*, land ved sjøen, på gammelgresk. Navn som *Møre* og *Mære* kan være gitt av fokeiske sjøfarere som seilte hit i århundrene f. Kr..

I Kina, reduserte man kobberoksyder før en reduserte jernoksyder. Kobber-oksyder og jernoksyder ble redusert med samme prosess, og i samme type ovn. Alt etter malmtypen tappet en flytende kobber eller flytende råjern ut ved bunnen av ovnen. Kobberet kunne inneholde mye jern. Æsene i Ottadalføret kan og ha produsert kobber fra kobberoksyd.

Åkerbruket var på denne tiden primitivt. Det første kornslag man sådde og høstet i Ottadalen kan ha vært rug. Rug ble dyrket i Sentralasia 4000 år f.Kr. og var nomadenes kornslag. De flyttet ofte, brente daugras og sådde rug i aska før neste regnskur. I Vågå viser pollenanalyser at den første rug ble dyrket her kort etter Kristi fødsel. Det er tenkelig at rugen kom til Norge fra Sentralasia med æser og vaner. Deres sentrale område her var Romerike med senter på Jessheim, der kan Rugen i Norge være eldst. At de kom til Ottadalen bevitner helligstedene for æsenes guder. Lin ble og først dyrket i Sentralasia og kan ha kommet til Norge med de samme innvandrerne.

Det vestromerske rike brøt sammen år 410 e.Kr.. Produksjonen av serisk stål i de store ovnene mellom Vågå og Heidal opphørte. Makten som sørget for ressursene, og kunden, var borte. Driften ble opprettholdt enda en tid i Snertingdal og Dokkfløyområdet. Men også der opphørte den snart.

Prosessene glemmes. Da det 5.te århundre var omme var all stordrift stanset og kunnskapen om prosessen var gått i glemmeboken. Men enkelte steder, som ved Møsvann i Telemark, ble den kjørt i mindre ovner helt til svartedauen utryddet halve befolkningen. I hundreårene deretter lå det meste av jernutvinning nede.

På 1600-tallet startet jernutvinning med malm brutt fra fjell i verk som Lesja-verket. Det var langt mer arbeidskrevende å bryte berg enn å spa opp myrmalm fra myrene. Men den metoden var glemt. Myrmalmen ligger der fortsatt.

Utvandring. Da storproduksjonen av stål stoppet mistet mange beskjeftigelsen og ble overlatt til nød uten utkomme. Etter lovnad om nytt land i Italia, fra keiser *Theoderik den store*, utvandret mange dit år 525 e.Kr., ledet av *Roduulf fra Ranrike*. Romerske borgere fra *Vica metallorum* og *Dale vica* reiste. Befolkningen ble redusert til et antall området kunne brødfø. I den gjenværende befolkning var Vaud-folk og ræter i flertall.

I Vågå fortsatte man å dyrke *Viste*, stridens menn hentet mot fra *Odin*, og Tor fortsatte som småkongenes gud. *Bona-Dea* ordnet bøndenes avkom og avling og *Reitia* hjalp til i det skjulte. Gudene og troen på dem var et stabiliserende element i jernaldersamfunnet frem til romerkirken, kristendommen, erobret dalen og gudinnene ble trollkjerringer.

År 1021 dro Olav Haraldsson fra Lesja opp Lordalen og sør over fjellet. Romerriket i ny inpakning inntok Ottadalen med sin gud. Fra oven så Olav ut over Skjåk-bygda mot Gaeas helligsted Geilo, og Hov der Odin og Tor ble dyrket. I sør glitret Skim i strålene fra sola med Reitias helligsted vest for vatnet ved munningen av Bøvra. Vistes og Ulls helligsteder så han ikke herfra. Gamle strukturer var sydd inn i religionen. Nå ble religion politikk.

Med terror, blinding, lemlesting og brenning av åsatroens og andre guders helligsteder rykket den nye guden inn. På de gamle tuftene reiste man kirker for den nye guden for å markere at de gamle guder var beseiret. Mange av kirkene står der fortsatt, mens de på mindre steder, som på *Viste*, er borte. Folket var på ny underlagt Rom.

Kilder:

- (1) Fragment av Massaliske periplus ca. 500 f.Kr., fragmenter fra Pytheas ca. 330 f.Kr., Mela 43 e.Kr., Plinius d.e.79 e.Kr., Tacitus: Agricola ca. 90 e.Kr., Ptolemaeus ca. 150 e.Kr., og Notitia Dignitatum, den romerske stats håndbok ca.490-500 e.Kr..
- (2) P. Bidwell. Excavations at South Shields Roman Fort.
- (3) D. Sims & J. Kaminski. Roman Imperial Armour.
- (4) Dio Cassius Classicianus. Roman History.
- (5) C. Benjamin. Yuezhi. Origin, Migration and Qonquest of northern Bactria.
- (6) P. Mela. De chorographia libri tres. Kreuzfahrt durch die alte Welt
- (7) G. Devasthali. Mimamsa. Indian Books Centre. Delhi-India.
- (8) K. Derungs. Kultplatz Zuoz-Engadin.
- (9) D. Th. Vassiliades. The Greeks in India.
- (10) D. Wagner. Iron and steel in ancient China.
- (11) J. Needham. Science and civilation in China.
- (12) T. Torfaeus. Historia rerum Norwegicarum.
- (13) J. Harmatta. History of civilizations of Central Asia. Vol. II.
- (14) O. Peer. Dicziunari rumantsch ladin – tudais-ch.
- (15) C. Mani. Pledari sutsilvan.
- (16) Græsk-Dansk ordbog. Gyldendalske Boghandel København. 1885
- (17) W. Pape. Handwörterbuch der griechischen Sprache. Braunschweig 1914.
- (18) Fragmenter av *Pytheas Peri te Oceanu* fra 330 f.Kr.
Se for eksempel : Ch. H. Roseman. Pytheas of Massalia.
- (19) A. M. Hirth. Imperial mines and quarries in the roman world.
- (20) H. Irgens Høeg. Pollenanalytiske undersøkelser I Vågå.
- (21) Jordanes. Getica.
- (22) Zhao Ye fra Yue: *Wu Yue chungiu*. Historien om Wu og Yue. År 15 e.Kr..
Yuan Kang & Wu Ping: *Yue jue shu*, boken om Yue-jue. Før år 52 e.Kr.

8.10 Rogaland og Aballos neso > Avaldsnes = Apollos øy .

Rogaland og Ryfylke i sørvest er av de områder som var tidligst befolket av samlere og fiskere. De første Daner kom hit i Bronsealderen ca. 1500 år f.Kr.. Rugierne, Rugiones, kom kort etter fra sørsiden av Østersjøen via Jylland. Landsdelen har navn etter dem.

De første som slo seg ned her var fiskere og samlere som levde i en tid lenge før den vi forteller om. De var i slekt med befolkningen langs Nordsjøkystene, som bodde ved elvemunninger og grunne strender der tidevannet daglig la igjen mat. De samlet skjell og skalldyr, fisket og gjorde til tider turer til jakt og fangstplasser inne i landet. Risikoen for å sulte i hjel på slike steder var liten. I skogene var det vanskeligere å skaffe mat. Spor etter deres boplasser finnes i Danmark, Skottland, Sørøstengland og Norge. I Holland, Nordtyskland og det sørvestlige Jylland har havet erobret kystnært land. Der ligger boplassene i dag under vann. Der landhevingen har vært stor som i Sørnorge kan slike boplasser ligge høyt slik som *Høgenipen* ved Fredrikstad som i dag ligger 40 meter over havet. Menneskene der levde på nordsiden av fjorden som tidligere gikk østover inn i Sverige. Nærmere Rogaland lå boplassen *Ertebølle* ved Limfjorden. Folk der hadde slektninger i *Vistehola* nord i Rogaland som var bebodd 6000 år før Kristus. Denne befolkningen kom etter at isen trakk seg tilbake. Det er den våre lærde har sett som forfedre til storparten av den norske befolkning. Deres tid ligger imidlertid utenfor vårt tema.

De første *Daner* kom til Sørvestlandet ca. 1500 år før Kristus. De slo seg ned nord på Karmøy der storhaugene på Re-heia minner om dem. Danene i bronsealderen var ute etter metaller, kopper, tinn og jern. I dette området fant de både kopper og tinn.

Rogierne, som var Veneter, kom over fra sørkysten av Østersjøen, kanskje så tidlig som i det 12-te århundre før Kristus. Veneternes vandringer gikk oftest sørover, men noen dro vestover langs Atlanterhavskysten og slo seg ned på egnede steder slik som i *Vendsyssel* på Nordjylland, i Rogaland og Ryfylke, i England, Normandie og i Bretagne. Veneterne i Rogaland kom fra *Rügen* som i deres språk het *Rujana*. Pytheas kalte dem *Rugiones*, på norsk *Rogalendinger*. De bodde i en periode spredt over store områder i Europa. De benyttet gravurner der likbåletts rester ble samlet og begravd. Slike urner er funnet flere steder på Sørvestlandet. Skipsristningene på Lista, Rogaland og Ryfylke viser de eldste typer båter i Norge. Navnet Lista kan være Venetisk men det var og navnet på Aboriginernes største by øst for Rom.

Nordvest på Jæren lå Ptolemaios *Banatia*. Navnet var gitt av nabofolk og ble uttalt *Vanatia*. Det forteller at de som bodde der var *Daner*. *Vanatia* lå nær *Tan-anger*. *Tan* er et navn Danene brukte for å ære gudinnen *Danu*. Navnet *Tanum* -> hos Danene, finnes flere steder. *Daner* og *Rogier* som bodde langs kystene handlet med rav som ble sanket langs strendene og transportert sydover og solgt i Middelhavslandene. De drev og tinnsmelting og utvant også kobber. *Cupervicus* > *Koppervik* på Karmøy vitner om kobberutvinning. *Velleius Paterculus* forteller at byttehandel med tinn forgikk på ensomme øyer der kjøper og selger følte seg trygge for overfall fra den annen part. Selgeren la ut tinnen og trakk seg

unna. Kjøperen gikk frem, vurderte tilbudet og la igjen det han kunne tenke seg å betale, før han trakk seg tilbake. Deretter var det selgerens tur. Aksepterte han kjøperens pris tok han betalingen og forsvant. Var han ikke fornøyd med det tilbudte lot han alt ligge slik at kjøperen kunne komme frem å øke betalingen. Slik holdt man på til man var enige.

Nord for Vanatia i innløpet til Boknfjorden ligger øya som var et av de eldste handelssted for tinn i Norge. Den heter i dag *Kvits-øy*. Navnet kan avledes av det fokeiske *Cassitis*. Kvite er et gammelt navn på tinn og kan ha gitt navn til *Kvites-eid* i Telemark. Tinn produsert inne i fjordene i Ryfylke ble på *Kvites-øy* byttet mot varer de fremmede skip hadde med. Lenger inn ligger andre øyer og minner om trafikken, blant dem *Åmøy*, *slaveøya*, og *Tinnøya*, *Idse*, som har den Venetiske endelse *-se*. Tinnstein finnes fortsatt i Ryfylke. Den er svart og lett kjennelig ved at den er tyngre enn annen stein.

Tinnstein finnes i jordskorpa på steder der granitt steg opp fra jordens indre for mange hundre millioner år siden. Slike bergmasser inneholder mange sjeldne metaller som vi kaller jormetaller. I sprekker, porer og ganger kom mineralrike masser til overflaten og ble avkjølt. Denne massen inneholdt tinn, wolfram, kobber, bly, molybden og sink. Derfor finnes tinnstein i ganger og årer i eller ved granitten og er lettest å finne der granittskorpa har sprukket, eller der granittpartier har beveget seg i forhold til hverandre. Et eksempel på dette er fjellknausen Uburen ved Forsandmoen som har steget opp fra dypet. I skjærsonen har tinnstein blitt presset opp mellom granittflakene.

Proessen for å utvinne tinn var to trinns. Tinnstein består av ca. 78 % tinn 22 % Oxygen. Dette oksydet ble lagt i en reduksjonsovn med glødende trekull. Oksygenet forbandt seg med kullstoff til CO som reduserte tinnoksydet og dannet CO₂ som forsvant ut av ovnen med røyken. Etter avkjøling inneholdt ovnen en blanding av tinn og brent småstein. Tinn ble skilt fra steinen ved en ny oppvarming over 232 grader. Det smeltet og ble samlet opp og støpt til barrer mens den brente steinen ble hivd på dynga.

Var råstoffet alluvialt benyttet man flotasjon for å skille ut kassiteritkrystallene, men det var ikke til å unngå at andre elementer ble med inn i ovnene. Da fikk man ikke bare tinn, også jern og andre elementer fantes i den avkjølte massen i reduksjonsovnen. Denne massen ble smuldret opp og lagt i smelteovnen og varmet over tinnets smeltepunkt. Tinn smeltet mens resten forble i fast form og ble kastet. Nå kan en tenke seg at rent tinn kan ha havnet i avfallshaugene og at man da burde kunne finne det igjen. Det er lite trolig. Tinn har 2 modifikasjoner, alfa-tinn og beta-tinn. Tinn som kom ut av ovnene var alfa-tinn. Hvis temperaturen synker under 13 grader går alfa-tinn over i beta-tinn som er et gråaktig pulver. Hvis tinn har fulgt med over i avfallshaugene har det på grunn av vinterkulden skiftet modifikasjon og har gått over i pulverform og forsvunnet. I middelalderen laget man orgelpiper av rent tinn til europeiske katedraler. Om vinteren opplevde man at pipene smuldret bort, hvilket prester og biskoper mente var djevelens verk. Dyktige orgelbyggere risikerte livet fordi de hadde laget plass for djevelen i orgelet.

En trengte altså to typer ovner for tinnproduksjon. Nå hadde smelteovnene større kapasitet enn reduksjonsovnene. Derfor var det vanlig at to eller flere reduksjonsovner forsynte en smelteovn. Slike grupper av ovner vitner om gammel tinn-produksjon.

På nordsiden av Boknfjorden ligger Karmøy med Koppervik og Avaldsnes lengst nord. Lenger sør, ved Visnes på vestsiden av øya, lå på 18-hundretallet et av Europas største kobberverk, drevet av franskmenn. Det er tenkelig at Koppervik har fått dette navnet fordi det der ble utvunnet kobber i gammel tid. Det opprinnelige navn kan ha vært *Cuper-vicus*. På en høyde i Koppervik, som før bebyggelsen kom hadde vidt utsyn, ligger en slette som fra gammelt kaltes *Solskjevå*. Vi vet ikke hvorfor den fikk dette navnet, men kanskje var det her *Pytheas* målte solhøyde da han var på Karmøy og kanskje laget han her en solklokke der han merket av hvor solens skygge ville være når en kunne vente skip fra sør.

Avaldsnes, gresk *Aballos neso*, latin *insula Abalus*, er et av våre eldste høvdinge-seter. Navnet er gitt av Daner og betyr *Apollo's øy*. Vest for Avaldsnes ligger Reheia med store gravhauger fra bronsealderen på rekke. De er fra perioden mellom 1500 og 1100 år før Kristus. *Reheia* betyr *Kongeheia*, hvilket tyder på at et dynasti av Danekonger ligger begravd her. De som bodde her tilhørte det omfattende handelsnettverk Danene hadde i bronsealderen. Det strakte seg fra Karmøy og Irland i nord til det indre Middelhav i syd. Handelen i dette nettverket blomstret til nedgangen kom for Danenes bystater i Middelhavet og Mykenes fall.

De første Daner på Nordvestjylland kom dit samtidig. Langs strendene på Jylland ble det sanket rav som ble transportert og solgt til kunder i sør. Danene på Jylland mottok tinn og kopper fra Karmøy og Ryfylke og styrte i perioder metallutvinningen der. Danmark hadde en rik bronsealder og en del av metallene i bronzen på Jylland kom fra Ryfylke der produksjonen foregikk med stabil kapasitet.

Etter at Romerne hadde etablert seg i Norge tok de kontrollen i Rogaland. En keiserlig ridder med ryttere, slaver og sjøfolk, representerte *Classis Britannica*, den romerske flåte i *Britannia*. De var forlagt på Avaldsnes. Senere ble Avaldsnes sete for de norske konger i vikingetiden. Arkeologiske utgravinger foregår i dag på Avaldsnes. I lagene under vikingetiden vil arkeologene finne spor etter den romerske flåtehavnen. I enda dypere lag kan det finnes rester etter Danene som var her fra år 1500 f.Kr..

Vest på Jæren ligger *Orre*. *Orrea* er nevnt hos Ptolemaios og i *Notitia Dignitatum* som et senter for *Familia Caesaris*. Avaldsnes var starten på seilingsruten rundt kysten av *Caesariensis* til *Ostia Locus* innerst i Oslofjorden. Langs ruten ble stål fra Østlands-området fraktet til det vestlige *Britannia* og til galliske havner og romerske våpensmier.

Jernalderhaugene ved Karmsundet, slik som *Flagghaugen* på Avaldsnes, er fra denne perioden. Fra Avaldsnes kontrollerte Romerne og Vanedynastiet transporten av jern og andre varer fra og til *Britannia Caesariensis*. Oppsvinget i denne perioden gjenspeiles i rike graver der den døde er utstyrt med romerske varer og gjenstander som vitner om kulturen og økonomien de var en del av.

Flagghaugen vi nevnte ble gravd ut i 1835 og regnes som den første arkeologiske utgraving i Norge. Utgraverne var etter dagens forhold ukyndige og utgravingsmetodene mangelfulle derfor gikk mye informasjon tapt. Man var interessert i gjenstander og gull hvilket den døde hadde fått med i rikt monn. Funnet ga næring til myten om *kong Augvald* som fremdeles lever. Hva den døde het får vi neppe vite men hans funksjon i samfunnet og i den europeiske kontekst han var en del av skal vi vurdere.

Gjenstandene i graven besto av et Romersk våpensett, Romerske bronsefat, vaser og serveringssett for vin samt en halsring og en armring i gull. Soldatene i de romerske legioner kunne bli dekorert for heltemodig innsats. Fra keiser Claudius tid var reglene for dette fastlagt. Under kenturions rang var den høyeste utmerkelse en soldat kunne tildeles halsringen, *Torques*. Nest høyeste utmerkelse var armringen, *armillae*, mens laveste utmerkelse var pregede skiver, *phalerae*, som kunne henges på brynjen.

Gjenstandene i graven viser at den døde var i romersk tjeneste med rang under *centurion*. Graven er datert til 250 e. Kr.. På den tiden satt også Vanedynastiet i Norge. Høvdingen på Avaldsnes var en Romersk ridder i keiserens tjeneste som rapporterte til ham. Fra Avaldsnes kontrollerte han trafikken mellom Norge og det vestlige Britannia og trafikken østover og nordover langs Norskekysten. Han satt på Avaldsnes i en viktig periode og var en av dem som ivaretok og sørget for gode relasjoner mellom Vaner og Romer. At en mann i romersk tjeneste satt som en av de viktigste “overkonger” i Norge viser at Romerne hadde kontroll med situasjonen her under Vanedynastiet.

I Rogaland finnes fortellende stedsnavn som *Rege* og *Sola* som var høvdingseter i gammel tid. Navnet *Sola* betyr øya og er avledet av det latinske *Insula*. *Insula* > *Sula* > *Sola*, var den gang en øy. *Rege* kommer av det indoeuropeiske ord for konge og er beslektet med det latinske *Rex*. Navnet forteller at dette var et høvdingsete. Mange navn har Venetisk opprinnelse slik som *Madla* der den venetiske konsonantgruppen *tl* eller *dl* er klar og tydelig. For å tyde slike navn trengs Litauisk eller Slovensk hjelp.

Ptolemaios plasserte *Banatia* i dette området. På hans tid kan *Sola* og *Tananger* ha ligget på en øy. Navnene plasserer *Daner* her. På *Revheim* rett overfor *Tan-anger* på andre siden av fjorden ble det funnet to bronselurer. De har meanderornamenter som ligner ornamentene på lurrestene fra *Gran* på *Hadeland*. Disse skipslurene kom til *Hafrsfjorden* på *Daneskip*. Normalt hadde hvert skip to lurblåsere om bord.

De eldste skipsristninger i området kan stamme fra *Daner* som ble drevet ut av *Egypt* 1550 år før *Kristus* og *Daner* som deltok i invasjonene av *Egypt* kort etter år 1200 før *Kristus*. De siste kjempet mot *Ramses III*, tapte, og ble spredt etter nederlaget. Noen kom til *Rogaland*. I *Ramses III* dødstempel i *Medinet Habu* er slagene mellom ham og *Pelasgerne* foreviget på klippeveggene. Både *Ramses* og *Pelasgernes* skip fremstår med tydelige detaljer. Derfor vet vi en del om hvordan disse skipene så ut.

På *Sørvestlandet* har *Eva* og *Per Fett* målt og tegnet skipene på helleristningene og inndelt dem i grupper etter utseende. En av deres grupper ligner skipstypen *Pelasgerne* brukte i kampene mot *Ramses III*. Denne skipstypen, Fig.67., har høye bratte stevner som

bøyer utover og har skvettbord som beskyttelse for roerne. Skvettbordene kunne ved behov dekke hele skipssiden. Fig. 68. viser hovedlinjen i en av Fett's skipstyper fra Rogaland. De to typene har likheter.

Fig.67. Daneskip. Ramses III tempel.

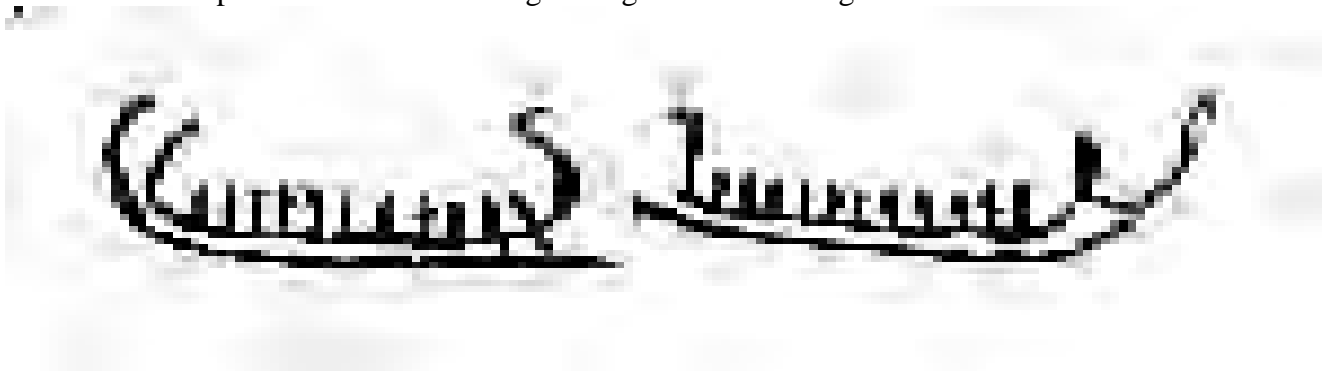
Fig. 68. Hovedlinje for en av Fett's typer

Fig. 69. Skip fra Nag i Rogaland. Fra E. og P. Fett.
Denne type skip var venetiske

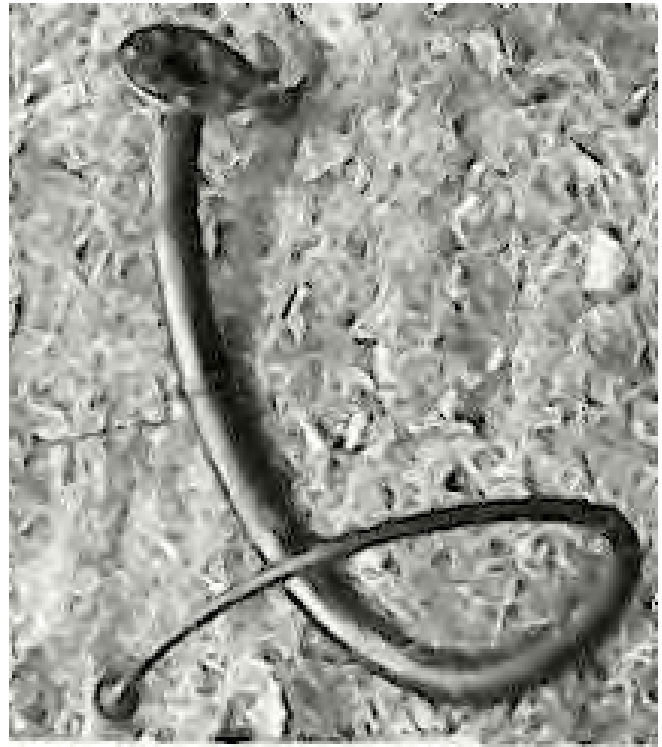
Fig.70. Gresk skipstype fra Middelhavet 1200 år før Kristus.
Skipet har rambukk foran og for- og akterstavn svinger innover.

Fig. 71. Fokeiske skip fra helleristning i Rogaland.

Fig. 72. Ptolemaios Vanatia

Fig. 73. Skipslur fra Revheim

Fig. 72. viser hvor helleristningene finnes i Rogaland. Hit kom Daner etter utdrivelsen fra Egypt ved slutten av Hyksosperioden 1550 år før Kristus. Senere kan nye Daner fra den Pelasgiske flåte ha kommet etter at deres forsøk på å erobre tilbake de nordlige deler av Egypt mislyktes. Skipsluren Fig. 73. kan ha kommet med dem. På enkelte helleristninger kan vi se lurene stikke opp over årebladene slik som på ristningen fra Båhuslæn Fig. 74.

Fig. 74. Fokeisk Skip med 2 skipslurer for kommandoer og kommunikasjon.

8.11. Slaveleiren på Forsandmoen. Cæsars tinnmarker.

På en slette mellom fjellene lå leiren. Et 20-tall langhus der slavene bodde og et 20-tall smeltehytter der de som arbeidet ikke frøs men hadde tak over hodet. Selv om røyken fra ovnene i hyttene var ubehagelig var de som arbeidet der heldige. Verre var det for dem som lette frem tinnsteinen. De var utsatt for regn, kulde og vinden som blåste fra havet i vest. Danene som kom til Avaldsnes 1500 år før Kristus var de første som utvant metaller i Ryfylke. Senere deltok Rogier i driften og etter Pytheas besøk Massaliske kjøpmenn og Eburoviker fra Mösas nedre løp. Ved Forsand lå Norges første større industristed.

Sør for leiren rant elva og fra gruvene ble lyden av slag mot meisler og stein som raste blandet med oppsynsmennenes eder og forbannelser når de mente slavene lurte unna. Svette og halvnakne arbeidet de, mens vinden tok røyken fra smeltehyttene og fraktet den inn over land. Kvinner og barn med skinnsekker plukket og gransket steinene som ble hakket løs. Det meste ble kastet men noe ble puttet i sekkene som før for de umettelige ovnene. Gudinnens jur var hardt og hun tviholdt på rikdommen. Den ga luksus for noen få og et helvete for de tusener som i årenes løp var satt i land her for å melke juret.

Dagene gikk i kjedelig slit. Sove i båsen i slavehuset, spise den ensformige maten, marsjere til tinnmarkene og steinbruddene for å grave frem tinnstein og så marsjere tilbake til leiren og huset med båsen for å spise og sove. De som var født som slaver aksepterte skjebnen. For de som hadde levd i frihet var dette et helvete hinsides havet.

De eldre hadde for lengst resignert og akseptert skjebnen gudene hadde gitt dem. De visste at de skulle dø her, at deres klær skulle beskytte andre kropper mens deres egen ble brent sammen med andre døde, og at minnet om dem ville forsvinne med røyken fra likbålet. Nyankomne håpet i det lengste på et under. Drømmer, syner og unormale hendelser tente håp om befrielse. Sommeren år 57 før Kristus skjedde noe.

En flåte av skip rodde inn fjorden og la til land ved elvemunningen. Sjøfolk og soldater ble igjen som vakter mens en avdeling soldater, offiserer og embedsmenn tok fatt på stien til slaveleiren og tinnfeltene. Slaver som så dem komme stakk hodene sammen, ryktene florerte. Strabo skriver om dette:

.....Etter at Publius Crassus krysset over til disse folk og så at metallet ble gravd frem like under markoverflaten, og at folket der var fredelig, la han omgående rikelig informasjon frem for alle som ønsket å seile over dette havet, skjønt dette er et mye bredere hav enn det som skiller Britannia fra kontinentet.....

Fokeiske og Eburovikiske skip hadde seilt fra Nordgallia for å vise de Romerske representanter skipsruten til Tinnøyene. Ekspedisjonen ble ledet av general Publius Crassus på oppdrag fra Cæsar som da var i ferd med å legge Gallia under seg. Cæsar hadde merket seg tinnrikdommen hos Eburonene ved Mösas nedre løp. Etter at Crassus hadde lagt de

sjøfarende stammer langs kysten av Nordgallia under seg fikk han i oppdrag av Cæsar å finne ut hvor øyene tinnet kom fra lå.

Strabo snakker om et hav som grenser til Britannia men er langt bredere enn sjøen mellom Britannia og Gallia. Fra Gallia til Britannia brukte ekspedisjonen 1 til 2 døgn. Ruten gikk opp langs østkysten mot Eboracum, dagens York, der Eburovikene hadde en stasjon hvor de hvilte ut før de fortsatte på den farligste del av ruten. Den gikk nordover til Epidion Akron og derfra øst over havet. Etter 5 til 6 døgn's seilas gled Crassus flåte inn mellom øyene i Boknfjorden.

Årsaken til ekspedisjonen var at Cæsar skyldte penger. Han dannet sammen med Marcus Crassus, Publius far, og Pompeius et triumvirat som styrte Rom. Cæsar hadde gjeld til Crassus og søkte derfor etter verdier i områdene han erobret. Derfor steg romerske soldater for første gang i land i vårt land, den fjerneste av Britannias øyer. To år etter denne ekspedisjonen dro Crassus senior og junior på hærtog mot Partherne øst for Eufkrat der begge falt i kamp sammen med legionene i år 53 f.Kr.. Dette og tinnfeltene i Ryfylke løste Cæsars gjeldsproblemer. Romernes kunnskap om malmene i Norge økte fra nå av. Under Augustus ble provinser med råvarer som var av uvurderlig betydning for rikets status og militære dominans lagt direkte under keiseren. Slike provinser fikk betegnelsen *Caesariensis* i navnet.

Virkingen av Crassus ekspedisjon til Forsandmoen ble flere skipsanløp og større etterspørsel etter tinn. Crassus offentliggjorde seilingsruten til Tinnøyene. I stedet for befrielse, som slavene håpet, steg presset på dem og antallet ble økt betydelig da Romerne deporterte en del av de fanger Cæsar hadde tatt hos Helveterne, Faukenes Lemannonios, til området her. Så mange var de at bukta blant sjøfarere fikk navn etter dem og ble kalt *Lemannonios kolpos*.

Tinnutvinningen i Ryfylke startet 1500 år før Kristus og ble først drevet av Daner senere av Rogier. Ryktene om forekomstene og tinnet selv ble over tid transportert stadig lenger fra kilden og før midten av det siste årtusen før Kristus var forekomstene kjent i havnene ved Rhinmunningen og i Gallia Belgica. Det var antagelig i det 6-te århundre før Kristus *Midakritus fra Massalia* hentet tinn i Ryfylke. Produksjonskapasiteten var liten men stabil i denne perioden. En markert økning i produsert kvantum kom etter *Pytheas* besøk ved slutten av det 4-de århundre før Kristus.

Pytheas var klar over at tinn fantes i Ryfylke. Han reiste for å finne Ravkysten og Tinnøyene og ut fra hans posisjoner for Lista og Avaldsnes vet vi at han var i området. Han kan derfor ikke ha unngått å oppdage tinnproduksjonen på Forsandmoen og andre steder. Etter hans besøk ble kapasiteten utvidet. Han skriver at etter å ha vært her reiste han til Spania, Vettes land. Der foregikk tinnutvinning og det var for å skaffe erfarne slaver til Forsandmoen

Pytheas reiste dit. Navnene Uburen og Lanta betyr i Vetteses språk henholdsvis Juret og tinn. Juret var morsgudinnen's bryst hvorfra hun skjenket menneskene rikdommen.

For Lemannoniosslavene ble det bygget hus et stykke fra husene som allerede fantes. De var organisert i lag og hvert lag hadde sitt sovehus der slavene bodde. Rett ved sovehuset lå lagets smeltehytte med flere ovner for reduksjon av tinnstein samt en smelteovn der det smeltede tinn i reduksjonsovnene digler ble helt i støpeformer. Her arbeidet noen av slavene men de fleste på laget var beskjeftiget med å finne og samle inn tinnsteinen. Faukenes effektive organisering og tilførsel av arbeidskraft 300 år før Kristus mangedoblet tinnproduksjonen på Forsand. Hvor mye av tinn som havnet i Massalia vet vi ikke. Antagelig ble mengdene som ble ført dit mindre etter hvert fordi bronseverkstedene som lå i Eburonenes område ved Rhinmunningen stadig ble utvidet. Havnene ved munningen av Rhinen og Mösa var viktige, vi husker alterne til den greske gudinne Nehalennia. Der de sto losset mangt et skip tinn fra Rogaland.

Crassus flåtebesøk var stormaktens første føler til vårt område og resulterte i økt aktivitet på Forsand. Inntektene fra tinnhandelen betalte noe av Cæsars gjeld til Crassus. Senere overtok keiseren feltene og forpaktet bort produksjonen til den entreprenør som betalte mest. Slavene fikk nye herrer som de ikke så, men deres ønske om økt avkastning følte de. Etter Odins avtale med keiseren kan Vanene ha overtatt driften uten at det endret slavenes kår vesentlig. Deres antall økte og på deler av sletta lå slavehus og smeltehytter. Tinnutvinningen var på det største frem mot år 400. Så kom Romerrikets sammenbrudd, tinnproduksjonen fikk en knekk og ble videreført med synkende kapasitet frem mot år 500 for så å dø ut.

Da sletta ved Forsand ble dyrket opp i vår tid fant man dynger med *skjørbrent småstein*. Arkeologene avdekket stolpehull etter slavenes hus og smeltehytter og rester etter ovnene tinn var redusert og smeltet i. I sum vitner funnene om metallurgisk industri. Tinnsteinen inneholdt og jernoksyder og *apatitt*. Derfor finnes spor av jern i dyngene. Fosfor som smelter ved 610 grader rant ned i marken. Jordprøver viser derfor et høyt innhold av fosfater. Kanskje skyldes de mørke områdene i åkeren på Landal der planter ikke vokser at jorden fremdeles er forgiftet som følge av tinnproduksjonen.

Pytheas kalte Boknfjorden *Metuo nesos kolpos*, bukta med et knippe av øyer. Den lå 6000 stadier nord for *Gea Soros*. Plinius skrev at

.....6 dagers seilas innover fra Britannia ligger en øy, *Itis*, der det finnes tinn. Opp dit seiler Britannerne i båter av flettverk overtrukket med skinn.....

Roten i øynavnet *Itis* er *It* mens *-is* er en Fokeisk ending. Rogierne brukte og roten *It* men i deres språk var endingen *-se*. I dag bruker vi fremdeles det Rogiske navnet og kaller øya

Idse. Navnet betyr *Tinnøya*. Hos Ptolemaios er *Taoua, Tau*, en havn i Lemannonios bukta. Kanskje hentet man også der tinn på hans tid.

Her i en verden langt mot nord i et fremmed og farlig hav lå *Tinnøyene*. De som seilte hit holdt det de visste for seg og slavene som ble sendt hit kom aldri tilbake. Bare sporene etter deres hus og smeltehytter, ovnrester, dynger med skjørbrent stein og fragmenter av støpeformer og digler minner om det som den gang foregikk. I tillegg viser helleristninger av Fokeiske og Eburovikiske skip, sammen med de antikke beretninger, hvem som sto bak industrien i Ryfylke for 2000 år siden.

Fig. 75. Tinnstein. Over fra berget. Under fra elvegrus.

Analysen av overflaten på krystallene fra grusen viser over 90 % tinnoksyd, mens steinen fra berget inneholder både tinn, molybden, sink, og bly. Se Fig.75. Det er langt mellom tinnkrystallene i grusen og de tinnførende årer i berget var vanskelige å finne. Utvinningen var derfor arbeidskrevende. Steinene fra berget ble knust slik at kassiterit-krystallene ble frigjort mest mulig. Allikevel fulgte mye stein med inn i ovnene noe steindyngene vitner om.

Krystallene i elvesanden ble skilt fra resten av sanden ved flotasjon, d.v.s. man lot sanden bli fraktet med en vannstrøm som var passe sterk. De tunge *kassiteritkrystallene* ble liggende igjen på bunnen mens sand og grus som var lettere ble ført vekk med strømmen. Slik foregikk separeringen. Reduksjon av tinnoksydet starter ved en temperatur på litt over 600 grader. Det var derfor tilstrekkelig å fyre ovnene med tørr ved. Blåsebelger var det ikke behov for.

Rogaland og Ryfylke var økonomisk knyttet til Europa. *Bronseindustrien*, Europas eldste metallurgiske industri hentet noe av råstoffet her. Også Danske bronsestøpere fikk tinn herfra i bronsealderen. Det eksporterte tinn ble betalt med korn. Hvete, bygg, havre og hirse sto på menyen i forskjellige perioder.

8.12. Trøndelag. Treu-erisk koloni.

Navnet forteller at de som bodde her var innvandrede Treueri, Trynner, fra områdene mellom Rhinen og Mösas midtre løp. Da Pytheas seilte rundt Agdeneset og inn Trondheimsfjorden hadde Trynner bodd her i kan hende 6-hundre år. Sjøen sto høyere enn i dag, skip kunne ro lenger opp i elvene. Innseilingen til havna i Levanger var dypere og bredere. De første områder som ble tatt i bruk lå i Inntrøndelag, Stjørdalen, Værdalen og landet rundt Børjen. Gauldalen var og befolket på Pytheas tid. Navnet definerer at i dette området gjaldt Treueriske, Trønderske, lover.

Trøndelag ble første gang besøkt av offisielle Romerske skip og tropper da Agricola seilte hit år 84. I forbindelse med Severernes aksjoner i Britannia år 208 – 211 seilte Caracalla hit og til Oslofjorden der han besøkte Østlandet år 210 - 211.

Da keiser Diocletian reorganiserte provinsenes administrasjon og delte dem inn i Dioeceses kort før år 300 ble Trøndelag egen Romersk provins med navnet Flavia Caesariensis. Fra da av økte jernproduksjonen i Trøndelag betydelig.

Når Greker, Romer og Belger sendte en overtallig befolkning ut som kolonister gjaldt lovene i byen eller landet de forlot i den nye kolonien. Navnet Trøndelag forteller oss at i dette området gjaldt *Treuer-iske* lover, lovene hos dem som bodde fra Trier i Moseldalen og vestover til Mös. Sammen med Dio Cassius opplysning om at

...Belgernes område strakte seg til andre siden av havet ovenfor Britannia...

og Pomponius Mela som skrev at *...Thyle lå ovenfor Belgernes kyster....* som var kysten av Vestlandet, dokumenterer det at befolkningen i Trøndelag var innvandrede *Treuer-er* fra Mosel- og Mös-dalen. Trønderlåna, hovedbygningen på de trønderske gårder blir lagt merke til. De er i to etasjer, smale og lange. Samme hustype kan en i dag se hvis en kjører langs Mös fra Maastricht og sydover. Etter å ha passert byen *Huy* kan en beskue gamle bygninger med tilsvarende utseende. Mange av dem er i dag bygget i mur.

På Vestlandet gjaldt *Gulatingsloven*. Navnet sier oss at dette i utgangspunktet var et ting for *Guler*. Og *Gul* er samme ord som *Gaul*. Gulatinget var opprinnelig et ting for innvandrede Galliske kolonister på Vestlandet.

Gaul betyr Galler og Gaul-dalen i Sør-Trøndelag var befolket av dem uten at navnet forteller hvor i Gallia de var kommet fra. Men elvenavnene forteller. Stjør-dalen kan ha fått navn etter elva *Chieur* som kommer fra øst, sør for grensen mellom Belgia og Frankrike. Den renner gjennom *Val de Chieur* og ut i Meus. *Val de Chieur* → *Stjør-dalen*.

Elva *Vair* kommer fra øst og renner i Meus litt nord for Neufchateau. Dalen den renner gjennom heter i dag *Val de Vair* → *Vær-dalen*. Nidelva kan ha fått navn etter *Nied* som renner i Saar nord for Saarbrücken, Saar munner ut i Mosel sørvest for Trier.

Like nord for sjefsguden Grans helligsted *Grand* renner *Ogn-on* nordover, navnet minner om Ogn-a og Ogn-dal. Også dens vann renner i Meus. Området der disse elvene renner i det gamle Gallia var bebodd av stammen *Treueri*. Germaniserer vi navnet blir *Treueri* > *Trynner* > *Trønder*. De har gitt navn til Trøndelag. I Tyskland skrives navnet i dag med v i stedet for u. Skrivemåten kommer av at Romerne skrev u som dagens v, spiss i stedet for rund bunn. Dermed har man endret uttalen fra *Try-erer* til *Tre-ferer*.

Tryeri-folket var et nordøstgallisk folk som tidlig ble presset av Germaner og Kelter. Vi husker den Massaliske periplus og Plutarchs korte informasjon om dette. Ut fra disse beretninger kan de første Trønder ha kommet til Trøndelag ca. 1000 år f.Kr.. De bosatte seg på Frosta, i Frol og ved Børjen, fjordarmen med det trange innløpet som fører inn til Mære. Stedsnavn med stavelsen Fro forteller om fruktbar jord. Ordet ble brukt om steder der det var tidlig bart om våren og der det var frodig. Når det gjelder *Fro-sta* kan navnet og komme av det Fokeiske ord Fro-nis som betyr innsikt eller kunnskap. Frosta var frode menns, de kloke menns møtested. Her ble *Frosta-tinget* holdt.

Etter Cæsars erobring av Gallia gikk *Treu-nerne* der urolige tider i møte. Augustus overlot styret til *M. Vipsanius Agrippa* som spilte en rolle i utviklingen i Treu-ernes område. Ledende Try-ner la sammen med andre Belgiske stammer planer for å fordrive de Romerske herrer. Try-neren *Nonius Gallus* ledet et opprør som ble slått ned år 29 f. Kr.. År 21 f.Kr. startet et nytt opprør ledet av Try-neren *Julius Florus* og Haderen *Julius Sacrovir*. Det ble slått ned. Konsekvensen ble at ledende Try-ner forlot sitt land. Arkeologiske funn fra slutten av det siste århundre f.Kr. viser at mange mindre bebodde bosetninger på høyder i Gallia ble forlatt mens de største gled over i Romerske *vicus*. Hvor de flyktende Try-ner la veien forteller ikke kildene men deres navn og elvenavn indikerer at noen kom til Trøndelag i tiden rundt Kristi fødsel.

Pytheas fant verken tinn eller rav her, men det første jern var tatt ut av ovnene på hans tid. At han kan ha vært her viser helleristningen på Geite der Massalias solhjul er hugget i berget ved siden av skipene. Pytheas fikk her øyenvitneskildringer om midnattssolen. For ham var det sikkert svært så pirrende. Stedsnavn som kan ha Fokeisk opprinnelse finnes her. *Rissa* har den Fokeiske endingen –ssa, og ligger på *Fosen*, som på Fokeisk betyr rygg. *Agde-neset* kan ha navn etter den Fokeiske byen *Agde*. *Lade* har navn etter det siste sted Jonierne forlot i Lilleasia. Lade ble grunnlagt av Daner og ladejarlene pleiet kontakt med sine slektninger på Jylland. De gikk senere ofte sammen med dem i konflikter de hadde med kongene sør i Norge.

Jernutvinningen ble i de første to århundreder ikke forsert i Trøndelag. Det store oppsvinget kom etter *Caracallas* besøk og keiser *Diocletian's reorganisering* av provinsene. De ble gjort mindre ved deling samtidig som administrasjonen ble effektivisert ved at nye administrative funksjoner ble definert og bemannet fra år 294. Trøndelag var rikt på jernmalm og ble da egen provins med navnet *Flavia Caesariensis*. Navnet viser at Trøndelag

kom under Romerne under *de Flaviske keisere*, noe som stemmer med Agricolas og Tacitus beretning. På latin kan navnet ha vært *Civitates Treuerorum*. Befolkningen bestod her av det Romerne kalte *Peregrini*, ikke-Romere i en Romersk provins. Slike folk lot Romerne styre seg selv etter sine egne lover. Det kan være årsaken til at navnet poengterer at her gjaldt *Treu-erisk lov, Trøndersk-lag*.

Reduksjonsovnene på Hegglesvollen er av samme type som Romertidsovnene på Østlandet. Forskjellen er at fuktsperrene er gravd inn i skråninger mens de på Dokkfløy er gravd ned i bakken på flatere mark. I begge tilfelle er råjernet tappet ut over bakkenivå. Ovnene på Hegglesvollen er sjaktovner som har produsert råjern i en indirekte prosess.

Lev-anger, Jern-fjorden, var utskipningshavn for jern og stål til England. Navnet kan komme av *Low* som var *Serernes ord for stål*.

Etter Odins ankomst til Sverige var Trøndelag det siste området han gikk inn i Norge. Rundt år 130 dro en hærstyrke fra Sigtuna gjennom Gästrikland og Hälsingland over til Medelpad. Derfra fortsatte de nordvestover gjennom Jämtland og over fjellet og ned Stjør-dalen til Trøndelag der de deltok i oppbygging og utvikling av jernutvinningen i samsvar med Romernes ønsker. Snorre sier om dette at Odin

.....til sist dro nord til sjøen som de trudde lå rundt alle land, og at han der.. satte son sin Sæming til å styre landet.....

Æser og Vaner kom fra Sverige til Trøndelag sammen med andre. Opplysningene i Historia Norvegia om at Trønderne kom fra Sverige kan bunne i denne innvandringen.

Stålproduksjon for det Romerske marked foregikk fra nå av i stort omfang med *Æsenes* prosess i Trøndelag. Risikoen for fiendtlige overfall var liten her, transportveien var relativt sikker. Jern og stål fra Sverige ble og tidvis fraktet til Trøndelag og skipet til England. Noe gikk på skip gjennom Øresund, langs sørkysten av Norge til England eller ned langs Vestjylland til Rhinmunningen. Trøndelag hadde liten kontakt med Østlandet og Rogaland, kontakten gikk til England og Sverige. Trøndelag, Jämtland og Medelpad var en naturlig enhet. Levanger var utskipningshavn for jern og stål fra år 150. Herfra ble *Low*, stål, og *Ty*, rent jern skipet til England i sommerhalvåret.

Geite ligger på høyden over den gamle havna. Allerede 1000 år før Kristus kan Galliske innflyttere ha kommet hit. Hva de kalte stedet vet vi ikke men det var neppe *Geite*. Området her har gode jordbruksforhold, derav navnet til ære for *Gaia*. *Geite* var et sentralt sted. Faukenes solhjul finnes på en helleristning her og forteller om *Geites* betydning da *Pytheas* var her. Da *Agricola* kom var det høvdingen her han forhandlet med. Antagelig anla han en liten militærforlegning her på høyden. Da *Vanene* kom fra Sverige overtok deres konge for Trøndelag stedet og posisjonen i samfunnet i samarbeid med en Romersk ridder.

Gravfunn fra Geite viser stedets betydning ved år 200. De første utgravninger ble gjort før 1870 og ble utført deretter. Det finnes noe skriftlig materiale samt tegninger av gjenstander, nok til at vi forstår at de som bodde her hadde tilknytning til Romerne og deres levemåte og skikker. Deler av et Romersk middagsservice og et vinservice er blant det som ble funnet. De som bodde her var knyttet til Romersk administrasjon og kultur og kan ha vært en av keiserens riddere eller en *libertus Augusti* en frigitt slave.

Langs den gamle veien fra øst som fører til Geite ligger ca. 15 gravhauger på rekke. Jeg vet ikke hva innholdet i gravene har bestått av men deres beliggenhet langs veien til en eventuell Romersk forlegning stemmer overens med måten Romerske soldater fra hjelpetroppene i provinsene ble begravd på i fredstid.

Så stor og viktig som jernutvinningen øst for Levanger var fra år 300 og fremover kan vi anta at Romerne hadde soldater stasjonert her som overvåket utvinningen, kontrollerte transporten og utskipningen til England. I den første tid fra ca. år 84 kom disse soldatene antagelig fra Legio IX's hjelpetropper i York. Det at Norge den gang var provinsen *Britannia Caesariensis* medførte at Romerne hadde soldater her. Kanskje noen av forlegningene man vet navn på i Britannia men ikke vet hvor lå, fantes i Norge. Ellers finnes det få stedsnavn med latinsk opprinnelse i området. Alsta kan være et der Al kan tenkes å komme av ala i betydningen roerlag eller *ala equitata* som var en rytteravdeling.

Fra de som kom med Odin har vi navn på Sau, samme ord som Syr som betyr konge. De kom til Trøndelag som Saur-o-mater fra nordsiden av Svartehavet. Jordanes fortalte at

.... på nordsida av øya bor Adogit.....

Ado-geterne kom med Odin fra områder øst for Svartehavet. Ved Steinkjer ligger Egge. Navnet kan avledes av Adogit og kan ha vært Odinslektens høvdingsete. Her er det bl.a. funnet et *Sabinsk Victoriasverd* fra Romertiden. Det knytter stedet til den Romerske verden. Jeg har ikke sett den innlagte kvinnefigur og vet heller ikke om det fantes latinske bokstaver på sverdet. Hun omtales som Victoria, seiersgudinnen, men kan her som på Toten ha vært Noreia som og var Sabinernes gudinne. Så lenge Romerne satt i England ble jern og stål fra Trøndelag og Sverige skipet ut fra Levanger. Da det Vestromerske riket gikk under fra år 410 forsvant grunnlaget for denne transporten. Levangers betydning avtok og et nytt senter vokste frem lenger vest i fjorden. Danene's Lade ved munningen av Nid og Gaul-dalen overtok.

M. Vipsanius Agrippa: 63f.-12 e.Kr.. Romersk feltherre og politiker og keiser Augustus Svigersønn.
 Nonius Gallus: Romersk feltherre i siste århundre f.Kr.. År 29 f.Kr. beseiret han Treueri-folket.
 Julius Florus: Treuerisk adelsmann som ledet en fraksjon treuerer som gjorde opprør mot Rom.
 Julius Sacrovir: Hadisk, adelsmann som ledet et opprør mot Rom samtidig med Florus.
 Julius Classicianus: Procurator i Britannia år 61-65 e.Kr.. Førte en mild politikk som dempet motsetningene mellom romer og briter. Var Treuerer gift med datter til Treuerernes leder Julius Indus som sto på romersk side mot Julius Florus.

8.13. Tule morica → Telemark. Landet ved det fjerne hav.

Kåsa og kås inngår i stedsnavn og er et familienavn i Telemark. Verbet å kasa var tid-ligere aktivt på Toten når kornet ble satt i kas. I smålandsbyene i alpedalene i det gamle Rætia har husene navn malt på veggene. Ordet skrives der Casa, Ciesa og Cesa og betyr hus. De trange gatene mellom husene i disse dorfene kalles strede eller streda.

Den store steinrøysa lyste i solskinnet når været var bra, i storm fra sørvest knuste den bølgene mens vinden angrep med kaskader av sjøsprøyt. Røysa var et markert lande-merke som fanget opp skipene og ledet dem inn i roligere farvann ved innløpet til fjorden som førte inn i *Tule Morica*, Landet ved det fjerne hav. Steinrøysa kalte Faukene og Danene før dem *Molos*, som fornorsket er blitt Mølen. Homèr forteller at Daner som døde på sjøreiser ble stedt til hvile på de ytterste nes. På Mølen ligger gravrøysene til Daner og Fokeiske sjøfarere slik at de hadde oversikt over sjøen og skipsfarten. Kanskje håpet man at de kunne bistå andre i havsnød.

Fra *Molos* rodde skipene inn fjorden. Der Skien ligger i dag førte en kort kanal inn i landet mot nord. Faukenes ord for kanal var *Fossa*, og her ved *Fossa* lå deres utgangspunkt for utforskingen av *Tule morica*. Støttepunktet ble kalt à *Fossum* -> *ved kanalen*. Her tok de landet i besittelse ved å hugge *Massalia's merke, solhjulet*, i berget sammen med bilder av sine skip. Langs alleen inn til dagens *Fossum* stikker berget frem i dagen. Her er fremdeles mange solhjul og skip godt synlig. De vitner om at dette engang var fokeisk land.

Fra *Fossum* dro ekspedisjoner inn for å undersøke landet nordover langs fjorden. Først og fremst var det metaller som interesserte Faukene, og i dette landskapet var de geologiske forutsetninger for metallforekomster til stede. *Fens-feltet* her inneholder en rekke sjeldne metaller som i vår tid kan bli svært verdifulle. På vestsiden, en dagsreise mot nord, munnet en elv fra vest i fjorden. Faukene kalte stedet *Ul-a-fossa*, som egentlig betyr elvekanal. Deres ord for elv var *ul* som ble uttalt med tykk I. Vestover langs elven lå flere vann. Ett ble kalt *Band-aqua*, *Slavevannet*. I dag heter det *Bandak*. Fra vestenden førte elven videre nordvestover. Lengst inne lå et stort vann som kaltes *Tha ot aqua* → *Det innerste vannet* eller *Inner-vannet*. I dag er navnet *Totak*. Mellom *Bandak* og *Totak* fantes dyrkbar jord som i faukenes språk kaltes *Vingea*, hvilket egentlig betydde at man kunne dyrke vindruer. Bygda heter fremdeles *Vinje*. Ved elvas utløp i fjorden anla faukene en koloni, *Nome* på deres språk. Herfra ble slaver sendt ut for å lete etter metaller.

Lenger nord på vestsiden av fjorden nærmet en elv seg i store slyng. På sletten nord for dens munning ble andre slaver satt i land. Stedet kaltes *Lej-quam* -> *Ved Sjøen*, i deres språk. Elva heter i dag *Bøelva* og *Lej-quam* er fornorsket til *Leikvam*. Slavene som ble satt i land her kan ha vært ledet av Etrusker. *Sæter* var et etruskisk mannsnavn og *Sætersbø* er en gammel bygd.

En av stasjonene på Ptolemaios seilingsrute langs Norskekysten, *Hvarvar*, lå her inne og heter i dag *Gvarv*. Hit inn seilte havgående skip. Lasten de tok om bord bestod blant annet av metaller. Det kan ha vært tinn og jern. Rodde en fjorden videre mot nordøst og nord over det som i dag er Heddalsvannet kom en til dagens Notodden. Her munner *Tinn-elva* ut etter å ha lagt *Tinn-dalen* bak seg og kastet seg utfor *Tinn-fossen*. Elva kommer fra *Tinn-sjøen* som den forlater ved *Tinn-ose*. I nordenden av Tinn-sjøen ligger bygda *Tinn* og *Tinn-fjellet*. Ganger med Kassiterit, tinnstein, finnes i berget andre steder i Telemark. Om det finnes i Tinn og om det er funnet rester etter ovner for redusering av tinnstein og smelting av tinn her vet jeg ikke. Men Tinn-navnene leder oss hit og det er logisk at navnene forteller om tidligere tinnutvinning. Stedsnavn forteller ofte noe om stedene. Kanskje er disse navnene de siste *minner om en Tinn-vei* der tinn ble transportert fra utvinningsstedet til utskipningshavna som i dette tilfelle var Ptolemaios *Hvarvar*. Vi har en nyere vei som forteller om kobber-transport, *Kopperveien* som gikk fra Røros.

Et navn som forteller om jernutvinning er *Rauland*. Det er avledet av *Rauder*, det gamle ordet for jernmalm. Navnet betyr Jernlandet. I våre dager har arkeologer påvist stor jernutvinning i dette området i eldre tider.

Faukene sto for metallutvinningen her fra midten av det siste årtusen før Kristus, kanskje enda tidligere. Om de var fra Massalia eller Agde vet vi ikke men lenger ned langs kysten ligger *Agder* som kan ha fått dette navnet fordi den Fokeiske byen *Agde* utvant og hentet råvarer her. Ved Skien ligger *Menstad* som kan ha navn etter *Men-apier*, et folk som bodde ved kysten av Belgica der Faukene hadde støttepunkter. Øst for Gvarv ligger *Grans-herad*. *Granii* var *Eburoviker* fra området ved nedre Meus som dyrket guden *Gran*. Deres merke, barlindtreet, er hugget i berget flere steder langs kysten.

Etter at Odin kom til Skandinavia overtok *Skytiske* folk området der Skien ligger. Skien har navn etter dem. Et gammelt navn på området var *Skydhe-vin-gea* → *Skyternes jord*. Senere er stedet kalt *Skydhe-sogn* og *Skydhe-by*. Skyterne som kom hit kan ha vært *Skirer*. Kaupangen sør for Larvik het *Skirings-sal*, *Sciringas heal*. Dette var opprinnelig en Skirisk markeds plass. Navnet *Skirer* er avledet av sisteledet i Yueh Zhi, *Zhi-rer* -> *Skirer*.

I Telemark lever gamle sagn hos befolkningen. Ett av dem handler om *Fønikerskatten*. Navnet ble gitt etter at Fønikerne ble kjent som sjøfarere. *Føkeerskatten* hadde vært en mer korrekt betegnelse. En skatt skal være gjemt her av Fønikerne da de fikk problemer i Kartago og Spania. Det er lite trolig fordi Fønikerne neppe seilte hit. Faukenes merke solhjulet er hugget i berget mange steder. Faukene hentet i noen hundre år ut store rikdommer fra fjellene her men de tømte ikke forekomstene. Sagnet kan være et minne om rikdommen som ble gravd frem. Fortsatt skjuler de geologiske strukturer metaller og malmer. Mengden tinn Faukene hentet ut var små men fordi tinnen trengtes som tilsats til kobber i bronzen var selv små mengder svært verdifulle.

Vi nevnte at *Etruskiske slaver* kan ha blitt ført til Norge. Etruskerne har etterlatt mange store gravanlegg. De hadde møblerte rom slik at de døde etruskeres sjeler kunne leve videre så normalt som mulig. Et av deres møbler var *kubbestolen* som i deres språk het *Trone*. I deres gravanlegg er møblene hugget ut i sten. Fig. 76. under viser en trone fra et Etruskisk gravkammer, Fig. 77. en kubbestol fra Telemark. Likheten er der, kanskje kom designet til Telemark med Etruskiske slaver. Språklig arkeologi kan være en metode som kan bidra til å bekrefte at Etrusker kom til Norge. Ord samt grammatikk og endinger i norske dialekter kan sammenlignes med Etruskisk.

Fig. 76. Kubbestol fra etruskisk grav.

Fig.77. Kubbestol fra Telemark

Typisk Etruskiske endinger er *-na* som i *Fana* og *Atna*, *-ne* som i *Kvikne*, *-mna* som i *Jømna*, *-tra* som i *Tautra*. Tidligere har jeg nevnt endelsen *-thur* eller *-tur* som er vanlig i gammelnorske mannsnavn. Denne endingen er etruskisk og betyr at den som bar navnet var sønn av den som er nevnt i roten av navnet.

8.14. JÆRNBÆRA LAND.

Nord for Randsfjorden og vest for Mjøsa ligger (Jærnbæra)Land og Torpa med Dokkfløy som ble delvis undersøkt i forbindelse med kraftutbyggingen der. Dette er av de eldste områder for jernutvinning, som tilsist omfattet mye av det sørøstlige Norge og Trøndelag. Vest for Gjøvik ligger Vardal med slagg, ovnsrester og stedsnavn. Nord for Vardal strekker Snertingdalen seg mot Torpa. Fra Biri går et dalføre vestover langs elva Vismunda mot de samme fjellområder. Fra Dokka kan man følge elva Etna vestover til andre utvinningsområder. Dette var den sørlige del av det norske Jærnbæra Land.

Ved inngangen til dette området ligger Hov ved Randsfjorden. Det var herfra Romernes tidligste jernutvinning med den indirekte prosess ble ledet. Navnene Hov og Sche indikerer det. Sche går tilbake Yueh-Zhi, og var stedet der prosessekspertisen fra Bactria/Balke bodde. Hov'et var stedet for gudsdyrkelse, religiøse fester og høvdingens bosted. Jernet kom nordfra til Minne ved fjorden nedenfor Sche. Derfra gikk det med skip sørover på Randsfjorden og videre til utskipningshavna. Navnet Fryal kan minne om Phryner mens Grette kan være ryddet av Grytunger. Alle kom fra Yueh-Zhi -> Toharene -> Storhæren.

Etter som området for utvinning ble utvidet nordover la keiser Caracalla grunnen til et nytt senter for oppsamling av jern og transport ut, der det i dag heter Jorekstad. Navnet er avledet av Jorvik = York. Hit kom jern fra Gausdal og Gudbrandsdalen, ble lastet på skip og rodd over Mjøsa til Minne. I områdene finnes utallige spor etter jernutvinning, rester etter sjaktovner, friskegroper og slaggtypene jeg har nevnt. Her er de eldste europeiske rester etter den indirekte prosess for stålproduksjon, som fortsatt benyttes i stålverkene.

Romerne styrte indirekte disse områdene. Befolkningen som bodde her da de kom var fåtellig og etter hvert som pensjonerte soldater fikk jord og bosatte seg her økte andelen romerske borgere. Da Caracalla ga alle frie menn romersk statsborgerskap fikk området en ensartet befolkning hva statsborgerskap angikk. De frie var romerske borgere.

Reiser vi fra Gjøvik nordover langs Mjøsa kommer vi til *Re-dalen* ved munningen av *Stokkelva* som renner gjennom Snertingdalen. Navnet på elva kan være avledet av Danenes og Fokeernes ord *Ntokos* for *havn*. Ved munningen ble skip dratt på land over en stakk. Lenger nord renner *Vismunda* i Mjøsa ved Biri. Den kommer fra store områder med myrmalm. Noe av den eldste jernutvinning i Norge kan ha foregått her. Barren jeg fortalte om innledningsvis er funnet der. Stedsnavn tyder på at de første som kom til det vestlige Jærnbæraland for å utvinne jern var Daner, og senere Fauker som rodde nordover på Randsfjorden til Dokka der de trakk båtene på land og fortsatte langs Etna til Etnedalen. Ordet *Rand* var i deres språk det ytterste bebodde område. Dokka kan og være avledet av Danenes ord *Ntokos*, stedet der båter ble trukket på land, mens *Etna* kan komme av det Fokeiske *Aethana* som forteller om glødende masse i ovner som sprutet gnister. Faukene

kan ha ankommet hit ca. 300 f.Kr. etter Pytheas besøk. Men spor etter deres virksomhet er vanskelig å oppdage. De fyllte igjen sårene i jorda og la torv over.

Det store oppsvinget i jernproduksjonen i dette området startet ved midten av det første århundre e.Kr. da Norikerne ankom landet. I begynnelsen av det 2-ndre århundre e.Kr. skjedde så det teknologiske spranget da Æser og Serer ankom fra Bactria.

Ved veien vestover fra Gjøvik til Dokka ligger gården *Mustad* og like nordvest for den *Varpbakken* i en høyde av 540 m.o.h. Terrenget videre nordover er slakt skrånende myrområder til høyder på 700 m. Navnet *Mustad* kan være avledet av Æsenes ord for råjern, *Mundaloha*. *Varp* kan avledes av gammelindisk *varpas* som i formen *Agnir-varpas* var et sted der man skapte noe verdifullt med ild. Navnet *Vardal* kan ha vært *Varp-dal*. I området er det funnet slaggblokker og rester etter ovner som kan ha produsert råjern. Stålet ble antagelig transportert langs *Lau-selva* som fører ned til *Hov* og *Minde* på nordøstsiden av Randsfjorden. I navnet *Lau-s-elva* kan *Lau* komme av Æsenes ord *Low* som betyr stål. Det kan og avledes av *Løkje* garden vest for elva, som kan være grunnlagt av galliske *Leuqer* som var en mindre stamme under *Haderne*.

Det finnes flere navn som antyder hvor jernsmelterne kom fra. Nord for Gjøvik går *Snertingdalen* vestover. Her kan *Faukene* ha organisert jernutvinning i det tredje århundre før Kristus mens toppen ble nådd i Romertiden. *Snerting* kan via *Serting* være avledet av *Serer*. De kan ha gitt navn til dalen. Øverst i dalen ligger *Blest-lia* med rester etter jernproduksjon både i navnet og i skogbunnen. Videre mot øst har utvinningen i Romertiden vært intens. Lyden fra blåsebelgene ga *lia* navn og blåsebelger betyr produksjon i masovner med den indirekte prosess. I dalen nedenfor ligger et *Hov* der man dyrket gudene og der høvdingen som ledet produksjonen bodde.

Ett sentralt område for jernutvinning i India i gammel tid var *Torpa* som ligger nær dagens *Ranchi*. I dag er dette et område med ca. 65000 innbyggere. Sentralt i området ligger stedet *Gopla*. I samme område knuser *Hundr-falls* sitt vann mot klippene. Her bor fremdeles *Munda-ene* og noen få *Asur* som fra gammelt var de ledende jernsmeltere. *Asa-tru* og *Æserdynastiets* hovedsete *Rajagriha* lå noen mil lenger nord. I dag planlegges verdens største jernverk her.

Også i vårt hjemlige *Torpa* er *Goplum* det sentrale sted. Det ligger høyt og fritt med utsikt mot syd og har den korteste avstand til ovnene ved *Dokkfløy*, 8 – 10 km. i luftlinje, av alle bebodde områder. Legger vi gammelindisk til grunn kan navnet være avledet av Sanskrit *Gopa* som betyr administrator, leder, beskytter. Den lokale leder for jernproduksjonen ved *Dokkfløy* kan ha bodd her. *Goplum* var hovedkvarteret der mennesker og dyr ble forsvart og hadde beskyttelse og husly. Dette er et av de eldste stedsnavn i området. *Goplum* hadde samme funksjon som *Hov*.

En annen merkverdighet ligger i legenden som sier at Torpingene hadde ett øye i panna. Kanskje et vagt minne om det indiske merke ledende Æser hadde i panna. Jeg tar med slike detaljer, de kan være spor fremtidige forskere kan følge.

Biri kan opprinnelig være kalt *Biri-cianna*, Kvit-berget, etter det hvite berget som stuper i Mjøsa der. I dag er *Cianna* blitt *Kind* et navn som finnes i området. Veien inn til jernområdet gikk på høydedraget nord for elva. 5 km fra Mjøsa på høyden ligger enda et *Hov* der en høvding bodde og der gudene *Åsa-tor* og *Odin* kan ha blitt dyrket.

På Gammelindisk er *Munda* et ord som finnes i navnet på ståltyper. *Munda* betyr da støp eller støpt og *Munda-loha* betyr *støpt-jern eller råjern*. Ordet *Vis* eller *Vish* betyr *distrikt* eller område. Legger vi dette til grunn kan navnet *Vis-munda* forstås som elva som ledet til *Støpe-distriktet* der råjern ble produsert. Vest for Vismunda på Snertingdalssiden ligger *Svarken* med rik jernmalm. Kanskje er navnet en fornorskning av *Svarga* som på Gammelindisk betyr *himmerik*. Her finnes rester etter ovner fra det 2.ndre århundre som forteller hvor råjerns-prosessen først ble driftet i Europa.

Lenger nord ligger *Svat-sum* og *Svat-sum-dalen* som går nordover fra Gausdal. Førsteleddet *Svat* kan komme av *Swat* og *Swat-dalen* i Vanaland der Mennon var konge. Fjellområdet nord for Svatsum inneholder forskjellige malmer og mellom 1600 og 1860 utvant danske og engelske selskaper *nikkel* her ved Espedalsvannet før produksjonen ble flyttet til India. Ovnrestene der er minner fra et samfunn med 2-3000 innbyggere.

Ved Svatsum kommer den vesle elva *Dørja* ned fra nord. Navnet er det samme som *Darja* i elvenavnene *Amu-* og *Syr Darja* i Sentralasia. Lenger nord ligger *Golo-vatnet* der elva *Golo* renner nordøstover og ut i Lågen. Skriver vi *Go-loh* inneholder navnet det gammelindiske ord *loh* for *jern*. Lenger nord i Gudbrandsdalen ligger *Hun-dorp*. Førsteleddet *Hun* kan henseile på de *Hvite huner/Heital* som var en gren av Æsene, mens *dorp* var en liten bosetting. Lengst nord ligger Randsverk og Lemonsjøen med store mengder myrmalm. Kanskje fikk *Lemon-sjøen* sitt navn fordi *Lemanonios*, folk fra områdene ved *Lacus Lemanus*, *Genfersjøen*, ble deportert hit av Romerne.

Det ord som finnes i flest stedsnavn i det gamle Jernbæra Land er *setra*. Vi tenker i dag først og fremst på sæterhusene i denne forbindelse. Men ordet er eldgammelt og finnes i en lang rekke sammensatte navn og betegnelser i *Sanskrit*. På dette gamle språket betyr det *utmarksområde*, som ble utnyttet av den person eller gruppe hvis navn var angitt sammen med *setra*. Slik var *Tor-sætra* Tor's utmarksområde. Da forstår vi bedre hvorfor vi ofret til ham ved Skjeppsjøen ved inngangen til Totenåsen. Vi trådte der inn i hans område og brakte en gave slik skikken også er i dag når vi kommer på besøk.

Råjernet ble smibart stål etter at det var frisket og hamret. Hamringen gjorde at støpestrukturen ble knust og man satt igjen med flate korn paralelle til overflaten, som gjorde jernet seigt. I Skandinavia kaltes dette *Aes Munda* i en blanding av Latin og Sanskrit, der *Aes* var det latinske ord for stål mens *munda* var *Sanskrit* for råjern. *Aes-munda* var stål laget

ved frisking av råjern. I våre dager sier vi *Os-mund-jern*. Mannsnavnet *Ås-mund* kommer av dette og var opprinnelig betegnelsen på en stålverksarbeider som frisket råjern til stål. En annen kvalitet kaltes i Sanskrit *Ti-kshna-loha*, det var kullstoffstål. I Kina kaltes det *Low* eller *Lou* mens rent jern i Kina kaltes *Tie*, *Ty*. På Totenåsen ligger Lav-tjern med produksjonssteder for jern fra Romertiden. Navnet kan være fornorsket av *Low-charn* der *charn* er et ord som betyr *tjern* i Bihar i India der *Æsene* kom fra. På et sentralt sted ved Lavtjern finnes slagget som i utseende ligner friskeslagget. Navnet og slagget indikerer en indirekte prosess som også her produserte 1000 år tidligere enn anlegget i Olsbenning.

Nord for Svarken i Snertingdal ligger et tjern hvis navn er skrevet *Rågjerdtjernet*. Kanskje skulle det stått *Råjernstjernet*, men råjern er i dag ukjent for de fleste.

Stavelsen *Ty* finnes i stedsnavn som *Ty-dal*, *Ty-in* og *Ti-s-leia*. Ved Ty-inkrysset har det vært stor jernproduksjon som kan forklare navnet. *Ty* er jern på kinesisk.

Det gamle Jernbæra Land er bortsett fra tilsvarende i Sverige det største antikke jernverksområde jeg kjenner. Jeg har vært på slike steder i Østerrike, Tyskland, Italia og Frankrike men ingen av disse har en slik utstrekning. Vårt Jærnbæra Land er lite undersøkt arkeologisk, derfor vet vi lite om omfanget av det som foregikk og om prosessene.

Men .... Jernproduksjonen på Østlandet og i Trøndelag i Romertiden var storindustri. Man har forutsatt at produksjonen foregikk med den lavteknologiske direkte prosess. Men malmen på Dokkfløy har en slik sammensetning at den er uegnet for den direkte prosess. Her og andre steder kjørtes første steg i den indirekte prosess. Slaggblokker som er funnet veier opp mot 450 kg. og har vært fuktsperrer under ovnene. Oppå la man et lag med kullstubb og sand før produksjonen startet. Så produserte man kontinuerlig og tappet flytende råjern og slagget. Dette ble transportert til et sentralt sted der friskingen foregikk. Dit ble de store mengder kull som trengtes til friskingen fraktet.

På Dokkfløy er det ikke funnet rester etter friskeovner fra den eldste tid. Senere, da produsert kvantum var langt lavere fra det 7-ende århundre og utover er det funnet rester etter friskeovner. I *Dokkfløyrapporten* er de kalt *ildsteder*. De som sto for utgravingene kjente ikke prosessene samtidig som de hadde lite tid. Derfor kan mye være oversett. Funn av *friskeovner* ved Møsvatn viser og at friskeovner var i bruk der. De var nødvendige i *Æsener* indirekte prosess for å lage det stål kineserne kalte *Tie ye-zhi* som litt fritt betyr *Æser jern* → *Aes-munda* → *Åsmundjern*.

Produksjonen i dette området var et resultat av *keiser Trajans* avtale med *Vaner* og *Æser*. Sammen med *Hvite Huner*, *Heital* på deres eget språk, og *Serer* kom de til Norge og ble bosatt i utvinningsområdene. Deres produkt kalte de *Avl-ing* og *Loh*. I nøden etter Romerrikets undergang måtte de skifte næring for å overleve. Jord som normalt ikke ville blitt dyrket på avsides steder ble tatt i bruk. *Loh-kara* ble jordbrukere men fortsatte å kalle produktet de levde av *Avling* og *Loh*.

Flettet inn i menneskenes historie finnes økonomiske og tekniske valg. De hadde sine årsaker og fikk sine virkninger. Keiserne *Claudius* og *Trajans* valg er eksempler på dette. *Claudius* sendte Noriker og Ræter hit og la Norge som *Britannia Caesariensis* under Rom. *Trajans* avtale med *Vaner* og *Æser* var etter hans vurdering det beste alternativ. Beslutningene ble tatt fjernt fra områdene og menneskene de berørte men fikk store konsekvenser for dem. Beslutningene endret de Skandinaviske samfunn og deres utvikling. For å forstå sporene etter det som skjedde kreves tekniske kunnskaper og innsikt. Arkeologer mangler av forståelige grunner slike og misser derfor vesentlige momenter. Det har medført at vi har unngått å se det dominerende aspekt i vår historie i århundrene før og etter Kristus.

8.15. Bøndene. Gudinnen Bona Dea's folk.

Pensjonerte soldater med land og jordbrukere som kom hit i Romertiden dyrket fruktbarhetsgudinnen Ge = Gea = Gaia. De kaltes Gepider. Ge er gudinnens navn mens pi er avledet av det latinske pius som betyr from eller gudfryktig. Gepidene var gudfryktige mennesker som dyrket Ge. Hun tilsvarte den greske Gaia, Romernes Gaea hvis navn i etruskiske innskrifter er skrevet Giie som man mener ble uttalt Gye. I romertiden byttet hun navn til Bona Dea etter at hennes virkelige navn ble forbudt å bruke. Det medførte at Gepidene byttet navn til Bonadeer → Bønder. På Toten kaltes gudinnen Gjøa. Hun fikk en ny rolle å spille da den kristne gud kom til landet. Fra å være en opphøyet gudinne ble hun redusert til trollkjerring i Tjuvåsen på Toten.

Før kristningen hadde mange yrkesgrupper guder som de trodde kunne påvirke deres hverdag. Jordbrukere som kom til Skandinavia dyrket gudinnen *Ge*. I Roma var *Gaea* en av de eldste statlige gudinner. En eiendommelighet ved den romerske gudsdyrkelse var at hennes virkelige navn fra et visst tidspunkt ikke måtte nevnes. Grunnen var at *Jesus*, *Gesus*, *giveren*, var oppkalt etter henne, og da de kristne nektet å ofre til keiseren og sverge ham troskap reagerte han med et forbud mot å bruke hennes navn. På grunn av dette byttet folk navn på gudinnen og kalte henne *Bona Dea*, den gode gudinne. Hennes tilhengere kaltes etter dette *Bona-dea'ene*, *bøndene*, som vi sier i Norge idag.

Ge kan spores tilbake til de eldste jordbrukskulturer. Hun er nevnt i Sumer, Assyria og Babylonia. I den sumeriske jordbrukskultur kalles hun *Ki* eller *Ke*. Hun rådet over jorden og alt jordisk liv. Vi finner henne i Lilleasia som *Ky-bele*, i Hellas som *Gaia* mens *Geterne* kalte henne *Ge-belize*. Der Peterskirken i Roma står idag stod opprinnelig et tempel for *Gaea* og vitner om slektskapet mellom *Jesus* og henne. Det er en romersk forfatter som etter at kristendommen var blitt Romersk statsreligion forteller om hennes mange navn. *Macrobius* skrev at *Bona Dea = Gaea = Tellus = Terra = Maia = Gaia*.

Til Toten kom hun med romerske soldater og deporterte jordbrukere. Her ble hennes navn over tid *Gjøa*, som er en fornorsking av *Gaea*. Hun var den altomfattende

fruktbarhetsgudinne som ble dyrket av de som var avhengig av årsvekst og formering hos planter og dyr. Det var viktig på Østlandet fra det 2.dre århundre da man startet en offensiv for å øke dyrket areal og avlinger. Betegnelsen *Bonade* -> *Bonde*, går tilbake til *Bona Dea* og vitner om Romernes påvirkning på de Skandinaviske jernaldersamfunn.

Det finnes mange statuer av *Bona Dea*. I venstre hånd holder hun drikkehornet som aldri ble tomt. Rundt høyre arm kveiler en slange seg. Den og padden var hennes hellige dyr. Slangen drikker melk av en skål gudinnen holder i høyre hånd. Skålen med slangen var et symbol på hennes helbredende evner og benyttes i dag som symbol på medisin og legekunst. Av statuene er de flotteste i hvit marmor. Mer primitive statuer viser en fletting av slanger, og de enkleste var en reist stein som man hvittet og ofret til. En slik stein er Majersteinen på Toten der eierne av gården helt til nå har holdt skikken med å hvitte den i hevd. Sagnet sier at hvis en unnlater å gjøre det vil det komme sykdom i stall og fjøs og åkrene vil gi dårlige avlinger. Man ofret melk, derav den hvite farge, og hvis ofringen var viktig, som i Mai og Desember, spanderte man en drektig grispurke, en vær eller ei geit. En kunne også ofre høns men de måtte være svarte ikke hvite.

Dyrkingen av Gjød gjennomsyret Bøndenens arbeid. Alt de gjorde på åkeren i stall og fjøs var et ledd i gudsdyrkelsen. Vi husker ennå gamle som tok av seg lua når de sådde om våren. Det var en høytidelig, fra gammelt av hellig handling som måtte utføres i ærbødig respekt for gudinnen. Skikken har overlevd til vår tid men opprinnelsen er visket ut. Gjød's prester praktiserte legeyrket. I sin helbredelse gjorde de bruk av urter som ble dyrket på kultstedet. Derfor finner vi også idag på slike steder mange sjeldne planter med helbredende virkning slik som på Gile på Toten. Gudinnen fulgte romerske soldater og jordbruks-befolkningen over store avstander i tid og geografi. Tilsist havnet hun i Norge. Da Island ble befolket fra Norge fulgte *Ge* med ombord i skipene. De varme kilder ble oppfattet som en gave fra gudinnen og fikk sitt navn etter henne, Gei-syr'er.

Da Kristendommen ble innført var Gjød den av de gamle guder som var vanskeligst å utrydde fordi hun ble dyrket hos de enkelte familier på deres gardar. Bibelens oppfatning av slangen som et ondskapens og listens dyr hvis hode man skulle knuse under sin hel har sin bakgrunn i dette. Slangen symboliserte den gamle religion, Åsatroen. De gamle fruktbarhetskulter hadde et sterkt grep på folk fordi de daglig opplevde at dyr formerte seg og fikk avkom, planter spiret og grodde, og de helbredende urter virket. Religionen var innvevd i årstidene og hverdagen til menneskene.

Slangen ble symbolet på hedenskap, list, ulykker og katastrofer for de kristne. Store slanger varslet katastrofer. Kort før reformasjonen og biskop Mogens deportasjon fra Domkirken på Hamar til Danmark så han den svære sjøormen i Mjøsa som etter sagnet skal ha drevet i land på et skjær der den ble liggende og råtne og forpeste luften. Virkeligheten var ikke en sjøorm som drev i land, men den katolske kirkes fall, en katastrofe biskopen så komme og som han varslet i form av en enorm slange.

På Toten finnes sagnet om Gjøa, trollkjerringa i Tjuvåsen som kastet stein etter den nybygde Hoff kirke da kirkeklokkene ringte første gang. Den første steinen gikk for kort og havnet på jordet på Majer der den fremdeles står og blir hvittet. I sinne over å ha bommet fant hun en ny blokk som hun slengte i vei av all makt. Den gikk for langt og ligger i dag på jordet ved Steinsli syd for Gjøvik. I samme øyeblikk steg sola opp. Dermed sprakk hun, slik alle ekte troll skal gjøre. Slik endte *Gaia*, *Gjøa*, fruktbarhetsgudinnen. Fra en opphøyet gudestatus i Mesopotamia ble hun til sist redusert til trollkjerring i Tjuvåsen.

Fig. 82. Bona Dea > Gaia > Gaia > Gjøa. Bøndernes gudinne. Statue fra Roma.

Se f.eks.: H.H.J.Brouwer. Bona Dea. E.J. Brill, Leiden-New York-København-Køln.

8.16. Ostrogoter og andre romerske borgere forlater Romerike og Provinsen Maxima Caesariensis.

I det 5.te århundre e.Kr. skjedde store endringer i det Vestromerske rike. Rom gav opp provinsene i England år 410 men besluttet å holde provinsen Maxima og Flavia Caesariensis. Utover i århundret smuldret Gallia opp i småriker, og skipsrutene dit ble usikre. Det gjorde utførselen av stål som Ostrogoterne på Romerike foresto usikre. Stålforsyninger herfra til restene av den Vestromerske hær i Italia var umulig.

Fra år 508 fikk den vestromerske keiser Theoderic stadig større problemer med Bysatz og Frankerne som var ledet av Clodvich. Theoderich sendte budbringere med brev til sine slektninger i Thüringen og på Raumarici i Norge og ba om hjelp. Ca. år 525 forlot mange Østlandet for å slutte seg til Ostrogoterne i Italia i en utvandring ledet av Rodulf. Etter ankomsten falt Rodulf tidlig. Restene av ostrogothernes hær ble endelig slått år 553.

Italia ble kort etter overtatt av Langobardene, gjenlevnde Ostrogoth sluttet seg til dem.

Folk snublet og løp, redsel lyste fra ansiktene. Eiendeler bar de med, dyr jaget de foran seg mot fluktborgen. Skip var observert i det fjerne på vei mot Os(tia) Lo(cus). Det kunne i disse tider bety plyndring og død. Etter at Romeriket ga opp provinsene i England år 410 var maktstrukturene som sørget for trygge forhold svekket. Plyndrere kom på skip over sjøen, når skip fra Borre ekskorterte jerntransporter, og førte kvinner og barn vekk som slaver. Lokale høvdinger forsøkte og skjule og beskytte sine i bygdeborgere. Nå gjaldt det å rømme unna. Bare stakkarene ble tilbake for å vente på skjebnen.

Skipene rodde inn til østsiden av fjordbunnen og la til land ved det som var igjen av Os-lo, havneplassen. Menn gikk i land. Deres leder gikk frem til et forfallent hus der det røk fra taket. En skjelvende stakkar uten tenner i gommen møtte ham. Jeg er *Rodulf* sa den fremmede. Den gamle øynet et håp, skjelvingen avtok.

Rodulf var av *Ostrogothernes* kongeslekt og hadde sammen med andre reist ut for å søke beskjeftigelse i en vanskelig tid. De hadde dradd mot *Mösia* og kom deretter i tjeneste hos hans frende *Theoderik* og hadde siden fulgt ham. *Theodorik* var av den ostrogotiske herskerslekt. Han kalte seg ikke keiser men konge og fremsto for sine undersåtter med alle de egenskaper som kjennetegnet denne slekten. Nå styrte han restene av det Vestromerske riket fra Ravenna.

Han var født i Atillas Huniske rike og var, fra han var åtte til seksten år, gissel hos den Østromerske keiser i Constantinopel. Senere var han hærsjef og kjempet på mange fronter til han inntok Ravenna med Østroms velsignelse år 489. Her styrte han sammen med *Odoacer* som var ættet fra *Yueh-Zhi*, en *Ski-rer*. Etter å ha myrdet *Odoacer* satt *Theoderik* som konge i det som var igjen av det Vestromerske riket. Da *Maxima Caesariensis*, Østlandet ble oppgitt var *Roduulf* og hans folk ønsket for å forsterke ostrogoterne i Italia. *Roduulf* drøftet flyttingen av folket med sin gamle far og informerte andre. To år etter forlot

svært mange av hans og andres fukk Østlandet. Vestrom ga opp den siste provins de holdt i Europa utenom Italia. Dermed ble tilgangen på kvalitetsstål kuttet. Før de forlot Norge bygget Ostrogoterne store gravminner, kurganer, på sentrale steder til minne om tiden i Norge. Minnesmerker finnes på Borre, Gile, Stein og Jessheim.

Nordens største gravhaug ligger nær vår nye hovedflyplass på Jessheim. Ca. 20 meter høy og med en diameter på ca. 100 m. er Raknehaugen som en liten ås. Den er bygget av reiste tømmerstokker i tre nivåer, utvendig dekket med jord og torv. Navnet betyr *kongehaugen*. Her ligger *Ostrogoternes* siste konge som styrte provinsen begravd. Etter hans død arrangerte Rodulf en begravelse i samsvar med slektens tradisjoner. *Raknehaugen* ble bygget som *kurganene* i *Ili-dalen* og *Semyrechie*, og skulle for all fremtid vitne om *Ostrogoternes* 400 år her. Haugen inneholder graven til den siste Ostrogotiske konge som styrte *Raumarici*. I den romerske periode i Norge var stedet det viktigste maktsenter i provinsen *Maxima Caesariensis* eller *Norici*.

Raknehaugen ble gravd ut før og under 2-ndre verdenskrig uten at graven ble avdekket. Man satt igjen med 90000 tømmerstokker og rektangler i haugbunnen som man den gang ikke forstod hva var, se Fig. 83.. Rektanglene viser hvor gravkamrene ligger.

Fig. 83.

Raknehaugen.

Feltene uten ardspor viser hvor gravkamrene finnes. Haugen er bygget som kurganene i Sentralasia.
Se: A.Hagen. Gåten om kong Raknes grav. Hovedtrekk i norsk Arkeologi. Cappelens forlag.

Denne type haug bygd av tømmer er en type det finnes mange av øst i Sentralasia, bl. a. ved *Ileelven* i *Tuva* og *Semyrechie*, der *Yueh-Zhi* bl.a. oppholdt seg under vandringen fra Kina til Bactria. De største kurganene har en diameter opp til 120 meter og en høyde som Raknehaugen og var forbeholdt de øverste konger. Gravene ligger som katakomber ofte dypt under marknivå og består av forråds-kammer og selve gravkammeret. Rommene har tømmervegger og tømmeråser som tak. Gravgodset er ofte rikt. *Rodulf* som bygget Raknehaugen hadde disse asiatiske gravmonumenter som forbilde. De startet med gravkamrene for konge og tjenere og grov seg dypt ned før de innredet rommene. Etter begravelsen, som fulgte gamle asiatiske regler, ble haugen av tømmer og jord reist.

Da det gamle marknivå var avdekket oppdaget arkeologene spor i haugbunnen som ble oppmålt og nedtegnet. I dag vet vi at dette er spor etter arding. Haugen ble bygget på dyrket mark der det var ardet på kryss og tvers. I haugbunnens senter finnes to felt der ardsporene er borte. Under de hvite rektanglene i Fig. 83. ligger graven, kongens hvilested.

Begravelsen markerer slutten for Ostrogoterne på Østlandet. I nærmere 400 år styrte de på Raumarici i samarbeid med den romerske keiser og hans riddere, som en del av Odindynastiet. De hadde inntekter fra jernutvinningen så lenge Romerriket besto. Etter år 410 ble forholdene i Norge vanskelige, jernet måtte fraktes til Gallia og enda lenger for å nå kunden. Dermed økte risikoen for overfall av transportene. Importen av varer til Norge ble redusert da eksportinntektene skrumpet. Levestandarden sank, nødens fingre tok tak. Sultne flokker forlot landet. Noen dro øst til Sverige, Vestmanland minner om dem. Andre dro mot syd mens noen ble værende for å kjempe om makten.

Rodulf haugla den gamle konge ca. år 525 etter Kristus. Året etter forlot han sammen med andre *Ostrogoter*, *Ranii* og *Arochi* Norge. *Træler*, og *Bona Dea'er* som hadde en annen opprinnelse, ble tilbake og måtte klare seg som best de kunne. Jordanes skrev år 550

.....*Arochi* og *Ranii*, hvis konge for ikke så lenge siden het *Roduulf* som foraktet sitt rike, søkte beskyttelse hos Østgoternes konge *Theoderik*, hvilket han også fikk.....

Arochi var et stort folk som drev jordbruk og fedrift. De overtok makten etter *Massageterne* fra *Aralsjøen* og sørøstover langs *Syr Darja* sør til *Ferghanadalen*. Da *Yueh Zhi* dro gjennom *Ferghana* ca. år 130 f.Kr. var *Yentsai-folket* underlagt *Arochi*. Mennesker fra begge folk sluttet seg til vandrene akkurat som andre hadde gjort. På slutten av det siste århundre f.Kr. hadde etterkommere etter *Massageterne* flyttet til områdene mellom Volga og Aralsjøen. De kaltes da *Alaner* og ledet et forbund av mange folk. *Arochi* og *Yentsai* var dermed og *Alaner*. *Jordanes* var *Alan* og hadde nok kunnskap om dette. *Dio Cassius* som skrev ved år 200 e.Kr. kalte alle *Alaner*. De som kom til Romerike og Norge var ættet både fra *Yuezhi* - > o-schøterne -> o-gjøterne -> ostro-goterne -> Østgoterne, de som kom fra Kina, og folk fra områder ved *Syr Darja* og *Ferghanadalen*. I tillegg fulgte bactriske greker og greker fra det Bosporske kongedømme og Tanais-området ved Don, vandringen.

Kalash-folket som bor i Chi-tral er en rest av Yuezhi. Chi-tral er avledet Zhi i Yuezhi. Chitral ligger avsides for seg selv i Afghanistan. Folket snakker et indoeuropeisk språk som ligger nær sanskrit. Dna-analyse av mennene viser haplogruppe R1a Z2125, en gammel centralasiatiske type, som også gjenfinnes i kurganene. 25 % av oss nordmenn tilhører i dag samme haplogruppe. Kalash-folkeresten er våre slektninger som ble igjen da utvandringen fra Bactria til Sverige og Norge startet år 117.

De som år 525 forlot Østlandet var lovet land i Italia og håp om en bedre fremtid. Da de ankom var kampen mellom Ostrogoterne og Bysantz langt fremskreden. Roduulf deltok på Theoderic's side med sine menn, men falt ca. år 540.

Kongemakten gikk da over til *Totila* som var av de spanske vestgoter. Han styrte ostrogotherne frem til slaget ved *Taginae* våren 552, der han ble hardt såret og døde. Overlevende ostrogother flyktet sørover og samlet seg under en ny konge, *Teja*, som hadde vært offiser under Totila. Det siste slag fant sted ved *Mons lactarius* sør for Napoli år 553. Ostrogotherne tapte og Teja ble drept. Gjenlevende ostrogoter ble spredt, noen sluttet seg til Langobardene som var innvandret fra Nordtyskland. Andre fulgte soldater fra Aksum, som hadde støttet Teodoric, tilbake dit.

Halvdanshaugen på Stein på Ringerike og *Bondehaugen på Gile* på Toten kan være fra samme tid som *Raknehaugen*. De er ikke utgravd. Her satt representanter for Ostrogoter. Raknehaugen burde vært gravd ut på nytt. Gravgodset ligger i de to kammer under det gamle marknivå, og kan inneholde gjenstander som belyser historien og samarbeidet med romerske lokale ledere. Raknehaugens størrelse viser en dominerende maktstilling.

I perioden 550-600 seilte kong *Gard* fra *Aksum* i Ethiopia med en liten hær til Norge for å utnytte det maktvakuum som var skapt, og gjenerobre Romerike. Aksums rike periode var fra år 150 til 550, og skyldtes handelen mellom India og Rom der skipene seilte til og fra havna *Adulis*. Aksum drev og stor jernutvinning. Det er tenkelig at herskersjiktet i Aksum og en del av befolkningen var innvandret fra *Aksu* ved silkeveien på nordsiden av Taklamakan-ørkenen. I såfall var de beslektet med Aser og Yuezhi i Norge og hadde kontakter hit. Fra år 550, etter romerrikets fall gikk det raskt nedover med Aksum. Det kan ha vært en av årsakene til kong Gards forsøk på å overta Romerike. Gard ble drept i de første kamper. Mange av mennene som fulgte ham kan ha bosatt seg i Norge.

Se: History of civilizations of Central Asia Vol. II. Ed.: J. Harmatta. Unesco Publishing.

Tormod Torfaeus: Historia rerum Norwegicarum

8.17. Jul og stavkirker.

En av de viktige høytider i hedensk tid var festen til ære for et nytt års begynnelse, når sola, hjulet, snudde og kom høyere på himmelen. De gamle lys- og solguder, som Mithra, Sol invictus og Gran hadde fødselsdag den 25 Desember. Etter kristningen beholdt man festen og navnet jul, men høytiden fikk et nytt innhold, man gikk over til å feire Jesu fødsel. For å skaffe den nye guden hus ble de gamle guder kastet ut og hovene overlatt til Vårherre. Lokale byggmestere ble satt i arbeid for å bygge hus til den nye guden. De ble bygget slik man pleide, men ble innredet og utsmykket slik at den nye guden skulle trives. Derfor ligner stavkirkene baktriske hus og buddhistenes ho.

Julen er den viktigste kristne høytid. Vi feirer jul for å minnes Jesu fødsel. Våre forfedre feiret hjul i takknemlighet for at livssyklusen startet på en ny runde når sola snudde og solguden vendte tilbake. Åsatroens julefest tilhørte troen fra Asia. Der den hadde fotfeste fortsatte man å bruke navnet hjul/jul om den kristne høytid. Det var hjemlet i pave Gregor's forordninger der hedenske fester skulle gis et kristent innhold men avholdes på samme tid som før. *Fah-Hsien* skrev om feiringen av hjulet blant buddhistene i India:

.....Forberedelsene var mange, det ble bygget vogner med 4 hjul, over 20 fot høye med pagodefasjon, malt i forskjellige farver. Det ble laget bilder og masker av dier og demoner og pyntet med gull, sølv og glitter. På siden av vognene var det nisjer og i hver nisje plasserte man en buddhafigur. I prosesjonen deltok mange vogner, vakkert pyntet og alle forskjellige. Hele natten brant lamper og det ble spilt klassisk musikk.....

På Østlandet kjørte vi *julekut* i romjula. Et lite tog av sleder og sluffer dro rundt i bygda. Alle hadde masker på og på gardene ble vi bevertet. Et annet minne ble det bare fortalt om. *Åsgårdsreien*, toget fra Åsgard, som fór gjennom luften og bygdene.

I Gallia-Belgica pyntet man *grantreet* til ære for *guden Gran* og gikk rundt det og sang hymner til hans ære. År 392 kom keiser Theodosius' *antihedenske lover* som utrykkelig forbød å pynte grantrær og gå rundt dem og synge. Det grønne treet var et symbol på solguden som vendte tilbake for å gi nytt liv. I dag har vi gjenopptatt skikken, treet pyntes til tross for den gamle keiserens forbud. Men julesangenes innhold er kristent.

I det gamle Kina var feiringen en religiøs seremoni innen familien, til ære for himmelen, jorden, gudene og familiens forfedre. Kontakten til forfedrene var kjernen i feiringen, de ble husket med respekt. Under seremonien var det dekket på til dem ved bordet, og de levende overlot sine soveplasser til de døde og lå på golvet den natten. Feiringen i Kina varte i *13 dager*.

I Norge varte og jula til 13.tten dagen. Man ante at slektens døde kom tilbake som usynlige gjester og deltok i feiringen. Derfor sto maten på bordet julenatta. Enkelte dekket for tomme plasser mens andre satte ut mat til gardens grunnlegger. Noen steder sto sengene oppredd

mens folk lå andre steder. Forfedrene skulle ligge i sengene. Alle dører var ulåst, ingen måtte stenges ute. I dag er mye av dette borte men forfedrene er fremdeles i våre tanker. Tente lys på kirkegårdene julekvelden vitner om det.

Lys- og sol-gudene var født den 25 Desember. En syrisk forfatter som levde på 500-tallet forteller hvordan den hedenske festdagen gled over i en feiring av Jesu fødsel:

.....Hedningene feiret den 25 Desember solens fødselsdag og til solens ære tente de ild denne dagen. Til ritualene innbød de og kristenfolket. Da kirkelærerne oppdaget at kristne lot seg forlede til å delta i festen besluttet de at dagen skulle feires som Jesu fødselsdag.....

Julen var opprinnelig en hedensk festdag for å feire at solen snudde. Den ble overtatt av kirken og gjort til Jesu fødselsdag selv om han antagelig ikke var født på denne tiden. Pave Gregor den store ga og beskjed om at hedenske helligsteder skulle overtas av kirken. Et minne om det finner vi i måten våre eldste kirker ble vigslet på. Biskopen erobret bygget på vegne av Vårherre ved å gå tre ganger rundt huset. Hver gang han passerte døren banket han på med bispestaven. Tredje gang åpnet han, gikk inn og fortsatte utdrivelsen.

Men ikke alle gamle beboere flyttet. Rundt stavkirkenes dørkarmer er snodde drager som gjennombores av sverd i *kampen mellom Åsatrua og den Kristne tro*. Gjemt i akantus og østlig treskurd titter *asiatiske demoner* ned på oss og fra takrytterne hveser Buddhas drager som under kristningen ble Kristi ledsagere. Stavkirkens dør var inngangen til den rette tro. Vel inne hadde en passert de siste demoner rundt dørene. Kirkeskipet symboliserte de jordiske kristne, i koret holdt himmelens hellige til. Men i mørke kroker oppunder takene titter hedenske ansikter ned på oss. Til og med *den enøyede* er blant dem.

Fig. 84. Østens demoner/dier i våre stavkirker.

Ansiktene over finnes i våre stavkirker. De har et asiatisk preg. Turbaner og annen hodepynt og skjeve øyne var ikke nordiske attributter. De hadde sin plass i de gamle kulthus fra den hedenske tid. Dragene, Diene og Demonene er levninger etter Åsatroen fra Asia.

9.0. Vicus Metallii. Vica Metallorum. Metallutvinningsdistrikter. Vicanii → Vikinger = Metallutvinnere.

Romernes metallutvinning foregikk i Donauprovinsene, Spania, Gallia og Britannia. Hvordan metallutvinningen i balkanprovinsene og Spania var organisert har mange år's forskning avslørt en del om. Jernutvinningen i Britannia vet vi lite om. I Norge har arkeologene i de senere år avdekket det største antall jernvinneanlegg vi kjenner. Ovnene kjenner vi så detaljert at vi forstår hvilke prosesser som er kjørt og hva slags stål de leverte. Det man vet minst om er hvordan driften var organisert. Det som her skisseres er basert på romernes organisering av metallutvinningen på Balkan og i Spania.

Utvinningsområdene bestod av distrikter. I disse gjaldt *lex metallis*, metallområdenes lover. Bostedene hadde navn på *vicus* og lå i *vicus metallii*, metalldistrikter. På Balkan minner endingen *-vic* om slike *vicus*. Vi skriver i dag *vik*, som har samme opprinnelse. Hele distriktet kaltes *vica metallorum* og kunne bestå av flere *vicus metallii*.

Utvinnningen ble drevet av *Familiae Caesaris*, den romerske keisers frigitte og slaver. Rekruttering av slaver skjedde ved at folk ble dømt *ad Metalla* og sendt til provinser som utvant metaller. Hele eller deler av folk som led nederlag mot romerne kunne bli dømt *ad metalla* slik som *Ræter*, *Carnuter*, *Hader* og andre som ble sendt til Norge.

Fra *Augustus* og *Tiberius* tid tilhørte utvinningsområdene keiseren. Slike provinser fikk *Caesariensis* i navnet, som *Maxima Caesariensis* på Østlandet og *Flavia Caesariensis* i Trøndelag. Norge tilhørte den romerske keiser og ble driftet av ham v.h.a. the *palatinske kontor* og en *Procurator Ferrariarum* som fra keiser *Caracallas* tid hadde sete i *Rom*. Han hadde ansvar for jernutvinningen i den vestlige del av riket, som innbefattet Norge der æser og vaner fra år 120 bistod med praktisk kunnskap om jernproduksjon fra myrmalm.

I *Balkanprovinsene* satt *procuratores ferrariarum* i hver provins. Internasjonale historikere har undret seg over dette. Grunnen kan ha vært at den direkte prosess som ble kjørt der var mer ustabil enn den indirekte prosess man kjørte i Norge. Den direkte prosess må kjøres forskjellig avhengig av malmens sammensetning og er marginal på mange måter. Derfor trengtes erfarne beslutningstagere nær driften. Ekspertisen på den indirekte prosess som ble kjørt i Norge var æser og vaner som bodde her. Når de fikk behovene for jern/stål fra *Rom* la de opp produksjonen slik at kravene kunne møtes, og meldte tilbake til det palatinske kontor mannskapsbehovet som trengtes. Kvantum og kvalitet var lettere å møte med den indirekte prosess. Den produserer stabilt når ovnene er innkjørt, som masovner.

Organisasjonen *Familiae Caesaris* bisto sammen med romerske *equites*, riddere, og rätiske soldater fra hjelpetroppene. Soldatene holdt oppsyn med og hadde kontroll på slavene. Den romerske flåte i Britannia, *Classis Britannica*, sto for transport av slaver og nødvendige varer til Norge. Den deltok og i frakting av stål til romerske kunder.

Ellers vet man intet om hvordan samarbeidsavtalen mellom Rom, æser og vaner var. Forsking i Norge på dette området har ikke funnet sted, den *norrøne Stamme* har stått i veien. Vi må derfor støtte oss på den forskning som har foregått ellers i Europa og anta at forholdene i Norge har lignet.

Forskere som *Joachim Marquardt*, *Michael Rostovtzeff*, *Otto Hirschfeld* og *Ulf Täckholm* sier alle at keiserne var metallområdenes eiere. *Ferdinand Orth* kalte keiseren utvinningsområdenes virkelige eier, mens *Geza Alföldi* skriver at gruvene i alle provinser var keiserens private eiendom. Dette gjaldt spesielt der man utvant jern.

Provinsene i Norge har *Caesariensis* i navnet. I dette ligger at provinsene i Norge var keiserens eiendom. Utvinningen ble drevet med hans slaver og frigitte. Æser og vaner sto for malmleting, bygging av ovner og driften av disse, samt frisking av råjernet i friske-ovnene og utsmiing til barrer. De var frie og fikk betalt for det de gjorde.

For at samfunnet i utvinningsområdene skulle fungere innførte keiserne egne penger, *semisser* av bronse og *quadranter* av messing. Disse pengene kaltes *nummi metallorum* og kunne bare brukes i et *Vica Metallorum*, som i Donauprovinsene og i Spania. I riket ellers var de ugyldige. Dette ble gjort slik fordi rømte slaver røpet seg hvis de brukte disse pengene utenfor sitt vica metallorum, og da ble de hentet inn igjen. Slaver dømt ad metalla skal og ha fått et svimerke i panna. Rømte de ble de gjenkjent. Pengene kunne ikke veksles om i romerske mynter, og svimerket avslørte dem. Slik var det vanskelig å unslippe.

I Norge har arkeologene funnet lignende penger preget i gullblikk. De er kalt *gullgubber*. Det er tenkelig at gullgubbene var en versjon av *nummi metallorum* som ble brukt i de romerske provinser i Norge i romertiden. Det kan ha vært slik at avtalen æser og vaner hadde inngått med keiseren inneholdt en klausul om at de skulle ha betaling i gull.

Østlandsområdet, *Maxima Caesariensis*, var et *Vica Metallorum*. Innbyggerne i *Vica metallorum* kaltes *Vicarii*. Det er opprinnelsen til vårt ord *vikinger*. Ordet's opprinnelige betydning kan derfor ha vært folk fra et jernutvinningsområde, jernutvinnere.

Det er tenkelig at Borre var flåtestasjon og sete for en *curator metallorum* som kontrollerte trafikken inn og ut av *Vica*, både over dagens Oslo og Drammen. De store gravhaugene ligner haugene som Yueh Zhi brukte i Asia. Borre var et kontrollpunkt for skipstrafikken ut og inn av *Vica*. De som satt her hadde kontakten til England og Rom. De fikk et gravminne i henhold østgotisk tradisjon. *Borrice* > Borre er nevnt av Plinius år 79 e.Kr. og fungerte allerede da som flåtestasjon for *classis britannica*.

Fra dagens Oslo gikk en vei over land til Jessheim og videre til Minne ved Mjøsa. Derfra med båt til dagens Hamar/Vang der *Libertinus* og *Aprus* kan ha vært henholdsvis *curator metallorum* og *curator praesidia*. Fra Drammen/Hokksund gikk den andre ruten over Ringerike, Hadeland, og videre på Randsfjorden til Hov og N'tokos, Dokka.

9.1. Det Vestromerske Rikets Fall.

Arkeologene har registrert en nedgang i gravgodset i Norge fra begynnelsen av det 5-te århundre. Analyser har vist at middeltemperaturen sank med 1 grad på denne tiden. Man har derfor tenkt at nedgangen kunne skyldes kjøligere vær. Men den hadde andre årsaker, det fattige gravgods var ikke værgudenes skyld. Det skyldtes hendelser i Europa som hadde sin årsak i Asia. Det Vestromerske riket ble presset av vandrende folk fra øst, brøt sammen og gikk under. Kunden som hadde kjøpt jernet fra Norge ble gradvis svekket for til sist å forsvinne. Inntektene fra jernhandelen ble borte, levestandarden i Norge sank.

Nyttårshelga år 407 krysset Germanske stammefolk den islagte Rhinen. De Romerske forsvarere klarte hverken å hindre det eller drive dem tilbake. Det som var igjen av legionene ble trukket sørover for å forsvare Italia. I tiden som fulgte dro plyndrende flokker gjennom Gallia. Provinsen ble delt i småriker som oppsto og forsvant med herskernes død.

I Italia vokste problemene. Ettersom skattene steg forlot folk sine eiendommer og dro vekk, også fra Rom. Rettsvesenet var korrupt og dømte i herskernes favør. Da det hendte var rettigheter og rettferdighet borte og den økonomiske nedgangen skjød for alvor fart. For å få lønn begynte den romerske hær å plyndre sine egne byer, som de egentlig skulle forsvare.

Etter netter med lite søvn dikterte keiser *Honorius* år 410 et brev til de engelske byer der han forklarte dem at han dessverre ikke så seg i stand til å forsvare dem lenger. For fortsatt å ha tilgang på stål fra Norge i Gallia besluttet man at transporten skulle følge keiser Augustus opprinnelige skipsrute. Det ble utnevnt en *Comes Britannia* til å lede jernutvinningen i Norge og sørge for transport av jern til Gallia langs den nordtyske kysten, uten å sende det via England. Til sin rådighet hadde han 5 – 6000 mann, ca. 700 ryttere og 4500 fotsoldater som befant seg i Norge. I tillegg disponerte han det som var igjen av *Classis Britannica* for transporten av stål over havet med skip fra Oslo/Borre til Gallia.

De Romerske soldater ble nå trukket tilbake fra England og marsjerte mot Italia. Fra nordøst truet Vestgoterne Rom. *Alarik* som var av de djerves slekt nærmet seg Ravenna der *Honorius* satt og krevde land. *Honorius* overlot ham deler av det sørlige Gallia som allikevel var tapt. Under marsjen dit havnet Vestgoterne i et bakhold. Sviket ble gjengjeldt med raseri. Ikke lenge etter at brevet var skrevet herjet Vestgoterne Italia og plyndret Rom.

Britene måtte greie seg selv. Sentralmakten og maktstrukturene som hadde sørget for orden og stabilitet i samfunnet var borte. England ble hjemsoekt av plyndrende bander, og sjørøvere plyndret skipene som trafikerte Nordsjøen. Ødeleggende var og barbaren som lå skjult i britenes egne sinn. Han dukket opp over natten for å sikre seg mest mulig av de etterlatte verdier. Dioecesen Britannia var borte, samfunnene sluttet å fungere. Limet som hadde holdt Europa sammen var borte. Kontinentet smuldret opp i et forvirrende rot av politiske

fragmenter ledet av konger, hertuger og andre fyrster, supplert med Kalifer og Sultaner som hadde det felles at de kunne forsvare sitt område mot naboen men ikke erobre ham.

I Norge hadde man de gamle maktstrukturer, men fikk raskt merke konsekvensene da skip som var ventet fra England med korn og andre varer uteble. Skip som seilte til England for å levere varer ble plyndret. De som returnerte fortalte om romerske handelshus i *Londinium* som ikke eksisterte lenger og at de militære forlegninger sto tomme. Maktpyramiden og maktstrukturen smuldret bort. Nye seilingsruter med jern til kunden måtte prøves.

I *Maxima-* og *Flavia- Caesariensis* fortsatte de lokale romerske ledere. Jernutvinning og aktiviteter forbundet med den pågikk selv om kapasiteten gradvis avtok. Det som kan ha stoppet det hele var sjørøveriet. Skipene til og fra Gallia ble plyndret selv om de hadde eskorte. Over tid ble det romerske herskersjiktet tynnet ut. Pensjonerte soldater ble ikke erstattet av nye. Ca. år 525 forlot de fleste romerske borgere provinsene. Da stoppet jerneksperten. Slaver og bønder ble tilbake uten et maktapparat å forholde seg til.

På kort tid ble Norge forvandlet fra en enhet med felles ledelse til bygdesamfunn uten sentral styring, som måtte klare seg selv. Overgangen ble voldsom. Til nå hadde mye av det som trengtes av korn og andre varer kommet fra romersk område i en sikker og jevn strøm. Nå stanset vareflyten og man måtte selv produsere det som trengtes. Nøden kom på besøk og i dens fotefar fulgte plyndring, sykdom og død. Menn med eventyrlyst og virketrang hadde til nå fått utfordrende oppgaver i legionenes hjelpetropper der mange hadde gjort karriere. Denne muligheten var borte. Mange dro ut for å plyndre, andre fant ny jord å dyrke, mens gamle garder ble delt. Flokker av slaver uten herrer plyndret for å oveleve, som i et overbefolket tjern der fiskene spiser hverandre.

Iverksettelsen av budskapet i brevet fra Rom fikk så rart det kan høres konsekvenser for folk i Norge. Det ble skrevet fordi *Goter* fra øst som var presset av *Hunerne* som hadde forlatt Kina, presset mot Romernes østgrense. Keiseren så seg tvunget til å oppgi Britannia og etter hvert Gallia for å forsvare Italia. Hele Europa ble berørt av årsaker som oppstod ved Kinas grense. Virkningene forplantet seg over det Eurasiske kontinent og fikk konsekvenser for sårbare samfunn i Norge. Sårbare i den forstand at de var lite selvforsynt og avhengig av eksport og import. Menneskene her var del av en større verden der hendelser andre steder påvirket forholdene her. De levde ikke i et samfunn som var fullstendig skjermet. Da kunden som kjøpte jernet og andre produkter forsvant fikk det den samme virkning som når en bedrift mister ordrene i våre dager. Den blir nedlagt og samfunnet rundt tørker inn. Størst ble virkningene i Norge men også Sverige merket at Romerriket gikk under selv om svensk jern og stål og hadde andre kunder.

Skandinavia unngikk heller ikke de vandrede folk som fosset gjennom Europa. Det sprutet litt hit også slik gullbrakteatene med rytteren fra *Tuva* vitner om. Interne og eksterne plyndrere dro rundt på jakt etter mat og verdier og var en mare for innbyggerne. For å verge

seg bygget folk borger på utilgjengelige steder som kunne forsvares. Totalt skal det være funnet ca. 1500 slike borger fra perioden frem mot år 600. De vitner om den lovløshet og uro som hersket etter at sentralmakten forsvant. Småriker med ergjerrige høvdinger oppsto, men deres stilling var svak, inntektene var små og betalingsevnen liten.

I denne situasjonen hadde *Haderne på Gran* ressurser og kongene på Hadeland tok til å legge andre bygder under seg. De ble etter hvert så store at de kunne holde seg med en liten hær. Da de følte seg sterke nok utfordret de restene av det *Ostrogotiske dynastiet* som var igjen her etter Roduulfs utvandring. Fra Østlandet hadde mange romerske borgere fulgt Roduulf for å slutte seg til Østgoterne i Italia. Haderne hadde overtaket. Mye av Østlandet ble nå styrt av Haderne fra Gran, som var den sterkeste gruppering.

I Sverige styrte Odindynastiet fortsatt fra Sigtuna og Uppsala men de var svekket. *Ingjald Illråde* var den siste av Ynglingekongene i Svea-land. Han lå i stadige feider med konger av andre slekter og var en grusom hersker, men grusomheten skyldtes nok til en viss grad omstendighetene rundt ham. Det foregikk en maktkamp på liv og død der kong Ingjald til sist tapte og brente seg selv inne, i tråd med Odinslektens tradisjon. Deretter ble alle som hadde støttet ham jaget fra Svealand. Sønnen *Olav Tretælja* bygget en eksistens i Wärrmland. Men da det ble uår ble han ofret til gudene av sine egne.

Danmark besto av mange mindre kongeriker. Felles for dem var en aggressiv fiende i sør. Situasjonen krevde et tilsvar som igjen krevde samling under en felles konge. Han bygget *Danevirke* tvers over Jyllands rot sør for dagens grense mellom Danmark og Tyskland. Forsvarsvollen sto ferdig kort før år 750. Navnet på vollen sier at byggherren var Danenes konge. Kanskje var det *kong Angantyr* som den kristne utsending *Willibrord* traff på Jylland tidlig på 700-tallet som bygget den.

På denne tiden innså småkongene på Romerike og Toten at de trengte en overkonge med odel på riket som kunne få i gang næringsvirksomhet og demme opp for *Hader og Daner*. *Halvdan Kvitbein* var av Ynglingene, sønn av Olav Tretælja, og hadde vokst opp i Solør. Han ble bedt om å ta vervet som overkonge for å fylle tomrommet etter *Ostrogoterne* som hadde utvandret fra Romerike og resten av Østlandet. Han ble stamfar til kongene av *Ynglingeætten* som styrte landet i vikingetiden. Han startet ny jernproduksjonen i Norge ca. år 700 med prosessfolk fra Sverige. Jernutvinning kom i gang der den tidligere var drevet på Østlandet. Intektene Halvdan hadde fra jernsalget ble brukt til å bygge opp en stående hær med gode våpen. Hans styre ble starten på en relativt god periode som varte til *svartedauen* rev vekk mye av befolkningen og drepte kunnskapen. Men produsert kvantum jern og stål var i denne fasen langt mindre enn i Romertiden.

Men Norge var ingen stat eller nasjon. Småkonger av Daneslekt satt på Lade, i Rogaland og på Lista med kontakt til Daner på Jylland. Herskere av Gallisk ætt styrte Inn-trøndelag. I Viken hadde Daner og konger av Skytisk ætt vekselvis makten. Skirerne, som var kommet

med Odin, satt i området ved Sandefjord, Larvik og Skien. På Hadeland satt Galliske konger, mens Toten og Hedemark ble styrt av Halfdan Kvitbein

Ved Hafrsfjord står tre sverd plantet i berget. De skal minne om Harald Hårfagres samling av Norge til ett rike. Symbolikken i monumentet er at sverdenes tid var over, fra nå av var det fred. Det er fjernt fra virkeligheten. Riktignok klarte Harald å erobre det meste av landet, men før sin død hadde han ved å følge *Odins regler for arv* lagt premisser for nye strider som var like blodige som tidligere. Harald hadde mange sønner. Eirik, med det beskrivende tilnavnet blodøks, arvet Rogaland og Vestlandet. Hans brødre Olav og Sigrød fikk henholdsvis Viken og Trøndelag. Eirik hadde vært på plyndringstokter og hærferder siden han var 12 år. Han hadde vært i Vesterveg og hadde seilt nordover til Bjarmeland og Kvitsjøen. Han hadde og vært i Austerveg langs ruter man kjente fra Odins tid. Kan hende var det her han hadde fått ideen til å drepe sine brødre. Det ble praktisert hos tyrkiske folk for å hindre maktkamp og oppsplitting når den gamle hersker døde. Eirik drepte 6 av sine brødre, blant dem Bjørn Farmann og Ragnvald Rettilbeine.

Harald Hårfagre hadde klart å overtale den engelske konge til å utnevne Eirik til jarl i York, og da Harald overga sitt rike på 80-årsdagen til Eirik var denne jarl i North-humberland. Nå ble han i tillegg overkonge på Vestlandet. Under et møte i Tønsberg slo hans brødre Olav og Sigrød seg sammen mot ham. Eirik på sin side kalte sammen hæren og dro fra Vestlandet til Tønsberg. I slaget som fulgte ble Olav og Sigrød drept mens Eirik fortsatte inn i Viken for å konsolidere stillingen.

Samtidig med dette rustet den engelske konge ut en annen av Hårfagres sønner med skip og soldater for at han skulle erobre Norge for kirken. Håkon, med tilnavnene Adalsteinsfostre og Den gode, seilte østover fra England med denne hæren og da han fikk høre at Eirik bror var i Viken dro han til Trøndelag. Ved å love bønder og leilendinger tilbake odelen Harald Hårfagre hadde tatt fra dem ble han utropt til trøndersk overkonge etter Sigrød. Deretter dro han til Østlandet og fikk bøndenes støtte der. Her utnevnte han sine nevøer Tryggve og Gudrød til småkonger. I felleskap jaget de Eirik blodøks fra landet. Han flyktet til *York* der kong Adalstein gjorde ham til konge.

I Norge fortsatte Håkon den gode med plyndringstog hos sine Danske naboer der *Harald Blåtann* var konge. I England plyndret Eirik blodøks sine naboer. Begge ble mektig upopulære. Etter et kongeskifte i England kom kong *Eadred* til makten. Han sendte en stor hær mot Eirik som ble drept i slaget ved Stainmoor i 954.

Eirik var gift med Gunhild, en klok og beregnende kvinne, datter til kong Ossur på Jylland. Eiriks mor Ragnhild var av Dansk ætt, datter til kong Haarek på Jylland som og var konge over Viken i Norge. Eirik styrte tidvis Viken som len fra bestefaren på Jylland. Det var mye daneblod i sønnene etter Eirik. Da han døde i England var utsiktene der dårlige for dem. Gunhild tok dem derfor med til Danmark etter at hun fikk vite om uvennskapet mellom kong Harald Blåtann og Håkon den gode. Hun været muligheten for støtte til å gjenerobre Norge.

Eirikssønnene var mange og etter hvert som de ble voksne gikk de gjentatte ganger til angrep på Norge med danske hærer. Deres leder var *Gamle Eiriksson*. Han er modellen for *Gamle-Erik* som vi forbinder med styggen sjøl. Håkon den gode verget seg lenge godt mot dem, men ble såret av en pil og døde på en liten øy utenfor Bergen år 961. Han hadde ingen arving og overlot på dødsleiet det han hadde til Eirik-sønnene. Harald Eirikson ble ny konge han var eldst etter at Gamle var død, og styrte Vestlandet med Danskene i ryggen. På Østlandet styrte Trygve Olavsson, i Vestfold satt Gudrød Bjørnsson og i Trøndelag styrte Sigurd Ladejarl. Premisser for nye intriger og feider var lagt. Eirikssønnene sluttet en vennskapspakt med Sigurd Ladejarl. I tillit til den dro han til Inntrøndelag for å kreve inn skatt uten hæren sin. Eirikssønnene nyttet høvet og brente ham inne på gården der han overnattet. Slik fortsatte det og ved første tusenårsskifte var dette den normale situasjon.

Systemet med odal, ættearv, kom med Odin og ble innført i Skandinavia. Det var slik at gutter som var ættet i mannlig linje fra en konge hadde rett til å overta kongens rike på odal. Hårfagres sønner hadde alle rett til Norge, og en som var ættet fra Odin eller Njord hadde rett på hele Skandinavia. Men dette var ikke alt. Odin hadde insatt småkonger i større og mindre riker. Det er disse vi skimter i Jordanes korte setninger om Skandinavia fra år 550. Deres mannlige etterkommere hadde rett på disse riker, og nedstammet de fra Odin eller Njord hadde de odal på hele Skandinavia. Derfor hadde Halvdan Kvitbein som kom fra Sverige og var av Ynglingeætten rett til å overta Norge, samtidig hadde andre av ætta rett til å verge seg mot ham. Det uheldige ved systemet var at det ikke hadde regler for *rangering av kandidatene*. De gamle konger hadde ofte mange sønner med forskjellige kvinner og disse sønnene vokste ikke opp sammen og visste ofte ikke om hverandre. Ukjente som hevdet å være kongssønner bar glødende jern for å bevise sin rett. Vi forstår at feider og krig måtte bryte ut når en konge døde. Det var en konsekvens av systemet.

Like uungåelig var det at befolkningen led hver gang dette sto på. For dem var det likegyldig hvem som ble konge bare de fikk fred. Systemet i tillegg til slektenes påbud om blodhevn forklarer de borgerkrigstilstander som hersket i Norge. Sverdene talte konstant.

I Romerriket fikk de styrende makt på en annen måte. Riket var delt i provinser og hver ble styrt av en *Stattholder/Guvernør* og andre embedsmenn. For å gjøre det umulig for disse å bygge opp makt ble de skiftet hvert fjerde år eller oftere. Slik unngikk keiseren å bli utfordret. Når keiseren døde hadde han forlengt utpekt en etterfølger som ble keiser.

Århundrene etter 525 var en urolig og vanskelig tid for Norge. Småkonger med forskjellig etnisk bakgrunn, ætter og fraksjoner kjempet om makt. Intet skriftlig er bevart bortsett fra Jordanes korte notat om Roduulf som *...foraktet sitt rike...* og forlot landet. Men bygdeborgene vitner om ufred. Detaljene blir flere når Snorre tar pennen og forteller om krig og lovløshet. Det var situasjonen fra år 525 til 1030.

Da *Kristendommen* erobret Landet overtok en ny *dominerende makt*. Paven i Rom

var guds jordiske representant. Spredt over Europa satt hans kardinaler, erkebiskoper, biskoper og prester. Et maktapparat basert på det gamle romerske, på ord og ånd, ble lagt over et oppstykket Norge da området i år 1152 igjen kom under Rom. Nidaros ble erkebispede med en *erkebiskop* underlagt *paven i Rom*. De geistlige, som rettet seg etter instruksjoner fra paven ble landets virkelige herrer. Kongssønner fikk et alternativ til vikingferder og plyndringstokt. Kirken trengte prester og biskoper. Ærgjerrige gutter fikk en geistlig karrierestige å klatre i og der var det plass til mange. Dermed avtok plyndring, feider og krig fordi en høyere makt sto over og fordi det fantes alternativ beskjeftigelse. Folk oppfattet derfor *Kristendommen som positiv* kanskje med unntak av kongene som ble vingeklippet og måtte knele selv om de fortsatt hadde verdslig makt.

Keiser Honorius: 384-423 e.Kr. Vestroms keiser fra år 395. Sønn til Theodosius I.

Alarik: Ca. 370-410 e.Kr.. Kvisigotisk konge fra 395-410. Den første goter som erobret Rom.

Tannu Tuva: Et område vest i det gamle Kina, i dag i Mongolia.

Ingjald Illråde: Svensk konge av ynglingeætten som levde rundt midten av det 7-ende århundre.

Olav Tretælja: Høvding i Wærmland på slutten av det 7-ende århundre. Sønn til Ingjald Illråde.

Danevirke: Forsvarsanlegg på Jyllands rot mellom Danmark og Tyskland bygget fra det 7.de århundre.

Halvdan Kvitbein: Født ca. 690 e.Kr., sønn av Olav Tretælja av ynglingenes ætt. Konge på Østlandet.

Stikkordregister.

- Abalos/avalos neso:** gresk. Abalos < Apollo, neso > øy. Apollos øy, breddegraden er nevnt hos Pytheas. *Avaldsnes* ved Karmsundet. Latin *Insula Abalus*.
- Abila.:** En av de to Hercules søyler ved Gibraltar. Den andre het Calpe. Fjellformasjoner som minnet om portstolper.
- Achamenidene:** Et dynasti av persiske konger som styrte fra ca. 550 f.Kr. til 331 f.Kr. Deres rike strakte seg fra India til Syria og Anatolia.
- Adogea:** Landområde mellom Asovhavet og Kaukasus. I dag en av de Minste Sovjetrepublikker. Ado-gea = Halo-gea = Fiskerlandet
- Adogit:** Befolkningen Jordanes plasserer på nordvestsiden av Skandinavia. Navnet kommer fra gresk og betyr *fiskelandets folk*.
- Aegyptiaca :** Historisk verk om det gamle Egypt skrevet av presten Manetho.
- Aemilianus, Scipio:** Romersk general. År 185 – 129 f.Kr. Ødela Karthago år 146 f.Kr.
- Agde.:** Tidvis *fokeisk* handelsstasjon syd-vest for Montpellier i Frankrike
- Agricola, Gnæus Julius:** Romersk general i Britannia under keiser Vespasian. Levde år 40–93.
- Akkad :** Historisk land og hovedstad nord i Mesopotamia fra det 23 århundre f.Kr. Byens eksakte posisjon er ikke fastslått, men den lå i nærheten av Bagdad.
- Alalakh :** Antikk bystat. I dag Tell Acana sør i Tyrkia.
- Alalia. :** Tidvis *fokeisk* støttepunkt på Korsika.
- Alaner :** Sentralasiatisk folk. Navnet er skrevet *Alani – Alauni – Halani*, men og *Asi – As – Os*. Snorre skrev navnet slik det ble uttalt, *Ås* og *Æser*.
- A-lan-ya :** Kinesisk for Alaner.
- Albion :** England, del av den romerske provins Britannia. *Den hvite øya*.

- Albionene :** Folket som bodde i England.
- Alexander d. store:** Makedonsk konge levde 356 – 323 f.Kr. Erobrer et rike som strakte seg fra Egypt til India.
- Alexandria Arioi :** By grunnlagt av Alexander den store. I dag *Herat* i Afghanistan.
- Alexandria ad Caucasum :** By grunnlagt av Alexander den store, i dag *Begram* i Afghanistan.
- Alexandria :** By i Egypt, grunnlagt av Alexander. Vitenskapelig sentrum fra 300 f.Kr.- 400 e. Kr.
- Allemannene :** Germansk folk som var en blanding av flere stammer. > *Allgau* i Sør-Tyskland.
- Amarna :** I dag Tell el-Amarna på Nilens østlige bredd i midtre Egypt. Ble grunnlagt av farao Akhenaten, 1351 – 1334 f.Kr.
- Amu :** Egyptisk navn på goterne. > Mennesker fra områder ved elven *Amu darja* i Sentralasias
- Ammian :** Gresk soldat, forfatter av *Res Gestae*. Fra Antiokia i Syria. Ca. 325 – 392 e.Kr.
- Ambiorix :** Belgisk høvding hos *eburonene* som nedkjempet en av Cæsar's legioner mellom elvene Mösa og Rhinen vinteren år 54 -53 f.Kr.
- Ambroner :** Kimbrisk folk som en tid bodde sørøst på Jylland og i de liguriske alpedaler i grenseområdet mellom Frankrike og Italia.
- Antipateros :** 397 – 319 f.Kr. Feltherre/General under Philip av Makedonia. Stattholder 334 – 319 under Alexander den store.
- Apollodorus :** Ingeniør fra Damaskus. Bygget bruer og Trajansøylen i Rom. Drept av keiser Hadrian.
- Apollo:** Gresk lysgud, sønn av Zeus og Leto, tvillingbror til Artemis.
- Aqua Sextia :** *Aix-en-Provence* sørøst i dagens Frankrike.
- Aquileia :** Romersk militært støttepunkt ved nordenden av Adriaterhavet. Den gamle byen ligger i dag for det meste i ruiner.
- Aquilo :** Det latinske navn på den greske *Boreas*, nordavinden.
- Aratos fra Soloi :** Ca. 315 – 245 f.Kr.. Stoisk filosof og astronom som skrev boken *Phainomaina* om himmelfenomener.
- Arausio :** I dag *Orange* i Sørfrankrike. Vadested over elven Rhone.
- Arctos :** Store bjørn, gud i *faukenes* mytologi, sønn av Zeus og Kallisto. Levde i Lykaions land i nord.
- Aristarchos fra Samos :** Ca 310 – 230 f.Kr.. Matematiker og astronom. Første som satte solen i senter av universet med planetene i sirkelbaner rundt.
- Aristoteles :** 384 – 322 f.Kr. Gresk filosof og naturforsker.
- Armenske buer :** Sentralasiatisk komposittbue utviklet og brukt av Sentralasias rytterfolk. Til Europa via Armenia. En kort bue som kunne håndteres fra hesteryggen.
- Aremorica :** Fra gresk *Para Morica* > Ved havet. Faukenes navn på *Bretagne*.
- Arganthonios :** 630 – 550 f.Kr. Tartessisk konge ved elven Baetis, *Vettis*, i Sørspania der man utvant sølv. Sølvanton.
- Arier :** Betegnelse på den indiske undergruppe av de indoeuropeiske folk. *De edle*.
- Arminius :** 16 f.Kr. – 21 e.Kr. Cheruskerhøvding i Germania Utdannet hos romerne, ledet opprøret mot romerne som kulminerte i *Varuslaget*.
- Arthemis/Artemis :** Gresk gudinne, Apollos tvillingsøster født på øya Delos. Datter av Zeus. Jaktgudinne, streifet om i skogene. Beskyttet unge kvinner, hjalp til ved fødsler.
- Ascardum:** Dette er Snorres Åsaland, Åsgard. Det lå på østsiden av Don ved dens munning i Asovhavet, som ved år 0 kaltes Mäotis.
- Ascardum:** Åsgard, Åsaland. L'øst for stredet ved Kertsj og øst for munningen av Don.

- Aspurgum :** Åsaborgen. Byen, borgen, lå på neset som danner østsiden av det kimmeriske Bosporos ca. 500 stadier øst for byen Phanagoria, nær bredden av elva Kuban.
- Asa-tru/Ajatasatru:** Æserkonge i Magadha, Midgard 508 – 461 f.Kr.. *Åsator*. Senere stammegud. Ajat-asatru = Tor med bukkene. Asatru-kunika = Tor med hammeren.
- Assyria :** Land nord i Irak som eksisterte fra 2000 til 700 år f.Kr. Hovedstad Assur.
- Asoka :** Konge i Magadha, Midgard, 299 – 237 f.Kr.. Konverterte til buddhismen.
- Asva/Ashva :** Sanskrit/Sentralasiatisk ord for *hest*.
- Asva-joti :** Sentralasiatisk ord for hest og rytter som en enhet.
- Atlantis :** Land som angivelig sank i havet ca. 9000 år f.Kr. i forbindelse med at isen smeltet og verdenshavet steg. Hvor Atlantis lå er omdiskutert.
- Augustus, Gaius Octavianus :** 64 f.Kr. – 14 e.Kr. Romersk keiser. Julius Cæsars nevø.
- Austeravia :** Øy ved Nordsjøen. Antagelig en av de frisiske øyer. Nevnt hos Plinius.
- Avaldsnes :** Se Abalos nesos. Appollos øy. Nord på Karmøy.
- Avienus, Rufus :** Romersk consul forfatter i det 4-de århundre e.Kr.. Volsiner fra Etruria.
- Avesta :** Samlingen av hellige zoroastriske bøker i det avestiske språk. Skrevet i det siste årtusen f.Kr. i Sentralasia. Deles i to der første del inneholder en samling bønner. Del to inneholder lovkode og regler for å unngå onde krefter og djevler.
- Baal :** Herre. Navn på den gamle mesopotamiske *gud-fader*.
- Babylon :** *Guds port*. By ved Eufrat som lå nær dagens Hilla i Sørirak. Fra 3-tusen til 300 f.Kr. hovedstad i Babylonia.
- Bactria :** Land ved Amu Darjas øvre løp. Etter Alexander den store var dette *Vanaland*. Skyterne kalte landet Balke som i vanenes alfabet ble skrevet Balkh, h = he.
- Balcia :** Walcia, Øya Walcheren i Holland.
- Balcis :** Fokeisk handelssted på Walcheren.
- Balder:** Germanisert navn på Odins sønn Beldeg.
- Balkh/Balke :** Byen var hovedstad i Bactria til Euthydemus flyttet administrasjonen til Troia lenger øst ved Amu Darja. Den gamle byen lå vest for Masar-e-sharif i dagens Afghanistan og var et viktig knutepunkt på silkeveien fra Kina.
- Balke :** Kirkested og garder på Ø. Toten. Helligsted før kristningen.
- Barlindtreet :** Stammetre hos eburonene ved nedre del av Mösa i Gallia. Barlindtreet finnes på mange helleristninger i Norge.
- Basileia :** Gresk ord for kongedømme - Kongerike.
- Baunonia :** Vanonia. Nevnt av Plinius. Fokeisk Vanisse. *Vanse* på Lista.
- Bel :** = Bal = Baal = Marduk. Øverste gud i det gamle syriske Pantheon.
- Beldeg :** Odins sønn som ble konge hos Cheruskerne i Westfahlen.
- Belger:** Belgiske folk som bosatte seg langs vestlandskysten i Norge.
- Belgia :** Bel – gia = Bels land. Landet var viet til faukenes gud.
- Benediktiner munk**er : Munkeorden grunnlagt av Benedict fra Nurcia.
- Bergos :** *Bergen* i Norge. Navnet er keltisk og henspeiler på et sted mellom fjell.
- Bessus :** Satrap i Bactria under Darius III. Henrettet 329 f.Kr i Ekbatana.
- Bikkhu :** Buddhas følgesvenner og munk.
- Bimbisara/Srenika :** Ca. 558 – 491 f.Kr.. Æserkonge i Magadha. Far til *Asa-tru*. Styrte fra Rajagriha.
- BodhiSatva :** En som er motivert og trener for å bli *buddha*.
- Boiorix :** Bojerhøvding fra Schlesia. Sluttet seg til kimbrertoget og ble en av lederne.
- Bojer :** Gallisk stamme som utvandret til Italia 400 f.Kr. Ble fordrevet fra Posletta etter 200 f.Kr. og bosatte seg i Ungarn og Schlesia.
- Bona Dea :** Den gode gud. Jordbruksgudinne som først opptrer i Mesopotamia.

- Bona Dea-ene** : Bøndene, jordbruksbefolkningen som *dyrket Bona Dea*.
- Bordigala** : Det gamle navn på Bordeaux i Frankrike.
- Borrice** : Romeres navn på fjorden *Børjen*, inn til Mære i Trøndelag. keltisk for borg
- Boreas** : Faukenes bevingede gud nordavinden. Sønn av Eos og Astraeos.
- Borystenes** : Antikk navn på elven *Dnjeper* i Russland.
- Boudicca** : Ikensk dronning i Britannia som ledet et opprør mot romerne år 59/60.
- Britannia** : Romersk provins som tidvis besto av *England, Tule og Østkaledonia*.
- Brython** : Kimbrisk stamme som kom til England via Bretagne.
- Buddha** : Tittel. Den *klarsynte, opplyste, vise*.
- Burcana** : Bønneøya nevnt av Plinius. En av de frisiske øyer.
- Burebista/Buruista**: Dakisk konge ca. 82 – 43 f.Kr. Skaper av den dakiske stat.
- Burgunder** : Understamme av Vandilene i Germania. vandret til Sørøstfrankrike.
- Calais** : *Fokeisk bevinget gud* sønn av nordavinden Boreas og Oreithya.
- Caledonia** : Land på begge sider av *Tokaledoniahavet* i nord. *Skotland og Sørnorge*.
- Caledonia orientalis** : Det østlige Caledonia. Dette var *Sørnorge*.
- Calpe** : Den andre av Herkules søyler ved Gibraltar.
- Camillus, Marcus Furius** : Ca 435 – 365 f.Kr. Romersk general og statsmann.
- Canute** : Knut. Fokeisk sjøoffiser under keiserne Augustus og Tiberius.
- Carbo, Gnaeus Papirius** : Ca. 130 – 83 f.Kr. Romersk general under Gaius Marius.
- Carer / Karer** : 1. Underklassen i kongeriket Norik der galler hadde makten f.Kr.
2. På gammelindisk er kara = arbeider.
- Caria / Karia** : Landet øst for Milet i Lilleasia.
- Cassitis** : Gresk ord for Tinnstein som er tinnoksyd.
- Cassius, Dio Cocceianus** : Ca. 150 – 235 e.Kr. Historiker født i Nicaea i Bithynia, dagens Tyrkia.
- Catulus, Quintius Lutatius** : Ca.120–60 f.Kr. General, consul sammen med Gaius Marius 102 f.Kr..
- Cella** : Det innerste rom i et gammelt tempel der gudebildene ble oppbevart.
- Centurie** : Ett-hundre. Romersk militær enhet, 100-mann enhet. Minste taktiske enhet.
- Chaeronea**: Antikk by vest i landskapet Bøotia i Hellas.
- Charax** : Hovedstad i det antikke riket Charakene. Byen lå ved Basra i Sørirak.
- Chariomerus** : Konge hos Cheruskerne i Westfalen, Tyskland ved år 0.
- Charoudes** : Haruder = Heruler. Folk på østsiden av Jylland. Nevnt av Tacitus.
- Cherusker** : Stamme i Westfahlen i Germania. Ledende i sveverforbundet som nedkjempet keiser Augustus legioner i Teutoburgerskogene.
- Cimbergo** : Landsby i Valcamonica i Norditalia grunnlagt av kimbrer.
- Cimbriazza**: Giazza : *Hos kimbrerne*. Landsby i fjellene nordøst for Verona, Norditalia.
- Cimbroi** : Folk nevnt av Tacitus. Kimbrer.
- Cineris** : Egyptisk konge ca. 1745 f.Kr..
- Classis Britannia** : Romernes nordsjøflåte, havn *Gesoriacum = Boulogne sur Mer = Gaia Soros*.
- Claudianus, Claudius** : Ca år 350 – 405 e.Kr. Dikter født i Alexandria, Egypt.
- Co-danske havbukt/Codanusbukta** : Bukta mellom Danmark og Norge.
- Claudius, keiser** : Tiberius Claudius Drusus Germanicus. 10 f.Kr. – 54 e.Kr. Romersk keiser.
- Colchis** : Den del av Georgia som ligger ved Svartehavet.
- Colle de Flamme** : Gammelt helligsted ved *Ortisei i Val Gardena*.
- Colonia Agrippina** : Køln. Grunnlagt under keiser Augustus år 19 f.Kr. av Marcus Vipsanius Agrippa.
- Constansa** : By ved Svartehavet som keiser Trajan oppkalte etter sin søster.
- Crates fra Mallos** : Ca 200–140 f.Kr.. Geograf, Kartograf, Ingeniør. Utsending fra Kilikia til Rom.

- Crassus, M. L.:** Formuende politiker og hærfører. Regjerte med Cæsar. Falt år 52 f.Kr. i Parthia.
- Crassus, Publius :** Offiser under Cæsar. Gjorde seilingsruten til Tinnøyene i Boknfjorden kjent.
- Cronus hav :** Havet i nord = Nordsjøen.
- Crøsus :** Konge i Sardis 560 – 546 f.Kr. Lydias siste konge. Første som preget mynter i Europa.
- Ciusi/Kjusum :** En av 12 byer i det etruskiske forbund. 50 km nordøst for Rom.
- Cylipenus :** Bukta østover fra Sjælland = Østersjøen. Plinius.
- Cyrene/Kyrene :** By grunnlagt av daner på nordkysten av Afrika øst for Alexandria, i Libya.
- Cyrus den store :** Ca. 580–529 f.Kr. Den første Achamenide. Drept i kamp med goter i Sentralasia.
- Cæsar, Gaius Julius :** Ca. 102 – 44 f.Kr. Romersk hærfører. Erobrer Gallia skrev boken *De Bello Gallico*.
- Dakia :** Historisk landområde mellom elvene Theiss, Donau og Prut. Tilsvare Romania.
- Damastes fra Sigeum :** Gresk forfatter som skrev 500 år f.Kr. Sigeum på kysten av Lilleasia nær Troja
- Daner :** gammelt navn på greker. = danaos= danis = danisk = dansker. gudinnen *Danu's folk*.
- Danovia :** navn på vestkysten av Jylland hos Mela.
- Darius I :** Ca. 522 – 486. Persisk konge av achamenidedynastiet.
- Darius III :** 380 – 330 f.Kr. Persisk hersker, den siste av Achamenidene.
- Daukiones :** Dakiske innflyttere i Sverige. Nevnt av Tacitus.
- Decebalus :** Ca. 50 – 106 e.Kr. Klengenavn for dakerkongen Torus Torpaneus.
- De chorographia :** Geografibok av *Pomponius Mela*. Samme tittel hos *Xenophon d.y.* fra Lampsakos.
- Decurion :** Romersk underoffiser.
- Delfi:** By i Hellas nord for Korinthbukta. Helligsted for Gaia og Appollon. Orakel.
- Det germanske hav :** Ptolemaios navn på Nordsjøen mellom England, Jylland og Sørnorge.
- Deunaos :** Solgudens hjem. *Øya Dønna i Nordland* der Pytheas først så midnattsolen.
- De velsignede øyer :** Kanariøyene.
- Diana :** Die Anna. Gudinne som bl.a. ble dyrket i Venostadalen.
- Dicineus :** Ca. år 80 – 50 f.Kr. Buddhistisk misjonær i Dakia under kong Burebista.
- Dichaiarchos fra Messene :** 326 – 296 f.Kr. Astronom og Geograf. Mente jorden var en kule.
- Dier.:**
1. Trakiske sverdmenn, fra Rodophefjellene var uavhengige = *franker*.
  2. Indiske halvguder.
- Die Este :** *Gudinnen Este*. Veneternes gudinne. Helligsted i byen Este sørvest for Venezia.
- Domalde :** Konge av ynglingeætten i Sigtuna som ble ofret til gudene for å bedre konjekturane.
- Domitian :** 51 – 96 e.Kr. Romersk keiser. Yngste sønn av keiser Vespasian.
- Dionysius :** Fokeisk admiral fra Massalia eller Søritalia. År 500 f.Kr..
- Dragestilen :** Akantus og dyrekropper slynget i hverandre. Oppfattes som norrøn, men er en gren av den sarmatisk-skytiske dyrestil i Sentralasia.
- Drava :** Sideelv til Donau. Fra kildene ved Toblach renner den gjennom Tirol, Kærnten, Slovenia og munnar i Donau ved Osijek i Kroatia.
- Trogus/Drogus, Pompeius :** Romersk historiker på keiser Augustus tid født i Sør-gallia.
- Drusus, Nero Claudius Germanicus :** År 38–9 f.Kr. En av keiser Augustus 2 adoptiv sønner.
- Dudo :** Katolsk prest som skrev normannernes historie.
- Dumnam :** *Tune* ved Sarpsborg. Nevnt av Plinius. Keltisk navneform.
- Dynna :** Gard, gammelt helligsted for gudinnen *Die Anna* på Hadeland. Senere kirkested.
- Dyste :** Gard, gammelt helligsted for gudinnen *Die Este* på Ø. Toten. Senere kirkested.
- Eboracum:** *York*, vikingenes by. Opprinnelig handelsstasjon for *eburovikene*.
- Eburoner / eburoviker:** Gallisk folk ved nedre del av Møsa. Tilintetgjort av Cæsar. Mange til Norge.
- Ecbatana :** Hovedstad i Media. I følge Herodot grunnlagt av Deioces. Lå nær *Hamadan*.
- Efesus :** By grunnlagt av daner i Jonia på vestkysten av Lilleasia.

- Electridene :** Fjell eller øyer i det østlige Caledonia som var Sørnorge. Rav. Nevnt hos *Sotacus*.
- Eidsiva :** Avledet av *heid Sævo*. Sævo var et stort fjelland i følge *Plinius*.
- Epidion Akron :** Gresk = Ytterneset. Peterhead Skottland. Landemerke på tinnruten til Norge.
- Eraj :** Sønn av Feredun. Iran og Eire har navn etter ham.
- Erathostenes fra Kyrene:** År 275 – 194 f.Kr.. Mataematiker, Filosof, Geograf, Kartograf sjefsbibliotekar eller rektor ved biblioteket i Alexandria.
- Este :** 1. By sør for Padova, Italia.Helligsted for gudinnene *Reitia/Rautija* og *Este*.
2. Gudinnen Este
- Etrusker :** Folket som bodde i Toskana før romerne overtok i Italia.
- rætiske Alfabet:** Alfabetet avledet av det greske fra Korinth og tilpasset ræternes språk.
- Eucratides :** Gresk-bactrisk general som tok makten ved et kupp.
Styrte fra Troia (Eucratidia) til han ble myrdet 145 f.Kr.
- Eudoxos fra Knidos:** Ca. 408 – 355 F.Kr.. Gresk matematiker, naturforsker og filosof.
- Euthydemus :** 265 – 195 f.Kr.. General fra Magnesia i Lilleasia. Tok makten i Bactria 230 f.Kr. og gjorde landet selvstendig. Etter Antiochus III's beleiring av byen Balke flyttet han administrasjonen til en by lenger øst som han kalte Truia.
- Euthymenes :** Fokeisk sjøfarar. Utforsket Afrikakysten og den europeiske kyst. 6-te århundre f.Kr.
- Eutrop :** Ca. 300 – 370 e.Kr. Sekretær hos keiserne Konstantin d. Store, Julian og Valens.
- Fa-Hsien :** Ca. 370 – 430 e.Kr. Kinesisk munk som reiste langs silkeveien til India.
- Phokaeis/phokeer :** Gren av danene som utvandret fra byen Fokea i Jonia og grunnla Marseilles år 600 f.Kr. Derfra seilte de langs Europas nordkyst og opprettet en rekke kolonier og Handels-Stasjoner, noen i Norge. Deres merke var solhjulet.
- Fauker :** Nordisk navn på fokeerne fra Massalia / Marseilles. Se *Phokaeis*.
- Feinius farsaid :** Danekonge som ledet en vandring av daner fra Sentralasia til dagens Irak.
- Feredun :** Konge. Skaperen av et dynasti i Nordiran. Far til *Sarm, Tur* og *Eraj*.
- Finnoi :** Nevnt av Tacitus i Sverige. Finner.
- Firbolg :** Skinnsekkfolket. Trakisk folk som kom til Irland. sanket tinnstein i skinnsekker.
- Firesi :** Folk nevnt av Ptolemaios i Sverige. Friser.
- Florus, Publius Anniius :** Ca. 70 – 140 e.Kr..Historiker på Hadrians tid 117 – 138 e.Kr..
- Fokea :** By i Jonia ved Gediz-elven. Grunnlagt av daner fra Phocis ca. 1000 f.Kr.
- Franker :** Kan ha vært trakiske sverdmenn fra Rodophefjellene. Innsatt i Germania av Odin.
- Freugea / Frygia :** Kong Midas rike i Anatolia vest i dagens Tyrkia.
- Fyrhundraland :** Den 4-de kenturies land. Landskap nord for Stockholm, Sverige.
- Gades :** By sørvest i Spania. I dag *Cadiz*.
- Gaea :** Latin. Gresk *Gaia*. Toten *Gjøa*. Den store morsgudinne.
- Gaia :** Jordbrukernes gudinne. Skytisk *Ge*, Latin *Gaea*, Toten *Gjøa*. Moder Jord.
- Gaia Soros :** Havnebyen Bolougne sur Mer i Frankrike. Fokeisk for *Gaia's haug*.
- Galatia :** Keltisk rike i dagens Tyrkia, opprettet etter gallernes utvandring 400 år f.Kr..
- Galler :** Romernes navn på befolkningen i Gallia, dagens Frankrike. Kaltes *kelter* av grekerne.
- Gallia :** Det romerske navn på dagens Frankrike.
- Gallia Belgica :** Romersk navn på dagens Belgia. Var på romernes tid større enn i dag.
- Gallikier :** Folk på vest og nord-kysten av Spania som var innvandret fra Gallia.
- Gambrer :** Kimbrisk folk bosatt sørøst på Jylland.
- Gamirra :** Kimbrernes land i Lilleasia. Assyrisk.
- Gandara :** Landområde nord i Pakistan. Byen heter i dag *Kandahar* og ligger i Afghanistan.
- Siddharta Gautama :** Buddhas verdslige navn. Religionsstifter. Buddhismen.

- Geminus fra Rhodos** : Astronom. Skrev en bok om astronomi og dens status ca. år 50 e.Kr..
- Geographia** : Strabos hovedverk.
- Geographike hyphegesis** : Kartverk av Claudius Ptolemaios i Alexandria, fra år 150 e.Kr.. Omfattet romerrikets provinser i detalj samt hele den verden datiden kjente.
- Germania** : Øvre og nedre. Romerske provinser som besto av Tyskland vest for Rihnen.
- Ge-shtinanna** : Gudinne i dagens Irak 2000 år f.Kr. Tilsvarende *Gaia*
- Ge-sus** : Jesus, *den gode*, etter *Ge*, *Gaia*. Maria fikk beskjed om å gi ham navnet av en engel.
- Giazza** : Sted i Norditalia nordøst for Verona. Grunnlagt av kimbrer. Kimbrisk språk.
- Gile** : I Ø. Toten. Gard og helligsted for gudinnen *Gaia*. Romersk militærforlegning (?) fra ca. år 50. Vaner fra ca. år 125 e. Kr..
- Gjøa** : Gudinnen *Gaia*'s navn på Totenmål.
- Gnomon** : Instrument for måling av solhøyde. Benyttet av Pytheas langs norskekysten.
- Gorm den gamle** : Ca.870–958. Dansk konge i Jelling. Far t. Harald Blåtann. slekten kom dit ca. 200 e.Kr.
- Goter** : Blanding av *Gopa*, folk som holdt kuer, og sentralasiatiske rytterfolk, *Asva-joti*.
- Goutai** : Goter nevnt av Tacitus på sørsiden av Østersjøen.
- Gran** : Gallisk gud hos *hader*, *trynner* og *eburoviker*. Hovedhelligsteder *Grand* og *Achen*.
- Grani** : De som dyrket guden *Gran* i Gallia. Gransherad, Grenland og Gran på Hadeland.
- Greker** : Romersk betegnelse på danene i Søritalia fra år 600 f.Kr. På Atlanterhavssiden kaltes de fortsatt daner.
- Gudea** : Gotisk konge i byen Larsa i Sørirak 2144 – 2124 f.Kr..
- Guiones** : En forkortelse for *Rugiones* som finnes hos Pytheas og Plinius. Rogalendinger.
- Gulen** : Distrikt ytterst i Sognefjorden. Avledet av *Gaul* > *Gul*. Galliske folk.
- Gutium** : Gotisk rike i Zagrosfjellene i Nordvestiran fra 2300 år f.Kr.
- Gylfe** : Konge i Svealand da Odin kom med innvandrerne fra Vanaland og Dokia og overtok styringen i Sverige.
- Hader** : Gallisk stamme, *Hadui* i Frankrike. Hovedstad *Bibracte* der de drev jernutvinning. Vandret 400 år f.Kr. til Norditalia, fra 200 f.Kr. fordrevet til Alpedalene. Derfra flyttet keiser Claudius en del til Norge.
- Hallstatt** : I Østerrike. Funn fra den eldste keltiske kultur, Hallstattkulturen 500 f.Kr..
- Halogea** : Fokeisk, betyr *Fiskerilandet*. Fornorsket *Hålogaland*
- Han-dynastiet** : Herskerdynasti i Vestkina fra 206 f.Kr. til 220 e.Kr.. Nasjonaliserte jernindustrien.
- Hanna** : Semnonsk innflydelsesrik synsk kvinne. Navnet er semitisk.
- Hannibal** : Baal's yndling. Karthagisk hærfører. 247 – 183 f.Kr.
- Hardråde, Øystein** : Født ca. 650 e.Kr. Konge Oppland og Hedmark. Far til Åsa g. m. Halvdan Kvitbein.
- Haruder** : Folk øst på Jylland. Heruler. Fordrevet av Odinslekten 185 - 200 e.Kr.
- Hecateus fra Milet** : Ca. 300 f.Kr..Logograph = forfatter.
- Heliopolis** : By i det gamle Egypt, i den nordvestlige del av dagens *Kairo*. Gresk *Solbyen*.
- Hellener** : Solgudens folk. Navn danene tok etter at romerne kalte dem greker. Ca. år 600 f.Kr..
- Hellesponten** : Innløpet til Marmarasjøen og Bosporos fra vest.
- Helveter** : Folk ved Genfersjøen. *Lemannonios* var navnet faukene brukte om dem.
- Herkules/Hercules port** : Gibraltar.
- Herkules/Hercules** : Gresk helte-gud sønn av Zeus og den jordiske kvinne Alkmena.
- Hermes** : Gresk gud olympens herold. Sønn av Zeus og Maia.
- Hermioner** : Germansk folk. Kan være opprinnelsen til germaner. Hermaner > Germaner.
- Herodot fra Halicarnassos** : Ca. 485 – 425 f.Kr.. Gresk geograf og historiker.
- Herreder** : Avledet av Centurie > Hundreder > herreder. Hvert herred skulle stille 100

- soldater. Kunne igjen være delt i f.eks fjerdinger som stilte 25 mann.
- Heruler :** Folk opprinnelig fra østsiden av Svartehavet. Se Haruder.
- Hetiter :** Folk som 1800 f.Kr. kom fra Margiana sørøst for Det kaspiske hav til Lilleasia. Forsvant fra historien 1200 år f.Kr.. De først som brakte jernproduksjon til Europa.
- Hibernia :** Romernes navn på Irland.
- Himilco :** Kartagisk kaptein. Seilte til Sargassohavet 500 f.Kr.på leting etter Tinnøyene.
- Himmerland :** Område på Jylland sør for Ålborg. Kimbrernes land.
- Hipparch fra Nikaia i Bithynia :** Astronom og geograf på Rhodos. Arbeidet fra år 162 – 126 f.Kr. Brukte foruten Pytheas observasjoner kaldeiske observasjoner fra Babylonia.
- Hirtius, Aulus.:** Ca. 90 – 43 f.Kr.. Offiser under Cæsar. Prætor. Guvernør i Gallia år 45 f.Kr..
- Hsiung-nu :** Kinesernes navn på hunerne.
- Hlaiba :** Stedsnavnendelse i betydning *arven* fra den som grunnla. Danmark *lev*, Sverig *Løv* og *løf*, Tyskland *leben*. Torslev = Arven etter Tor.
- Hlaiwa :** Se Hlaiba.
- Homer :** Ca. 800 f.Kr. Eldste kjente greske dikter. Var angivelig blind.
- Håvamål :** Talen fra Hovet. Praktiske råd i verseform.
- Hov :** De gamle guders hus. Avledet av buddhistenes *Ho*, et hus for religionsutøvelse. Hovet kom til Skandinavia med Odin og var en kombinasjon av høvdingbolig og religiøst kulthus. Stavkirkene har hatt hovene som modell
- Huner :** Østasiatiske folk der noen var *hvite*, andre var *mongoler*. Se Hsiung-nu.
- Husby-Långhundra :** Nord for Sigtuna der en av Odins kenturier var forlagt.
- Hyksos :** Ca. 1674–1548 f.Kr. Blandingsfolk som erobret deler av Egypt.. Blant dem *goter* og *daner* med *komposittbuer* og *stridsvogner* trukket av *hester*.
- Hyperboreer :** De som bodde ovenfor nordavinden. Folk som bodde der det var midnattsol i Norge. ved Syr Darja som var grensen til Sogdia.
- Hålogaland :** Se *Halogea*. Det fokeiske Halogea er som fornorsking tilføyd land
- Iberia :** Oppr. landet rundt Tbilisi i Georgia. Utvandrere derfra tok navnet med til Spania
- Itis :** Øya der man hentet tinn. Nevnt av Timæus og Plinius. *Idsø* innerst i Boknfjorden.
- Ierne :** Gammelt navn på Irland.
- Ingveonene :** Germanske folk ved Nordsjøen i Nordtyskland og Jyllands rot.
- Iliaden :** Epos skrevet av Homer. Forteller om krigen om Troia 1200 f.Kr.
- Insubri :** Navn brukt om *haderne* i Norditalia.
- Istvæonene :** Stammer bosatt på sørsiden av Østersjøen.
- Jazyger :** En gren av Yueh-chi-folket som var kommet fra Vestkina til Europa. bodde først i dagens Romania senere mellom Donau og Theiss i Ungarn. Yueh-chi > Ja-zy.
- Jason :** Mytisk sjøfarer. Seilte til Colchis, Georgia, på skipet *argonautika* .
- Jessheim:** Avledet av *Jentsai* > *Jent-sai himo* > *Jess-heim*.
- Jonia :** Vekysten av Lilleasia. Eldste form *Jovania*.
- Jonier :** Folk fra Jonia. Eldste form Jovanier. Jon og Johan er avledet av Jonia, Jovania.
- Jordanes :** Ca. 480 – 551 f.Kr.. Gotisk historieskriver i Konstantinopel. Var Alan = Vestgoter. Østgoterkongen Theoderich ga Cassiodor i oppdrag å skrive goternes historie. Boken var ferdig år 533. Jordanes Getica er basert på den og andre kilder.
- Josephus, Flavius :** Ca. 37–100 e. Kr. Jødisk militærkommandant, historiker. Gikk i romersk tjeneste
- Jupiter :** Den romerske sjefsgud. Tilsvarende grekernes Zeus.
- Kabaion :** Pointe du Raz, Bretagne i Frankrike.
- Kujula :** Ca. 30 – 80 e.Kr. Grunnlegger av kushan-imperiet i Afghanistan og India.
- Kaledonia, østlige :** Sørnorge.

- Kanishka I :** Kushankonge Ca 100–126 e.Kr.. Styrte fra dagens Peshawar i Pakistan.
- Kappadokia :** Landområde i det sentrale Anatolia i Tyrkia.
- Karer :** 1. Befolkningen i Karia i Lilleasia,
2. gammelindisk ord for *arbeider*.
- Karthago :** Fønikisk hovedstad i dagens Tunis. Lagt i ruiner av Scipio Aemilianus år 146 f.Kr..
- Karons mynt :** Mynt lagt i munnen/hånden på den døde som betaling til fergemannen Karon som rodde ham over grenseelven Styx til dødsriket. Gresk begravelsskikk.
- Karosthi :** Alfabet i Nordindia f.Kr. Tegnene tilsvarer lyder med konsonant(er) og vokal.
- Keltoskyter :** Blandingsfolk bestående av kelter og skyter > Galler og skyter.
- Khendjer :** Ca. 1745 f.Kr. Egyptisk konge i det 13-tende dynasti. *Cineris* hos Manetho.
- Kilikia:** Landskap på sørkysten av Lilleasia.
- Kimbrer :** Gren av et stort folk. Kom fra Svartehavsområdet til Jylland.
- Kimbrertoget :** Folkevandring fra Jylland 125 f.Kr. Endte i Norditalia år 101 med nederlag.
- Kimbriske halvøy:** Jylland.
- Kimbriske hav :** Nordsjøen mellom Nordtyskland, Jylland og England.
- Kongespeilet :** Nordisk skrift fra Middelalderen. Forfatter usikker.
- Konstantin den store :** Romersk-bysantisk keiser. År 280 – 337. Godkjente kristendommen. Grunnla Konstantinopel.
- Korvilon :** Forsvunnet sjøfartsby på vestkysten av Frankrike.
- Kossinna, Gustav :** 1858 – 1931. Tysk arkeolog. Hevdet at den germanske sivilisasjonen hadde oppstått i Nordtyskland–Sørjylland. Påvirket den arkeologiske og historiske tenkning i Nordeuropa og ga en akademisk begrunnelse for noen av nazistenes ideer.
- Kronos :** Den greske gudinne Gaia's yngste sønn.
- Kroton :** By i Søritalia, pytagoreernes senter.
- Kvitbein, Halvdan :** Ca. 700 – 755. Sønn av Olav Tretælja av den svenske ynglingeætten. Konge over Solør, Hedemark, Toten, Hadeland, Vestfold og Wærmland. Døde antagelig på Gile Ø. Toten, begravd i Skiringssal. G. m. Åsa datter til Øystein Hardråde
- Kvæner :** Folk på Finnmarkskysten. Navnet kan være avledet av *Quadii*, latinsk for blandingsfolk.
- Kushaner :** Skytisk folk som vandret fra Kina til Sentralasia sammen med æsene. Skapte senere kushanimperiet i Sentralasia/India etter 100 år med krig → Ragnarok.
- Kyme:** Koloni grunnlagt av daner. Nær Napoli Italia.
- Lade :** Øy ved innløpet til havnebyen *Milet i Jonia*. Forsvunnet som følge av landhevning.
- Lampsakos :** Havn på sørsiden av Heelespønten. I dag heter stedet *Lapseki*.
- Larsa :** Antikk by i Sørirak som lå ved Eufrat ca. 5 mil nordvest for *An Nasiriyah*.
- La Tene-kulturen :** Den yngre keltiske kultur. Stedet *La Tene* ligger ved *Neuchatelsjøen* i Sveits
- Latiner :** Italisk folk sør for Roma.
- La Turbie :** I Sørvestfrankrike på grensen til Monaco der keiser Augustus alpemonument står.
- Latris :** Øy nevnt av Plinius. Sjøelland.
- Lebor Gabala Erren :** Kvad som forteller om innvandringen til Irland og om øyas eldste historie. Kjernen bygger på virkelige hendelser selv om mye er fordreid i tidens løp.
- Leda :** Gresk gudinne. Dronning av Sparta som ble befruktet av Zeus i svaneforkledning. Mor til den skjønne Helene i Troja og tvillingene Castor og Pollux. For faukene var hun den som *viste sjøfarende vei*. Leda > leia > skipsleija.
- Legat :** Romersk senatsfullmektig og hærfører.
- Legion :** Romersk hæravdeling bestående av totalt 5 – 6000 soldater. Kjerne av infanteri, kavalleri og tren. Opprinnelig ble legionene satt opp når fare truet. Etter krigen mot kimbrerne organiserte Marius 28 faste stående legioner av lønnede soldater.

- Legio IX Hispana :** Den forsvunne legion. I York, England fra år 43 til år 108 før den forsvant. Halve legionen gjorde tjeneste i Norge. Etter mytteriet forsvant soldatene til Skandinavia og Nordtyskland der de ble forvandlet til Odins soldater.
- Lemannonios kolpos :** Ptolemaios navn på Boknfjorden. Krigsfanger som Cæsar tok hos helveterne ble transportert hit som slaver for å sanke tinnstein. Faukenes navn på helveterne var *Lemannonios*, folk ved *Lac Leman* som var Genfersjøen.
- Lollius, Marcus :** Ca. 50 f.Kr. – 2 e.Kr. Romersk general senator, guvernør i Galatia, konsul år 21 f.Kr.. År 16 f.Kr. nederlag mot sugambrer, Usipeter og Tencterer ved Rhinen. Mistet en legionsørn, gjorde underslag og begikk selvmord ved å ta gift.
- Limani kolpos:** Faukenes navn på Limfjorden. Havne-fjorden.
- Limes :** Romerikets grensevoll mellom Rihnen og Donau.
- Livius, Titus :** 59 f.Kr –17 e.Kr. Skrev Roms historie fra byen ble grunnlagt t.o.m. keiser Augustus.
- Loka/Loke :** Avledet av sanskrit *Lokayata*, mennesker som nød de materielle goder. Loke var en typisk representant for disse mennesker. Jfr. *Ola Nordmann*.
- Loptr :** Sanskrit, En som avbryter eller krenker.
- Lokri :** By i Kalabria i Søritalia. Greker fra *Locris* i Hellas anla en koloni kort før år 600 f.Kr..
- Lokeren. :** By øst for Gent ca 35000 innbyggere. Opprinnelig sjøfartsby grunnlagt av lokerer.
- Lycæion :** Gresk gud med helligsted på Lykaionfjellet i Arkadia på Peloponnes. Far til Arctos.
- Lydia :** Antikk land rundt Izmir i dagens Tyrkia. Hovedstad Sardes, dagens Salihli.
- Magadha:** Rike i Nordøstindia. Tilsvarte grovt dagens Bihar og Ranchi.
- Magna Grecae :** Romersk betegnelse på det greske Søritalia.
- Maha Raja :** Indisk storkonge > Mye konge. Tilsvare vanenes *Basileos basileion* > kongenes konge.
- Mallos :** Antikk by på vestsiden av elva Ceyhan i dagens Tyrkaia. Heter i dag Kiziltakta.
- Manetho :** 380–343 f.Kr.. Prest i Sebennytyos i Egypt. Skrev *Egyptiaca* for kong Ptolemaios I.
- Manilius, Marcus :** Romersk dikter og astrolog på keiserne Augustus og Tiberius tid.
- Marbod :** Ca. 30 f.Kr. – 37 e.Kr. Markomannerkonge som førte sitt folk fra områder ved Main til Bøhmen år 9 eller 10 e.Kr.. Døde i Ravenna.
- Marinus fra Tyrus :** Ca. 50 – 115 e.Kr.Sjømann, astronom og geograf.
- Marius, Gaius :** Romersk hærfører, statsmann, 156 – 86 f.Kr. Innførte en hær av yrkessoldater.
- Mars :** Romersk krigsgud.
- Marser :** Et av de aboriginiske, opprinnelige, folk i Italia. Dyrket guden Mars.
- Massalia :** Koloni grunnlagt av fauker år 600 f.Kr.. I dag heter byen Marseilles.
- Massageter :** Gotisk folk i Sentralasia.Vandret ca. 525 f.Kr. til vestsiden av Svartehavet
- Massaliske Periplus :** Seilingsbeskrivelse for ruten fra Marseilles til Vestjylland/Karmøy. Ca 550 f.Kr.
- Martial, Marcus Valerius:** 40 – 104 e.Kr. Romersk dikter og forfatter født i Spania.
- Megiddo :** Forsvarsverk ved *Via Maris*, veien fra Egypt til Mesopotamia. I dag i Israel.
- Mela, Pomponius :** Ca. 0-50 e.Kr.. Romersk forfatter og geograf fra Tingentera i Sørspania.
- Menelaus :** I gresk mytologi konge i Sparta som giftet seg til tronen.
- Mennon / Menandrou / Milinda / Menander :** Ca. 180–130 f.Kr. Vanekonge i Nordvestindia. Far til Terers/Tor. Styrt fra byen Sagala.
- Meroe :** By ved Nilen ca. 80 mil sør for Asuandammen i Egypt. 400 f.Kr.–300 e.Kr. hovedstad i det gotiske Kusch > Nubia.
- Mesopotamia :** Slettelandet mellom Eufrat og Tigris i Irak der det sumeriske og akkadiske riket lå.
- Metuonis. :** Bukta med de mange øyer. Pytheas navn på Boknfjorden.
- Metropolen Sinai :** Hos Ptolemaios lå byen Sinai der Hanoi ligger i dag.
- Midakritus :** Den første fauke som seilte til Tinnøyene i det 6-tte århundre f.Kr..
- Midas :** Ca.740–676 f.Kr. Frygisk konge. Drev handel mellom de joniske byer og Assyria.

Mileser :	Gren av danene som ble jaget ut fra Egypt og bosatte seg i byen Milet.
Milet :	Antikk by sørvest i Lilleasia. Dagens Balat ca. 80 km. sør for Izmir i Tyrkia.
Mithra :	Indisk solgud. Kom til Iran. Fulgte ca. 1800 f.Kr. Hetittene til Lilleasia.
Mjød :	Gallernes nasjonaldrikk laget av bl.a. honning.
Mogontiacum :	Mainz i Tyskland. Hovedstad i den romerske provinsen <i>Øvre Germania</i> .
Monumentum Ancyratum :	Gravskrift over keiser Augustus gjenfunnet i Ankara i Tyrkia.
Mori marusa :	Havstykket mellom Jylland, Sørlandet og Vestsverige.
Morini :	Sjøfolk. Folk som bodde ved kysten i Nordvestfrankrike. Morini > møringer
Müllenhof, Karl :	2-ndre halvdel av det 19-ttende århundre. Toneangivende tysk historiker.
Mykene :	By og borg i Argolis på Peloponnes, Hellas. På makttoppen 1400 – 1200 f.Kr.
Mylai :	Liten by på nordkysten av Sicilia.
Mysia :	Historisk landskap i Lilleasia som grenset til Hellesponten. Det gamle Troja lå der.
Mös :	Elv nordøst i Frankrike. Skrives i dag <i>Meuse</i> . Mjøsa har navn etter den.
Møsia :	Landet på sørsiden av Donau i Bulgaria. Navnet gitt av galler fra <i>Mös-dalen</i> .
Nagasena :	Buddhistisk vismann som levde ca. år 150 f.Kr. Samtalte med kong Mennon.
Narvo/Narbo :	Keltisk, <i>fokeisk</i> havn, overtatt av Rom år 118 f.Kr.. I dag <i>Narbonne</i> i Sørfrankrike.
Naturalis Historia :	Bokverk av Plinius den eldre. 37 bøker, ferdig år 77 e.Kr.
Nebukadnesar II :	Konge ca. 605 – 562 f.Kr.. Palass- og tempelbygger. Sendte jødene til Babylon.
Nehalennia :	Fokeisk gudinne med helligsted på Walcheren.
Nerva, Marcus Cocceius :	Romersk keiser fra 96 – 98 f.Kr., mellom keiserne Domitian og Trajan.
Nicaea :	By i antikkens Bithynia, Tyrkia. Grunnlagt som Antigoneia. Nicaea fra år 301 f.Kr..
Nissa :	Fokeisk handelsstasjon, dagens <i>Nice</i> i Frankrike.
Nissum :	Hyppig brukt betegnelse på områder der faukene hentet råvarer, f.eks. Nisserdal.
Nome :	Fokeisk/egyptisk for <i>provins</i> . <i>Nome ved Ulefoss</i> , <i>Nume-dal</i> og muligens Namdal.
Noreia :	1. Antikk by, hovedstad, i kongeriket <i>Norik</i> i Kærnten i Østerrike i århundrene f.Kr. 2. Norikernes gudinne > <i>landesmutter Noreia</i> > <i>mor Norge</i> . Jernsmelternes gudinne.
Noric/Noricum :	Kongeriket Noric etter romernes erobring provinsen Noricum. Hovedstad Virunum.
Norisk jern :	Kullstoffstål produsert etter norikernes prosess. C = 0,1 – 0,8 % .
Obol :	Antikk gresk mynt, gull, sølv eller bronse.
Odensala :	Kirkested nord for Sigtuna, Sverige. Odins første bosted i Sverige.
Odin :	1. Den gudommeliggjorte sønn til <i>Asa-tru</i> . Konge i Magadha, India. 2. Militær leder på keiser Trajans tid som ledet æser og vaner til Skandinavia.
Odryser :	Trakisk dynasti, kom med persene. Eget rike fra ca. 450 -341 f.Kr. .
Odysseen :	Epos skrevet av Homer i det 8-ttende århundre f.Kr. Reisen.
Odysseus :	Hovedperson i Odysseen. Småkonge med 12 skip. Latinsk navn Ulixes > Ulysses.
Ophiussa :	Faukenes navn på det nordlige Portugal med kap Finisterre. Betyr slangelandet.
Ora maritima :	Langs kanten av havet. Skrift forfattet i det 4-de århundre f.Kr.
Orcas :	<i>Hvalerøyene</i> hos Ptolemaios.
Orcadez :	<i>Orkenøyene</i> hos Ptolemaios.
Ostia Locus :	Romernes navn på dagens Oslo, betyr havneplassen. Os(tia) Lo(cus) > Os-lo.
Osroes I :	Partisk konge 109 – 129 e.Kr.
Ottar fra Hålogaland :	Seilende kjøpmann. Fortalte den engelske konge om skipsruten fra Kvitsjøen til Hedeby og Weichselmunningen ca år 800 e.Kr..
Otho :	Romersk keiser år 68 – 69 e.Kr.
Panjonja :	Ungarn på romernes tid .
Parthamaspatas :	Partisk konge sønn av Osroes I. Fulgte Trajan til Persiabukta. Parthisk konge år

- 116 e.Kr.. Avsatt av keiser Hadrian.
- Partherne :** Skytisk folk fra det vestlige Chorasán mellom Merv og sørøstkysten av Kaspiske hav. Erobrer Persia ca. år 250 f.Kr. under kong Arsakes.
- Parthia :** Land. Fra 300 f.Kr. til 300 e.Kr. Utgikk fra dagens Turkmenistan og hersket fra India til Mesopotamia. Kongeslekt Arsakidene. Roms fiender.
- Paterculus, Velleius :** Romersk kavallerioffiser og forfatter på keiserne Augustus og Tiberius tid.
- Paulus :** Født i havnebyen Tarsus i provinsen Mersin på sørkysten av Tyrkia, død år 64. Utformet kristendommen, intens forkynner. Var ikke en av de 12 apostler.
- Pelasgerne:** Gammel befolkning i Pelasgea, dagens Peloponnes som ikke snakket gresk. Sammen med daner og morini herjet de kystene av Lilleasia 1180 år f.Kr..
- Penteconter :** Skip rodd av 50 roere som ble brukt av falkene.
- Penne:** Sted vest på Lista med helleristninger og et 60-ti talls gravhauger.
- Pergamum :** Antikk by i Tyrkia. Berømt Bibliotek. I dag Bergama. Pergament ble oppfunnet der
- Phaeakene :** Homers navn på *falkene*
- Phasis :** Elv som renner i Svartehavet i Georgia.
- Phocaea :** Byen *Fokea* i Jonia. I dag Foca ved elven Gediz i Nordvesttyrkia.
- Phocis :** Distrikt i Hellas hvorfra falkene utvandret til Jonia og grunnla Fokea.
- Phocus :** Konge i Phocis, sønn til kong Ornitys i Korinth. Ga navn til byen Fokea og falkene.
- Platon :** Ca. 427 – 347 f.Kr. Gresk tenker og vitenskapsmann. Grunnla et akademi i Athen.
- Plinius den eldre,:** Født i Como år 23, død 79 e.Kr. i Stabiae under Vesuvus utbrudd. Kavallerioffiser i Germania under Claudius dit han og fulgte Vespasian og Titus. Prokurator i Spania år 73. Flåteprefekt i Misenum år 79. Av hans naturhistorie har 37 bøker overlevd
- Plutarch, fra Chaironeia :** Ca. 45 – 125 e.Kr. Gresk filosof og historiker. Skrev 23 biografier. Prest ved Apollotemplet i Delfi.
- Polybios fra Megalopolis :** Ca. 201–118 f.Kr. Gresk historiker og forfatter. Deportert til Rom som gissel år 168 f.Kr.. Levde hos Scipio Aemilianus og deltok på hans reiser i Middelhavet.
- Pompeius Trogus:** Romersk historiker i siste århundre f.Kr. Fra Gallia Narbonensis.
- Porsenna, Lars :** Etruskisk konge i Kjusum/Ciusum ca. 500 f.Kr.. Inntok Rom.
- Poseidonios :** Ca. 135 – 51 f.Kr.. Fra Apameia i Syria, arbeidet på Rhodos.
- Prætor :** Øverste sivile dommer i Romerriket.
- Ptolemaeus II, Philadelphos. :** Ca. 308 – 246 f.Kr.. Egyptisk konge av gresk ætt. Reparerte kanalen mellom Nilen og Rødehavet for å legge til rette for sjøtransporten fra India.
- Ptolemaios, Cladius :** Geograf, astronom og matematiker i Alexandria 125-150 e.Kr. Laget *Geographike Hyphegesis* som beskriver datidens verden.
- Pythagoras fra Samos :** 570 – 497 f.Kr. Gresk filosof fra Samos. Mente naturlover styrte verden. Kom til Søritalia der han var med å grunnla Kroton ca. år 530 f.Kr..
- Pytheas fra Massalia :** Født ca. 380, død ca. 310 f. Kr. Fauke fra Marseilles som i årene 340–320 f.Kr. utforsket kysten av Nordeuropa til Kvitsjøen for å finne rav, kopper og tinnstein. Skrev *På havet*. Originalen gikk opp i flammer da biblioteket i Alexandria brant.
- Ramses II :** 1298 – 1213 f.Kr. Egyptisk farao, sønn av Sethos I og Tuja. Lyshudet, rødt hår. Trolig av gotisk ætt.
- Ragnarok :** Kongenes krig i norrøn mytologi. Den virkelige krig skapte det kushanske rike.
- Raknehaugen :** Nordens største gravhaug ved Jessheim. Navnet betyr Kongehaugen.
- Rambukk :** Montert i baugen under vannlinjen på antikke krigsskip for å stange hull i fiendeskip.
- Rani :** Folk som bodde i de nordligste beboelige områder. Utkantbeboere i Norge.
- Rigveda :** Sanskrit hyldningskvad til gudene. Kvad og tekster gjenspeiler mytologi og kultur hos de ariske stammer i India og Sentralasia fra det 2-ndre årtusen f.Kr..

	Rigveda er et ekko fra den eldste indoeuropeiske kultur og tro og har felles trekk med Avesta og den norrøne mytologi.
Ræter :	Antikk befolkningen i det gamle Rætia = Østsveits + vestlige Østerrike.
Rætia :	Romersk provins delt i <i>Primo</i> , med Chur som hovedstad og <i>Secundo</i> med Augsburg.
Ræto–romansk :	Språk som snakkes i de rætiske alpedaler. Mange forskjellige dialekter.
Rautija/Reitija :	Rætisk morsgudinne. Helligsted i Este sør for Padova.
Roduulf :	Konge som utvandret fra Jessheim til Italia og keiser Theodosius. Av østgotisk ætt.
Rege :	Gammel kongsgård sør for Stavanger. Navnet betyr kongsgården.
Regna adsignata :	Kongelige verdighetstegn som keiseren overrakte en nyutnevnt konge.
Regni Norici :	Kongeriket Norik, i Kärnten, Østerrike. Kan være brukt om Ringerike en kort periode.
Reidgotaland :	Landområde langs sørkysten av Østersjøen.
Rhone :	Elv. Renner fra Wallis i Sveits til Genfersjøen og videre til Middelhavet
Rerir :	Odins sønnesønn i Sigerland i Tyskland.
Ripæiske fjell :	Ripæi montes, <i>Kantfjellene</i> langs kysten av Vestlandet og Nordnorge.
Rogier/Rugiones :	Rogalendinger.
Rogneby :	Totens eldste kongsgård. Grunnlagt av galliske innvandrere.
Roslagen :	Landskap nordøst for Stockholm. Avledet av <i>Roxalaner</i> som kom dit med Odin.
Roxalaner :	Folk fra Bactria/Sogdia som utvandret til Moldova og nordøstlige Romania ca. år 0. En del fulgte Odin til Skandinavia. Rox-alaner = Lyse-alaner.
Roxana :	347–310 f.Kr. Bactrisk prinsesse datter av kong Oxiartes, g.m. Alexander d. store.
Rufus, Rufinius :	Romersk offiser som deltok i kampene mot Kimbrerne i Norditalia.
Ruija :	Gammelt navn på Finnmark. Av Ru-gea → utnyttet av <i>Rugiones</i> , Rogalendinger.
Räthus :	Rætisk høvding som ledet ræternes vandring fra Lilleasia til alpedalene i Norditalia.
Sabiner :	Oppr. italisk folk, deltok i grunnleggingen av Rom. Ledende romersk slekt som sto for jernutvinningen i Norik. Arkeologiske spor etter dem i Norge.
Sagala:	I dag Sialkot i Punjab. Indo-gresk hovedstad under kong Menander.
Sakser:	Sakaer. Kom fra Sentralasia med Odin. Fikk nytt land i Nordtyskland av ham.
Sargon :	Konge i Akkad. Var mundsjenk hos kong Kish i Ur – dynastiet. Tok makten da Denne døde. Laget en stat av byer og landområder styrt ved hjelp av en regulær hær og en administrasjon i flere nivåer bestående av borgere fra hans egen by.
Sai :	Kinesernes ord for Skyter, Sakaer.
Santa Pola :	Fokeisk handelsstasjon syd-sydvest for Alicante i Spania.
Saka :	Persisk / Indisk ord for skyter. Bodde frem til år 300 e.Kr. i Kazakstan, Uzbekistan, Tadsjikistan, Afghanistan, Pakistan og Nordindia.
Saka daha :	Skyther på sørøstsiden av det kaspiske hav.
Samniter/samer :	Folk i fjellområdet Samnium. Ble erobret av sabinerne og underlagt Rom år 82. f. Kr..
Sanskrit :	Gammelt indisk skriftspråk.
Sardis :	Hovedstad i Lydia.
Sargetaelven :	Elv i Transylvania som rant gjennom Sarmizegetusa.
Sarm :	En av Fereduns sønner. Kaltes Salmoxis i Dakia. <i>Sarm-ater</i> har navn etter ham.
Sarmatia :	Navn på området nord for Svartehavet til Østersjøen i romertiden.
Satraper :	Provinsbetegnelse i Persia og parterriket. En satrap var i prinsippet en underkonge.
Sava :	Sideelv til Donau. Kilder i de juliske alper der Italia, Østerrike og Slovenia møtes. Renner sørøstover, munn i Donau ved Beograd.
Saxo:	1140 – 1220. Dansk geistlig som skrev danmarks historie.
Scaldis :	Elven <i>Schelde</i> , Grenseelva. Utløp i Nordsjøen vest for Rihnen.
Scan-danovia :	> bortenfor Danovia. Stor øy nevnt av Mela. I dag > Skandinavia.

Scandia :	Vestsverige hos Plinius.
Scandza :	Skandinavia hos Jordanes.
Scipio, Publius Cornelius. :	185 – 129 f.Kr. Romersk hærfører. Utslettet Karthago 146 f.Kr..
Segestes :	40 f.Kr –20 e.Kr. høvding hos Cheruskerne i dagens Wetfahlen. Arminius onkel.
Segimer :	Ca. 45 f.Kr. – 15 e.Kr.. høvding hos Cheruskerne i dagens Wetfahlen. Arminius far.
Segobriger :	Gallisk folk ved Marseilles. Segobrigiske slaver kom til Norge med faukene.
Seleukos :	Grunnlegger av seleukidedynastiet som styrte Persia etter Alexander d. Stores død.
Semnoner :	Germansk folk mellom Elben og Oder. Vandret ca. 150 e.Kr. sørover og forsvinner fra år 250. Aantagelig en del av Allemannene.
Senar :	Mesopotamia. Antikk navn på sletten mellom Eufrat og Tigris.
Senoner :	Gallisk stamme som år 400 f.Kr. vandret til Po-sletta i Norditalia. Fordrevet av Romerne fra 200 f.Kr. Rester etter dem finnes i dag bl.a. i Val Gardena, Italia.
Sequaner :	Gallisk stamme som levde i Seinedalen.
Serer :	<i>Seres</i> var det antikke greske og romerske navn på Nordvestkina og folket som bodde der. Kjent for stål av spesiell kvalitet. Ifølge ambassadør <i>Rachias</i> fra Ceylon som besøkte keiser Claudius år 43, <i>var de høyere enn andre mennesker og hadde lyst hår og blå øyne.</i>
Serkland :	Det skandinaviske navn på Nordvestkina.
Sesterts :	Romersk sølvmynt.
Sidhafolket :	Egyptisk folk som hadde navn etter kongen <i>Sidha-Tur</i> .
Sidha -Tur :	Egyptisk småkonge av sentralasiatisk opprinnelse.
Sidon :	Fønikisk by i dagens Libanon.
Sige :	Odins sønn som ble utnevnt til konge i Sigerland av den romerske keiser.
Sigeum:	Havn på sørsiden av Hellesponten nordvest i Tyrkia.
Sikilene :	Sicilias opprinnelige innbyggere. Til Norge som slaver.
Silius, Gaius :	Romersk hærfører under Augustus og Tiberius. Stattholder i Germania fra år 21 e.Kr. Tvunget til selvmord i år 24 e.Kr. av keiser Tiberius.
Sinope :	By på sørkysten av Svartehavet.
Sinus Codanus :	Romernes navn på havbukta mellom Danmark og Norge.
Sinus Venedicus :	Romernes navn på <i>Østersjøen</i> .
Sitalkes :	1. Odrysk konge i Trakia år 431 – 424 f.Kr., sønn av Teres. 2. Ca. 360 – 320 f.Kr.. Odrysk offiser under Alexander den store.
Skirer :	Skytisk folk på nordsiden av Svartehavet. De rene. Kom til Norge under Odin. Skiringssal ved Larvik var et skirisk handelssted.
Skjold :	Odins sønn.
Skordisker :	Gallisk folk ved elvemøtet mellom Donau og Drava.
Skytia/Skythia :	Gresk navn på områdene øst for det Kaspiske hav før 200 e.Kr.
Sogdia :	Historisk land sør for Aralsjøen vest for Syr darja. Saka-land, skyterland.
Solhjulet :	Massalias merke. Faukenes merke.
Soma :	1. Berusende drikk brygget på hamp som ble brukt i gudsdyrkelsen i Sentralasia 2. Navn på måneguden i indisk mytologi.
Sotacus :	Gresk sjøfarer som skrev en seilingsbeskrivelse som omhandlet landene rundt Nordsjøen. Sørnorge beskrives som del av Britannia.
Spitamenes :	Bactrisk opprørsleder etter Bessus død år 329 f.Kr.
Stabo :	Gård Toten. Sabinsk herskersete 50 – 410 e.Kr.. Latin <i>Stabolum</i> > Herskersete.
Stadie :	Antikk gresk lengdemål 192,3 meter. Latinsk stadium 185 meter.

- Stattius, Publius Papinius:** 40 – 96 e.Kr. Romersk dikter og forfatter fra Napoli.
- Store Svitjod :** Russland på Snorres tid.
- Strabo fra Amaseia i Pontus :** Ca 64 f.Kr. – 24 e.Kr. Historiker født i Amaseia i Tyrkia på sørsiden av Svartehavet. Levde i Alexandria og Rom.
- Suetonius, Gaius Tranquillius :** Ca. 70 – 135 e.Kr. Romersk administrator og historiker.
- Suetonius, Gaius Paulinus:** Romersk general. Guvernør i Britannia fra år 59 e.Kr.
- Suionene :** Folk i Sverige nevnt av Plinius. > svear. Kan ha vært beslektet med Svever, Sveber.
- Sulla, Lucius Cornelius :** 138 – 78 f.Kr. Romersk hærfører og politiker.
- Sumer :** Historisk land i Sørirak mellom Eufrat og Tigris. Utviklet eget skriftspråk. Forsvant da det ble okkupert av vestsemittiske fedrifts- og fjellfolk ca 2000 f.Kr.
- Surta :** Sanskrit klar eller opplyst
- Sutra :** Buddhistisk for vers.
- Svastika :** Symbol, form som et kors med like lange grener ved enden bøyd i rett vinkel. Symbol i India og Sentralasia avledet av solhjulet soldynastiets segl og symbol. Hakekorset er en europeisk variant brukt av nazistene.
- Sveverforbundet :** Forbund av germanske stammer som gjorde motstand mot romerne.
- Swatdalen :** Dal i Nordvestindia, fører nordover til Karakorumfjellene og Kina.
- Syracuse :** Sicilias største og eldste by. Betyr kongens hus
- Sæming :** Odins (adoptiv)-sønn som ble satt til å styre Norge.
- Sætir Ragn :** Sætrang øst for Hønefoss. Kongens gård.
- Sævo :** Fjellene innenfor kysten av Sørnorge. Nevnt av Plinius.
- Tacitus, Cornelius :** Ca. 55 – 116 e.Kr. Romersk prætor, konsul og historiker.
- Tanais :** Steder ved munningen av Don, ved Nilens østlige arm og i Finnmark. Grunnlagt av daner og oppkalt etter deres gudinne.
- Tanausis :** Danekonge fra områdene ved Tanais.
- Tartessa :** Fønikisk, senere *føkeisk* handelsstasjon ved Cadiz i Spania. Navnet er føkeisk.
- Tastris :** Halvøya Skagen, Nordjylland. Gresk navn.
- Taxila :** Hovedstad i antikkens Gandhara. Lå 30 km. nordvest for dagens Islamabad.
- Thucydid :** Gresk historiker ca. 460 – 400 f.Kr.
- Thule/Tule/Tyle :** Føkeisk det fjerne. Trøndelag på romernes tid.
- Thutmos III :** Faraos 1479 – 1426 f.Kr.
- Thy :** Landskap nordvest på Jylland. Avledet av danenes Thule.
- Tiberius Claudius Nero :** 42 f.Kr.–37 e.Kr. Romersk keiser fra 14– 7 e.Kr., keiser Augustus Adoptivsønn.
- Timæus fra Tauromenium :** Ca. 356 – 270 f.Kr. Oppvokst på Sicilia, sendt i eksil til Athen av tyrannen Agathokles i Syracus. Informerte athenerne om de vestlige grekeres oppdagelser
- Tinnøyene :** Bl. a. øyene i Boknfjorden mellom Kvitsøy og Forsand.
- Tiohundraland :** Område ved Sigtuna, Sverige. Den tiende kenturies land tildelt dem av Odin.
- Tirasa :** Gammelt navn på elven *Dnjestr*.
- Tna :** Fjell på Sicilia, i dag *E-tna*. Fra føkeisk Aethana > den som gløder og spruter gnister
- Tocaledoniahavet :** Havet mellom Skottland og Vestlandet hos Ptolemaios år 150.
- Tocharoi/tokarer :** Sentralasiatisk folk nevnt av Strabo > *Tokarer* i Bactria/Balke. Nasjon der folket består av to stammer.
- Tomi :** By på vestsiden av Svartehavet grunnlagt av den gotiske dronning Tomyr(is).
- Tomyris :** Gotisk dronning, beseiret Cyrus og førte goterne vest for Svartehavet ca. 530 f.Kr..
- Torje :** Tordenkilen. Gudene Tor's og Zeus våpen. Tors-hammeren i norrøn mytologi.
- Torpaneus, Torus :** Dakisk konge år 100 e.Kr. Kjempet mot keiser Trajan.

- Trajan, Marcus Ulpius Trajanus** : 52 – 117 e.Kr. født nær Sevilla. Romersk keiser år 98 – 117 e.Kr.
- Trakia** : Historisk landområde i Bulgaria.
- Treueri** : > Tryeri > *tryner* > *trøndere*. Folk ved elva Mös. *Tryerer* utvandret til Trøndelag.
- Trier** : By ved Mosel grunnlagt år 16 f.Kr. Romersk keiserby i treuerernes område.
- Trieste** : By nordøst i Adriaterhavet, nevnt 104 f.Kr. Militært støttepunkt fra Augustus tid.
- Triremer** : De største rodde krigsskip med rambukk i baugen. Greske.
- Troja** :
1. Navn på antikk landområde nordvest i Tyrkia.
2. Navn på antikk by/festning nordvest i Tyrkia.
- Truia** :
1. Antikk land i Sentralasia. Det land Tor/Tru arvet etter sin far Feredun.
2. By grunnlagt av general Euthydemus i Bactria.
- TvaSTR** : I Rigveda laget han gudenes utrustning slik som Indra's tordenkile > Torshammeren.
- Tuahta de danann** : Den gren av danefolket som først kom til Irland.
- Tulemorica** : Telemark. Landet ved det fjerne hav. Fokeisk navn.
- Tur** : Sønn til Feredun i Nordiran som arvet rikets østlige områder.
- Tuti/Thut** : Et av Italias eldste folk som bodde mellom fjellene og Adriaterhavet.
- Tyrus** : Fønikisk by i Libanon.
- Udayin** :
1. Navn på den indiske gud Vasu-deva.
2. Æserkonge i Maghada, sønn til *Asa-tru*. Grunnlegger av byen Patna ved Ganges.
Gud etter sin død > Guden Odin i norrøn mytologi
- Udiana** : Antikk navn på Swatdalen i Pakistan.
- Ugarit** : Antikk bystat. I dag Ras Shamra i Nordsyria.
- Ultima Tule** : Det ytterste Tule. I romertiden var det Nordland, Troms og Finnmark.
- Ur-III dynastiet** : kongene som etterfulgte goterne i Irak.
- Urartu** : Land nord for Gutium ved Urmiasjøen i Iran.
- Urmiasjøen** : Innsjø i Nordvestiran i Zagrosfjellene, med historiske steder.
- Valcamonica** : Dal i Norditalia berømt for mer enn hundre-tusen heleristninger.
- Valaders** : Folket i Engiadina Ota = Øvre Engadin i Sveits > vestover fra St Moriz.
- Vanaland** : Historisk land som tidvis omfattet Afghanistan, Nordpakistan og Nordvestindia.
- Vaner** : Befolkning i Vanaland/Bactria. Kom fra Jonia under og etter Alexander den Store.
- Varus, Publius Quintilius** : Romersk stattholder i Germania. 46 f.Kr. – 9 e.Kr.
- Varusslaget** : Den 17-, 18- og 19-ende romerske legion ble utslettet av germanske tropper ved Kalkriese nordøst for Osnabrück år 9 e.Kr.. Den romerske hær ble ledet av Varus.
- Vegdeg** : Odins sønn.
- Veleda** : En klok synsk prestinne som hadde stor innflydelse hos semnonerforbundet.
- Vender/Veneter** : Folk sør for Østersjøen som fantes på Posletta, i Gallia og som Rogier i Rogaland.
- Veneterlandet** : Veneternes landområde ved nordenden av Adriaterhavet.
- Venostene** : Folket i Venostadalen fra Merano og nordover ved år 0.
- Vercellae** : Sted nordvest for Milano der den romerske hær beseiret kimbrenne.
- Verkingetorix** : Gallisk konge som ledet motstanden mot Cæsar år 52 f.Kr.
- Verus-ene** : Romersk keiserslekt. Forpaktet og jernområder av den romerske stat i Norge.
- Vesosis** : Gotisk navn for Ramses I. Øverste militære leder under farao Horemheb, 1321 – 1292. Tok makten ved Horemhebs død i 1292 under navnet Ramses I. Far til Seti I og bestefar til Ramses II.
- Vestii** : Italisk folk øst for Rom. Tuti-enes naboer. Erobrer av, og underlagt sabinerne.
- Vespasian, Titus Flavius** : 9 – 79 e.Kr. Romersk keiser 69–79 e.Kr. Feltherre i Germania under Claudius år 41, til Britannia år 43. Besøkte Norge under tiden der.
- Vetera** : Ved Rihnen i nedre Germania. Hovedkvarter for den romerske hær. I dag Xanten.

Vetter :	Folk sørvest i Spania. Noen kom til Norge som slaver med faukene.
Via Claudia :	Romersk vei som førte nordover fra Verona til Donau. Bygget av keiser Claudius.
Vicani :	Latinsk betegnelse på bygdefolk på mindre steder. Vicani er fornorsket til <i>Vikinger</i> . <i>Vikingene</i> var romerrikets utkantboere.
Vicus :	Romernes minste adm.enhet. Befolkningen på slike steder kaltes <i>vicani</i> > <i>vikinger</i> .
Viriathus :	Spansk leder, 180 – 139 f.Kr, som ledet motstanden mot romerne.
Virunum :	Hovedstad i provinsen Noricum, det tidligere Norik.
Voluspå :	Kvad i den eldre Edda der volven forteller om æsenes eldste historie fra tiden i India og Sentralasia frem til år 100 e.Kr..
Bætica :	Provins sør i Spania. Ble uttalt Vætika, landet ved elven Vætis.
Vætis :	Elven Bætis som i dag heter <i>Guadalquivir</i> og renner i Sørspania.
Walcheren :	Øy ved Rihnmunningen. I gammel tid <i>Balcis</i> . Knutepunkt for faukenes handel.
Walisiske triader :	Myter og kvad som forteller om <i>kymri's</i> , kimbrenes, vandring til England.
Weichsel :	Polens største elv.
Wodan :	Tysk navn på Odin.
Wodan-wege :	Veien Odin bygget fra Magdeburg til Østersjøen og Weser / Rhinen.
Wulfila :	Første gotiske kristne biskop. Oversatte bibelen til gotisk og ga den allmektige navnet Gud etter en gotisk konge for at goterne skulle forstå hvor snill og god han var.
WuSun :	Folk som bodde i Vestkina og vandret vestover ca. 150 f.Kr.
Xenophon d.e.	Gresk historiker fra Athen, 426 – 355 f.Kr.
Xenophon d.y. fra Lampsacea :	Gresk sjøfarer og geograf. Levde ca. År 100 f.Kr. Skrev en seilingsbeskrivelse om det ytre hav, oceanos.
Yama :	Den vediske hersker i dødsriket.
Yavana :	Det indiske navn på grekerne. Inntrengere fra vest.
Yima :	En mytologisk konge i Nordiran.
Ymir :	Urjotunen i norrøn mytologi. Tilsvarende <i>Purusa</i> , den blå, i India.
York/Eboracum :	Romernes keiserby i England. Grunnlagt av Legio IX Hispana.
Yueh-Chih :	Kinesisk navn på det østgotiske stammeforbund som en tid bodde i Vestkina.
Zalmoxis :	Sarms navn som gud hos dakerne.
Zarathustra :	Iransk religionsstifter. Begravd i Balke i Norafghanistan.
Zeus :	Gresk sjefsgud som ligner Tor.
Zeuta :	Buddhistisk misjonær som fokynte læren på nordvestkysten av Svartehavet.
Æser :	<i>Asioi</i> hos Strabo. Vandret fra India til Kina og tilbake til Sentralasia. Derfra til Skandinavia under Odin sammen med vanene.
Øst-kaledonia :	Den sørlige del av Norge. Det gammelgreske kal kan bety at her var godt jern.
Åsgard :	Se Ascardum.
Åsaland:	Se Ascardum
Åttundaland :	Den åttende centuries land nord for Sigtuna.

Literatur.

- Alföldy, G. : Noricum .
- Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. De Gruyter, Berlin - New York
- Aigner-Foresti, Luciana: Etrusker nördlich von Etrurien.
- Alcock, S.E. : The early roman empire in the east. Oxbow Books.
- Anati, E. : Capo di Ponte. Centro Camuno di Studi Preistorici. .
- Andersen, P. S. : Rudolf Keyser
- Appian's Roman History. Translated by H. White. Bohn Classical library. London.
- Appian. Wars of the Romans in Iberia. Transl. by J.S. Richardson. Aris & Phillips Ltd..
- Archibald, Z.H. : The Odrysian Kingdom of Thrace. Clarendon Press, Oxford..
- Avienus, R.F. : Ora Maritima. Ares Publishers Inc..
- Bach, A. : Deutsche Namenkunde. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- F. Baumer : Traumwege durch Rätien.
- Beck, L. : Die Geschichte des Eisens. Friedrich Vieweg und Sohn. Braunschweig.
- Belenitsky, A. : Central Asia. London.
- Benjamin, C. Yuezhi. Origin, Migration and Conquest of northern Bactria.
- Berg, E. : Mesolittiske boplasser ved Årungen i Ås og Frogn. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Berg, E. : Steinalderlokaliteter fra senmesolittisk tid i Vestby. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Berggren, J.L. – Jones, A. : Ptolemy's Geography. Princeton University Press.
- Bergstøl, J. : Fangstfolk og bønder i Østerdalen. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Bernardi, Decurtins, Eichenhofer, Saluz, Vögeli: Handwörterbuch des Rätorumantschen Societa Retorumantscha. 1984.
- Blindheim, Ch. og Heyerdahl-Larsen, B.: Kaupang-Funnene Bind II. Universitetets Oldsaksamling.
- Boaz, J. : Steinalderundersøkelsene på Rødsmoen. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Bor, M. : Die venetische Sprache.
- Bregel, Y. : Central Asian History. Indiana University.
- Breyer, Gertraud : Etruskisches Sprachgut. Uitgeverij Peeters, Leuven
- Brouwer, H.H.J. : Bona Dea. E.J.Brill, Leiden,.
- Bulle, H. : Geleisestrassen des Altertums . UNI-Bib Klagenfurth
- Brunner - Toth : Die rätische Sprache – enträtselt. Amt für Kulturpflege, St Gallen.
- Bezzola, R. R. - Tönjachen, R. O. : Dicziunari tudais-ch-rumantsch ladin
- Bidwell P. Excavations at SWouth Shield Roman Fort
- Birley, E. : Roman Britain and the Roman Army.
- Bjarke Ballin, T. og Lass Jensen, O. : Farsundprosjektet. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Boardman, J. : The Greeks Overseas; Their early Colonies and Trade. London .
- Bonde, En : Momenter til en beskrivelse over Eker fra gamle dage og indtil nu.
- Bonfante, G. – Bonfante, L. : Etruscan Language. New York.
- Braund, D. : Georgia in Antiquity. Oxford University Press.
- Brendalsmo, A.J. : Tønsberg før år 1000. Fra gård til by. Universitetets Oldsaksamling. Oslo,
- Brendalsmo et al.: Arkeologiske undersøkelser på Heddal prestegård. Univers.Oldsaksamling. Oslo
- Budtz, P. : Forntiden i Gästrikland. Förlag Länsmuseet Gävleborgs län.
- Booth, Charlotte. : The Hyksos Period in Egypt. Shire Publications LTD. Buckinghamshire UK.
- Bøe Sollund, M-L.: Åsrøyser. Gravminner fra Bronsealderen. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Calder–Bean: A Classical Map of Asia Minor. The British Inst. of Archaeology at Ankara.
- Capelle, W. : Das alte Germanien. Eugen Diederichs Verlag. Jena.
- Carman, C. – Harding, A. : Ancient Warfare. Sutton Publishing..

- Casson, L. : Ships and Seafaring in ancient times. British Museum Press.
- Chakravarty, Uma. : INDRA and other vedic deities. D.K. Printworld, New Delhi.
- Coppelletti, G. : Il linguaggio triedi Comuni Veronesi. Curatora Cimbricum Veronese.
- Conway – Whatmugh - Johnsen: The pre-italic dialects of Italy. Oxford University Press.
- Clausen, H. V. : Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse.
- Christiansen, P. R. : Frostaboka. Frosta Historielag.
- Corvey, Widukind v.: Die Sachsengeschichte. Ph. Reclam Jun. Stuttgart.
- Cunliffe, B: The Oxford Illustrated History of Prehistoric Europe. Oxford University Press.
- Cunliffe, B. : Facing The Ocean.Oxford University Press.
- Cunliffe, B. : The Ancient Celts. Oxford University Press.
- Cunliffe, B.: The extraordinary Voyage of Pytheas the greek. The Penguin Press.
- Cuntz. O. : Die Geographie Des Ptolemaeus. Weidmannsche Buchhandlung,.
- Cüppers, Heinz. Aqua Granni. Rheinland-Verlag, Köln.
- Cæsar, J. : Der Gallische Krieg. Artemis & Winkler.
- Dahl, Ottar : Norsk Historieforskning i det 19. og 20 århundre. Universitetsforlaget.
- Derakhshani, J. : die Arier in den nahostlichen Quellen des 3. und 2. Jahrtausends v. Chr.. International Publications of Iranian Studies. Teheran.
- Derungs, K. Kultplatz Zuoz-Engadin.
- Devasthali, G. Mimamsa.
- Diaconus, P. : Langobardenes Historie. Oversatt av G. Bang. København.
- Dicks, D.R. : The Geographical Fragments of Hipparchus. University of London.
- Dilke, O.A.W. : Greek and Roman Maps. Hopkins University Press.
- Dio's Roman History. : Translated by Cary, E. in Loeb Classical Library. London.
- Drinkwater, J. F. : Roman Gaul.
- Dunbabin, T.J. : The western Greeks. Ares Publishers Inc. Reprint of Oxford.
- Diculescu, C. : Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien. Leipzig.
- Diculescu, C. : Die Gepiden. Casa scoalelor in Bukarest. Leipzig.
- Detlefsen, D. : Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum. Berlin.
- Ebnetter, Th. : Wörterbuch des Romanischen von Ober-Vaz, Lenzerheide, Valbella.
- Ebnetter, Th.: Wörterbuch der Verben des gesprochenen Unterengadinischen
- Espelund, A. : Iron production in Norway during two millenia. ARKETYPE.
- Espelund, A. : Bloomery ironmaking during 2000 years, Vol. I - III. Trondheim.
- Evenstad, O. : Afhandling om Jern-malm som findes i myrer og moradser i Norge, og omgangsmåden med at forvandle den til jern og staal. København 1790.
- Eliade, Mirca : De religiøse ideers historie
- Fa-hsien. : The Travels of Fa-hsien. Translated by H.A. Giles. Routledge&Kegan Paul.
- Falkenstjerne, F. : Herodots Historie.
- Fett, E. og P. : Sydvestnorske Helleristninger. Stavanger Museum.
- Freeman, Ch. : Egypt, Greece and Rome. Oxford University Press.
- Frei, Frei-Stolba, Menghin, Rageth, Risch : Das Räterproblem in geschichtlichen sprachlichen und archäologischer sicht. Rätisches Museum Chur.
- Frere, S. : A History of Roman Britain.
- Früh, S. , Derungs, K. : Schwarze Madonna im Märchen. Bern.
- Früh, S.: Der Kult der Drei Heiligen Frauen. Bern.
- Gankovskij, J.V. : The peoples of Pakistan..
- Gihle, P. : Frå gammalt. Toten Historielag.

- Gimbutas, M. : Das Ende Alteuropas. Archaeolingua Alapitvany. Budapest.
- Gjøstein Resi, H. : Gravplassen Hunn i Østfold. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Gjøstein Resi, H. : Produksjon og Samfunn. Erverv, spesialisering og bosetting i Norden i 1.årtusen e.Kr.. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Glaser, F. : Teurnia Römerstadt und Bischofssitz. Verlag Geschichtsvereins für Kärnten.
- Gleirscher, P. : Die Räter. Rätisches Museum Chur.
- Græsk-Dansk ordbog. Gyldendalske Boghandel København, 1885.
- Grieg, S. : Hadelands eldste Bosetningshistorie.
- Hackmann – Kossack – Kuhn: Völker zwischen Germanen und Kelten. Wachholtz Verlag .
- Hadeland Bygdenes Historie I
- Hagen, A. : Gåten om kong Raknes grav. J.W.Cappelens Forlag.
- Hambly, G. : Central Asia. New York.
- Hauge, T. Dannevig : Blesterbruk og myrjern.
- Hougen, E.K. : Kaupangfunnene Bind IIIB. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Harmatta–Puri–Etemadi: History of civilizations of Central Asia, Vol. 2. Motilal BanarsidasPubl. Delhi.
- Haynes, Sybille. : Etruscan Civilization. British Museum Press.
- Haywood, J. : The Pinguin historical atlas of the Vikings. Penguin books.
- Hedeager, L. : Gyldendahl og Politikens Danmarkshistorie, Bind 2, Danenes land.
- Heinen, H. : Trier und das Trevererland in römischer Zeit. 2000 Jahre Trier.
- Helliksen, W. : Gård og utmark på Romerike 1100 f.Kr. – 1400 e.Kr. Univers. Oldsaksamling. Oslo.
- Helmen, A. : Hadeland. Steinhusets venner Gran.
- Helvetia Archaeologica 28 – 1997. Felszeichnungen in Graubünden.
- Herteig, A. : Jernalderens bosetningshistorie på Toten. Norske Videnskaps-Akademi Oslo.
- Heuberger, R. : Rätien im Altertum und Frühmittelalter.
- Hill, J.E. Translator. Hou Hanshu, chapter on the western Regions. University of Washington.
- Hirth, A. M.. Imperial mines and quarries in the roman world.
- Holm, I. : Trekk av Vardals agrare historie. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Holt, Frank L. : Thundering Zeus. University of California Press. Los Angeles.
- Homer. Odyssee. Griechisch und deutsch. Artemis & Winkler.
- Horst, Eberhard. : Konstantin der Grosse. Claassen Verlag.
- Hulsewe & Loewe. China in Centralasia. E.J. Brill, Leiden.
- Huan Yu: Weilue, Peoples of the West. Translated by J.E. Hill. University of Washington.
- Hygen, A.S. – Bengtsson, L. : Hällristningar i Grensbygd. Warne Førlag .
- Høst, G. : Runer . Våre eldste norske runeinnskrifter.
- Irgens Høeg, H.. Pollenanalytiske undersøkelser I Vågå.
- Jarnæs, Johan: Før Kongsberg ble til. Kronos Media.
- Jerpåsen, G.B.: Gunnerød- En arkeologisk landskapsanalyse. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Jongh, B.d. : Greece. Companion Guides.
- Jordanes : Getica : Bokførlaget Atlantis AB.
- Johansen, K Friis : HOBY-FUNDET . Nordiske Fortidsminner II .
- Keltenmuseum Hochdorf.: Die Welt der Kelten. Eberdingen.
- Keltenmuseum Hochdorf. Thraker und Kelten beidseits der Karpaten. Eberdingen.
- Klotshko, Ljubov: Kimmerierna. Museet for Ukrainas historiske samlinger i Kiew.
- King, Charles. : The Black Sea. Oxford University Press. New York.
- Lange, B.C. :Søsterkirkene og Steinhuset på Gran. Steinhusets venner Gran.
- Lardschneider – Ciampac: Vocabuler Di Ladin De Gherdeina. Institut Ladin .

- Larsen, M.T. : Gudens Skygge. Det Assyriske Imperiums Historie. Gyldendal.
- Larsen, J. H. : Jernvinna ved Dokkfløyvatn.
- Larsen, Stenseng, Kittelsen, Grosvold: Vestmarka. Asker og Bærum Historielag.
- Lange, B. C. : Søsterkirkene og Steinhuset på Gran
- Lenz, T. : Gandharan Buddhist Texts, Volume 3. University of Washington.
- Logan, F.D. : The Vikings History. London.
- Lunz, R. Archäologie Südtirols Band 1, Band 2, Band 3, Band 7.
- Lunz, R. : Venosten und Räter. Archäologisch-Historische Forschungen in Tirol.
- Lindholm, D. Stabkirchen in Norwegen. Verlag Freies Geistesleben. Stuttgart.
- Macnamara, E. :The Etruscans. Harvard University Press.
- Magnusson, M. : Liv og tro i vikingtiden. Tiden Norsk Forlag.
- Maier, B. : Celtic Religion and Culture. The Boydell Press.
- Mani, C.. Pledari sutsilvan
- Marazov, I. : Ancient Gold. The Wealth Of The Thracians. H.N. Abrams, Inc.
In cooperation with Ministry of Culture of The Republic of Bulgaria.
- Marstrander, S. : Ristninger i forhistorie og middelalder. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Marstrandr. S.: Foredrag ved d. 1. nord. Bronsealdersymposium. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Martens, I. : Jernvinna på Møsstrand i Telemark. Universitetets Oldsaksamling.
- McGovern, W.M. :The early Empires of Central Asia. The University of North Carolina.
- McGrail, S. : Boats of the World. Oxford University Press.
- Mette, H.J. : Pytheas von Massalia. Walter De Gruyter & Co
- Metzger, I. R.: Merkur und Diana. Rätische Museum Chur.
- Mela, Pomponius: De Chorographia. Kreuzfahrt durch die alte Welt. Wissenschaftliche
Verlagsgesellschaft Darmstadt.
- Melberg, H. : Origin of the Scandinavian Nations and Languages. Halden.
Ejnar Munksgaard, Copenhagen, Denmark.
- Meid, W. : Gaulish Inscriptions. Archaeolingua Alapitvany. Budapest.
- Merh, Kusum P. : YAMA. The glorious lord of the other World. D.K.Printworld,, New Delhi.
- Mitchiner, John E. : The Yuga Purana. The asiatic society, Kolkata, India.
- Morrison – Coates – Rankov : The Athenian Trireme. Cambridge University Press.
- Müllenhoff, Karl : Deutsche Altertumskunde. 5 Bände. Berlin.
- Müllerus, C. : Claudii Ptolemæi Geographia. Alfredo Firmin Cidot. Paris.
- Myhre, L.N. : Bronsealderen ved Karmsundet. Arkeologisk Museum Stavanger.
- Narmo, L.E. : Jernvinna i Valdres og Gausdal. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Narmo, L.E.: Jernvinne, smie og kullproduksjon I Østerdalen. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Needham, J.. Science and civilization in China
- Nelson, J.L. : The Annals of St. Bertin. Manchester University Press.
- Neues aus Alt-Villach . Museum der Stadt Villach , Jahrbuch.
- Osgood, R. – Monks, S. : Bronze Age Warfare. Sutton Publishing.
- Oren, E.D. : The Hyksos. University of Philadelphia Press.
- Pande, G. : Tradition and Innovation in the History of Iron Making. PAHAR Parikrama, India.
- Paterculus, Velleius : Historia Romana. Römische Geschichte. Ph. Reclam Jun. Stuttgart.
- Pape, W.. Handwörterbuch der griechischen Sprache, Braunschweig 1914.
- Pauly-Wissowa: Realecyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.
- Pedersen, E.A.: Jernalderbosettingen på Hadeland. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Plinii, C. secundi : Naturalis Historiae. Artemis & Winkler Verlag.

- Peer, O.. Dicziunari rumantsch ladin – tudais-ch.
- Pellegrini, G.B. und Prosdocimi, A.L. : La lingua Venetica .
- Planta, Robert von, Schorta, Andrea : Rätisches Namenbuch.
- Planta, A. Verkehrswege im alten Rätien, Band 1, -2, -3. Terra Grischuna Verlag.
- Pieth, F.: Bündner Geshichte. F. Schuler verlag, Chur..
- Piccottini, G. : Die Römer in Kärnten. Universitätsverlag Carinthia.
- Piccottini – Vettters. : Führer durch die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg. Lm. f Kärnten.
- Pfiffig, A. J. : Die Etruskische Sprache.
- Pischel, H. : Geschichte des Massiv- und Blechumformens. K. Dannat.
- Polybios. : The Histories transl. By W.R.Paton. Loeb Classical Library. London.
- Posch, W. : Baktrien zwischen Griechen und Kuschan. Harrassowitz Verlag Wiesbaden.
- Pradhan, S. N. : Chronology of Ancient India. University of Calcutta.
- Ptolemaios, Claudius. : Tetra Biblos. Chiron Verlag.
- Puri, B.N. : Buddhism in Central Asia. Motilal Banarsidas, Delhi .
- Puri, B.N. : India under the Kushanas. Bombay.
- Pytheas of Massalia, On the Ocean: By C.H. Roseman. Ares Publishers, Inc.
- Quanungo, K. R. : History of the Jats. Originals. Delhi-110052.
- Raychauduri, H. : Political History of Ancient India. Oxford University Press.
- Richebuono, B. : Kurzgefasste geschichte der Dolomitenladiner. Institut Ladin.
- Rapson, E.J.: The Cambridge history of India.
- Rickenbach, J. : Auf der Spuren der Kelten und Römer. Ott Verlag.
- Risch, E.: Alphabettabelle Abb 1.Übersicht über die verschiedenen Alphabete.
- Rix, H. : Rätisch und Etruskisch. Universität Innsbruck.
- Roebuck, C. : Ionian Trade And Colonization. Ares publishers Inc..
- Rolle, R., M.Müller-Wille, K. Schietzel : Gold der Steppe. Archäologie der Ukraine. Schleswig.
- Rosborn, S., Lange, B. C. : Steinhuset på Granavollen, 1 - 3. Steinhusets venner Gran.
- Rübekeil, L. : Völkernamen und Ethnos. Universität Innsbruck.
- Roy, Sarat Chandra : The Mundas and their Country. Crown Publications, Ranchi.
- Salway, P. : A History of roman Britain.Oxford University Press.
- Schleroth, B. : Die Indogermanen und das Pferd. Archaeolingua Alapitvany, Budapest.
- Sarianidi, V.I.: The Golden Hoard of Bactria. Aurora Art Publishers, Leningrad
Harry N. Abrams, New York.
- Sarianidi, V. I.: Gonur-Depe. City of kings and Gods. Asgabat Miras.
- Sarianidi, V. I. : Margush. Ancient Oriental Kingdom in the Delta of the Murghab river.
Asgabat. Türkmen döwlethabarlary
- Schneckenburger, G. : Über die Alpen. Konrad Theiss Verlag, Stuttgart.
- Schorta, A.: Rätisches Namenbuch. Terra Grischuna Verlag.
- Schwarz, E. : Germanische Stammeskunde zwischen den Wissenschaften .
- Schönfeld, M. : Wörterbuch der altgermanischen Personen und Völkernamen.
- Sims, D. & J. Kaminski. Roman Imperial Armour.
- Singh, G.P. : Early Indian Historical Tradition and Archaeology. D.K.Printworld (P) Ltd. N.Delhi.
- Singh, G.P. and S.P. : Kingship in Ancient India. Akansha Publishing House. New Delhi.
- Skevik, O. : Kongemøte På Stiklestad. Stiklestad nasjonale Kulturhus.
- Skovgaard-Petersen, I–Christensen, A.E–Paludan, H.: Danmarks Historie. Gyldendal.
- Smestad, I. – Krüger, S. : Kulturminner i Stjørdal, Frosta, Levanger, Verdal, Inderøy, Steinkjer.
- Smith, B.D. : The Emergence Of Agriculture. Scientific American Library.

- Smith, V.A.: The Oxford history of India.
- Snorre Sturluson : Norges Kongesagaer, EDDA-KVEDE og SNORRE-EDDA
- Sprengling, M.: Third century Iran.
- Steche, Th. : Altgermanien im Erdkundenbuch des Claudius Ptolemäus.
- Stevenson, V. : Words an illustrated history of western languages. Eddison Sadd. - -
- Strabo. : The Geography of Strabo. Loeb Classical Library.
- Strabon. Erdbeschreibung. Tysk v. Ch. G. Groskurd. Reprint Olms verlag, Hildesheim-Zürich-N.Y.
- Straube-Armann-Plöckinger: Erzreduktionsversuche in Rennöfen norischer Bauart, Springer.
- Svenskt järn under 2500 år. Tekniska Museets Årsbok.
- Säflund, G. : Etruscan Imagery; Symbol and Meaning. Jonsered.
- Søndergaard, B.: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (løv)
- Tacitus, Cornelius : Årbøkene. Oversatt av H.Mørland. Aschehoug .
- Tacitus, Cornelius: Sämtliche erhaltene werke. Phaidon Verlag Essen.
- Thrane, Henrik: Fyns Oldtid, Hollufgård 1994. Steppens nomader- skovens bønder.
- Tucydides: The Peloponnesion War. S. Lattimore. Hackett Publishing Company, Cambridge.
- Todd, M. : Migrants & Invaders. The movement of peoples in the ancient world. Tempus publishing Inc.
- Todd, M. : The Northern Barbarians 100 BC – 300 AD. Basil Blackwell.
- Torfaeus, T.. Historia rerum Norwegicarum.
- Tomazic, I. : Die Veneter .
- Totens Bygdebok Bind I.
- Tripathi, Vibha : The age of iron in South Asia. Aryan Books International, New Delhi.
- Uzbekiston Publishers: Bukhara. A museum in the open.
- Valdres Bygdebok II.
- Vassiliades, D. Th.. The Greeks in India.
- Vibe-Müller, K.: Gravfeltene på Ula, Glemmen, Østfold. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Vogt, J. H. L. : Norges Jernmalforekomster. Nr 51. H. Aschehoug & Co .
- Wagner, D.W. : Iron and Steel in Ancient China. E.J. Brill, New York.
- Warmington, E.H. :The Commerce between the Roman Empire and India.
Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi.
- Welinder, S. : Det 4. nord. Bronsealderssymposium. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Swaris, N. : Religion and human Rights: The Buddha's Theory of Statecraft.
- Swaris, N. : Religion and human Rights: Buddhism, Human Rights and Social Renewal.
- Swaris, N. : Democratic impulses in religion. A buddhist perspective.
- Vetter, Emil : Die venetischen Inschriften Kärntens .
- Watson, G.R. : The roman soldier. Thames & Hudson, Ltd. London
- Wellesley, K. : The Long Year A. D. 69.
- Wilkes, J. : The Illyrians.
- Williams, J.H.C. : Beyond The Rubicon. Oxford University Press.
- Wrede. F. : Ulfilias. Verlag Ferdinand Schöning, Paderborn.
- Reinerth, H. : Vorgeschichte der deutschen Stämme. Leipzig und Berlin.
- Yadav, J.N. Singh: Yadavas through the ages. Sharada Publishing House, Delhi-110052.
- Yonge, C.D. : The Roman History of Ammianus Marcellinus. London
- Yuan Kang & Wu Ping: Yue jue shu. Boken om Yue-yue. Før 52 e.Kr..
- Zhao Ye fra Yue: Wu Yue chungiu. Historien om Wu og Yue. 15 e.Kr..
- Zürcher, E. : Handbuch der Orientalistik, Vierte Abt. China. Iron and steel in ancient China.
- Østmo, E. : Gård og boplass i østnorsk oldtid og middelalder. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

CV.

Sveinung Gihle Raddum.	Født 17.07.1940 i Østre Toten.
1957 Folkeskole/realskole	Østre Toten
1958 Dekksgutt.	Fearnley & Egers rederi Oslo
1961 Examen Artium	Gjøvik og Vardal interkom. Høyer almenskole.
1968 Dipl.ing. E.T.H. Masch.bau.	Eidgenössische Technische Hochschule Zürich.
1970 Siv.ing. NTH, maskin.	Trondheim.
69-71 Siemens AG. Forschungszentrum. Erlangen, Tyskland.	Automatisering av industriprosesser.
71-96 AS Raufoss Ammunisjonsfabrikker.	Prosessingeniør. Produktsjef hylser og kaldflytpressede produkter.
2002. Hydro Automotive Researchcenter, , Raufoss.	Senior research scientist.
2012- J.H. Casings and J.H. Projectiles. Raufoss	Utviklingssjef.

Den Romerske Dioecese Britannia år 295

SLIK DEN ER DEFINERT I

NOTITIA DIGNITATUM og PTOLEMAIOS

Provinsen MAXIMA GAESARIENSIS:

ØSTLANDET.

Provinsen FLAVIA CAESARIENSIS :

TRØNDELAG.